

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne
Nr 9(2)/2012

Humanum

International Social and Humanisti Studies
No. 9(2)2012

ISSN 1898-843

Warszawa 2012

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Rada Naukowa | Scientific Council:

Przewodniczący / Chairman: J. E. Bp Prof. ThDr. PhDr. Stanislav Stolarik, PhD. (Słowacja)

Członkowie | Members:

Dr h.c. prof. Ing. Jozef Živčák, PhD. (Słowacja), Prof. PhDr. František Mihina, CSc. (Słowacja), Dr h.c. Prof. Daniel J. West Jr. PhD. FACHE, FACMPE (USA), prof. PhDr. Anna Žilová, PhD. (Słowacja), Prof. Devin Fore, PhD. (USA), Prof. PhDr. Ivica Gulášová, PhD. (Słowacja), Doc. PaedDr. Tomáš Jablonský, PhD. prof. KU (Słowacja), Prof. zw. dr hab. Wojciech Słomski, Dr h.c. Mult., Prof. Dr. Otar Gerzmava (Gruzja), Prof. MUDr. Vladimír Krčmery DrSc. Dr h.c. Mult. (Słowacja), Prof. ThDr. PhDr. Amantius Akimjak, PhD. (Słowacja), Prof. ThDr. Josef Dolista, PhD. (Czechy), Prof. Ing. Alexander Belohlavek, PhD. (USA), prof. h.c. doc. MUDr. Maria Možešová, PhD. (Słowacja), Prof. dr hab. Ewgenii Bobosow (Białoruś), Prof. h. c. prof. JUDr. Vladimír Babčák, CSc. (Słowacja), Prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. (Słowacja), Prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc. (Słowacja), ks. Prof. PhDr. Pavol Dancak, PhD. (Słowacja), Doc. PhDr. Nadežda Krajčova, PhD. (Słowacja), Prof. RNDr. Rene Matlovič, PhD. (Słowacja), Prof. dr hab. Maciej Tanaš, Prof. h. c. doc. JUDr. Maria Bujňakova, CSc. (Słowacja), Prof. dr hab. Nella Nyczkało (Ukraina), Prof. dr hab. Nonan Zinovieva (Rosja), Prof. dr hab. Jurij Kariagin (Ukraina).

Lista recenzentów oraz zasady publikowania i recenzowania artykułów są umieszczone na stronie www.humanum.org.pl

Kolegium Redakcyjne | Editorial board:

Redaktor Naczelny | Editor-in-chief: prof. dr hab. Paweł Czarnecki

Sekretarz redakcji | Assistant editor: prof. dr hab. Zdzisław Sirojć

Redaktorzy Tematyczni | Section Editors:

prof. dr hab. Lidia Białoń, prof. dr hab. Ireneusz Świtała, prof. dr hab. Jan Krukowski

Redaktorzy językowi | Language Editors:

Język polski | Polish: dr Paweł Panas , Język angielski | English: Andy Ender MA, dr Marcin Łączek
Język słowacki | Slovak: Mgr. Andrea Gieciová – Čusová, Język czeski | Czech: PhDr. Mariola Krakowczykóvá, Ph.D.,
Język rosyjski | Russian: Andrey Stenykhin MA

Redaktor statystyczny | Statistical Editor: doc. dr Kiejstut R. Szymański

Redaktor techniczny | Technical editor: mgr inż. Adam Polkowski

Opracowanie graficzne, skład i łamanie | Graphic design: mgr inż. Adam Polkowski

Adres redakcji i wydawcy | Publisher:

Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum
ul. Złota 61 lok. 101, 00-819 Warszawa
www.humanum.org.pl, redakcja@humanum.org.pl

Printed in Poland

©Copyright by Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiegokolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgody posiadacza praw autorskich

Wersja wydania papierowego *Humanum Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne* jest wersją główną

ISSN 1898-8431

Spis treści / Contents

Spis treści Contents	3
Waldemar Aftyka.....	7
Rome in 63 BC and electing Cicero as a consul	
Petra Balážiová, Luba Pavelová.....	15
Závislost a jej charakteristiky v kontexte životnej spokojnosti <i>Addiction and its characteristics in the context of life satisfaction</i>	
Ján Birčák, Vladimír Šebeň.....	33
Učiteľ fyziky - realita a mýty <i>Teacher of Physics - myths and reality</i>	
Katarína Chovancová, Luba Pavelová.....	39
Injekčný užívateľ drog v centre pozornosti výskumu <i>Injection drug user in the focus of research</i>	
Paweł Czarnecki.....	51
Professional ethics	
Marcel Dolobáč.....	61
Voľný pohyb pracovníkov v Európskej únii <i>Free movement of workers in the European Union</i>	
Peter Ďurkovský.....	73
Paušalizovaný prístup v sociálnej práci a jeho dopad na klienta <i>Lump Access in social work and consequences for client</i>	
Milan Fula.....	79
Family in the reflection of post modernist feminism	
Jana Gabrielová.....	89
Medzinárodné dimenzie ľudských práv a sociálnej práce <i>The international dimensions of human rights and social work</i>	
Andrzej Goworski.....	107
Bal-kan means penis	
Rafał Grupa.....	113
Neoliberalizm jako zasada maksymalizacji szczęścia i minimalizacji cierpienia dla największej liczby istot <i>Neoliberalism as the principle of maximizing happiness and minimizing suffering of the greatest number of beings</i>	

Elena Gurková	119
Faktory pracovnej spokojnosti slovenských sestier <i>Factors of job satisfaction of Slovak nurses</i>	
Andrea Hugáňová, Luba Pavelová	129
Rodinné poradenstvo pre rodiny s alkoholovou závislosťou vo vzťahu k časovému faktoru <i>Family counseling for families with alcohol dependence in relation to the time factor</i>	
Martin Kakalej	141
Manželské záväzky ako program a cesta pre šťastné manželstvo <i>Marital commitment as a way to program a happy marriage</i>	
Alena Karasová	155
Alternatívy sociálnej inklúzie marginalizovaných rómskych komunit do majoritnej spoločnosti <i>Alternatives social inclusion of marginalized Roma communities into mainstream society</i>	
Krzysztof Kawęcki	167
Służba Bezpieczeństwa wobec środowisk narodowych w latach 1956-1959 <i>The actions of Polish Security Service towards nationalist circles 1956 - 1959</i>	
Jaroslava Kmecová	181
Personal management in local communities	
Slávka Kopčáková	197
Notes about Musical and Aesthetic Thinking in Slovakia in the 20th Century <i>Normative aesthetic Socialist realism as a search for meaning where there is none</i>	
Ewa Kucharska	207
Rodzaje wsparcia społecznego wobec osób starszych <i>Types of social assistance for seniors in Poland</i>	
Eva Kušnířová	219
Divadelné budovy na spiši v 19. storočí <i>Theatre buildings in The Spiš region in the 19th century</i>	
Marcin Łączek	229
Education value added	
Marian Lelonek	233
Rola i zadania współczesnej rodziny i szkoły w edukacji dziecka <i>The role and tasks of the modern family and the school in their child's education</i>	
Marzenna Majchrzak	243
Współczesne tendencje w modyfikowaniu procesu edukacyjnego (nie tylko) w Polsce <i>Modern trends in modifying the educational process (not only) in Poland</i>	

Michaela Makovcová	253
Európsky zatýkací rozkaz <i>The European Arrest Warrant</i>	
Daniel Markovič	261
Názory zamestnávateľov a študentov vysokých škôl na kľúčové kompetencie absolventov vš <i>Views of employers and university students on their core competences of university graduates</i>	
Patrik Maturkanič.....	269
Błogosławiony papież Jan Paweł II i jego bliski związek z narodem czeskim <i>The Blessed Pope John Paul II and his Close Relationship to the Czech Nation</i>	
Krystyna Teresa Panas	291
Psychologiczne wymiar śmierci i umierania aspekty <i>The psychological aspects of dying</i>	
Świetłana Pożyczka	299
Placówki oświatowe jako element kształcenia i wychowania medialnego młodego pokolenia <i>Educational institutions as part of the education and upbringing of media young people</i>	
Tatiana Rapčíková, Marianna Cabanová	307
Psychická, fyzická záťaž a etika v práci sestry na operačnej sále <i>Mental, physical stress and ethics at work in the operating room nurses</i>	
Katarzyna Romanowska	319
Wybrane aspekty społeczno- prawne wolontariatu <i>Selected aspects of the socio-legal volunteering</i>	
Lenka Rovňanová	327
Učebné štýly žiakov - výzva pre didaktickú prácu pedagogických a odborných zamestnancov v školskom prostredí v kontexte novo vynárajúcich sa potrieb detí <i>Learning styles of students - a challenge for a teaching job teaching and professional staff in the school environment in the context of newly emerging needs</i>	
Milan Schavel – Anna Danišková	339
Sociálny pracovník a sociálna práca v spoločenskom kontexte – niekoľko poznámok k tejto téme <i>Social worker and social work in the society context – a few comments to this</i>	
Ján Šrenkel, PhD.....	347
Štandardy kvality a hodnotenie kvality života prijímateľov sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb <i>Quality standards and evaluation of the quality of life of beneficiaries of social services in social service</i>	
Katarína Šterbáková, Erika Belová.....	363
Pásmo elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu v mimoškolskej činnosti <i>The set of simple experiments from electricity and magnetism for children out of the school</i>	

Lukáš Švaňa.....	373
Terorizmus. Teória spravodlivej vojny a pacifizmus	
<i>Terrorism. The theory of just war and pacifism</i>	
Ing. Inocent-Mária Vladimír Szaniszlów	381
Volba kultúry života v retrospektíve encykliky Humanae Vitae	
o odmietnutí umelej antikoncepcie	
<i>Choosing culture of life in retrospection of the encyclical humanae vitae</i>	
<i>about the refusal of artificial contraception</i>	
Peter Vansač	393
Sloboda človeka a jeho zodpovednosť za konanie	
<i>The freedom of man and his responsibility for the conduct</i>	
Mária Marinicová	405
Social management and its importance in the present	

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 7-13]

Waldemar Aftyka

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

Rome in 63 BC and electing Cicero as a consul

Keywords: *Rome, Cicero, history*

Summary

The analyzed election campaign, which is so distant from the contemporary era and so different from the campaigns nowadays, presents the process of historical evolution: from campaigns which were “simple”, but demanding and requiring enormous effort from the candidate, to campaigns which are technologically and organizationally advanced. Nowadays the presence of electronics, psychology, political science and marketing reduces the number of candidate’s responsibilities in the process of election strategy. The candidate has a team of specialists who take over such responsibilities. Creating a candidate is not such a big problem as it was in Rome two thousand years ago.

At first it might seem that the undertaking to explain political events in ancient Rome is extremely difficult and that it does not contribute to the contemporary politics: neither to the theory nor to the political practice. Conducting a comparative analysis of the political situation in Rome in 63 BC, which is so different from the contemporary political situation. One might ask: what do the elections to representative bodies in Poland have in common with electing Cicero as a consul?

However, after analyzing literature concerned with Rome in 63 BC one can conclude that some principles of politics, especially leading the election campaign, have not

changed over last two thousand years. Analyzing the election process in ancient Rome and analysis of its stages might be informative for potential candidates for various positions, not only those who want to become state officials. A careful reader might conduct the contrastive analysis or at least observe the analogies in the process of individual stages of planning process and organizing the election campaign. Using a general model of election campaign, one can compare the stages of campaign in Rome in 63 BC, which was planned and organized by Cicero and his closest associates.

After making decision to participate in elections, Cicero started analyzing his chances to become a consul. Consuls were the most important officials in Rome – writes M. Jaczynowska – every year two consuls were elected. They had *imperium maius*, which was the greatest authority in the city and outside the city in case of war. The authority of consuls in the city could be limited by tribunes' veto and the right to appeal from official's sentence to the people. One consul could also stop the decision of another one by *intercessio*. The consuls were accompanied by twelve lictors with bunches of twigs (*fasces*), into which, outside the city, the axes were placed, which was a symbol of unlimited authority of consuls outside Rome. The most important competence of the consuls was leading the army. They also had religious powers – *imperium*, they interpreted *auspicia*, official prophecies conducted by augurs. The consuls decided how to use the prophecy [Jaczynowska, 1986: 79-80].

To run for a position of a consul, one had to hold a lower level position before, starting from being a quaestor (who helped the consul in financial matters), then aedile (responsible for city's maintenance) and next praetor (keeping the city in order). The age of candidates and the order of holding offices were laid down in a regulation (3rd/2nd century BC). Furthermore, one could run for the office of censor only after holding the office of consul before. What is important, Roman officials did not earn any money for their work. One could say that holding an office was an honor for a Roman citizen. Cicero met all the requirements for running for a consul because he had held the mentioned offices.

“The time of attempts made by Cicero to become a consul, required a lot of moderation of him. He had to watch every step, every move, thinking constantly about what could help him and what could harm him – K.Kumaniecki writes [Kumaniecki, 1989: 162]. Above all, he had to keep all his friends close, to make new ones and not to estrange old ones.” In my opinion, it was the first stage (phase I) of organizing the campaign with taking into account internal and external factors; designing the shape, scope and dimension of the strategy of consulship competition; allocation of intellectual, material and financial resources.

Marcus Tullius Cicero (106-43 BC) was born in Arpinum. He studied law in Rome. Next, he served in the military and afterwards he came back to the capital city and started working as an attorney.

Cicero – Z. Kubiak writes – was interested mostly in the trials which combined private matters with public ones or the trials concerning state matters [Kubiak, 2003: 365-366]. After training period in Rome, which ended with success, he started rhetorical studies in Greece. He listened to an Epicurean philosopher, Phaedrus; an academician Philon and a Stoic Diodorus. He also learned from an Epicurean Zeno, an academician eclectic and a Platonic Stoic Posidonius. Tatarkiewicz writes that the theories in which Cicero believed were as varied, as his masters [Tatarkiewicz, 1981: 154]. He was able to skillfully combine theories deriving from all philosophical schools. After studies in Greece, he came back to Rome. Cicero was known as an exceptional speaker. Some of his speeches have preserved till today. He held important public offices: he was a counselor, a quaestor, a curule aedile, a praetor. Because of his publications on philosophy, ethics, law, politics and rhetoric, he went down into annals of history. Cicero's important works on law and politics include: *De Legibus (On the Laws)*; *De Re Publica (On the Republic)*. His work *De Natura Deorum (On the Nature of the Gods)* presented his philosophical views. As an exceptional orator, he published works concerned with rhetoric, such as: *De Oratore (On the Orator)*, *Orator* and *Brutus*. Furthermore, Cicero is the author of many political and judicial speeches. He also wrote many letters addressed to people close to him, such as: *Epistulae ad Atticum, (Letters to Atticus)*, *Epistulae ad Familiares (Letters to his Friends)*, *Epistulae ad Quintum Fratrem (Letters to his brother Quintus)*, *Epistulae ad Brutum (Letters to Brutus)*.

In his political views – H.Olszewski writes – Cicero combined Greek and Hellenistic views with the Roman tradition, dating back to the pre-Gracchus times, which he considered “golden” era of the republic [Olszewski, 1978: 40]. Cicero's views reflect the events of a violent period – the end of the republic. Nowadays we can describe this time as a political system's transformation; the system changed from the republic to the sovereign rule of the princeps (first Julius Caesar's rule and then establishing the rule of Augustus). Despite this situation, the official doctrine of principate described state's system as the republic.

Cicero described a state as a natural will of people to live in a community joined by law and business. According to Cicero, the state's basis is justice, defined as abiding by the law of nature, understood as the law of human mind. One can see the strong influence of the Stoicism here. One cannot separate justice from politics. The state must also provide ownership opportunity.

Cicero was against the Gracchus' idea of providing equal goods to everyone. He was afraid of the revolution of the poor, he was also an opponent of democracy, which he described as the rule of the mob: "Nothing is more unpredictable than the mob, nothing more deceptive than the whole political system" [Olszewski, 1978: 40]. Cicero was a supporter of a complex system, combining aristocratic, monarchist and democratic elements. He believed, however, that the aristocratic factors should have the most important role. He argued that a mixed political system would function properly with an internal balance, which was crucial in the period of Roman republic's decadence. Cicero wanted aristocracy, equites and other classes of owners to reach an agreement, but he was an opponent of the class of the commoners. He advocated an understanding, which would allow to end the internal conflicts, limit big ambitions and military's impunity, as well as stop political murders.

However, the pro-aristocratic views of a political system proposed by Cicero were not accepted by any class. The author of this political system model decided to create an authoritarian model – rule of an eminent individual (principes: the best of the best).

The works of Cicero are also a source of historical knowledge. His political speeches from the time when he was a consul – *In Catilinam* (*Against Catiline*) of 63 BC, as well as the speeches against Mark Antony: *Phillippicae*, prove that he was an expert on politics [Jaczynowska, 1986: 131].

Cicero's works had an enormous influence on many generations of the ancient and medieval times, as well as the Renaissance. One can also find traces of Cicero's views and style in contemporary works. They are also the subjects of university lectures. Oratorical competitions are organized.

Cicero, as an active participant of political life, supported Pompey at the beginning of the civil war. After Pompey's defeat in the Battle of Pharsalus (48 BC), he was granted a pardon by Caesar. After Pompey's death, Cicero supported Augustus and opposed Mark Antony. Cicero, as a political opponent of Mark Antony, was proscribed, which meant the death sentence without a trial or opportunity to defence. Political opponents were placed on the special lists by rulers and murdered. One can wonder if the supporter of the republic and the creator of a perfect model of political system had to die. All the power in Rome was supposed to be taken over by the triumvirate (Augustus, Mark Antony and Markus Aemilius Lepidus).

Cicero's political views, his literary talent, surpassing his contemporaries, Hellenistic philosophy, which he left for posterity, all indicate that he was an exceptional person. Despite this fact, his attempts to become a consul met enormous opposition of the class of nobilitas, who did not allow "new members" to the consulate. The group of nobilitas consisted of descendants of consuls and its members tried to keep the situation un-

changed. Cicero attempted to make friends among people who had influence not only on the nobles, but also on other society classes, representing various political views. One of such friends was Atticus. Cicero decided to ask Atticus to support him in running for a consul.

One could say that this moment was the beginning of the planning phase (phase II) – working out a strategy. It was the process of planning the operation based on identification of possibilities and difficulties and choosing the methods to carry out the strategy (choosing the method of operating). The process encompassing the assessment of strong and weak points and analysis of the competition and establishing who the potential voters were.

It was customary in Rome that the attempts to become a consul began a year before the elections. According to an old custom a candidate wore distinctive clothes: a shiny gown (*toga candida*), which one had to wear without a tunic. The candidate, accompanied by his friends, greeted the passers-by and shook their hands, asking for support in the elections. Sometimes he was also accompanied by a slave, a so called nomenclator, who whispered the names of people, so that the candidate could greet them individually. The Roman tradition was a crucial element of candidate's presentation. Greeting the accidentally met people individually had a positive psychological effect for every person involved.

Cicero was not the only candidate running for the consul's office. There were several other candidates and Cicero was thinking about forming a coalition with one of them to eliminate the others from the competition. It was a common process in Rome. After some time, however, he abandoned this idea. In their speeches, the candidates still criticized each other ruthlessly, though.

A condition to gain voters' support was to gain possibly big support in cities which had the right to Roman citizenship. Gaining support in Rome itself was not enough to win. It was a common procedure to get votes outside Rome. Cicero used this opportunity and travelled to the cities in the Cisalpine Gaul, counting on gaining support.

Cicero's brother Quintus joined his election campaign. He supported his attempts in a work *De Petitione Consulatus* (*On running for the Consulship*) [Kumaniecki, 1989: 163]. This publication, which was a guide for potential candidates running for the office of consul, only seemingly addressed all candidates. In fact, it conveyed specific guidelines for his brother only. It must be stressed that the publication did not include a political program or project, which might be surprising. However, the work included information that Cicero should get support from all social classes. He should convince optimates that "he was always on their side and if he ever said anything in favor of common men – populariter – it was only to gain the support of Pompey"; he should remind the common men that he defended their beloved Cornelius, that he defended Manilius, and that he will

provide the common men with the benefits; he should also assure equites and wealthy men that he always advocated “peace and order” [Kumaniecki, 1989: 163].

Cicero’s election strategy was dominated by his personality and publicity caused by his public speeches. Exceptional oratory skills (one sentence equaled 24 verses) was a big advantage of his election campaign. A perfect knowledge of the political relations in Rome, especially among the most prominent politicians, helped him to choose the proper tactics of the election process.

From a time perspective, one can say that it is not possible to gain the support of the whole electorate. Even concentrating on one group does not guarantee the success. However, Cicero’s strategy of assuring everyone of “his kindness, while being perceived as the Senate’s authority supporter” [Kumaniecki, 1989: 163] and talking about the “benefits” for the common men and equites is the reason to think that the candidate was expecting a great support in his attempt to become a consul.

It was common during the campaign that the candidates presented their opponents in bad light. Quintus’ publication includes information on how to convince those who did not share Cicero’s views to change their minds. The author stated that “those who were angry with Cicero because he opposed them in court trials, should be convinced that the did it in order to defend his friends; so if they become Cicero’s friends, they can count on similar support” [Kumaniecki, 1989: 164]. Cicero’s brother used also the words of the election expert Marcus Aurelius Cotta, who said that “he promised his help to everybody, unless it stood in the way of his other responsibilities because those who ask for help, most often do not need it after all; hence it is better to promise to those who ask than estrange people by refusal” [Kumaniecki, 1989: 164].

Quintus’ work presents how the election campaign should be conducted. One can conclude that Cicero used his brother’s hints in the process of planning and organizing the election campaign. Thanks to this state of matters it is possible to describe the implementation process (Phase III) of campaign: carrying out the election strategy. The description of strategy procedure starts with daily visits of people representing various social groups by the candidates running for the office of a consul. The visitors greeted the candidates with the “morning salutation” and through their presence confirmed that they would vote for the candidate they visited. However, it was difficult to predict the voting behavior of these groups. Therefore, according to Quintus, it was important to pay attention to the visitors and let them know they were “seen”. Such a tactic could lead to the situation that the potential voters would actually vote for the candidate. Another group mentioned by Quintus were the so called *deductores*. This group consisted of people who walked the candidate to the meetings with voters. The candidates entered the meetings surrounded by such people, which created an impression of a great popularity of this

candidate. One other group were the so called assectatores. Members of this group were constantly with the candidate. “The latter group – as Quintus writes – should consist of people who were freed on a trial thanks to Cicero. Most of them would be happy to be his assectatores. Quintus addresses his brother: “you should require such help from the others as well because they still have their wealth and honor, so this is the most appropriate moment to prove their gratefulness” [Kumaniecki, 1989: 165]. Quintus then argues that the candidate should take every voter into account, especially should not forget about people who create public opinion. The candidate should be in the center of interest. The election campaign itself should be “solemn, great, magnificent, impressive, exceptional and full of dignity”. Hence, the more serious the position, the more is required from the candidate and election strategy. The last point Quintus makes is that one “should not only be kind, but also threaten from time to time”. It concerns the opponents if they conducted acts of electoral fraud. Quintus argues that they will be prosecuted, they must feel that their actions and electoral strategy are controlled.

The analyzed election campaign, which is so distant from the contemporary era and so different from the campaigns nowadays, presents the process of historical evolution: from campaigns which were “simple”, but demanding and requiring enormous effort from the candidate, to campaigns which are technologically and organizationally advanced. Nowadays the presence of electronics, psychology, political science and marketing reduces the number of candidate’s responsibilities in the process of election strategy. The candidate has a team of specialists who take over such responsibilities. Creating a candidate is not such a big problem as it was in Rome two thousand years ago.

- [1] Jaczynowska, M. 1986. *Historia Starożytnego Rzymu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warsaw.
- [2] Kumaniecki, K. 1989. *Cycon i jego współczesni*, Wydawnictwo Czytelnik, Warsaw 1989.
- [3] Kubiak, Z. 2003. *Piękno i gorycz Europy. Dzieje Greków i Rzymian*, Wydawnictwo Świat Książki, Warsaw.
- [4] Tatarkiewicz, W. 1981. *Historia filozofii*, v.1, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warsaw.
- [5] Olszewski, H. 1978. *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warsaw-Poznań.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 15-31]

Petra Balážiová

Hospital of psychiatry in Velké Zálužie

Luba Pavelová

Comenius University in Bratislava

Závislost' a jej charakteristiky v kontexte životnej spokojnosti

Addiction and its characteristics in the context of life satisfaction

Keywords: *Dependence, life satisfaction, quality of life*

Summary

People have always been trying to live my life so that it has a sense to be able to say that they live happily and fulfill their life expectations. Not everyone will succeed, however, and not everyone is happy with her life. So what determines our life satisfaction, which predisposes us to seek to improve their lives, what determines our level of subjective satisfaction? The answers to these questions are trying to find peace of life satisfaction abstinent addicts, which may be on one side of a subjective construct, on the other hand, the starting point for assessing the broader concept of quality of their lives.

Dnešná spoločnosť kladie na človeka veľké nároky, aby v nej dokázal fungovať a prežiť. Asi najväčšie nároky sú kladené na ľudskú psychiku, predovšetkým na schopnosť dokázať sa rýchlo prispôbiť zmenám a spracúvať množstvo rozličných informácií. Nasledujúce

faktory neraz spôsobujú vnútorné aj vonkajšie konflikty, prepracovanosť a stres. Každý človek si stresové situácie kompenzuje vlastným spôsobom. Niektorí ide na prechádzku, niektorí si prečítajú dobrú knihu, iní sa venujú športu, a niektorí sa utiekajú k drogám a alkoholu. Takýto človek si často ani neuvedomuje, že drogy a alkohol, mu síce ponúkajú únik, ale jeho situáciu neriešia. Súčasný človek sa nepretržite za ničím naháňa a často si nenájde ani chvíľku, aby uvažoval nad tým, ako riešiť stresové situácie a odstraňovať nahromadené vnútorné i vonkajšie napätie.

Kvalita života sa výrazne zmení, pokiaľ je človek závislý od nejakej návykovej látky a pojem kvalitný život v takomto prípade nadobúda úplne iné rozmery, aj keď závislý by nám na otázku, čo mu dáva návyková látka a či je spokojný so svojím životom, dal s určitou kladnou odpoveď. Ondrejkovič [2008:11] hovorí, že *“človek závislý od drog pôsobením dopamínu pociťuje šťastie, radosť, nádej... Takéto pocity zohrávajú kľúčovú úlohu, ako dôvod užívania návykových látok.”*

Mnoho ľudí rieši svoje problémy užívaním liekov, pohárikom alkoholu, alebo siahajú po iných drogách. Avšak takéto látky im nepomôžu svoje problémy vyriešiť, poskytnú maximálne dočasnú úľavu. No a od jednoduchého návyku je už len krôčik k závislosti, ktorá predstavuje veľmi závažný zdravotnícky, ekonomický a sociálny problém dnešnej modernej spoločnosti. Závislosť je neoddeliteľnou súčasťou ľudskej spoločnosti od zrodu civilizácie. Hlboké výskumy v histórii ľudstva zdôrazňujú skutočnosť, že človek užíval drogy od pradávna a to pri denných, pôžitkárskejších, náboženských rituáloch alebo dokonca aj ako liek.

Charakteristika závislosti a jej teoretické vymedzenie

Zodpovedať na otázku, čo je závislosť nie je vôbec jednoduché. Koho považujeme za závislého? Človeka, ktorý od niečoho závisí. Nie je samostatný, nedokáže byť sám sebou, neváži si sám seba, nepozná sa. Je to stav, ktorý naháňa hrôzu. Spôsob života, do ktorého sa postupne závislý človek dostáva označujeme drogovým spôsobom života. Jeho drogové centrické zmýšľanie je koncentrované len na drogu, jej získanie a jej užitie – ovláda celú osobnosť, vrátane správania.

Pojem závislosť je v povedomí širokej verejnosti zvyčajne spájaný, resp. chápaný ako závislosť od drog alebo omamných látok. Závislosť však nie je len dôsledkom požívania zakázaných látok. V každom prípade je komplexným znakom, v zmysle tak fyzickej ako aj psychickej potreby, ktorá je taká silná, že riadi nielen telo, ale aj myseľ jedinca. Človeka charakterizujeme ako bio-psycho-sociálnu bytosť. Ondrejkovič [2009:265] kvalifikuje ako drogovú závislosť *„chorobný vzťah k drogám, ktorý je charakterizovaný nekontrolovateľnou túžbou vpravovať si drogy akýmkoľvek spôsobom do organizmu“*. Medzinárodná klasifikácia chorôb (MKCH-10) [Nešpor, 2007] vymedzuje syndróm závislosti ako

skupinu fyziologických, behaviorálnych a kognitívnych fenoménov, ktorých užívanie akejkolvek látky, alebo skupiny látok má u jednotlivca väčšiu prioritu, než akékoľvek iné správanie, ktoré si kedysi vážil viac. Bernhard von Treeck [Göhlert a Kühn, 2001:11] hovorí, že „*drogová závislosť sa začína tam, kde pôvodné životné perspektívy zlyhávajú a význam drog narastá do takej miery, že nekontrolovateľným spôsobom preberajú prvoradé miesto v prežití jednotlivca i spoločensva.*“

Závislosť od drog sa prejavuje v duševnej (psychickej) aj fyzickej (somatickej) oblasti. Preto hovoríme o psychickej a somatickej drogovej závislosti:

- *psychická závislosť*- je duševný stav človeka. Tento vzniká po podaní drogy a prejavuje sa rôznym stupňom túžby užívať ju znova a mať z nej príjemné pocity. Ide teda o zmenu duševného stavu dôsledkom opakovaného podávania drogy,

- *somatická závislosť* je stav ľudského organizmu, ktorý sa prejavuje určitými symptómami, ak sa droganejaký čas nepodáva. Označujeme ich odvykacími príznakmi, alebo abstinenčným syndrómom.

Fyzickú závislosť je možné medicínsky prekonať v pomerne krátkom čase, zatiaľ čo psychická závislosť môže trvať doživotne. To znamená, že ten, kto sa raz stane závislým, ostane závislým počas celého života. Šteliar [2004] okrem psychickej a somatickej závislosti hovorí aj o závislosti sociálnej. Vzniká v súvislosti s rituálnym užívaním drogy v rámci daného spoločensva, kedy potreba užívať drogu nevyplýva z fyzickej závislosti ani zo subjektívnej potreby užiť drogu, ale užívanie je súčasťou určitého rituálu (náboženského, profesionálneho, skupinového...) určitej sociálnej skupiny. Je možné ju chápať ako psychologickú závislosť, pri ktorej sú príjemné pocity sprostredkované nepriamo, cez posilnenie sociálnych vzťahov v spoločensve a nie priamo drogou.

Podľa Škodáčka [1999] je na Slovensku stále najzávažnejšou drogou alkohol, ktorý sa stal súčasťou života mnohých ľudí. Pre Slovensko je charakteristická relatívne vysoká spotreba alkoholu na obyvateľa a po roku 1990 ešte stúpila alkoholová závislosť, a to vo vekovej skupine osôb mladších ako 14 rokov a starších ako 60 rokov. Môžeme skonštatovať, že veľa detí a mladistvých sa domnieva, že experimentovanie s drogami majú pod kontrolou, že pohárik, dva alkoholu im nijako neublíži, no opak je pravdou. Už v tomto období môže vzniknúť závislosť, nakoľko organizmus sa ľahšie a rýchlejšie fixuje na akékoľvek návykové látky.

Benkovič, Garaj [2009] uvádzajú, že závislosť od alkoholu súvisí podľa viacerých výskumov [Machú, Dokoupilová, Zbořilová, 1999; Tumpachová, 2005; Zahradník, 2006] predovšetkým s poklesom sebaúcty, s kolesom pocitu sociálneho prijatia, s nárastom pocitu sociálnej nepotrebnosti. Dochádza k pocitom neúžitocnosti, zmarenia, straty zmyslu života, smútku, objavujú sa príznaky depresii a neuróz, ktoré môžu viesť k suicidálnym pokusom i k dokazovaným samovraždam. Nielenže dochádza k zhoršeniu psych-

hického, ale aj zároveň fyzického zdravia. Alkohol primárne môže viesť k subjektívnemu pocitu sebaapresadenia, k pocitom sociálneho uznania, ale dlhodobý abúzus alkoholu sekundárne vedie k zhoršeniu kvality života danej osoby. Obaja autori považujú zdravie z hľadiska sledovanej problematiky závislosti od alkoholu jedným z hlavných činiteľov, ktorý ovplyvňuje kvalitu života.

Závislosť a jej dôsledky v živote závislého jedinca

Spolužitie život ostatných členov rodiny zásadným spôsobom narúša člen, ktorý je závislý od nejakej návykovej látky, príp. konania. V rodine po ekonomickej stránke nastávajú finančné ťažkosti, niekedy dokonca až bieda a hlad. Rodina, ktorej sa znižuje životná úroveň klesá aj v očiach spoločnosti, tým sa dostávajú izolácie a dokonca sa môže stať aj „sociálnym prípadom“ odkázaným na pomoc štátu v záchrannej sociálnej sieti. Sociálna kontrola je silnou normou, hodnotiacou správanie sa človeka a fungovanie rodiny v spoločnosti. Takisto je ohrozená citová a ochranná funkcia rodiny neposkytovaním dostatku lásky, bezpečia, istoty, úcty a slobody všetkých členov [Mojtová, 2008].

Vymedziť dôsledky závislosti nie je vôbec jednoduché, pretože problematika závislosti je veľmi rozsiahla a zasahuje do všetkých sfér života človeka.

Zdravie

Čo sa týka zdravia, Lindenmeyer (2009) rozlišuje dopad závislosti na somatickú a psychickú ale aj sociálnu stránku.

➤ Telesné škodlivé následky: gastritída, abstinenčný syndróm, traumy, zlomeniny kostí, bolesti kĺbov, anémia, záchvaty krčcov, kardiomyopatia, malnutrícia, zvýšená náchylnosť k infekciám, zvýšené riziko rakoviny, poruchy sexuálnych funkcií, cirhóza pečene, polyneuropatia, steatóza pečene, pankreatitída a vysoký krvný tlak, nervový systém a mnohé ďalšie. Môžeme skonštatovať, že tieto zdravotné dôsledky sa prejavujú na vzhľade osoby závislého. Miera poškodenia závisí od pravidelnosti užívania návykových látok, množstva a od odolnosti organizmu závislého.

➤ Psychické škodlivé následky: sociálne úzkosti, agresívne vykoľajenia, depresia, žiarlivosť, delírium tremens, znížený pocit vlastnej hodnoty, ťažkosti s koncentráciou, suicidalita, selektívne vnímanie, kolísanie citov, alkoholická halucinóza, poruchy pamäti, chýbanie odstupe. Okrem týchto môžeme doplniť psychózy, poruchy osobnosti.

➤ Medzi sociálne dôsledky závislosti podľa vyššie uvedeného autora patria: strácanie priateľov, partnerské konflikty, dlhy, strata bytu, strata zamestnania, väzenie, trestné činy, strata vodičského preukazu, konflikty v zamestnaní.

Rodina

Nadviažeme na sociálne dôsledky, a zameriame sa v krátkosti na rodinu, v ktorej sa závislý člen postupne prichádza k devastácii rodinných vzťahov a väzieb. Vasilescu podľa Pavelovej [2006, In: Mátel, Schavel, 2011] uvádza, že závislí, ktorí sú sami obeťami majú nepriaznivý vplyv na ľudí okolo seba. Či už sú to zamestnávateľia, príbuzní, priatelia a v neposlednom rade rodina, ktorú je závislému najbližšie a preto trpí najviac. Rodina sa postupne zamotá do dôsledkov choroby a sama sa stáva sekundárne závislá.

Závislosť jedného člena rodiny od alkoholu či inej drogy, sa teda vo veľkej miere dotýka aj ostatných členov. Postupne ochorie celá rodina. Spolužitie s jedincem závislým od alkoholu prináša do systému rodiny a jeho funkcií veľa negatívnych javov. Jednanie pod vplyvom alkoholu znemožňuje normálnu, prirodzenú komunikáciu, možnosť kompromisného jednania [Heller, Pecinová, 1996]. Podľa Vágnerovej [2002] človek závislý od alkoholu devastuje svoju rodinu materiálne, sociálne ale aj psychicky. Alkoholik je partnerom častejšie odmietaný, v alkoholickom manželstve sa častejšie vyskytuje nevera. Závislosť od alkoholu teda predstavuje značnú záťaž pre celý rodinný systém. Postupne dochádza k závažnému narušeniu medziľudských vzťahov a k zmene rolí. Závislí ľudia bývajú afektívne výbušní a agresívni (verbálne i fyzicky), správajú sa bezohľadne k manželskému partnerovi a k deťom. Klamú a nedodržiať sľuby, sú nespoľahliví. Postupne v rodine strácajú svoju rolu, prestíž a úctu. Stávajú sa nenávidenými a opovrhovanými, tými, ktorí kazia pohodu, a preto o nich nikto nestojí. Dochádza k vyhasnutiu emočných vzťahov, k odcudzeniu, osamelosti a pocitom prázdnoty. Partnerské spolužitie nepriaznivo ovplyvňuje poruchy potencie, žiarlivecké tendencie, ktoré sa rozvíjajú bez ohľadu na skutočnosť. Závislí ľudia bývajú zväčša podozrievaví a nedôverčiví.

Reakciu rodiny na alkoholizmus člena rodiny možno rozdeliť na jednotlivé fázy:

1. Žena alebo muž, prípadne celá rodina popiera, že by problém v rodine bol.
2. Postupne sa rodina pokúša sama riešiť problém. Využíva na to metódy, v ktorých alením je žiadna dôslednosť, prevláda tu zúfalá snaha o vrátenie pomerov v rodine do normy.
3. V ďalšom období sa partner a alkoholik od spoločnosti izolujú.
4. Pretože predchádzajúci spôsob nie je účinný, rodina sa do spoločnosti vracia, ale bez člena – alkoholika, od ktorého sa dištančuje. Alkoholik sa dostáva do izolácie.
5. Rodina hľadá pomoc a porozumenie v inštitúciách – na obecnom úrade, nemocnici, polícii (Pavelová, 2006).

V súčasnej dobe sa veľmi často stretávame s rozpadom manželstva. Rozvodovosť v alkoholickej rodine vyplýva:

- z napätého ovzdušia pri neusporiadanom manželskom živote,

- z citového ochladnutia, v dôsledku ktorého vznikajú problémy v sexuálnom živote, ale aj preto, že alkohol znižuje sexualitu,
- z agresívnych opileckých scén, ktorými sú partneri a deti často ohrozované [Vágnerová, 2002].

Menovaná autorka tiežzhrnula sociálne dôsledky v rodine nasledovne - závislý devastuje a rozbíja svoju rodinu, postupne sa stáva príťažou, po vyčerpaní všetkých dostupných možností rodina rezignuje. Závislý často z rodiny odchádza, žije s podobne postihnutými alebo sa stáva bezdomovcom. Závislí, ktorí sú sami obeťami, majú nepriaznivý vplyv na ľudí, s ktorými prichádzajú do styku. Zamestnávateľa, príbuzní, priatelia a rodiny závislých trpia ich správaním. Tí, ktorí sú závislému najbližšie, sa trápia najviac. Postihnutá je celá jeho rodina, ktorá sa postupne celá zamotá do dôsledkov choroby a sama je sekundárne závislá.

Práca

Stratu zamestnania tiež zaraďujeme k sociálnym dôsledkom závislosti. Je veľmi častým javom, že v problémových rodinách, ktoré sa vyznačujú nezamestnanosťou, je prítomné pravidelné užívanie návykovej látky a podľa Schavela a kol. [2010] má obdobie nezamestnanosti výrazný vplyv nielen na občana samotného, ale aj na rodinu a celú spoločnosť. Vo vnútri rodiny dochádza ku kríze rodinného systému, rodina je sociálne izolovaná a okrem toho trpí aj jej finančná situácia.

Vágnerová [2002] upozorňuje na to, že závislý zlyháva v profesionálnej role, býva unavený, nesústredený. Nie je schopný podávať požadovaný pracovný výkon a postupne stráca motiváciu. Nedokáže dodržať rituál pravidelnej dochádzky do zamestnania. Na opačnej strane mávajú ľudia trpiaci závislosťou zmenené sebahodnotenie, čo sa prejavuje neadekvátnym sebavedomím, presvedčením o svojom dobrom výkone. A tým nespokojnosť nadriadených považujú za neopodstatnenú, a ich nespravodlivé hodnotenie považujú za veľkú krivdu voči nim. Následne môže dochádzať k strate zamestnania, a človek závislý od alkoholu stráca aj sociálnu rolu zamestnanca. Podľa autorky závislý člen spotrebuje značnú časť peňazí, a preto rodina ekonomicky stráda - trpí finančná situácia. K zadováženiu prostriedkov na pitie je alkoholik schopný akéhokoľvek činu, podvodu, krádeže. Na alkohol sa vydávajú veľké sumy, rodič - alkoholik v dôsledku chronického vynechávania v práci prináša nižší zárobok a v súčasnej dobe sa najpravdepodobnejšie stáva nezamestnaným.

Človek, ktorý je závislý na akejkolvek látke, hľadá na ospravedlnenie svojej absencie v práci rôzne dôvody, aby o svoju pracovnú pozíciu neprišiel. Na druhej strane keď o ňu príde a stáva sa nezamestnaným, tak konzumáciu napr. alkoholu zvyšuje. Tým sa vytvára začarovaný kruh pre závislého.

Vzťahy

Vágnerová [2002] považuje za sociálne dôsledky závislého v spoločnosti– etiketovanie, recidívy, stratu sociálnych kontaktov, trestnú činnosť. Ak človek nedokáže regulovať svoje branie drog, zhovievavý postoj spoločnosti končí, a závislosť už tolerovaná nie je. Rola závislého má príliš nízke sociálne postavenie, závislí ľudia sú odmietaní, vystavení opovrhovaniu a posudzovaní ako nechutní. Vnútorňú neistota a úzkosť závislého súvisia s odmietaním, kritikou a opovrnutím spoločnosti atomu dopomáha aj nedostatočná orientácia a kontrola nad situáciou i opakované nepríjemné zážitky. Svet sa mu zdá akoohrozujúci a nespravodlivý. Závislý si síce občas dokáže priznať svoj podiel viny, ale zvyčajne nemá silu riešiť situáciu iným spôsobom, než ďalším únikom k droge.

Pavelová, Tomka, Balážiová [2011] píšú, že užívanie drog , hlavne následná závislosť od nich je často príčinou sociálneho vylúčenia závislých. V neskorších štádiách závislosti nie sú závislí schopní rešpektovať požadované normy, správať sa primeraným spôsobom a status vylúčených prijímajú často v partii podobne zmýšľajúcich. K rizikovým skupinám z hľadiska sociálneho vylúčenia patria aj jednotlivci ohrození sociálno-patologickým vývinom. Ide ajo závislých oddrog a alkoholu.

Rákoczyová (2003) rozoznáva sociálne vylúčenie v troch oblastiach:

1. ekonomickej - má charakter nedostatočného prístupu k materiálnym a finančným zdrojom a k mechanizmom, ktorými sú tieto zdroje distribuované. Jedná sa predovšetkým o chudobu a marginalizáciu na trhu práce. Tak ako chudoba tak marginalizácia na trhu prácemôžu dosiahnuť rôznych stupňov: od života na hranici chudoby k prežívaniu pod hranicou existenčného minima, od nízko plateného a nejasného zamestnania na sekundárnom trhu práce k trvalému vylúčeniu z pracovného trhu. Závislí jedinci nie sú

2. inštitucionálnej - má sociálne vylúčenie povahu žiadnej či obmedzenej participácie v procese rozhodovania alebobariér v prístupu k ďalším inštitúciám, ako je napr. vzdelávací systém, systém starostlivosti ozdravie či k justícii. Rozhodovanie závislých je sťažené práve zmenami, ktoré v procese vývoja závislosti nastávajú. Znížené sebahodnotenie asebadôvera, strata istôt a potreby participovať na dianí v spoločnostisociálne vylúčenie v tejto oblasti iba podporujú. Zo skúseností vieme, že užívatelia drog nemajú záujem o zvyšovanie vzdelania tiežsa nestarajú o svoje zdravie.

3. kultúrnej a sociálnej. môže mať sociálne vylúčenie tiež radu podôb. Izolácia v partii závislých je sprevádzaná stratou kontaktu s rodinou, najbližším okolím. Následne práve pre tento aspekt je ťažko riešiteľná liečba, pretože vplyv partie je silnejší a partia zväčša nemá potrebu riešiť problémy spojené so závislosťou svojich členov, skôr naopak.

Podľa Rákoczyovej [2003] práve aspekt narušenia vzťahov s okolím je významnou charakteristikou sociálneho vylúčenia, závislých nevynímajúc.

Dopady na osobnosťvylúčeného môžu byť výrazné:

- na úrovni straty sebahodnotenia,
- zmeny vlastnej identity,
- straty základných schopností a zručností atď.. V tomto zmysle sa nejedná len o vylúčenie z určitých aktivít, ale tiež o hlbšie(seba)vylúčenie na psychickej a kultúrnej úrovni.

Všetky tieto tri oblasti sociálneho vylúčenia sa navzájom ovplyvňujú a v živote závislých spôsobujú často bludný kruh nedostatku – emočného, vzťahového, materiálneho, ktorý paralelne s nereálnym pohľadom na seba spôsobuje absolútnu neschopnosť vyjsť z tejto patovej situácie bez pomoci iných.

Intervencie sociálnej práce v procese liečby závislosti

Človek závislý od drog by nemal svoj boj vzdávať hneď na začiatku, lebo terapiou môže zmeniť svoje doterajšie návyky a žiť „čistý“ plnohodnotný a kvalitný život.

Sociálne poradenstvo je súčasťou práce so závislým klientom i jeho rodinou, pred nástupom na liečbu i po nej. Za cieľ sociálneho poradenstva pre závislých Pavelová [2008: 25] považuje ponuku služieb týmito formami pomoci:

1. *„pre osoby ohrozené závislosťou – pre rizikové skupiny, rizikové prostredie,*
2. *intervencie v rámci harm reduction,*
3. *spolupráca s nízkoprahovými zariadeniami,*
4. *sociálne poradenstvo pre závislých,*
5. *sociálne poradenstvo pre rodinných príslušníkov závislých – partnerov, detí,*
6. *sociálne poradenstvo pre abstínujúcich závislých,*
7. *podpora rozvoja svojpomocných skupín,*
8. *spolupráca s resocializačnými zariadeniami,*
9. *komunitná sociálna práca s marginalizovanými skupinami.”*

Vývoju choroby musí zodpovedať liečebný postup – ponúknutý spôsob liečby od ambulantnej cez stacionárnu až po ústavnú liečbu. Tento postup musí zaistiť tieto úlohy:

- odstrániť drogu z organizmu,
- obnoviť a rehabilitovať somatické funkcie organizmu,
- obnoviť psychické funkcie a vytvoriť pozitívne štruktúry psychiky,
- odstrániť základný problém - doplniť schopnosť odpovede na otázky života,
- prijatie a stabilizácia životného štýlu s diétou,
- a v neposlednom resocializácia.

Za prvoradú úlohu liečby považujeme nájst slabinu v pevne vytvorenom drogovom obale osobnosti. Dôležité je nájst miesto, pocit, myšlienku, ktorou možno závislého vyporovokovať k precitnutiu zo zajatia závislosti. Ondrejkovič [1999] uvádza, že terapia drogových závislostí obsahuje zvyčajne tieto metodické postupy:

- farmakoterapeutická časť liečby vo fáze zbavovania toxínov – detoxifikácia,
- psychoterapia – ktorej cieľom je naučiť závislého opätovne sociálnemu správaniu a komunikovaniu,
- socioterapia – tu je dôležitý postupný prechod od závislosti, ako negatívnej deviantnej odchýlky jedinca späť ku konformnému spoločenskému správaniu v procese jeho celoživotnej socializácie.

Dovolíme si tvrdiť, že najdôležitejšou časťou liečebného režimu je práve psychoterapia. Jej rozhodujúcou úlohou je zameranie na osobnosť, a to nielen na zmenu postojev, náhľadu na (svoje) pitie či motiváciu k trvalej abstinencii, ale najmä na implementáciu nových cieľov a obnovu pôvodnej zdravej aktivity. V prvom rade je samozrejme potrebné zameriavať svoje pôsobenie na klienta s cieľom, aby sa zriekol požívania návykových látok a rozhodol sa pre abstinenciu. Domnievame sa, že toto nestačí na to, aby sa pacient zbavil závislosti, lebo recidíva hrozí pri prvej vážnejšej skúške. Preto by sa mal usilovať aj o zmenu sebadôvery, o stimulovanie záujmových okruhov, zvýšenie frustračnej tolerancie a o zvýšenie zodpovednosti za svoje správanie. Liečebný program by mal u pacienta aktivovať rozumovú a vôľovú zložku do takej miery, aby dokázal riešiť svoje problémy bez zneužívania návykovej látky a aby si vytvoril taký životný štýl, pri ktorom nebude abstinencia pre neho utrpením.

Podľa Yaloma [1999] nie je výsledkom psychoterapie a teda aj skupinového snaženia vyliečenie, ale skôr zmena alebo rast. Pri práci so závislými ide najmä o zmenu v zmysle chápania svojho ochorenia a seba samého, motiváciu a rozvoj kľúčových kompetencií každého jedného člena skupiny. Ochaba [2007] považuje psychoterapiu za účinné riešenie závislosti následnú regeneráciu osobnosti, a tak prispieva k pozitívnej zmene života jedinca. Sociálny pracovník pomáha klientovi prostredníctvom psychoterapie (upozorňujeme, že po absolvovaní sebakúsenostného výcviku a doplnení vzdelávania z adiktológie) v nasledujúcich krokoch:

- prijať rozhodnutia skončiť s užívaním alkoholu formou motivácie,
- prostredníctvom cvičení, pripravuje jedinca na budúci život bez alkoholu,
- po liečbe pomáha efektívne vyplniť voľný čas organizovaním dávno zabudnutých voľnočasových aktivít,
- učí klienta rozlíšiť a zvládať neprijemné pocity a vyjadriť ich,
- pomáha navrátiť interpersonálne vzťahy za pomoci rodiny napríklad v svojpomocných skupinách,

➤ učí rozoznávať riziká recidívy závislosťou ohrozeného jedinca po návrate do jeho bežného sociálneho prostredia, ktoré ho ohrozuje.

Kliment [2007] upozorňuje na to, že nestačí pracovať len so závislým, ale podporuje rozvoj práce s rodinou závislého. Uvádza, že v práci s rodinou závislého by mali byť rešpektované tieto zistenia:

➤ problém závislosti by mal byť pomáhajúcim chápaný ako problém zasahujúci a ovplyvňujúci všetky prvky rodinného systému,

➤ pri riešení ťažkostí, vyplývajúcich zo závislosti by sa mal pomáhajúci vzdať predstavy, že existuje jednoznačný algoritmus vedúci ho v procese pomoci (jedinečnosť každého rodinného systému- kreativita),

➤ rešpektovanie skutočnosti, že v komunikácii problémového systému je spochybňované doterajšie sebapoňatie nositeľa závislosti,napriek prirodzenému ľudskému nastaveniu je udržať si stále a jednotné videnie seba i v prípadoch, keď je spochybňované najbližšími členmi rodinného systému,

➤ téma závislostiby sa nemala prenášať tiež na iné rodinné témy. Treba sledovať, čo rodinu spája a nielen rozdeľuje,

➤ rešpekt, že i po úspešnej terapii závislého môže byťnastávajúci problémový systém nahradený systémom inak problémovým. Závislý by nemal mať predstavu, že po ukončení terapie sa situácia rodinného systému výrazne a hlavne skokom zmení oproti minulosti, Pomoc by sa mala prenášať na uvoľňovanie komunikácie v rámci rodinného systému v doliečovacom procese,

➤ téma vznikajúca okolo závislosti zmizne až v okamihu, keď stratí svoju naličhavosť, keď sa téma stane bezdôvodnou. K zovšedneniu však nepríde rádo vo dňoch, či týždňoch.

V končenom dôsledku všakúspešne liečiť je možné len toho klienta, ktorý svoje problémy chce skutočne riešiť, pretožerozhodujúcou podmienkou naplnenia vlastných predstáv o kvalitnom živote je miera osobnej aktivity, cieľavedomosti, vôle, trpezlivosti a ďalších osobnostných vlastností, bez ktorýchsa život nestane nikomu automaticky kvalitným a plnohodnotným. Liečba závislosti je vždy dlhodobá a náročná, pretože pri nej nejde len o samotný liečebný proces, ale aj o doliečovanie, pri ktorom sa poukazuje na posilnenie, rozšírenie a upevnenie všetkého, s čím sa začalo počas liečby. Pre úspešnosť protialkohollickej liečby nestačí len pacientovo abstinovanie, ale tiež musí , a to zásadne, zmeniť svoj predchádzajúci spôsob života. Liečbu považujeme za základ vstupu závislého do abstinencie, ale domnievame sa, že sama o sebe nestačí. Veľmi dôležitá je následná starostlivosť, nazývanáako doliečovací proces, resocializácia, rehabilitácia.

Podpora zvyšovania životnej spokojnosti odliečených závislých v doliečovacom procese

Významným faktorom v zvyšovaní kvality života závislých a ich rodinných príslušníkov sú resocializačné programy. Jedná sa spravidla o dlhodobé projekty, ktoré sú zamerané podľa Vasilescu [2007] na zmenu spôsobu myslenia, konania, životného štýlu závislého jedinca. Ide hlavne o tréningy zvládania životných situácií, kompetencie podpory pracovných zručností, morálnych, etických a sociálnych hodnôt za spoluúčasti samotného klienta, skupiny a terapeutov. Cieľom resocializácie je integrácia a adaptácia abstinujúceho závislého naspäť do plnohodnotného života a nedrogovej subkultúry. Ďalej autorka udáva, že významnú úlohu v procese resocializácie zohrávajú zmeny v hodnotovej orientácii, osvojovanie sociálnych rolí, obnova sociálnych a emocionálnych vzťahov, zmena životného štýlu. Strieženec [2006] za cieľ resocializácie považuje obnovenie aktívnej adaptácie človeka na spoločenský systém, podmienené zmenou hodnotovej orientácie, akceptáciou spoločenských noriem, prijímaním nových vzorcov správania, akceptovaním pozitívnych autorít, osvojovaním si nových vzorov správania, akceptovaním pozitívnych autorít, osvojovaním si nových sociálnych rolí, prístupnosťou k novým informáciám a ich využívaním obnovovať pôvodné sociálne a emocionálne vzťahy, teda dosiahnuť také zmeny v správaní, ktoré umožnia návrat do reálneho života v prirodzenom sociálnom prostredí.

Proces resocializácie je programovo zameraný na zmenu spôsobu myslenia, konania, životného štýlu závislého, na jeho tréning a učenie v sociálnych zručnostiach a zmysluplnej existencie v sociálnych vzťahoch, osvojovaní si morálnych, etických i právnych noriem, nácvik samostatného života, života v skupine a pre skupinu [Zemko, 2004]. Hroncová, Kraus [2006: 241] uvádzajú, že : „*pojmem resocializácia znamená odstraňovanie relatívne trvalých zameraní jedinca spôsobujúcich výchovné problémy. Väčšinou je chápaná širšie, ako akási spätná socializácia s cieľom vrátiť človeka do normálneho života spoločnosti, ku spoločensky prijateľnému spôsobu správania.*“ Schavel et al. [2010] považuje za cieľ resocializácie znovuobnovenie aktívnej adaptácie človeka na spoločenský systém, ktoré je podmienené zmenou hodnotovej orientácie, akceptovaním spoločenských noriem, prijímaním nových vzorov správania, akceptovaním pozitívnych autorít, osvojovaním si nových sociálnych rolí.

Pre zmenu životného štýlu abstinujúceho je veľmi dôležité, aby problémy, ktoré nastanú po absolvovaní liečby dokázal riešiť po novom a to bez alkoholu, alebo drog. Resocializáciu – doliečovanie považujeme za rozhodujúcu fázu liečby, nakoľko rozhoduje o zaradení sa chorého naspäť do rodiny, zamestnania, a celkovo do spoločnosti. Záleží len od konkrétneho človeka, ako svoju drogovú skúsenosť pre ďalší život spracuje a čo z nej

dokáže vyťažiť pre zlepšenie a hlavne skvalitnenie svojho života. Súvislosť kvality života a abstinencie je celkom zrejmä – len uspokojivý život môže závislého motivovať, aby zotrval v abstinencii.

Ak má byť celý liečebný a aj doliečovací program úspešný, je nevyhnutné doňho zapojiť i všetkých rodinných príslušníkov. Môžeme s určitosťou povedať, že potreba účasti rodiny na terapii a na následnej celkovej sociálnej rehabilitácii závislého jedinca, je zvlášť veľmi dôležitá práve počas doliečovacieho procesu. Rodinní príslušníci veľmi často považujú obdobie po liečbe za koniec ťažkostí, ktoré ich sprevádzali v dobe rozvoja závislosti a nemajú už ochotu a silu ďalej sa prispôbovať prichádzajúcej zmene. To sa pochopiteľne vzťahuje aj na zmeny, ktoré prinášajú zlepšenie komunikácie alebo vzťahu, eventuálne súžitia.

Veľký význam v procese doliečovania má návšteva socioterapeutických klubov abstinujúcich, kde sa stretávajú pravidelne abstinujúci závislí a ich rodinní príslušníci. Navzájom si odovzdávajú skúsenosti, podporujú sa, je to miesto, kde rekonvalescent nachádza poučenie i sebauplatnenie. Plánujú spoločné akcie, výlety, terénne terapie, ktorých sa zúčastňujú aj terapeuti z ústavnej liečby. Socioterapeutické kluby združujú nielen abstinentov, ale aj ich rodiny a priateľov. Pre manželov a manželky abstinujúcich alkoholikov je to akási záchranná sieť, ktorá im pomáha naučiť sa žiť s partnerom, ktorý je závislý [Kratochvíl,2001].

Ide väčšinou o skupinové aktivity, ktoré prebiehajúv podporných skupinách. Skupiny poskytujú priestor pre výmenu názorov a myšlienok i pre vytváranie nových pohľadov na riešenie problémov. Ľudia tu získavajú nové skúsenosti a učia sa prijateľnejším spôsobom správania. Významne ovplyvňujú myslenie, cítenie i jednanie svojich členov. Zdrojom sily pre človeka podľa Matouška [2003: 155] „*môžu byť skúsenosti jednotlivých členov a skupinové procesy. Skupiny sú často najvhodnejším spôsobom poskytovania služieb alebo prinášania rozhodnutí, už len preto, že združujú viac ľudí. Stretávanie takýchto ľudí v skupine môže byť najproduktívnejšou cestou podávania informácií, formulovaním otázok, ponúknutia podpory alebo hľadania riešení.*“

Skupiny významne ovplyvňujú myslenie, cítenie i jednanie svojich členov. Zdrojom sily pre človeka môžu byť skúsenosti jednotlivých členov a skupinové procesy. Skupiny sú často najvhodnejším spôsobom poskytovania služieb alebo prinášania rozhodnutí, už len preto, že združujú viac ľudí. Pre kvalitnú prácu skupiny je nutné vytvoriť bezpečný rámec – *pravidlá* členstva v skupine. Nikdy sa však nedá predpokladať, že členovia sami tieto pravidlá pochopia a stanovia. Pravidlá by mali byť dohodnuté s celou skupinou skôr než je zahájená činnosť. Niektoré pravidlá sa stanú normami skupiny. Tieto pravidlá Riegr [In: Matoušek, 2003] zhrnul do piatich bodov:

1. *Mlčanlivosť a dôvernosť.* Zásadou, ktorá by mala byť v skupine predovšetkým ctená je dodržiavanie dôvernosti. Dôverná informácia, ktorá v skupine odznie, by sa nemala za žiadnych okolností dostať von. Čo je v skupinových sedeniach povedané je tajné, a smie byť odtajnené len samotným autorom. Tento predpoklad je však ideálom a nie je možné ručiť za každého člena skupiny, že ho dodrží.

2. *Otvorenosť a úprimnosť.* Bez otvorenosti a úprimnosti nemá skupinová práca zmysel. Podstatné je vyjadrovať svoje skutočné pocity a nie poskytnúť skupine fascinujúce informácie.

3. *Právo povedať „stop“.* Týmto spôsobom člen skupiny môže ostatným členom dať najavo, že sa priblížil k téme, ktorá je pre neho citlivá alebo chúlolistivá, a že nie je pripravený, naladený, ochotný alebo schopný túto tému otvoriť alebo sa s ňou podeliť s ostatnými.

4. *Zodpovednosť k sebe samému a k druhým.* Ide tu predovšetkým o rešpekt k súkromiu, intimite a k autonómii každého z členov skupiny.

5. *Dodržiavanie organizačných pravidiel.* Jedná sa o pravidelnú dochádzku, dochvilnosť, včasné ospravedlnenie zo závažných dôvodov alebo dodržiavanie skupinou dohodnutých úloh.

V doliečovacom procese úzdravy závislých zohrávajú významnú úlohu svojpomocné skupiny. Svojpomocná skupina je podľa Schavela et al. [2010] neformálne zoskupenie niekoľkých osôb, ktoré spája podobný osud, životné situácie alebo sú postihnutéporovnatelnými ťažkosťami. Cieľom spoločnej práce je zvládnutie alebo zlepšenie ich osobnej situácie a rozšírenie sociálnych schopností členov. Ondrejko [2009: 314] konštatuje, že „svojpomocné skupiny sú spôsobilé pomáhať pri prvotnej orientácii v probléme, ako aj v rámci doliečovania a tiež samotnému jednotlivcovi, ako nositeľovi problému, ale taktiež i jeho rodinným príslušníkom, najbližšiemu sociálnemu okoliu.“ Členovia získavajú nové skúsenosti a učia sa priateľnejším spôsobom správania. Môžeme konštatovať, že svojpomocné skupiny významne ovplyvňujú myslenie, cítenie i jednanie svojich členov.

Dovolíme si tvrdiť, že najrozšírenejšou formou svojpomocnej skupiny pre závislých, hlavne v procese doliečovania, je socioterapeutický klub. Nešpor [2000: 105] udáva niektoré výhody socioterapeutických klubov:

➤ „dobre fungujúci socioterapeutický klub môže dočasne alebo dlhodobo nahradiť chýbajúcu alebo nedostatočnú sieť sociálnych vzťahov u ľudí, ktorí sa v súvislosti s prekonávaním svojej závislosti museli rozísť s bývalými známymi alebo ktorí zostali osamelí,

➤ poskytuje liečeným pozitívne modely ľudí, ktorí závislosť prekonávajú. To zvyšuje motiváciu pacientov k aktívnej spolupráci v liečbe,

➤ *socioterapeutický klub zvyšuje i morálku a sebadôveru pracovníkov zariadenia, ktorí by inak boli konfrontovaní skôr s neúspešnými pacientmi, ktorí v ťažkostiach vyhľadávajú ich pomoc,*

➤ *pre priaznivý výsledok liečby býva dôležitá ich dĺžka a dlhodobé udržiavanie kontaktu.“*

V každej etape doliečovacieho procesu nájde abstinent v klube niečo iné podľa toho, ako hľadá a nachádza to, čo potrebuje pre vlastný vývin a napredovanie. Spočiatku je viac emočne ponorený do diania klubu, testuje si v ňom svoje názory, postupne získava viac istoty, spokojnosť, sebadôveru a je schopný sám pomáhať iným. Kluby tak predstavujú pôdu pre šírenie nového spôsobu života, ktorým sa odkláňajú od alkoholickéj /toxikomanickej/ subkultúry našej spoločnosti k zdravému, triezvemu spôsobu života. Kluby združujú nielen osoby závislé od alkoholu, ale aj patologických hráčov a osoby závislé od iných druhov drog, rodinných príslušníkov závislých osôb a ich priateľov, ktorí sa stotožňujú s poslaním a cieľmi klubu. Podľa Pavelovej [2004] má každý klub dva najdôležitejšie ciele: udržať abstinenciu a nájsť nový životný štýl – až to je skutočná integrácia do života.

Mojtová [2008] uvádza, že zameranie práce klubov je nasledovné:

- udržanie klienta v abstinencii,
- rozvoj sebapoznania,
- rozvoj záujmovej sféry,
- zlepšenie interpersonálnej komunikácie,
- vytváranie nových pozitívnych postojov a prebudovanie systému hodnotových orientácií,
- tréning v sociálnom učení,
- rekonštrukcia rodinného zázemia,
- vytváranie pozitívneho štýlu,
- osobnostný rast,
- hľadanie zmyslu života,
- vzájomná pomoc, solidarita.

Ďalšou významnou svojpomocnou skupinou sú anonymní alkoholicy. Sú spoločnosťou mužov a žien, ktorí sa navzájom delia o svoje skúsenosti, silu a nádej, aby mohli riešiť svoj spoločný problém a pomáhať ostatným uzdraviť sa z alkoholizmu. Základnou podmienkou členstva v AA je túžba prestať piť. Ich prvoradým cieľom je ostať triezvym a k triezvosti pomáhať aj ostatným alkoholikom. Toto hnutie využíva jedinečnú terapiu, ktorá je zameraná na odstránenie pocitov viny z narušenia spoločenských noriem a pocitu životného zlyhania pri hľadaní autentickej existencie [Kurtz, In:Nociar, 2009]. Podľa Vojtkovej [2006] viaceré výskumy ukazujú, že AA vykazujú nadpriemerné výsledky

v liečbe závislostí od alkoholu, a takmer každý autor, im vo svojej publikácii venovanej závislostiam, venuje značnú pozornosť. Riadia sa prostredníctvom dvanástich krokov, ktoré by mohli ateisticky orientovaných závislých odradiť a viesť k tomu, aby túto v podstate účinnú formu pomoci popredu odmietali. AA sa neviažu na žiadne náboženské vyznanie, členom sa môže stať úplne každý, bez rozdielu vierovyznania. Pojem „Boh“ môžu ateisti chápať ako personifikáciu dobrých a životu prospešných síl vo svete či vesmíre.

Mnohí autori - Heller, Nešpor, Csémy upozorňujú na to, že v treťom, prelomovom roku sa zvyčajne zmeny v živote a rodine odliečeného závislého stabilizujú. Medzi členmi rodiny nastáva klud, vyrovnanejšia atmosféra, otvorenejšia komunikácia.

Domnievame sa, že socioterapeutické kluby abstinentov sú prínosom k liečbe, ale i prevencii závislostí. Táto problematika sa čoraz viac dostáva do povedomia ľudí a členovia klubu sa dnes nehanbia za účasť v ňom. Kluby sú dôležité aj z pohľadu zvyšovania životnej spokojnosti abstinujúcich a ich rodín, pretože sú podporným bezpečným prostredím pre ich rozvoj a rast. Súvislosť kvality života a abstinencie je celkom zrejmá – len uspokojivý život môže závislého motivovať, aby zotrval v abstinencii.

Záver

Ústrednou témou nášho príspevku je životná spokojnosť závislých abstinujúcich, ktorá je predpokladom úspešnej liečby i prežívanej abstinencie v rôznych oblastiach života. To, ako bude závislý v abstinencii prežívať svoj život, je dôležitým predpokladom jeho vnútornej snahy o udržanie tohto pocitu a rozhodnutia pokračovať v abstinencii.

Použitá literatúra:

- [1] Benković, A. – Garaj, V. 2009. *Kvalita života ľudí závislých od alkoholu a jej zmena v priebehu liečby*. In: *Alkoholizmus a drogové závislosti*. ISSN 0862-0350, 2009, roč. 44, č.3.
- [2] Gölhert, Ch. – Kuhn, F. 2001. *Falošné vedomie*. Banská Bystrica: Ikar, ISBN 80-551-0207-4.
- [3] Heller, J. – Pecinová, O. 1996. *Závislost známá neznámá*. Praha: Grada, ISBN 80-7169-277-8.
- [4] Hroncová, J. – Kraus, B. 2006. *Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, ISBN 80-8083-223-4.
- [5] Kliment, P. 2007. *Rodinný systém so závislým od alkoholu*. In: *Sociální práce/ Sociální práca*, ISSN 1213-6204, 2007, č.3.
- [6] Kratochvíl, S. 2001. *Skupinová psychoterapie v praxi*. Praha: Galén. ISBN: 8072620967.

- [7] Lindenmeyer, J. 2009. *Závislosť oo alkoholu – pokroky v psychiatrii*. Vyd. F: Pro mente sana. ISBN 978-80-88952-54-1.
- [8] Mátel, A. – Schavel, M. a kol. 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava. VŠ ZaSP sv. Alžbety, ISBN 978-80-8132-009-5.
- [9] Matoušek, O. et al. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-548-2.
- [10] Mojtoová, M. 2008. *Sociálna práca v zdravotníctve*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o., ISBN 978-80-89271-45-0.
- [11] Nešpor, K. 2007. *Návykové chování a závislosť*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-267-6.
- [12] Nešpor, K.: 2000. *Návykové chování a závislosť*.2. vyd. Praha: Portál, ISBN: 80-7178-831-7.
- [13] Nociar, A. 2009. *Drogové závislosti*. Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, n.o.,. ISBN 978-80-89271-68-9.
- [14] Ochaba, R. 2007. *Poradensko-liečebná starostlivosť v kontrole alkoholu*, In: *Bedeker Zdravia*.ISSN 1337-2734, roč. V., č. 2.
- [15] Ondrejkoovič, P. et al.2009. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, ISBN 978-80-224-1074-8.
- [16] Ondrejkoovič, P. 2008. *Prečo ľudia užívajú drogy*. In Sociálna prevencia. ISSN 1336-9679, 2008, roč. III., č. 2.
- [17] Ondrejkoovič, P. – Poliaková, E. a kol. 1999. *Protidrogová výchova*. Bratislava: VEDA, ISBN 80-224-0553-1.
- [18] Pavelová, L.- Tomka, M.- Balážiová, P. 2011.*Je zneužívanie návykových látok príčinou alebo dôsledkom sociálnej exklúzie závislých ?*, In: *Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti : zborník príspevkov*.Ružomberok : VERBUM, ISBN 978-80-8084-751-7.
- [19] Pavelová, L. 2008.*Aké má šance?*.In: *Čistý deň*.ISSN 1336-4243, roč. 6, č. 3.
- [20] Pavelová, L. 2006. *Dlhodobé spolužitie s alkoholikom ženy mení*. In: *Čistý deň*.ISSN 1336-4243, roč. 4, č. 3.
- [21] Pavelová, L. 2004. *Komunita ako priestor pre prácu svojpomocných abstinentských skupín*. In: *Čistý deň*. ISSN 1336-4243, roč. 2, č. 1.
- [22] Rákoczyová, M. 2003. *Komunitní sociální práce jako jeden z nástroju řešení problému sociální exkluze*. In *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 1.
- [23] Schavel, M. – Čišecký, F. – Oláh, M. 2010. *Sociálna prevencia*. Vyd. dotlač. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. ISBN 978-80-89271-22-1.
- [24] Škodáček,I. 1999. *Toxikománia detí a mladistvých na Slovensku*.Bratislava : Slovak Academic Press, ISBN 80-88908-40-X.
- [25] Šteliar, I. 2004. *Čo viete o drogách?* Bratislava : ÚV SR.

- [26] Vágnerová, M. 2002. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha:Portál. ISBN 80-7178-678-0.
- [27] Vasilescu, A. 2007. *Význam resociálizácie a skúsenosti z resocializačného strediska Road-Tomky*, n.o. In: *Kultúra a prevencia závislostí*, roč. 17.
- [28] Vojtková, J. 2006. *Anonymní alkoholici a ich program dvanástich krokov*. In Psychiatria. [online]. 2006[citované 2012-04-05]. Dostupné na internete: <<http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/3-4-2006/PSY34-2006-cla14.pdf>>.
- [29] Yalom, I.D. 1999. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. Hradec Králové: Konfrontace, ISBN 80-7169-945-4.
- [30] Zemko, M. 2004. Resocializačný proces z aspektu liečby drogovovo závislých. In: *Mládež a spoločnosť*. ISSN 1335-1109, roč. 10, č. 1/2004.

Príspevok vznikol vďaka podpore grantu: VEGA č. 1/0221/11 pod názvom: *Evaluácia výsledkov procesu resocializácie klientov resocializačných stredísk v podmienkach Slovenskej republiky*

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 33-37]

Ján Birčák, Vladimír Šebeň

Prešovská univerzita v Prešove, Slovensko

Učiteľ fyziky- realita a mýty

Teacher of Physics - myths and reality

Keywords: *Teacher of Physics, Humanized Physics Teaching*

Summary

Authors in the article discuss the specific issues of teaching physics. They focus on special problems the teachers have to face and solve when teaching physics.

1 Úvod

V našom príspevku predkladáme niekoľko poznámok vzťahujúcich sa k niektorým špecifickým charakteristikám práce učiteľa fyziky. V príspevku sa snažíme na niektoré z nich poukázať a pomenovať ich. Počas svojej pedagogickej praxe musí učiteľ fyziky riešiť celý rad problémových situácií, súvisiacich s jeho edukačnou a výchovnou prácou. Neraz sa dostane do situácie, keď sa jeho osobná skúsenosť dostane do rozporu so všeobecne prezentovanými tézami. Je preto dôležité, aby najmä mladí učitelia čo najskôr prejavili schopnosť sebareflexie, objektívneho posúdenia svojej práce a fungovania celého vzdelávacieho systému. Schopnosť učiteľov kompenzovať nesúlad medzi teóriou a vzdelávacou praxou prispieje k eliminácii negatívneho vplyvu pedagogických mýtov v prospech úspešného rozvoja ich žiakov.

2 Realita a mýty o práci učiteľa fyziky

Výchovno-vzdelávací proces v škole vždy bol a aj v súčasnosti je opradený množstvom historiek, výmyslov a legend. Tejto problematike venoval vo svojej novej publikácii memoriadnu pozornosť spoluautor tohto príspevku J. Birčák (2012). Osobitnú pozornosť si zasluhujú výmysly podávané ako pravda, ktoré bezprostredne ovplyvňujú prácu učiteľa. Ide o takzvané pedagogické mýty, väčšina ktorých ovplyvňuje prácu učiteľa z negatívnej stránky. Pôvod týchto mýtov treba hľadať v samotnom myslení pedagógov, ktoré okrem vedeckej, obsahuje aj mýtickú zložku. Súvisí to s tým, že pomerne často učitelia určité didaktické predstavy, postupy a skúsenosti interpretujú tak, že niektoré ich stránky bezdôvodne zveličujú, iné nedoceňujú, ba až ignorujú. Následne vo svojej konkrétnej výchovno-vzdelávacej činnosti sa o takéto závery opierajú, neraz ich povyšujú na akýsi princíp či metódu svojej práce. Ak sa takýto postup neopiera o objektívnu analýzu, ale iba o nepodloženú vieru vo vysnívaný výsledok, tak skôr či neskôr to vyústi do rozporu medzi očakávanými a dosiahnutými výsledkami. To ešte viac komplikuje aj tak už zložitý proces vzdelávania a výchovy vo fyzike. Uvedieme niekoľko príkladov mýtov súčasného vzdelávania. Tak napríklad, z nedávnej minulosti vieme, že absolutizácia a bez ohľadu na konkrétne podmienky presadzovanie pedagogického cieľa – vychovať všestranne rozvinutú harmonickú tvorivú osobnosť, viedlo k dogmatickému a formálnemu osvojovaniu veľkého množstva hotových poznatkov. Podobnú povahu má aj mýtus o „zázračnej“ úspešnosti didaktických foriem, metód a technológií. Najmä začínajúci učitelia hľadajú možnosť zredukovať pedagogickú teóriu do podoby akýchsi receptov či manuálov na ich použitie pre potreby konkrétnej vyučovacej hodiny na riešenie konkrétnej didaktickej situácie. Neraz podobu mýtu majú aj jednoznačné tvrdenia o preťažnosti žiakov nadmernou učebnou informáciou. Skúsenosť úspešných pedagógov je však taká, že preťaženosť detí závisí nie natolko od objemu osvojovanej informácie, ako od schopnosti učiteľa zaujať procesom získavania nových vedomostí. Ak vzdelávací proces prebieha v priaznivej subjektívnej pohode s vhodnou emocionálnou podporou, vtedy žiaci pri učení nepocitujú únavu. Naopak, môžu pociťovať únavu v nečinnosti. Tak napríklad, dlhodobé pozorovanie veľkej skupiny žiakov ukázalo, že iba 10,1 % žiakov ako príčinu únavy uvádzala preťaženosť učením, ďalších (22,1 %) najviac unavuje práca na neplný výkon, učenie bez záujmu (58,7 %), nepochopenie učebnej látky (5,3 %) a vplyv mikro prostredia (spolužiacov) (3,8 %) (L. Fridman). Ukazuje sa, že preťaženosť žiakov učením, o ktorej sa toľko hovorí, vplýva na únavu menšou mierou, ako nedostatočná zataženosť učebnou činnosťou, keď žiak pracuje na polovičný výkon, keď sa nudí nečinnosťou.

Mnoho podôb mal a stále ešte má mýtus o dominujúcej úlohe učiteľa vo vzdelávacom procese a o žiakovi ako objekte pedagogického pôsobenia. Ako sa postupne vyvíjala peda-

gogická veda a prax od vyložene autoritatívnej k súčasnej humanistickej, tak postupne sa mení aj postavenie žiaka od objektu výchovy a vzdelania k ich subjektu. Nová paradigma výučby vníma žiaka ako subjekt poznávania a výchovy, napriek tomu aj v súčasnej škole má učiteľ naďalej dominantnú pozíciu, v lepšom prípade v nejakej skrytej podobe. Tomu to zo zotrvačnosti zodpovedajú aj používané didaktické postupy v duchu klasickej schémy: učiteľ hovorí a koná, a žiak počúva a pozoruje. Humánna pedagogika by sa mala viac opierať o dialóg a spoluprácu učiteľa a žiaka, ktorá vytvára ovzdušie vzájomnej sympatie a tvorivej aktivity žiakov.

Celý rad školských mýtov má živnú pôdu v prítomnosti opozitných prvkov v myslení pedagóga, keď jedna jeho myšlienka je v opozícii voči inej (P. Burdie). Najčastejšie ide o takéto opozitá: „tradície – inovácie“, „tvorivosť – algoritimizácia (technologizácia)“, „sloboda – donucovanie“, „humanistický – autoritatívny štýl“ a i. Strohé vymedzenie týchto opozit ako nezlučiteľných kategórií následne vedie k radikalizácii kategorizácie rôznych pedagogických javov a procesov, ale aj žiakov, čo potom obmedzuje učiteľa v jeho praktickej činnosti. Neraz je jeho dobrá snaha v záujme úspešnej práce žiakov zmarená tým, že nedokáže integrovať tieto opozitá. V praktickej činnosti učiteľa často býva ťažko jednoznačne oddeliť vhodné didaktické formy, metódy a prostriedky od nevhodných, lebo to, čo je pre jedného pedagóga neprijateľné, inému prináša úspech. Tak napríklad na opozitách „inovácie – tradície“ (novátori – konzervatívci) sa opiera aktuálny mýtus o tom, že didaktické inovácie, experimentovanie zohráva vo výchovno-vzdelávacom procese výlučne pozitívnu úlohu, a konzervativizmus (tradície) naopak brzdia rozvoj vedy a praxe. Je na škodu veci, keď súčasní inovátori a experimentátori v oblasti didaktiky fyziky venujú pozornosť iba pozitívnym výsledkom svojej práce, ignorujúc negatívne zistenia. Pri čítaní aktuálnej metodické literatúry, najmä zborníkov z didaktických konferencií a tiež graduačných prác, ich čitateľ neraz nadobúda dojem, že každý experimentálny pokus v didaktike fyziky je vopred „odsúdený“ na úspech.

Mýticky, nepravdivo znie aj tvrdenie, že technologizácia a algoritimizácia vzdelávacieho procesu znemožňuje tvorivosť učiteľa (opozitum „tvorivosť – algoritimizácia“). Ak máme na mysli fyziku a jej výučbu, tak napríklad opakovanie experimentu, ktorý nám umožní dostup k najnáročnejším vedeckým výsledkom, si neraz vyžaduje nespornú vysokú dávku tvorivosti experimentátora, napätie mysle, vynaliezavosti, pevnosti charakteru a nezávislosti úsudku. Nemožno a priori odmietať technológiu (či algoritmus) v prospech pedagogickej tvorivosti a nemožno akúkoľvek tvorivosť vydávať za absolútne tvorivý fakt.

Na opozitách „sloboda – donucovanie“ či „humanistické – autoritatívne“ stojí mýtus o tom, že humánna výchova vylučuje donucovanie. Pedagógovia a psychológovia tvrdia, a každý rodič to tiež vie, že niet výchovy založenej na absolútnej slobode dieťaťa. Výchova a priori predpokladá určité pôsobenie, ktoré vždy obmedzuje slobodu, vytyčuje jej rámec.

Výchova bez zábran speje k anarchii, chaosu. „Škola bez disciplíny, ako mlyn bez vody“, tvrdil učiteľ národov J. A. Komenský. Na opozitách „vonkajšie – vnútorné“ stojí mýtus o tom, že všetky problémy vzdelávania pochádzajú z nedostatočného financovania školstva. Na opozitách „prednosti – nedostatky“, „prospech – vychovanosť“ a pod. sa zakladá veľa škodlivých mýtov súvisiacich s vnímaním a hodnotením žiakov, ako napríklad: „talentované sú tie deti, ktoré sa dobre učia“, „zle prospievajúci žiak nemôže byť dobre vychovaný“ atď.

Očakávané výsledky neprináša ani úzkostlivá, striktná diferenciácia pozitívnych a negatívnych prejavov správania žiakov a ich triedenie na dobrých a zlých. Stáva sa, že učiteľ unáhlene a neobjektívne zaškatulkuje aj schopného žiaka medzi horších a neskôr iba s ťažkosťami koriguje svoje pôvodné rozhodnutie. Neraz sa stáva, že pre takéhoto žiaka je doslova vykúpením jeho alebo učiteľov prestup na inú školu.

Dobrého učiteľa neznepokojujú jednotlivé kroky žiaka, viac či menej vydarené, ale viac ho zaujíma proces zmeny dieťaťa, vývoj, trend, ktorému sa správny učiteľ teší spolu so žiakom. Žiak dôveruje takémuto učiteľovi, lebo vidí, že učiteľ sa o neho zaujíma.

Pochopiteľne kľúčovou postavou pedagogických mýtov je učiteľ. Podľa mienky niektorých odborníkov, ale aj širokej verejnosti, práve jeho profesionalizmus je ten rozhodujúci činiteľ, ktorý môže posunúť školu na požadovanú úroveň. Avšak táto predstava hypotetizuje rolu a možnosti pedagóga a tiež má povahu mýtu, lebo možnosti učiteľa sú tiež limitované. Analogicky aj efektívnosť didaktických metód tiež závisí nielen od majstrovstva učiteľa, ale aj od schopnosti žiakov za daných podmienok ich akceptovať. A tiež od aktuálnej spoločenskej klímy a od kvality celého výchovno-vzdelávacieho procesu. V neadekvátnom systéme ani ideálny učiteľ nedokáže úspešne realizovať svoj profesionálny potenciál. Platí aj opačné tvrdenie, že ani dokonalý školský systém veľa nezmôže s nedostatočne pripraveným učiteľom.

Aj napriek tomu, že spomínané mýty boli mnohokrát pedagogickou praxou odvrhnuté, pretrvávajú v škole naďalej, a zrejme budú sťažovať prácu ďalším generáciám učiteľov a žiakov. Živnú pôdu nachádzajú predovšetkým v myslení samotných učiteľov, žiakov, ich rodičov, verejnosti a informačného systému, ktorý prácu školy sprevádza.

3 Záver

Školská reforma priniesla do každodenného života našich škôl na všetkých stupňoch celý rad zmien a dopadov. Aj pre túto reformu však platí, že úloha učiteľa vo výchovno-vzdelávacom procese je nespochybniteľná. Od jeho pedagogického majstrovstva, od schopnosti objektívneho posúdenia svojej práce a fungovania celého vzdelávacieho systému závisia výsledky, ktoré žiaci dosiahnu počas svojho štúdia na našich školách.

Podakovanie

Príspevok bol spracovaný s podporou grantovej agentúry KEGA projektč. 003PU-4/2012 „Optimalizácia aplikácii inovačných technológií v graduálnej príprave budúcich učiteľov“.

Bibliografia

- [1] Birčák, J. 2012.*O fyzike ako o rozprávke*.Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-3228-6.
- [2] Csatáryová, M. 2010.*Pidgotovka majbutnovo včiteľa do vikladaniaastronomii v školi z vikoristianiam technológij navčania*. In: Naukovyj visnik Užgorodskovo universitetu, Seria Pedagogika -Socialna robota, Vipusk 18. Užgorod.
- [3] Šebeňová, I. 2009.*Aktivizácia poznávacej činnosti žiakov s podporou multimedialnych prezentácií*.In: Education and technics : international science conference. Pedagogická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-8094-520-6.
- [4] Šterbáková, K. 2007.*Rozširovanie edukačných kompetencii pedagogických pracovníkov*. In: Zborník z medzinárodnej konferencie Ako sa učítelia učia? FHPVPU Prešov. ISBN978-80-8045-493-7.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 39-50]

Katarína Chovancová

STORM in Nitra

Luba Pavelová

Comenius Univerzity in Bratislava

Injekčný užívateľ drog v centre pozornosti výskumu

Injection drug user in the focus of research

Keywords: *Injecting drug user. Health Belief Model. Risk behaviour*

Summary

Authors deal with the risk behaviour of injecting drug users in the focus of research. They described of knowledges of researches from Slovakia and strand. They defined Health Belief Model and their used in research

Úvod

Drogové závislosti sú predmetom záujmu nielen sociálnej práce. Sociálna práca patrí do skupiny vied metodologického modelu poznávaco-pretváracej paradigmy [Tokárová a kol., 2003]. Vo výskume je teda prítomná určitá dvojsmernosť - pohyb od teórie k praxi a naopak. Spomínaná dvojsmernosť podľa nášho názoru umožňuje pretvárať a prispôbovať intervencie sociálnych pracovníkov aj na základe vedeckých poznatkov.

Výskum v oblasti prevencie drogových závislostí na Slovensku vnímame ako pomerne nesystematický. Pozornosť je centrovaná prevažne na primárnu prevenciu [Verešová, 2004; Nociar, 2007; Orosová, 2007]. V oblasti terciárnej prevencie prebieha v súčasnosti (2012) projekt hodnotenia výsledkov procesu resocializácie. Pričom ide o prvú kohortovú štúdiu, ktorej cieľom je mapovanie výsledkov resocializačného procesu klientov v resocializačných strediskách v Slovenskej republike pod vedením zodpovednej riešiteľky Pavelovej (2011-2013). Resocializáciou užívateľov drog sa zaoberal aj Klimas [2010].

Výskumné zistenia z oblasti sekundárnej prevencie nachádzame podľa nášho názoru skôr ojedinele. Sekundárnu prevenciu (označovaná je aj ako selektívna či adresná) chápeme ako prácu zameranú na populáciu v podmienkach zvýšeného rizika. Je konkrétna, smeruje k ohrozeným skupinám obyvateľstva, ktorých ohrozenie spôsobili rôzne determinanty (prostredie, narušené vzťahy v rodine, spôsob života, dlhodobá nezamestnanosť, osobné predpoklady a iné) [Pavelová, 2006].

Náš príspevok sa zameriava na aktívnych injekčných užívateľov drog a prevenciu ich rizikového správania (zdieľanie injekčných striekačiek, zdieľanie pomôcok potrebných na aplikáciu, rizikový pohlavný styk a iné) v spojitosti s determinantmi takehoto správania v kontexte výskumných zistení.

Doterajšie výskumné zistenia

Výskum realizovaný v období máj 2005 - február 2006 v 23 mestách Spojených štátov amerických bol zameraný na rizikové správanie injekčných užívateľov drog. Oslovených bolo 13 519 osôb. Z výsledkov vyplynulo, že počas tohto obdobia 31,8 % zúčastnených injekčných užívateľov drog zdieľalo injekčné striekačky, 62,6 % malo nechránený vaginálny pohlavný styk, 71,5 % bolo testovaných na HIV. Tieto údaje môžu pomôcť pri realizácii preventívnych služieb tvorených na mieru injekčným užívateľom drog v riziku infekcie vírusom HIV, prípadne iných krvou prenosných chorôb [Lansky, Drake, 2006].

Štúdia z roku 2006 sa zaoberala koreláciou zdieľania ihliel u HIV séropozitívnych injekčných užívateľov drog. Výskum sa realizoval v štyroch mestách Spojených štátov amerických prostredníctvom rozhovoru. Čo sa týka zdieľania injekčných striekačiek, ako významné boli určené tieto koreláty: demografické a sociálno-ekonomické faktory súvisiace s rizikom, nižšia úroveň vzdelania, nižší príjem, bezdomovectvo. Zdieľanie ihliel bolo tiež spájané s HIV séropozitívnosťou a rokmi tohto ochorenia. Zistenia výskumu zdôrazňujú potrebu naďalej sa zameriavať na oblasť sekundárnej prevencie [Metsch et al., 2006].

Výsledky výskumu Bootha et al. (1999) poukazujú na to, že HIV séropozitívni injekční užívatelia drog a fajčiari cracku, ktorí sú v kontakte so službami (medicínskeho a sociálneho charakteru) sa správajú menej rizikovo.

Psychosociálnymi prediktormi rizikového správania v kontexte AIDS a užívania drog u žien bez domova a žien závislých od drog (výskumu sa zúčastnili Afroameričanky a ženy z Latinskej Ameriky) sa zaoberali autorky Nyamathi, Stein, Brecht (1995). Za rizikové správanie vo vzťahu k AIDS považovali striedanie sexuálnych partnerov, rizikovým bol aj sexuálny partner ženy, ktorý bol injekčný užívateľ drog, taktiež aj nepravidelné používanie kondómu. V rovine užívania drog ako rizikové hodnotili zdieľanie injekčných striekačiek. Nyamathi, Stein, Brecht (1995) predpokladali, že všeobecné rizikové správanie v rámci AIDS bude spájané s výraznými prekážkami používať kondóm, s vyšším hodnotením hrozby a menším aktívnym zvládaním. Zvládanie sa však nepreukázalo ako významný prediktor všeobecného rizikového správania v rámci problematiky AIDS. Predpovedajú však ďalšie špecifické správanie v oblasti užívania drog (napríklad užívanie drog ako možnosť zvládania choroby).

Možnými determinantmi, ktoré ovplyvňujú zdieľanie injekčných striekačiek medzi injekčnými užívateľmi sú podľa Maguru et al. (1989) vedomosti o rizikovom správaní (najmä AIDS). Rolu zohráva aj samotný postoj užívateľa k zdieľaniu injekčných striekačiek, partia, ekonomický faktor, vlastníctvo pomôcok potrebných k injekčnej aplikácii, osobná skúsenosť s HIV pozitívnou osobou. Za významné činitele sú považované aj demografické charakteristiky či zotrvanie v substitučnej liečbe (metadónový program) a iné. U zúčastnených 110 injekčných užívateľoch drog so zdieľaním injekčných striekačiek priamo súvisel vplyv partie a ekonomická motivácia k zdieľaniu. Ako významné sa preukázalo i to, ak užívateľ nevládal svoje pomôcky potrebné k aplikácii.

V danom kontexte Latkin et al. (1995) upozorňujú aj na vzťah medzi zdieľaním a množstvom kontaktov užívateľa. Stein et al. (2000) na rozdiel od Latkina et al. (1995) dávajú do vzťahu užívanie alkoholu a zdieľanie injekčných striekačiek. Zistili, že 65 % zo 196 aktívnych injekčných užívateľoch drog zneužíva aj alkohol a zdieľa injekčné striekačky. V záveroch naznačujú, že by sa pracovníci výmenných programov mohli vo svojich intervenciách zamerať na aspekt užívania alkoholu.

Štúdia Unger et al. (2006) sa zamerala na identifikáciu vlastností, ktoré zvyšujú riziko vzniku zdieľania injekčných striekačiek. Výsledky naznačujú, že zdieľanie nesúvisí len s vlastnosťami jedinca, ale podmieňujú ho aj vonkajšie faktory (prostredie užívateľa, partner – injekčný užívateľ drog).

Na interné a externé faktory, ktoré ovplyvňujú zdieľanie injekčných striekačiek zamerala svoju pozornosť aj Wagner et al. (2011). Pozornosť výskumu prebiehajúceho v dvoch fázach (kvalitatívna prostredníctvom hĺbkového rozhovoru s 26 injekčnými užívateľmi drog, kvantitatívny zber dát na základe výsledkov prvej fázy s 187 injekčnými užívateľmi) upriamili pozornosť na vnímanie dôsledkov z odmietnutia zdieľania pomôcok potrebných na aplikáciu drog. Ako významná sa ukázala vyššia miera rizikového správania,

ktoré ovplyvňuje niekoľko skutočností – partner - injekčný užívateľ drog, skúsenosti s abstinenčným syndrómom, drogová kariéra.

Výskum v slovenských podmienkach s injekčnými užívateľmi a bývalými injekčnými užívateľmi v kontexte rizikového správania sa realizoval rokoch 2002-2003. Orientoval sa na viaceré oblasti. Pre nás sú zaujímavé oblasti - rizikové injekčné užívanie a s tým spojené aj riziko prenosu infekcií a informovanosť o HIV/AIDS a hepatitídach typu B a C. Realizoval sa riadeným rozhovorom a dotazníkom. Účastníkmi boli aktívni a bývalí užívatelia drog. Súbor bol delený na dve skupiny (klienti programu OZ Odysseus a tí, ktorí neboli zapojení v programe Chráň sa sám) [Jirešová, Javorková, 2003]. Výsledky okrem iného potvrdili dôležitosť a význam prevencie u aktívnych užívateľov drog.

Za rizikové správanie injekčných užívateľov možno považovať aj páchanie trestnej činnosti. Vo výskume zameranom na uplatnenie drogových paragrafov zákona č. 300/2005 Z. z. tvorili časť výskumného súboru aj 45 problémoví užívatelia drog. Zber dát prebiehal aj kvalitatívnymi metódami [Hičáková a kol., 2010].

Náš výskum sa taktiež venoval aktívnym injekčným užívateľom drog, pričom sme ho dizajnovali cez takzvaný Health Belief Model (HBM), ktorý sa spája s problematikou verejného zdravia, ale i prevenciou. Model bol pre nás inšpirujúci v tom, že sa vo výskume používa na predpovedanie ochoty či neochoty jednotlivca zmeniť svoje správanie a taktiež umožňuje porozumieť jeho motivácii.

V nasledujúcej časti príspevku sa budeme venovať charakteristike Health Belief Modelu, ktorý môže byť podľa nášho názoru jednou z možností pri kreovaní výskum v tejto oblasti.

Health Belief Model

Pomenovanie tohto kognitívneho modelu má v dostupnej literatúre rôzne názvy. Napríklad je označovaný ako Model presvedčení o zdraví, Názorový model zdravia, Model postoja k zdraviu a podobne. Aj práve pre spomínanú nejednoznačnosť v terminológii ale aj v samotných prekladoch modelu sa nám javí ako vhodné požívať pôvodné anglické pomenovanie.

Pôvod HBM

Autori [Christensen, Martin, Smyth, 2004; Hayden, 2009; Champion, Skinner, 2008 a iní] sa zhodujú v tom, že k samotnému vytvoreniu HBM predchádzal výskum Hochbau- ma týkajúci sa prevencie tuberkulózy (bezplatný RTG snímok).

Od svojho vzniku model prešiel viacerými modifikáciami. Pôvodne mal predpovedať pravdepodobnosť s akou bude jednotlivec dodržiavať odporúčané aktivity na podporu zdravia [Kelčíková, 2010].

Takto ponímaný a prvýkrát definovaný bol HBM Rosenstockom v roku 1966. Obsahoval štyri komponenty

- citlivosť (susceptibility), akou jednotlivec vníma, že môže dostať nejaké ochorenie,
- závažnosť (severity), akou vníma ochorenie,
- bariéry (barriers) brániace ku zmene správania a
- benefity, ktoré získa za to, že svoje aktuálne správanie zmení).

Takto vyvinutý na kvantitatívnych dátach o osem rokov neskôr zdokonalil Becker [Christensen, Martin, Smyth, 2004].

Modifikácie HBM

Janz a Becker (1984) zosumarizovali 46 výskumných štúdií súvisiacich s HBM v období rokov 1974-1984. Spomínaní autori vo výsledkoch analýzy konštatovali, že štúdie z obdobia roku 1974 poukázali meraním na to, že komponent vnímania citlivosti je najsilnejší. Všeobecne by sa dalo podľa autorov povedať, že citlivosť je o čosi dôležitejšia, ako závažnosť. Uvedené podľa nás viedlo k vytvoreniu jednotného prvku hrozby zloženého z vnímanej citlivosti a závažnosti.

V roku 1988 bol model doplnený o podnety k akcii (cues to action) a sebaúčinnosť (self-efficacy).

Rosenstock, Strecher, Becker (1988) reflektujú teórie sociálneho učenia, medzi nimi aj HBM. Uvádzajú v ňom tri kľúčové faktory:

- existencia dostatočnej motivácie, na základe ktorej bude jednotlivec považovať zdravotné otázky za relevantné,
- hrozba, že jednotlivec môže ochoreniu podľahnúť,
- presvedčenie, že jednotlivcovi určité zdravotné odporúčania prinesú zníženie vnímanej hrozby zasubjektívne prijateľnú cenu.

Podľa nášho názoru tri vyššie uvedené kľúčové faktory v sebe obsahujú všetkých šesť komponentov, ktorých charakteristiku uvádzame nižšie.

Z konceptu Rosenstocka, Strechera, Beckera (1988) vychádzajú aj autori z Národného onkologického inštitútu [2005 In Day et al., 2010], nakoľko sa zmieňujú o individuálne vnímanej hrozbe predstavujúcej zdravotný problém (citlivosť, závažnosť), výhodách, ako sa jednotlivec môže vyhnúť ohrozeniu a faktoroch ovplyvňujúcich rozhodnutie konať (bariéry, podnety, činnosť a sebaúčinnosť).

Odišne pomenované, no významovo rovnaké prvky uvádza aj Křivohlavý (2002). Kebza (2005) motiváciu a presvedčenie k zmene správania spája do prvku pomenovaného ako hodnotenie odporúčaného správania a ponecháva komponent vnímania ohrozenia zdravia.

Champion, Skinner (2008) obdobne aj Hayden (2009) definujú všetky prvky - vnímanú citlivosť, závažnosť, benefity a bariéry, podnety k akcii, sebaúčinnosť a modifikujúce premenné (napríklad demografické, sociodemografické atď.).

V charakteristike prvkov HBM vychádzame z viacerých prameňov [Champion, Skinner, 2008; Hayden, 2009; Redding et al., 2000; Christensen, Martin, Smyth, 2004; Suls, Davidson, Kaplan, 2010]:

- vnímaná citlivosť (perceived susceptibility)

ide o presvedčenie, s akou pravdepodobnosťou človek môže dostať nejaké ochorenie. Bolo zistené, že práve tento prvok je prediktorom na dodržiavanie preventívnych opatrení. Všeobecne platí, že osoba má tendenciu citlivosť k ochoreniu podceňovať.

- vnímaná závažnosť (perceived severity)

predstavuje závažnosť choroby aj s dôsledkami (sociálne, psychické, zdravotné),

- vnímané benefity (perceived benefits)

vyznačujú sa užitočnosťou, ide o také správanie/akcie, ktoré znížia riziko ochorenia, prípadne zabráni samotnému vzniku,

- vnímané bariéry (perceived barriers)

zachytávajú negatívne, nepohodlné, časovo náročné a iné prekážky, pre ktoré jednotlivec svoje správanie nezmení,

- podnety k akcii (cues to action)

sú všetky vonkajšie a vnútorné podnety (udalosti, ľudia, veci) vedúce k zvyšovaniu motivácie,

- sebaúčinnosť (self-efficacy)

predstavuje presvedčenie, dôveru v schopnosti jednotlivca prijať odporúčania, prvok nikdy nebol jasne začlenený do modelu.

- modifikujúce premenné (other variables)

všetko, čo môže ovplyvniť vnímanie (demografické, psychologické, sociálne charakteristiky).

Kritika HBM

Model bol kritizovaný (aj práve preto dochádzalo k modifikácii). V kritike sa objavujú štyri atribúty (racionalita „nového“ správania, koncentrovanie na jednotlivca bez vnímania okolia, absencia emocionalita a alternatívnych faktorov).

Po roku 1988 už však nedošlo k žiadnej modifikácii, ktorá by bola následne skúmaná tak, ako to urobili Rosenstock, Strecher, Becker.

Je pre nás zaujímavé, že ani v súčasnosti nie sú exaktne definované vzájomné vzťahy medzi jednotlivými prvkami [Glanz, Rimer, Viswanath, 2008] aj napriek tomu, že sa

používa vo výskume prevažne kvantitatívneho charakteru (v oblasti vamedicíny, sociálnej psychológie, adiktológie).

Aj napriek limitom, ktoré model má, je ho však možné použiť v oblasti modifikácie intervencií zameraných na alkohol a drogy [Sharma, 2011].

Naše výskumné zistenia vzťahujúce sa k Health Belief Modelu

Do výberového súboru bolo zaradených štrnásť injekčných užívateľov drog (deväť mužov, päť žien). Výskumu sa však zúčastnilo šestnásť participantov, ktorí využívajú služby výmenného programu KROK VPRED Združenia STORM v meste Nitra a Sereď. Priemerný vek participantov bol 29,71 roka.

Vo výskume sme použili pološtruktúrovaný rozhovor. Rozhovor obsahoval otázky vytvorené za základe Health Belief Modelu v zmysle modifikácie Rosenstocka, Strechra, Beckra (1988) vo vzťahu k trom samostatne vnímaným dejom - injekčnému užívaniu drog, k zdieľaniu injekčných striekačiek a k zdieľaniu pomôcok potrebných na aplikáciu.

Formulácia otázok pološtruktúrovaného rozhovoru vychádzala z jednotlivých prvkov Health Belief Modelu - citlivosť, závažnosť, podnety k akcii, benefity, sebaúčinnosť, bariéry. Záver rozhovoru tvorili otázky sociodemografického charakteru.

Čiastočné výsledky výskumu uvádzame v nemennom poradí, čo sa týka dejov (injekčné užívanie drog, zdieľanie injekčných striekačiek a zdieľanie pomôcok potrebných na aplikáciu) vo vzťahu ku komponentom Health Belief Modelu.

- **Hrozba**

Pre injekčných užívateľov drog aj napriek tomu, že v dobe rozhovoru preferovali injekčnú aplikáciu a verbalizovali niektoré prevažne zdravotné riziká predstavuje poškodenie zdravia, prípadne zdravia rodiny najväčšiu hrozbu. Zdravie, teda aj napriek najrizikovejšiemu spôsobu užívania drog, podľa nášho názoru predstavuje pre užívateľa hodnotu.

Hrozba zo zdieľania injekčných striekačiek a pomôcok sa rovnako ako pri hrozbe z injekčného užívania prejavila v oblasti zdravia užívateľa, ale aj okolia. Modifikovanie hrozby zo zdieľania injekčných striekačiek podľa nášho názoru ovplyvňuje samotný akt zdieľania injekčných striekačiek (všetci mali skúsenosť so zdieľaním injekčných striekačiek) a jeho dôsledkov (zdieľaním IS sa nakazili ochorením). Trinásť participantov prezentovali, že sa pokúšajú preferovať nezdieľanie injekčných striekačiek (využívajú služby výmenného programu a lekární, poznajú rady v oblasti Harm Reduction), pretože poznajú dôsledky v oblasti zdravia.

V rovine zdieľania pomôcok ako významné sa ukázalo podceňovanie rizika a úroveň informovanosti.

Všetky tri deje spája najmä zdravie. Vyskytuje sa tu aj akási postupnosť zdravotných rizík v rovine chorôb. Napríklad, ak už užívateľ má hepatitídu typu C (HCV), tak sa obáva

nakazenia vírusom HIV. Predpokladáme, že užívatelia s diagnózou HCV akoby „dopredu počítajú“ v akomkoľvek deji. Pravdepodobne to môže súvisieť s informáciami z médií, ale aj šírením si informácií v komunite, v ktorej sa injekčný užívateľ pohybuje. Zhoda vo výpovediach participantov bola v tom, že zdieľanie IS považujú za rizikové a poznali aj dôsledky v rovine zdravia (dominovala HCV). Rozdielne názory majú v oblasti zdieľania pomôcok. Vytvorili sa dve skupiny participantov. Tí, ktorí zdieľanie pomôcok považujú za rovnako rizikové ako zdieľanie injekčných striekačiek. A tí, ktorí zdieľanie pomôcok považujú menej rizikové ako zdieľanie injekčných striekačiek. Zaujímavým zistením pre nás bolo aj vnímanie rizikovosti v rámci zdieľania pomôcok. To sa prejavovalo v rozdielnosti názorov na úroveň rizika v zdieľaní vody a lyžice, či používaním alkoholového tampónu ako dezinfikovania miesta pred vpichom.

- **Motivácia**

Injekční užívatelia drog momentálne nechcú prípadne nemôžu/nedokážu/nevedia zmenu spôsobu uskutočniť. Motivačne pôsobí externá podpora a uvedomenie si najmä zdravotných dôsledkov injekčného užívania. Zdôvodnenia motivácie k zmene menej rizikového spôsobu užívania kopírujú poznatky z literatúry o dôvodoch injekčnej aplikácie [Jirešová, Javorková, 2003]. Zreteľne viditeľné sú ekonomické (injekčné užívanie drog je menej finančne náročné v porovnaní s iným menej rizikovým spôsobom aplikácie), sociálne (injekčné užívanie drog ako rituál) a osobné dôvody (intenzita zážitku a rýchleho účinku drogy).

Druhý dej sa venoval motivácii k nezdieľaniu injekčných striekačiek. Zistili sme, že participanti sa pokúšajú správať čo najbezpečnejšie, ako je to pre nich možné. Vo výberovom súbore sa nachádzali takí užívatelia, ktorí nezdieľanie injekčných striekačiek považujú za štandard, ale aj takí, ktorí vedome opakovane používajú svoju injekčnú striekačku (IS) z rôznych dôvodov a nie ako alternatívu.

Tretí dejom v rámci komponentu motivácie je nezdieľanie pomôcok potrebných na aplikáciu. K nezdieľaniu pomôcok motivuje podľa nášho názoru užívateľov najmä ochrana svojho zdravia. Niektorí participanti poznajú v prípade potreby bezpečnejšie alternatívy pomôcok, zrejme aj kvôli tomu, aby ochránili seba. Taktiež disponujú s informáciou o zdravotných rizikách na rôznej úrovni, čo tiež podľa nášho subjektívneho hodnotenia ovplyvňuje motiváciu.

- **Benefity**

V kontexte zmeny injekčného spôsobu na menej rizikový sme identifikovali dve skupiny. Tí, ktorí momentálne nepocitujú žiadne výhody (skôr pocitujú nevýhody), ak by zmenili injekčný spôsob užívania drog za menej rizikový. Druhú skupinu sme vytvorili z participantov, ktorí charakterizujú výhody zmeny injekčného spôsobu užívania na iný.

Výhody sú rôznorodého charakteru (eliminácia poškodenia končatín, ochrana svojho zdravia, pokoj).

V rámci výhod nezdieľania injekčných striekačiek boli prítomné tri polohy vnímania:

- a) ochrana svojho zdravia,
- b) ochrana svojho zdravia a konkretizácia výhod sterilnej, nepoužívanej injekčnej striekačky,
- c) ochrana verejného zdravia.

Posledným dejom je zdieľanie pomôcok. Traja participanti pomôcky zdieľajú z rôznych príčin (napríklad neinformovanosť o rizikách) a nevnímajú žiadne výhody z toho, keby pri aplikácii používali len svoje vlastné pomôcky. Zvyšok výberového súboru tvoreného z aktívnych injekčných užívateľov drog výhodu vnímajú nielen ochranu svojho zdravia, ale aj umožnenie nezávislosti a samostatnosti.

Výskumné zistenia preukázali, že zdravie zohráva dôležitú úlohu v živote užívateľov, aj napriek ich rizikovému správaniu. Ochrana zdravia injekčného užívateľa drog, ale aj ochrana zdravia celej spoločnosti je jednou z priorit práce terénnych sociálnych pracovníkov v zmysle filozofie Harm Reduction.

Tak ako sme uvádzali v úvode nášho príspevku, výskum s aktívnymi užívateľmi drog vnímame na Slovensku skôr akovynimočný. Uvedené však pociťujeme ako podnetný fakt a priestor pre realizáciu ďalších výskumných štúdií kvalitatívneho, kvantitatívneho či zmiešaného charakteru. Pretože nielen bohaté inšpirácie zo zahraničia modifikované na podmienky krajiny, ale aj špecifiká tejto cieľovej skupiny sociálnej práce v závislosti od rôznych skutočností, by mohli priniesť množstvo zaujímavých poznatkov pre vedu umožňujúcich modifikovanie intervencií odborníkov nielen v sociálnej práci.

Literatúra

- [1] Booth, R. E. et al. 1999. Health-related service utilization and HIV risk behaviors among HIV infected injection drug users and crack smokers. In *Drug and Alcohol Dependence*. ISSN 0376-8716, 1999, vol. 55, p. 69–78.
- [2] Day, S. et al. 2010. *Improving participation in cancer screening programs: A review of social cognitive models, factors affecting participation, and strategies to improve participation*. [online]. 2010, [cit. 2011-12-19]. Dostupné na internete: <http://www.vccr.org/downloads/Literature%20Review.pdf>
- [3] Glanz, K. – Rimer, B. K. – Viswanath, V. 2008. *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice*. San Francisco: Jossey-Bass A Wiley Imprint. 2008, 592 p. ISBN 978-0-470-43248-8.
- [4] Hayden, J. A. 2009. *Introduction to Health Behavior Theory*. Sudbury: Jones and Barlett Publishers. 2009. 148 p. ISBN 978-0-7637-4383-3.

- [5] Hičárová, T. a kol. 2010. *Súhrnná záverečná správa Projektu evalvácie uplatňovania vybraných drogových paragrafov zákona č. 300/2005 Z. z. – Trestného zákona*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foudation, 2010. 104 s. ISBN 978-80-970143-3-9.
- [6] Champion, V. L. – Skinner, C. S. 2008. The Health Belief Model. In Glanz, K. – Rimer, B. K. – Viswanath, K. *Health Behavior and Health Education: Theory, Research and Practice*. San Francisco: JOSSEY-BASS a Wiley Imprint. 2008. ISBN 978-0-7879-9614-7, p. 45-65.
- [7] Christensen, A. J. - Martin, R. – Smyth, J. M. 2004. *Encyclopedia of health psychology*. New York: Kluwer Academic, 2004. 550 p. ISBN 0-306-48336-X.
- [8] Janz, N. K. - Becker, M. H. 1984. The Health Belief Model: a decade later. In *Health Education Quarterly*, ISSN 0195-8402, 1984, vol. 11, no 1, p 1-47.
- [9] Jirešová, K. - Javorková, S. 2003. *Harm reduction v problematike injekčného užívania drog*. Bratislava: OZ ODYSEUS, 2003. 113 s. ISBN 80-968576-6-5.
- [10] Kebza, V. 2005. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005, 263 s. ISBN 80-200-1307-5.
- [11] Kelčíková, S. 2010. Edukácia pacienta v podpore zdravia. In Nemcová, J. – Hlinková, E. a kol. 2010. *Moderná edukácia v ošetrovatelstve*. Martin: Osveta. 2010. ISBN 978-80-8063-321-9, s. 33-56.
- [12] Klimas, J. 2010. Zmeny v interpersonálnych vzťahoch počas užívania drog a závislosti: pilotný kvalitatívny výskum. In Zábrodská, K. – Čermák, I. (Eds.). *Sborník vybraných príspevků z IX. česko-slovenské konference Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku – Individualita a jedinečnost v kvalitativním výzkumu*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2010. ISBN 978-80-86174-17-4. s. 318-326.
- [13] Křivohlavý, J. 2002. *Psychologie nemoci*. Praha: Grada Publishing, 2002. 200 s. ISBN 80-247-0179-0.
- [14] Lansky, A. – Drake, A. 2006. *HIV Associated Behaviors Among Injecting Drug Users - 23 Cities, United States, May 2005-February 2006*. [online]. 2006, [cit. 2010-10-27]. Dostupné na internete: <http://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/mm5813a1.htm>.
- [15] Latkin, C. et al. 1995. Personal network characteristics as antecedents to needle-sharing and shooting gallery attendance. In *Social Networks*. ISSN 0378-8733, 1995, vol. 17, no 3-4, p. 219-228.
- [16] Magura, S. et al. 1989. Determinants od Needle Sharing among Intravenous Drug Users. In *American Journal of Public Health*. ISSN 0090-0036, 1989, vol. 79, no. 4, p. 459-462.
- [17] Metsch, L. R. et al. 2006. *Correlates of Lending Needles/Syringes Among HIV-Seropositive Injection Drug Users*. [online]. 2006, [cit. 2010-10-27]. Dostupné na internete:

- <http://ssrg.med.miami.edu/documents/Metsch%20Correlates%20of%20Lending%20Needles.pdf>
- [18] Nociar, A. 2007. *Európsky školský prieskum o alkohole a iných drogách (ESPAD) v SR za rok 2007*. [online]. Bratislava: VÚDPaP, 2007. 109 s. [cit. 2010-09-21]. Dostupné na internete:http://www.vzbb.sk/sk/projekty/ESPAD_Zav_Sprava.pdf
- [19] Nyamathi, A. R. N – Stein, J. A. – Brecht, M. L. 1995. Psychosocial Predictors of AIDS Risk Behavior and Drug Use Behavior in Homeless and Drug-Addicted Women of Color. In *Health Psychology*. ISSN 0278-6133, 1995, vol. 14, no 3, p. 264-273.
- [20] Orosová, O. a kol. 2007. Rizikové faktory užívania drog dospievajúcimi. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2007, roč. 51, č. 1, s. 32-47.
- [21] Pavelová, E. 2006. *Sociálna práca v kontexte prevencie závislostí*. In *Mládež a kriminalita. Zborník z II. Medzinárodnej konferencie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. ISBN 978-80-8094-090-4, s. 371-377.
- [22] Redding, C. A. et al. 2000. Health Behavior Models. In *The International Electronic Journal of Health Education* [online], ISSN 1529-1944. 2000, vol. 3, p. 180-193.
- [23] Rosenstock, I. M. – Strechner, V. J. – Becker, M. H. 1988. Social learning theory and the Health belief model. In *Health Education Quarterly*. ISSN 0195-8402, 1988, vol. 15 no. 2, p. 175-183.
- [24] Rosenstock, I. M. 1966. Why people use health services. In *The Milbank Memorial Fund Quarterly*. ISSN 1468-0009, 2005, vol. 83. no. 4, p. 1-32.
- [25] Rosenstock, I. M. 1960. What research in motivation suggests for public health. In *American Journal of Public Health*. ISSN 1541-0048, 1960, vol. 50, no. 3, p. 295-302.
- [26] Sharma. M. 2011. *Health belief model: need for more utilization in alcohol and drug education*. [online]. 2011, [cit. 2011-09-16]. Dostupné na internete: http://findarticles.com/p/articles/mi_go2545/is_1_55/ai_n57515117/.
- [27] Stein, M. D. et al. 2000. Alcohol use patterns predict high-risk HIV behaviors among active injection drug users. In *Journal of Substance Abuse Treatment*. ISSN 0740-5472, 2000, vol. 18, no 4, p. 359-363.
- [28] Tokárová, A. a kol. 2003. *Sociálna práca: Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2003. 573 s. ISBN 80-968367-5-7.
- [29] Suls, J. M. – Davidson, K. W. – Kaplan, M. 2010. *Handbook of Health Psychology and Behavioral Medicine*. New York: Guilford Press, 2010. 592 s. ISBN 978-1-60623-895-0.
- [30] Verešová, M. 2004. *Mediátory užívania drog: Cesta k efektívnej prevencii drogových závislostí*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2004. 388 s. ISBN 80-8050-767-8.
- [31] Wagner, K. D. et al. 2011. *The influence of the perceived consequences of refusing to share injection equipment among injection drug users: Balancing competing risks*. In *Addictive Behaviors*. ISSN 0306-4603, 2011, vol. 36, no. 8, p. 835-842

- [32] Unger, J. B. et al. 2006. *Needle-sharing among young drug users and their social network members: The influence of the injection partner's characteristics on HIV risk behavior*, In *Addictive Behaviors*. ISSN 0306-4603, 2006, vol. 31, no. 9, p. 1607–1618

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č.1/0221/11: Evaluácia výsledkov procesu resocializácie klientov resocializačných stredísk v podmienkach Slovenskej republiky

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 51-60]

Paweł Czarnecki

Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, Slovakia

Professional ethics

Keywords: *ethics, professional ethics*

Summary

It should be noted first of all, that professional ethics is a certain particularisation of general ethics. This particularisation does not mean, however, that in comparison with the general ethics, it addresses minor issues dealing with fragments of reality, or the problems faced by only a certain group of people engaged in particular profession. Problems of professional ethics are basically the same problems which general ethics is trying to solve, the same in the sense that there is no difference between general values and the values realized by exercising a profession or difference between moral virtues in general and the virtues which appear to be particularly important for those practicing a specific profession. Truth, for example, is a moral value, irrespective of whether it is the truth within the understanding of a journalist, teacher or doctor, as well as truthfulness is a virtue, regardless of whether it is a truthful journalist, doctor, etc. This also means that any decisions made within professional ethics are also valid for all members of the community. Recognizing for example that one of the basic moral standards of medical ethics is the duty of concern for the patient, we recognize at the same time, that this injunction applies in all situations in which one man's welfare depends on the behaviour of another. The primary objective of professional ethics is not, therefore, to determine moral standards for situations that happen only sporadically in everyday life of the most people, and which therefore would apply primarily within the relevant professional groups.

It should be noted first of all, that professional ethics is a certain particularisation of general ethics. This particularisation does not mean, however, that in comparison with the general ethics, it addresses minor issues dealing with fragments of reality, or the problems faced by only a certain group of people engaged in particular profession. Problems of professional ethics are basically the same problems which general ethics is trying to solve, the same in the sense that there is no difference between general values and the values realized by exercising a profession or difference between moral virtues in general and the virtues which appear to be particularly important for those practicing a specific profession. Truth, for example, is a moral value, irrespective of whether it is the truth within the understanding of a journalist, teacher or doctor, as well as truthfulness is a virtue, regardless of whether it is a truthful journalist, doctor, etc. This also means that any decisions made within professional ethics are also valid for all members of the community. Recognizing for example that one of the basic moral standards of medical ethics is the duty of concern for the patient, we recognize at the same time, that this injunction applies in all situations in which one man's welfare depends on the behaviour of another. The primary objective of professional ethics is not, therefore, to determine moral standards for situations that happen only sporadically in everyday life of the most people, and which therefore would apply primarily within the relevant professional groups. If professional ethics actually sought to identify this type of profession-specific moral standards, then it would mean division of the whole sphere of human life into two distinct areas: the area of private life, common to all people (regardless of their profession, because we all have a private life) and the professional activity area, where there are moral conflicts which are different from those we face in the sphere of privacy. The sphere of activity, in turn, would disintegrate into a number of separate ethical "fields", relatively isolated from each other and differing among themselves depending on the type of moral conflicts that occur in each of them. The particularity of the issues of professional ethics is something quite different - it is based, as it seems, on the reinterpretation of issues which are the subject of interest to the general ethics in such a way, that they relate to situations and conflicts that appear to be particularly common (or particularly important) from the point of view of people practicing a certain profession. By formulating the tasks of professional ethics in this way, we see that they are not only a kind of logical inference based on deriving conclusions related to the moral problems specific to certain professions from the general conditions (formulated by the general ethics). One can even venture to claim that the distinction between professional and general ethics is rather a certain result of - suitable indeed - the custom of the language, than the actual manifestation of the differences between these two areas of ethical reflection.

Professional ethics become in this way a kind of general ethics (or rather its fragments),

and the conclusions drawn in the area of these ethics apply to the whole of ethics, including professional ethics for other professions. General ethics and professional ethics operate not so much at different levels of general issues, as they are serving a different purpose. Ethics seeks to formulate general statements relating to the moral problems as such - but since there are no moral issues "as such", but only the problems in a specific context, therefore, ethics accomplishes far-reaching theorization of moral problems, and aims primarily to construct abstract models of morality. Professional ethics also construct a kind of abstract models, however, they try to put them in context and to express them using language less abstract than the language of general ethics and yet being in a way a part of the specific language of certain profession.

Different are also targets of philosophers involved in these two types of ethics. Publications on issues of ethics in general are intended primarily for other specialists – ethicists, and are usually a component of the theoretical discussion on the fundamental ethical (or meta-ethical) issues. In the case of professional ethics, the situation is different: it seems that here the primary goal is to provide a useful tool (in the form of ethical theory) to the specific professional group, which allows making morally correct decisions. While in the first group discussion is purely academic and it is played among professional philosophers, and those who are not professional philosophers are involved at most as observers and are not engaged in the exchange of ideas, in the case of philosophical discourse whose subject is one of the professional ethics issues, specialist performing specific profession takes always part as "the third" - on equal terms - in the discussion. Participation of professional experts in ethical discussions can take one of the two forms - either a direct part in the discussion (authors of a substantial part of the articles on the subject, such as problems of medical ethics, are doctors alone), or as the recipient of philosophical statements, who does not participate in the discussion, but precisely because of his occupation - is the right, if one may say so, subject of moral dilemmas. In characterizing the attitude of professional ethics to the general ethics it should also be noted that general ethics can be understood in a narrower or a broader way. As noted by K. Szewczyk, "general ethics in the narrower sense is the culmination of a particular philosophical model of reality". General ethics in a broader sense means the whole of the ethical reflection of a culture (e.g., western culture). In practice, the relationship between professional and general ethics is particularly important in the narrower sense. This relationship may be stronger or weaker depending on the professed views on the nature of ethics. For the philosopher who understands ethics in the way Kant understood it, this relationship will be stronger, as to this philosopher purpose of his philosophical endeavours will be to apply Kant's ethics to certain types of situations relevant to the profession he is interested in. A separate factor is, no doubt, also the philosophical

tradition of ethics: the number of publications on the ethics of Kant or utilitarianism - and thus the amount of interpretation and multi-threading discussions - will lead a proponent of ethics rather to move along the beaten track, and to attempt to refer to what are thoughts of other philosophers, rather than starting his own reflection from the foundation alone. The situation, for instance, of supporters of post-modern ethics in this regard is clearly different, and much of the moral considerations on issues about the specific profession may be also regarded as an attempt of co-creation of generally conceived postmodern ethics. The way of practicing professional ethics depends on the concept of general ethics regarded by the philosopher. Proponents of deductionism believe for example, that the purpose of ethics is to formulate specific judgments on the basis of general standards. These general standards settle, in their view, all moral conflicts which arise in human life and thus the conflicts occurring in connection with the practice of a particular profession. A supporter of deductionism can be for example simultaneously convinced of the rightness of utilitarianism, where the guiding principle which allows for resolving moral questions is considered to be the principle of utility. Starting from this general principle, a deductionist will move "down" giving detailed judgments in such a way as to make them compatible with the principle of utility. According to the interpretation outlined above, his reasoning will be based on a kind of "translation" of the general principle of utility in such a way that it will refer to a particular context.

An ethical inductionist will proceed in a different way. For him, the whole ethical tradition is only a certain number of concepts and theories from which you can freely draw, aiming to lay down rules of conduct for specific situations. Only on the basis of specific decisions, single conflicts, inductionist will seek to formulate more general ethical judgments. Some proponents of this approach, moreover, even give up the ambition of generalizing their own statements, and in any event they will not try to overcome a certain degree of generality which is necessary, for example to identify and solve crucial problems of a certain profession. The biggest disadvantage of this approach is that the philosopher abstaining from the ambitions of general exploration of moral judgments becomes, in practice a kind of adviser on matters of morality, which is not always met with understanding from the representatives of particular profession.

One can venture to guess that the popularity of professional ethics may be the result of increasing specialization and seemingly, the disintegration of society into individual professional specialties. Although professional specialization in itself does not seem to be wrong, the accompanying phenomena may be disturbing. This phenomenon may be, for example, the tendency of defining one's own identity through the exercise of the specific profession. The tendency to define oneself primarily as a doctor or primarily as a scientist, or an artist etc. can lead to the conclusion that the moral problems with which one is

struggling as a physician, as a scientist, or as an artist, etc. are of different nature and are more important than the problems one is facing as a man. The growing professional specialization, leading to the emergence of a cult of experts seems to be a disturbing phenomenon also due to the fact that with narrowing and independence of individual disciplines, the increasing "specialization" affects also the language, and this leads to difficulties in communication. Cult of experts can lead, in other words, to the interruption of communication between the groups practicing specific disciplines - including the interruption of communication on moral issues. Professional ethics in this regard can fulfill a useful function, by restoring the ability to communicate (at least in matters of morality). Using the language which partly consists of the conceptual apparatus appropriate for the specialization (profession), and partly of the language of philosophy, they allow persons who are not specialists in a particular profession to realize the essence of the moral problems connected with this profession. This is important, because these problems usually arise as a result of contact of people engaged in the profession (an entity of action) with people who, from the point of view of this profession are "objects" of action. For example, the nature of moral conflict, which must be resolved by the doctor, although it is primarily important for the physician alone, as he takes the decision and assumes responsibility for it, at the same time, however, these conflicts arise during contact of the patient with the doctor, and how they are solved seem to be even more important for the patient than for the doctor (the doctor assumes moral responsibility, but the patient bears the practical consequences of the doctor's moral decision). Ethics of medicine, can, on one hand, be the basis for resolving moral questions for the doctor, but on the other hand, it may provide the patient with the necessary knowledge to understand his rights (and possible limits of his rights) in relation to the doctor. The same also applies to other professions. On the other hand one has to note that the fact of the emergence of professional ethics from general ethics can testify about a belief, rooted in our consciousness, about the existence of a variety of professional moralities, differing from the general morality. If we agree that morality is a set of moral principles that induce people to particular conduct, and ethics is a normative science of morality, it turns out that by making a distinction between general ethics and professional ethics, we assume - more or less consciously - that splitting corresponds to the division between the general morality and individual professional moralities. This thesis seems to be confirmed in the habit of placing the general morality against professional morality (for example medical) in some publications.

What also seems worrying is the growth of specializations within ethics alone. Very rare are philosophers dealing with both general ethics and professional ethics or several different professional ethics - in the vast majority we are dealing with "experts" in the field

of professional ethics of only a single profession. This may lead to the loss of communication between the general philosophical reflection on morality and research relating to morality, understood as a set of problems specific to a profession. Meanwhile, as noted by K. Szewczyk, professional ethics, which ceases continuously to refer to the general ethics "closes itself in a professional ideology" which in the authoritarian manner imposes its own understanding of good. The need to continue to refer specific moral allegations to statements of general ethics also constitutes a confirmation of the competence of the philosophy that in the area of professional ethics in some way invades the competence of other professionals, by wishing to conduct an equal dialogue on ethical issues with doctors, lawyers, biologists, etc. If awareness of the close connection between the professional ethics and general ethical reflection is to be maintained, then this function can only be fulfilled by philosophy.

Increasing specialization has also caused the situation in which the line between profession and professional specialization has become fluid. The different competencies and tasks (and thus responsibilities) practiced for example by doctors of various specializations, or by teachers teaching different subjects or skills, sometimes reaches so deep that the ethics of particular profession cannot provide solutions to all problems within a single profession with all of its specializations. In addition to the professional ethics, being philosophical reflection on morality of professions in the traditional sense, there are, therefore, ethics treating the individual specializations within the profession, almost as an independent profession. In addition to the ethics of a teacher, for example, there is the ethics of a teacher of philosophy, and in addition to medical ethics – the ethics of the profession such as a psychiatrist.

The subject of professional ethics is, of course, a profession; therefore, it will be useful to further define what a profession is and what specific moral difficulties are related to its execution. An interesting concept of a profession presents M. Gogacz. According to this author, "Professional ethics is the philosophical doctrine of human moral improvements needed to carry one's favourite work". M. Gogacz is satisfied with this statement, however, it is proper to note, that the term profession as a "favourite work" (Gogacz also uses the phrase "the work one likes the most") indicates the moment of choice of occupation. Since only the work that you like, you can perform well and while the good performance of the work is obviously subject to compliance with certain moral standards, so the same, choice of profession is in some sense a moral decision. The term profession as the work that one likes and knows how to do well, means therefore, that in deciding to choose a profession (or to change, because, as shown by statistics, one changes his occupation a few times in life), we should be guided by our own preferences and interests, not because the exercise of the profession we like will bring us more satisfaction (pleasure) in the future than the

exercise of the profession which we do not like, but because being guided by our own preferences in choosing a profession should be treated as a moral imperative.

As one of the essential components of professional ethics M. Gogacz recognizes the concept of responsibility for the work. One should note however, that the responsibility for the work can be understood in two ways: either as the responsibility for the actual outcome of work which the employer expects from his employee or as a liability for the consequences of their work done for other people (such as responsibility of a physician towards the patient, educator's to the pupil, etc.). Injunctions from these two types of responsibility can sometimes fall into conflict. The employer is usually concerned with maximizing profit, which from the employee's perspective may mean a need for action which is contrary to his accepted moral values. It seems also useful to distinguish between different professional ethics in the sense in which that term was previously used in this work, and ethics of the professional work (occupational ethics). Professional work ethics should be, in turn, distinguished from work ethics as such, because not every job is professional work. The object of work ethics defined in this way could be, for example, the moral aspect of the relationship between employee and employer, responsibility for the effects of work, the problem of proper motivation for a particular profession, etc.

Development of science and technology has become a cause of a series of new questions and moral dilemmas, which in the history of civilization (and philosophy) either did not exist or played a marginal role. An example of such new problems are issues related to the development of biomedical sciences, through which doctors have gained, among others, the possibility of artificially maintaining and extending the life of the patient, often at the expense of great physical and mental suffering. These questions must be primarily answered by the doctors, but they are also relevant for philosophers, and not only those occupied with bioethics. It has turned out, in fact, that the basic moral norms governing the relations between human beings until present suddenly were more or less challenged. A need appeared to define them anew, so that they can once again become the basis for solving the most important moral challenges. Therefore, the above mentioned need to maintain a close link between general ethics and professional ethics does not appear to be sufficient. Ethical reflection should, in fact, arise from some broader concept of man, which is the justification for moral norms. Otherwise, morality is merely a set of "dos and don'ts", which sooner or later, are called into question. Moral norm - "you shall not kill" is a moral norm in the strict sense, only as long as we are able to indicate, rising beyond that norm, a concept of man which we consider to be true. About the commandment "you shall not kill" John Paul II writes: "Cut off from this perspective, it becomes nothing more than just a ban from outside, and the man soon begins to trace its limitations, look for ways to mitigate it, and set aside in exceptional circumstances".

Although the popularity of professional ethics among philosophers, as well as professionals within their respective professions, is a relatively new phenomenon, along with separation and emancipation of certain professions appeared the reflection on the application of general moral norms to resolve conflicts, which occur in connection with the exercise of these professions. The practical result of this ethical reflection is a plethora of codes of ethics, which constitute a set of detailed obligatory standards in the profession, affecting, in greater or lesser extent, the way of understanding moral duty by persons carrying on the profession. The strength of this influence may vary depending on the ethical traditions of various occupations. Professions that emerged and became independent first (for example medicine), can boast the longest ethical tradition, which from the standpoint of ethics of these professions is not always a good thing. As noted by K. Szewczyk, this tradition often leads to the emergence of a specific "inner morality" of the profession, and to certain schemes of ethical thinking and acting.

These schemes, however, often prove inadequate to the moral challenges posed by advances in science and technology and the resulting progress of the new possibilities of action, at the same time they are so deeply rooted in the consciousness of the professional specialists, that breaking and replacing the traditional principles with new ones, often turns out to be process much more difficult and more prolonged than it would be the case for professions which arose relatively recently.

Professional ethics is one of the few disciplines of philosophy (perhaps the only such discipline) arousing a very keen interest of people engaged in professions other than the profession of a philosopher; indeed the outcome of that fact is that representatives of other non-philosophical professions turn to ask for the opinion of the professional philosophers. These philosophers, for example, are invited to participate in various committees, whose task is to develop codes of ethical conduct for different professions; or it is proposed to them to teach ethics in schools and universities at non-philosophical departments. All of this means that - contrary to the view represented by a large part of philosophers - the impact of philosophy on life, both of individuals and on the functioning of society as a whole, appears to be greater than ever. Especially in the secularized societies of Western Europe, where morality based on Christian religion, is no longer able to fulfill its function as a regulator of interpersonal and social conflicts, the impact and importance of philosophical reflection and debate is seen as particularly important. Professional ethics can be considered in this context as a kind of culmination of philosophical discourse about morality, because it provides clear and concrete guidance on how to behave and live as a doctor, teacher, journalist or scientist. What seems especially important is the fact that the function of professional ethics meets the response of the external social expectations toward philosophical reflection. Paradoxically, the main

problem of modern moral philosophy is not a lack of social interest leading to isolation of the philosophy from important social problems, but on the contrary - the most important challenge facing the philosophy is to meet those expectations.

Professional ethics (arising, stressed once again, due to the external demand for in-depth philosophical analysis of moral problems), which by its nature is an area of exchanging views and experiences between philosophers and representatives of other professions, and thus represents a specific channel through which philosophical concepts can affect the way of solving real problems – these ethics can be treated as a test of the ability of philosophy to meet social expectations. Its popularity seems to indicate that philosophy has not proved to be completely helpless facing the needs and demands which are addressed to it. Finally, we should say that ethicists themselves, practicing in a systematic way some professional ethics, should submit their own goals and commitments to in-depth philosophical analysis and, based on this analysis, define their own set of moral standards. It seems also that one of the basic standards obligatory to moral philosophers should be the rule that prohibits excessive compromise. Professional ethics should seek to clarify and justify the rules of morally legitimate conduct, but in pursuit of that, it should be autonomous and independent from any external pressure or intellectual fashions.

It should indeed be the answer to the public need for solutions to complex moral issues, but satisfying this need, it should not be transformed into a kind of philosophical negotiation, seeking to reconcile the conflicting interests of various social groups (for example physicians, patients and insurance firms). The temptation of philosophizing with the aim to offer such a compromise solution seems to be quite strong, but – as one can see, witnessing the various publications on issues of professional ethics – the majority of moral philosophers has been able (as yet) to resist that temptation.

Bibliography:

- [1] Marinicová, Mária: Sociálna politika a sociálna ochrana - piliere právnej a sociálnej kultúry : Kapitola 8, 2011.In: *Súčasný pohľad na sociálne služby* / Beáta Baloghová a kol. - Chelm : Panstwowa Wyższa Szkoła Zawodowa v Chelmie, 2011. - ISBN 978-83-61149-33-0, (2011), s. 197-239.
- [2] Marinicová, Mária: Coaching - an Important Component of Human Resources Development, 2011.In: *Transactions of the universities in Košice*, 2011. - ISSN 1335-2334, Roč. 2011, č. 1 (2011), s. 156.
- [3] Marinicová, Mária: Bezpečnostný manažment - jedna z možností eliminácie sociálnych rizík, 2011.In: *Procesy zarządzania w czasach przemian gospodarczych* / Polkowski, Adam. - Warszawa-Legnica : Wydawnictwo Naukowe Mega-Plast, 2011. - ISBN 83-89884-91-7, (2011), s. 293-301.

- [4] Bochin, Michal - Marinicová, Mária: Komunikácia vo firme ako súčasť obchodného protokolu v kontexte konania vybraného podniku.In: Multilaterálne aspekty života spoločnosti No4 / Mária Marinicová. - 1.vyd. - Prešov : Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2012. - ISBN 978-80-89372-24-9, (2010), 98-125.
- [5] Marinicová, Mária: Etika a restoratívna spravodlivosť v európskom kontexte.In: Súčasnosť a perspektívy mediácie a probácie / Slávka Karkošková - Renáta Dolanská. - Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, (2013), 155-169.
- [6] Marinicová, Mária: Etika v marketingu subjektov súkromnej bezpečnosti, 2009.In: Business, ethics and personal management / Miroslav Kmec, Marek Pribula. - Brno : Stuaire, s.r.o. vyd., 2009. - ISBN 978-80-86441-41-2, s. 224 s.
- [7] Marinicová, Mária: Bezpečnosť malých a stredných podnikov, 2009.In: Podnikanie, inovácie, spoločnosť No2 : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Podnikanie a inovácie podnikateľských aktivít / Marek Pribula. - Prešov : VŠMP ISM Slovakia v Prešove vyd., 2009. - ISBN 978-80-89372-16-4, (2009), s. 174 - 179.
- [8] Marinicová, Mária: Marketing, reklama versus etika, 2011.In: Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí / Štoberová, Júlia;Tomaníčková, Lenka; Kučák, Marek; Šinovský, Jan. - Žilina : Žilinská univerzita v Žiline v EDIS-vydavateľstve ŽU, 2011. - ISBN 978-80-554-0367-0, (2011), s. 437-446.
- [9] Marinicová, Mária: Postavenie seniora v súčasnosti, jeho práva a sociálna ochrana.In: Senior v kontexte dneška z pohľadu pomáhajúcich profesií : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencii konanej v Starej Ľubovni / Mária Gažiová - Danka Matiová - Gabriela Feranecová ; Danka Matiová, Gabriela Feranecová. - 1.vyd. - Ružomberok : VERBUM-vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2012. - ISBN 978-80-8084-942-9, (2012), 91-95.
- [10] Marinicová, Mária: Multilaterálne aspekty života spoločnosti No4. - 1.vyd. - Prešov: Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2012. - 153 s. - ISBN 978-80-89372-24-9.
- [11] Gecelovský, Vladimír - Kmec, Miroslav - Marinicová, Mária: Etika podnikania a biznis protokol. - 1.vyd. - Prešov : Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2011. - 121 s. - ISBN 978-80-89372-12-6.
- [12] Marinicová, Mária: Marketing služieb : (nielen pre oblasť súkromnej bezpečnosti). - 1.vyd. - Prešov : Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2011. - 161 s. - ISBN 978-809372-34-8.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 61-72]

Marcel Dolobáč

Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Voľný pohyb pracovníkov v Európskej únii

Free movement of workers in the European Union

Keywords: *the right of free movement, European Union, the right of residence, Court of Justice of the European Union*

Summary

Free movement of workers is one of the most important fundamental right, which results from the membership in the European Union. This right includes in particular : the right to apply for the offers of employment in the other EU states; the right of free movement for the purposes of seeking work; the right of residence; the right to stay in the other EU state after the termination of labour contract. According to European Union law, mentioned rights belongs not just to employees, who are the citizens of the European Union, but in limited range also to their family members. The exemptions to the right of free movement are rather limited. The aim of the presented contribution is to describe the essence of the right of free movement of workers in the European Union mainly in the light of the relevant judicial decisions of the Court of Justice of the European Union.

Jedným zo základných práv, ktoré prináša členstvo v Európskej únii je voľný pohyb pracovných síl. Právo voľného pohybu pracovníkov možno v najvšeobecnejšom slova zmysle vymedziť ako imanentnú súčasť štyroch základných slobôd vnútorného trhu, ktoré umožňuje občanom členských štátoch byť pracovne činný v ktoromkoľvek inom

členskom štáte bez akejkoľvek diskriminácie v prístupe k zamestnaniu, odmeňovaniu a pracovných podmienok. Právne voľný pohyb pracovníkov pokrýva všetky fázy výkonu povolania počnúc hľadáním práce, výkonom práce, zotrvaním pracovníka v členskom štáte za účelom hľadania novej práce [Barancová, 2010: 69]. Pracovník vykonávajúci prácu v inom členskom štáte má právo od národných úradov práce na rovnakú pomoc ako štátni príslušníci hostiteľského členského štátu bez akejkoľvek diskriminácie na základe štátnej príslušnosti.

Voľný pohyb pracovníkov je potrebné vnímať ako súčasť voľného pohybu osôb, avšak tieto slobody nemožno absolútne stotožňovať. Rozdiel je v **osobnej pôsobnosti** slobôd; kým právo voľného pohybu osôb je viazané na *občianstvo Únie* a v zmysle čl. 21 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“) umožňuje každému občanovi slobodne sa pohybovať a zdržiavať na území členských štátov, pričom podlieha len obmedzeniam a podmienkam ustanoveným v zmluvách a v opatreniach prijatých na ich vykonanie; primárnymi beneficentami voľného pohybu pracovníkov sú *pracovníci*, tak ako ich vymedzuje čl. 45 ZFEÚ a v nadväznosti na to bližšie definuje početná judikatúra Súdneho dvora Európskej únie (ďalej len „Súdny dvor“).

Relevantné únieové právo

Východiskovou **primárnou právnou úpravou** voľného pohybu zamestnancov tvorí čl. 45 ZFEÚ, ktorý

- a) *zakotvuje zákaz diskriminácie zamestnancov iného členského,*
- b) *určuje práva zamestnanca spojených s voľným pohybom v EÚ a*
- c) *vymedzuje obmedzenia a výnimky z voľného pohybu zamestnancov EÚ.*

Nasledujúce čl. 46 a 48 ZFEÚ zmocňujú Európsky parlament a Radu na vydanie smerníc alebo nariadení o opatreniach potrebných na to, aby sa zabezpečil voľný pohyb pracovníkov odstránením prekážok a obmedzení (čl. 46 ZFEÚ), vrátane prijatia takých opatrení, ktoré budú garantovať náležitú ochranu pracovníkov v oblasti sociálneho zabezpečenia (čl. 48 ZFEÚ). ZFEÚ je súčasťou primárneho práva, a preto sa čl. 45 a nasl. tejto zmluvy aplikujú s priamym účinkom na oblasť individuálneho a kolektívneho pracovného práva.

Predpoklady pre odstránenie prekážok pre uplatnenie voľného pohybu pracovníkov predstavujú dohody Schengen I z roku 1985 a Schengen II z roku 1990. Tieto dohody sprvoti stáli mimo rámca zakladajúcich zmlúv ako i mimo rámca komunitárneho práva, prevzaté do práva EÚ boli až Protokolom o prevzatí Schengenského systému do rámca Európskej únie, ktorý bol prijatý spoločne s Amsterdamskou zmluvou. Schengenský

systém odstraňuje hraničné kontroly na vnútorných hraniciach štátov schengenského priestoru, čím umožňuje bezhraničný pohyb občanov Únie.

Rozhodnú **sekundárnu úpravu** tvorí

- a) nariadenie Rady (EHS) č. 1612/68 z 15. októbra 1968 o slobode pohybu pracovníkov v rámci spoločenstva,
- b) smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov [V celom znení: smernica Európskeho parlamentu a Rady č.2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov ktorá mení a dopĺňa nariadenie (EHS) 1612/68 a ruší smernice 64/221/EHS, 68/360/EHS, 72/194/EHS, 73/148/EHS, 75/34/EHS, 75/35/EHS, 90/364/EHS, 90/365/EHS a 93/96/EHS. Ú. v. EÚ L 158, 30.4.2004, s. 77 – 123. mimoriadne vydanie v slovenskom jazyku: Kapitola 05 Zväzok 05 S. 46 – 61],
- c) nariadenie Komisie č. 1251/1970 z 29. júna 1970 o práve zamestnancov zotrvať po skončení zamestnania na území členského štátu,
- d) smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/36/ES zo 7. septembra 2005 o uznávaní odborných kvalifikácií.

Osobný rozsah voľného pohybu pracovníkov - pojem pracovník

Základným determinantom osobného rozsahu voľného pohybu zamestnancov v EÚ je pojem *pracovník*. Na osoby *samostatne zárobkovo činné* sa právo voľného pohybu zamestnancov nevzťahuje, táto kategória osôb spadá pod slobodu pohybu služieb podľa čl. 56 ZFEÚ.

Súdny dvor opakovane zdôraznil, že pojem *pracovník* nemôže byť pre účely garancie voľného pohybu pracovných síl vykladaný jednotlivými členskými štátmi rozdielne, ale tento pojem musí mať jednotný význam z pohľadu únieového práva so širokým a veľkorýšym právnym vymedzením [Porovnaj rozsudky Súdneho dvora vo veci 75/63 „*Unger*“, vo veci 53/81 „*Levin*“ alebo aj vo veci 139/85 „*Kempf*“]. V opačnom prípade, ak by mohol byť obsah pojmu pracovník pozmeňovaný členskými štátmi bez kontroly Únie, pravidlá o voľnom pohybe pracovníkov by boli zmarené, keďže národným poriadkom by bolo umožnené jednostranne odoprieť určitým kategóriám osôb požívanie výhod ZFEÚ [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 53/81 „*Levin*“].

Keďže v úniovom práve, či už primárnom alebo sekundárnom, nenájdeme legislatívnu definíciu pracovníka, musíme hľadať právne mantinely tohto pojmu v judikatúre Súdneho dvora. V rozhodnutí vo veci *Lawrie Blum* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 66/85 „*Lawrie -Blum*“]. Súdny dvor konštatoval, že najdôležitejší znak pracovného pomeru

spočíva v tom, že **pracovník počas určitej doby vykonáva činnosti v prospech iného a podľa jeho pokynov, za ktoré dostáva ako protiplnenie odmenu.**

Z uvedeného odvodzujeme najzákladnejšie znaky definície pojmu pracovník, resp. pracovného pomeru :

- a) *vykonávanie činnosti pre iného,*
- b) *podľa jeho pokynov a*
- c) *za odmenu.*

Jednotlivé znaky pojmu pracovník

Vykonávanie činnosti pre iného – skutočná hospodárska činnosť

Pre určenie osobného rozsahu voľného pohybu pracovníkov nie je rozhodujúcou povaha pracovného pomeru, je irelevantné či pracovný pomer má formu súkromnoprávneho alebo verejnoprávneho vzťahu [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 307/84 „*Komisija vs. Francúzsko*“]. Rovnako nie je priamo determinujúcim ani druh pracovného pomeru, v zásade každá činnosť môže byť za splnenia ďalších podmienok posudzovaná za charakteristický znak pracovného pomeru. Vychádza sa predovšetkým z toho, že každá činnosť, ktorá nie je výslovne zakázaná hostiteľským štátom, je schopná naplniť pojmový znak pracovníka. To sa týka napríklad aj takých povolání, akým sú prostitútky [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 116/81 „*Adoui a Cormuaillé*“]; [Tichý, Arnold, Svoboda, Zemánek, Král, 2006: 482 – 483].

Súdny dvor vo svojej judikatúre ďalej deklaruje, že pod osobnú pôsobnosť voľného pohybu pracovníkov spadajú všetci pracovníci bez ohľadu na rozsah výkonu práce, resp. formu pracovnoprávneho vzťahu, čiže vrátane pracovníkov na čiastočný úväzok, sezónnych pracovníkov alebo príležitostných pracovníkov [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 357/89 „*Raulin*“ podobne aj vo veci 139/85 „*Kempf*“]. Rozhodnou teda nie je právna forma, v rámci ktorej sa činnosť vykonáva, ale charakter vykonávanej činnosti. Súdny dvor vo svojej rozhodovacej činnosti ustálil, že pre posúdenie určitej činnosti ako pojmového znaku pracovného pomeru sa vždy hľadí na to, či sa jedná **o skutočnú činnosť, ktorá je hospodársky prospešná**. Pokiaľ možno vykonávanú činnosť vyhodnotiť ako skutočnú, či hospodársky prospešnú nie je rozhodujúcim ani motív, ktorý mohol podnietiť pracovníka pre výkon práce v inom členskom štáte [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 53/81 „*Levin*“].

Z osobnej pôsobnosti sú preto **vyňaté** len také činnosti pracovníka, ktoré sú vykonávané **v zanedbateľnom rozsahu alebo ako celkom nepodstatné** [Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-456/02 „*Trojani*“ a rozsudok Súdneho dvora vo veci C-337/97 „*Meusen*“]. Mimo osobnej pôsobnosti voľného pohybu pracovníkov sa nachádzajú také činnosti, ako napríklad priateľská výpomoc, susedská výpomoc alebo činnosti vykonávané len na základe príbuzenského pomeru [Tichý, Arnold, Svoboda, Zemánek, Král,

2006:482-483]. Uvedené činnosti Súdny dvor celkom správne nepovažuje za skutočnú hospodársku činnosť. V súlade s uvedeným Súdny dvor rozhodnutí vo veci *Bettray* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 344/87 „*Bettray*“] napríklad konštatoval, že za *skutočnú hospodársku činnosť* sa ani nepovažujú aktivity vykonávané ako prostriedok rehabilitácie a začlenenia osoby do pracovného cyklu.

Osobitne sa musel Súdny dvor vysporiadať s otázkou prechodnej nezamestnanosti, ktorá môže postihnúť pracovníka vykonávajúceho prácu v inom členskom štáte. Bolo by nespravodlivým a popierajúcim samotný účel slobody voľného pohybu pracovníkov, keby pracovník strácal práva späť s touto slobodou súčasne v jednom momente so stratou zamestnania. Za pracovníka sa preto v zásade považuje aj **dočasne nezamestnaný**, bez ohľadu na to, či k skončeniu pracovného pomeru došlo prejavom vôle pracovníka alebo zamestnávateľa, pokiaľ si takýto pracovník aktívne hľadá prácu [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 39/86 „*Lair*“ a rozsudok Súdneho dvora vo veci 171/95 „*Tetik*“]. K otázke akú dobu nezamestnanosti možno považovať stále za dočasnú sa vyjadril Súdny dvor v právnej veci *Antonissen* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 292/82 „*Antonissen*“]. Pracovníkovi má byť poskytnutá primeraná doba, aby mohol uskutočniť všetky potrebné úkony k získaniu zamestnania zodpovedajúcemu jeho kvalifikácii. Súdny dvor však zároveň vyslovil, že vzhľadom na to, že únieové právo nezakotvuje konkrétnu dobu nevyhnutnú pre opätovné získanie zamestnania, nie je v rozpore s únieovým právom ak si takúto dobu určia jednotlivé členské štáty. Za hraničnú primeranú dobu pre hľadanie si nového zamestnania možno považovať šesť mesiacov, ak zamestnanec nepreukáže, že v blízkej budúcnosti má dôvodný predpoklad opätovne sa zamestnať.

Výkon činnosti podľa pokynov iného – závislá práca

Závislosť práce [Definícia „závislosti práce“, resp. „pracovného pomeru“ podľa judikatúry Súdneho dvora EÚ je podstatne širšia než legislatívne vymedzenie § 1 Zákonníka práce, a to z toho dôvodu, aby v čo najväčšej miere poskytovala ochranu migrujúcim zamestnancom v EÚ], čiže vykonávania práce pre iného **na základe jeho pokynov** bola ako pojmový znak pracovného pomeru vyslovená už v rozhodnutiach vo veci *Lawri-Blum* alebo aj vo veci *Brown* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 97/86 „*Brown*“]. Práve subordinačný vzťah pracovníka k zamestnávateľovi je prioritným rozlišovacím znakom medzi výkonom činnosti v pracovnom pomere a výkonom samostatne zárobkovej činnosti, ktorá spadá pod pôsobnosť voľného pohybu služieb, eventuálne voľného pohybu osôb. V právnej veci *Meussen* Súdny dvor zdôraznil, že vzťah subordinácie pracovníka v pracovnom pomere je potrebné posudzovať v každom prípade jednotlivo podľa daných skutkových okolností a nemožno ho a priori vylúčiť len z toho dôvodu, že pracovník je

v manželskom vzťahu so zamestnávateľom alebo je spoločníkom spoločnosti, ktorá je zároveň v postavení zamestnávateľa.

Súdny dvor pri svojej rozhodovacej činnosti bol postavený pred zaujímavú otázku, či výkon športovej činnosti možno považovať závislú, skutočnú hospodársku činnosť, ktorá spadá pod režim voľného pohybu zamestnancov. V Európskej únii totiž vyvstali rozpory medzi športovou reguláciou a právnou reguláciou týkajúcou sa slobody voľného pohybu zamestnancov, resp. slobody voľného pohybu služieb. Nadnárodné športové zväzy združujúce národné športové asociácie (napr. UEFA) obmedzovali prestupy športovcov medzi jednotlivými klubmi aj po ukončení zmluvy so športovcom a zároveň zavádzali kvóty pre maximálny počet cudzincov hrajúcich v športových kluboch. Takáto športová regulácia bola zo strany Súdneho dvora odmietnutá ako odporujúca princípom základných slobôd Únie.

V súvislosti s uvedeným rozhodovaním Súdny dvor posudzoval aj otázku, či športová činnosť je prácou pracovníka (pod režimom voľného pohybu pracovníkov) alebo výkonom samostatne zárobkovej činnosti (pod režimom voľného pohybu služieb). Prvotný prístup Súdneho dvora bol k tejto otázke opatrný. V rozhodnutiach vo veci *Walrave and Koch* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 36/74 „*Walrave a L. J. N. Koch*“] a vo veci *Doná v. Mantero* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 13/76 „*Gaetano Doná* proti *Mario Mante-ro*“] sa Súdny dvor snažil vyhnúť kategorickej klasifikácii športovej činnosti a o činnosti športovcov kolektívnych športov pojednával ako o odplatnom výkone práce alebo o odplatnom poskytovaní služieb. Rovnako aj v odborne často pretraktovaných rozhodnutiach v kauzách *Bosman* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci C -415/1993 „*Bosman*“] a *Kolpak* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci C -438/2000 „*Kolpak*“]. Súdny dvor EÚ vyslovil, že športová činnosť má nepochybne hospodársky a ekonomický aspekt, a preto prislúcha do pôsobnosti práva Európskej únie, avšak definitívne neprejudikoval či športovca treba považovať za pracovníka alebo samostatne zárobkovú osobu.

Až v neskoršom rozhodnutí vo veci *Bernard* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-325/08 „*Bernard*“]. Súdny dvor priamo deklaroval, že športovec kolektívneho športu, v tomto prípade profesionálny futbalista, spadá do pôsobnosti voľného pohybu pracovníkov podľa čl. 45 ZFEÚ. (Uvedený záver je v rozpore s právnou praxou v Slovenskej republike, keď športovci kolektívneho športu vykonávajú svoju činnosť ako „podnikatelia“ najmä na základe uzatvorených nepomenovaných zmlúv podľa § 51 Občianskeho zákonníka alebo § 269 Obchodného zákonníka. K takejto praxi športovcov nepriamo tlačia aj predpisy daňového práva, resp. práva sociálneho zabezpečenia, ktoré nahliadajú na všetkých profesionálnych športovcov ako samostatne zárobkové osoby. [Gábriš, 2011: 234]; [Čorba, 2007]). Naproti tomu z rozhodnutia vo veci *Deliége* [Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-51/96 „*Deliége*“]. možno usudzovať, že výkon športovca individuálneho

športu má povahu poskytovania služieb za odmenu a spadá pod rámec voľného pohybu služieb v zmysle čl. 56 ZFEÚ.

Odmena zamestnanca

Výkon činnosti pracovníka musí byť odplatný, avšak poskytovaná odmena nemusí dosahovať výšku minimálnej mzdy či životného minima legislatívne určenom členským štátom, v ktorom pracovník vykonáva prácu [Porovnaj rozsudok Súdneho dvora vo veci 317/93 „*Nolte*“]. Prípustné sú i niektoré vecné plnenia ako napríklad ubytovanie. Pracovník nie je vylúčený z ustanovení o slobode pohybu ani v prípade ak k poskytovanej odmene žiada aj finančnú podporu z verejných prostriedkov, za podmienky, výkon jeho činnosti sa hodnotí ako skutočný, hospodársky prospešný [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 139/85 „*Kempf*“].

Vecný rozsah slobody voľného pohybu pracovníkov

Vecný rozsahu slobody voľného pohybu sa odvíja od článku 45 ZFEÚ, podľa ktorého **pracovníci majú právo** :

- a) *uchádzať sa o skutočne ponúkané pracovné miesta;*
- b) *voľne sa za týmto účelom pohybovať na území členských štátov;*
- c) *na pobyt v niektorom z členských štátov za účelom zamestnania v súlade s ustanoveniami zákonov, iných právnych predpisov alebo správnych aktov, ktorými sa upravuje zamestnávanie vlastných štátnych príslušníkov tohto štátu;*
- d) *po ukončení zamestnania zostať na území členského štátu.*

Citovaná právna úprava čl. 45 ZFEÚ je primárnym právom, a teda priamo aplikovateľná na pracovnoprávne vzťahy. Okrem pracovníkov, druhou kategóriou oprávnených osôb sú **rodinní príslušníci** pracovníkov, tak ako ich definuje sekundárne právo. Smernica 2004/38/ES pozmenila a rozšírila obsah pojmu rodinný príslušník, a to tým spôsobom, že upustila od preferencie manželských zväzkov a k okruhu oprávnených osôb priradila i partnera, s ktorým občan Únie uzatvoril registrované partnerstvo. Podľa platnej úpravy rodinným príslušníkom sa tedarozumie :

- a) *manželský partner;*
- b) *partner, s ktorým občan Únie uzavrel registrované partnerstvo na základe legislatívy členského štátu, ak legislatíva hostiteľského členského štátu považuje registrované partnerstvá za rovnocenné s manželstvom, a v súlade s podmienkami stanovenými v príslušnej legislatíve hostiteľského členského štátu;*
- c) *priami potomkovia, ktorí sú mladší ako 21 rokov, alebo sú nezaopatrenými osobami a takéto osoby manželského partnera alebo partnera;*

d) závislí priami príbuzní po vzostupnej línii a takéto osoby manželského partnera alebo partnera.

Cieľom rozšírenia okruhu oprávnených subjektov o rodinných príslušníkov občanov Únie je umožniť prostredníctvom uplatnenia práv voľného pohybu a pobytu integráciu rodín pracovníkov (občanov) pracujúcich (žijúcich) v hostiteľskom štáte.

Obsah slobody voľného pohybu zamestnancov

Ad a) právo uchádzať sa o skutočne ponúkané miesta

Migrujúci pracovník má predovšetkým právo prijať zamestnanie na území iného členského štátu s rovnakou prednosťou ako štátni príslušníci tohto štátu, Taktiež mu prináleží právo na rovnakú pomoc úradov hostiteľského štátu, akú poskytujú vlastným štátnym príslušníkom, ktorí sa uchádzajú o zamestnanie

S pracovníkom, ktorý je štátnym príslušníkom členského štátu, sa na území iného členského štátu nesmie z dôvodu jeho štátnej príslušnosti zaobchádzať inak ako s vlastnými pracovníkmi, pokiaľ ide o podmienky zamestnania a pracovné podmienky, najmä odmeňovanie, prepustenie, a ak by sa stal nezamestnaným, opätovné začlenenie do práce alebo zamestnania. Takýto pracovník požíva rovnaké sociálne a daňové výhody ako pracovníci, ktorí sú občanmi hostiteľského štátu. Rovnaké zaobchádzanie sa vzťahuje i k prístupe k príprave v odborných školách a rekvalifikačných strediskách.

Migrujúci pracovníci v inom členskom štáte požívajú rovnosť v zaobchádzaní, pokiaľ ide o členstvo v odboroch a výkon s ním súvisiacich práv vrátane hlasovacieho práva a práva uchádzať sa o administratívnu či riadiacu pozíciu v odboroch.

Povinnosť rešpektovať zákaz diskriminácie sa vzťahuje nielen na členský štát a jeho aparát, ale v rovnakom rozsahu i na subjekty súkromného práva, ktoré sú v pozícii zamestnávateľov alebo aj odborov [Rozsudok Súdneho dvora vo veci 36/74 „Walrave a L. J. N. Koch“]. Výnimku z rovnakého zaobchádzania vo vzťahu k prístupu k zamestnaniu predstavuje len zamestnávanie **v štátnej službe a verejnej službe**. Judikatúra Súdneho dvora však vníma uvedené výnimky mimoriadne reštriktívne.

Právo pracovníkov uchádzať sa o skutočne ponúkané miesta v inom členskom štáte Európskej únie bez diskriminačného prístupu by nemohlo získať svoj skutočný materiálny obsah bez prijatia a aplikácie úpravy o vzájomnom uznávaní kvalifikácií. Občanom iných členských štátov nesmie byť odopieraná ich získaná kvalifikácia v tuzemsku, a aj z tohto dôvodu sekundárna úprava o uznávaní kvalifikácií tvorí jeden zo základných predpokladov pre reálne naplnenie slobody voľného pohybu zamestnancov [Jančo, Mokrý, Siman, 2009].

Ad b) právo voľne sa pohybovať za účelom uchádzania sa o prácu na území členských štátov

Sloboda voľného pohybu pracovníkov nie je síce zakotvená v ZFEÚ spoločne so slobodou pohybu osôb, avšak tieto základné slobody Únie je potrebné vnímať vo vzájomnej korelácii. Obsahový prienik slobody voľného pohybu pracovníkov s voľným pohybom osôb je **najmä v práve pohybu a pobytu**. V minulosti však tomu tak nebolo úplne, keď existovali viaceré prístupy Únie vo vzťahu k voľnému pohybu osôb, ktoré sa osobitne zaoberali zamestnancami a samostatne zárobkovo činnými osobami, nezamestnanými alebo študentmi. Smernica 2004/38/ES mení a zjednocuje prístup k slobode voľného pohybu a zavádza **občianstvo Európskej únie** ako východiskový princíp pre štátnych príslušníkov členských štátov, ktorí si uplatňujú právo na voľný pohyb a pobyt na území Únie.

Členské štáty udelia občanom Únie povolenie vstúpiť na ich územie s platným preukazom totožnosti alebo pasom a udelia rodinným príslušníkom, ktorí nie sú štátnymi príslušníkmi členského štátu, povolenie na vstup na ich územie s platným pasom. V súvislosti s občanmi Únie nie je možné zaviesť žiadne vstupné víza ani rovnocenné formality. Rovnako je neprípustné požadovať informácie ohľadom doby alebo finančného zabezpečenia migrujúceho občana Únie [Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-68/89 „Komisia c/a Holandsko“].

Ak občan Únie alebo rodinný príslušník, ktorý nie je štátnym príslušníkom členského štátu, nemá potrebné cestovné doklady, alebo ak v prípade potreby nemá víza, daný členský štát skôr, ako takéto osoby vráti, im všetkými primeranými spôsobmi umožní, aby získali potrebné doklady, alebo nechá im ich doručiť do primeraného časového obdobia, alebo im umožní, aby dosvedčili alebo dokázali inými spôsobmi, že sa na nich vzťahuje právo voľného pohybu a pobytu.

Podľa znenia čl. 5 bodu 5 smernice 2004/38/ES členský štát môže požadovať, aby daná osoba ohlásila svoju prítomnosť v rámci jeho územia do primeraného a nediskriminačného časového obdobia. Nesplnenie tejto požiadavky môže viesť k tomu, že daná osoba bude podliehať primeraným a nediskriminačným sankciám. Judikatúra Súdneho dvora stanovila, že za primerané a nediskriminačné časové obdobie určené na prihlásenie sa na príslušnom úrade sa považuje aj lehota troch dní [Rozsudok Súdneho dvora C-49/86 „Komisia c/a Nemecko“ alebo aj vo veci C-111/91 „Komisia c/a Luxembursko“].

Ad c) právo na pobyt v niektorom z členských štátov

Smernica 2004/38/ES rozlišuje z hľadiska dĺžky trvania tri druhy pobytov občanov Únie v inom členskom štáte; ide o pobyt i) **kratší ako tri mesiace**, ii) **dlhší ako tri mesiace** a iii) **trvalý pobyt**.

Jedinou požiadavkou kladenou na občanov Únie pri pobyte trvajúcim **menej než tri mesiace** je *vlastníctvo platného preukazu totožnosti alebo pasu*. Toto právo prináleží za rovnakých podmienok aj rodinným príslušníkom ktorí sprevádzajú občana Únie alebo sa k nemu pripájajú.

Pracovníci (ale i *samostatne zárobkovo činné osoby* a ďalšie osoby definované v čl. 7 smernice 2004/38/ES) *vykonávajúci prácu* v hostiteľskom štáte a ich rodinní príslušníci majú právo pobytu na obdobie **dlhšie ako tri mesiace**. Štatút pracovníka si pre účely práva na pobyt dlhší ako tri mesiace zachová aj osoba, ktorá:

- a) je dočasne práce neschopná v dôsledku choroby alebo úrazu;
- b) je riadne zaregistrovaná ako nedobrovoľne nezamestnaná osoba po tom, čo bola zamestnaná viac ako jeden rok, a zaevidovala sa ako uchádzač o zamestnanie na príslušnom úrade práce;
- c) je riadne zaregistrovaná ako nedobrovoľne nezamestnaná osoba po tom, čo sa jej ukončila pracovná zmluva na dobu určitú kratšiu ako jeden rok, alebo po tom, čo sa stala nedobrovoľne nezamestnaná počas prvých dvanástich mesiacov a zaevidovala sa ako uchádzač o zamestnanie na príslušnom úrade práce. V takomto prípade sa štatút pracovníka zachová aspoň šesť mesiacov;
- d) nastúpila na odborné vzdelávanie. Pokiaľ nie je nedobrovoľne nezamestnaná, zachovanie štatútu zamestnanca je podmienené vzdelávaním, ktoré súvisí s predchádzajúcim zamestnaním.

V prípade obdobia pobytu dlhšieho ako tri mesiace môže hostiteľský členský štát požadovať, aby sa občania Únie *zaregistrovali* na príslušných úradoch. Termín registrácie nesmie byť kratší ako tri mesiace od dátumu príchodu. Registračné potvrdenie sa vydáva okamžite s uvedením mena a adresy registrovanej osoby a dátumu registrácie. Nesplnenie tejto požiadavky registrácie môže viesť k tomu, že daná osoba bude podliehať primeraným a nediskriminačným sankciám.

Občan Únie získa právo **trvalého pobytu** za podmienky, že sa *nepretržite počas obdobia piatich rokov legálne zdržiaval v hostiteľskom členskom štáte*. Právo trvalého pobytu získava aj rodinný príslušník, ktorý nie je štátnym príslušníkom členského štátu a legálne sa zdržiaval s občanom Únie v hostiteľskom členskom štáte počas nepretržitého obdobia piatich rokov. Nepretržitosť pobytu nie je ovplyvnená dočasnou neprítomnosťou nepresahujúcou spolu šesť mesiacov ročne, ani neprítomnosťou dlhšieho trvania

maximálne však dvanásť za sebou nasledujúcich mesiacov v dôsledku vážnych dôvodov, ako sú napríklad tehotenstvo a pôrod, vážna choroba, štúdium alebo odborné vzdelávanie alebo vyslanie do iného členského štátu alebo tretej krajiny

Výnimku z dĺžky nepretržitého obdobia piatich rokov užívajú

- a) pracovníci, ktorým v čase, keď prestali pracovať, vznikol *nárok na starobný dôchodok* alebo *nastúpili na predčasný starobný dôchodok* ak v hostiteľskom členskom štáte pracovali aspoň počas predchádzajúcich dvanástich mesiacov a zdržiavali sa tam nepretržite dlhšie ako tri roky;
- b) pracovníci, ktorí sa nepretržite zdržiavali v hostiteľskom členskom štáte viac ako dva roky a prestali tam pracovať následkom *trvalej neschopnosti pracovať*; ak takáto neschopnosť je dôsledkom pracovného úrazu alebo choroby z povolania, neuplatňuje sa podmienka týkajúca sa dĺžky pobytu.
- c) pracovníci, ktorí po troch rokoch nepretržitého zamestnania a pobytu v hostiteľskom členskom štáte pracujú v inom členskom štáte, pričom si uchovávajú miesto svojho pobytu v hostiteľskom členskom štáte, do ktorého sa vracajú, zvyčajne každý deň alebo aspoň raz za týždeň.

Všetky doklady preukazujúce právo na pobyt sa občanom Únie vydajú bezplatne alebo za poplatok, ktorý nepresahuje poplatok stanovený pre vlastných štátnych príslušníkov na vydanie podobných dokladov. Právo trvalého pobytu po jeho získaní sa **môže odobrať** iba v prípade neprítomnosti v hostiteľskej krajine počas obdobia dlhšieho ako *dva za sebou idúce roky*. Občan Únie, ktorý získa právo trvalého pobytu nepodlieha administratívnym formalitám, predovšetkým povinnosti registrácie. Členský štát na základe žiadosti občana Únie a po overení doby pobytu, ktorá oprávňuje jeho právo na trvalý pobyt, je povinný vydať dokument potvrdzujúci jeho právo.

Ad d) právo po ukončení zamestnania zostať na území členského štátu

Právo zotrvať po ukončení zamestnania na území členského štátu garantuje nariadenie Komisie (EHS) č. 1251/70 [Nariadenie Komisie (EHS) č. 1251/70 z 29. júna 1970 o práve pracovníkov zostať na území členského štátu po skončení zamestnania v tomto štáte. Úradný vestník L 142 , 30/06/1970 S. 0024 – 0026. Ďalej ako „nariadenie č. 1251/70“]. Osobný rozsah práva zotrvať po zamestnaní na území členského štátu sa zhoduje s okruhom výnimiek oprávnených osôb na právo trvalého pobytu podľa smernice 2004/38/ES, t.j. vzťahuje sa na tých pracovníkov, ktorí dosiahli dôchodkový vek alebo majú trvalé zdravotné postihnutie alebo migrujú za prácou do iného členského štátu. Právo po ukončení zamestnania zostať na území členského štátu sa teda prekrýva s právom na trvalý pobyt.

V súvislosti s uplatňovaním práva zotrvať v členskom štáte po skončení zamestnania nariadenie č. 1251/70 zakazuje členským štátom vyžadovať zo strany zamestnancov splnenie formálnych požiadaviek a zároveň členským štátom stanovuje povinnosť vydať povolenie na pobyt oprávnenej osobe bezplatne alebo za čiastku, ktorá nepresiahne poplatky platené štátnymi príslušníkmi za vydanie alebo obnovenie dokladov totožnosti, s tým že takéto povolenie musí byť platné na celom území členského štátu, ktorý ho vydal, s minimálnou dĺžkou platnosti päť rokov a s možnosťou automatického obnovenia.

Literatúra

- [1] Barancová, H.: *Európske pracovné právo. Flexibilita a bezpečnosť pre 21. storočie*. Bratislava: Sprint dva, 2010
- [2] Barancová, H. et al.: *Pracovné právo v európskej perspektíve*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009
- [3] Čorba, J.: *Obchodovanie s bielym mäsom? Právne aspekty zmluvných vzťahov pri prestupoch športovcov. Právo a obchodovanie. Zborník z vedeckej konferencie doktorandov konanej 7.6.2007 v Košiciach*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2007.
- [4] Gábriš, T.: *Športové právo*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 234.
- [5] Jančo, M. – Mokrý, L. – Siman, M.: *Uznávanie odborných kvalifikácií migrantov z tretích štátov v Slovenskej republike*. Bratislava : EUROIURIS - Európske právne centrum, o. z., 2009.
- [6] Tichý, A. - Arnold, R. – Svoboda, P. – Zemánek, J. – Král, R.: *Evropské právo*. 3. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 73-78]

Peter Ďurkovský

Národné centrum prevencie sociálnej patológie, o. z., Slovakia

Paušalizovaný prístup v sociálnej práci a jeho dopad na klienta

Lump Access in social work and consequences for client

Keywords: *Law, punishable law, social work*

Summary

Fate of victim who victom needs not be, if public prosecutor and policeman act witf law and fate of man he is in newspaper unripe man, pathologies killer, social exile – these fates are for social work interesting. They are consequences of unfeeling access.

Úvod

Mnohí z nás sa určite stretli v praxi so situáciou, keď podľa znalostí platného práva po podaní dôvodného trestného oznámenia čakali automaticky zo strany orgánov činných v trestnom konaní ochranu ich práv a právom chránených záujmov, no namiesto toho prevzali akurát uznesenie, v ktorom policajt píše smutne známe slová: „...som nezistil...“. Kto mal ďalej dostatok energie a vytrvalosti, možno sa po nejakom čase, ktorý v praxi často znamená aj niekoľko rokov, dočkal spravodlivého zadosťučinenia. V tejto oblasti je bežné, ak sa stávame obeťami paušalizovaného prístupu a musíme využívať dlhodobú pomoc neštátnych organizácii vrátane advokátskych kancelárií.

Paušalizovaný prístup v sociálnej práci a jeho dopad na klienta

Oblasť záchrany človeka odráža verne celkovú situáciu v spoločnosti. Je teda nepopierateľné, že paušalizovaný prístup sa v nej vyskytne častejšie, než je únosné si vo vedeckých kruhoch priznať. Na druhej strane záchrana človeka v pomáhajúcich profesiách a ochrana človeka trestným právom spolu úzko súvisia a niekedy sa aj prekrývajú.

Je vhodné v prvom rade spomenúť prípad Zuzany Dzivej, ktorú zastrelil samopalom jej bývalý manžel. „Kompetentní, ktorí mohli vražde Zuzany Dzivej zabrániť, zrejme s pohľadom do zrkadla nemajú problém. A nielen to. Napriek tomu, že pochybili, nikoho z nich nijak nepotrestali.“ [Kopcsayová, 2010] Trestné oznámenia na páchatela brutálnej vraždy pred jej spáchaním boli paušalizovane odmietané, hoci už predtým konanie páchatela malo naplňať skutkové podstaty viacerých trestných činov. Je dostatok dôkazov, že brutálnej vražde sa dalo zabrániť.

Takisto je vhodné spomenúť masaker v Devínskej Novej Vsi v roku 2010. Nemožno súhlasiť s konaním takzvaného šialeného strelca Lubomíra Harmana. Na druhej strane žiadny z dokumentov, ktorý sa snažil prísť na príčinu jeho trestného činu, nespomína, či sa Lubomír Harman predviacnásobnou úkladnou vraždou obrátil niekedy vo veci problémovej rodiny, ktorá mu sústavne robila problémy, na orgány činné v trestnom konaní. Podľa vyjadrení jeho kolegu so streleckého spolku sa k Lubomírovi Harmanovi táto rodina mala správať zvlášť zavrhnutiahodnými spôsobmi. Preto je logické, ak by sa Lubomír Harman na Policajný zbor obrátil, čo však môže zistiť len vytrvalý investigatívny novinár. V konečnom dôsledku, ako svedčia aj udalosti po smrti Zuzany Dzivej, polícia sa napriek jasným a nezameniteľným dôkazom o jej marení úlohy verejného činiteľa necíti byť vinná a odvoláva sa na stotožňovanie sa prokurátora s jej postojom. Prokurátor sa však v praxi často len paušálne stotožňuje s políciou a pri prípadnom dokázaní jeho pochybenia sa účinne bráni tým, že išlo len o jeho právny názor. Jednoduchšie je teda pre kompetentné orgány vyjadriť údiv nad následkami nedôvodného nekonania a prípad odložiť ad acta (poznámka: do spisu).

Keď sa vrátíme k Lubomírovi Harmanovi, ktorého mala problémová rodina denne terorizovať natieraním fekálií na dvere jeho bytu a obdobnými útokmi, môžeme si položiť otázku „Aké možnosti riešenia jeho situácie mohol tento osamelý človek hľadať a kde ich mohol hľadať?“ Ak budeme otvorení sami k sebe, môžeme skonštatovať, že sociálna práca sa u nás síce vyučuje, ale v praxi v prípade potreby v sociálnej núdzi je o ňu núdza. Na území Slovenska sú síce dve psychoterapeutické združenia, o ktorých ale vie len odborník, keď potrebuje získať licenciu na samostatnú prax. Keby Lubomír Harman hľadal pomoc na psychiatrii, skončil by s receptom na lieky a s diagnózou, čo by rozhodne nemohlo problémovej rodine zabrániť, aby jeho dvere ďalej nenatierala fekáliami. Takisto

to by nezamestnanému a inak poctivému pracovníkovi Lubomírovi Harmanovi prácu nenašlo. Takisto by tomu nezabránilo, keby Lubomír Harman platil horibilné sumy za stretnutie so psychoterapeutom, ktorý okrem práce s Lubomírom Harmanom uvažoval, ktorá farmaceutická firma tomuto psychoterapeutovi preplatí najvýhodnejšiu dovolenku a ako Lubomíra Harmana priviesť k tomu, aby daroval značnú sumu jednému z občianskych združení, v ktorom uvedený psychoterapeut pôsobí. Keby sa pri neuveriteľnej trpezlivosti podarilo napokon Lubomírovi Harmanovi nájsť sociálneho pracovníka, ktorý nevolí paušalizovaný prístup ku klientovi, ale sa pridrižiava zásady individuálneho prístupu a humanity, musel by v značnej miere Lubomíra Harmana odkázať na orgány činné v trestnom konaní, čiže na políciu a prokuratúru, ktoré často nič nechcú zistiť, odkazujú podávateľa trestného oznámenia na iné orgány a organizácie vrátane pomáhajúcich inštitúcií, až kým to neskončí vraždou. Človek v sociálnej núdzi je teda v bludnom kruhu, respektíve v pasci.

Možné východiská paušalizovaného prístupu v sociálnej práci

Keď chceme pochopiť východiská paušalizovaného prístupu v sociálnej práci, okrem poukázania na fakt, že žijeme v posttotalitnej spoločnosti ako následníci totalitnej spoločnosti charakteristickej popieraním individualít, je opäť vhodné poukázať na východiská tohto prístupu v trestnom práve v praxi. Jednou zo zásad trestného práva hmotného je „zásada subsidiarity trestnej represie“, čo znamená, že „trestné právo plní pomocnú úlohu“ [Ivor, Záhora, 2011:11]. Pre laikov je potrebné vysvetliť, že týmto princípom sa riadi zákonodarca v parlamente v legislatívnom procese tvorby trestného zákona. Čiže na základe tohto princípu zákonodarca určí, aké správanie bude trestné právo trestným zákonom postihovať. Zistiť, kto však v právnej praxi urobil z princípu subsidiarity trestnej represie napokon princíp trestného práva procesného, by si vyžadovalo dlhodobý výskum. V každom prípade sa tento princíp na okamžité odmietnutie dôvodného trestného oznámenia používa už takmer všeobecne, čo však má byť v rozpore s trestným poriadkom v platnom znení. Je namieste uviesť typickú frázu z uznesení orgánov činných v trestnom konaní a z rozhodnutí súdov: „Trestné právo je možné použiť len v prípadoch, ktoré možno označiť za závažné excesy zo súkromnoprávných vzťahov, ktoré už zjavne presahujú ich rámec. Len takémuto striktnému prístupu totiž zodpovedá to, že trestné právo má byť uplatňované len ako najkrajnejší prostriedok k postihu typovo najzávažnejších prípadov porušenia práva a tam, kde prostriedky iných právnych odvetví už nie sú účinné (zásada subsidiarity trestnej represie, tzv. princíp ultima ratio)“. (Šamko, 2011) Jednoznačne však takýto prístup okrem pôsobenia ako konanie proti trestnému poriadku, pôsobí ako alibizmus. Je potrebné ešte vysvetliť, že trestný poriadok princíp subsidiarity trestnej represie ako dôvod

odmietnutia podania nepozná, a trestným poriadkom je pritom viazaný jednak aj sudca všeobecného súdu, jednak aj sudca Ústavného súdu Slovenskej republiky, a samozrejme aj orgány činné v trestnom konaní, čiže policajti a prokurátor. Prax však hovorí o množstve uznesení orgánov činných v trestnom konaní, ktoré obsahujú vyššie citované vety o tom, že obeť trestného činu má ochranu hľadať najprv občianskoprávnym súdnym konaní. Aj laikovi je jasné, že v prípade Zuzany Dzivej by žiadne civilné konanie nezabránilo, aby ju jej bývalý manžel napokon nezastrelil. V spoločnosti, v ktorej existuje takýto prístup k písanému právu, je zákonité, že rovnako degradujúco sa chápe aj klient pre pomáhajúce profesie. Zvlášť, keď si uvedomíme, že pomáhajúce profesie nemajú žiadne striktné normy, a pochybenia sociálnych pracovníkov nie sú tak jasne dokázateľné, ako pochybenia orgánov ochrany práva. Ešte ťažšie sú pochybenia pomáhajúcich profesionálov sankcionovateľné.

V tomto kalendárnom roku sa často vo všetkých médiách objavovali správy a komentáre o maloletej Lucii, ktorú až po troch rokoch po jej násilnej smrti objavili policajti pri zásahu voči jej rodičom. Samotný zásah s maloletou vôbec nesúvisel. Pritom „Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Bratislave evidoval podnety susedov a blízkeho okolia týkajúce sa agresívneho správania voči maloletej osobe“ [Miháliková – Hilbertová, 2012]. Verejnosť, a aj odborná verejnosť, sa pýta, ako je možné, že na základe dôvodných a odôvodnených podnetov nekonali ani sociálne úrady, ani polícia. Kto však pozná zaužívané paušalizované odmietanie podnetov orgánmi činnými v trestnom konaní, sa skôr opýta: „Koľko takých mŕtvol ešte slovenské domácnosti ukrývajú?“ Úradníci na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny sú jednak zavalení zbytočnou agendou, jednak kvôli neustálym transformáciám im chýba jasná koncepcia, jednak žijú v dennodennom strachu o vlastné pracovné miesto, a ich aktivity tomuto strachu zodpovedajú, jednak nemajú ani adekvátny výcvik, ani adekvátne vzory iných profesionálov, ani adekvátne vybavenie a právomoci. Orgány činné v trestnom konaní, predovšetkým policajti, s výnimkou lepšieho finančného ohodnotenia, sú vystavené rovnakým negatívnym faktorom, ako úradníci Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Právnické profesie, ako napríklad niektorí sudcovia a prokurátori, dávajú často ozbrojeným zborom príklad správania sa odmietaním podnetov na základe princípu subsidiarity trestnej represie (pozn.: ultima ratio = krajné riešenie), čo, ako už bolo vysvetlené, nezodpovedá trestnému poriadku, a má byť teda obchádzaním práva a aj konaním proti právu. Keby sa princípu „ultima ratio“ mali pridržať osoby zainteresované vo veci malej Lucie, alternatívy postupu pripomínajú čierny humor. „Mala malá Lucia najprv iniciovať občianskoprávne konanie a až po jeho neúspechu a po tom, čo ju jej otčim zas zmlátil do bezvedomia, mala kontaktovať políciu?“ Alebo „mali susedia malej Lucie iniciovať civilné konanie voči susedom vo veci zdržania sa správania zo strany rodičov malej Lucie, ktoré ich obťažuje nad mieru primeranú po-

merom, a keby na občianskoprávnom konaní vyšlo najavo, že malá Lucia je týraná, adne zavraždená, až potom mala zasiahnuť polícia?“ Alebo „mali susedia malej Lucie iniciovať civilné konanie voči úradníkom Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny?“

Tento príspevok má ale poukazovať predovšetkým na paušalizovaný prístup v sociálnej práci, a trestné právo používa len ako podporu na vykreslenie príčin a dopadov paušalizovaného prístupu na človeka v sociálnej núdzi. Pre vykresľovanie nástrah, ktoré by na malú Luciu pri imaginárnom riešení domáceho násilia zo strany úradov číhali, sa môžeme preniesť priamo k sociálnym pracovníkom. K tým, ktorí vymýšľajú a neadekvátne sa pridávajú hypotéz plných novotvarov o vzniku sociálnej núdze. Ide napríklad o genitívnu metaforu „vzťahová väzba“, či „syndróm hyperaktivity“ (ADHD), čo má byť ľahkou mozgovou disfunkciou. Prípadne k tým, ktorý sa pridávajú nelogického výkladu známych pojmov, ako napríklad „Oidipov komplex“.

Profesionál, ktorý fanaticky vyznáva Oidipov komplex, a tým pádom ho aj všade vidí, čo inak hraničí so schizofréniou, by malú Luciu presvedčil, že túži súložiť s vlastnou matkou a nenávidí otčima, preto má byť logické, ak ju tento bije, prípadne, ak ju zabije. Profesionál, ktorý rovnako fanaticky vyznáva ADHD, by malú Luciu najprv vyšetril na EEG, no predtým by ju uviedol do ešte väčšieho zmätku, aby sám sebe dokázal, že „ten mozog naozaj pracuje mierne disfunkčne“. Potom by tento profesionál malej Lucii naordinoval silné hypnotiká a bola by ich povinná brať pri každom výprasku, aby „nebola taká hyperaktívna“. Ešte by jej zakázal jesť prifarbenú stravu, aby nebola taká neposedná.

Profesionál, ktorý sám sebe pripadá pri používaní novotvaru „vzťahová väzba“ genitívny, by po malej Lucii pravdepodobne ziapal, nech si spomenie, kedy začala pozorovať medzi ňou a matkou „vzťahovú väzbu“ a aké sú následky tejto väzby na jej „vzťahové správanie“. Keby to malá Lucia prežila, nikdy by nepochopila, čo tieto záhadné slovné spojenia znamenajú, lebo to doposiaľ nevie nik, ale o to suverénnejšie ich kdekto používa. Keď sa kritickým rozumom pozrieme na termín „vzťahová väzba“, uvedomíme si, že termíny „väzba“ a „vzťah“ sú proste totožné, [Ďurkovský, 2009], takže vzťahová väzba je skutočne genitívna metafora (poznámka: vzťahová väzba je synonymum genitívneho termínu „vzťah väzby“) pod ktorou si môžeme predstaviť všetko, najmä ukradnuté myšlienky nasledovníkov S. Freuda, a pod termínom „vzťahová väzba“ si nemôžeme predstaviť zároveň nič konkrétne. Keď sa rovnako pozrieme na termín „vzťahové správanie“, logicky z toho vyplýva otázka, „aké iné správanie ešte poznáme?“ „Nevzťahové?“ Ťažko nájsť odpoveď, keďže správanie človeka ako spoločenskej bytosti vždy súvisí so vzťahmi.

Hovorovo sa takýmto myšlienkam a termínom má hovoriť všelijako, vedecky sa majú nazývať „nevedeckými pojmami“. Nevedecké z toho titulu, že nemajú mať žiadnu logickú väzbu na realitu. Tým pádom ich používanie a používanie postupov na základe prác extrémnych vyznávačov týchto smerov človeku v sociálnej núdzi pomôcť nemôže. Naopak,

môže to len posilniť sociálny problém klienta, a dokonca ho až prehľbiť a prispieť k tomu, aby sa aj menší sociálny problém napokon skončil vraždou, alebo samovraždou, alebo vraždou a samovraždou zároveň.

Záver

S. Hassan ako výstupový poradca varuje pomáhajúce profesie, aby sa vystríhali hľadaniu priameho vzťahu príčiny a následku u človeka v sociálnej núdzi, čo on výstižne nazýva „obviňovanie postihnutého“ [Hassan, 1994:72]. Začiatok eliminovania paušálneho prístupu v sociálnej práci tkvie v uvedomení si tejto myšlienky.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] Ďurkovský, Peter. 2009. *Filantropia versus posvätná veda v sociálnej práci*. In: *Sociálna práca, manažment a ekonómia – prepojenia a spolupráca*. Zborníkreferátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Dolný Kubín: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 200-204. ISBN 978-80-8084-501-8.
- [2] Hassan, Steven. 1994. *Jak čelit psychické manipulaci zhoubních kultů*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994, s. 72. ISBN 80-85880-03-2.
- [3] Ivor, J. – Záhora, J. 2011. *Repetitóriium rekonfigurovaného trestného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 11. ISBN 978-80-8078-433-1.
- [4] Kopcsayová, Iris. *Spoločnosť si mala Harmana viac všímať*. 2010. Bratislava: Pravda [cit. 2010-09-04] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/spolocnost-si-mala-harmana-viac-vsimat-dyc-/sk_domace.asp?c=A100903_160602_sk_domace_p58).
- [5] Maloch, Ján. *Za zbytočnú smrť Zuzany Dzivej (+55) zrejme nikoho nepotrestajú*. 2012. Bratislava: STS [cit. 2012-07-15] Dostupné na internete: <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/krimi-a-nehody/za-zbytocnu-smrt-zuzany-dzivej-55-zrejme-nikoho-nepotrestaju.html>.
- [6] Miháliková, Mária – Hilbertová, Martina. *Tri roky mŕtve dieťa nechýbalosociálke, mestu, polícii ani lekárom*. 2012. Bratislava: Petit Press [cit. 2012-09-16] Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/6537894/tri-roky-mrtve-dieta-nechybalosocialke-mestu-policii-ani-lekarom.html>.
- [7] Šamko, Peter. *Princíp ultima ratio*. 2011. Bratislava: Právne listy. [cit. 2011-08-18] Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a47-princip-ultima-ratio>

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 79-87]

Milan Fula

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Detašované pracovisko Saleziánium, Žilina, Slovakia

Family in the reflection of post modernist feminism

Keywords: *family, feminist theory, women's liberation, sex differences, gender role, post-modernist feminism*

Summary

For ages have people connected a family to a happiness of an individual. As well a contemporary person, facing various economical, social and cultural transformations, according to surveys, puts a family on the top of their values. However, many feminists authors are suspicious of family they understand traditional family and mainly maternity as a source of women's oppression. We will present (without detailed analysis) three dominant feminist trends and their attitudes to family. In this context we will situate the most influential feminist trend in the western academic world: the post-structural feminism. We will present its reflexion of family and gender agenda, inspired by this movement. At the end we will indicate critical note to it.

Main feminist trends and family

Feminism arose in the first half of 19th century in connection with the culture of Enlightenment. Step by step it was developed into several ways according to different ideological groundwork. Under the term feminism we understand broad and complex

movement that puts in the middle of reflexion and socio-political activity the problem of woman liberation from under various forms of disadvantages and oppression. Although we talk about feminist movement, at the same time we cannot negate the plurality of feminist theories and perspectives, that tend to describe women's oppression, to explain reasons and to constitute strategies to woman's liberation. In general it is distinguished liberal, socialist, radical feminism, eco-feminism, lesbian and separatist feminism, difference feminism, post-modern feminism [Tong, 2008]; [Restaino, 1999]; [Kolmar, 2005]; [Nagl-Docekalová, 1994]. Based on the complexity of feminist movement and thinking we are forced to be limited to general introduction of family attitudes in current three dominant feminist trends.

1. *Humanistic (liberal) feminism* issues from the term of universal essence of humanity and claims emancipation of subordinate and marginalised woman. It calls for full application of modern feminism principles also to women. According to humanistic feminists, modern liberal project lead to subversion of pre-modern authority of sovereign and to its substitution by democratic social agreement - however - it was made by men only. The area of family life was excluded and remained the space of patriarchal domination over women. B. Friedan (1921-2006), i.e. criticises women's mysticism - the ideology that promotes traditional role of a woman as a passive being, as a mother, a wife and a housewife locked "in comfortable concentration camps" [Friedan, 2002]. So family is mainly the place of oppressing a woman's nature and autonomy through a man's power control. According to liberal feminists in principle - it is possible to renew family: it is an institution that is not needed to eliminate, but to reform [Friedan, 1997]; [Sommers, 1994].

2. *Difference feminism* asserts political and moral equality between groups of men and women [Irigaray, 1984]; [Cavarero, 2003]. This movement considers the universalism of humanistic feminism to be a fiction, as there are essential differences between men and women that are codetermined by natural biological divergence. "Equality and parity are murder criteria, they do not allow the woman to think of herself in an independent manner nor have autonomous ambitions" [Bocchetti, 1993: 199]. That is the reason, why European difference feminism emphasises the value of women's "different one voice" and maximises the gender differences. In the public sphere it upholds positive evaluation of women's culture and work. Extent and origin of these natural diversions then leads to further splitting within difference feminism. Firstly, there are radical cultural feminists that perceive the mutual relations between various groups of men and women as fight and try to supersede patriarchy by matriarchy. Then there are also the feminists, emphasising mystical unity of women and Mother Nature that men can never reach. In both cases they are rightly blamed for biological essentialism. They reject to abandon "the model of mixed parent pair, because human gender has to stand on the pillar of double

origin given by nature”. People “long one for the other one and they are interdependent to sire a new life” [Agacinsky, 1998: 135, 108]. Also Christian feminists acknowledge difference feminism that emphasise primary importance of family in the hierarchy of personal and social values. Man and woman are equal in human dignity and personhood, yet different in a much more profound sense than merely the biological; their equal dignity as persons is realized as a physical, psychological and ontological complementarity [Fula, 2007:154-162].

3. *Post-modern feminism* is the most influential trend in the Western academic world that is the source also for contemporary gender activism. It is strictly delimited against the two trends previously mentioned, as it considers universalistic identity of a rational person together with natural manliness/womanliness to be just ordinary social constructs; to be created by historical accidental social conventions and institutionalised practice. Its aim is neither the exemption of an individual women, nor of a group of women, but emancipation from the patriarchal identities themselves of “a person”, “a man” and “a woman”, that are delusively presented by humanistic and difference feminists as something natural. Post-modern feminism supports “gender revolution” understood as a revolt of a person against nature (in the ontological sense of meaning) [O’Leary, 1999].

Attack on a family in post-modern feminism

Poststructuralist or post-modern feminism comes out from linguistic theories of the Frankfurt school and from de-constructuralist theory of M. Foucault and J. Derrida [Foucault, 1984, 1966]; [Derrida, 1969]. According to them, all what we perceive as reality is never objective in itself or “natural”, but it is always a human “creation” (subjective understanding of reality). Considering that discursus (that is public interpersonal communication that defines social norms and values) is realised through a language, the reality is derived in principle from a language. So when we change a language (the meaning of used terms), we change the reality as well. As the result of discursus (the meaning of key words shared by community) is an expression of power (of current force domination) it means that the one, who gets hold of a language and discursus, will seize the whole society. Poststructuralist feminists see a family in a sense “behind everything there is a fighting for power”. And they emphasize necessity of a language reform.

According to poststructuralist feminists, what majority society understands as “a family”, “a man”, “a woman” – does not have natural base – they are only artificial social constructs that serve to particular dominating power of heterosexual men. No universal human nature exists, neither manliness/womanliness, nor any qualities or social roles that would naturally belong to women or men. Features, roles and norms of behaviour assigned to biological women and men are the results of social discursus. That is why

post-modern feminism distinguishes “sex” (biological point of view) and “gender” (social point of view) (Scott, 1986) and claims, that there is no natural connection between woman’s (man’s) sex and woman’s (man’s) gender: „When the constructed status of gender is theorized as radically independent of sex, gender itself becomes a free-floating artifice, with the consequence that man and masculine might just as easily signify a female body as a male one, and woman and feminine a male body as easily as a female one“ [Butler, 1999: 10]. Subjects a woman/a man are fiction only and the system of dual genders (man-woman) has to be de-constructed; thus the subject is freed from metaphysics and their multivalent meaning is admitted. Logical continuing of gender theory is the “queer” theory of sexual identity and revocable choice during a person’s lifetime [Jagose, 1996].

Post-modern feminism rejects natural mutual complementariness of men’s and women’s roles in a family (a woman – maternity, care of children; a man – protector and provider of a family); they consider them to be a prime example of oppressive gender stereotypes. S.M. Okin (1946-2004), an American writer presents it: „A just future would be one without gender. In its social structures and practices, one’s sex would have no more relevance than one’s eye colour or the length of one’s toes. No assumptions would be made about ‘male’ or ‘female’ roles; childbearing would be so conceptually separated from childrearing and other family responsibilities that it would be a cause for surprise and no little concern if men and women were not equally responsible for domestic life or if children were to spend much more time with one parent than the other. It would be a future in which men and women participated in more or less equal numbers in every sphere of life, from infant care to different kinds of work to high level politics” [Okin, 171].

Postmodernists consider heterosexual love (mutual attraction of men and women) and procreation to be only “biological” cultural product, whose aim is to maintain the system of normative heterosexuality. They rejects patriarchal dichotomy of sexes, as it is repressive not only to women, but also to alternative sexual identities. Together with homosexual movements they claim that there exists a variety of genders and sexual identities that can be combined variously. Individuals will be free only when they can choose their own gender identity, independently from their biological sex, according to private preferences (manly, womanly, homosexual, bisexual, and transsexual) [Fausto-Sterling, 1993]. That is why the strategic goal of postmodernist feminism is relativization of all identities, what means major change of society through disposal of a family ideal that is based on love, mutual complementariness of a man and a woman. The way of achieving it is overstepping the limits given by “townish morale” and by subversion of gender roles and thus the whole patriarchal social order [Butler, 1999: 174-175]. It is vital to apply a new culture

that eliminates basic duality of society (man - woman) and permits all possible forms of sexual and partner behaviour. The goal is to have the same legislative, cultural and language valorisation and support of alternative forms of partnership and upbringing as the heterosexual family has. It is, of course, a radical way of redefinition of “a family”, as long as the ideal is “multiplying of poly-form beings of indefinite gender” and “reconstruction” of all identities.

Defending “patriarchy” – women have bigger role than men, because they control upbringing of children – boys and girls. It is in a family where the change of a language, the patterns of reality understanding, informal social norms and personal identity shall start. It is important in a family and at school to present children from early childhood various alternative pictures of women as “fighteress”, car-mechanics, miners and present men as nurses or care – givers. Postmodernists understand family as a power structure that produces gender identities and stereotypes through upbringing. Since there is a pitiless fight for power, we have to consider it a rightful component of politics, not only a private sphere. Long separation of private (family) and public (political) sphere of life has been an ingenious power tool of patriarchal oppression. Breaking of boundaries between public and private area and politicalization of family life enables that private and family life becomes the target of forcing power in a “care” state that advances gender agenda.

In post-modern feminism “the family is not denied but redefined and redesigned, as ‘place of affect’ or union of individuals regardless of sex affiliation (equalization heterosexual and homosexual unions), with no demarcation of number (considering equivalent polygamous unions and, for the same reasons, polyandrous unions), with or without children (for heterosexual and homosexuals, with the possibility for gay couples to have access to and use of reproductive technologies)” [Palazzini, 2008: 41-42]. Post-modern feminism thus fulfils the proclaimed aim of radical feminism of 70s, according to which „the end of the biological family will also eliminate the need for sexual repression. Male homosexuality, lesbianism, and extramarital sexual intercourse will no longer be viewed in the liberal way as alternative options... the very ‘institution of sexual intercourse’ where male and female each play a well-defined role will disappear. Humanity could finally revert to its natural polymorphous perverse sexuality“ [Jagger, 1981: 13].

Critical comments of postmodernist feminism

A family topic is controversial and very frequent in feminist theoretic discussions and doubtlessly contributes to deeper understanding of family as a place of experiencing of a new paradigm of gender relations. Although feminism as such does not destruct a family, feministic critics, namely post-modern feminism, stands for one of the most massive

attacks against a family. [More details: Cf. Mcelroy, 2001; O'Leary, 1997; Pontifical Council for the Family, 2006].

According to current scientific knowledge the biology and the environment influence in a mutual complex way on psychological and social processes, but a detailed understanding of this influence on the theoretical consideration generally fails [Eagly, 2000]. The attempts to transfer the human psychology to the nature or to the culture are single-track. Becoming a man/woman with an own personality is neither the result of a rigid biological determinism, nor of purely cultural factors, but it is the result of a constant interaction between the continuous interaction of two genetic projects with socio-cultural environment of individuals [Reif, 2003]; [Eaves, 1999]. The different biological matrix is treated differently by a man/woman under the cultural and socializing processes, and under freely elected life-orientation. A biological diversity and originality of man/woman, which is preceding a cultural formation, it is not only a substrate to be structured socio-culturally, but the biological difference also determines the limits of what could be modelled on this substrate. Therefore, the gender cannot be regarded as radically independent of sex, as is the effort of "gender ideology".

Masculinity/femaleness is not purely socio-cultural constructions. The culture alone does not create a male/female psychology: education, environment, and culture modify a personality, but in general they don't transform it completely. If the masculinity/femaleness could be reduced to a pure biological data, it would be understood in the same way in all cultures. If the masculinity/femaleness could be reduced to a pure psychological and cultural fact, its understanding would be completely different in different cultures, which obviously does not apply to it. In all cultures, in relation to male and female is realized a specific distribution of tasks and roles in connection with sexual specificity. It is not the solution to put against the ideology of fixed gender difference, which penalized women, a totally opposite ideology, which in the name of equality denies the differences between men and women, or which considers them as a social construct. The appropriate strategy, respecting the personal dignity of men/women, is the recognition and valorisation of authentic and beautiful differences between men and women on the basis of their reciprocity in family and social life [Fula, 2011: 60-61].

In general "gender studies" appropriately depicted the social injustice and discrimination of women from economical point of view and also in the field of political and human rights. They showed that in a family and in society it is expected more from women (house work, taking care of children and elderly) and they are disadvantaged at job market. This "gender perspective" that defends the right to differences between men and women and promotes co-responsibility in work and family is needed.

According to post-modern feminism are issues of apolitical interpersonal relations the objects of radical politicalization and thus official area for state interference. A state has to drive “good” of a family and “gender” paradise of mutually fully identical and interchangeable human beings, without any possible decisions and acts of man/women. In this sense feminism does not respect autonomy of a family or freedom of men and women in making decisions of their lives. Except of that post-modern feminism is logically inconsistent in its normative relativism. It claims existence of no objective valid norm (i.e. human nature), that would define social content connected to man or woman sex - a man and a woman. On the other hand they impose normative validity of necessity to remove traditional gender stereotypes. Main mislead of gender theory is that it wants to get the equality of men and women via negation of sex differences.

The unity and equality between man and woman does not eliminate these differences. There is a profound unity between the corporeal, psychological and spiritual dimensions of the human person, interdependence between the biological and the cultural. Work is founded on nature and cannot be wholly dissociated from it. Neither woman nor man can go against his/her own nature without falling into unhappiness. In gender ideology the individual-family-society link is lost and the person is reduced to the individual [Burggraf, 2006: 421-429].

We claim that gender theory negating sex differences is one of egalitarian utopias through which feminism definitely transforms western culture in its base anthropological elements, by total change of nature idea, the term of a family and pro-creation. It is about basic structures of human being: physical integrating of fatherhood in a man’s body and motherhood in a woman’s body is an irreversible fact that has to be focused on. By introducing of gender neutrality, we could ruin complicated symbolical and cultural system of family relationship that is an institution that gives everyone a space, by defining who is compared to whom. The confusion of space leads to a confusion of identity [Lacroix, 2006: 102].

Bibliography

- [1] Agacinsky, S.: *Politiques des sexes*. Paris: Editions de Seuil 1998.
- [2] Bocchetti, A.: *Politica delle donna e politica per le donne*. In.: *Questioni di teoria femminista*, ed. P.Bono, Milano: La Tartaruga 1993, p.184-228.
- [3] Burggraf, J.: *Gender*. In.: PONTIFICAL COUNCIL FOR THE FAMILY: *Lexicon: Ambiguous and Debatable Terms Regarding Family Life and Ethical Questions*, Front Royal: Human Life International 2006, p.421-429.
- [4] Butler, J.: *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 1999.

- [5] Cavarero, A. (ed.): *Diotima. Il pensiero della differenza*, Milano: La Tartaruga 2003.
- [6] Derrida, J.: *De la grammatologie* (= Critique). Paris: Les Éditions de Minuit 1969.
- [7] Eagly, A.H.: *Sex Differences and Gender Differences*. In.: *Encyclopedia of psychology*. ed. A.E. Kazdin. 3.vol., Oxford: University Press 2000, p.436-442.
- [8] Eaves, L. et al.: *Comparing the biological and cultural inheritance of personality and social attitudes in the Virginia 30 000 study of twins and their relatives*. In.: *Twin Research* 2 (1999), p.62-80.
- [9] Fausto-Sterling, A.: *The Five Sexes: Why Male and Female are Not Enough*. In.: *The Sciences* 3-4 (1993), p.20-24.
- [10] Foucault, M.: *Histoire de la sexualité*. 3 vol., Paris : Gallimard, 1984.
- [11] Foucault, M.: *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris: Gallimard 1966.
- [12] Friedan, B.: *Beyond Gender: The New Politics of Work and Family*. Washington: Woodrow Wilson Center Press 1997.
- [13] Friedan, B.: *The Feminine Mystique*. Praha: Pragma 2002.
- [14] Fula, M.: *Afirmácia rodiny v adekvátnej antropológii*. In.: *Filozofia edukacji i etos rodziny*, eds. W. Wójcik, M. Rembierz, Bielsko-Biała: Wydawnictwo ATH 2007, p.154-162.
- [15] Fula, M.: *Model of cooperation and reciprocity between men and women*. In.: *Socio-ethical aspects of human functioning in the modern world*, eds. A. Kuzior, I. Bieńkowska. Banská Bystrica: Aprint, 2011, p.57-66.
- [16] Irigaray, L.: *Ethique de la différence sexuelle*. Paris: Le Minuit 1984.
- [17] Jagger, A.M., Young, J.M. (eds.): *A Companion to Feminist Philosophy*, Oxford: Blackwell 1998.
- [18] Jagger, A.: *Political Philosophies of Women Liberation*. In.: *Feminism and Philosophy*, ed. M. Vetterling-Braggins, Totowa: Littlefield 1981, p.5-21.
- [19] Jagose, A.: *Queer Theory*, University of Melbourne Press, Melbourne 1996.
- [20] Kolmar, W.K., Bartowski, F. (eds.): *Feminist theory: A reader*, Boston: McGraw Hill 2005.
- [21] Lacroix, X.: *In principio la differenza. Omosessualità, matrimonio, adozione*. Milano: Vita e Pensiero 2006.
- [22] Mcelroy, W.: *Sexual Correctness: The Gender-Feminist Attack on Women*. North Carolina-London: McFarland 2001.
- [23] Nagl-Dočekalová, H., Weisshauptová, B., Fox-Kellerová, E., Codeová, L.: *Štyri pohľady do feministickej filozofie*. Bratislava: Archa 1994.
- [24] O'leary, D.: *The Gender Agenda: Redefining Equality*. Lafayette: Vital Issues Press 1997.
- [25] Okin, S.: *Justice, Gender, and the Family*. New York: Basic Books 1989.
- [26] Palazzini, L.: *Identità di genere?*. Cinisello Balsamo: San Paolo 2008.

- [27] Pontifical Council For The Family: *Lexicon: Ambiguous and Debatable Terms Regarding Family Life and Ethical Questions*. Front Royal: Human Life International 2006.
- [28] Reif, A., Lesch, K.P.: *Toward a Molecular Architecture of Personality*. In.: *Behavioral Brain Research* 139 (2003), p.1-20.
- [29] Restaino, F., Cavarero, A.: *Le filosofie femministe*. Torino: Paravia 1999.
- [30] Scott, J.W.: *Gender. A Useful category of historical Analysis*. In.: *The American historical review* 91 (1986), p.1053-1075.
- [31] Sommers, CH.H.: *Who stole feminism? How Women Have Betrayed Women*. New York: Simon & Shuster 1994.
- [32] Tong, R.: *Feminist Thought. A more Comprehensive Introduction*. Boulder: Westview Press 2008.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 89-105]

Jana Gabrielová

Slovakia

Medzinárodné dimenzie ľudských práv a sociálnej práce

The international dimensions of human rights and social work

Keywords: *Council of Europe. European Union. Human rights. International Labour Organization. International Organizations. Social work. United Nations.*

Summary

The academic article deals with the international dimensions of human rights and social work. The author focuses on the most important international organizations (the United Nations, the International Labour Organization, the Council of Europe, the European Union) and their approach to human rights. She also analyses documents which relate to social work.

Úvod

Problematika ľudských práv patrí v súčasnosti medzi diskutované témy. Môžeme na ňu nazerať z rôznych uhlov pohľadov, ktoré sa líšia v závislosti od právnych prameňov, subjektov tvorby práva, od vedných odborov i od prístupov jednotlivých autorov.

Rešpektovanie a dodržiavanie ľudských práv determinuje úroveň demokratizácie spoločnosti. Na zabezpečenie kvalitného a dôstojného života všetkých jej členov je treba,

aby sa spoločnosť zamerala aj na ochranu ľudských práv. Dodržiavanie ľudských práv sa musí realizovať vo všetkých oblastiach života.

Dôraz sa musí klásť na dodržiavanie ľudských práv najmä v pomáhajúcich profesiách, kam zaraďujeme aj sociálnu prácu.

Z medzinárodnej perspektívy sa do oblasti ľudských práv a sociálnej práce premietajú globalizačné tendencie, najmä internacionalizácia.

Internationalizácia ľudských práv je vytváranie medzinárodných organizácií na ochranu ľudských práv a prijímanie medzinárodných dohovorov o ochrane ľudských práv. Je reakciou na spoluzodpovednosť všetkých krajín za prežitie ľudskej civilizácie v čase, keď sa vojny stali celosvetovými a pokrok vedy umožnil nielen ohrozenie života na Zemi, ale aj jej celkovú deštrukciu. Prvé medzinárodné dohovory vznikali ešte v priebehu 19. storočia a týkali sa zavádzania humánnych prvkov do vedenia vojny (napríklad *Ženevská konvencia o zranených vo vojne* z roku 1864).

K zásadnému obratu v medzinárodnoprávnej ochrane ľudských práv došlo po druhej svetovej vojne, kedy sa fragmentárna úprava nahradila komplexnými dokumentmi, a to tak na celosvetovej, ako aj regionálnej úrovni [Orosz, Svák, Balog, 2011].

Na celosvetovej úrovni pôsobí v oblasti ochrany ľudských práv predovšetkým Organizácia Spojených národov a Medzinárodná organizácia práce. Na regionálnej úrovni je ochrana ľudských práv predmetom záujmu najmä Rady Európy a Európskej únie.

Organizácia Spojených národov

Aktivity Organizácie Spojených národov a k nej pridružené medzinárodné organizácie najviac ovplyvnili a ovplyvňujú univerzálny rozmer medzinárodného práva ľudských práv [Jankuv, 2006].

Organizácia Spojených národov vznikla v roku 1945. Jej základným dokumentom bola *Charta Organizácie Spojených národov*. Charta však nepostačovala na komplexnejšiu úpravu ľudských práv, aj keď ich čiastočne obsahuje. Preto po určitých diskusiách Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov prijalo 10. decembra 1948 *Všeobecnú deklaráciu ľudských práv*.

Všeobecná deklarácia ľudských práv sa skladá z Preambuly a 30 článkov. V Preambule je uvedené, že „ignorovanie a pohrdanie ľudskými právami vedie k barbarickým činom, ktoré urážajú svedomie ľudstva. Vybudovanie sveta, v ktorom sa ľudské bytosti budú tešiť slobode prejavu a vyznania, bolo prehlásené za najvyšší cieľ ľudstva“ [Všeobecná deklarácia, 1948: 1].

Za obzvlášť dôležité považujeme články 22 a 25 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv*, ktoré upravujú významné sociálne práva – právo na sociálne zabezpečenie a právo na nevyhnutné sociálne služby.

V článku 22 je uvedené: „Každý človek ako člen spoločnosti má právo na sociálne zabezpečenie a nárok na to, aby mu boli národným úsilím a medzinárodnou súčinnosťou v súlade s organizáciou a prostriedkami príslušného štátu zabezpečené hospodárske, sociálne a kultúrne práva, nevyhnutné na jeho dôstojnosť a na slobodný rozvoj jeho osobnosti“ [*Všeobecná deklarácia ľudských práv*, 1948: 5].

V článku 25 je uvedené: „Každý má právo na životnú úroveň primeranú zdraviu a blahobytu jeho i jeho rodiny, rátajúc do toho potravu, šatstvo, bývanie, lekársku opateru a nevyhnutné sociálne služby, právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe, pri pracovnej neschopnosti, pri ovdovení, v starobe alebo v ostatných prípadoch straty zárobkových možností, ktoré vznikli okolnosťami nezávislými od jeho vôle [*Všeobecná deklarácia ľudských práv*, 1948:5-6].

Všeobecná deklarácia ľudských práv bola schválená a ratifikovaná, takže mohla byť uznaná za všeobecne platný medzinárodný dokument, predsa len názory jednotlivých členských štátov na realizáciu jednotlivých práv a slobôd boli rôzne. Prisudzoval sa jej „príliš veľký európsky charakter“, zároveň však nezakotvovala nijaký mechanizmus ako zabezpečiť jej dodržiavanie členskými štátmi.

Organizácia Spojených národov chcela vytvoriť univerzálny systém úpravy ochrany ľudských práv, preto musela prijať podrobnejšie medzinárodné dokumenty v tejto oblasti. Inak by vznikali len regionálne systémy ochrany ľudských práv, ktoré sú ovplyvnené aj právnou kultúrou na jednotlivých kontinentoch. Z týchto dôvodov prijala v roku 1966 Organizácia Spojených národov *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* doplnený dvomi protokolmi *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. Okrem toho bol prijatý *Opčný protokol o občianskych a politických právach*.

Jednotlivé skupiny ľudských práv sú v rámci Organizácie Spojených národov podrobne upravené v špeciálnych dohovoroch, napríklad *Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy* (1948), *Medzinárodný dohovor o potlačovaní a trestaní zločinov apartheidu* (1973), *Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie* (1965), *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (1979), *Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu* (1984), *Dohovor o právach dieťaťa* (1989) atď.

Dôležitým prelomom v prístupe k právam osôb so zdravotným postihnutím bol *Dohovor Organizácie Spojených národov o právach osôb so zdravotným postihnutím*, ktorý bol prijatý Organizáciou Spojených národov dňa 13. decembra 2006. Cieľom *Dohovoru Organizácie Spojených národov o právach osôb so zdravotným postihnutím* je zabezpečiť, aby ľudia so zdravotným postihnutím požívali ľudské práva a základné slobody na rovnakom základe ako ktokoľvek iný. Poskytuje ochranu pre ľudí so zdravotným postihnutím

na celom svete. Neustanovuje žiadne nové práva, ale skôr zdôrazňuje a konsoliduje ujúce práva a slobody osôb so zdravotným postihnutím a medzinárodné záväzky štátov. Definuje zdravotné postihnutie ako prvok ľudskej rozmanitosti a vyzdvihuje ich príspevkov pre spoločnosť. Obsahuje súhrn všetkých ľudských práv z hľadiska ich uplatňovania ľuďmi so zdravotným postihnutím a na ich prospech ako aj záväzky signatárskych vlád. Podporuje aktívne začleňovanie osôb so zdravotným postihnutím do života spoločnosti [Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006].

V súčasnosti je veľmi diskutovanou témou na pôde Organizácie Spojených národov prijatie *Dohovoru o ochrane ľudských práv starších ľudí*. Organizácie, ktoré sa zameriavajú na ochranu práv starších ľudí, vypracovali publikáciu s názvom „*Strengthening Older People’s Rights: Towards a UN Convention*“. Cieľom publikácie je poukázať na potrebu vzniku *Dohovoru o ochrane ľudských práv starších ľudí*. Dohovor má zabezpečiť, aby starší muži a ženy mohli realizovať svoje práva.

Význam dohovoru spočíva v tom, že by sa systematicky venoval problematike ochrany ľudských práv starších ľudí. Existujú síce regionálne dohovory, ktoré chránia práva starších ľudí, ale nie sú systematické a ucelené. Ako sme už spomenuli, *Všeobecná deklarácia ľudských práv* chráni práva všetkých ľudí a aj mnohé ďalšie dokumenty (*Medzinárodný dohovor o občianskych a politických právach*, *Medzinárodný dohovor o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach* atď.) sa zameriavajú na ochranu každej osoby bez ohľadu na vek. Avšak táto univerzálna ochrana nie je dostatočná, pretože okrem jedného (*Dohovormigrujúcich pracovníkoch a ich rodinách*) neuznávajú, že veková diskriminácia je zakázaná.

Do rámca dohovorov o ľudských právach prijatých v Organizácii Spojených národov sa rátať aj dohovory prijaté v niektorých medzinárodných univerzálnych organizáciách zmluvne pridružených k Organizácii Spojených národov – Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO), Medzinárodná organizácia práce.

Uvedené dokumenty o ľudských právach sa priamo nezmieňujú o sociálnej práci. Upravujú však významné ľudské práva (napríklad právo na sociálne zabezpečenie, právo na rovnakú zákonnú ochranu bez akejkoľvek diskriminácie, právo na rovnaký prístup k verejným službám, právo na nevyhnutné sociálne služby), ktorých poznanie je nevyhnutným predpokladom výkonu sociálnej práce.

Medzinárodná organizácia práce

Významnú úlohu v unifikácii a internacionalizácii práv plní Medzinárodná organizácia práce, ktorá patrí v súčasnej dobe k najdôležitejším a najväčším odborným organizáciám zameriavajúcich sa na ochranu práv a oprávnených záujmov jednotlivcov v sociálnej oblasti.

Táto organizácia bola založená v roku 1919 s cieľom chrániť práva pracujúcich (a to na medzinárodnej úrovni) a dohliadať na určitý stanovený štandard v oblasti pracovných podmienok, bezpečnosti práce a pod. Postupne sa do oblasti pozornosti Medzinárodnej organizácie práce dostala tiež problematika sociálneho zabezpečenia zamestnancov [Koldinská, 2007].

Oblasti činnosti Medzinárodnej organizácie práce sa postupne rozšírili na vzdelávanie a prípravu na povolanie, rekvalifikáciu; politiku zamestnanosti; pracovné vzťahy; pracovné podmienky; manažment a rozvoj; družstvá, sociálnu ochranu; pracovné štatistiky a bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci.

V súčasnej dobe sa Medzinárodná organizácia práce vymedzuje ako „špecializovaná agentúra Organizácie Spojených národov, ktorej cieľom je presadzovanie sociálnej spravodlivosti a medzinárodne uznaných ľudských a pracovných práv“ [*Mission and objectives*, 2012].

Základnými právnymi dokumentmi sú dohovory a odporúčania. Medzinárodná organizácia práce prijala postupne 189 dohovorov, ktoré vyjadrujú svetovú sociálnu a právnu normatívnu základňu pre sociálne práva a určujú minimálne sociálne a právne štandardy [Tkáč, 2010].

Dohovory Medzinárodnej organizácie práce sú multilaterálne medzinárodné zmluvy, označované aj ako pracovné normy Medzinárodnej organizácie práce [*Conventions and Recommendations*, 2012].

V sociálnej sfére má podľa nášho názoru zásadný význam *Dohovor Medzinárodnej organizácie práce o minimálnych normách sociálneho zabezpečenia č. 102 z roku 1952*, ktorý obsahuje celosvetovo dohodnuté minimálne normy vo všetkých odvetviach sociálneho zabezpečenia: liečebná starostlivosť, nemocenské, podpora v nezamestnanosti, starobný dôchodok, dávky pri pracovných úrazoch a chorobách z povolania, rodinné dávky, dávky v materstve, invalidný dôchodok a dávky poskytované pozostalým [*Social Security (Minimum Standards) Convention*, 1952].

Z ďalších dohovoroch spadajúcich do sociálnej oblasti môžeme uviesť napríklad *Dohovor MOP o odškodňovaní pracovníkov pri úrazoch č. 17 (1925)*, *Dohovor MOP o odškodňovaní pracovníkov pri chorobách z povolania č. 18 (1925)*, *Dohovor MOP o povinnom invalidnom poistení osôb zamestnávaných v priemyselných a obchodných podnikoch, v slobodných povolaniach a pracovníkov pracujúcich na objednávku (zmluvní dodávateľia prác) a domáceho služobníctva č. 37 (1933)*, *Dohovor MOP o povinnom invalidnom poistení osôb zamestnávaných v poľnohospodárskych podnikoch č. 38 (1933)*, *Dohovor MOP o povinnom poistení vdov a sirôt po osobách zamestnávaných v priemyselných a obchodných podnikoch, v slobodných povolaniach a po pracovníkoch pracujúcich na objednávku (zmluvní dodávateľia prác) a po domácich služobníctve č. 39 (1933)*, *Dohovor*

MOP o povinnom poistení vdov a sirôt po osobách zamestnávaných v poľnohospodárskych podnikoch č. 40 (1933), Dohovor MOP o invalidných dávkach, o dávkach v starobnom veku a dávkach pozostalým č. 128 (1967), Dohovor MOP o lekárskej starostlivosti a dávkach v chorobe č. 130 (1969), Dohovor MOP o zdravotníckych službách pri práci č. 161 (1985) a Dohovor MOP o dôstojnej práci pre domácich pracovníkov č. 189(2011).

Odporúčania Medzinárodnej organizácie práce sú medzinárodné pracovné normy Medzinárodnej organizácie práce, ktoré majú odporúčajúcu povahu vo vzťahu k členským štátom Medzinárodnej organizácie práce i k iným subjektom [*Conventions and Recommendations*, 2012].

Vo väčšine prípadov príslušné odporúčanie Medzinárodnej organizácie práce dopĺňa príslušný dohovor Medzinárodnej organizácie práce.

Okrem vyššie uvedených aktivít vyvíja Medzinárodná organizácia práce i ďalšiu dôležitú činnosť spočívajúcu v poskytovaní odbornej pomoci a spolupráce v sociálnej oblasti formou vysielania odborníkov, ktorých skúseností môžu byť prospešné pri realizácii legislatívnych úprav, organizovaní odborných stáží a usporiadaní seminárov a kurzov v krajinách, ktoré o tieto formy kooperácie prejavia záujem.

V poslednom období Medzinárodná organizácia práce a Svetová zdravotnícka organizácia v spolupráci s ďalšími agentúrami pripravujú v oblasti sociálneho zabezpečenia nástroj na poskytnutie práva na minimálne sociálne zabezpečenie – *Social Protection Floor Initiative (Iniciatíva o minimálnej úrovni sociálnej ochrany)*.

Iniciatíva o minimálnej úrovni sociálnej ochrany je jednou z deviatich iniciatív zameraných na riešenie globálnej krízy.

Minimálna úroveň sociálnej ochrany je koncept globálnej a súdržnej sociálnej politiky, ktorý podporuje národne definované stratégie, chráni minimálnu úroveň prístupu k základným službám a dávkam sociálneho zabezpečenia pre všetkých [*Social Protection Floor Initiative*, 2009].

Minimálna úroveň sociálnej ochrany nedefinuje nové práva, skôr prispieva k realizácii ľudského práva na sociálne zabezpečenie a základné služby v zmysle článkov 22, 25 a 26 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv (1948)*, rovnako tiež podporuje dodržiavanie *Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce o minimálnych normách sociálneho zabezpečenia č. 102 z roku 1952*.

Na svojom 100. zasadnutí v júni 2011 Medzinárodná konferencia práce prijala uznesenie v oblasti sociálnej ochrany (sociálneho zabezpečenia), ktoré opätovne potvrdzuje význam sociálneho zabezpečenia ako ľudského práva. Toto uznesenie vyjadruje záväzok vlád, zamestnávateľov a pracovníkov v 183 členských štátov Medzinárodnej organizácie práce, aby zvýšili svoje úsilie na vybudovanie minimálnej úrovni sociálnej ochrany v

rámci svojich národných stratégií na rozvoj komplexných systémov sociálneho ečenia.

Konferencia upozornila na potrebu nového odporúčania Medzinárodnej organizácie práce ako doplnenie existujúcich medzinárodných štandardov sociálneho zabezpečenia. Taktiež sa dohodlo, že na 101. zasadnutí Medzinárodnej konferencie práce v júni 2012 sa bude diskutovať o návrhu *Odporúčania týkajúceho sa minimálnych úrovni národných sociálnych ochrán* [Towards a Social Protection Floor Recommendation, 2012].

Ak bude toto odporúčanie prijaté, mohlo by byť základným vodidlom pre členské štáty pri implementácii minimálnej úrovni národnej sociálnej ochrany ako prostriedku na zníženie chudoby a podporu udržateľného hospodárskeho a sociálneho rozvoja.

Rada Európy

Rada Európy vznikla v roku 1949. Je to najväčšia a najstaršia európska medzinárodná organizácia, ktorá združuje 47 členských štátov. Jej poslaním je ochrana a podpora ľudských, občianskych, politických, hospodárskych i sociálnych práv, princípy právneho štátu a pluralitnej demokracie [Tkáč, 2010].

Štatút Rady Európy z 5. mája 1949 zriadil dva politické orgány: Výbor ministrov a Parlamentné zhromaždenie. V zmysle čl. 10 Štatútu Rady Európy zaujímajú v rámci jej organizačnej štruktúry a z hľadiska rozsahu svojej pôsobnosti a právomoci, vrátane normotvornej, rozhodujúce postavenie práve uvedené dva orgány, ktorých vzájomné pôsobenie je považované za nevyhnutný predpoklad naplňania základných cieľov Rady Európy. V zásade majú oba orgány spoločnú zodpovednosť za dosahovanie cieľov Rady Európy a ich vzájomná súčinnosť je z tohto dôvodu nevyhnutná [Statute of the Council of Europe, 1949].

Rozhodnutiami Výboru ministrov sú prijímané dohovory Rady Európy, odporúčania pre vlády jednotlivých členských štátov, rezolúcie, deklarácie a pod.

Základným právnym prameňom Rady Európy v oblasti ľudských práv je *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (ďalej len „*Európsky dohovor*“) z roku 1950, ktorý vstúpil do platnosti 3. septembra 1953. Z hľadiska katalógu práv sa *Európsky dohovor* výrazne inšpiroval *Všeobecnou deklaráciou ľudských práv* a v období svojho vzniku predstavoval prvý záväzný medzinárodný dokument, ktorý zakotvoval široký okruh občianskych a politických práv. Katalóg ľudských práv zakotvených v dohovore možno rozdeliť do troch veľkých okruhov. Prvú skupinu tvoria práva týkajúce sa ochrany ľudského života a nedotknuteľnosti osobnosti, druhú práva týkajúce sa právneho štátu a tretiu práva týkajúce sa pluralizmu a tolerancie v živote spoločnosti.

Podľa nášho názoru v súvislosti s výkonom sociálnej práce môžeme za najdôležitejšie považovať tieto práva zakotvené v *Európskom dohovore*: právo na vzdelanie, právo na

rešpektovanie súkromného a rodinného života, sloboda myslenia, svedomia a ženského presvedčenia a zákaz diskriminácie.

Európska sociálna charta (ďalej len „*Charta*“) bola prijatá v roku 1961. Je katalógom európskych hospodárskych a sociálnych práv, na ktorého príprave sa okrem Rady Európy podieľala aj Medzinárodná organizácia práce. Je základom európskych štandardov v oblasti hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. *Charta* platí od roku 1965. Obsahuje okrem práva na primerané sociálne zabezpečenie aj mnoho práv v oblasti pracovnoprávných vzťahov (*Európska sociálna charta*, 1961). Ako prvý medzinárodnoprávny dokument na svete obsahovala *Chartaexpressiss verbis* pojem *sociálna práca* v článku 14.

V dôsledku vývoja, ktorý sa udial od prijatia pôvodného textu *Charty*, bola v roku 1996 prijatá *Revidovaná Európska sociálna charta*. Jej cieľom je zakotviť medzinárodné garancie základných sociálnych a ekonomických práv. Novými právami v revidovanej Charte sú právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením, právo na bývanie, právo na ochranu v prípade výpovede zo zamestnania, právo na ochranu pred sexuálnym obťažovaním na pracovisku a pred ostatnými formami obťažovania, právo pracovníkov s rodinnými záväzkami na rovnaké pracovné príležitosti a rovnaké zaobchádzanie, právo pracovníkov na zastúpenie v podnikoch. Ďalšími zmenami sú posilnenia zásady nediskriminácie, zlepšenie rovností v pohlaví v oblastiach pokrytých zmluvou, lepšia ochrana materstva a sociálnej ochrany matiek, lepšia sociálna, právna a ekonomická ochrana zamestnaných detí a lepšia ochrana jedincov s postihnutím [*Revidovaná Európska sociálna charta*, 1996].

Na výkon sociálnej práce sa vzťahuje najmä článok 14 *Revidovanej Európskej sociálnej charty*, ktorý sa nachádzal už aj v prvej verzii *Európskej sociálnej charty* z roku 1961.

Podľa článku 14 „každý má právo na prospech zo sociálnych služieb“. Na zabezpečenie účinného výkonu *právania sociálne služby* sa zmluvné strany zaväzujú:

a) podporovať alebo organizovať služby použitím *metód sociálnej práce*, ktoré pomáhajú jednotlivcom a skupinám v spoločenstve pri ich rozvoji a prispôbení sociálnemu prostrediu, pričom Pavelová (2011) k týmto metódam priraduje aj komunitnú sociálnu prácu,

b) podporovať účasť jednotlivcov a dobrovoľných alebo iných organizácií pri zriaďovaní alebo udržiavaní takýchto služieb (*Revidovaná Európska sociálna charta*, 1996, s. 9).

V článku 13 „*Právo na sociálnu a lekársku pomoc*“ sa zmluvné štáty zaväzujú „zabezpečiť, aby sa ktorejkoľvek osobe bez dostačujúcich finančných prostriedkov, ktorá nie je schopná si ich zabezpečiť či už vlastným úsilím, alebo z iných zdrojov, najmä dávkami zo systému sociálneho zabezpečenia, poskytla primeraná pomoc a v prípade choroby nevyhnutná starostlivosť, ktorú si jej stav vyžaduje“ [*Revidovaná Európska sociálna charta*, 1996: 9].

V rámci sociálneho zabezpečenia prijala Rada Európy tiež *Európsky zákonník sociálneho zabezpečenia* (1964), ktorý bol revidovaný v roku 1990. Cieľom zákonníka je podporiť rozvoj sociálneho zabezpečenia vo všetkých členských štátoch Rady Európy tak, aby sa postupne pozdvihlo na čo najvyššiu úroveň.

Zákonník ustanovuje súbor noriem, ktoré sa zmluvné strany zaväzujú začleniť do svojich systémov sociálneho zabezpečenia. Zákonník vymedzuje normy, ktoré sa vzťahujú na pokrytie sociálneho zabezpečenia, a ustanovuje minimálnu úroveň ochrany, ktorú musia účastnícke strany zabezpečiť v oblastiach, ako je lekárska starostlivosť, nemocenské dávky, dávky v nezamestnanosti, dávky v starobe, dávky pri pracovných úrazoch, rodinné dávky, dávky v materstve, invalidné dávky, pozostalostné dávky atď. [*European Code of Social Security (Revised)*,1990].

V súvislosti s našou témou považujeme za dôležité spomenúť *Odporúčanie týkajúce sa sociálnych pracovníkov*, ktoré prijal Výbor ministrov v roku 2001. Odporúčanie zdôrazňuje význam ľudských práv pre sociálnu prácu: „Ľudské práva a slobody musia byť rešpektované a je potrebné brať do úvahy zložité vplyvy na ľudské správanie, vrátane sociálnych, ekonomických a psychologických faktorov a náboženských a kultúrnych tradícií“ [*Recommendation on social worker*, 2001: 4].

Parlamentné zhromaždenie Rady Európy prijalo v rámci svojej činnosti veľké množstvo odporúčaní v rôznych oblastiach. Odporúčania upravujúce ochranu práv či postavenie určitých skupín v spoločnosti (Rómovia, osoby so zdravotným postihnutím, starší ľudia, utečenci a pod.) majú vplyv aj na výkon sociálnej práce. Ako príklad môžeme uviesť odporúčania v oblasti práv príslušníkov menšín, ako je napríklad *Odporúčanie 1623 (2003) o právach národnostných menšín*. Ďalej sú to odporúčania venujúce sa rómskej problematike, napríklad *Odporúčanie 1203 (1993) o Rómoch v Európe*, či odporúčanie s názvom *Právne postavenie Rómov v Európe*.

I napriek tomu, že jediným súdne vymáhateľným dokumentom medzinárodného práva v sociálnej oblasti je *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, môžeme povedať, že prítomnosť všetkých vyššie uvedených katalógov ľudských práv, má obrovský morálny a kultúrny význam pre celú spoločnosť.

Z vyššie uvedených dokumentov je sociálna práca vyjadrená *expressis verbis* v Európskej sociálnej charte (1961), v *Revidovanej Európskej sociálnej charte* (1996) a v *Odporúčaní týkajúcom sa sociálnych pracovníkov* (2001).

Európska únia

Európska únia je spoločenstvom 27 členských štátov, spojených na základe kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy [Tkáč, 2010].

V zakladajúcich dokumentoch Európskych spoločenstiev z 50. rokov 20. storočia, v Zmluve o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (*Parížska zmluva*) z roku 1951 a Zmluve o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Zmluve o EUROTOM (Rímske zmluvy) z roku 1957 sa o ľudských právach nepíše a to ani v preambulách. Pritom už pred podpisom zakladajúcich zmlúv troch európskych spoločenstiev došlo k podpisu *Všeobecnej deklarácie ľudských práv Organizácie Spojených národov Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* [Smekal, 2009].

Podľa Craiga a De Búrca (2008) boli európske spoločenstvá založené primárne pre ekonomickú spoluprácu a pri uzatváraní zmlúv sa neuvažovalo, že by sa Spoločenstvá mohli zaoberať aj problematikou ľudských práv.

V rámci práva Európskej únie nedochádza k členeniu práv podľa generácií, ale skôr môžeme práva klasifikovať na základné, ktoré začal uznávať ako súčasť všeobecných právnych princípov Súdny dvor a sú vyjadrené v *Charte základných práv Európskej únie*; na komunitárne, ktoré vyplývajú pre jednotlivcov z existencie nadnárodnej entity, s okruhom ktorej činnosti sú primárne spojené (teda práva spojené predovšetkým s výkonom ekonomickej činnosti); (Ide o zákaz diskriminácie, slobody pohybu a s nimi súvisiacimi sociálnymi právami, rovnosť miezd podľa pohlavia a ochranu pracovného a obchodného tajomstva [Grygar, 2001]). a občianske práva, ktoré sú upravené v článkoch 20 až 24 *Zmluvy o fungovaní Európskej únie* [Smekal, 2009].

V Európskej únii je regulácia ľudských práv vymedzená v týchto prameňoch: primárne právo, sekundárne právo, konštantná judikatúra Európskeho súdneho dvora v oblasti doktríny základných práv a všeobecných právnych zásad a akty *siu generis* [Šišková, 2008].

Primárne pramene práva Európskej únie sú tvorené zakladajúcimi zmluvami Európskeho spoločenstva/Európskej únie a aktmi, ktoré ich revidujú a pozmeňujú (*Zmluva z Nice, Lisabonská zmluva*).

Lisabonská zmluva bola podpísaná 13. decembra 2007 a do platnosti vstúpila 1. decembra 2009. Vo svojej prvej časti mení *Lisabonská zmluva Zmluvu o Európskej únii* a to tak, že už v jej Preambule dopĺňa nový bod, ktorý znie: „čerpajúc inšpiráciu z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy, z ktorého sa vyvinuli univerzálne hodnoty nezrušiteľných a nescudziteľných práv ľudskej bytosti, slobody, demokracie, rovnosti a právneho štátu.“ Do všeobecných ustanovení upravujúcich základy Európskej únie je pridaný nový čl. 1a, podľa ktorého je Únia založená na hodnotách úcty k

ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania týchto práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám [Lisabonská zmluva, 2007: 12].

Aktom primárneho práva sa po nadobudnutí právnej účinnosti Lisabonskej zmluvy stala aj *Charta základných práv Európskej únie* (prijatá Európskym parlamentom, Radou a Komisiou počas medzivládnej konferencie v Nice dňa 7. decembra 2000). *Charta základných práv Európskej únie* obsahuje viacero kapitol o ľudských právach, ktoré by sme mohli aplikovať na oblasť sociálnej práce.

Prvá kapitola s názvom „Dôstojnosť“ sa zameriava na osobné práva jednotlivcov, chráni neodňateľné a nescudziteľné práva spojené so samotnou osobnosťou človeka ako ľudskej bytosti: právo na ľudskú dôstojnosť, právo na život, právo na rešpektovanie telesnej a duševnej nedotknuteľnosti a zákaz mučenia a neludského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu.

Z druhej kapitoly „Slobody“ sú pre oblasť sociálnej práce zaujímavé najmä tieto práva: právo na ochranu osobných údajov, sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania, právo na informácie a právo na vzdelanie.

V rámci tretej kapitoly s názvom „Rovnosť“ sa v článku 21 „zakazuje akákoľvek diskriminácia najmä z dôvodu pohlavia, rasy, farby pleti, etnického alebo sociálneho pôvodu, genetických vlastností, jazyka, náboženstva alebo viery, politického alebo iného zmýšľania, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, narodenia, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie.“

Ďalšia kapitola „Solidarita“ sa zameriava najmä na ekonomické práva a sociálne práva. Obsahuje práva ako právo na prístup k službám zamestnanosti, právo na zdravotnú starostlivosť a pod. V článku 34 je uvedené, že „Únia uznáva a rešpektuje právo na dávky sociálneho zabezpečenia a sociálne služby, ktorými sa zabezpečuje ochrana v prípade materstva, choroby, pracovných úrazov, závislosti alebo vysokého veku, ako aj v prípade straty zamestnania. S cieľom bojovať proti sociálnemu vylúčeniu a chudobe Únia uznáva a rešpektuje právo na sociálnu pomoc a pomoc pri bývaní s cieľom zabezpečiť dôstojnú existenciu všetkých osôb, ktoré nemajú dostatok prostriedkov“ [*Charta základných práv Európskej únie*, 2000].

Súčasná Európska únia má na základe primárneho práva právomoc konať v priamej súvislosti s ľudskými právami v oblastiach boja proti diskrimináciám, voľného pohybu osôb, v otázkach sociálnych práv a tiež v oblasti azylu a migrácie, ktorá je s ľudskými právami úzko prepojená [Smekal, 2009].

Zo zásad a cieľov uvedených v zmluvách sú odvodené sekundárne právne predpisy, ktoré zahŕňajú nariadenia, smernice a rozhodnutia (*Decision-making in the European Union*).

Tieto akty vystupujú ako prostriedok väčšej špecifikácie a konkretizácie ustanovení primárneho práva v oblasti ľudských práv a zároveň ako nástroj harmonizácie vnútroštátnych právnych predpisov členských štátov [Šišková, 2001].

Podľa nášho názoru pre sociálnu prácu sú významné tie smernice, ktoré sa zameriavajú na oblasť rodovej rovnosti, rovnakého zaobchádzania a zákazu diskriminácie na základe pohlavia, rasy alebo etnického pôvodu, náboženstva, viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie, na ochranu práv starších ľudí, osôb so zdravotným postihnutím, Rómov a pod.

Konštantná judikatúra Európskeho súdneho dvora tvorí ďalší významný a nezastupiteľný zdroj práva ľudských práv. Zahŕňa nielen všeobecné právne zásady, ale aj formuláciu zásady nadradenosti a priameho účinku, a tiež ďalšie formulácie, ktoré vyplňujú medzery v komunitárnom práve [Jankuv, 2006].

Akty *sui generis* sú tie akty, ktoré nemôžeme jednoznačne zaradiť do vyššie uvedených skupín. Tieto akty sú heterogénne, pretože existujú v nejednotných formách, boli prijaté rôznorodými orgánmi a rozdielnymi postupmi. Avšak všetky tieto akty spája to, že významne ovplyvnili vývoj ľudských práv v rámci Európskej únie [Šišková, 2008].

K aktom *sui generis* patrí predovšetkým *Komunitárna charta základných sociálnych práv pracovníkov Európskeho spoločenstva*. Aj keď táto charta nie je právne záväzná, má právny charakter vyhlásenia, je veľmi významná, pretože obsahuje hlavne princípy, na ktorých sa model pracovného práva a postavenie práce v Európskej únii zakladá. Tieto hlavné princípy zahŕňajú nasledujúce témy: sociálna ochrana, rovnoprávnosť mužov a žien, ochrana zdravia a bezpečnosť v pracovnom prostredí, ochrana mládeže, starší ľudia, osoby so zdravotným postihnutím a pod. [*Charta základných sociálnych práv pracovníkov*, 1989].

Európska únia presadzuje ochranu práv aj v rámci viacerých stratégií, paktov, rámcov a platforiem. Niektoré z týchto dokumentov sa zameriavajú na ochranu ľudských práv jednotlivých cieľových skupín sociálnej práce (napríklad *Európska stratégia pre oblasť zdravotného postihnutia 2010 – 2020: obnovený záväzok vybudovať Európu bez bariér*, *Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného rastu Európa 2020*), iné sa vzťahujú na sociálnu oblasť (napríklad *Dobrovoľný Európsky rámec pre kvalitu sociálnych služieb*).

Na ochranu práv osôb so zdravotným postihnutím sa vzťahuje *Európska stratégia pre oblasť zdravotného postihnutia 2010 – 2020: obnovený záväzok vybudovať Európu bez bariér*, ktorá stanovuje rámec pre spojený postup Európskej únie a opatrení na úrovni členských štátov, s cieľom zlepšiť situáciu osôb so zdravotným postihnutím. Jej cieľom je: zaistenie, aby osoby so zdravotným postihnutím mohli plne využívať výhody občianstva Európskej únie; podpora poskytovania služieb vysokej kvality na úrovni komunity; boj s diskrimináciou na základe zdravotného postihnutia; podpora inkluzívneho a

celoživotného vzdelávania zdravotne postihnutých žiakov a študentov; boj proti chudobe a sociálnej exklúzii, prostredníctvom zaistenia dôstojných životných podmienok; podpora rovnakého prístupu k zdravotným službám; podpora práv osôb so zdravotným postihnutím a pod. [*Európska stratégia pre oblasť zdravotného postihnutia*, 2010].

Ďalšou stratégiou, ktorá sa venujeme aj problematike ochrany práv, je *Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného rastu Európa 2020* (ďalej len „stratégia Európa 2020“) je stratégiou Európskej únie, ktorá by mala zabezpečiť vysokú mieru zamestnanosti, produktivity a sociálnej súdržnosti.

Základom stratégie sú tri vzájomne sa dopĺňajúce priority:

- 1) Inteligentný rast – vytvorenie hospodárstva založeného na znalostiach a inovácii,
- 2) Udržateľný rast – podporovanie ekologickejšieho a konkurencieschopnejšieho hospodárstva, ktoré efektívnejšie využíva zdroje,
- 3) Inkluzívny rast – podporovanie hospodárstva s vysokou mierou zamestnanosti, ktoré zabezpečí sociálnu a územnú súdržnosť.

Jednou z hlavných iniciatív stratégie je „*Európska platforma na boj proti chudobe*“. Cieľom tejto iniciatívy je zabezpečiť hospodársku, sociálnu a územnú súdržnosť, zvyšovať povedomie a uznať základné práva ľudí žijúcich v chudobe a čeliacich sociálnemu vylúčeniu, umožniť im dôstojný život a aktívnu účasť na živote spoločnosti [*Európa 2020*, 2010].

Stratégia Európa 2020 obsahuje „*Integrované usmernenia*“. Tieto usmernenia sú pre členské štáty rámcom pre navrhovanie, vykonávanie a monitorovanie vnútroštátnych politík v kontexte celkovej stratégie Európskej únie.

Integrované usmernenia stratégie Európa 2020 sú tvorené „*Hlavnými smermi hospodárskych politík členských štátov a Únie*“, ktoré boli pripojené k *Odporúčaniu Rady z 13. júla 2010 o hlavných smeroch hospodárskych politík členských štátov a Únie* a „*Usmerneniami pre politiky zamestnanosti členských štátov*“ prijaté *Rozhodnutím Rady z 21. októbra 2010 o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov*.

Vzhľadom na problematiku riešenú v rámci príspevku považujeme za dôležité najmä tieto usmernenia: rozvoj kvalifikovanej pracovnej sily zodpovedajúcej potrebám trhu práce a podpora celoživotného vzdelávania, zlepšovanie kvality a výkonnosti systémov vzdelávania a odbornej prípravy na všetkých úrovniach a zvyšovanie účasti na terciárnom alebo rovnocennom vzdelávaní a podpora sociálneho začlenenia a boj proti chudobe (*Rozhodnutie Rady z 21. októbra 2010 o usmerneniach pre politiky zamestnanosti*, 2010).

V súvislosti s ľudskými právami prijal 18. apríla 2012 Európsky parlament *Uznesenie o výročnej správe o ľudských právach vo svete a o politike Európskej únie v tejto oblasti vrátane dôsledkov pre strategickú politiku Európskej únie v oblasti ľudských práv (2011/2185(INI))*.

V tomto uznesení Európsky parlament zdôrazňuje, že je nutné prijať opatrenia na zabezpečenie toho, aby sa v čase hospodárskej krízy neoslabili alebo nezmenšili občianske práva a základné slobody. Tiež poukazuje na vzájomné prepojenie medzi extrémnou chudobou a nedostatočne dodržiavanými ľudskými právami a zdôrazňuje potrebu vypracovať súbor zásad o uplatňovaní noriem a kritérií týkajúcich sa ľudských práv v kontexte boja proti extrémnej chudobe; víta politický záväzok Európskej únie podporovať obhajcov ľudských práv, čo je dlhodobá súčasť politiky vonkajších vzťahov Európskej únie v oblasti ľudských práv, a mnohé pozitívne príklady zakročení, súdnych pozorovaní, návštev väznic a ďalšie konkrétne opatrenia prijaté misiami a delegáciami Európskej únie; odsudzuje všetky formy porušovania ľudských práv páchané na ľuďoch diskriminovaných na základe práce a pôvodu a obmedzený prístup k spravodlivosti pre obeť a pod. [*Ľudské práva vo svete a politika Európskej únie v tejto oblasti*, 2012].

Do sociálnej oblasti spadá *Dobrovoľný Európsky rámec pre kvalitu sociálnych služieb*, ktorý bol prijatý Výborom pre sociálnu ochranu Európskej únie 6. októbra 2010. Rámec zdôrazňuje základné zásady kvality pre poskytovanie sociálnych služieb. K základným zásadám kvality zaraďuje dostupnosť, prístup, cenová dostupnosť, orientácia na jednotlivca, komplexnosť, nepretržitosť a orientácia na výsledky [*Dobrovoľný Európsky rámec pre kvalitu sociálnych služieb*, 2010].

Diskusia o kvalite sociálnych služieb môže pomôcť určiť kvalifikácie, požiadavky na odbornú prípravu a zlepšenie pracovného prostredia, čo prispieva k ďalšiemu rozvoju zdravotníckeho a sociálneho sektora, kam patrí aj sociálna práca.

V uvedených dokumentoch Európskej únie nie je výslovné vyjadrená sociálna práca. Význam dohovorov, chárt, smerníc, nariadení, stratégií a paktov spočíva v tom, že vymedzujú ľudské práva jednotlivcov i skupín, ktoré musia sociálni pracovníci poznať a rešpektovať pri výkone svojej profesie.

Záver

Výkon sociálnej práce sa dotýka základných ľudských práv – ľudská dôstojnosť, právo na rovnaký prístup pre všetkých, právo na seberealizáciu, právo na sociálnu ochranu a pod. Bez rešpektovania a dodržiavania ľudských práv je v súčasnosti výkon sociálnej práce neprijateľný.

Základným predpokladom pre dodržiavanie ľudských práv sociálnymi pracovníkmi je ich poznanie.

Literatúra

- [1] *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* [online]. 2006. [cit. 2012–20–05]. Dostupné na: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>
- [2] *Conventions and Recommendations* [online]. 2012. [cit. 2012–05–13]. Dostupné na: <http://www.ilo.org/global/standards/introduction-to-international-labour-standards/conventions-and-recommendations/lang--en/index.htm>
- [3] Craig, P. – De Búrca, G. 2008. *EU Law. Text, Cases and Materials. Fourth edition.* Oxford: Oxford University Press, 2008. 1148 p. ISBN 978–0–19–927389–8.
- [4] *Decision-making in the European Union* [online]. [cit. 2012–05–05]. Dostupné na: http://europa.eu/about-eu/basic-information/decision-making/index_en.htm
- [5] *Dobrovoľný Európsky rámec pre kvalitu sociálnych služieb* [online]. 2010. 21 s. [cit. 2012–05–10]. Dostupné na: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/sk/10/st16/st16319.sk10.pdf>
- [6] *European Code of Social Security (Revised)* [online]. 1990. 45 p. [cit. 2012–03–30]. Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=139&CM=1&CL=ENG>
- [7] *EURÓPA 2020: Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu* [online]. 2010. 36 s. [cit. 2012–05–25]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SK:PDF>
- [8] *Európska sociálna charta* [online]. 1961. [cit. 2011–06–18]. Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/035.htm>
- [9] *Európska stratégia pre oblasť zdravotného postihnutia* [online]. 2010. 14 s. [cit. 2012–06–06]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:SK:PDF>
- [10] *Charta základných práv Európskej únie* [online]. 2000. [cit. 2010-09-22]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303SK.01000101.htm>
- [11] *Charta základných sociálnych práv pracovníkov* [online]. [cit. 2010-09-22]. Dostupné na: http://www.europa.sk/charta_socialnych_prav
- [12] Jankuv, J. 2006. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv.* Bratislava: Iura edition, 2006, 358 s. ISBN 80-8078-096-X.
- [13] Koldinská, K. 2007. *Sociální právo.* Praha: C. H. Beck, 2007. 176 s. ISBN 978-80-7179-620-6.

- [14] *Konsolidované znenie Zmluvy o fungovaní Európskej únie* [online]. 2010. 154 s. [cit. 2012-02-29]. Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:SK:HTML>
- [15] *Lisabonská zmluva*. In *Úradný vestník Európskej únie*. 2007. C 306. 274 s. ISSN 1725-5236.
- [16] *Ludské práva vo svete a politika Európskej únie v tejto oblasti* [online]. 2012. 34 s. [cit. 2012-06-07]. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2012/04-18/0126/P7_TA-PROV%282012%290126_SK.pdf
- [17] *Mission and objectives* [online]. 2012. [cit. 2012-03-01]. Dostupné na: <<http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/lang--en/index.htm>
- [18] Orosz, L. – Svák, J. – Balog, B. 2011. *Základy teórie konštitucionalizmu*. Žilina: EUKÓDEX, s.r.o., 2011. 544 s. ISBN 978-80-89447-54-1.
- [19] Pavelová, L. 2011. Community social work and her models. In *Humanum Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne = Humanum International Social and Humanisti Studies*. ISSN 1898-8431, Vol. 6, no. 1 (2011), p. 155-173.
- [20] *Recommendation Rec(2001)1 of the Committee of Ministers to member states on social workers* [online]. 2001. 5 p. [cit. 2012-03-30]. Dostupné na: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=180283&Site=COE>
- [21] *Revidovaná Európska sociálna charta* [online]. 1996. 33 s. [cit. 2010-06-23]. Dostupné na: <<http://www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/Presentation/ESCRBooklet/Slovak.pdf>
- [22] *Rozhodnutie Rady z 21. októbra 2010 o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov* [online]. 2010. 6 s. [cit. 2012-05-25]. Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:308:0046:0051:SK:PDF>
- [23] Smekal, H. 2009. *Lidská práva v Evropské unii*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 288 s. ISBN 978-80-210-5045-7.
- [24] *Social Protection Floor Initiative* [online]. 2009. 61 p. [cit. 2012-05-20]. Dostupné na: <<http://www.ilo.org/gimi/gess/RessShowRessource.do?resourceId=14603>
- [25] *Social Security (Minimum Standards) Convention* [online]. 1952. [cit. 2012-05-20]. Dostupné na: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>
- [26] *Statute of the Council of Europe*[online]. 1949.[cit. 2010-06-16]. Dostupné na:<<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/001.htm>
- [27] Šišková, N. 2001. *Evropská unijní ochrana lidských práv*. Praha: Linde, a.s. 2001. 217 s. ISBN 80-7201-278-9.

- [28] Šišková, N. 2008. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii. 2. rozšířené a aktualizované vydanie*. Praha: Linde Praha, a.s., 2008. 255 s. ISBN 978-80-7201-710-2.
- [29] Tkáč, V. 2010. *Sociálna politika a sociálne zabezpečenie*. In Ondrušová, Z. a kol. *Základy sociálnej práce pre pomáhajúce profesie*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89392-21-6. s. 57-81.
- [30] *Towards a Social Protection Floor Recommendation [online]*. 2012. [cit.2012-05-30]. Dostupné na: <<http://www.social-protection.org/gimi/gess/ShowWiki.do?wid=837>>
- [31] *Všeobecná deklarácia ľudských práv [online]*. 1948. 5 s. [cit. 2010-03-23]. Dostupné na: <http://www.amnesty.sk/article_files/file/UDHRvSVK.pdf>

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č.1/0221/11: *Evaluácia výsledkov procesu resocializácie klientov resocializačných stredísk v podmienkach Slovenskej republiky*

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 107-111]

Andrzej Goworski

University of Wrocław

Bal-kan means penis

Keywords: *gender studies, cultural translation, Oedipus complex, Balkan literature*

Summary

The character of alter ego of Ivana Sajko – croatian playwright – in the text a „Bomb Woman“, sends e-mails with a question “What would you do if you had twelve minutes and thirty seconds more?” to her friends and receives twenty-one replies. Among the answers there are eleven male and ten female voices. In my opinion, the proportion between male and female voices may be a significant interpretational clue. Does not it prove that the author aimed at maintaining political correctness in the text? The aim of this paper is to indicate gender inclinations of the contemporary Balcan authors basing on, among others, the following texts: „Bomb Woman“ by Ivana Sajko, „The other letter from 1920“ by Muharem Bazdulj and „Sahib“ by Nenad Veličković. Is not the protagonist’s detonation-referring again to Sajko’s text – on the symbolic level, an attempt to break with the myths of woman-mother and woman-mistress? Moreover, my goal is to demonstrate that the decisions concerning social interactions taken by the characters of the discussed texts, may be explained in psychoanalysis criteria, e.g. Oedipus complex.

How many boyfriends and how many girlfriends my fiancée has – I don’t know. What I do know is that there are far more women among her acquaintances than men. And I don’t suppose that by presenting this approximate combination I fall into my illusion. A

man, regardless of his being an alpha man or a metrosexual visitor to clubs, is invariably a father, husband, lover, but very rarely a partner or a friend. I am of opinion that this regularity can in a significant way determine the decisions concerning the choice of friends in this country of the followers of patriarchy.

Ivana Sajko – a Croatian playwright has also more girlfriends than boyfriends. This data can be drawn out from the text *Bombwoman*. The alter ego of the writer sends e-mails with a question “What would you do if you had twelve minutes and thirty seconds more?” to her friends and receives twenty one answers. From among them, the last one belongs to her mother and starts with “I would take the most beautiful, slender glass and fill it up” (By deduction and stylistic analysis of the statement I have determined that it has to be a voice of the mother; her presence announced in didaskalia, a *expressis verbis* in the text was not revealed). This reply I have excluded from the evaluation – the womanhood of the author is unquestionable and unchangeable and doesn’t depend on the acquaintances that Sajko makes or not. Among the twenty that are left, eleven are the male voices and nine female ones. Croatian language like Polish belongs to the family of inflectional languages and thanks to retaining by them different gender forms distinguishing the voices is not difficult. In the statements of the author’s friends we can distinguish the traces of sexes, i.e. feminine grammatical forms “pożegnałabym”, “patrzyłabym”, “rozebrałaby” against the masculine ones “pożegnałbym”, “ruszyłbym”, “uchlałbym”. Eleven to nine – this quantitative ratio got me a little anxious. Isn’t it by any chance the evidence for the fact that the author was willing to maintain political correctness in the text? – I asked myself. It was even more pervaded for me as Croatia, a Balkan country, in my opinion, is at least as patriarchal as Poland. And if my opinion about the author’s home country was right, the actual Sajko would have a different proportion of boyfriends to girlfriends than her alter ego. The number of e-mails from men, one more than the balance between sexes, made me sensitive like geographical directions for GPS to the feminist plot in the text.

The next feminist trail in Sajko – “because I have lips neck nipples healthy teeth red tongue stomach bottom legs hips”. The bombwoman appears to the reader as a body abundant in womanly attributes. Her exterior emanates with eroticism but also motherly strength. Especially “nipples healthy” speak to the imagination of the person searching for gender inclinations in the text. Can a woman willing to affect a man present herself this way? More important than aesthetic value of the healthy nipple is its usefulness. The inflammation of the nipple, a common problem of women during the lactation period, makes it either difficult or impossible to breastfeed a baby and to a minimum extent – as I presume – weakens man’s desire.

The reflection on the plan of the text's action framed in this way – internalized plan, I will add – provokes a question: Isn't the detonation of the protagonist on the symbolic level an attempt to deal with the myth of a woman–mother and woman–lover? In the suicide terrorist attack together with the topical male, around whom political life of one of Balkan polis is focused, and tens of outsiders, dies the author of the attack – the bombwoman. Her gesture, from this perspective, could be perceived as a sacrifice of the first destructor of the patriarchal order, made on the altar of the cultural revolution on Balkans.

Unexpectedly, the horizon of these investigations is widened by a text of Bosnian author – Muharem Bazdulj – entitled *The other letter from 1920*. This short story enables to identify the elements which – however present in Sajko's text – the reader, like me – not familiar with the culture and literary tradition of the region – could overlook. The protagonist of the postmodernistic story of Bazdulj wants to prove he is right with an antique letter (I do not hesitate to call this text postmodernistic for a few reasons, I will name three most important: decomposition – introduction of two space-times of the action, decontextualization – the letter as a parallel form of narration and intertextuality – subcutaneous hero of the action is Ivo Andrić, and, actually, his story *The other letter from 1920*). And however an accidental bullet prevents him from realizing the plan (and not only this one, but all the plans) on the level of the motifs used to create the plot of the story the mere fact of taking this act plays an important role. The letter is to be used in a dispute with an English soldier and serve as an argument for emphasizing the “normal” political and moral condition of the Bosnians. The soldier, as a subject of the discussion, is a symbolic figure and represents the voice of the Europeans (the author declares at the beginning of the text that she says what the foreigners definitely thought and very often said out loud”). But his appearance, looking at the problem from the perspective of the mechanisms of the story's action, is of secondary importance. In fact, the action is dynamized by the reference to Ivo Andrić's writings present in the text. The works of the noble prize winner Bazdulj united with Balkan tradition and culture and pointed the blade of the letter in them. Paradoxically, the text idealizing the Bosnians, as a rhetorical figure, is degraded by the bullet. Nevertheless, against the words ending *The other letter* “This is how a man who believed that Bosnia is a country of hatred, ended his life”, the text can be paradoxically read as a declaration of inability to raise a hand against your homeland. Towards this interpretation incline the conclusions after considering the motifs dynamizing the action of the story in the spirit of psychoanalysis. The relation of tension between the writings of the most famous writer from the former Yugoslavian countries, his literary output and the unfortunate letter, can be compared to the relations forming Oedipal triangle structure. Ivo Andrić on the symbolic level is Laius, the history

of reception of his works, both of his books and that related to the numerous awards he received, is Jocasta. Whereas for the conception of the letter the author – Oedipus – is responsible. He desires his mother and, in order to conquer her, he intends to dethrone his father. And in order to achieve this goal he opposes his father's penis, with which creative power is identified, his own literary organ. His organ, however, fails him. Hymen, separating adolescent literary juvenalia from the mature creative activity, turns out to be a membrane through which the contemporary author – Oedipus – cannot break. The bullet, which – on the level of the plot of the story – kills the hero delivering the letter to the Englishman may symbolize unsuccessful erection and being covered with shame towards literary tradition – Jocasta. In this way, the words pronounced at the end of *The other letter from 1920*, lose their creative power and become only a testimony of the unfulfilled terrorist impulses of the author (Here the author, following Henryk Markiewicz, as a subject of creative activities).

Freudian Oedypal triangle mechanism is also present in Sajko's *Bombwoman*. Its presence, in combination with Bazdulj story, is, however, more subtle. It was also modified a little and thus it is harder to identify. The feminist and gender motifs contained in the text of Croatian playwright are arranged along the line of tension that may be described with the categories of the combat between Oedipus and Laius for Jocasta. Looking at the text from this side, from among the characters and allegories of the characters appearing in the dramatic text, in the role of the king we should cast a politician representing native literary tradition of the writer, and as Jocasta – an assembly of people who celebrate the arrival of the dignitary. The bombwoman would represent Oedipus. Her goal would be to dethrone the masculine literary tradition substituting it by the works that expose feminist and gender values and, as a result, winning the mother – respect of the readers for this type of literature. Nevertheless, taking into account the self-destructive character of the actions taken by her (the protagonist's suicide), there should be considered, on the level of unconscious motivations, the coexistence of two forces in the text – apart from Oedipus complex also the drive towards death (As evidence for the readiness to overtake the king-male creator of national literature role we can enumerate, among others, those "healthy nipples", in other words the readiness to create (giving birth to, raise) literature, the arguments against this thesis are the bomb belting the heroine and her fixated suicidal tendency). The presence of Thanatos complicates the interpretation of the text in the spirit of psychoanalysis. It can be affirmed, however, that the bombwoman – Oedipus does not believe in the success of the attack on the father's position. Her act of dethronement of the paternalistic picture of the national literature is doomed to failure or, actually, to a kind of extermination of both parties. Worth noticing is the fact that in the moment of the attempt the suiciderefers to the common sense. Its animal emanation in the

form of a worm orders her to stop and think for a while of what she is about to do. “Ventilate your brain! Open all the windows! Turn on your functions! Let me out! I d o n ’ t w a n t t o b e b l o w n u p ! ! ! [the emphasis as in Sajko’s text, editorial note]” appeals the worm.

And this dramatic appeal is for me the punchline of the text and the reason for the future, more thorough contemplation of the Balkan literature. The heroine, motivated by the Oedipus complex, in the moment of the attack on literary tradition symbolically represented by a man, refers to common sense as a counter-argument for her revolutionary actions. Strange.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 113-117]

Rafał Grupa

Wyższa Szkoła Zarządzania – Polish Open University

Neoliberalizm jako zasada maksymalizacji szczęścia i minimalizacji cierpienia dla największej liczby istot

***Neoliberalism as the principle of maximizing happiness and minimizing
suffering of the greatest number of beings***

Summary

Keywords: *neoliberalism, freedom, philosophy, ethics, morality*

This article attempts to define the concept of neoliberalism as a factor affecting the welfare of the individual. By presenting the outline of that ideology, its author tries to answer the question of how the values resulting from this concept affect the lives of both the state and its people.

Neoliberalizm wywodzi się ze słowa łacińskiego *liberalia* i oznacza wolnościowy, jest zatem to jedna z głównych wartości, która jest istotna w tym nurcie. Uznaje się go za kierunek myśli filozoficznej, który zapoczątkowany został wraz z kolokwium Waltera Lippmana, do którego doszło w 1938 roku w Paryżu. W tym też wydarzeniu udział wzięli:

- Ludwik van Mises,
- Wilhelm Ropke,

- August von Hayek
- Raymond Aron

W czasie kolokwium powołano Międzynarodowe Centrum Badań dla Odnowienia Liberalizmu, działania zostały przerwane ze względu na wojnę światową, dopiero po zakończeniu wznowiono ponownie spotkania. Za ojca neoliberalizmu uznaje się Adama Smitha, był on Szkotem, opowiadającym się za założeniami kapitalizmu, cenił sobie także założenia etyczne, uznając za stosowne postępowanie zgodne z sumieniem, bez istnienia presji ze strony państwa. Etyka wywodzi się z języka greckiego od słowa *ethos*, oznaczającego zwyczaj. Dawniej kojarzono ją szczególnie z ujęciem filozoficznym, nawiązującym do badania moralności, tworzenia systemów myślowych, które służyły do kreowania zasad moralnych. Związki z tym aspektem spowodowały, że nazywa się niekiedy etykę filozofią moralną [Jędrzej, 1993: 15]. Uznaje się ją za pewien system norm, zasad postępowania w danym regionie, czasie, wpływający na postępowanie człowieka. Jest to także system normatywny, inaczej system powinności, zaleceń, do których należy się dostosowywać [Jankowski, 1980: 21]. Ze względu na specyfikę etyki zajmuje się ona definiowaniem pojęć dobra i zła, wyznaczaniem odpowiednich zachowań [Podsiad, 1983: 95]. Państwo powinno przyjmować rolę stróża. Za twórców neoliberalizmu uznaje się:

- Friedricha von Hayeka,
- Waltera Lippmana,
- Milтона Friedmana.

Neoliberalizm w swoich założeniach opowiada się za tolerancją, wolnością dla poglądów innych jednostek, istotne jest także uzyskanie wolności gospodarczej. W podstawach opiera się zatem na klasycznych zasadach liberalizmu, z tego też względu jest często określany mianem liberalizmu konserwatywnego.

Podstawowe założenie uznaje państwo za zło konieczne. Jego funkcjonowanie powinno realizować wyłącznie niezbędne funkcje i wyznawać zasadę *laissez-faire*. Neoliberalowie przyjmują, iż właściwe są:

- Ochrona zewnętrzna państwa
- Przymus wewnętrzny stosowany przez państwo w formie policji, wojska, sprawiedliwości

Za niekonieczne uznaje się natomiast:

- udział państwa w gospodarce
- ochronę zdrowia
- pomoc w zakresie badań naukowych
- szkolnictwo

Pierwsze zasady doktrynalne neoliberalizmu zostały ustalone w 1938 roku na Kolo-kwium Waltera Lippmana, zdecydowano wtedy, że podstawą jest „uznanie mechani-

zmu cen rynkowych za kluczową i jedyną formę oddziaływania na działalność ekonomiczną oraz inicjatywy prywatnej i realizacji interesu osobistego jako gwarantów optymalnego zaspokojenia potrzeb społecznych”. Zadaniem państwa jest zatem zapewnienie ram prawnych ukierunkowanych na:

- Mechanizmy wolnorynkowe
- Politykę antyinflacyjną
- Niewielką pomoc socjalną dla najuboższych [Winiarski, 2006: 133-137].

Główne nastawienie neoliberalizmu skupia się wokół wolności, czyli wartości zakładającej w samej sobie brak przymusu. Założenia ukierunkowane są w stronę monopolów, nie posiadając filozofii politycznej, co zmniejsza prawdopodobieństwo występowania przemocy. Stosuje się etykę uniwersalną, odnoszącą się do rządzących. Określa się ją mianem etyki Rządu, jest ona tożsamą z etyką dużych monopolii, ustawiając na samym końcu etykę osoby. Zgodnie z założeniami każda jednostka ma prawo samodzielnie zdecydować, z którymi wartościami się zgadza i w jaki sposób zamierza postępować. Tym samym zyskuje ona prawo do bycia bądź nie bycia moralną.

Rozpatrując etykę należy pamiętać, że termin ten posiada dwa znaczenia. Jeden z nich odnosi się do zespołu norm, drugi zaś do nauki o moralności, która ma za zadanie wyjaśniać podział kategorii [Jankowski, 1980: 21].

Istnieje również podział na:

- etykę ogólną – zajmującą się ustalaniem znaczenia takich pojęć, jak cel, dobro, powinność, sumienie, odpowiedzialność czy obowiązek;
- etykę szczegółową – zajmującą się formułowaniem zasad postępowania odpowiednio do najważniejszych i typowych sytuacji ludzkiego działania [Podsiad, 1983: 95]. Sformułowanie zasady postępowania równoznaczne jest z określeniem właściwego wyboru, czyli wyboru, którego osoba etyczna powinna dokonać w danej sytuacji. Zasady formułowane przez etykę szczegółową są konsekwencją ustaleń dokonywanych na poziomie etyki ogólnej.

Etyka nie jest także tym samym co moralność, jedynie wiąże się z nią, warunkując pewne oceny, wzorce, a z czasem także nakazy i zakazy. Moralność to jeden z najstarszych systemów normatywnych, rządzących małymi społecznościami. Rozumie się ją, jako *ogół norm, zasad, ocen, wzorów, ideałów - zmierzających do regulowania stosunków pomiędzy ludźmi. Całokształt zachowań jednostki lub grupy społecznej ocenia się według funkcjonującego systemu norm, zasad moralnych. Najstarsze były normy moralne, religijne, następnie pojawiły się normy prawne i obyczajowe* [Jankowski, 1980: 21]. Etyka to naukowe formułowanie tych ocen i norm, czyli naukowe ujęcie moralności. Zatem etykę traktujemy jako dziedzinę filozoficzną która bada zdarzenia zaliczane do aspektów moralnych co odróżnia etykę od popularnie ujętej moralności.

Etyczne postępowanie wynika z wielu źródeł, do których zalicza się:

- Normy grup, członków
- Postępowanie konsekwentne
- Sankcje [Hołówka, 2001: 26-27].

W przypadku liberalizmu wartości akcentują autentyczną moralność, jak i dobre zwyczaje zarówno samych jednostek, jak i grup, gdyż żadne działanie nie może być uznawane za wirtualne, chyba że jest podejmowane w wolności, dobrowolnie tolerując osobę, przejaw cnoty jako owoc wolności dobrze stosowanej [<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5931> z dnia 26.11.2012 r.].

Neoliberalizm czyli neoklasyczny liberalizm zawiera koncepcje społeczne, ekonomiczne, polityczne, etyczno-moralne nawiązujące do ideologii klasycznego liberalizmu. Uwarunkowane jednak ideami scholastycznej filozofii ekonomii, teorii praw zwyczajowego i ładu spontanicznego w nieco odmienny sposób precyzują własne poglądy.

Główną zasadą jak już zostało to wspomniane jest zapewnienie poczucia wolności indywidualnej nad instytucjami politycznymi, wiąże się ją z brakiem arbitralnego przymusu. Jej gwarancję stanowi nienaruszalność własności prywatnej oraz rządu prawa (rule of law), wykluczające instrumentalne bądź uznaniowe wykorzystywanie jego norm przez elitę władzy do realizacji konkretnych celów społeczno-politycznych i gospodarczych [<http://biznes.pwn.pl/haslo/3946634/neoliberalizm.html> z dnia 24.11.2012 r.]. W zależności jednak od podejścia w różny sposób ujmuje się i postrzega zasady wolności.

Ogromne znaczenie w precyzowaniu poglądów posiada doświadczenie, zakłada się, że z tego względu powstające teorie i poglądy powinny być kontrolowane i poddawane dyskusji. Każda jednostka posiada własną prawdę o świecie, w ramach swoich działań zmieni i kształtuje cele życiowe. Za duże zagrożenie uznaje się tzw. inżynierię utopijna, w ramach której przejawiają się teorie racjonalistyczne oparte na konstruktywistycznej idei rozumu ludzkiego jako doskonałego narzędzia umożliwiającego przebudowywanie i projektowanie stosunków społeczno-politycznych i ekonomicznych [<http://biznes.pwn.pl/haslo/3946634/neoliberalizm.html> z dnia 24.11.2012 r.]. W tym też wypadku zdarza się, że władza państwowa zamiast pomagać społeczeństwu staje się aparatem opresji, przymusu i zniewolenia. Zgodnie z koncepcją L. von Misesa kluczowym motywem działania człowieka jest poczucie dyskomfortu, działanie jest nastawione na jego usunięcie. Dążąc do maksymalizacji poczucia szczęścia oraz unikając nieprzyjemności (ból), człowiek podejmuje decyzje na podstawie własnego, subiektywnego osądu [Winiarski, 2006: 133-137]. Nie jest właściwym postanawianie za jednostkę, która będzie odczuwała późniejsze konsekwencje decyzji.

Neoliberalny model gospodarki wolnorynkowej uwzględnia:

- Swobodę zawierania umów, możliwość decydowania o najważniejszych parametrach
- Ekspansja praw rynku
- Liberalizacja zasad stosunków pracy,
- Otwarcie dostępu do rynków kapitałowych i funduszy inwestycyjnych;
- Radykalne ograniczenie wydatków budżetowych państwa na cele socjalne i w innych dziedzinach sektora usług publicznych
- Deregulacja rynku nastawiona na redukcję kontroli państwa
- Zwiększenie efektywności i konkurencyjności przedsiębiorstw przemysłowych.

Trudno jest jednoznacznie wykazać czy neoliberalizm jest zgodny z zasadą maksymalizacji szczęścia i minimalizacji cierpienia dla największej liczby istot. Z jednej strony odnosi się on do zasad wolności i pozwala jednostce decydować za siebie samą, nie odczuwając presji państwa powinna ona być szczęśliwsza i wolna. Pytanie jednak brzmi czy przy uzyskaniu tego typu wolności człowiek rzeczywiście byłby szczęśliwy, czy jego wybory życiowe i samodzielne umiejętności zapewniłyby mu odpowiedni byt. Ciężko jest sobie wyobrazić w jaki sposób wyglądałoby nasze państwo bez interwencji w ochronę zdrowia, czy też szkolnictwo. Istnieje współcześnie wiele problemów, które zaostrza państwo, brak jego całkowitej ingerencji mógłby oznaczać gorszy los i byt społeczeństw. Wiele zależy z pewnością od podejścia, dla jednostek kierujących się założeniami neoliberalizmu odpowiedź na pytanie będzie brzmiała pozytywnie – założenia maksymalizują szczęście i minimalizują cierpienie. Patrząc jednak z perspektywy osób uboższych, które przy pomocy państwa współcześnie nie radzą sobie na co dzień odpowiedź brzmiałaby negatywnie – państwo dostarcza środków finansowych, doradztwa, oferuje rozwiązania, które wpływają na losy jednostek.

Bibliografia:

- [1] Hołówka J., *Etyka w działaniu*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2001.
- [2] <http://biznes.pwn.pl/haslo/3946634/neoliberalizm.html>.
- [3] <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5931>
- [4] Jankowski H., *Etyka*, PWN, Warszawa 1980.
- [5] Jędrzej S., *Etyka*, Warszawa 1993.
- [6] Podsiad A., Więckowski Z., *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską*, Pax, Warszawa 1983
- [7] Winiarski B., *Felicjta Winiarska: Druga połowa XX stulecia. Polityka gospodarcza w podzielonym świecie*. W: Bolesław Winiarski: *Polityka gospodarcza*. Wyd. 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s.119-128]

Elena Gurková

Wydział Nauk o Zdrowiu, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Faktory pracownej spokojności slovenských sestier

Factors of job satisfaction of Slovak nurses

Keywords: *job satisfaction, nurses, sociodemographic factors*

Summary

The aim of the study is to investigate the relationship between social and demographic factors and job satisfaction of Slovak nurses. The study has a design of cross-sectional, observational study. The sample consisted of 556 hospital staff nurses. Data were collected using the McCloskey/Mueller Satisfaction Scale (MMSS) and items focused on social and demographic of nurses. Findings suggest that there is a positive correlation between age and three subscale of job satisfaction – satisfaction with professional opportunities, control/responsibility and co-workers. Differences in job satisfaction were not found according to education, marital status, age and years of nursing experience.

Význam sledovanie pracovnej spokojnosti sestier

Sestry patria k najpočetnejšej skupine zdravotníckych pracovníkov a pre zdravotníctvo sú kľúčové. Nedostatok sestier je jedným z najdiskutovanejších problémov ošetrovateľskej profesie v rámci členských štátov Európskej únie. Hasselhorn et al. [2008: 75] uvádzajú, že nedostatok sestier je deklarovaný ako narastajúci celosvetový globálny problém – bez jasnej vize jeho riešenia [Buchan, Calman, 2004]. V správe *Organization for Economic*

Cooperation and Development (OECD), zaoberajúcej sa (štrukturálnym a reálnym) deficitom sestier, boli vymenované nasledujúce dôvody pre požiadavky zvýšenia počtu sestier – ekonomický nárast, populačný rast, starnutie populácie, vedecko-technický pokrok, vyššie očakávania a nároky pacientov [Hasselhorn et al., 2008].

V posledných desaťročiach preto dochádza ku nárastu štúdií zaoberajúcich sa problematikou pracovnej spokojnosti sestier v rôznych zdravotníckych zariadeniach a klinických odboroch [Aiken et al. 2001]; [Leung et al. 2007]; [Li, Lambert 2008]) Systematické prehľady [Hayes et al., 2011] a významné medzinárodné štúdie [napríklad Aiken et al., 2001]; [Lu et al., 2007]; [Hasselhorn et al., 2008], publikované v poslednom období, jednoznačne potvrdzujú, že pracovná spokojnosť predstavuje najvýznamnejší prediktor zotrvania sestier nielen na aktuálnom pracovisku, ale aj v profesii sestry vôbec. Napríklad v poslednom publikovanom prehľade viac ako 50 štúdií sa autori Hayes et al. (2011) zamerali na sledovanie faktorov (organizačných, individuálnych, faktorov kariérneho profesionálneho rastu a vonkajšieho ohodnotenia), ktoré determinujú zámer a plány sestier odísť z ich aktuálneho pracoviska. Autori uvedeného súhrnného prehľadu konštatujú, že pracovná spokojnosť má pre uvažovanie sestier väčšiu významnosť v porovnaní s prediktormi, ako sú vek, profesionálny rast sestier a pod. Simon et al. [2010: 616] porovnávali faktory ovplyvňujúce uvažovanie sestier o ich odchode z pracoviska (*institutional turnover intent*) a profesie (*professional turnover intent*). Zistili, že zatiaľčo úvahy o odchode z profesie sa vzťahujú skôr ku individuálnym faktorom (napr. sklbenie práce s rodinou), úvahy o odchode z pracoviska majú významný vzťah ku organizačným faktorom (vedenie na pracovisku, pracovné podmienky).

Pracovná spokojnosť sestier na Slovensku

Na Slovensku nie sme v súčasnosti konfrontovaní s kritickým a výrazným nedostatkom sestier. Podľa nášho názoru môžeme byť však v neskoršom období konfrontovaní v slovenskom zdravotníctve so situáciou, kedy nás nedostatok sestier v produktívnom veku zaskočí. K uvedenej situácii môžu prispieť faktory, akými sú:

- zlepšujúca sa jazyková úroveň absolventov vysokých škôl v odbore ošetrovatelstvo,
- eliminácia bariér uznania vzdelania sestier v zahraničí a tým zvyšujúca sa migrácia sestier do zahraničia (Špecifickým fenoménom je odchod sestier za prácou zo Slovenskej republiky do Čiech alebo ich odchod do Rakúska, kde vykonávajú prácu opatrovatelky),
- transformácia pregraduálneho vzdelávania sestier, vznik nových špecializácií a certifikovaných odborov a klesajúci záujem o profesiu sestry,
- kontinuálne klesajúci počet absolventov odboru ošetrovatelstvo (Podľa údajov Slovenskej komory sestier a pôrodných asistentiek bol v roku 2011 pomer

absolventov v povolání sestra na 100 000 obyvateľov 8:100 000. Priemer v rámci krajín EU je 31: 100 000),

- starnutie produktívnej pracovnej sily, starnutie populácie, klesajúca pôrodnosť,
- stupňujúca sa pracovná neistota sestier, ako aj nespokojnosť sestier v súvislosti s nedodržiavaním zákona č. 62/2012 Z. z. o minimálnych mzdových nárokoch sestier a pôrodných asistentiek.

Medzinárodná štúdia *The European Nurses' Early Exit Study* (The European NEXT-Study), realizovaná na vzorke 56 000 sestier z desiatich európskych krajín, zistila, že sestry z bývalých postkomunistických krajín (Slovenska, Poľska) uvádzali nielen najnižšiu pracovnú spokojnosť, ale aj neistotu zo straty zamestnania, zlé pracovné podmienky, fyzické a duševné zdravie.

Vo väčšine prípadov sa v našich podmienkach pravidelne hodnotí pracovná spokojnosť sestier len za účelom získania akreditácie nemocníc, resp. iných zdravotníckych zariadení. Výskumy zamerané na hodnotenie faktorov pracovnej spokojnosti sestier sú u nás v porovnaní s inými krajinami realizované v menšej miere. V Českej republike sú napríklad v poslednom desaťročí systematicky publikované výsledky autorského kolektívu Vévoda et al. (2010) zisťujúce priority faktorov pracovného prostredia všeobecných sestier v lôžkových zariadeniach a stupeň ich saturácie zamestnávateľom. Výsledky týchto výskumných aktivít potvrdzujú, že najvyššiu pracovnú hodnotu u českých sestier zohrávajú faktory – mzda, starostlivosť o pacientov a istota pracovného miesta [Vévoda et al., 2010: 207]. Výskumy, ktoré boli zrealizované na Slovensku, nezachytávajú reprezentatívnu vzorku sestier [napríklad Gurková et al., 2012] alebo sa týkajú len špecifickej skupiny sestier (napríklad autorky Tabaková et al., 2009 sledovali pracovnú spokojnosť sestier v agentúrach domácej ošetrovateľskej starostlivosti).

Ciele práce

V práci sme sa zamerali na sledovanie vzťahu medzi pracovnou spokojnosťou slovenských sestier a ich vybranými socio-demografickými charakteristikami (vek, vzdelanie, dĺžka klinickej praxe, rodinný stav a počet detí). Zároveň sme zisťovali, aké sú rozdiely v pracovnej spokojnosti z hľadiska uvedených socio-demografických faktorov.

Súbor

Výskumný súbor tvorilo 556 sestier (543 žien, 9 mužov) pracujúcich na štandardných oddeleniach. Respondenti boli do výskumného súboru vybraní na základe vopred stanovených kritérií a so zaručením anonymity. Do selektívneho súboru boli zaradení respondenti, ktorí splnili nasledujúce zaraďujúce kritéria – vek respondentov nad 21 rokov, pracovný pomer v zdravotníckom zariadení, ochota k spolupráci. Respondenti boli zá-

roveň uistení, že s vyplnením dotazníka nie sú spojené žiadne riziká. Výskum bol realizovaný od októbra 2011 do marca 2012. Distribuovaných bolo 563 dotazníkových setov. Návratnosť dotazníkov bola 98 %. Sedem dotazníkov bolo vylúčených zo štúdie pre neúplné vyplnenie demografických údajov. Sestry v našej vzorke pracovali v dvadsiatich ôsmich štátnych i neštátnych zdravotníckych lôžkových zariadeniach. Výskum spĺňa základné etické princípy kladené na výskum na ľudskom subjekte, bol schválený Etickou komisiou Jesseniovej lekárskej fakulty v Martine. Základné charakteristiky sestier našej výskumnej vzorky sú uvedené v tabuľke 1. Chýbajúce, nevyplnené údaje v demografických položkách a položkách nástroja pracovnej spokojnosti sme nezaradili do analýzy. Chýbajúce (tzv. missing) dáta sa v demografických položkách pohybovali od 0,4 do 0,7%. V položkách nástroja pracovnej spokojnosti sa pohybovali od 0,2 do 3,4%.

Tabuľka 1 Demografické charakteristiky výskumného súboru (n = 556)

Charakteristika	Priemer (±SD)	Rozmedzie
Vek (roky)	39,51 (9,48)	22 – 63
Dĺžka praxe	19,29 (10,74)	0 – 44
Priemerný počet detí	1,42 (1,03)	0 – 5
	n	%
Pohlavie		
Muži	9	1,7
Ženy	543	98,3
Rodinný stav		
Slobodná/ý	133	23,9
Vydatá/ženatý	362	65,1
Rozvedený/á	33	5,9
Žijúci oddelene	21	3,8
Vdovec/vdova	4	0,7
Žijúci/a s partnerom	1	0,2
Vzdelanie		
Stredná zdravotnícka škola	179	32,2
Vyššie odborné štúdium	153	27,5
Bakalárske	146	26,3
Magisterské a ďalšie postgraduálne	78	14,0

Metodika

Pracovnú spokojnosť sestier sme merali prostredníctvom McCloskeyovej a Muellerovej škály pracovnej spokojnosti sestier (*McCloskey/Mueller Satisfaction Scale*, ďalej MMSS). Aktuálna verzia MMSS vychádza z práce Muellera a McCloskeyovej z roku 1990 [Mueller, McCloskey, 1990]. Nástroj obsahuje 31 položiek, hodnotených na päťstupňovej Likertovej škále, zoskupených do ôsmich subškál – spokojnosť s vonkajšími odmenami; plánovanie a harmonogram práce; rovnováha medzi prácou a rodinou; vzťahy so spolupracovníkmi; interakcie na pracovisku; možnosti profesionálneho rastu; pochvala a uznanie; kontrola a zodpovednosť. Tri subškály, spokojnosť s vonkajšími odmenami, plánovanie/harmonogram práce a rovnováha medzi prácou a rodinou, autori širšie konceptualizovali ako doménu bezpečia (*safety*). Interakcie na pracovisku, vzťahy so spolupracovníkmi a podporu zo strany nadriadených konceptualizovali ako sociálne motivačné činitele pracovnej spokojnosti. Možnosti profesionálneho rastu, pochvala a uznanie a kontrolu, zodpovednosť (kompetencie) ako psychologické motivačné činitele (incentíva) pracovnej spokojnosti. Každá položka v MMSS je hodnotená na stupnici od 1 (úplná nespokojnosť) po 5 (úplná spokojnosť). Vypočítava sa skóre jednotlivých subškál a celkové skóre.

Na štatistické spracovanie dát bol použitý štatistický software pre sociálne vedy – SPSS verzia 15. Deskriptívna štatistika bola použitá na zisťovanie priemerov a smerodajnej odchýlky jednotlivých položiek MMSS, demografických údajov. Pred štatistickou analýzou sme pomocou miery šikmosti (*skewness*) zisťovali normalitu v rozložení dát. Všetky sledované premenné spĺňali predpoklad normality, preto sme použili parametrické metódy. Rozdiely v pracovnej spokojnosti medzi slovenskými sestrami z hľadiska socio-demografických faktorov sme zisťovali jednofaktorovou analýzou rozptylu (ANOVA) (Rozdiely z hľadiska pohlavia sme nezisťovali z dôvodu malého zastúpenia mužov v našej vzorke). Na zistenie závislosti medzi pracovnou spokojnosťou sestier (celkovým skóre a jednotlivými subškálami MMSS) a vybranými socio-demografickými premennými sme použili Perasonov korelačný koeficient. Výsledky boli spracované na hladine štatistickej významnosti $\alpha \leq 0,05$.

Výsledky

Slovenské sestry uvádzali najvyššiu spokojnosť so vzťahmi so spolupracovníkmi. Najnižšia spokojnosť bola zistená v subškále vonkajšieho hodnotenia (Tab. 2). V práci sme nepotvrdili štatisticky významné rozdiely v pracovnej spokojnosti z hľadiska z hľadiska veku, dĺžky praxe, rodinného stavu a vzdelania (Tab. 3). Štatisticky významné slabé pozitívne korelácie boli identifikované len medzi tromi subškálami MMSS a vekom sestier

(Tab. 4). So stúpajúcim vekom sestier sa zvyšuje ich spokojnosť so vzťahmi so spolupracovníkmi, možnosťami profesionálneho rastu a spokojnosť so zodpovednosťou a kompetenciami. Vzťah medzi vekom, rokmi praxe a celkovým skóre pracovnej spokojnosti (MMSS) nebol štatisticky významný. Medzi uvedeným premennými sme zistili len triviálne korelácie.

Tabuľka 2 Distribúcia odpovedí v MMSS

	N	Priemer	SD
Pracovná spokojnosť (celkové skóre)	502	3,09	0,52
Subškály			
Vonkajšie ohodnotenie	549	2,50	0,78
Plánovanie a harmonogram práce	535	3,11	0,78
Rovnováha medzi prácou a rodinou	529	2,99	0,71
Vzťahy so spolupracovníkmi	551	3,69	0,84
Interakcie na pracovisku	546	3,37	0,70
Možnosti profesionálneho rastu	550	3,08	0,65
Pochvala a uznanie	545	3,26	0,81
Kontrola a zodpovednosť	547	3,01	0,74

Tabuľka 3 Rozdiely v pracovnej spokojnosti sestier z hľadiska veku, dĺžky praxe, rodinného stavu a vzdelania

	n	Priemer	SD	F	p
Vek					
21 – 30 rokov	100	3,09	0,52	1,18	0,32
31 – 40 rokov	184	3,09	0,48		
41 – 50 rokov	156	3,07	0,56		
≥ 51 rokov	60	3,23	0,56		
Spolu	500	3,10	0,52		
Dĺžka praxe					
≤ 5 rokov	81	3,13	0,51	0,49	0,75
6 – 10 rokov	40	3,05	0,51		
11 – 15 rokov	57	3,04	0,50		

	n	Priemer	SD	F	p
16 – 20 rokov	89	3,07	0,48		
≥ 21 rokov	223	3,12	0,56		
Spolu	500	3,10	0,53		
Rodinný stav					
Slobodná/ý	174	3,08	0,51	0,21	0,64
Vydatá/ženatý	326	3,11	0,54		
Spolu	500	3,10	0,52		
Vzdelanie					
Stredná zdravotnícka škola	157	3,09	0,60	0,32	0,81
Vyššie odborné štúdium	136	3,14	0,46		
Bc	137	3,07	0,51		
Mgr, PhD.	72	3,09	0,49		
Spolu	502	3,11	0,53		

Tabuľka 4 Korelácie medzi celkovým skóre a subškálami pracovnej spokojnosti (MMSS) a vekom, dĺžkou práce sestier (celkovo a na konkrétnom pracovisku)

	Vek	Dĺžka praxe Celkovo	Dĺžka praxe na pracovisku	Pracovná spokojnosť (celkové skóre)
Pracovná spokojnosť (celkové skóre)	0,64	0,55	0,42	
Vonkajšie ohodnotenie	-0,06	-0,06	-0,08	0,54**
Plánovanie a harmonogram práce	0,04	0,04	0,03	0,77**
Rovnováha medzi prácou a rodinou	0,07	0,06	0,08	0,57**
Vzťahy so spolupracovníkmi	0,10*	0,08	0,02	0,57**

	Vek	Dĺžka praxe Celkowo	Dĺžka praxe na pracovisku	Pracovná spokojnosť (celkové skóre)
Interakcie na pracovisku	0,02	0,03	0,02	0,69**
Možnosti profesionálneho rastu	0,09*	0,09*	0,07	0,67**
Pochvala a uznanie	0,04	0,03	-0,04	0,76**
Kontrola a zodpovednosť	0,09*	0,07	0,05	0,75**

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

Diskusia a záver

Cieľom našej práce bolo zistiť aký je vzťah medzi jednotlivými oblasťami (subškálami) pracovnej spokojnosti sestier a vybranými demografickými charakteristikami. Sestry v našej vzorke boli najmenej spokojné s vonkajším ohodnotením. Najvyššia spokojnosť v oblasti vzťahov na pracovisku je konzistentná s výsledkami viacerých zahraničných štúdií. Vzťahy na pracovisku boli identifikované ako oblasť s najvyššou spokojnosťou vo viacerých štúdiách (Tabaková, Nemčeková, 2009; Leung et al., 2007) a môžeme ich označiť ako všeobecnú oblasť pracovnej spokojnosti, ktorá dominuje v ošetrovateľskej profesii v jej rôznych klinických odboroch, ako aj kultúrnych kontextoch. Najnižšia miera spokojnosti bola zistená v oblasti vonkajšieho ohodnotenia. Vonkajšie ohodnotenie zahŕňalo položky, akými sú plat, sociálne benefity a dovolenka. Uvedené zistenie korešponduje so súčasnou situáciou na Slovensku a nespokojnosťou sestier s ich dlhodobým platovým ohodnotením, ako aj nespokojnosťou sestier v súvislosti s nedodržiavaním zákona č. 62/2012 Z. z. o minimálnych mzdových nárokoch sestier a pôrodných asistentiek. Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (2011) je priemerný mesačný plat zamestnanca v ekonomickej oblasti 769 EUR, v zdravotníckom sektore je to 698 EUR. Plat sestier je však pod národným priemerom. Platové rozdiely medzi sestrami sú nielen z hľadiska rokov praxe, ale aj typu zdravotníckeho zariadenia (univerzitné nemocnice versus malé nemocnice). Medzinárodná štúdia NEXT [Hasselhorn et al., 2003] poukázala na skutočnosť, že slovenské sestry uvádzali vyšší počet odpracovaných hodín a víkendov v mesiaci v porovnaní so sestrami z iných európskych krajín. Zároveň uvádzali nižšiu úroveň telesného, duševného zdravia, horšie pracovné podmienky a nízku pracovnú spokojnosť.

Zaujímavé zistenia sme zistili z korelačnej analýzy. V práci sme nepotvrdili významné asociácie medzi vekom, dĺžkou praxe a celkovou pracovnou spokojnosťou. Viaceré štúdie [Stordeur et al. 2003]; [Tyson, Pongruengphant, 2004]; [Li, Lampert, 2008] potvrdzujú pozitívny vzťah medzi pracovnou spokojnosťou, vekom a rokmi praxe sestier. Tyson, Pongruengphant (2004) uvádzajú, že vek je významným prediktorom vonkajších faktorov spojených s ošetrovateľskou profesiou, ako je napríklad platové ohodnotenie a pod. Li & Lampert (2008) rovnako vo svojej štúdií potvrdzujú, že dĺžka praxe je pozitívnym prediktorom pracovnej spokojnosti. Jedným z vysvetlení je podľa autorov skutočnosť, že s rokmi praxe sa plat sestier zvyšuje. Paralelne s našim výskumom prebiehal analogický výskum na vzorke českých sestier [Haroková et al., 2012]. Výsledky tejto štúdie potvrdili slabé pozitívne korelácie medzi vekom, dĺžkou celkovej klinickej praxe a celkovým skóre MMSS. V našej práci sme prekvapivo nepotvrdili, že s vekom a rokmi praxe stúpa spokojnosť sestier s ich platovým ohodnotením. Uvedené zistenie môže vysvetľovať triviálne korelácie medzi celkovým MMSS skóre, vekom a rokmi praxe.

Stordeur et al. (2003) vo vyššie spomínanej známej štúdie NEXT zistili, že najvyššia pracovná spokojnosť bola v najmladších (do 5 rokov praxe) a najstarších vekových skupinách sestier. Autori uvedenej štúdie vysvetľujú, že vyššia pracovná spokojnosť sestier do 5 rokov praxe sa môže spájať s menšou mierou pracovnej zodpovednosti, požiadaviek zo strany spolupracovníkov a menším pracovným tlakom. Vyššia pracovná spokojnosť u starších sestier sa naopak spája s benefitmi ich skúseností, ako sú lepšie platové podmienky a zodpovednosť, menšie vonkajšie požiadavky (napríklad požiadavky zo strany rodiny).

Zaujímavým zistením bolo, že s vekom a rokmi praxe sa zvyšuje spokojnosť sestier práve v tých v oblastiach, kde sa prejavia výsledky ich skúseností a zručností – v kontrole a zodpovednosti v práci a možnosťami profesionálneho rastu..

Bibliografické odkazy

- [1] Aiken, L.H., et al. (2001) Nurses' reports on hospital care in five countries. *Health Affairs*, 20 (3),43-53.
- [2] Buchan, J. &Calman, L. (2004) *The global shortage of Registered Nurses: an overview of issues and actions*. International Council of Nurses, Geneva.
- [3] Gurková, E., Čáp, J., Žiaková, K., Ďurišková, M. (2012) Job satisfaction and emotional subjective well-being among Slovak nurses. *International Nursing Review*, 59 (1), 94-100.
- [4] Haroková, S., Gurková, E. (2012). Faktory pracovní spokojenosti českých sester. *Studia Scientifica Facultatis Pedagogice*, 11, (3), 196-201.

- [5] Hasselhorn, H.M., et al. (2008) Contribution of job strain to nurses' consideration of leaving the profession—results from the longitudinal European Nurses' Early Exit Study. *SJWEH Suppl.*, 6, 75–82.
- [6] Hasselhorn, H.M., Tackenberg, P. & Mueller, B. (2003) *Working Conditions and Intent to Leave the Profession among Nursing Staff in Europe*. Working Life Research Report 7, National Institute for Working Life, Stockholm.
- [7] Hayes L.J., et al. (2011) Nurse turnover: A literature review – An update. *International Journal of Nursing Studies* (In press) doi:10.1016/j.ijnurstu.2011.10.001.
- [8] Laine, M. (2003) Job insecurity in the nursing profession in Europe. In *Working Conditions and Intent to Leave the Profession among Nursing Staff in Europe* (Hasselhorn H.M., Tackenberg P. & Mueller B., eds), Working Life Research Report 7, National Institute for Working Life, Stockholm, pp. 70–75.
- [9] Leung, S.K., Spurgeon, P.C. & Cheung, H.K. (2007) Job Satisfaction and Stress among Ward-based and Community-based Psychiatric Nurses. *Hong Kong Journal of Psychiatry*, 17 (2), 45–54.
- [10] Li, J. & Lambert, V.A. (2008) Job satisfaction among intensive care nurses from the people's Republic of China. *International Nursing Review*, 55, 34–39.
- [11] Mueller, C.W. & McCloskey, J.C. (1990) Nurses' job satisfaction: a proposed measure. *Nursing Research*, 39: 113–117.
- [12] Simon, M., Müller, B.H. & Hasselhorn, H.M. (2010) Leaving the organization or the profession – a multilevel analysis of nurses' intentions. *Journal of Advanced Nursing*, 66 (3), 616–626.
- [13] Štatistický úrad Slovenskej republiky. (2011) Priemerná mesačná mzda podľa odvetví v roku 2010. Available at <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=24136> (accessed 30 Juny 2012).
- [14] Tabaková, M., Nemčeková, M. (2009) Faktory ovplyvňujúce pracovnú spokojnosť sestier v agentúrach domácej ošetrovateľskej starostlivosti. In *Teória, výskum a vzdelávanie v ošetrovateľstve a v pôrodnej asistencii*. Martin: Univerzita Komenského v Bratislave, Jesseniova lekárska fakulta v Martine. 213–224.
- [15] Tyson, P. & Pongruengphant, R. (2004) Five-year follow-up study of stress among nurses in public and private hospitals in Thailand. *International Journal of Nursing Studies*, 41, 247–254.
- [16] Vévoda, J., Ivanová, K., Nakládálová, M., Marečková, J. (2010) Pracovní spokojenost všeobecných sester. *Profese on-line*, 3 (3), 207–220.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 129-140]

Andrea Hugáňová

STORM in Nitra

Luba Pavelová

Comenius Univerzity in Bratislava

Rodinné poradenstvo pre rodiny s alkoholovou závislosťou vo vzťahu k časovému faktoru

***Family counseling for families
with alcohol dependence in relation to the time factor***

Keywords: *family, alcohol addiction, family counseling*

Summary

The presented contribution deals with the issue of alcohol dependence in a modern day family from a viewpoint of family counseling. The methodology of family counseling related to recovery process of a family member addicted to alcohol is considered a major problem. A primary research goal was to clarify the status and changes of family counseling in the recovery process with regard to time factor. This goal emerges especially from the lack of clarity and non-systematic nature of family counseling in Slovakia. The main method was a semi-structured interview. Interviews with family counseling and/or alcohol dependence experts were analyzed by means of interpretative content analysis. Interviews with family members were subjected to a phenomenological data analysis. Analysis results were transparently presented by the author in the tables of common topics reflecting subjectively per-

ceived status of family counseling in Slovakia. The author can, among other things, state that the methodology of family counseling in Slovakia does not exist and unification of these methods is not expressly desirable from the experts' point of view. She also points to a number of weaknesses of family counseling which need to be solved in a system way. Interpretation of experts' results is complemented by the counseling experience of families themselves, where always one member was addicted to alcohol. The time factor is at the same time important especially in the three years of family counseling which is marked by the occurrence of most life changes.

Úvod

Spätosť rodiny so spoločnosťou sa prejavuje tiež v samotnej podstate rodiny – v jej charaktere, ktorý sa postupne mení v nadväznosti na zmeny v spoločenskom systéme a s nimi súvisiace ekonomické i sociálne premeny.

Uvedomujeme si, že o rodine už vzniklo veľmi veľa hodnotných dokumentov, ktoré popisujú jej vývoj, stav, trend, a taktiež aj nástrahy a riziká, ktoré rodina prežíva. Medzi ne môžeme zaradiť tiež tému mnohokrát oslovovanú – tému alkoholovej závislosti.

Európska únia popisuje alkohol ako jeden z hlavných zdravotných a spoločenských problémov. Alkohol je taktiež príčinou zhoršenia zdravotného stavu a predčasného úmrtia. Jeho dopad sa prejavuje aj v nehodovosti, v rozsiahlych sociálnych situáciách ako je násilie, kriminalita, rozvrat v rodine, nízka alebo žiadna produktivita práce a pod [First..., 2009]

Práve v spektre kauzality medzi rodinou a alkoholovou závislosťou sme sa rozhodli v článku, ktorý vychádza zo záverov rovnomennej dizertačnej práce, zaoberať opatreniami, ktoré štát ponúka a vie zabezpečiť pre členov takto ohrozenej rodiny. Ide o rodinné poradenstvo, ktoré vzniklo ako prirodzená súčasť poradenského procesu a vhodne dopĺňa spôsoby práce v nadväznosti na potrebu klientov.

Naším cieľom bolo zistiť stav súčasného rodinného poradenstva a priblížiť metodiku a zmeny, ktoré nastávajú v metodike (metódy, prístupy, techniky) v rodinnom poradenstve s rodinou závislou od alkoholu. Nemohli sme opomenúť faktory, ktoré tieto zmeny vyvolávajú. Zároveň sme komparovali získané názory na problematiku a dopĺňali stanoviská rodinných poradcov, expertov na rodinné poradenstvo a názory rodinných príslušníkov. Chceli sme sprehľadniť a zosystematizovať obraz o rodinnom poradenstve s alkoholovou závislosťou do tzv. mapy rodinného poradenstva pre závislých na Slovensku.

Súčasná rodina a jej zmeny

Sociálny systém fungujúci v minulosti bol podľa Možného (2006) najčastejšie oslabovaný najmä na základe neistoty fungovania rodinnej ustanovizne a na základe popierania hierarchického usporiadania rodinných vzťahov.

Za najsilnejší moment, ktorý ovplyvnil vývoj rodiny nielen v Európe, ale aj vo svete považujeme tzv. druhú demografickú revolúciu, ktorá predstavuje súbor zmien nielen v reprodukčnom, ale aj všeobecne rodinnom a sexuálnom správaní ľudí od šesťdesiatych rokov. Práve tieto vplyvy - politické, geografické a sociálne zmeny s posunom do deväťdesiatych rokov výrazne zasiahli do vývoja slovenskej rodiny. Odzrkadlili sa najmä v oblastiach ako pôrodnosť, počet detí v rodine, zamestnanosť, rozvodovosť rodín a iné.

Stotožňujeme sa s delením, ktoré navrhol Giddens (1999) a píše o týchto šiestich hlavných trendoch, ktoré prevládajú na celom svete:

1. pokles významu rozšírených rodín a iných príbuzenských skupín,
2. všeobecná tendencia k slobodnej voľbe manželského partnera,
3. viac sa uznáva právo žien na rozhodovanie tak vo veci sobáša, ako aj v rodinných záležitostiach,
4. ubúdajú príbuzenské zväzky,
5. v spoločnostiach, ktoré boli tradične veľmi reštriktívne, sa presadzuje väčšia miera sexuálnej slobody,
6. všeobecne sa rozširujú tiež práva dieťaťa.

Na základe štatistík Slovenskej republiky a dostupnej literatúry sme zistili, že zmeny, ktoré formujú slovenskú rodinu, sa odzrkadľujú najmä v týchto okruhoch: zmena inštitúcie manželstva, zmena v početnosti detí, individualizácia členov rodiny a odchod detí z rodinného prostredia, vznikajúce nové formy rodín a zapojenie žien do trhu práce.

Alkoholová závislosť

Tak ako to popisuje svetová literatúra, alkohol spolu s cigaretami patria k drogám, ktorých konzumácia balansuje na hranici medzi povolenou a škodlivou. Častokrát sa alkohol nazýva aj sociálne žiaducou drogou, čo v mnohých prípadoch ovplyvňuje a sťažuje včasné zachytenie rizikového správania [Ein Angebot..., 2001].

V kontexte nášho článku sme sa rozhodli pracovať najmä s tvrdením Jellinka [In Bútora, 1989], že pre smerovanie expertných dialógov, by bolo užitočné označovať termínom alkoholová závislosť všetky formy pitia, ktoré spôsobujú ujmu, resp. škodu jednotlivcovi alebo spoločnosti. Práve v súvislosti so škodami, ktoré alkohol spôsobuje nielen človeku ako jednote bio-psycho-sociálno-spirituálnych zložiek, ale aj rodine ako mikrosystému, v ktorom človek prvky svojho bytia buduje a rozvíja, sa budeme venovať v

nasledujúcej kapitole. O rizikovosti nebezpečnej konzumácie alkoholu hovorí zároveň aj fakt, že je zaradená aj medzi sedem rizikových faktorov, ktoré sú zodpovedné za najväčšiu časť chorôb Európy v rámci celosvetového priemeru [Verejně..., 2007].

Považujeme za dôležité zaoberať sa aj dôsledkami škodlivého užívania alkoholu na jednotlivých členov rodiny a to konkrétne - vplyv alkoholu na muža, ženu a dieťa. Najvýraznejšie oblasti, na ktoré alkohol vplýva môžeme kategorizovať do oblastí ako sú sociálne vzťahy, vzdelanie, zdravie a práca. Práve tieto oblasti sú považované za kľúčové pri diagnostikovaní alkoholovej závislosti a na nich môžeme vnímať zmeny v živote človeka závislého od alkoholu. Korešponduje to aj s tvrdením Európskeho monitorovacieho centra pre drogy a drogovú závislosť, ktoré hovorí, že rozsah dopadu dôsledkov konzumu alkoholu z hľadiska spoločenského, zdravotného, pracovného, psychologického a ekonomického je pre našu spoločnosť stále najrozsiahlejší [Európske..., 2010].

Rodinné poradenstvo a metódy práce

Závislosť jedného člena rodiny od alkoholu sa výrazne dotýka a pôsobí na všetkých ostatných členov. Postupne môže prísť až k ochoreniu celej rodiny. Takéto spolunažívanie znemožňuje normálnu, prirodzenú komunikáciu, pružné a zodpovedné rozhodovanie. Člen rodiny závislý od alkoholu nedokáže naplňovať základné rodinné funkcie.

Tento stav je veľmi zaťažujúci a vysilujúci, a bohužiaľ často krát končí rozpadom rodiny a stratou blízkych vzťahov. Revidovaná Európska sociálna charta v článku 14 zaväzuje všetky členské štáty zabezpečiť obyvateľom daných krajín Právo na prospech zo sociálnych služieb. Povinnosťou krajín je zaistiť „použitie metód sociálnej práce, ktoré pomôžu jednotlivcom a skupinám v spoločensťve pri ich rozvoji a prispôbení sociálnemu prostrediu.“ Taktiež by mali krajiny „podporovať účasť jednotlivcov a dobrovoľných alebo iných organizácií pri zriaďovaní alebo udržiavaní takýchto služieb.“ [Európska sociálna charta – revidovaná, 1996] V súvislosti s predmetom výskumu, ktorý bol realizovaný počas štúdia, považujeme dané právo za jedno z najzákladnejších, ktoré môže ovplyvňovať poradenstvo v európskom kontexte. So zreteľom na rodinný systém súhlasíme s autormi Uhlingerom a Tschuim, že zapojenie rodiny do pomoci závislému, posilňuje jeho ochotu ďalej pracovať a priaznivo ovplyvňuje celý proces závislosti. Druhý významný moment nastáva v lepšom pochopení závislosti, v ukotvení sa v rodinných rolách, v nadobudnutí stability a v pochopení zmysluplnosti jednotlivých intervencií pomoci [Uhlinger, Tschui, 2009]. Domnievame sa, že jednou z foriem akou sa môže pracovať s rodinou, je aj rodinné poradenstvo. Vnímame ho ako súčasť sociálneho poradenstva. Sociálne poradenstvo je v súčasnosti na Slovensku ukotvené v dvoch

významných legislatívnych dokumentoch, a to v Zákone č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele z roku 2005 a Zákone č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách z roku 2008. Zmeny v rodine vytvárajú nepretržitý proces. Premeny jednotlivcov i celej rodiny spoločne popisuje Heller (1996), pričom sa dotýka najmä prvých piatich rokov života rodiny v procese doliečenia (po začatí abstinencie). Našou snahou bolo zistiť, či skutočne tieto zmeny v živote rodiny sú aj zachytávané a transformované do procesu rodinného poradenstva, alebo sa rodinné poradenstvo vyvíja v kontexte času iným spôsobom.

Výskum

Za základný výskumný problém sme si zvolili zistiť stav rodinného poradenstva a zmeny v metodike rodinného poradenstva v rodine s členom závislým od alkoholu v procese úzdravy v kontexte časového faktora. V článku sa preto venujeme súčasnému stavu samotného rodinného poradenstva v súvislosti s alkoholovou závislosťou a zaoberáme sa taktiež zmenami v metodike rodinných poradcov v súvislosti s časovými posunmi v živote rodiny a faktormi, ktoré tieto zmeny ovplyvňujú. Zároveň sme oslovili aj účastníkov rodinného poradenstva, či a akým spôsobom aj oni tieto zmeny v metodike a ovplyvňujúce elementy vnímali.

Výskum spočíval v používaní kvantitatívnych a kvalitatívnych metód a techník. Ako metódy tohto výskumu sme zvolili dotazník, anketu a pološtrukturované interview.

V úvodnej časti výskumu sme mali ambíciu zmapovať situáciu v rodinnom poradenstve s rodinami s členom závislým od alkoholu. Dotazník bol rozposlaný e-mailom všetkým poradcom, ktorí môžu pracovať s rodinami so závislým členom.

Zisťovali sme v ňom informácie o všeobecnom a špecificky zameranom rodinnom poradenstve na alkoholovú závislosť. V súvislosti s výsledkami z dotazníka, sme však museli pristúpiť k ďalšej metóde zberu dát – rozposlaním emailovej ankety na tému rodinné poradenstvo. Anketa obsahovala dve otázky, na ktoré mali respondenti z vyššie spomenutých inštitúcií odpovedať kladne alebo záporne.

V druhej fáze sme prehodnotili získané informácie z dotazníka i ankety a rozhodli sme sa zistiť pološtrukturovaným interview názory všeobecne uznávaných odborníkov na rodinné poradenstvo alebo alkoholovú závislosť.

Pre úplnosť pohľadu na rodinné poradenstvo v súvislosti s alkoholovou závislosťou sme obrátili našu pozornosť aj na samotných rodinných príslušníkov. Využili sme taktiež metódu pološtrukturovaného rozhovoru a týmto spôsobom sme nadobudli ďalšie informácie o ich percepcii rodinného poradenstva. Získali sme tým cenné poznatky z pohľadu subjektívneho vnímania [Hendl, 2005];[Švaříček, Šedřová, 2007].

V kvantitatívnej fáze výskumu bol výberový súbor tvorený poradcami, pracujúcimi v troch inštitúciách. Išlo o zámerný výber a každá z týchto inštitúcií má vo svojom programe rodinné poradenstvo alebo problematiku závislostí.

V kvalitatívnej časti výskumu sme oslovovali expertov na základe účelového výberu intenzívneho vzorkovania [Hendl, 2005]. Podstatou bolo osloviť expertov, ktorí pracujú v oblasti rodinného poradenstva a/alebo alkoholovej závislosti.

Trianguláciu výberového súboru sme sa rozhodli doplniť aj účastníkmi rodinného poradenstva, ktoré sa zúčastňujú rodinného poradenstva v súvislosti so závislosťou jedného člena rodiny. Ako kritérium sme si zadali časový interval rodinného poradenstva v dĺžke minimálne troch rokov a minimálne troch členov rodiny, pričom jeden z nich bol vždy dieťa. Dĺžku poradenského procesu ako kritérium sme si zvolili najmä na základe Hellerovho rozdelenia (1996), kde tretí rok abstinencie je zameraný na posilnenie zdravého životného štýlu a utvrdzovanie si pozitívnych návykov. Môžeme sa tak domnievať, že rodiny po uplynutí aspoň troch rokov rodinného poradenstva budú vedieť dostatočne jasne reflektovať proces a zmeny, ktoré sa v ňom udiali.

V kvantitatívnej časti výskumu sme na vyhodnotenie uzatvorených otázok dotazníka a ankety používali základné matematické postupy prvostupňovej štatistiky. Pri otvorených otázkach sme využívali najmä kategorizáciu odpovedí.

Pri spracovávaní rozhovorov s expertmi sme použili interpretatívnu analýzu obsahu [Miovský, 2006], [Plichtová 2002]. Dáta sme spracovali aj tzv. frekvenčnou analýzou. Išlo o doplnkovú formu analýzy. Podobný postup sme aplikovali aj na dáta získané o rodinných príslušníkoch. Použili sme Interpretatívnu fenomenologickú analýzu dát (IPA), popísanú najmä autormi Jonathan A. Smith, Paul Flowers and Michael Larkin (2009). Na Slovensku je táto forma analýzy využívaná ojedinele. Ide o dvojúrovňový interpretačný proces.

Uvedomujeme si, že obidve použité analýzy textu (interpretatívna analýza obsahu a fenomenologická interpretatívna analýza) majú skoro totožnú štruktúru v spracovaní dát a podobnosť spoločných tabuliek výsledkov. Rozdiel však vnímame najmä v hĺbke získaných informácií z rozhovorov a v osobnej skúsenosti participantov s touto témou. Práve na zachytenie fenomenologickosti obsahov sme sa rozhodli podrobiť texty expertov a rodinných príslušníkov rozdielnymi typmi analýzy.

Výsledky

Výsledky výskumu sme rozdelili na časť kvantitatívnu – dotazníky a ankety a časť kvalitatívnu – experti a rodinní príslušníci. Popisujeme iba najzaujímavejšie časti výsledkov.

Prvostupňovou štatistikou sme vyhodnotili dotazníky a ankety, ktoré sme rozposlali do všetkých inštitúcií, ktoré môžu poskytovať rodinné poradenstvo na Slovensku v súvislosti s alkoholovou závislosťou. Na dotazník, ktorý sme distribuovali päť krát kvôli nedostatočnej návratnosti v priebehu mesiacov október 2011 až január 2012 odpovedalo z 312 inštitúcií nasledovných 12. Napriek získaným informáciám z dotazníka si uvedomujeme veľmi malú návratnosť a nemôžeme hovoriť o nejakých relevantných výsledkoch. Práve preto sme sa rozhodli opätovne osloviť všetky inštitúcie a požiadať ich aspoň o odpovede na dve otázky – či vykonávali v roku 2011 rodinné poradenstvo a či vykonávali v roku 2011 rodinné poradenstvo zamerané na alkohol v rodine. Zo všetkých inštitúcií odpovedalo 52 organizácií, ktoré vykonávajú rodinné poradenstvo a 28 z nich vykonáva aj poradenstvo s rodinou s členom závislým od alkoholu.

Jednotlivé údaje z dotazníka sme sa snažili vyhodnotiť v rámci kategorizácie odpovedí. Musíme konštatovať, že vzhľadom na taký malý počet vrátených dotazníkov budeme uvádzať iba súhrn informácií a nebudeme ich špecificky deliť na jednotlivé inštitúcie. Poradenstvo zamerané na rodinu s členom závislým od alkoholu poskytlo v minulom roku desať organizácií. Závislosť zaraďujú medzi okruhy krízových situácií, ktorým sa najčastejšie venujú. V odpovediach o profile poradenského procesu sme identifikovali spoločné prvky: pomenovanie problému závislosti v rodine s iniciátorom, identifikácia jeho vlastného problému v rámci závislosti v rodine, mapovanie predchádzajúcich riešení, resp. starých vzorcov správania, brainstorming nových možností, nácvik nových vzorcov správania, sprevádzanie, podporovanie procesom rozhodovania. S procesom poradenstva úzko súvisia aj metódy a techniky, ktoré využívajú poradcovia: anamnestický rozhovor, osobnostné testy, situačné dotazníky, rodinné mapy, sochanie, diskusia, presvedčanie, nácvik komunikačných zručností, nácvik asertívneho správania, resp. pozitívneho zvládania vlastnej agresivity a agresivity členov rodiny a rozširovanie repertoáru možných spôsobov riešenia konfliktov, resp. vyrovnania sa so stresom. Oceňovanie a práca na sebaúcte a dôvere sú používané v celom procese.

Príčinou neodpovedania na dotazník a anketu môže byť vysoké pracovné vyťaženie poradcov, istý nezájem o túto problematiku, resp. neujasnenie si vlastného postoja a legitimizovania sa. Čiastkový dôvod nereagovania môže byť aj v zlyhaní techniky, prípadne v zaniknutí našich mailov v celkovej pošte. Výsledky z dotazníkov i ankety majú pre nás napriek svojim limitom istú výpovednú hodnotu. Dotazníkové odpovede sa najmä v metodike výrazne rôznili a potvrdzujú nám tak náš predpoklad, že rodinné poradenstvo nie je ustálené. Široko postavené okruhy práce môžu viesť k neúmernému zaťaženiu. Množstvo slabých stránok, na ktoré upozorňujú, môže viesť napríklad k zníženiu motivácie pracovať v tejto oblasti. Ako slabú stránku rodinného poradenstva uvádzali nedostatočné personálne zabezpečenie, nedostatok času na ďalšie odborné zdokona-

lovanie, málo dlhodobých výcvikov organizovaných zamestnávateľom. Vyskytli sa aj materiálne nedostatky. Uviedli aj nízku informovanosť laickej verejnosti o sieti poraden-
ských služieb a nedostatok špecializovaných služieb vo vybraných regiónoch.

Napriek súčasnému stavu, výsledky z ankety poukázali na zaujímavý fakt. Z 52 odpovedí sa konkrétne rodinnému poradenstvu zameranému na alkoholovú závislosť venovala v roku 2011 viac než polovica reagujúcich inštitúcií. Slabou stránkou tohto zistenia je nepresné definovanie vykonaného rodinného poradenstva. To akým spôsobom sa toto rodinné poradenstvo vykonávalo zostáva nezistené. Všetky parciálne výsledky z dotazníkov i ankety nám kopírujú stav, ktorý popisujú aj experti v nasledujúcej časti.

V ďalšej časti článku budeme prezentovať výsledky z výskumu expertov.

Výsledky sme rozdelili do troch oblastí. Prvá časť je tvorená prehľadom vnímaných udalostí vo vývoji rodinného poradenstva z histórie až po súčasnosť. Zároveň sme pozornosť upriamili aj na jednotlivých vykonávateľov rodinného poradenstva. Druhú tvorí pohľad na metodiku rodinného poradenstva v kontexte časového faktora a posledná súčasť výsledkov expertov je zameraná na ďalšie faktory zmien, ktoré ovplyvňujú rodinné poradenstvo.

Spoločná téma *histórie a súčasného stavu* a obsahy, ktoré ich napĺňali sú nasledujúce:

- história rodinného poradenstva – vplyv dlhej tradičnej liečby, pociťovaná neexistencia priestoru pre rodinných príslušníkov, vnímaná inšpirácia zo zahraničia, ktorá ovplyvňovala vývoj rodinného poradenstva na Slovensku, nadšenie jednotlivcov ako hybná sila a vznik predmanželských a manželských poradní,

- všeobecne vnímaný súčasný stav rodinného poradenstva – náročnosť práce rodinných poradcov, ktorý nechápeme ani v negatívnom alebo pozitívnom kontexte,

- pociťované negatíva súčasného stavu – vnímaná nesystematickosť, nekontinuitnosť a neinštitucionalizovanie rodinného poradenstva, nespokojenie z finančného ohodnotenia, absencia odborníkov a celkovo služieb pre rodiny, preferovanie v poskytovaných službách samotných závislých ako rodinných príslušníkov, stereotypné správanie sa poradcov ako spôsob vlastnej ochrany a neadekvátne využívanie krízovej intervencie ako náhrady za rodinné poradenstvo,

- vnímané pozitíva súčasného stavu rodinného poradenstva – oceňovanie rozvoja spolupráce, otvorenosti a inšpirácie inými organizáciami a problematikami, prostredníctvom zaangažovanosti a nadšenia jednotlivcov, snaha o zavedenie rodinného poradenstva nielen v zákonoch, ale aj v prepojení pracovnej, školskej a inej komunity,

Spoločné témy a obsahy v rámci *metodiky rodinného poradenstva* sme rozdelili do týchto častí:

- metodika rodinného poradenstva – vnímanie rovnakého procesu úzdravy spoluzávislého a závislého a neexistencia ucelenej metodiky na Slovensku, využívanie

rôznorodosti výcvikov v praxi a individuálna ponuka metód v súvislosti s rodinami, rodina je vnímaná ako jeden klient, aj keď sa využívajú rôzne formy práce s rodinou (pár, rodič + dieťa,...), najčastejšie využívané poradenské prístupy

- konkretizácia metód, využívaných v praxi poradcov – rôznorodé využívanie metód v závislosti od danej rodiny, aplikácia najmä psychoedukácie, mapovania, rozhovoru, klarifikácie, povzbudzovania, porozumenia, sprevádzania, prijatia, akceptácie a kongruencie, hier, projekcie, sebareflexie a reflexie, dotazníkov, zvonu závislosti, výmeny rolí, domácich úloh a motivačných rozhovorov.

Poslednú oblasť tvorili obsahy vo vzťahu k *faktorum zmien*:

- čas v rodinnom poradenstve ako faktor zmien – neexistencia presne stanoveného času na zmenu v rodine, pri dlhodobej spolupráci možné návraty k riešeniu problémov, začiatková fáza venovaná mapovaniu problémov, poskytovaná individuálna ponuka metód v kontexte času, tri roky ako postačujúce obdobie na zmenu v životných postojoch,

- faktory zmien, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu v rodinnom poradenstve – náročnosť zvládnutia rozchodu, rozvodu, konfliktov a nezhôd, pociťovaná záťaž v práci alebo nezamestnanosť, subjektívny pocit schopnosti zmeny v osobnom, pracovnom a i. živote,

- vnímanie recidívy ako súčasti závislostí – následky vo vzťahoch v rodine po recidíve závislého, recidíva ako dôsledok životných situácií, dôležitosť vťahnutia rodiny do riešenia recidívy a neopomenuteľná súčasť rodinného poradenstva, vnímanie dvoch typov recidív (pošmyknutie a pád), reflektovanie možnosti recidívy počas celého života bez ohľadu na čas strávený v poradenstve.

Subjektívne pociťované obsahy, ktoré nám vyplynuli z rozhovorov s rodinnými príslušníkmi považujeme za zaujímavé doplnenie pohľadu na priebeh rodinného poradenstva. Našou prioritou nebolo detailné zmapovanie dlhodobého vplyvu rodinného poradenstva na rodinu, ale skôr zaznamenanie osobne dôležitých ideí jednotlivých rodinných príslušníkov. Subjektívne pociťované obsahy sme zaradili pod spoločné témy.

Strach na začiatku rodinného poradenstva, uvoľňujúca sloboda vo vyjadrovaní sa alebo v mlčaní, vzor pre bežný život, manželka ako motivácia pre navštevovanie poradenstva, a taktiež postupná strata pravidelných návštev či subjektívne pociťovaná zmena správania sa bola začlenená do spoločnej témy *vnímania rodinného poradenstva* rodinnými príslušníkmi.

Medzi ďalšie zatriedené obsahy, ktoré vytvorili spoločnú tému *vplyvu rodinného poradenstva na rodinu*, patrí vnímaný pocit spojenia rodiny, otvorenie a zintenzívnenie komunikácie, zvýšenie ostražitosti a prevencie u vlastných detí. U piatich participantov bolo rodinné poradenstvo základným impulzom pre získanie nových zážitkov.

K špecifickým témam, ktoré sa vynorili v rozhovoroch patrí aj *vnímanie terénnych aktivít*, na ktorých sa rodiny zúčastňujú. Identifikovali sme výrazne pocitovaný vplyv týchto aktivít na deti a silný pocit spolupatričnosti. Relax, oddych a vypnutie zo stereotypu bežného života či získanie nových priateľstiev sme tiež zaradili do tejto spoločnej témy. *Recidíva* ako ďalšia spoločná téma bola vnímaná rodinnými príslušníkmi ako neočakávaná súčasť života, ktorá prináša častý pocit ohrozenia a strachu. Mužskí participanti ju taktiež vnímajú ako ohrozenie, ktoré ich navracia späť do rodinného poradenstva. Jedinú *techniku*, ktorú vedeli participanti identifikovať v rodinnom poradenstve, bolo písanie si denníkov. Zvýrazňovali najmä priestor na rôznorodosť pohľadov a zapojenie oboch manželov do písania denníka. Iné typy techník či metód neboli identifikované. Identifikované obsahy pod spoločnou témou - *vedenie rodinného poradcu* boli nasledujúce: oddanosť rodinného poradcu ako základ práce, zručnosti v aktívnom počúvaní a usmerňovaní rozhovorov, podpora a porozumenie. Tieto schopnosti rodinného poradcu boli vnímané ako najpodstatnejšie v procese, aj keď si rodinní príslušníci uvedomujú aj náročnosť tejto pozície.

Uvedomujeme si, že náš výskum podlieha niekoľkým limitom, najmä v súvislosti nerelevantným výsledkami v kvantitatívnej časti. Vzorka rodinných príslušníkov mohla byť väčšia a namiesto doplnujúcej funkcie vo výskume, mohla zastávať konfrontačnú funkciu. Predpokladáme, že zabezpečenie rôznych typov rodín s členom závislým od alkoholu v roly matky, otca a dieťaťa by prispelo k plnohodnotnejšiemu obrazu o subjektívnom vnímaní rodinného poradenstva a zmien v kontexte času.

Výskumné zistenia sme sa rozhodli pretaviť najmä do praktickej roviny. Vnímame to ako príležitosť na inšpiráciu a zefektívnenie rodinného poradenstva na Slovensku.

Naše odporúčania sme formulovali na základe samotných odporúčaní expertov a rodinných príslušníkov a doplníme ich vlastnými konkrétnymi návrhmi pre bežný výkon poradcu. Naše predkladané námety môžeme deliť do dvoch skupín – zabezpečenie ponuky a zabezpečenie dopytu po rodinnom poradenstve.

Ponuka rodinných poradcov by mala byť postavená na praktických skúsenostiach a kvalitnom vzdelaní. Sme presvedčení, že správne nastavený vzdelávací systém už počas vysokoškolského štúdia by mohol napomôcť k hlbšej orientácii sa v téme. Vzdelávanie v systemickom prístupe považujeme spolu s expertmi za najdôležitejšie pre prácu s rodinou a navrhujeme zvýšiť úroveň tohto vzdelávania na Slovensku. Legislatívne by bolo možné tieto povinnosti upraviť prostredníctvom minimálnych štandardov na výkon rodinného poradcu. Navrhujeme taktiež zostaviť publikáciu zameranú na metódy a techniky v rodinnom poradenstve. Kniha by mohla byť zaujímavým inšpiratívnym nástrojom pre poradcov a v on-line verzii by do nej mohli vstupovať so svojimi pripomienkami a zlepšeniami. Veríme, že do povedomia poradcov by sa dostala aj prostredníctvom série menší-

ch konferencií alebo diskusných podujatí, na ktorých by sa mali zúčastňovať nielen orgány štátnej správy ale aj samosprávy a tretí sektor. Súčasťou minimálnych štandardov musí byť vypracovaná aj forma nezávislej kontroly nad výkonom poradenstva. Predpokladáme, že portál rodinného poradenstva môže slúžiť k aktualizácií potrebných informácií a zároveň by mohol byť súčasťou propagácie poradenstva pre laickú verejnosť. Odporúčame taktiež prepracovanie smerníc na vyhodnocovanie rodinného poradenstva a zjednotiť systém vykazovania jednotlivých úkonov prostredníctvom on-line aplikácie štatistiky.

Druhý typ odporúčaní sa venuje najmä dopytu rodín po rodinnom poradenstve. Myslíme si, že zintenzívniť ho môžeme nielen už spomínaným portálom, ale najmä besedami s ľuďmi na rôznych pracoviskách. Taktiež odporúčame zvýšiť propagáciu rodinného poradenstva prostredníctvom rôznych edukačných materiálov, letákov a príspevkov v novinách. V rámci verejnoprávnej televízie by bolo možné zakomponovať túto tému do relácií zaoberajúcimi sa pomocou.

Preventívne oslovovať mladých ľudí a ponúknuť im aj túto formu pomoci by bolo možné prostredníctvom infostánkov na rôznych typoch festivalov a verejných akcií. Zároveň sa domnievame, že je potrebné posilniť svojpomoc v konkrétnych mestách cez dotácie a zvýhodnenia zo strany mesta alebo obce (napr. symbolický prenájom priestorov, spolupráca pri dotovaní terénnych aktivít, propagácia na oficiálnych web stránkach a pod.)

Uvedomujeme si, že téma rodinného poradenstva v súvislosti s alkoholovou závislosťou nie je ešte ani zďaleka dôkladne preskúmaná. Naše výskumné zistenie však považujeme za jednu z prvých „lastovičiek“, ktoré by mohli aj túto problematiku vrátiť naspäť do zorného uhla výskumu na Slovensku.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] *First Progress Report On The Implementation Of The EU Alcohol Strategy*
- [2] *Ein Angebot an alle, die einem nahestehenden Menschen helfen wollen*, 2001. Berlin: DHS. 2001. 21 s.
- [3] Európske Monitorovacie Centrum Pre Drogy A Drogovu Zavislost'. 2010. *Výročná správa - stav drogovej problematiky v Európe 2009*. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2010. 108 s. ISSN 1830-0804.
- [4] *Family Counseling and Crisis Intervention Services*. [online]. 2010, [cit. 2010-10-19]. Dostupné na internete: <http://www.ibisworld.com/industry/default.aspx?indid=1608>
- [5] *Európska sociálna charta (revidovaná)*. [online]. 1996. [cit. 2010-06-23]. Dostupné na: <http://www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/Presentation/ESCRBooklet/Slovak.pdf>

- [6] Uhlinger, C. – Tschui, M. 2009. *Když někde blízky pije*. Portal : Praha, s. 140. ISBN 978-807367-610-0
- [7] *Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov*. [online]. 2008, [cit. 2010-10-26]. Dostupné na internete: <www.upsvar-zv.sk/zakony/448_2008.pdf>
- [8] *Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. [online]. 2005, [cit. 2010-10-14]. Dostupné na internete: <www.employment.gov.sk/index.php?id=1530>
- [9] Heller, J. – Pecinová, O. 1996. *Závislosť známa neznáma*. Praha: Grada, 1996. 168 s. ISBN 80-7169-277-8.
- [10] Hendl, J. 2005. *Kvalitatívny výzkum*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- [11] Švaříček, R. – Šedová, K. a kol. 2007. *Kvalitatívny výzkum v pedagogických viedach*. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 987-80-7367-313-0
- [12] Miovský, M. 2006. *Kvalitatívny prístup a metódy v psychologickom výskumu*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2006. 332s. ISBN 80-247-1362-4
- [13] Plichtová, J. 2002. *Metódy sociálnej psychológie zblízka; Kvalitatívne a kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Bratislava : Média, 2002. 350 s. ISBN 80-967525-5-3.
- [14] Smith, J. – Flowers, P. – Larikn, M. 2009. *Interpretative Phenomenological Analysis; Theory, Method and Research*. London : SAGE Publication Inc., 2009. 225 s. ISBN 978-1-4129-0833-7
- [15] Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
- [16] *Verejné zdravie a EÚ: prehľad 2007*. [online]. 2007, [cit. 2010-09-05]. Dostupné na internete: <http://www.eph.org/IMG/pdf/publichealth_text_slovaak.pdf>
- [17] *September 2009*. [online]. 2009. [cit. 2012-04-04]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/health/archive/ph_determinants/life_style/alcohol/documents/alcohol_progress.pdf>

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č.1/0221/11: Evaluácia výsledkov procesu resocializácie klientov resocializačných stredísk v podmienkach Slovenskej republiky

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 141-153]

Martin Kakalej

Katolícka univerzita v Ružomberku, Slovakia

Manželské záväzky ako program a cesta pre šťastné manželstvo

Marital commitment as a way to program a happy marriage

Keywords: *obligations of marriage, lifelong community, love, good husbands, procreation and education of children*

Summary

The love communion between God and men takes on a significant statement in marriage between a man and a woman. God favored them with the same personal dignity and enriched them with inalienable rights and obligations which are so typical for the human being. However we are nowadays a witness of crisis of the sacramental marriage. The man is frightened to commit for his whole life. He is exposed to a big pressure of consumerism, to a hidden dictatorship of thinking injected through the media as well as to negative examples of famous people from cultural and social life whose live dissolute lives. What was once abnormal is becoming a template of behavior of a modern man. The need of every period, in order to raise healthy future generations, is to have a happy marriage which doesn't mean without problems because it doesn't exist. We are talking about marriage where man and woman fulfill their roles of husband and wife, father and mother in love in spite of everything. Therefore in this post I would like to dig in deeper into the essence of marriage commitments which are the best program and path to a happy marriage.

Úvod

Boh stvoril človeka z lásky a povolal ho k láske, ktorá je základným a vrozeným povolaním každej ľudskej bytosti (Porov. KKC 1603). Spoločenstvo lásky medzi Bohom a ľuďmi, nadobúda významné vyjadrenie v manželskom zväzku, uzavretom medzi mužom a ženou (FC 13). Sám Boh je jeho pôvodcom (GS 48). Marek evanjelista zachytáva Kristove slová: „Preto muž opustí svojho otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dvaja v jednom tele“(Mk 10, 7-8). Toto povolanie k manželstvu je teda vpísané v samej prirodzenosti muža a ženy ako vyšli z rúk Stvoriteľa. Nie je čisto ľudskou ustanovizňou, napriek početným zmenám, ktorými mohlo prejsť počas storočí v rozličných kultúrach, sociálnych štruktúrach a duchovných postojoch. Vo všetkých kultúrach jestvuje určitý zmysel pre veľkosť manželského zväzku. Lebo blaho človeka a ľudskej i kresťanskej spoločnosti úzko súvisí s priaznivým položením manželského a rodinného spoločenstva (Porov. KKC 1603).

Boh teda stvoril človeka "ako muža a ženu", obdaril rovnakou osobnou dôstojnosťou muža i ženu a obohatil ich neodcudziteľnými právami a povinnosťami, ktoré sú ľudskej osobe vlastné (FC 22).

Naproti tomu dnešnú dobu by sme mohli označiť za čas krízy posvätného manželského zväzku. V jeseni 2011 sme v médiách zachytili správu, že Španielsko uvažuje nad uzatváraním manželstiev na dobu určitú. Vraj by to malo predísť veľkej rozvodovosti. Človek má obavu viazať sa na celý život. Je podnietený veľkému tlaku konzumizmu, skrytej diktatúre myslenia vtláčanej cez médiá, zvlášť v civilizovanom modernom svete, ako aj „príkladom“ známych ľudí, či už kultúrneho alebo spoločenského života, ktorí žijú neviazaným životom. To, čo bolo kedysi nenormálne, stáva sa akoby šablónou správania sa moderného človeka. Pri tomto všetkom, keď na mnohých miestach dosahuje rozvodovosť viac ako päťdesiat percent zo všetkých uzavretých manželstiev, je každé verne trvajúce manželstvo istým spôsobom znamením Boha a jeho neprestávajúcej vernosti a dôvere v človeka. Absolútna vernosť v manželstve nesvedčí o ľudskom výkone, ale o Božej vernosti aj vtedy, keď na Boha zabúdame a zrádzame ho. Uzavrieť dnes cirkevné manželstvo znamená preto dôverovať viac v Božiu pomoc ako vo vlastnú zásobu lásky [Youcat 2011].

Potrebou každej doby, aby boli vychovávané zdravé budúce generácie, je mať šťastné manželstvo, kde pod termínom „šťastné manželstvo“ nemyslíme bezproblémové, lebo takého niet, ale také manželstvá, kde si muž a žena plnia svoje úlohy muža a ženy, otca a matky a to v láske napriek všetkému. Práve preto chcem hlbšie načrtnúť do podstatných manželských záväzov, ktoré sú tým najlepším programom a cestou pre šťastné manželstvo.

Záväzky manželstva ako predmet manželského súhlasu

Predmetom kánonickej manželskej zmluvy je dar seba samého vzhľadom na založenie manželstva (Porov. CIC kán.1057 § 2). Vyjadrenie „dar seba samého“, ktoré je skôr všeobecného charakteru, nachádza svoju právnú konkretizáciu v prebraní manželských práv a povinností vo vzťahu k partnerovi. A preto ten, kto nie je schopný zaručiť žiadne dodržiavanie manželských práv a povinností (alebo hoc iba niektoré z nich), sa považuje za osobu neschopnú pre platné založenie (právneho) manželského vzťahu [Bianchi, 2007: 212].

Pod pojmom podstatné manželské povinnosti nemožno rozumieť iba to, čo sa bežne označovalo termínom manželské povinnosti a čo CIC 1917 nazýval *ius ad corpus*- právo na telo, na telesné spolužitie. Je potrebné vyjsť z cieľov manželstva, ako ich opisuje nový CIC 1983 ako aj dokumenty DVK [Klimeš, 2004: 111].

Gaudium et Spes v bode 48 opisuje kresťanské manželstvo pri ktorom poukazuje na ciele manželstva nasledovne: „Dôverné spoločenstvo manželského života a lásky, ktoré ustanovil Stvoriteľ a vybavil vlastnými zákonmi, je založené na manželskej zmluve, čiže na neodvolateľnom osobnom súhlase. Tak ľudským úkonom, ktorým sa manželia navzájom odovzdávajú a prijímajú, vzniká z Božieho rozhodnutia trvalá ustanovizeň, a to aj pred spoločnosťou. Tento posvätný zväzok v záujme manželov a ich potomstva, ako aj spoločnosti nezávisí od ľudskej svojvôle. Veď sám Boh je pôvodcom manželstva, ktoré sa vyznačuje rozličnými dobrami a cieľmi. To všetko je nanajvýš dôležité pre zachovanie ľudského rodu, pre osobné blaho a večný osud každého člena rodiny, ako aj pre dôstojnosť, stálosť, pokoj a šťastie rodiny i celej ľudskej spoločnosti. Samotná manželská ustanovizeň a manželská láska sú svojou prirodzenou povahou zamerané na plodenie a výchovu potomstva, v čom dosahujú akoby svoju korunu. Muž a žena, ktorí manželskou zmluvou „už nie sú dvaja, ale jedno telo“ (PorovMt 19, 6), si dôverným spojením svojich osôb a svojho konania preukazujú vzájomnú pomoc a službu, prežívajú zmysel svojej jednoty a čoraz plnšie ju dosahujú. Toto dôverné spojenie, čiže vzájomné darovanie sa dvoch osôb, ako aj dobro detí vyžadujú úplnú vernosť manželov a dôrazne požadujú ich nerozlučiteľnú jednotu“(GS 48).

Ešte stále sa vedú diskusie o tom, ktoré záväzky manželstva sú dôležité alebo podstatné. Rota Romana má jednotnú mienku o tom, že záväzky vyplývajúce z „troch dobier manželstva“, ktoré sú zároveň aj podstatnými manželskými záväzkami [Huber, 2002: 108]. čo v sebe obsahuje aj definícia manželstva (Porov. CIC kan 1055, §1):

- celoživotné spoločenstvo (*consortium totius vitae*)
- dobro manželov (*bonum conjugum*)
- plodenie a výchova detí [Němec, 18].

Celoživotné spoločenstvo muža a ženy

Celoživotné spoločenstvo (Z platného manželstva vzniká medzi manželmi zväzok, ktorý je svojou povahou doživotný a výlučný; okrem toho sa v kresťanskom manželstve manželia na povinnosti a dôstojnosť svojho stavu osobitnou sviatosťou posilňujú a akoby zasväcujú. (Kán. 1134 CIC 1983) muža a ženy ako osobný zväzok je kľúčovým bodom koncilového chápania manželstva, čo predstavuje zmenu oproti kódexu CIC 1917. (CIC 1017 chápal manželstvo ako inštitút na zachovanie ľudského rodu, ktorý potrebuje prirodzene muža a ženu, ktorí tvoria trvalé a výlučné spoločenstvo, pričom miera osobného vzťahu je rozvinutá prinajmenšom v sexuálnej oblasti. [Geringer, 2000: 62].

Termín „celoživotné“ zdôrazňuje Ján Pavol II. vo svojom príhovore Rímskej rote slovami: „ Ak chce byť dar úplný, musí byť bez návratu a bez výhrad.“ [Joannes Paulus II, 1982: 451]. Nejedná sa teda o manželstvo, ktoré chce si navzájom zdieľať len určité aspekty života, napríklad len oblasť sexuality alebo len plodenie potomstva, ale zahŕňa celú osobu partnera [Rhode, in: <http://www.ulrichrhode.de/lehrv/ehe/e-skriptum.pdf>].

Slovo consortium (con - spolu, sors - osud, údel) zdôrazňuje význam manželstva ako spoločnej cesty života k Bohu s tými, s ktorými sme spojení. Toto spoločenstvo zahŕňa celý život v dimenzii:

a) kvalitatívnej – čo predstavuje zdieľanie všetkého, čo tvorí život manželov, pričom toto zdieľanie je v takej intenzite nie je možné s viacerými osobami súčasne, preto celoživotné spoločenstvo je charakterizované jednotou (unitas),

b) kvantitatívnej – čo predstavuje zdieľanie na celý pozemský život, čo vyžaduje stálosť a trvanie takeého vzťahu. Preto toto consortium je charakterizované nerozlučiteľnosťou [Němec, 16]. Mocou sviatostnej povahy svojho manželstva tým, že manželia navzájom k sebe patria, vyjadrujú prostredníctvom sviatostného znaku spojenie Krista s Cirkvou (FC 13). Ježiš hovorí: „Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje“(Mt 19, 6).

Puza charakterizuje bližšie *consortium totius vitae* ako:

- a) vzájomne darovaná láska, ktorá nie je egoistická, ale sa stará o dobro a šťastie partnera,
- b) -rešpektuje manželskú morálku a poznanie partnera v otázkach sexuality,
- c) -rešpektuje osobnú pohlavnú inakosť a citlivosť manželského partnera,
- d) vzájomná zodpovednosť manželov v ich vzťahoch,
- e) vzájomná zodpovednosť manželov v otázkach finančného zabezpečenia,
- f) morálna a fyzická zodpovednosť pri plodení detí,
- g) rodičovská zodpovednosť v láske a výchove detí,
- h) zrelé osobné správanie v bežnom živote,

- i) osobná kontrola alebo zdržanlivosť, dokiaľ je požadovaná pre rozumné a ľudské správanie,
- j) ovládanie vášní, potrieb a inštinktov, ktoré by mohli ohroziť harmóniu manželského života,
- k) spoľahlivosť a prispôsobivosť, miernosť a dobro, zmysel pre spoločné zdieľanie sa a rozhodovanie o dôležitých manželských a rodinných záležitostiach,
- l) objektivita a realizmus pri hodnotení manželského a rodinného života, jasnosť v určení spoločných životných cieľov [Puza, 1993: 377-378].

Dobro manželov

Dobro manželov (Výraz *bonum coniugum* je v kánonickom práve novým termínom. Kódex 1917 ho nepozná [Pázdziór, 2009: 26] je podstatný cieľ manželstva, nie len v morálnom zmysle, ale aj v právnej podstate štruktúry manželstva, ako to ustanovil Stvoriteľ. O tom hovoria biblické správy o ustanovení manželstva. Prvá správa je z Gn 1,27-31 poukazuje na myšlienku, ďalej odovzdávať život. Druhá hovorí Boh: „Nie je dobré, ak človek je sám“ (Gn 2,18) a Boh dáva človeku pomocníčku, ktorá sa mu hodí. Pre ktorú muž opustí otca i mamu a pripojí sa k manželke a budú dvaja v jednom tele (Porov. Gn 2, 24). V tejto druhej správe o stvorení sa ukazuje ako prvý cieľ dobro manželov v nerozlučnom spoločenstve života. Podstatné ciele sú takv pláne Stvoriteľa podstatne navzájom spojené [Pustet, 1999: 886].

V rotálnych vyjadreniach môžeme nájsť rôzne odpovede na otázku o podstate *bonum coniugum*. Dobro manželov chápu ako zachovanie manželskej zmluvy cez vzájomnú vernosť, vytrvanie v nej až do smrti, prijatie a vychovanie potomstva. Pre iných je dobro manželov podstatné v zmysle ich vzájomného psychosexuálneho dopĺňania sa. Predstavuje sa ako hlboká fúzia osôb, prostredníctvom ktorej sa dvaja psychosexuálne dopĺňajú, bez čoho nemôže existovať manželské spoločenstvo. Dobro manželov je hlavne právo každého z nich na nájdanie vlastného konkrétneho spolupartnera pre psychologické a psychosexuálne dopĺňanie. Podľa iných je dobro manželov zase dôležitým prvkom manželstva, pretože predstavuje schopnosť nadviazať a vytvoriť s budúcim manželom medziľudský vzťah, pričom práve v tomto vzťahu je obsiahnuté dobro manželov. bez nich by nebola možná manželská jednota [Pázdziór, 2009: 27].

Všetky tieto pohľady poukazujú na pravdu, že dobro manželov:

- a) je zo svojej prirodzenosti tak určené pre obohatenie každého z manželov,
- b) má prispieť k ich vzájomnému zdokonaleniu, rozvoju osobného blaha.,
- c) prirodzené zameranie manželstva má svoj hlboký základ v dopĺňanie prirodzenosti muža a ženy [Grochowski, 1997: 173], čo vyjadrujú slová kán. 1057, 2 „odovzdávajú sa a prijímajú“ [Bañares, 2002: 1065]. To znamená, že

manželia stoja v každom prípade pri sebe a vzájomne si pomáhajú spoločne zvládať život, od malých krokov v kuchyni až po obetujúcu starostlivosť v chorobe. V každej životnej situácii sú tu jeden pre druhého a každý z manželov sa môže spoľahnúť na toho druhého [Geringer, 2007: 64].

Napĺňanie dobra manželov nemôže byť závislé od subjektívnych želaní partnerov. Znamenalo by to v praxi len osobné uspokojenie vychádzajúce napríklad zo sexuálneho aktu. Ak by im pri sobášii išlo len o vlastné dobro a nie o dobro toho druhého, vtedy sa neuzatvára platné manželstvo [Rhode, in: <http://www.ulrichrhode.de/lehrv/ehe/e-skriptum.pdf>], nakoľko takéto dobro je v zjavnom rozpore s kresťanským pohľadom na človeka a manželstvo [Bianchi, 2007: 218].

Plodenie a výchova detí

Hlavnou úlohou rodiny je služba životu, splnenie pôvodného požehnanie Stvoriteľa v priebehu dejín tým, že sa plodením prenáša Boží obraz z človeka na človeka. Plodnosť je ovocím a znakom manželskej lásky, živým svedectvom plného vzájomného darovania sa manželov (Je potrebné poznamenať, že právny systém priamo nezdržuje splodenie alebo nespodenie potomstva, na základe čoho by sa overovala platnosť manželstva, ale naopak zdôrazňuje schopnosť subjektu zaujať také správanie, z ktorého za normálnych okolností dôjde k počatiu [Bianchi, 2007: 217]). Správne udržiavaná manželská láska a celý spôsob rodinného života, ktorý z nej vyplýva bez zanedbávania ostatných cieľov manželstva, smeruje k tomu, aby manželia boli ochotní odvážne spolupracovať s láskou Stvoriteľa a Spasiteľa, ktorý ich prostredníctvom stále rozširuje a obohacuje svoju rodinu (FC 28).

Je pravdou, že nemôže vzniknúť platné sviatostné manželstvo, keď sa sexualita vylúči. To však neznamená, že každé jedno manželstvo musí uskutočniť tento cieľ. Lebo zachovanie pokolenia nie je jediným zmyslom manželstva. Pre uskutočnenie tohto cieľa do istej miery stanovené hranice. Kto zo zdravotných dôvodov alebo kvôli svojmu veku nemôže mať deti, napriek tomu môže platne uzavrieť manželstvo [Rhode, in: <http://www.ulrichrhode.de/lehrv/ehe/e-skriptum.pdf>].

Všetky tieto ciele sú znakom toho, že kto sa sobášii, nemôže sledovať subjektívne rôzne ciele. Z osobného hľadiska môže byť pre niekoho cieľom prostredníctvom sobášii odchod z rodičovského domu, zo sociálneho hľadiska zaopatrenie, spájanie majetkov a iné. Takéto subjektívne ciele majú len málo dočinenia s podstatou manželstva [Geringer, 2000: 65].

Spoločenstvo osudov

Faltin vo svojom právnom východisku v rozsudku Rímskej Roty z 11.10.2000 hovorí o tzv. štvrtom dobre v manželskom zväzku. Konštatuje, že už dlhú dobu učenie Cirkvi potvrdzuje, že sa požaduje nie len schopnosť prevziať tri dobrá manželstva, ale aj schopnosť, prevziať tzv. *spoločenstvo osudov života v úsilí o dobrá manželov* [Lüdicke, 2012: 60]

Pretože nás musí zaujímať nie len čo majú prevziať sobášiaci sa, pričom sa tu myslí na práva a povinnosti manželstva, ale aj ako. Dôležité miesto tu má zodpovednosť, úprimnosť, vzájomné darovanie a prijímanie sa. Všetky tri dobrá manželstva sa musia opierať o vzájomný manželský vzťah. Iba tak sa overuje nerozlučiteľnosť, vernosť a ostatné záväzky [Ruiz, 2000: 43].

Spomenuté ciele manželstva netvoria samu jej podstatu, ale sú s ňou natoľko spojené, natoľko z nej vychádzajú, že bez nich by manželstvo nebolo tým, čím má byť. Preto ich odmietnutie vedie k odmietnutiu samotného manželstva, teda k jeho neplatnosti [Němec, 16-17].

Rímski biskupi ohľadom cieľov a záväzkoch sviatostného manželstva

Ján Pavol II. vo svojich príhovoroch Rímskej Rote sa zvlášť v rokoch 2000 - 2003 venoval cieľom a záväzkom sviatostného manželstva. Zdôrazňuje ich hodnotu v Božom pláne, potrebu očistenia od nánosov doby a znova oživenie ich zmyslu pre kresťanský život.

Boží pôvod ľudských cieľov a záväzkov manželstva.

Ján Pavol II. poukazuje na pôvod cieľov a záväzkov manželstva slovami: „Manželský zväzok sa uskutočňuje skrze slobodný súhlas oboch zainteresovaných strán, avšak tento ľudský súhlas sa zakladá na pláne Boha. To znamená, že prirodzená ľudská dimenzia manželského zväzku utvorená Bohom je kľúčom k interpretácii podstatných manželských vlastností“ [Joannes Paulus II, 2002: 341-342].

Pápež chcel tým podporiť tradičnú náuku o prirodzenej dimenzii manželstva a rodiny. Pripomína náuku dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu, zvlášť pastoračnej konštitúcie *Gaudium et spes*. Tu sa dôrazňuje, že sám Boh je pôvodcom manželstva, ktoré má rozličné dobrá a rozličné ciele [Joannes Paulus II, 2001: 361].

Nerozlučiteľnosť manželstva, ktorá má koreň v osobnom sebaodovzdaní manželov a ktorú vyžaduje dobro detí, nachádza svoju poslednú pravdu v pláne zjavenom od Boha. Boh chce a daruje nerozlučiteľnosť manželstva ako plod, znamenie a požiadavku

absolútnej vernej láske, s akou Boh vychádza v ústrety človeku [Joannes Paulus II, 2000: 351].

Prirodzená skutočnosť manželstva ukazuje pravdu, že dobro manželov je potvrdením zjavenia nášho Pána, ktorý manželský zväzok úzko spojil s počiatkom stvorenia [Joannes Paulus II, 2001: 360].

Oživenie zmyslu a krásy cieľov a záväzkov manajželstva

Pápež zdôrazňuje, že vo všeobecnom zmýšľaní dnešnej spoločnosti sa len ťažko prijíma myšlienka o nerozlučiteľnosti manželského zväzku ako aj ďalšie ciele a vlastnosti manželstva [Joannes Paulus II, 2000: 352]. Vyzýva k tomu, že „je potrebné predstaviť nerozlučiteľný zväzok muža a ženy v manželstve pozitívnym spôsobom, aby sme v ňom mohli znovu objaviť dobro a krásu“ [Joannes Paulus II, 2002: 341].

Podstatné vlastnosti manželstva – jednota a nerozlučiteľnosť – sú včlenené do samotného bytia manželov. Jedine ak je považovaný za zväzok, ktorý povzbudzuje človeka k realizovaniu jeho prirodzených vzťahov, môže manželstvo vytrvať nad premenami života, úskaliaми a dokonca i krízami [Joannes Paulus II, 2001: 361].

Kresťanské manželstvo je Božou milosťou povolané svedčiť o vóli Pána: „Čo Boh spojil, nech človek nerozlučuje“(Mt 19,6). Inými slovami, má svedčiť o neoceniteľnej hodnote manželskej nerozlučiteľnosti [Joannes Paulus II, 2000: 351]. Nerozlučiteľnosť manželstva:

- a) nie je obmedzením a bremenom slobody zmluvných strán, ktoré sa niekedy môže stať neznesiteľným,
- b) ani nie je zákonom stojacim mimo manželstva, ako vnútenie akejsi normy,
- c) taktiež nie je výhradne len pre veriacich [Joannes Paulus II, 2002: 341].

Oživenie vernosti manželov vyžaduje dnes veľké úsilie, lebo len ťažko sa prijíma jeho hodnota pre manželské spolužitie. Manželstvo a rodina je pod vplyvom životných vzorov, podsúvaných médiami, postavená pred otázku: Prečo je treba ostať vždy verný partnerovi, keď sa v kritických situáciách mení v existencionálnu pochybnosť? Ján Pavol II. formuluje odpoveď do týchto bodov:

- a) konečným dôvodom, prečo je verná láska povinnosťou je to, že je založená na zmluve Boha s človekom, a Boh je verný. Uschopniť srdce k vernosti svojmu manželovi alebo manželke i v tých najťažších prípadoch znamená utiekať sa k Bohu a pomoc s istotou, že ju poskytne.
- b) manželské obtiaže môžu byť rôznej povahy, všetky ale nakoniec vyúsťujú v otázku lásky, ktorá je pripravená na obeť [Joannes Paulus II, 2003: 395-396].

Ďalšou vlastnosťou je nerozlučiteľnosť i manželstva. Tá poukazuje na dimenziu jeho objektívneho bytia, nejedná sa iba o obyčajný subjektívny fakt. Z toho vyplýva, že dobro nerozlučiteľnosti je i dobrom samotného manželstva, a preto nepochopenie nerozlu-

čiteľnosti vedie k nepochopeniu manželstva v jeho podstate[Joannes Paulus II, 2002: 342].Pravda o nerozlučiteľnosti manželstva je určená pre mužov a ženy všetkých dôb. Aby bola uskutočňovaná, musí o nej svedčiť cirkev a obzvlášť každá rodina. To vyžaduje:

- a) lásku v manželstve neustále obnovovať, aby mohla podstúpiť aj obeť,
- b) pastoračnou činnosťou nerozlučiteľnosť podporovať a uprednostňovať.
- c) podávať, vysvetľovať a hájiť učenie o nerozlučiteľnosti manželstva[Joannes Paulus II, 2002: 341].

Nakoniec je tu celoživotné spoločenstvo. Consortium totius vitae vyžaduje vzájomné darovanie manželov. Toto osobné darovanie musí byť špecifikované konkrétnym a trvalým základom. Prirodzené chápanie manželstva nám ukazuje, že manželia sa zjednocujú práve ako ľudia s rozdielným pohlavím a bohatstvom, vrátane toho duchovného, ktoré so sebou táto rozdielnosť na ľudskej rovine prináša. Manželvia sa spojujú ako človek – muž a človek- žena. Ich osobný vzťah sa pestuje práve na prirodzenej rovine[Joannes Paulus II, 2001: 361].

K otvorenosti pre nový život pápež, že, plodenie a výchova detí je prítomné priamo vo vnútri každého muža a ženy. Manželstvo a rodina sú neoddeliteľné, pretože mužstvo a ženstvo zasnúbených osôb je nepretržite otvorené daru detí. Bez tejto otvorenosti by ani nemohlo existovať dobro manželov hodné tohoto mena[Joannes Paulus II, 2001: 361-362].

Miesto lásky v záväzkoch manželstva

„Muži, milujte svoje manželky“ (Ef 5, 25) – hovorí apoštol Pavol na adresu kresťanského manželstva. Pričom zdôrazňuje vzájomnú povinnosť lásky: „aj muži sú povinný milovať svoje manželky ako vlastné telá“ a „manželka nech si ctí muža“ (Ef 5, 28. 33). Napriek povinnosti lásky - vyjadrenej v Svätom písme - ona sama nie je cieľom a záväzkom manželov, ktorý by bol uvádzaný v Kódexe kanonického práva 1983 a ktorý majú manželvia vziať na seba. Nie je jedným z cieľov, ktorého vylúčením by došlo k neplatnosti manželstva. Napriek tomu v histórii vidíme istý zápas o jej miesto v manželstve.

Obdobie revízie kódexu 1917 a Druhý vatikánsky koncil upriamil pozornosť na personalistický prvok manželstva, a to osobitne na úkon lásky, obsiahnutý v „amor conjugalís“. Koncilové a pokoncilové dokumenty, zvlášť Gaudium et Spes a Humanum vitae zdôrazňujú, že odlišnosť pohlaví, osobná dôstojnosť muža a ženy, jednota, nerozlučiteľnosť, ako aj zameranie manželstva k dobru manželov, k dobru potomstva a spoločnosti sú prezentované ako podstatné požiadavky opravdivej a autentickej manželskej lásky (Porov. GS 47-52).

Jurisprudencia rímskej roty podporované významnou jurisprudenciou apoštolskej signatúry, z 29. 11. 1975 zaujíma nemenné stanovisko, že manželská láska chápaná prina-

jmenšom nie v zmysle erotickom, ale v zmysle plného odovzdania sa partnerovi, hoci hrá nemalú úlohu pri vytváraní manželskej jednoty, napriek tomu nie je právnym prvkom, ktorý sa vyžaduje pre platnosť manželského súhlasu. V rozsudku čítame: „Ak sa láska chápe ako akt vôle, skrze ktorým sa kontrahenti vzájomne odovzdávajú a prijímajú, stanúc sa mužom a ženou, láska je tým istým, čo manželský súhlas. Skrze tento akt obidve strany vzájomne sebe dávajú i prijímajú vlastné osoby – výlučným a trvalým spôsobom v rozsahu aktov, ktoré v svojej prirodzenosti sú najplnším vyjadrením manželskej lásky. Ak takýto akt vôle, ktorý zo svojej povahy má charakter obety seba samého, a tak je aktom lásky, nie je vykonaný, manželstvo nie je uzavreté. V tomto a len v tomto význame, je láska vnútornou a bytostnou príčinou manželskej zmluvy a súhlas strán môže byť takto nazvaný aktom lásky, ktorým vôľa obidvoch kontrahentov dáva a prijíma právo na telo, trvalé a výlučné, v poriadku úkonov objektívne otvorených na prinášanie potomstva, to jest úkonov vlastných manželskej láske. Aby sme sa vyhli všelijakým nepochopeniam, treba potvrdiť, že manželský súhlas spôsobuje v sebe vlastný účinok, to jest vzniknutie manželstva v svojom konkrétnom bytí nie preto, že je aktom lásky, ale preto, že je aktom vôle dohadujúcej sa, cez ktorý obidve strany majú úmysel reálne založiť manželské spoločenstvo s právami a záväzkami, ktoré sú vlastné pre manželstvo“ [Góralski, 2000: 41-42].

Jozef Huber k tomu hovorí, že „láska je na určitom stupni potrebná, aby mohlo dôjsť k manželstvu. Umožňuje aj vyjadrenie manželského vzťahu. Nepredstavuje ale žiaden vlastný bytostný prvok tak, aby manželstvo mohlo byť vyhlásené za neplatné následkom neschopnosti naplniť príkaz lásky. Manželstvo uchováva svoj kresťanský a sociálny zmysel aj vtedy, ak mu láska chýba“ [Huber, 2004: 110].

Manželská láska nie je preto faktorom v právnom poriadku, ktorý konštituuje spoločenstvo manželského života, ale je len prvkom kompletizujúcim hoci veľmi významným, ktorý je riadený vôľou a podporuje plné odovzdanie sa kontrahentov, ktoré je vyjadrené v manželskom súhlase. Ten posledný zasa možno vyjadriť ako *actus voluntatis essentialiter amorosus* - akt vôle podstatne plný lásky [Góralski, 2000: 43].

P.U. Navarrete poukazuje, že na základe príhovoru Pavla VI. z 9. 2. 1970 sa tak potvrdzujú princípy, že:

- a) súhlas stránok dáva vznik manželstvu,
- b) súhlas stránok je súhlas prináležiaci zmluve,
- c) manželstvo raz uzatvorené trvá a realizuje sa ako právna realita, hoci by chýbali niektoré subjektívne prvky, predovšetkým manželská láska,
- d) zavrhnutý je pojem lásky, ktorá privádza rozvrat a rozpadnutie manželstva a umenšuje silu základnému princípu vzniku manželstva
- e) láska sa vysvetľuje ako sila istého psychického poriadku, ktorému Boh podriaďuje ciele manželstva [Faltin, 1995: 128-129].

V tomto duchu ak príčinou manželstva, ako hovorí Zenon Grocholewski, je Boh a manželský súhlas [Grocholewski, 1997: 180] a Boh je láska (Porov. 1 Jn 4, 16b), tak aj manželský súhlas by mal byť vyjadrením ich vzájomnej lásky. V dôsledku toho, ak predmetom manželstva je dobro manželov, plodenie a výchova potomstva a celoživotné spoločenstvo (porov. CIC kán. 1055, § 1) tak môžeme vo vzťahu k nim hovoriť o láske osobnej, plodnej a vernej. Opisuje ich Walter Kasper v knihe „Zur Theologie der christlichen Ehe“ takto:

Dobro manželov – osobná láska. Ľudské naplnenie je možné len v osobnej láske, ktorá hovorí: prajem si, aby si bol, dobre, že si. Láska potvrdzuje druhého ako druhého (Ide o vzájomné prijatie a uznanie partnerov navzájom, zjednotenie sa v želaniach druhého, akceptovanie partnera v jeho charaktere a v jeho duševnom a telesnom stave, so všetkými slabosťami a prednosťami, počestnosťou a chybami, s jeho minulosťou a prítomnosťou [Porov. Lüdicke, 2006: 9]), patrí teda k dialektike lásky, že ona, v ktorej sa spájajú navzájom dvaja ľudia, táto zároveň v nich samých samostatne prebýva. Manželstvo zahŕňa ako nijaké iné medziľudské správanie celé osoby oboch partnerov vo všetkých ich dimenziách. Preto je zmysluplné, že v manželstve má miesto toto plné sexuálne spoločenstvo medzi mužom a ženou. Tu sú zviazaní v širokom ľudskom spoločenstve života a vzájomných osudoch. Láska, ktorá prijíma druhého ako druhého, dáva mu tiež to, čo si zaslúži. Bez udržania takéhoto práva by bolo manželstvo nečestné a prázdne [Kasper, 1977: 24-25].

Plodenie a výchova detí – plodná láska. Plodnosť manželstva vyplýva z vnútorného podstaty osobnej lásky. Lebo keď povaha lásky hovorí o sebavyprázdnení, potom nemôže chcieť skutočná láska ostať len pre seba, ale tiahne sa k uskutočneniu, k stelesneniu v spoločnom treťom. Dieťa ako plod spoločnej lásky neprichádza čisto náhodne ako čosi telesne cudzie voči láske manželov, ono je viac ako uskutočnenie a naplnenie. To neznamená, že manželstvo, ktoré z dôvodov za ktoré obidvaja partneri nie sú zodpovední, ostávajú bez detí, musí byť nenaplnené a nešťastné. Láska má vždy hodnotu a zmysel v sebe samej. Bude len ich samou perverziou, keď sa uzavrie sebecky a bezohľadne do seba, a plodnosť vedome z egoistických motívov vylúči. Kde sa to udeje, stane sa postupne bez zmyslu a uskutočnenia. Čo obvykle niečo schematicky rozlišuje ako prvý a druhý účel manželstva, potomstvo a vzájomná láska, patria k tomu vnútorne a organicky spolu. Tiež telesná jednota manželov, ktorá slúži nie len bezprostredne ako znak nového potomstva, ale je aj prehĺbením a obohatením ich vzájomnej lásky, slúži nepriamo dobru potomstva (*bonum prolis*), totiž blahu detí [Kasper, 1977: 27-28].

Celoživotné spoločenstvo – verná láska. Spoločná zodpovednosť za deti je najbezprostrednejšou a najzrejmejším dôvodom v prospech nerozlučiteľnosti a tak aj vernosti manželstva. Táto tretia hodnota môže byť bezprostrednejšie sama ustanovená z podstaty lásky. Sloboda človeka sa uskutočňuje práve v tejto vernosti. Manželské puto vernosti je

vo svojej podstate nie akési jarmo neslobody, ale najvyššie uskutočnená sloboda. Tento slobodne daný sľub vernosti je udalosťou dvoch ľudí dávajúcich seba ako dar, ktorý do svojho vnútra vkladá Boha [Kasper, 1977: 30-31].

Z týchto úvah je vidieť, že láska má svoje miesto v manželstve nie ako prívěsok, alebo ako čosi z povinnosti, ale pretkáva a udržuje v sile a hodnote všetko to, čo manželia prijali na seba v dare sviatosti manželstva. Osobná dôstojnosť muža a ženy, jednota, nerozlučiteľnosť, ako aj zameranie manželstva k dobru manželov, k dobru potomstva a spoločnosti sú prezentované ako podstatné požiadavky opravdivej a autentickej manželskej lásky (Porov. GS 47-52).

Zoznam použitej literatúry

- [1] Bañares, J.I. *Comentario exegético al código de derecho canónico*. Volumen III/2. Pamplona : Eunsa, 2002. 1914 s. ISBN 84-313-1958-5.
- [2] Bianchi, P. *Quando il matrimonio é nullo?* Milano : Ancora, 2007. 350 s. ISBN 978-88-7610-671-2.
- [3] Druhý Vatikánsky Koncil: Gaudium et spes. In Dokumenty II. vatikánskeho koncilu. Trnava : SSV, 2008. 342 s. ISBN 978-80-7162-738-8.
- [4] Geringer, K. Všeobecne o kánonickom manželskom práve. In *Ius et iustitia*. Spišská Kapitula- Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2000. s. 59-76. ISBN 80-7142-098-0.
- [5] Góralski, W. *Kanoniczne prawo malzenskie*. Warszawa : Polskie Wydawnictwo Prawnicze, 2000.178 s. ISBN 83-913450-1-7.
- [6] Grocholewski, Z. *Morálna istota ako kľúč na čítanie noriem procesného práva*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 1999. 31 s. ISBN 80-7142-066-2.
- [7] Huber, J. Kán. 1095, 3 CIC 1983. Genéza- interpretácia-problémy. In *Ius et iustitia*. Spišská Kapitula- Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2004, s. 103-118. ISBN 80-89170-07-0.
- [8] Joannes Paulus II. Ad Romanae Rotae iudices 2003. In AAS. Città del Vaticano : Typis polyglottis Vaticanis, 2003, s. 393-397.
- [9] Joannes Paulus II. Ad Romanae Rotae iudices et administratos 2000. In AAS. Città del Vaticano : Typis polyglottis Vaticanis, 2000, s. 350-355.
- [10] Joannes Paulus II. Ad Romanae Rotae tribunal 2001. In AAS. Città del Vaticano : Typis polyglottis Vaticanis, 2001, s. 358-365.
- [11] Joannes Paulus II. Ad Romanae Rotae tribunal 2002 In AAS. Città del Vaticano : Typis polyglottis Vaticanis, 2002, s.340-346.
- [12] Joannes Paulus II. Ad Sacrae Romanae Rotae Tribunalis Praelatos Auditores, Officiales et Advocatos coram admissos 1982. In AAS. Città del Vaticano : Typis polyglottis Vaticanis, 1982, s. 449-454.

- [13] Kasper, W. *Zur Theologie der christlichen Ehe*. Fränkliche Gessellschaftsdruckerei GmbH : Würzburg, 1977. 95 s. ISBN 3-7867-0626-3.
- [14] Klimeš, P. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2004. 173 s. ISBN 80-7266-163-9.
- [15] Kódex Kanonického Práva. Trnava : SSV, 2001. 937 s. ISBN 80 – 7162 – 227 – 3.
- [16] Lüdicke, K. *Die Nichtigerklärung der Ehe*. Essen: Ludgerus Verlag, 2012. 260 s. ISBN 13: 978-3-87497-275-8.
- [17] Lüdicke, K. *Münsterischer Kommentar zum Kodex iuris canonici unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz*. 5 Bänder. Essen: Ludgerus, 1999. ISSN 0932-8327
- [18] Němec, D. *Manželské právo katolické církve*. Praha : Krystal OP, 2006. 215 s. ISBN 80-7195-065-3.
- [19] Pázdior, S. *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan.1095 n.3*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2009. 425 s. ISBN 978 - 83 - 7363 - 856 - 3.
- [20] Pustet, F. *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*. Regensburg : Verlag Fridrich Pustet, 1999, 1250 s. ISBN 3-7917-1664-6.
- [21] Puza, R. *Katholisches Kirchenrecht*. Heidelberg : C.F. Müller Juristischer Verlag, 1993. 439 s. ISBN 3-8252-1395-1.
- [22] Rhode, U. *Das Kirchliche Eherecht* [online]. [cit. 2012-09-19]. Dostupné na internete: <<http://www.ulrichrhode.de/lehrv/ehe/e-skriptum.pdf>>
- [23] Ruiz, S. Súhlas v kánonickom manželskom práve. In *Ius et iustitia*. Spišská Kapitula- Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2000. s. 33-46. ISBN 80-7142-098-0.
- [24] Svaté Písmo. Trnava : SSV, 2002. 2624 s. ISBN 878-2584-25-6.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 155-166]

Alena Karasová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Alternatívy sociálnej inklúzie marginalizovaných rómskych komunití do majoritnej spoločnosti

***Alternatives social inclusion of marginalized
Roma communities into mainstream society***

Keywords: *Social exclusion. Roma marginalization groups. Social disparity. Social inclusion. Inclusive intendment*

Summary

Through this contribution we focus on the social inclusion of marginalised Romany communities into the society mainstream. With their lifestyle, Romany population is differentiated, in a way, from the life of the majority society. Mutual social consequences are concluded for both sides from this diversity that has always been and is the target of many policies, though none of them has succeeded in solving the Romany issue. From this viewpoint it is inevitable to gradually find answers to so far unasked questions because the tendency of this diversity is only progressive and tension between the majority and minority societies is growing stronger. The author of this article tries to bring closer policies' strategic intentions and shows the inevitability to introduce a complex and multi-dimensional approach focused on gradual inclusion of Romany marginalised communities into the majority society, which is a very lengthy and demanding process.

Úvod

Aj napriek skutočnosti, že dnes žijeme v modernej dobe s narastajúcou životnou úrovňou, dennodenne sme konfrontovaní so stále pretrvávajúcou sociálnou nerovnosťou, chudobou, hladom či negramotnosťou. V danej súvislosti narážame na rómsku populáciu, ktorá v súčasnosti tvorí najpočetnejšiu minoritu medzi etnickými útvarmi v Európe. Prítomnosť rómskeho etnika a jeho diferentný hodnotový systém od majoritnej spoločnosti otvára mnohé otázky, ktoré sa čoraz intenzívnejšie dovolávajú mnohých odpovedí. Cieľom mnohých politík je zmierniť dopady jednotlivých rozdielov medzi minoritou a majoritou a vyvinúť snahu o integráciu rómskej menšiny do majoritnej spoločnosti.

Prvým predpokladom riešenia sociálnej exkludovanosti a s tým spojenej chudoby je determinované politickou akceptáciou týchto fenoménov ako prioritných problémov spoločnosti. Mainstreaming chudoby a sociálneho vylúčenia je významným impulzom pre skvalitnenie spolupráce prebiehajúcej na **horizontálnej úrovni** (medzi rezortnými ministerstvami), na **vertikálnej úrovni** (medzi jednotlivými úsekmi štátnej správy a samosprávy) a v neposlednom rade na **úrovni medzi-sektorovej**, čo predstavuje spoluprácu medzi vládnymi inštitúciami, mimovládnyimi organizáciami a súkromným sektorom. Integrovanie politík sociálnej inklúzie si žiada posilnenie zodpovednosti a motivácie jednotlivých aktérov participovať na riešení prítomných problémov. S danou situáciou súvisí aj potreba posilňovania kompetencií samosprávnych krajov (obcí a miest), ktoré sú k otázkam sociálnej exklúzie a chudoby najbližšie (Stratégia vo vzťahu k marginalizovaným skupinám...).

V spojitosti s predošlým však musíme podotknúť, že kľúčovým predpokladom rozvoja účinných opatrení na pomoc marginalizovaným skupinám je skutočnosť, aby sa daná skupina obyvateľstva s jestvujúcimi opatreniami stotožnila.

Vymedzenie základných pojmov

V súvislosti získania ucelenejšieho nadhľadu a rozvinutia danej problematiky považujeme za dôležité vymedziť pojmy súvisiace s predkladanou témou.

Marginalizácia predstavuje skutočný stav sociálnej, ekonomickej, zdravotnej, politickej a inej degradácie jednotlivca, skupiny alebo iného zoskupenia ľudí, z územného hľadiska obce, mesta, regiónu a pod. [Loran, 2007].

Sociálna exklúzia je chápaná ako sústavný proces marginalizácie, izolácie a oslabovania sociálnych väzieb, ktorý je zjavný na úrovni jednotlivca ako aj na úrovni spoločenských skupín. Je to proces, v ktorom sú jednotlivci vytláčani na okraj spoločnosti a v dôsledku nedostatočných, alebo takmer žiadnych možností sa nemôžu plne

v spoločnosti realizovať. Príčiny, ktoré bránia týmto jedincom sa realizovať je buď absentovanie individuálnych elementárnych kompetencií, alebo ich diskriminácia. Danými konzekvenciami sú marginalizovaní jedinci izolovaní od zamestnania, príjmu a príležitosti vzdelávania (Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011). Vašečka [In Mušinka, Benč, 2011] v kontexte dodáva, že sociálnou exkludovanosťou sú najviac ohrození ľudia, ktorí sú nezamestnaní, chudobní, imigranti, etnicky a kultúrne odlišní, starí ľudia, postihnutí a pod.

Sociálnu exklúziu je možné sledovať v štyroch elementárnych úrovniach, pričom platí, že sú vzájomne prepojené a navzájom sa determinujú. Tieto úrovne sú nasledovné:

Socio-ekonomická úroveň – nedostatok finančných prostriedkov, nezamestnanosť, marginalizácia v dôsledku dlhodobej nezamestnanosti, explicitné obmedzenie sociálnej pomoci, vylúčenie zo sociálneho zabezpečenia, neschopnosť saturovať potreby, nízka úroveň bývania a pod.

Politická úroveň – predstavuje nízku vzdelanostnú úroveň, teda vylúčenie z politického a občianskeho života, odmietavý prístup zo strany majority, prístup k službám a pod.

Kultúrna úroveň – nedostatočný prístup ku vzdelaniu, alebo nízka kvalita vzdelania, nedostatočný prístup ku kultúre, diferencie v etickej, hodnotovej a konatívnej rovine.

Úroveň zdravotnej starostlivosti – nízka úroveň bývania, zdravotnej starostlivosti, absentovanie zdravotnej osvedy tiež personálnej zodpovednosti a pod.

Jestvujú aj iné formy vylúčenia, ktoré sa v prípade Rómov, rómskych komúní a marginalizovaných rómskych komúní vyskytujú v menej evidentnej podobe:

Politické vylúčenie – odoprenie občianskych, politických elementárnych ľudských práv.

Vylúčenie z mobility – je vylúčenie vo fyzickom priestore a v hierarchii sociálnej pozície.

Sociálne vylúčenie – v užšom zmysle je chápané ako zabránenie dosiahnutiu určitého sociálneho statusu.

Vylúčenie z bezpečnosti znamená vystavenie väčším bezpečnostným rizikám (Stratégia vo vzťahu k marginalizovaným skupinám...).

Segregácia – spôsob rasovej diskriminácie, diskriminačná prax oddeľovať príslušníkov iných rás [Loran, 2007].

Sociálna inklúzia je opakomsociálnej exklúzie, teda predstavuje proces začleňovania exkludovaných komúní do spoločnosti s cieľom ich aktívneho zapájania do sociálneho, ekonomického a kultúrneho života. Vyžaduje si komplexný, viacdimenzionálny a najmä zjednotený prístup v rôznych oblastiach politik (Stratégia vo vzťahu k marginalizovaným skupinám...).

V danej súvislosti môžeme teda zhrnúť, že príčinami sociálnej exklúzie je prítomnosť nepriaznivých ukazovateľov ako nezamestnanosť, nízka vzdelanostná úroveň, chudoba, pričom sa tieto faktory vzájomne podmieňujú. Pokiaľ sa jedná o sociálne vylúčenie rómskej minority ide navyše o etnicitu, ktorá často krát podnecuje k vylúčeniu.

Stratégia komplexného prístupu k rómskym marginalizovaným skupinám

Extrémna chudoba a s ňou súvisiaci celý rad ďalších problémov, ktoré sú prítomné v marginalizovaných rómskych komunitách a ktoré majú po roku 1989 progresívny charakter, poukazuje na nutnosť zmeny prístupu verejných politik k danému problému.

Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020 (2011) uvádza, že integrácia spolu s nediskrimináciou je elementárnym krokom smerovania k rómskej populácii na všetkých úrovniach. Nediskriminácia sa považuje za základný stavebný kameň a významnú zložku tvorby politik zameraných na inklúziu Rómov. Stratégia prístupu k marginalizovaným rómskym komunitám determinuje úspešnosť verejných politik v oblasti integrácie rómskych komunit prijatím princípov, podľa ktorých sa tvorcovia politik musia riadiť. Základné strategické princípy sú **destigmatizácia**, **desegregácia**, **degetoizácia**.

Stratégia prístupu k danej cieľovej skupine musí akceptovať spomínané princípy a v prípade neschopnosti plnenia jedného z týchto princípov, je naliehavé posilniť plnenie ďalších princípov, ktoré si budeme v texte postupne uvádzať.

Princíp destigmatizácie: Stigmatizácia je priebeh sociálneho označovania, čo znamená, že osoba alebo skupina dostane od spoločnosti „označenie“, ktorému sa pripisuje znak pochádzajúci zo stereotypu a nie zo znalostí o reálnom správaní jedinca či skupiny. Sociálna stigmatizácia je označenie z aspektu skupinovej príslušnosti. Stigmatizácia sa v prevažnej miere dotýka rómskej populácie. Práve rómske komunity sú vystavené segregácii v najrôznejších podobách, z čoho vyplýva ďalšia konzekvencia – stávajú sa marginalizovanými. Destigmatizovať členov stigmatizovaných skupín značí dosiahnuť v dominujúcej skupine, aby pristupovala ku každému členovi stigmatizovanej skupiny individuálne a posudzovala ho na základe jeho skutočného správania. Destigmatizácia by mala prebiehať nielen v podobe inštitucionálnej, ale aj v rovine bezprostredných sociálnych vzťahov. Z daného aspektu sa domnievame, že nástrojom by mal byť napríklad nestigmatizujúci neutrálny prístup úradníkov a výchova k tolerancii celej spoločnosti. Snahu treba však vyvinúť aj zo strany stigmatizovaných skupín, napríklad zbaviť sa obranného správania voči členom majoritnej spoločnosti, ktoré táto spoločnosť vníma ako cudzie.

Princíp desegregácie: Segregácia predstavuje sústreďovanie jednotlivcov s podobnými sociálnymi znakmi v určitom sociálnom priestore. Segregácia značí zjavnú sociálnu izolá-

ciu jednej skupiny od druhej. Rozlišujeme segregáciu dobrovoľnú, ktorá sa vyznačuje obranným charakterom a násilnú segregáciu zo strany majority, ktorá má charakter sociálneho vylúčenia a getoizácie. Etnická a rasová segregácia prebiehajúca v rôznych úrovniach spoločenského života vedie k nerovnostiam v oblasti vzdelávania, bývania či dostupnosti k službám a pod. Cieľom desegregácie je odstránenie štrukturálnej a inštitucionálnej diskriminácie.

Princíp degetoizácie: Priebeh degetoizácie má svoje štrukturálne dôvody, na ktoré nemá jediniec primárny vplyv. V dôsledku marginalizácie, stigmatizácie a segregácie hľadá defektná skupina miesto, kde bude akceptovaná bez predsudkov, stigmatizácie a ohrozenia. Degetoizácia znamená prerušenie gradácie sociálneho vylúčenia a prinavrátania sa k počiatočnému bodu, kde sa postupne ruší stigmatizácia skupiny, podporuje sa individuálny prístup k členom danej skupiny bez predsudkov. Tento princíp má svoje nezastupiteľné miesto pri inklúzii marginalizovaných rómskych komúnit [Základné princípy Stratégie rómskej inklúzie, 2011].

Úspešnosť politiky inklúzie a integrácie predpokladá zároveň súbežné rešpektovanie **princípov implementácie**, ktoré sa vzájomne determinujú a sú to:

Princíp solidarity: obsahuje progresívnu mieru verejných intervencií vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám. Solidaritu je dôležité rozvíjať nielen z dôvodu právno-politického či etického, ale aj pragmatického. Nemala by byť podmienená zásluhovosťou, čo môže byť tiež nástrojom, ak súbežne s jej aplikáciou dochádza ku destigmatizácii, desegregácii a degetoizácii. Tento princíp je založený na splnení určitých kritérií pre poskytovanie pomoci. Nerešpektovanie daného princípu vo vzťahu k jedincom, ktorí neakceptujú pravidlá, oslabuje sociálnu solidaritu zo strany ako majority, tak aj rómskych komúnit a degraduje motiváciu sociálne vylúčených zmeniť svoje postavenie [Inklusion of Roma, 2011], [Vávrová In Mušínska, Benč 2011].

Princíp zákonnosti: vychádza z rešpektovania Ústavy SR, medzinárodných zmlúv a dokumentov, práva Európskych spoločenstiev, Európskej únie a právnych predpisov SR s róznošťou na zaručovanie, dodržiavanie a ochranu ľudských práv a základných slobód. Striktné trvanie na zákonných postupoch musí byť obojstranné, teda zo strany orgánov verejnej správy, ale aj od občanov.

Princíp partnerstva: úzko súvisí s princípom subsidiarity. Zakladá si na potrebe spolupráce zainteresovaných subjektov v rovine horizontálnej (obce a regióny) a v rovine vertikálnej (ministerstvá, regióny, obce). Súčasťou partnerstva musí byť aj cieľová skupina, v našom prípade Rómovia alebo rómske komunity, ktoré by mali byť bez ohľadu na mieru marginalizácie, súčasťou rozhodovacích procesov [Pollák, 2003].

Princíp komplexnosti: úspešnosť strategického prístupu si vyžaduje komplexný a integrovaný prístup, t. z., že princíp je založený na sústreďovaní prostriedkov a úsilia

tak, aby bola zabezpečená komplexnosť adekvátnej sociálnej intervencie vo všetkých prioritných oblastiach sociálnej inklúzie marginalizovaných rómskych komunit [Vávrová, In Mušínska, Benč 2011].

Princíp koncepcnosti, systémového prístupu a trvalej udržateľnosti: znamená koncepcne a systémovo pristupovať pri identifikácii sociálnych situácií, pri hľadaní účinných spôsoboch ich riešenia a realizácie. Nevyhnutnou súčasťou úspešnosti riešení je aj plánovanie a vyhodnocovanie politík. Ak sa preukáže úspešnosť politík, dôležité je zabezpečiť ich kontinuitu. Predpokladom úspechu je trvalá udržateľnosť osvedčených postupov.

Princíp rešpektovania regionálnych a subetnických charakteristík: daný princíp rešpektuje regionálne rozdiely pri zavádzaní inkluzívnych politík. Pri tvorbe politík je vhodné rešpektovať aj vnútorné subetnické členenie, napr. programy, ktoré sú vhodné pre tzv. usadlých Rómov, nemusia byť účinné pre tzv. olašských Rómov.

Princíp rodovej rovnosti: v tejto súvislosti v záujme minimalizovania či predchádzania vzniku nových rodových nerovností, musia politiky dodržiavať uplatňovanie rodového aspektu vzhľadom na fakt, že nijaká politika, rozhodnutie či opatrenie nie je rodovo neutrálne. Preto je nutné plánovať a vyhodnocovať opatrenia, strategické ciele a ich implementáciu z pohľadu dopadu na situáciu rómskych žien, rodové pomery a elimináciu nežiaducich rodových stereotypov, ktoré bránia rómskym ženám v uplatnení a vedú k viacnásobnej diskriminácii. Preto pred akceptáciou opatrení legislatívneho a strategického zámeru sa vykoná rodová analýza dopadov.

Princíp zodpovednosti a predvídateľnosti: princíp posilňujúci ľudský, kultúrny a spoločenský kapitál v sociálne vylúčených rómskych komunitách. Politiky zamerané na inklúziu by v tomto princípe mali zvyšovať schopnosti cieľovej skupiny marginalizovaných rómskych komunit a v stále väčšej miere participovať na príprave a realizácii stratégie [Inklusion of Roma, 2011], [Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011].

Alternatívy sociálnej inklúzie Rómov do majoritnej spoločnosti

Formovanie názorov a postojov k rómskemu etniku nie je podmienené len personálnou skúsenosťou o ich živote či kultúre. Významnú zložku pri vytváraní obrazu o danej cieľovej skupine zohrávajú médiá a verejní činitelia, ktorí majú prominentný vplyv na vývoj verejnej mienky. Názor verejnosti na rómsku populáciu nie je vo všeobecnosti lichotivý. Verejnosť ju predovšetkým vníma ako spoločensky neprispôsobivú skupinu občanov, ktorá predstavuje pre sociálny systém žiaľ len záťaž. Poznatky z oblasti vnímania rómskej menšiny poukazujú na etnicky deformovanú verejnú diskusiu ako príčinu vzniku konfliktov medzi majoritou a rómskou minoritou.

V tejto súvislosti je nutné deetnizovať verejný priestor a tak poskytnúť neutrálnu pôdu na vznik diskusie bez predsudkov a etnických stereotypov.

Ďalším významným krokom, ktorý prispieva k integrácii Rómov je vzdelávanie verejnosti s cieľom premeny jej postojov k rómskemu etniku. V tomto kontexte sa zdôrazňuje vzdelávanie členov majority, ktoré by viedlo k väčšej tolerancii a hlbšiemu pochopeniu problematiky prostredníctvom verejnoprávnych, ale aj súkromných médií.

V záujme zabezpečenia ekonomickej a sociálnej inklúzie Rómov, ktorá si žiadazmenu postojov majority ale aj rómskej menšiny, vláda SR presadzuje Iniciatívu integrácie Rómov prostredníctvom komunikácie s Rómami a väčšinovou spoločnosťou. Cieľom danej Iniciatívy je odstraňovanie stigmatizácie rómskeho obyvateľstva jeho cieľnou integráciou do spoločnosti. Vláda SR v záujme integrácie rómskej menšiny presadzuje dlhodobý a komplexný prístup s využitím rozmanitých metód. Opakované a rôznorodé pôsobenie na jednotlivé skupiny spoločnosti je pre dosiahnutie zmeny v ich postojov veľmi nevyhnutné. Piliere iniciatívy sú založené na princípe solidarity, ktorý je obojstranne pre obyvateľstvo výhodný, keďže integrácia prináša zisky v ekonomickej a sociálnej rovine a podporujú efektívnosť verejných politík v procese inklúzie. Úspech iniciatívy je pre inklúziu rómskej menšiny kľúčový. Iniciatíva sa opiera o tri piliere:

- komunikáciu zameranú na odmýtizovanie Rómov a osvetu,
- podporu inkluzívnych prístupov, vzdelávanie a expertízu,
- spoločnú pro-integračnú platformu [Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011].

Komunikácia zacielená na odmýtizovanie Rómov a osvetu - Cieľom je odstrániť existujúce mýty vo verejnej mienke voči Rómom a to hlavne:

- komunikačnými aktivitami zameranými na eliminovanie či odstránenie predsudkov, stereotypov voči rómskej populácii, ktoré by mali byť rovnako prezentované organizáciami a orgánmi, ktoré sú kompetentné v danej veci konať.
- Významné je zmierňovať predsudky a stereotypy majority populácie prostredníctvom multikultúrneho vzdelávania a osvetu spolu s aktívnou účasťou masovokomunikačných prostriedkov.
- Aktívnou a efektívnou komunikáciou integrovať Rómov do väčšinovej spoločnosti a opakovane vytvárať pocit ich spolupatričnosti.
- Modelovať komunikačné možnosti na efektívnu výmenu informácií, iniciovať príležitosti vzájomného kontaktu a tiež aktívnej spolupráce rómskej menšiny a väčšinovej spoločnosti.
- Vytvárať komunikačné príležitosti a iniciovať príležitosti vzájomného kontaktu a aktívnej spolupráce v rámci rómskej menšiny s cieľom odbúravať vnútroetnické

stereotypy a predsudky a zároveň budovať rómsku elitu, ktorá by obraňovala členov menej exkludovaných komunit (Inicijativa za integrácie IFI, 2012).

Podpora inkluzívnych prístupov, vzdelávania a expertízy – Zámerom je podporovať inkluzívne postoje v profesijných a odborných komunitách, ktoré prispievajú k sociálnej integrácii Rómov. Dôraz sa kladie na vzdelávanie a podporu inkluzívneho správania voči rómskej populácii v oblastiach:

- socializácie, výchovy a vzdelávania,
- zamestnávania, ekonomickej aktivity všeobecne,
- zdravotného zabezpečenia a zdravotníckych služieb,
- občianskej a politickej participácie,

mediálnej komunikácie [Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011].

Kahátová a Ďuríková (2011) pokračujú v problematike tvrdením, že v danej súvislosti je potrebné vyvíjať aktivity na podporu vyrovnávania nerovností medzi minoritou a majoritou prostredníctvom inkluzívneho vzdelávania, ktoré je súčasťou otvoreného multikultúrneho systému. Takýto prístup pomáha eliminovať exkludovanosť spôsobenú diferentnými schopnosťami, rasovou, jazykovou, náboženskou či inou odlišnosťou.

Spoločná pro-integračná platforma – Cieľom vzniku a existencie spoločnej pro-integračnej platformy je koordinácia a prepojenie aktivít jednotlivých aktérov iniciatívy, najmä za účelom:

- efektívneho rozdelenia zodpovednosti a kompetencií jednotlivých účastníkov komunikačných aktivít.
- Komplexného prístupu komunikácie jednotlivých aktérov smerom k populácii a jednotlivým cieľovým skupinám.
- Zhromažďovania aktuálnych a vecných informácií či poznatkov a ich využitie v oblasti sociálnej inklúzie rómskeho etnika.
- Priebežného monitorovania aktivity a efektívneho prístupu v inklúzii Rómov prostredníctvom výskumného merania.
- Získavania spätnej väzby z komunikovaných oblastí [Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011, Inklusion of Roma, 2011].

V oblasti integrácie Rómov do spoločnosti je nutné sa zamerať na štyri hlavné oblasti, z čoho vyplývajú samosprávam osobitné úlohy. Prvou oblasťou je **oblasť vzdelávania**. Vávrová [In Mušínska, Benč, 2011] hovorí o vzdelávaní jedincov zo sociálne znevýhodneného prostredia ako o jednej z najviac diskutovanej téme v rámci snáh o integráciu našej cieľovej skupiny do spoločnosti. Nedostatočne uspokojivý stav v tejto oblasti je opodstatnením pre zvýšenie intervencie verejných politik zameraných na skvalitnenie vzdelanostnej úrovne členov marginalizovaných skupín.

Velký zmysel v tejto oblasti zohráva predprimárne vzdelávanie, čo sa stáva predpokladom zapojenia do primárneho vzdelávacieho procesu. Vzdelávanie v oblastiach, ktoré čelia sociálnemu vylúčeniu s nedostatočnou podporou vzdelávania zo strany rodín má svoje negatívne dôsledky. Aj to je dôvodom prečo je dôležité zamerať sa na zabezpečenie desegračných plánov v spolupráci so zástupcami komunity a sociálnymi pracovníkmi. V úzkej spolupráci je potrebné nastaviť také pravidlá, ktoré by boli explicitné a rovnaké pre všetkých žiakov. Nemenej významné je nájsť efektívne stimuly pre chápanie vzdelávania zo strany rodičov. Odborné vzdelávanie by sa nemalo presúvať do osád, pretože žiaci zo sociálne vylúčeného prostredia by mali mať možnosť za vzdelávaním cestovať [Integration of Roma, 2011, Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011].

Druhou dôležitou podmienkou k integrácii Rómov do spoločnosti je **oblasť zamestnanosti**. Súčasný model služieb zamestnanosti nie je dosť flexibilný pre reflektovanie rôznorodých potrieb. Teda môžeme to chápať, že neexistuje nástroj zvyšujúci motiváciu úradov práce, sociálnych vecí a rodiny na zvyšovaní šancí na umiestnenie nezamestnaných na trhu práce. Preto je na mieste, aby sa presadzovala zmena nastavenia fungovania služieb zamestnanosti (britský, nemecký model agentúr), ktoré by mohli pružne reagovať na meniace sa podmienky trhu práce a špecifické potreby nezamestnaných [Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011]. Pollák (2003) v súvislosti ďalej pokračuje, že v oblasti zamestnávania by sa mala presadzovať osвета pre zamestnávateľov formou vzdelávania zameraného na odstránenie stereotypných predstáv o niektorých komunitách a skupinách obyvateľstva ako aj na podporu rozvoja podnikania problematických skupín a komúnit. Veľmi dôležitým aspektom v danej oblasti je rozvinúť politiku posilnenia zamestnanosti s otvoreným a inkluzívnym trhom práce pre nových a dlhodobo nezamestnaných jedincov ako aj vytváranie pracovných miest pre nekvalifikovaných ľudí, napríklad v poľnohospodárskom sektore s rozšírením možností na trhu práce.

Tretou oblasťou v integrácii rómskeho etnika je **oblasť zdravia**. V tejto oblasti je potrebné sa zamerať na využívanie aktivovaných nezamestnaných na preventívne aktivity a osvetu (vytváranie podmienok pre terénne zdravotné služby) a tiež budovanie podmienok pre zásobovanie pitnou vodou, ktoré je determinované ďalšími aspektmi. Vávrová [In Muřinka, Benč, 2011] súhlasí s predchádzajúcim doplnia, že cieľom aktivít v oblasti zdravotníctva je výchova k zdraviu, prevencia ochorení, osvojenie si návykov zdravého životného štýlu a starostlivosti o zdravie cieľovej skupiny, ktoré by boli efektívne a dlhodobo udržateľné.

Štvrtou poslednou oblasťou je **bývanie**. V tomto okamihu je potrebné sa zamerať na postupné vytváranie integračnej formy bývania s rozvíjaním zodpovednosti a snahy

o štandardné bývanie u danej cieľovej skupiny. Pri riešení otázky bývania je potrebné predovšetkým presadzovať podporu výstavby bytov nižšieho štandardu, maximalizovať možný podiel nekvalifikovanej práce, používať cenovo dostupné a prírodné materiály. V záujme cenovej dostupnosti a znižovania administratívnej náročnosti by sa malo pristúpiť nielen k možnostiam výstavby bytov v zjednodušenom administratívnom režime, ale najmä vyvíjať participáciu budúcich nájomcov na ich výstavbe. Vávrová [In Mušínska, Benč, 2011] pokračuje v problematike a dodáva, že vzhľadom na cieľ, ktorý stanovuje zákon o sociálne vylúčených spoločenstvách v oblasti bývania, t.j. integrovať členov marginalizovaných rómskych komunít, obmedziť getoizáciu a zlepšiť celkovú úroveň kvality života je potrebné v nadväznosti už s vyššie uvedenými aspektmi v danej oblasti, realizovať opatrenia v dvoch základných smeroch, ktoré vedú k:

- rozptylu koncentrovanej chudoby, obmedzeniu getoizácie a integrácii členov marginalizovaných rómskych komunít do majoritnej spoločnosti,
- zlepšeniu existujúcich podmienok bývania v lokalitách označovaných ako sociálne vylúčené spoločenstvá.

Významnú úlohu v integrácii rómskej menšiny zohrávajú mimovládne organizácie. Ich činnosť narastala v postkomunistickom období po roku 1989, kedy sa začal vytvárať priestor pre aktivity podporujúce posilnenie národnej identity, sociálnej inklúzie, sociálneho a politického pluralizmu. Z aspektu participácie Rómov v mimovládnych organizáciách je neziskový sektor najúspešnejší, čo sa týka zapájania Rómov do riešenia svojich problémov.

Európska únia tiež vyvíja enormné úsilie na riešenie rómskej problematiky s cieľom rozvinúť občiansku spoločnosť kontexte integrácie rómskej populácie. Na túto snahu vyčlenila významné finančné prostriedky. Vzhľadom k týmto možnostiam je preto potrebné posilniť kapacity príslušných organizácií a zabezpečiť dôslednú informovanosť s cieľom ich aktívneho zapojenia pri riešení inklúzie rómskych komunít [Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, 2011]. Marcinčin [In Mušínska, Benč, 2011] vidí v európskej stratégii značnú pomoc a dodáva, že je potrebné, aby si naše vlády stanovili rómsku problematiku ako prioritu nielen slovnou ale hlavne prakticky.

Záverom by sme zrekapitulovali, že proces inklúzie členov marginalizovaných rómskych komunít do majoritnej spoločnosti je nepochybne procesom veľmi náročným a z časového hľadiska dlhodobým. Vyžaduje si komplexný prístup viacerých politík založenom na antidiskriminačnom princípe, čo je základom pre prácu s danou cieľovou skupinou. Význam takejto spolupráce je definovaný aktivitami ako:

- budovanie siete komunitných konzultantov, profesionalizácia komunitnej práce, komunitného plánovania a poradenstva v oblasti prípravy a realizácie programov na zlepšovanie zamestnateľnosti a sociálnej inklúzie.

- Komunitné plánovanie v sociálne exkludovaných a ohrozených komunitách.
- Šírenie publicity a informácií partnerom, cieľovým skupinám a verejnosti.
- Identifikácia potrieb lokality v oblasti sociálnych služieb.
- Rozšírenie komunikácie, pochopenia a tolerancie verejnosti voči exkludovaným skupinám a osobám.
- Pomoc lídrom komúnit.
- Zabezpečovanie participácie marginalizovaných skupín v procese rozhodovania.
- Podpora dobrovoľníctva v oblasti sociálnej inklúzie.
- Podpora spolupráce a výmena skúseností lokálnych partnerstiev v oblasti sociálnej inklúzie.
- Hodnotenie rozvoja zamestnanosti a zvyšovania sociálnej inklúzie v rámci lokálnych a regionálnych politík [Marginalizované rómske komunity a partnerstvo sociálnej inklúzie, 2007].

Záver

Ako sme už spomínali, sociálna inklúzia marginalizovaných rómskych komúnit do majoritnej spoločnosti predstavuje beh na dlhé trate. Predmetná problematika je snahou riešenia mnohých politík počnúc od štátu, cez súkromný sektor či dobrovoľníkov. Musíme však podotknúť, že prvým dôležitým predpokladom získavania pozitívneho prelomu v danej oblasti je nevyhnutnosť začať predovšetkým od seba samých a pomaly krok po kroku, dosahovať postupné ciele. V danom kontexte narážame na nutnosť docielenia premeny v myslení našej spoločnosti a tak formovať úsudok pri výchove budúcej generácie. Významným krokom je prijímať každého člena spoločnosti bez predsudkov a s rešpektovaním prirodzených rozdielov, ktoré každá kultúra prináša. Či si to uvedomujeme alebo nie, Rómovia sú súčasťou našej spoločnosti, preto sa s nimi musíme naučiť žiť a už len na nás vzájomne záleží ako.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Ďuríková, E. – Kahátová B. 2011. *Podpora inklúзивneho vzdelávania*. [Citované: 2012-12-06]. Dostupné na: www.osf.sk/programove_oblasti/vzdelavanie/grantova_vyzva_2011_podpora_inkluziveho_vzdelavania/
- [2] *Inicijativa za integracije (IFI)*. 2012. [Citované: 2012-12-27]. Dostupné na: <http://ifivranje.blogspot.co.uk/2012/03/initiative-for-integrations-inicijativa.html>
- [3] *Integration of Roma*, 2011. [Citované: 2012-12-31]. Dostupné na: publications.parliament.uk

- [4] Mušinka, A. – Benč, V. 2011. *Pokrízová obnova SR: Zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia Rómov*. Prešov: SFPA, 2011. 210 s. ISBN 978-80-89356-30-0
- [5] Loran, T. 2008. Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce. In *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007*. (Ed.:G. Lelkes, K. Tóth). Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008. 245 s. ISBN 978-80-89249-24-4.
- [6] Polačková, Z. 2007. *Marginalizované rómske komunity a partnerstvo sociálnej inklúzie*. Príručka pre zástupcov Úradu splnomocnenkyne vlády prerómske komunity v lokálnych partnerstvách sociálnej inklúzie. 2007. 24 s.
- [7] Pollák, P. 2003. *Deklarácia Rómov zo Slovenska*. 2003. Romano lil. Rómsky nový list – nezávislé kultúrno – spoločenské noviny Rómov na Slovensku. č. 599 – 603.r. XIII. s. 3
- [8] *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*. 2011. Bratislava. Úrad vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. Bratislava. 2011. 117 s.
- [9] *Stratégia vo vzťahu k marginalizovaným skupinám Košického samosprávneho kraja*. 2011. [Citované: 2012-12-15]. Dostupné na: www.vucke.sk/APIR/sk/Urad_KSK/Projekty_KSK/Strategia_marginalizovan_skupiny.pdf

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 167-180]

Krzysztof Kawęcki

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

Służba Bezpieczeństwa wobec środowisk narodowych w latach 1956-1959

***The actions of Polish Security Service
towards nationalist circles 1956 - 1959***

Keywords: *National Party, National-Democratic League, Ministry of Interior, Security Service, a spy network*

Summary

The political changes in the People's Republic of Poland after 1956 meant the symbolic end of so called Stalinism. The methods of communists used in a struggle against some independent circles and pre-war political activists changed. The Security Service introduced some new forms of surveillance of nationalist circles which were inspired by the biggest political camp of the Second Polish Republic – National Democracy. The main priority of those actions was to organise as big spy network as possible. The Security Service was also monitoring the activities of some legal nationalists groups. In 1961, court of law in Warsaw sentenced several young nationalist activists who had started a secret organization called National-Democratic League. Some of them were sentenced to 2 years in prison.

W latach 1944-1956 obóz narodowy był zwalczany przez władze komunistyczne ze szczególną determinacją i bezwzględnością. Narodowa Demokracja była tradycyjnie najbardziej antykomunistycznym ruchem politycznym zarówno w okresie II Rzeczypospoli-

tej, w czasie II wojny światowej jak i po jej zakończeniu. Wkroczenie na ziemie polskie w 1944 roku Armii Czerwonej i objęcie władzy przez komunistów było dla ugrupowań narodowych równoznaczne z nową okupacją. Dlatego narodowcy kontynuują walkę o niepodległość w ramach konspiracyjnego Stronnictwa Narodowego, Narodowych Sił Zbrojnych, Narodowego Zjednoczenia Wojskowego i innych formacji. Podjęta w 1945 roku przez część działaczy próba legalizacji Stronnictwa Narodowego zakończyła się niepowodzeniem a jej inicjatorzy zostali aresztowani [Kulińska 1999]; [Muszyński, Mysiakowska-Muszyńska, 2010]; [Mysiakowska-Muszyńska, 2011].

Przemiany polityczne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej po październiku 1956 roku oznaczały symboliczny koniec tzw. stalinizmu. Zmieniły się również formy eliminacji z życia publicznego przeciwników politycznych. Kierownictwo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych uznało, że w nowej, popaździernikowej rzeczywistości należy przyjąć inne metody zwalczania niezależnych ośrodków przede wszystkim z uwagi na fakt, że przemiany polityczne po 1956 roku spowodowały, że wiele osób z dawnej sieci agenturalnej odmówiło dalszej współpracy. Zwracano uwagę na niewystarczające organizowanie nowych werbunków i brak prowadzenia planowanej pracy agenturalnej. Ten stan rzeczy potwierdziły kontrole jednostek terenowych SB. Pozytywne oceny MSW uzyskały jednostki SB w Katowicach, Bydgoszczy, Białymstoku, Rzeszowie, Kielcach i Lublinie.

Po październiku 1956 roku Służba Bezpieczeństwa odnotowywała ożywienie działalności „elementów endeckich”. Wyrazem tej aktywności było nawiązanie kontaktów między narodowcami zarówno w kraju jak i za granicą, różne spotkania dyskusyjne i próby infiltracji legalnych stowarzyszeń i organizacji przez członków Stronnictwa Narodowego i Obozu Narodowo-Radykalnego – Organizacja Polska. W raportach SB jest mowa o „nielegalnych przejawach wrogiej działalności” zwolnionych z więzienia narodowców.

Metodą zwalczania środowisk narodowych poświęcona była narada funkcjonariuszy MSW, która miała miejsce w czerwcu 1957 roku w Legionowie. Centrala MSW nakazywała, aby nawet najmniejsze symptomy kontaktów narodowców ze środowiskami emigracyjnymi spotkały się ze zdecydowanym przeciwdziałaniem. Zwracano uwagę na przyjęcie właściwej hierarchii działań operacyjnych. W pierwszej kolejności największej uwagi operacyjnej należało poświęcić tym byłym członkom SN i ONR-OP, którzy wykazali aktywność po październiku 56 roku. Następnie – tym, którzy potencjalnie zdolni są do politycznego działania lub z racji wykonywanego zawodu mają możliwość oddziaływania na otoczenie (nauczyciele, adwokaci, działacze klubów i stowarzyszeń). W dalszej kolejności w centrum zainteresowania miały się znaleźć sprawy związane z konkretnymi osobami, od dawna pozostającymi w zainteresowaniu służb. Chodziło o kontynuację działań operacyjnych w tym zakresie. Najmniej istotną grupę, według wytycznych, stanowiły sprawy zdezaktualizowane np. kontakty byłych członków Brygady Świętokrzyskiej Naro-

dowych Sił Zbrojnych [Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów(AIPN BU) 01305/11, k. 128; AIPN BU 1585/4515, k. 138-139.].

Kierownictwo MSW dostrzegало, że podstawową słabością w pracy organizacyjnej jest niska jakość sieci agenturalnej i jej niewielkie możliwości, które ograniczały się jedynie do zewnętrznej obserwacji i inwigilacji czołowych działaczy endeckich. W obecnej sytuacji metody te (stosowane przed 1956 rokiem) uznano za bezproduktywne. Priorytetowym celem stało się teraz pozyskanie do współpracy reprezentatywnych działaczy narodowych.

Instrukcja w zakresie pracy agenturalnej z października 1958 roku, podpisana przez Naczelnika Wydziału I Departamentu III MSW ppłk. M. Jakimowicza, nakazywała pozbycie się zbędnych agentów i przyjęcie zasady, że nie powinno być w zasadzie spraw operacyjnych bez agentury i agentury poza prowadzonymi sprawami. W instrukcji zwracano uwagę na konieczność aktywnego rozpracowania endeków z Warszawy i województwa warszawskiego, Łodzi, Katowic, Wrocławia, Krakowa, Poznania. Terenowe jednostki Służby Bezpieczeństwa miały systematycznie rozpracowywać informacje o przejawach działalności narodowców i przysyłać je do instancji partyjnych i do Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Wśród narodowców wyodrębniano trzy grupy:

- osoby, które zerwały z jakąkolwiek działalnością polityczną, pogodziły się z nową rzeczywistością lub są zajęte pracą zawodową,
- osoby lojalne wobec „władzy ludowej”,
- osoby, które pozostały wierne zasadom ideologii endeckiej.

Ostatnia grupa miała być rozpracowywana przez SB z wykorzystaniem rzadko stosowanych w latach 50. takich form działań operacyjnych jak częste rozmowy prowadzone z siecią agenturalną a nawet figurantami spraw operacyjnego rozpracowania. Rozmowy miały być prowadzone nie tylko w kontekście bezpośredniej inwigilacji środowiska narodowego ale także pod pozorem zainteresowania innymi zagadnieniami.

Szczególne zadanie wyznaczono sieci agenturalnej skierowanej przeciwko emigracyjnym środowiskom narodowym. Celem było niedopuszczenie do podjęcia przez emigrację narodową jednolitych działań wobec kraju poprzez wygrywanie tarć personalnych, pogłębianie nieufności, wywoływanie nowych rozdzźwięków i podziałów.

Instrukcja kierownictwa MSW precyzowała następujące zasady postępowania w pracy z siecią agenturalną:

1. Informator musi posiadać z figurantem (osoba rozpracowywana) „wspólną platformę polityczną” ale nie może inspirować jego działalności.
2. Informatorzy ze szczególną uwagą muszą obserwować aktywność endeków w obszarze działalności legalnej. W tym celu należy zdobywać nowe źródła informacji, zwłaszcza

w adwokaturze, Zrzeszeniu Kaszubskim, PAX-ie, klubach katolickich. Kandydatów do werbunku nakazywano werbować w zasadzie tylko spośród „byłych endeków”.

3. Należy przyjmować bardziej zróżnicowane formy pozyskiwania tajnych współpracowników, niekoniecznie z przyjętymi formalnościami, jak zobowiązanie, pisanie doniesień itp.

4. Częściej korzystać z informacji sieci już wyeliminowanej ale tylko wówczas gdy jest to niezbędne dla uzyskania wyjaśnień lub sprawdzenia wstępnych informacji.

5. Drogą kombinacji operacyjnych wprowadzać agenturę do grup działających „półlegalnie” lub nielegalnie (AIPN BU 0276/117, k.120-127).

Wśród narodowców nie było jednolitego stanowiska w kwestii przyjęcia określonych metod działalności publicznej. W listopadzie 1956 roku, w warszawskim mieszkaniu Jerzego Redke (Redke Jerzy Ryszard (1919-1993), absolwent Wydziału Prawa UW (1942), członek Wydziału Propagandy przy Komendzie Głównej Narodowej Organizacji Wojskowej, brał udział w Powstaniu Warszawskim, członek Komitetu Legalizacyjnego SN, aresztowany w 1947 roku, skazany na 12 lat więzienia, zwolniony w 1954) odbyło się spotkanie, w którym obok gospodarza wzięli udział: Kazimierz Kobylański (Kobylański Kazimierz (1892-1978), inżynier, przed wojną działacz SN na Śląsku. W czasie okupacji w NOW i NSZ. Uczestnik Powstania Warszawskiego. W marcu 1945 roku aresztowany przez NKWD, a następnie sądzony i uniewinniony w procesie szesnastu w Moskwie. Inicjator powstania Komitetu Legalizacyjnego SN. Aresztowany (po raz trzeci) w lipcu 1947 r. i skazany na 12 lat więzienia), Franciszek Szwajdler (Szwajdler Franciszek (1898-1961), prawnik, od 1938 roku do wybuchu wojny Prezes Zarządu Okręgowego SN w Łodzi. W 1939 roku w niewoli niemieckiej. 31 maja 1956 r. w ramach repatriacji z USA powrócił do kraju) i Władysław Jaworski (Jaworski Władysław (1908-1974), absolwent Wydziału Prawa UJ w Krakowie. Prezes Korporacji „Palestra”, działacz Obozu Wielkiej Polski, Młodzieży Wszepolskiej i Stronnictwa Narodowego. Od 1938 r. członek ZG SN. Od 1941 roku wiceprezes konspiracyjnego SN. Aresztowany w sierpniu 1945 roku. Skazany na karę sześciu lat więzienia. Na mocy amnestii zwolniony w 1946 roku. Ponownie aresztowany w lipcu 1947 r. i skazany na 15 lat więzienia. Zwolniony w maju 1956 r.). Spotkanie to zapoczątkowało serię kolejnych, w których uczestniczyli również Szymon Poradowski, Leon Mirecki (Mirecki Leon (1905-2000), jako ochotnik brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, ukończył prawo na KUL, przed wojną działacz Młodzieży Wszepolskiej i SN w Ostrowi Mazowieckiej, w czasie okupacji w NOW i SN. Brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po 1945 r. wszedł w skład konspiracyjnego Zarządu Głównego SN. Aresztowany w połowie 1945 r. Wyszedł z więzienia 1956 r.), Konstanty Skrzyński, Antoni Orsagh, Waclaw Górecki, Józef Przybyszewski, Kazimierz Iłowiecki, Marian Podymniak, Kazimierz Brzeziński. W trakcie dyskusji zarysowały się dwa stanowiska. Jerzy

Redke był zwolennikiem podjęcia starań o legalizację działalności w formie klubu dyskusyjnego co pozwoliłoby na kształtowanie myśli narodowo-demokratycznej. Większość uczestników spotkań generalnie poparło ten kierunek myślenia. Drugi kierunek reprezentował Franciszek Sz wajdler, który podkreślał konieczność zachowania niezależności organizacyjnej narodowców od struktur państwowych. Sz wajdler wyrażał pogląd, że rozpoczął się proces ustępowania komunizmu chociaż przyznawał, że w obecnej sytuacji międzynarodowej nie ma mowy o radykalnych przeobrażeniach. Upadek systemu komunistycznego może nastąpić jedynie w wyniku konfliktu wojennego bądź załamania ekonomicznego Związku Sowieckiego. Z kolei Kazimierz Kobylański był przekonany, że liberalizacja sytuacji wewnętrznej w Polsce pójdzie tak daleko, że wkrótce Stronnictwo Narodowe będzie mogło prowadzić legalną działalność polityczną.

Na tym tle bardziej realistyczna była ocena sytuacji politycznej w kraju prezentowana przez emigracyjne kręgi Stronnictwa Narodowego. Zdaniem prezesa, Tadeusza Bieleckiego (Bielecki Tadeusz (1901-1982) doktor filologii i literatury polskiej UJ, magister prawa UW. Należał do władz OWP. W latach 1930-1935 poseł na Sejm z listy Stronnictwa Narodowego. Od 1933 kierownik Sekcji Młodych SN. W 1935 roku wiceprezes ZG SN, od 1939 r. prezes SN. Uczestnik wojny we wrześniu 1939 r. Przedostał się na Węgry a następnie dotarł do Wielkiej Brytanii. Wiceprzewodniczący Rady Narodowej przy Rządzie Polskim w Londynie) październik 56 roku niewiele zmienił a rzekome ustępstwa władz to jedynie taktyczny manewr komunistów. Bielecki nie wykluczał, że może być to jednak pierwszy etap w walce o niepodległość. W obecnej sytuacji zalecał narodowcom w kraju aby utrzymywali ze sobą kontakty towarzyskie i wspierali materialnie kolegów, którzy po wyjściu z więzienia znajdują się w trudnej sytuacji materialnej. Mieli nie rezygnować z walki o wolność i trwać w oczekiwaniu na odpowiednią sytuację aby podjąć we właściwym czasie akcję niepodległościową. Bielecki przestrzegał przed angażowaniem się w nielegalną działalność polityczną. Podobnie sytuację oceniał Władysław Furka (Furka Władysław (1917-1974) absolwent Wydziału Prawa UJ. Działacz MW i SN. W latach 1938-1939 prezes Bratniej Pomocy Studentów UJ. W czasie okupacji wiceprezes Zarządu Warszawskiego Okręgu Ziemskiego SN. Brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po upadku powstania wywieziony do Niemiec. Po powrocie do kraju w konspiracyjnym SN. W 1948 zbiegł z kraju. Na emigracji aktywny działacz SN). Jego zdaniem Polska mogła odzyskać niepodległość w przypadku spełnienia się jednego z trzech scenariuszy:

- wojny światowej i klęski Związku Sowieckiego,
- konfliktu lokalnego,
- kryzysu ruchu komunistycznego.

Służba Bezpieczeństwa prowadziła stałą obserwację działalności „*elementów endeckich*” także w legalnych strukturach, które funkcjonowały po październiku 1956 roku. W rapor-

tach pisano, że narodowcy wchodzą do różnego rodzaju stowarzyszeń, klubów, rad adwokackich, spółdzielni rzemieślniczych, korporacji akademickich itp. Szczególną uwagę zwracano na aktywność działaczy Stronnictwa Narodowego, Obozu Narodowo-Radykalnego i Stronnictwa Pracy w środowisku adwokackim. Pozycja zawodowa narodowców w środowisku adwokatury była znacząca. Świadczy o tym fakt, że w skład Warszawskiej Rady Adwokackiej (samorządu prawniczego) po 1956 roku weszli Zdzisław Węgliński (ONR-Organizacja Polska), Witold Bayer (ONR-OP), Maciejko (ONR-OP) i Wacław Bittner (SP).

Z kolei przy Warszawskim Zarządzie Związku Bojowników o Wolność i Demokrację znalazła się grupa byłych członków zgrupowań Narodowej Organizacji Wojskowej – „Gustaw” i „Harnasie”. Także do władz Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego weszli członkowie Stronnictwa Narodowego: Aleksander Arendt – w okresie okupacji komendant główny organizacji zbrojnej „Gryf Pomorski” oraz inni byli członkowie „Gryfa Pomorskiego”: Jan Rompski, Wincenty Klaiszmidt i ksiądz Franciszek Guca. Arendt objął funkcję prezesa Zarządu Głównego, Rompski – wiceprezesa a Klaiszmidt skarbnika. Endecy opanowali również organizacje terenowe w Kartuzach, Wejherowie, Kościerzynie i Pucku. Poza Zrzeszeniem Kaszubskim narodowcy znaleźli się w Zarządzie Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości, gnieźnieńskim kole Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej, Towarzystwie Rozwoju Ziemi Zachodnich i Zachodniej Agencji Prasowej [AIPN BU 01305/11, k.69 i 103].

W latach 1956-57 w Bydgoszczy z inicjatywy Władysława Brulińskiego powstał niezależny Klub Młodej Inteligencji. Bruliński rozprawdzał w tym kręgu pisane przez siebie, antykomunistyczne opracowania i artykuły. SB szybko ustaliło autorstwo tych materiałów. 16 grudnia 1957 roku Bruliński został aresztowany. Po kilkumiesięcznym śledztwie, 13 sierpnia 1958 roku Sąd Wojewódzki w Bydgoszczy skazał go na 6 lat więzienia [AIPN BU 1585/4515, 62-65, 82].

Próbę znalezienia legalnej formuły organizacyjnej podjął również Władysław Kosturek, który bezskutecznie usiłował powołać przy Klubie Inteligencji Katolickiej w Krakowie – Sekcję Ekonomiczno-Prawną. Podobnie w marcu 1957 roku Wiesław Chrzanowski wraz z Tadeuszem Preciszowskim i Andrzejem Kozaneckim zorganizował przy Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie Klub Dyskusyjny „Start”. Klub liczył około 30 osób, głównie związanych ze Stronnictwem Pracy i Solidacją Mariańską. Klub „Start” został zarejestrowany w Ogólnopolskim Ośrodku Współpracy Klubów Inteligencji przy Froncie Narodowym.

Zarówno inicjatywę Chrzanowskiego (Chrzanowski Wiesław (1923-2012), w czasie okupacji szeregach NOW, następnie Armii Krajowej, walczył w Powstaniu Warszawskim. W 1945 r. ukończył Wydział Prawa UJ. Działał w konspiracyjnym SN. W latach 1948-

1955 więzień polityczny) i Kosturki trzeba traktować w kategoriach czysto taktycznych gdyż w środowisku narodowym powszechnie odrzucano linię Klubów Inteligencji Katolickiej i „Tygodnika Powszechnego”, które wzywały hierarchię kościelną i katolików do współpracy z Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą i wsparcia dla VIII Plenum KC PZPR.

Najdalej idącą koncepcję włączenia się w działalność społeczną PRL przedstawił Gustaw Potworowski (Potworowski Gustaw (1915-2002), przed wojną członek OWP i ONR. Uczestnik wojny obronnej w 1939r. W czasie okupacji działacz Związku Jaszczurczego i Narodowych Sił Zbrojnych. Więzień UB w Szczecinie w latach 1946-1947). Postulował on stworzenie – w porozumieniu z kierownictwem PZPR – Klubów Pracy Społecznej. Kluby miały wspierać generalnie linię partii i stanowić konkurencyjny wobec PAX-u, ośrodek ideowo-polityczny. Jednak pod wpływem krytycznego stanowiska Mirosława Ostromęckiego, Potworowski zrezygnował z realizacji swych koncepcji. Wokół Ostromęckiego skupiona była grupa dawnych działaczy Obozu Narodowo-Radykalnego – Organizacja Polska oraz żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych. Niektóre osoby związane z Ostromęckiem zatrudnione były we Wrocławskim PPH „INCO”, prowadzonym przez PAX, gdzie był on dyrektorem. Wrocławskie środowisko oenerowców nie przejawiało działalności politycznej i ograniczało się do towarzyskich spotkań. Także towarzyskie przejawy kontaktów były przedmiotem zainteresowania SB. Gdy w końcu października 1958 roku podwładni Tadeusza Macińskiego (Maciński Tadeusz (1905-1999), od 1924 członek Związku Ludowo Narodowego, następnie SN. W 1942 roku zostaje mianowany wiceprezesem stołecznego okręgu SN a od 1944 jego prezesem. Brał udział w Powstaniu Warszawskim. Od 1945 r. kierownik Wydziału Organizacyjnego w Prezydium ZG SN. Aresztowany w grudniu 1946 r. Skazany na karę śmierci zamienioną następnie na dożywocie a w wyniku amnestii na 15 lat więzienia. Zwolniony w 1956 r.) z wojskowych zgrupowań narodowych okresu wojny zorganizowali spotkanie z okazji imienin swojego dowódcy, interweniowała bezpieka. Dla SB imieniny miały charakter polityczny, na których manifestowano przywiązanie do Tadeusza Macińskiego. W trakcie spotkania do mieszkania imieninowego Macińskiego wkroczyli funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej. Spośród dziewiętnastu uczestników (byłych członków SN i NOW), pięciu wezwano na rozmowy do komendy Wojewódzkiej MO w Warszawie. W podsumowaniu akcji, SB uznała, że dzięki interwencji rozpoznano organizatorów i zapewniono sobie dalsze źródła informacji [AIPN BU 00744/3, k.10 i 27-28]; [AIPN BU 1585/4515, k.128-129, 50, 69,198].

Uwagę SB zwracała, prowadzona od listopada 1956 roku, przy pomocy emigracji, akcja pomocy materialnej dla zwalnianych z więzień narodowców. W Stanach Zjednoczonych akcję tę organizowała siostra Leona Mireckiego – Maria Loryś wraz z Władysławem Piotrowskim – byłym członkiem Obozu Wielkiej Polski i SN. W wyniku tej akcji wielu naro-

dowców otrzymało pomoc w postaci paczek z odzieżą i lekarstwami. W kraju akcję koordynował Leon Marecki a wspomagał m.in. ksiądz Stanisław Kluz – wykładowca Seminarium Duchownego we Wrocławiu. Pomoc była także organizowana dla ofiar Poznańskiego Czerwca.

Od sierpnia 1957 roku SB prowadziła przy pomocy agentury akcję rozpracowywania młodego działacza narodowego z Gliwic Józefa Kosseckiego (Kossecki Józef (ur. 1936 r.) W 1958r. ukończył Politechnikę Śląską w Gliwicach, gdzie został pracownikiem tej uczelni. W procesie LN-D skazany na dwa lata więzienia.. W styczniu 1963 roku został zarejestrowany jako TW pseudonim „X”, a od kwietnia 1969r. występował pod pseudonimem „Rybak”, Zob: Paweł Tomasiak, Działalność tajnego współpracownika SB ps. „X”, „Rybak”, konsultanta ps. „Rybak” w świetle własnych doniesień, w: Narodowcy po 1956 roku – pierwsza próba powołania organizacji konspiracyjnej w: Nurt narodowy opozycji demokratycznej w PRL 1955-1990, cz.I, Warszawa 2008), pod kątem jego kontaktów z Piotrem Bogdanowiczem (Bogdanowicz Piotr (1905-1985), absolwent Wydziału Prawa na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W latach 30. członek Zarządu Młodzieży Wszepolskiej. Od 1935 r. wchodził w skład Zarządu Okręgowego SN we Lwowie. W czasie wojny wykładowca tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich. W 1952 r. ukończył trzy fakultety na Uniwersytecie Poznańskim uzyskując dyplomy magisterskie: filozoficzno-matematyczny, historyczny i z filologii klasycznej), Leonem Mireckim, Wiesławem Chrzanowskim i księdzem Leonem Szelałem. Akcja nosiła kryptonim „Związek”. W tym czasie odnotowano też próbę stworzenia w Warszawie przez byłego działacza SN, prof. Kondziołko, nielegalnej organizacji katolicko-narodowej [AIPN BU 1585/4515, k.102-105 i 131].

W lutym 1957 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych założyło sprawę ewidencyjno-obszerną na Przemysła Górnego (Przemysław Górny- (ur. 1932 r.) Wielokrotnie zatrzymywany przez SB m.in. za udział w powitaniu w 1959 roku wiceprezydenta USA Richarda Nixona w Warszawie. Skazany na dwa lata w procesie Ligi Narodowo-Demokratycznej. W 1965 roku aresztowany na 6 miesięcy pod fałszywymi zarzutami w napadzie na bank. Ponownie skazany na karę 2,5 roku pozbawienia wolności pod zarzutem nielegalnego przekroczenia granicy i zamiaru reaktywacji ZMD. Por. [Muszyński, 2006:37-43]) – studenta V roku Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Górny w październiku 1956 roku był jednym z głównych inicjatorów powstania antymarksistowskiej organizacji studenckiej pod nazwą Związek Młodych Demokratów.

Latem 1957 roku Górny poznał Józefa Kosseckiego, z którym przystąpił do utworzenia nielegalnej organizacji narodowej. Do spotkania miało dojść 15 sierpnia na Rusinowej Polanie w Tatrach w kaplicy u ojca Leona Szelała.

Jan Bogdanowicz był już wcześniej rozpracowywany w ramach realizowanej przez SB sprawy „Ferma”. Obserwacją objęto również Wiesława Chrzanowskiego, Leona Mireckiego i Franciszka Sz wajdlera. Od kilkunastu dni rozpracowywany był przez Wydział IV Departamentu III MSW Józef Kossecki w związku z listem, który 20 lipca 1958 roku wysłał do Przemysława Górnego. Poza tym Kossecki przesłał Górnemu tekst referatu, który miał on wygłosić na duszpasterskich spotkaniach studentów. Treść referatu miała być ewentualnie uzupełniona pracami Romana Dmowskiego „Myśli nowoczesnego Polaka”, „Naród, jednostka i klasa” oraz artykułami z „Kierunków” o profesorze Feliksie Konecznym. W referacie Kossecki pisał o sporze między kosmopolityzmem a nacjonalizmem. Powoływał się na poglądy Leona Petrażyckiego, Feliksa Konecznego, Arnolda Toynbe'go i Oswalda Spenglera. Kossecki opisywał początki ruchów narodowych w Polsce, we Włoszech, Francji i rozwoju idei narodowej po II wojnie [AIPN BU 0364/377, t.5, k. 1-7].

Inicjatywa utworzenia tajnej organizacji była dziełem Kosseckiego. Opracował on program dla organizacji, którą nazwał Liga Narodowo-Demokratyczna. Nazwa miała nawiązywać do Ligi Narodowej. Program i nazwa zostały ujawnione tylko Górnemu i dwóm jego kolegom z ZMD. Następnie o inicjatywie poinformowano Bogdanowicza [Barański, 1994]; [AIPN BU 0192/242, t.II, „Dot.Kossecki Józef”, karta 229].

Służba Bezpieczeństwa znała treść listów Kosseckiego z końca 1957 roku do Górnego i Chrzanowskiego oraz miała wiedzę o kontaktach Chrzanowskiego z Górnym. Nie posiadała jednak wówczas możliwości dotarcia agenturalnego do Kosseckiego. Pismem z dnia 7 sierpnia 1958 roku centrala MSW zaleciła Wydziałowi III Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Katowicach aby zorganizowali agenturalną obserwację, ustalili kontakty i spośród nich opracowali kandydatów do werbunku [AIPN BU 0364/377, t. 5, k. 21].

Na początku 1959 roku SB uzyskała z dwóch źródeł agenturalnych informacje o organizowaniu przez Górnego i Kosseckiego około dziesięcioosobowej grupy złożonej głównie ze studentów i opartej na ideologii endeckiej.

Co najmniej od kwietnia tego roku – jeden z członków grupy – informator o pseudonimie „Zagórski Z” - przekazywał systematyczne meldunki. SB podjęła akcję rozpracowania i rozbicia grupy Kosseckiego i Górnego pod kryptonimem „Związek”. Realizację planu nadzorował wiceminister MSW Antoni Alster. Bezpośrednio akcją kierował mjr Sławiński a brali w niej udział m. in. Tadeusz Szlubowski, Zbigniew Cieślowski, Tadeusz Dutkiewicz, Roman Dyndo. Ten ostatni w jednym z meldunków ostrzegwał przed „nielegalną działalnością o charakterze faszystowskim”.

W rozpracowaniu grupy wykorzystywano agenturę. Przemysław Górny – nieświadomy roli jaką odgrywał „Zagórski Z” – zaproponował najcenniejszemu informatorowi

bezpieki 14 stycznia 1960 roku wstąpienie do ścisłej grupy. Pierwszym jego zadaniem było zorganizowanie lokalu dla kolejnych zebrań. Dotychczasowe spotkania miały miejsce na terenie Uniwersytetu Warszawskiego, w siedzibie Zrzeszenia Studentów Polskich. Jednak z powodu przeprowadzonej przez Górnego demonstracji w trakcie wizyty w Warszawie wiceprezydenta Richarda Nixona, został on usunięty z ZSP i stracił możliwość korzystania z dotychczasowego lokalu.

„Zagórski Z”, po porozumieniu się z bezpieką, udostępnił pokój w Domu Akademickim przy Placu Narutowicza, w którym SB założyła podsłuch. Do chwili aresztowania członków grupy odbyło się tam siedem zebrań.

Poza tym SB wykorzystywała innych agentów o pseudonimach: „Marta” – bliskiego znajomego Górnego z Wydziału Prawa UW, „Bruno” – formalnie pozostającego poza grupą ale utrzymującego kontakty z Górnym, „S-34” – z UW, będącego w bliskich kontaktach ze Zbigniewem Kwietniem, „Dąbkowskiego” – studenta Wydziału Geologii UW, którego zadaniem było informowanie o działalności Kosseckiego na terenie PAX-u, „Niedźwiedzia”, „Karola”, „Jadzię”, „Zielińskiego” (Zagórski „Z” został wprowadzony do grupy 14.01 1960 roku przez Górnego. W doniesieniu z 24.02 pisał o spotkaniu siedmiu osób, które miało miejsce 20 lutego, w sobotę, w Akademiku (pokój 460). Górnego inwigilował również m.in. „Zieliński”, który przekazywał, że nosi on ze sobą różne przedwojenne gazety endeckie, jak „Prosto z Mostu”, doskonale zna artykuły Dmowskiego i prowadzi różne pogadanki o „ideałach endeckich”. AIPN BU 0364/377/t.6 CD, k.165 i 313 z 611).

Wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z 29 maja 1961 roku skazano: Józefa Kosseckiego i Przemysława Górnego na 2 lata więzienia, Janusza Krzyżewskiego i Henryka Klatę na 10 miesięcy oraz Mariana Barańskiego i Zbigniewa Kwietnia na 6 miesięcy z zawieszeniem na 2 lata. Wobec Jana Bogdanowicza i Leona Mireckiego postępowanie umorzono z uwagi na fakt, że jedynym obciążającym ich dowodem były niespójne i dodatkowo odwołane na rozprawie zeznania Kosseckiego, przy czym wyrok został wydany ze zdaniem odrębnym. Postępowanie umorzono także wobec pozostałych osób [Kawęcki, 2012: 129-141].

W czerwcu 1958 roku SB uzyskała szereg materiałów operacyjnych, na podstawie których uzyskano informacje o prowadzonej korespondencji między niektórymi narodowcami w kraju i emigracyjnymi działaczami endeckimi. Korespondencje przychodzące m.in. od Tadeusza Bieleckiego i Władysława Furki były przechwytywane przez bezpiekę. Podobnie tygodnik - „Myśl Polska”. Z korespondencji wynika, że emigracyjne kręgi Stronnictwa Narodowego wykazywały duże poczucie realizmu w ocenie sytuacji politycznej w Polsce i zalecali zachowanie dużej ostrożności. Władysław Furka podkreślał, że nie można rezygnować z walki o wolną Polskę ale nie można teraz marnotrawić sił polskich.

W jednym z listów pisał, że SN wzywa Polaków do spokoju, zachowania postawy wyczekującej a zarazem odpowiedzialnej działalności na rzecz dalszego kruszenia się komunistycznego systemu. Jan Bielatowicz apelował aby „przedwcześnie nie narażać głowy”. Strofował „nierozważnych i wybuchowych kolegów z kraju”. Zwracał uwagę, że dlatego nie zawsze odpisuje na listy aby nie narażać adresatów. Także Tadeusz Bielecki zalecał umiar w treści korespondencji.

Funkcjonariusze SB obserwowali kontakty narodowców, ich wyjazdy po kraju i spotkania. Do najaktywniejszych zaliczano Leona Mireckiego, Jana Bogdanowicza, Konstantego Skrzyńskiego i Franciszka Szwajdlera. Właśnie grupę skupioną w Łodzi wokół Szwajdlera uznawano za najbardziej dynamiczną i niebezpieczną.

Wśród narodowców Szwajdler był najbardziej zdecydowanym zwolennikiem aktywnej działalności politycznej. W opozycji do tego stanowiska pozostawało środowisko warszawskie (Redke, Kobylański) i wrocławskie (Poradowski, Jaworski) nazywane przez SB „grupą dyskusyjną”. Byli oni przekonani, że jedyną formą aktywności mogą być prowadzone dyskusje w gronie kilku zaufanych osób gdyż „UB ma takie środki, które mogą ich zdemaskować” [AIPN BU 1585/4515, k.49, 57-59].

Inicjatorem utworzenia pierwszej po okresie stalinowskim konspiracyjnej organizacji narodowej był Franciszek Szwajdler. Organizacja ta miała zastąpić bezproduktywne, luźne i niewiążące dyskusje endeków. Pierwszym etapem niepodległościowej i antykomunistycznej działalności miało być powołanie konspiracyjnego ośrodka kierowniczego. Kolejny krok to opracowanie programu i praktycznego sposobu jego realizacji. Sztab kierowniczy miało tworzyć pięć, sześć osób. W jego skład wchodziłoby inicjatorzy - Szwajdler i Mirecki - oraz wyznaczone przez nich osoby. Ocenie poddano kilkanaście osób. Wśród ewentualnych kandydatów wymieniano Kazimierza Kobylańskiego, Alojzego Targa i Władysława Kosturka. Ostatecznie Mirecki zaproponował kandydatury Ludwika Chaberskiego i Szymona Poradowskiego.

Po utworzeniu sztabu, Mirecki i Szwajdler planowali stworzenie kadrowej organizacji składającej się z grupy trzydziestu - czterdziestu pełnomocników terenowych. Struktura organizacji miała być trójstopniowa. Członek sztabu kierowniczego miał pracować z czterema - pięcioma osobami. Szwajdler przestrzegałaby ze względów bezpieczeństwa nie utrzymywać kontaktów z emigracyjnym Stronnictwem Narodowym. Zapewne wpływ na tę decyzję miała też niechęć do prezesa SN Tadeusza Bieleckiego i niska ocena jego działalności.

Służba Bezpieczeństwa nie wiedziała o planowanym przedsięwzięciu. Cały czas prowadzono jednak obserwację reprezentatywnych przedstawicieli nurtu narodowego a w szczególności Franciszka Szwajdlera [AIPN BU 1585/4515, k.85; AIPN BU 0192/139, t. 3 k.10]. W 1958 roku przeprowadzono „tajną rewizję” w mieszkaniu Szwajdlera w Łodzi.

Podczas rewizji znaleziono napisaną przez niego historię ruchu narodowego do 1947 roku, adresy i numery telefonów osób zamieszkałych w kraju i za granicą oraz listy Szwajdlera do narodowców na emigracji.

Służba Bezpieczeństwa na początku 1959 roku do najbardziej aktywnych osób, obok Szwajdlera, zaliczała Leona Mireckiego. Odnotowywano jego spotkania z przedstawicielami emigracyjnego Stronnictwa Narodowego oraz kontakty z Jaworskim, Walczakiem, Szwajdlerem, Redke i Kosturkiem. Właśnie Władysław Kosturek zaliczany był do bardziej dynamicznych działaczy. Informowano o jego spotkaniach z endekami w Zespole Adwokackim i kawiarniach Krakowa. Zimą 1958 roku Kosturek zorganizował przedstawienie jasełek betlejemskich według Lucjana Rydla za co Kolegium Orzekające Dzielnicę Rady Narodowej Kraków – Podgórze ukarało go grzywną 500 złotych [W sprawie adwokata Kosturka wykorzystywano agentów: „Stefan”, „Henryk”, i „Stanisław”. AIPN BU 0192/242 t.1, „Notatka służbowa dot. J. Bogdanowicza” z 27 VI 1958, k. 7].

Celem SB było przerwanie kontaktów między narodowcami w kraju. W tym celu wykorzystano przybycie do Polski emigracyjnego działacza SN a zarazem obywatela amerykańskiego Jana Optata Sokołowskiego. 11 listopada 1958 roku Sokołowskiego wezwano do Biura Rejestracji Cudzoziemców i Zarządu Spraw Wewnętrznych Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie, gdzie wręczono mu postanowienie o wydalenie z granic państwa polskiego z powodu nawiązania „podejrzanych kontaktów z byłymi działaczami SN”. Tego samego dnia w Warszawie zatrzymano na 48 godzin adwokata Adama Strzembosza, adw. Tadeusza Rutkowskiego, Leona Mireckiego i Konstantego Skrzyńskiego a w Łodzi – Franciszka Szwajdlera, Józefa Walczaka, Witolda Kotowskiego i prof. Tadeusza Błażejewicza. Wszyscy zatrzymani złożyli oświadczenia na temat rozmów z Sokołowskim. Potwierdzili posiadane już przez MSW informacje. Najbardziej szczegółowe oświadczenie złożył Szwajdler. Poszerzyło to wiedzę bezpieki na temat środowiska narodowego. Szwajdler opisał swoją działalność (spotkania, kontakty telefoniczne) począwszy od przyjazdu do kraju w maju 1956 roku. Najcenniejsze dla UB były informacje o zamiarze stworzenia konspiracyjnego ośrodka myśli narodowej. Szwajdler zobowiązał się do złożenia dalszych wyjaśnień. Także Konstanty Skrzyński i Adam Strzembosz złożyli dość wyczerpujące oświadczenia. W celu pogłębienia zebranych materiałów zatrzymano wkrótce kolejnych uczestników zebrania – adwokata Jerzego Redke, inżyniera Kazimierza Kobyłańskiego, Bolesława Grochowskiego, profesora Stanisława Grzymałowskiego z Politechniki Warszawskiej i Antoniego Chacińskiego z chadeckiego stowarzyszenia „Odrodzenie”. Podali oni dalsze szczegóły z działalności endeków w kraju. W dniach 26 i 27 listopada SB przeprowadziła rozmowy z Władysławem Jaworskim i Szymonem Poradowskim z Wrocławia a drugiego i trzeciego grudnia z Władysławem Kosturkiem.

Dzięki trzem relacjom: Sz wajdlera, Jaworskiego i Poradowskiego SB uzyskało bardzo szczegółowe informacje o wszystkich, kilkunastu spotkaniach i udziale w nich około czterdziestu narodowcach. Jaworski opowiedział i opisał „bez specjalnych oporów” swoją działalność od chwili wyjścia z więzienia w maju 1955 roku. Według oceny prowadzących sprawę funkcjonariuszy bezpieki była to najpełniejsza z uzyskanych dotychczas relacji o podejmowanej po 1945 roku przez narodowców działalności. Najbardziej nieugiętą postawę wykazali natomiast Mirecki i Kosturek. Mirecki podczas pierwszej rozmowy w MSW odmówił odpowiedzi na pytania a w trakcie kolejnych przesłuchań w sposób bardzo ostrożny i rozważny mówił o swojej działalności i nie przekazał żadnych nowych informacji. Z kolei Kosturek „wykazał postawę całkowicie negatywną i nie chciał mówić na temat swojej działalności”. W obliczu przedstawionych przez SB informacji uzyskanych od Sz wajdlera, Kosturek przyznał, że był we Wrocławiu u Jaworskiego ale rozmowy na temat projektu ośrodka myśli narodowej nie przypomina sobie gdyż pił wówczas alkohol [AIPN BU 0276/117, k.164, AIPN 1585/515, k.85]; [AIPN BU 0192/139 t.3, k.10, AIPN BU 0276/117, k.85, 141-149, 156-157].

Epilogiem akcji bezpieki było zainspirowanie wysłania listów do emigracyjnych działaczy Stronnictwa Narodowego przez osoby z którymi przeprowadzono rozmowy. I tak Skrzyński wysłał listy do Zbigniewa Stypułowskiego, Jaworski do Niebieszczańskiego a Tadeusz Stanaszek z Krakowa do Piotrowskiego. W odpowiedzi, narodowcy z emigracji „w trosce o bezpieczeństwo kolegów z kraju” odcinali się od inicjatywy Sokołowskiego.

W opinii Służby Bezpieczeństwa, akcja zakończyła się pełnym sukcesem. Uznano, że zatrzymanie grupy narodowców uniemożliwiło im dalszą działalność. SB była przekonana, że wytworzyła wśród narodowców opinię, że wobec zdemaskowania ich działalności przez organa MSW, dalsze jej kontynuowanie jest bezcelowe. Poza tym SB zrealizowała skutecznie akcję dezinformacji, która wśród zatrzymanych wywołała przekonanie, że ujawnienie całej sprawy nastąpiło na podstawie oświadczeń złożonych przez Jana Optata Sokołowskiego, Franciszka Sz wajdlera i Leona Mireckiego. Władzom komunistycznym zależało na nagłośnieniu w środowisku narodowym, tzw. akcji profilaktycznej, na tym aby akcja stała się znana w środowisku endeckim. Miało to zniechęcić ich do podejmowania nowych inicjatyw, wywołanie wzajemnej nieufności oraz przede wszystkim przerwanie kontaktów z działaczami emigracyjnymi przyjeżdżającymi do Polski.

Pełną informację dotyczącą przebiegu tzw. akcji profilaktycznej wobec byłych działaczy Stronnictwa Narodowego, wraz z załączonym oświadczeniem Sz wajdlera, minister spraw wewnętrznych Władysław Mucha przekazał wiceprezesowi Rady Ministrów Piotrowi Jaroszewiczowi. SB z satysfakcją podkreśliła, że źródło uzyskania informacji w tej sprawie nie zostało zdekonspirowane a podejrzenia w środowisku narodowym dotyczą wszystkich a głównie Optata –Sokołowskiego.

Esbecka metoda dezinformacji okazała się skuteczna. Franciszek Sz wajdler, który złożył najobszerniejsze oświadczenie, po przesłuchaniu w Komendzie Milicji Obywatelskiej w Łodzi i po powrocie do domu, w rozmowach z narodowcami za ujawnienie informacji obwiniał Optata Sokołowskiego i Leona Mireckiego, którzy mieli złożyć nazbyt obszerne wyjaśnienia. Sz wajdler podkreślał przy tym, że jest pod wrażeniem wiedzy posiadanej przez Służbę Bezpieczeństwa [AIPN BU 1585/4515, k.85]; [AIPN BU 0192/139 t. 3, k.10; AIPN BU 0276/117, k.85, k. 141-168].

- [1] *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów(AIPN BU) 01305/11, k. 128; AIPN BU 1585/4515, k. 138-139 i inne.*
- [2] Barański, M. 1994. *Liga Narodowo-Demokratyczna*, cz.I, „Myśl Polska” 9.X 1994.
- [3] Kawęcki, K. 2012. *Liga Narodowo-Demokratyczna – pierwszy proces organizacji konspiracyjnej po 1956 roku*, Studia Społeczne nr 2(6)2012, wyd. WSM w Warszawie.
- [4] Kulińska, L. 1999. *Narodowcy. Z dziejów Obozu Narodowego w Polsce w 1944-1947*, Warszawa-Kraków.
- [5] Muszyński, W.J. 2006. *Niepokorny*, w: „Biuletyn IPN”, nr 1-2, styczeń-luty.
- [6] Muszyński, W.J., Mysiakowska-Muszyńska, J. (red.). 2010. *Lista strat działaczy obozu narodowego w latach 1939-1955.Słownik biograficzny, t.1, wstęp J. Żaryn*, Warszawa.
- [7] Mysiakowska-Muszyńska, J. 2011.*Zabiegi o legalizację Stronnictwa Narodowego w kraju w latach 1945-1947*, Warszawa.
- [8] Tomasik, P.2008. *Działalność tajnego współpracownika SB ps. „X”, „Rybak”, konsultanta ps. „Rybak” w świetle własnych doniesień*, w: *Narodowcy po 1956 roku – pierwsza próba powołania organizacji konspiracyjnej w: Nurt narodowy opozycji demokratycznej w PRL 1955-1990*, cz.I, Warszawa.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 181-196]

Jaroslava Kmecová

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove, Vysokoj školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave

Personal management in local communities

Keywords: *employee, volunteer, motivation, salary, tax*

Summary

This article is about motivation between employees and volunteers in local communities. Relationships between employers and employees are regulated by law. Employee provides his knowledge, skills and experience to employer to achieve planned organization targets and to create profit. According to Slovak law the salary includes not just only basic salary but also bonuses, tax, employee and employer healthcare and social insurance payments. The focus is on personnel policy of organization with an emphasis on achieving organizational goals and the successful allocation on the market. The emphasis is on motivation, which is necessary for personal feedback in organizations irrespective of size of organization. Article discusses the right work habits and shows how to encourage voluntary work. In the state, public organizations and local communities there are people - volunteers who want to work without financial or non-financial rewards. Focus of this article is on a human being, going through many changes and processes in his personal and professional life.

Introduction

Nowadays, people specialize in particular fields of research, work, different studies in which they achieve great results and new discoveries. There is a new need for getting to

know the whole not only its parts. The importance must be attached to the connecting of the particular knowledge and researches. The complexity is significant, as Jan Kosturiak (2010) states in his book *Reflections for each day*: There are lots of examples. Go to the doctor – specialists. One will treat you for your nerves, another for your eye, the third one for your ear and the last one for your knee; according to his specialisation. The result? In Germany, my colleague was operated on for his knee meniscus, when he suffered from borreliosis. In the U.S. one of my acquaintances was treated for his allergy, when his eyes were constantly filled with tears because of a tooth decay. My little daughter Zuzka was examined, since she walked with a limp (one of the explanations was, that she does not want to go to school). When she finally became paralysed, they found out, it was encephalitis. The nature does not know physics, chemistry, maths but it still functions as a whole. A human body does not consist only of ears, nose, bones, muscles and inner organs as well as a company is not a construction comprising logistics, business, marketing, development, administration and production machines. It is us, people, who built a world fragmented into pieces in order to examine its elements. However, when analysing, we sometimes penetrate into a particular field too deep to be able to understand the whole.

When we want to plan and set some operative and strategic goals in an enterprise, it is necessary to consider a human being in his complexity, who will realize those aims. At present, there is a tendency to “fast growing” of specialists, employees and whole companies as well. Everybody wishes to skip the most essential period of the growth and development and wants to be successful, have the best position on the market; he wants to earn lots of money etc. We forget the fact that successful people went through the phase of growth and development first. The same concerns big and successful companies. When a company is put on market, it is necessary to invest lots of time, knowledge and financial means or its allocation. Its managers have to solve difficult tasks whereby in its initial phase their remunerations are not high enough. Many times it is only a symbolic reward. The investments in the form of time, financial means in the first years of the company development will bear the fruit in the form of money later.

A man is confronted with a great deal of duties, issues and responsibilities in a professional area and this to such an extent that their work performance reveals it. Almost everyone who I meet daily is complaining about a big pile of duties, which they are not able to manage in time. Only last week, I was giving a consultation to a partner of an important company dealing with global investments. He was afraid that the responsibility which was due to a new manager position offered to him by the company would bring about stress above the sensible level and would in this way threaten his family attachments. I have also spoken to a human resources worker who is trying hard to keep a cool

head while dealing with at least 150 applications, which she receives by mail each day. The reason is that the company is planning to double number of employees in the region from 1100 to 2000. At the same time the worker wants to preserve her own social life at weekends. In our millennium a paradox has occurred: life quality is higher but the stress level is higher too. People take more duties than they are able to manage using their own tools. As if their eyes were too large. And most of us is frustrated by it to a certain extent and has no idea how to improve the situation [Allen, 2008].

Employees and volunteers in local communities

Staff and volunteers motivation - the supporters of local communities in relation to the job and trade is in a very difficult position. The biggest problem is the unclear definition of the employees and volunteers status in local communities associations. An employee performs work in local community associations, entire to obtain remuneration, ie. wage. Volunteer work in local community associations is carried out without any financial reward in his spare time. Employees and volunteers motivation is very important and plays an important role in achieving the local community objectives.

In local community associations labor market can be defined as the place where employer demand meets available potential employees and volunteers, where employees and volunteers offer their skills and knowledge on the job market, ie. work. The employer offers his premises and capital. Bringing together supply and demand on both sides there is a space providing funds, time manpower recovery to create goods and services that may be offered to its members.

Industrial relations between workers and employers are strictly defined by law. In the profit sector the relationship is governed by the law. In local communities associations there comes in an important factor which makes the employee the volunteer (simultaneously) ad the same time. From this point of view there is a specific funding system, motivation and assessment of staff and volunteer work. There comes in a specific situation when the employee performs part of his work for the financial compensation eligible for remuneration and part of his work he performs as the volunteer for non-financial - moral benefits. Already existed situation requires from the management point of view a new system for motivation, remuneration and staff funding in relation to the employer and it also provides a new space for communication in this area. That's why there's going to be created a new area for possibilities how to motivate and ethically remunerate staff and volunteers for their involvement and participation in organizations.

In the Act No. 311/201 Coll. Labour Code Section 7 there is defined the term "employer" and in Section 11 there is defined the term "employee". An employer shall be a legal or natural person employing at least one natural person in labour relations and, if so

specified by a special regulation, also in similar labour relations [Zákony III/2010, 2010]. Employee means a natural person who in labour relations and, if specified by special regulation, in similar labour relations, performs dependent work for the employer [Zákony III/2010, 2010].

Through work man must earn his daily bread and contribute to the continual advance of science and technology and above all to elevate unceasingly the cultural and moral level of the society where he lives in community with those who belong to the same family. And work means any activity by man, whether manual or intellectual, whatever its nature or circumstances; it means any human activity that can and must be recognized as work, in the centre of many activities which man is capable of and to which he is predisposed by his very nature, by virtue of humanity itself [Jan Pavol II, 1997].

The market situation defines the position of employers and employees by laws. The labor market is very sensitive to any internal and external influences. These effects are significantly influenced by political decisions coming on the market via laws. During decades, there has been built a great distrust of mutual relationship among the employer and the employees. We have to submit that this distrust has significantly affected the results and the character of work. By acknowledging local community development as both a responsibility and an opportunity, there is hope that more inclusive financial policies and products will reach the people spawn further innovation in the world of local economic development [Pinsky, 2011].

In the employer organizations there has dominated the opinion that the employees have used property, information and organizations material for their private enrichment. On the other hand the employees have perceived, their employers as those who haven't given them sufficient wages for their work which they did and that's why in many cases they require above standard social program in the organization. Over time, status and conditions for both sides has been changed. It has been mostly influenced by political decisions which directly influence both sides-employers and employees. There must exist important and clear rules for both sides on the labor market. There is necessity of conversation and interaction almost in all the professions. Communication is transmission and exchange of information. Information written or said on person is carried by formal communication channels in both of the directions. It means, upwards, downwards and laterals as well. One of the mean problems of business firm conversation is acceptance failure or misunderstanding. This could be the result of many factors including the character of message [Berryová, 2009]. These rules are conditioned by correct information and mutual trust and respect.

In the market economy the employee is a worker who provides his knowledge, skills, and experience, which means he provides his work to his employer for fixed marked

price. The employer buys the "work" from the employee in order to evaluate his holdings and also to be able to generate his profit. Households migrate to capture higher wages or income and firms to be near growing consumer markets. These actions in turn generate income in the economy. Firms also respond to factors such as wage rates, tax rates, local public services, and regional location. Local governments may influence firms' location decisions by offering financial incentives. Regional factors that affect the decisions of households, firms, and local governments are likely to exhibit interdependence in the form of spatial autocorrelation [Gebremariam, Gebremedhin, Schaeffer, 2011].

Price for employee effort is called wage. According to Act No. 311/2001 Coll. Labour Code: Employees shall have the right to wages for executed work, to the ensurance of safety and protection of health at work, to rest and recovery after work. Employers shall be obliged to provide employees with wages and to create working conditions allowing employees the performance of work according to their skills and knowledge, the advancement of creative initiative and deepening of qualifications. Employees and employers shall be obliged to a proper discharge of their obligations arising from labour relations [Zákony III/2010, 2010].

The labor cost of the employee includes basic labor official, contractual wage. The basic wage may be time or task. Time wage is defined by time and task wage is defined by individual tasks. In addition to basic wages there may be added bonuses, which are defined by the collective agreement or by an employer's internal rules. Payroll levies consist of tax payments and tax levies imposed by law.

Motivation by rewards

Staff motivation by wage rewards may be fixed in the employment contract or in the collective agreement or in internal organisation regulations. Rewards are paid according to the employer instruction and make an important part of employee motivation. The employer can motivate his employees to better job performance which may have direct and indirect share in creating the employer profit by means of rewards. An organization can motivate their employees either volunteers who are actively involved in public activities or in local associations. To supervise, manage somebody doesn't mean to whip out as much as you can because of the endless rise of work effort. Unfortunately, the trade and economics world usually understands it in this way. To manage others is possible only for those who are able to manage themselves, those who are self-confident and who are open to their colleagues. When somebody wants to supervise others, they must be able to emphasise and think about the possibilities how to revive life that is hidden in each person [Assländer, Grűn, 2008]. That's why it is necessary in corporate culture to perceive person with regard to their inner life, personal and personable development. Individual are pro-

moted not on the basis of their absolute performance, but on the basis of their relative position in the organization. Furthermore, the compensation at one level does not necessarily serve to motivate individuals currently working at that level, but instead motivates all of those below that level who strive to be promoted [Lazear, Shaw, 2007]. "Cash is better than kind" is a popular presumption in economic thinking. However, ubiquitous provision of fringe benefits as part of the incentive packages, in practice, obviously does not conform to this argument. Explicit benefits, including professional allowances, working facilities, family benefits, insurance policies, club memberships, etc., and implicit benefits, including shortened working hours, discretion in decision making, freedom in the workplace, prestige, education, etc., are norms rather than exceptions [Zou, 1997]. It is possible only when man won't be only the subject of continued income making but the organization itself will be interested in their formation.

Generally rewards can be divided into six basic categories:

1st According to the forms:

- a) Monetary
- b) Non-monetary

2nd Depending on the nature:

- a) Linked to the nature of work
- b) Linked not to the nature of work

3rd According to the time period:

- a) Single
- b) Regular (weekly, monthly, quarterly, half yearly, yearly)
- c) Extra
- d) Special

4th According to the assessment:

- a) Personal assessment
- b) Assessment based on performance
- c) Assessment of results
- d) Assessment based on time duration
- e) Assessment based on the quality of work

5th Remuneration according to share:

- f) Share in economy
- g) Share in property

- h) Share in activities
- i) Share in sales revenues from customers
- j) Share in contracts
- k) Share in incomes
- l) Non defined share

6th Others:

- a) Bonuses (for overtime, for work under difficult conditions, for night work, for work on holidays, for work on Saturdays or Sundays and others)
- b) Contributions
- c) Premiums (monthly, quarterly, half yearly, yearly, premiums in anniversary, premiums from reserves and others)
- d) Other benefits

Research on motivation has repeatedly found that extrinsic rewards can decrease an individual's intrinsic motivation to engage in a behavior [Deci and Ryan, 1985]; [Harackiewicz, Manderlink, and Sansone, 1984]; [Harackiewicz and Sansone, 2000]; [Lepper, Greene, and Nisbett, 1973]. This overjustification effect suggests that when individuals experience both intrinsic and extrinsic rewards for a behavior, the behavior is overjustified and the individual attributes the behavior to the extrinsic reward [Deci, Ryan, 1985]. This results in a drop in intrinsic motivation after the receipt of the rewards. Non-marketing messages have been found to reverse the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivations by making intrinsic motivations more salient [Fazio, 1981]. We believe that the benefits stressed in marketing communications, either intrinsic or extrinsic, will have an impact on motivations to donate that may mitigate the effects of offering a reward for the donation [Johnson, Grimm, Ellis, 2010]. The pure altruism of ethical theory is impossible to practice, while the broadly understood self-love clearly is practicable, and can give one a reasonable involvement with the well being of significant and even remote others [Manch, 2007].

Tax on income from dependent activity

Income from dependent activity is specified in Act No. 595/2003 Coll. On income tax, as amended, where income from dependent activity is defined in Section 5 subsection 1a as income derived from an existing or a former employment, service, public office, or memberships, or a similar relationship, in which the taxable party performing his/her work for the payer of the income must follow the orders or instructions of such a payer. This category shall also include any income for the work of pupils and students during their practical training [Zákony I/2010, 2010].

Income tax is a tax on income which the recipient is not able to shift. There is no one to whom the tax could be shifted, certainly not on the employer who always receives a long period uniform interest long period rate. In fact, vice versa, there are indirect taxes on wages, which are transferred to the recipient in the form of lower income from wages. As an example might be the part of the social "insurance" or contributions for unemployment benefits, which are imposed on the employer. Most employees believe, that this part of the tax, which the employer pays, doesn't concern them. This is completely invalid. As we have seen, the employee cannot shift the tax forward on consumers. Because it is levied in proportion to the payed wages, the tax is indeed moved back to a salaried employee. The amount paid by the employee is the tax which is levied at the expense of the net salary of the employee [Rothbard, 2005].

The tax allowances are set up in Section 11 of Act No. 595/2003 Coll. On income tax, as amended. Tax allowances are defined as the part of the employees' wages which are tax free. Tax allowances are defined in subsection 2 of this Act as follows [Zákony I/2010, 2010]:

If, in the respective tax period, a taxable party reaches a tax base which

a) is equal to or lower than 100 times the applicable subsistence minimum, the yearly tax allowance for the taxable party shall be an amount corresponding to 19,2 times the applicable subsistence minimum,

b) is higher than 100 times the applicable subsistence minimum, the yearly tax allowance for the taxable party shall be the amount corresponding to the difference between 44.2 times the applicable subsistence minimum and one quarter of the tax base; if this amount is less than zero, the yearly tax allowance for the taxable party shall be zero.

Taxation and its effect on employees

Taxation system takes from employees and gives it to others. Any tax increase increases the amount of resources, incomes and usually it also increases the number of people living from the work of employees. There is the production base decrease from which these people take out their livelihood. There is a limit behind which no load can be carried. This restriction results in a reduction of motivation can be brought by tax. The more the tax is levied on taxpayers, the lower is marginal benefit of their work. As soon as reward for the work is reduced, the bigger is marginal benefit of expendable time. Concurrently this is the greater motivation to move from position of taxpayers who bear the burden of tax into consumer tax group as the recipient of state subsidies. People will take more free time and will try harder to become members of the privileged groups of tax consumers.

In market economy net wage is made up by salaries, interest, rent and earthly gains. If taxes impact the income from these sources, efforts raise revenue will fall down. Under the prospect of taxing of wages, employees will be less motivated to work hard. Those ones whose interest or profit will be taxed, will consume more, rather than save or invest. Landowner who rents will be taxed by government and will be less motivated to attempt to use different parts of land as efficiently as possible. It can be stated that if any additional punishments exist in any human activity, usually the man will stop doing it. In some cases, people can begin to work more intensively to compensate the suffered damage. In this case, it is important to bear in mind the lost of "free time" which is a valuable consumer goods for the man. He will have less free time. Harder work from which the part of the revenue is taken away, represents a situation in which triumph the people who live from the work of staff and now they can get more from selected taxes. As the result of it, the workers' standard of living will decrease.

Income tax taxes earnings from investments represents threat for savings and investments by reducing return on investment below the level which is determined by time preferences of market. Lower net interest purchase leads employees to adjust the ratio of savings and investments according to earnings in new situation. Simply said, marginal savings and investments made in higher yields are now lower than the evaluation of consumption, which therefore fails. There is another reason behalf which the income tax will affect savings and investments rather than consumption. Employees believe that if the income tax confiscates a certain part of their earnings and they can decide about allocation of the remaining difference between consumption and investments. Since the time preferences have not changed, income tax will not affect the amount of consumption in relation to savings and investments. So it is not. Real earnings of taxpayer were reduced because of taxes payment decrease. the fair value of its cash assets.

The lower is level of real asset money of the employee, the higher is rate of time preference and the higher is ratio of consumption spendings to capital expenditure.

Insurance payments - an employment relationship under an employment contract

In addition, taxes are made by payroll deductions and insurance charges. This is a premium to social insurance and levies to health insurance. These levies are paid by the employer and the employee defined by statutory rate. Levies to Social insurance company is imposed by Act No 461/2003 Coll. Social Insurance, which governs the scope of social insurance, legal affairs in the implementation of social insurance organization and financing of social insurance, state supervision over the implementation of social insurance and proceedings in matters of social insurance. It also provides selection, registration and transfer of levies to superannuation.

Social insurance according to Section 2 of this Law is [Zákony III/2010, 2010]:

a) sickness insurance as insurance in case of loss or decrease of income from gainful activities and to make sure for an income due to temporary incapacity for work, pregnancy and maternity,

b) pension insurance, particularly

1. old-age insurance as insurance to make sure for an income in old age and in case of demise,

2. disability insurance as insurance in case of decrease in ability to carry out gainful activities due to long-term adverse health condition of insuree and in case of demise,

c) accident insurance as insurance in case of damaging to health or demise due to a working accident, service accident (hereinafter referred to only as „working accident“) and occupational disease,

d) guarantee insurance as insurance in case of insolvency of employer to meet claims of employee,

e) unemployment insurance as insurance in case of losing income of employee's activities due to unemployment and to make sure for an income due to unemployment.

Health insurance is governed by Act no. 580/2004 Coll. on health insurance and amending Act no. 95/2002 Coll. the insurance and amending certain laws. The subject matter of this Act pursuant to Section 1 is health insurance, the legal affairs arising in the health insurance premiums and the disbursement of public health insurance [Zákony III/2010, 2010]. Health insurance is [Zákony III/2010, 2010]:

a) compulsory health insurance and voluntary health insurance, which is provided to policyholders under the terms of this Act and health care services related to providing health care under the terms of a specific act,

b) private health insurance, pursuant to health care is provided to policyholders in the range defined in contract under the terms of a specific act.

Implementation of public health insurance is defined in Section 2 subsection 2 of this Act as the activity in the public interest, which manages public funds. Public health insurance is provided by health insurance companies under the terms of a specific act [Zákony III/2010, 2010]. The employer and the employee pay monthly levies to health insurance company in which the employee is insured.

Overview of levies to social and health insurance companies in Slovakia

Employee's labor cost for work which he has done is not the only amount of the financial reward which he has received from his employer. It is a complicated system, clearly determined and precisely imposed by laws which cannot be influenced neither by the employee and by the employer.

Laws are dependent on political will. They can be affected only in the parliamentary elections or in referendum.

Volunteer work opportunities

In the labor market we often face up high unemployment. Unemployed person finds himself in an indisposed living situation. There are short term and long-term unemployed people. Short term unemployed people may be defined as people who are out of work for less than one year. Long-term unemployed people are those who are unemployed for more than one year. The long-term unemployed people mean a high loss risk of working habits. Long-term isolation from work or prolonged dependence on public or private support threaten freedom and creativity of the human person and his family and social relationships and cause great suffering in psychological and spiritual plane. The first principal which has to be protected and to be valued is the man and his integrity: Because the man is the creator and the center and the object of economic and social life [Benedikt XVI., 2009]. If it helps put more people on a path to being productive global leaders, the world will be a better place [Cohan, 2011].

The work of volunteers and supporters in local community organizations is very important and irreplaceable. Freedom is manifested in creative activity of man. The person expresses his creative activity and it lives up to his freedom. Although volunteers may not be motivated by monetary incentives, it cannot be ruled out that their decision to join a voluntary association was prompted by other extrinsic motivations [Degli, 2009]. More freedom in realization of some act (i.e. it determines more by person himself and not by his relationship to individual situations or details), longer is act of penetrating the spiritual life of person. Human life can not be managed by fear or authoritative attitude. If anything in life (or in the world) is valuable, this can be done only through freedom [Słomski, 2006]. The man is not made by arbitrary way, he cultivates himself in an specific situation which does not depend on his will. He has got the same objective personality and this personality should be taken into account by him when he makes some activity [Dancák, 2010]. Many former volunteers feel at home in jobs or communities that uphold the values of their volunteer program [Weber, 2010]. Unemployed people as volunteers, who work without any financial reward can obtain far more that they can give. Although they receive no remuneration, they can invest in themselves, which means that this is their largest investment. As the volunteers, they do not loose their working habits, they are in permanent contact with people, improve their knowledge and skills acquired during the period of employment. The impact of volunteering activity is the impact in the community [Davis, 2001].

Classification of volunteers:

a) Permanent volunteer - regularly participates in activities and projects of civic associations, where in his free time he makes available his resources, to be used to achieve a predetermined goal. A volunteer works without financial and material reward. The experience, skills, knowledge, and new personal contacts are the indirect remuneration for him.

b) Occasional volunteer - at least two times a year, is actively involved in projects and activities of civic associations, where in his spare time he makes available his resources, to be used to achieve a predetermined goal. A volunteer works without financial and material reward. Unquestionable aspect is the indirect remuneration in the experience, skills, knowledge, communication skills and new contacts.

c) Possible volunteer - is more than 30 years, is passively engaged in activities and projects of the Association, where he spends his free time and perceives the work of members, experts, professionals and volunteers.

d) Potential volunteer - a person who is partially involved in short-term activities and projects of the Association, where he learns how to use his free time effectively and to develop his knowledge, skills and talent.

e) Youth volunteer - is a person who is at least 15 years old, not older than 30 years and with respectable character. If a volunteer has not attained the age of 18 years, guardian consent is required to perform voluntary service [Zákon č. 282/2008 Z. z., 2008].

Conclusions

Volunteering as such offers many opportunities for people self-realization and brings them profit that can not be quantified or measured. Volunteering teaches people how to engage in public affairs and how to participate in the life of local communities.

In local community associations all people must realize that the success of the organization depends on their cooperation. There is a need to create conditions that will be benefit for all. The specific features of the labor market are given by the fact that the worker is not only the supplier of the production labor factor and it is not possible to separate the worker as the human from his job performance. For the worker is important what kind of work he performs, which he is able to perform, the place where he works and in what kind of conditions and under which circumstances he Works [Mises, 2006]. Here it is necessary to set objectives of the organization in order to respect the man as the bearer of the work and it is also necessary that staff has made every effort to ensure that the organization has benefited. Because from the point of sense and faith, work does not humble the man, but it dignifies him to earn his living honestly. Inappropriate for the man is abusing him as a thing to get rich, disregard him more than the

value of his muscles and forces [Lev XIII., 1997]. That is why it is important to make an effort on labor market to function and relationship among the employer, the employee and the volunteer to be „healthy“.

We can say, that our objectives define what we expect from life. With experience which life gives us, we can ensure social identity only to some level. Through changes, failure, disasters or crisis we can receive answer to our second question. Synthesis is attained when we choose our aims to harmonize with our lives [Assländer and Anselm, 2010]. Integration and integrity are important in the growth. There is no need to isolate and separate information and facts. When planning in our personal life or in the organization we must take into account the contributions to individuals and society. It is necessary to have comprehensive and realistic look at aims in the context of the development of human beings. One day we will have to replace the GDP growth by increase of happiness and quality of life. Once we will replace gold and platinum by drinking water and clean air. If we do not stop this malignant growth, we will not be here anymore [Košturiak, 2010]. From this perspective, it is good if there is talk about the man from the other side, if there exist and grow stronger argumentations, which seek not only to confirm the existence of the man, but also to point at the size and dignity of the man in the widest possible spectrum [Stolárik, 2010]. Looking forward, it should be noted that the future will belong to people and nations who are able to improve what their parents and grandparents left them [Košturiak, 2010].

Here is the space for all people who care about healthy labor relations whose human attitude will help to fulfill the organization goals and also will motivate and encourage themselves to personal growth, cooperation and responsibility for their organization and its culture. The chances of organizational success are greatest when managers and employees have the same values. As more and more contemporary employees enter the workforce, there will be an increasing demand for managers who understand and share their values. The need for traditional managers will continue, but their numbers will decline [Howe, Mindell, 1979]. Technology and communications provide the means of global presence and the morality of humanism the eternal values of its action. Space and time become resources rather than hurdles for the new moral order [Cambell, Miller, 2005]. In the social world humans are expected to use *ase* (power or authority) to ensure the well being of nature and other human beings. In order to do this they must employ wisdom, knowledge, and understanding [Majumder, Byrne, Bongmba, Rothenberg & Dubler, 2008]. Theoretically, every individual possesses a unique blend of performative power and knowledge – the potential for certain achievements. Yet because no one can know with certainty the potential of others, *eso* (caution), *ifarabale* (composure), *owo* (respect), and *suuru* (patience) are highly valued in Yoruba society and shape all social

interactions and organization” [Appiah-Kubi, 1981]. If we want our society to grow and to develop, we must help each other to improve our mutual responsibility.

Overview of levies to social and health insurance companies in Slovakia

Overview of levies	Employer	Employee
Public health insurance	advances - 10% from the employee's earnings in the month	advances - 4% from the employee's earnings in the month
Health insurance	1.4% from the employee's salary base	1.4% from the salary base
Retirement pension -	14% from the employee's salary base	4% from salary base
Individual pension	3% from the employee's salary base	3% from salary base
Accident insurance	0.8% from the employee's salary base	does not pay
Unemployment Insurance	1% from the salary base	1% from salary base
Guarantee insurance	0.25% from the employee's salary base	does not pay
Reserve Fund	4.75% from the employee's salary base	does not pay
Total	35.20%	13.40%

Source: Charges of insurance 01 07th 2010, Annex monthly ADVISERS

References

- [1] Allen, D. (2008) *Mít vše hotovo. Jak zvládnout práci i život a cítit se při tom dobře.* Jan Melvil Publishing, 255.
- [2] Appiah-Kubi, Kofi (1981). *Man Cures, God Heals: Religion and Medical Practice Among the*
- [3] *Akans of Ghana.* Totowa, NJ: Allanheld & Osumn.
- [4] Assländer, F. & Grűn, A. (2010) *Time management jako duchovní úkol.* Karmelitánské nakladatelství, 223.
- [5] Assländer, F. & Grűn, A. (2008) *Management as spiritual duty.* Karmelitánské nakladatelství, 182.

- [6] Benedikt XVI. (2009) Caritas in veritate. Spolok svätého Vojtecha, 118.
- [7] Berryová, L. M. (2009) Psychológia v práci. Vydavateľstvo Ikar, 693.
- [8] Cambel, T. & Miller, S. (2005) Human Rights and the Moral Responsibilities of Corporate and Public Sector Organisations, Springer Science + Business Media, Inc., 245.
- [9] Cohan, P. (2011) Global Citizen Year Creates Social Enterprise Leaders. Available from <http://blogs.forbes.com/petercohan/2011/07/26/global-citizen-year-creates-social-enterprise-leaders/>.
- [10] Dancák, P. (2010) Personalizmus a jeho hlavné témy. Instytut Wydawniczy Humanum, 5 (2)2010, 37 – 49.
- [11] Davis, P. (2001) Charity while you work. Available from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/1146663.stm>. 2001.
- [12] Degli, A.G. (2009) Intrinsic vs. Extrinsic Motivations to Volunteer and Social Capital Formation. *Kykloss*, 359 - 370.
- [13] Lepper, M. R., Greene, D., & Nisbett, R. E. (1973) Undermining Children's Intrinsic Interest with Extrinsic Reward: A Test of the Overjustification Hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 28 (1), 129-37.
- [14] Deci, E. L. & Ryan R. M. (1985) *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*: Plenum Press, 367.
- [15] Gebremariam G. H., Gebremedhin T. G. & Schaeffer P. V. (2011) Employment, income, and migration in appalachia: a spatial simultaneous equations approach. *Journal of Regional Science* Volume 51, Issue 1, pages 102–120.
- [16] Gerencher, K. (2007) Philanthropy at work. Companies make strategic donations of Money, products, workers' labor. Available from <http://www.marketwatch.com/story/companies-get-creative-when-it-comes-to-charitable-giving>.
- [17] Harackiewicz, J. M., Manderlink, G. & Sansone, C. (1984) Rewarding Pinball Wizardry. *Journal of Personality and Social Psychology*, 287 - 300.
- [18] Harackiewicz, J. M. & Sansone C. (2000) *Intrinsic and Extrinsic Motivation: The Search for Optimal Motivation and Performance*. Academic Press, 469.
- [19] Howe, R. J. & Mindell, M. G. (1979) Motivating the contemporary employee. *Management Review*; Sep79, Vol. 68 Issue 9, p51, 5p. Public Health, and Veterans' Affairs Programs.
- [20] Jan Pavol II. (1997) *Laborem exercen*. SSV.
- [21] Lev XIII. (1997) *Rerum novarum*. KBS.
- [22] Johnson, J.W., Grimm, P. & Ellis, B. (2010) The Influence of Intrinsic and Extrinsic Messages and Benefits on Motivations to Donate. *Advances in Consumer Research - North American Conference Proceedings*.
- [23] Košťuriak, J. (2010) *Úvahy na každý deň. Zamyslenia a otázky o manažmente, podnikaní a živote*. Karmelitánske nakladateľstvo, 151.

- [24] Lazear, E. & Shaw, K., (2007) Personnel Economics: The Economist's View of Human Resources]Journal of Economic Perspectives—Volume 21, Number 4—Fall 2007—Pages 91–114. Public Health, and Veterans' Affairs Programs.
- [25] Machan, T. R. (2007) The Morality of business. A profession for Human Wealthcare. Springer, 137.
- [26] Majumder, M. A. Byrne, M. M. Bongmba, E. Rothenberg, L. S. & Dubler, N. N. (2008) Ethical Challenges of Patenting “Nature”: Legal and Economic Accounts of Altered Nature as Property. IN: Altering Nature Volume One: Concepts of ‘Nature’ and ‘The Natural’ in Biotechnology Debates. Springer, 199 – 273.
- [27] Mises, L. (2006) Lidské jednání: Pojednání o ekonomii. Liberální institut, 959.
- [28] Odvody poistného od 01. 07. 2010. 2010, příloha mesačníka PORADCA. (2010) PORADCA, 24.
- [29] Pinsky, M. (2011) Lending For The Greater Good. Available from <http://blogs.forbes.com/csr/2011/05/16/lending-for-the-greater-good/>.
- [30] Rothbard, M. N. (2005) Ekonomie státních zásahů. Liberální institut, 443.
- [31] Rothbard, M. N. (2005) Zásady ekonomie: od lidského jednání k harmonii trhu. Liberální institut, 755.
- [32] Słomski, W. (2006) Úvod do filozofie Emmanuela Mouniera. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 138.
- [33] Stolárik, S. (2010) 5 x Člověk. Reálna existencia človeka. Nakladatelství JIH, 56.
- [34] Weber, K. (2010) Will Work for Free. America, 7/5/2010, Vol. 203 Issue 1, p23-26, 4p, 1 Color Photograph, 1 Illustration, 1 Chart.
- [35] Zákon č. 282/2008 Z. z., 2008 o podpore práce s deťmi a mládežou v znení neskorších predpisov.
- [36] Zákony I/2010. (2010) PORADCA, 624.
- [37] Zákony III/2010. (2010) PORADCA, 624.
- [38] Zou, L. (1997) Incentive Roles of Fringe Benefits in Compensation Contracts. Journal of Economics. Vol. 65 (1997). No. 2, pp. 181 - 199.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 197-205]

Slávka Kopčáková

Faculty of Arts PU in Prešov

Notes about Musical and Aesthetic Thinking in Slovakia in the 20th Century

***Normative aesthetic Socialist realism
as a search for meaning where there is none***

Keywords: *socialist realism, musical creation, dogmatism, normative aesthetics, musical aesthetics, ideology*

Summary

This paper addresses the little studied area of Slovak music and its influence from 'above': the aesthetic theory (dogmatic aesthetics) created out of the political demands placed on art in the 1950s and 60s. In this relatively short 'Socialist building' period, music as both an adornment of the regime and an ideological tool was promoted in accordance with Lenin's reflection theory and Zhdanov's normative aesthetics using rules, prohibitions and dogma. Fortunately, however, the mission to build and entrench socialism was never fulfilled.

During the early days of the totalitarian regime in Slovakia in the period after February 1948, the government's attitude to art reflected their belief in it as a means of influencing people. The ruling class realized that the social and aesthetic function of art gave them great opportunity to form and unify the masses, a plan that was to be achieved through realistic artistic representation of what were, in fact, the unreal goals and ideals of the

builders of socialism with their utopist vision of imminent Communism. In the end, this never materialised, however, nor did art ever really have the power to help the ruling ideology fully take root.

The socialist realism method in art as a scientific and theoretical generalization of Marxist-Leninist practice was intended to be a creative grounding for artists so that they would know what basic principles they should apply in creating socialist art as a means of taking art to what were seen as higher levels than ever before. Its designers never admitted, of course, that it was merely a collection of norms and rules imbued with dogma. J. Kalašnikov gives us an ‘exhaustive’ definition when he says: “*The method of socialist realism emerged in the form of a generalization, a creative clarification of reality in the production of art itself and one which exults with thoughts of a socialist transformation of the world*” [Kalašnikov, 1961: 54].

The requirements of socialist realism were first formulated in the Soviet Union in the 1930s, the first definition of it appearing in the *Sovietskaja muzyka* magazine in 1934, according to which the task of a Soviet composer was to: “...*focus attention on the victorious, progressive springs of reality and heroic clarity and beauty (!) characterizing the spiritual life of a Soviet citizen*” [Hrčková, 2006: 36]. Art was to be non-conflictual and should celebrate socialist reality; music had to be protected from “modernism and formalism”. This struggle against formalism was declared in 1936 at the I. Congress of the Union of Soviet Composers, the start of the dark era of the crudest ideologization of art embodied by Stalin’s official ideologue, A. A. Zhdanov. Strict instructions and prohibitions started to be imposed; the banning of formalism, for instance, meant the prohibition of all modern musical streams (Modernist trends could already be seen in the work of Débussy (!), not to mention the work of Schönberg, Stravinsky, J. Cage and others). Following study of historical documents, we can state that those most talented composers who were branded as “counter-revolutionary formalists” were never actually denounced as such by their common listeners, however, but earned such epithets from above following authoritarian interference [Kučera, 1965: 373].

As early as the 1930s, the qualitative difference between Lenin’s and Stalin’s understanding of socialist democracy was already becoming clear. J. V. Stalin shifted the focus away from a specialized and politically established central administration to an autocratic centralism. Proletarian culture became isolated from the non-socialist world, rejecting modern art by dismissing it as mere ‘modernism’. The work of the most talented Soviet composers was declared to be unintelligible to the people and dangerously close to the decadent culture of the West. Opportunity to impose Zhdanov’s norms thus came with the broadside ‘ideologization’ of creative art and its evaluation, the intellectually unacceptable identification of the basis of socialist realism with the historically and aesthetical-

ly disproportionate norms of 19th century ‘classical’ music, the negation of any progressive trends in 20th century music (except for mass genres) and the oversimplification of many terms (democracy, nationhood, party allegiance, truthfulness etc.) [Kučera, 1965: 374].

Zhdanov’s “aesthetic conception” had resonance in Czechoslovakia as a result of the symptomatic set of problems facing the development of socialist culture in the specific sociopolitical conditions here. Social development in our country brought an intensification of the so-called utilitarian understanding of art’s social function and above all required active artistic involvement as a tool in the struggle for a new social order. The nature of our postwar musical culture was insufficiently sophisticated, however, and Zhdanov’s conception was taken on too literally and uncritically; it was seen as a norm in the progress of the cultural revolution. In terms of its method, it was dated: its ahistorical approach had become superannated and its content was filled with vulgar terms like sociology, dogmatism and utilitarianism.

In 1948, the II. International Congress of Progressive Composers and Music Critics was held in Prague (for complete wording of final resolution „*Provolání II. mezinárodního sjezdu skladatelů a kritiků v Praze*“ see for example. In: [Hudební věda, 1969, year 6, no. 1, p. 94-97]). The evaluation of its results at the time and its evaluation much later greatly differed. L. Burlas states that the congress confirmed a cultural and political orientation towards the wider masses: it addressed the “*critical symptoms of modern music*”, and warned about the danger “*of growing individualism and subjectivity, the danger of overcomplication and construction prevailing at the expense of content and communicativeness*” [Burlas, 1987: 94]. The need to avoid subjective and cosmopolitan tendencies was proclaimed as a means of overcoming this perceived crisis in music and composers were recommended to shift their attention to musical forms which could be more specific in content: operas, oratoria, cantatas, choral works, songs etc. [„*Provolání II. mezinárodního sjezdu skladatelů a kritiků v Praze*“, 1969: 96]. The struggle for “content-rich” music began, music which would poetically represent external events in the same spirit as the bygone ideal of 19th century programme music.

The congress was attended by experts of western and eastern German musicology such as H. Eisler, R. Leibowitz and T. W. Adorno, all of whom had different views from those of the Soviet delegation. T. W. Adorno subjected the document to sharp criticism: part of his book *Prismen – Kulturkritik und Gesellschaft* (1955) is devoted to a cogent and critical analysis of how the content of music is assessed according to its text or lyrics and not, as it should be, according to its musical form. Similarly he saw the preference for vocal music as a misuse of the propagandistic function of lyrics and a betrayal of the message of the music itself [Adorno, 1969: 92-101]. After ten days of discussion, the Soviet delegation

managed to insert into the congress's resolution statements about "*intensifying movement towards Socialist realism*", marking the closure of Eastern Europe to the western world. At the same time, the Soviet Union began its merciless struggle against decadent modern bourgeois tendencies [Hrčková, 2006: 38-39].

One well-known and typical example of such ideas is a text by G. Šneerson called *Hudba v službách reakcie* (Music in the Services of Reaction) (1953). Its author was deeply convinced that he had, by applying Lenin's theory of imperialism, discovered the reasons for the serious crisis in the West and with it, the general decadence of musical life in the USA, France, England and other bourgeois countries. The reason for this, he believed, lay in the dichotomy between the spiritual interests of the masses and the decadent work of the formalist composers. In formulating his ideas, he quoted Zhdanov's speeches about the servility of "dollar democracy", about "obscurantism" and "clericalism", corrupt idealistic philosophy and deviant bourgeois art full of "pathological obsession" [Šneerson, 1953: 14]. He described the Russian composer, I. Stravinsky, as being the "*most striking example of a rootless cosmopolitan in art, an extreme reactionary and obscurantist*" [Šneerson, 1953: 28].

Šneerson suggests all modern music of the first half of the 20th century is musical reaction and anti-demotic noise. This is borne out by his rather meaningless definitions: "*Neoclassicism is a reactionary trend in contemporary bourgeois music using old-fashioned forms to create nonsensical and cacophonous works*"; "*Atonalism is destroying music as art and is an expression of the decadence of bourgeois musical culture and its anti-demotic cosmopolitan essence*" [Šneerson, 1953: 84-85]. etc. Such shallow generalizations created a new musical and aesthetic idiom in which the work of Soviet academics was held up as a model for our own academia. Musicologists were given a list of compulsory texts to read which were written by Soviet academics ([See: *Správa o činnosti Ústavu hudobnej vedy SAV*, 1953: 196], says: „*As well as a collective ideological study plan, every institute worker had a personal study plan [...] To improve ideological awareness study of of History of VKS(b), Stalin's writings and material from the XIX. Congress of the KSSS were of most help*").

According to V. Karbusický, Šneerson's work reflects a non-empirical way of thinking because he is selective in presenting facts and the facts he chooses are not so much insights into the situation as it is as motifs and images for creating a "new reality" from an artistic work [Karbusický, 1969: 303]. Not only does he deviate from standards of good taste (through diatribes and lies), he also purports to be absolutely right in his claims, asserting them with immense confidence. Pamphlets by "poeticizing ideologues" are contrived artistic works (novels, symphonies, legends) which purport to be 'scientific

solutions' but which, in fact, convince only their writers of the objective value of their own conclusions as a source of "scientific ideology" [Karusický, 1969: 309].

Propagandist and panegyric art of the utopist socialist regime was, according to W. Malinowski, parareligious in character. Paradoxically, its functions and mechanisms had the features of religious art: "*The problem of Socialist realist music is mostly a problem of faith rather than art – a New Faith which only works of Socialist realist non-art referred to*" [Malinowski, 2006: 43]. The author is thinking here about the ideological expression of the need for final salvation, something in which Communism closely resembled a religious movement. Similarly the musical work of socialist art fulfilled religious decorum, with the artist not so much describing reality as declaring a new belief, a higher truth and faith in a better future symbolized by smiles, the sun, successful work and the contented face of the leader [Malinowski, 2006: 46].

Unlike mass culture, which never made claims to exclusivity, socialist realism felt that it was essentially exclusive: its destructive influence lay not in recommendations but in prohibitions, not in the art which it demanded but in the art which it restricted. In the early pioneering years lasting up to the mid-1950s, almost all cultural issues discussed were seen in relation to the propagandistic effect of music or their identification with the party line. Strong attacks on modern art for being misguided and decadent and a prescriptive approach to what could and could not be done seemed to be aimed at destroying creative freedom and the desire for change which is inherent in art: "*Art cannot be free because that would suggest that people are not free; art must not be negative because that would suggest existence itself is negative*" [Adorno, 1969: 93]. Such deformed elements of truth were posited in the services of ideology. T. W. Adorno talks about how art should "borrow" discipline from society so that it can then cover up the crisis in society; a true artistic crisis, however, should uncover not cover up a real crisis. Without that conflict, art would lose both its critical and aesthetic element and become just a meaningless game [Adorno, 1969: 93]. Hatred of difficulty in music and attempts at simplicity as an act of conciliation towards the masses thus became a symptom of a backward perception of the role of music.

In Prague in October 1948 the first working congress of Czechoslovak composers and musicologists was held and lent its support to the findings of the international congress of a few months earlier by defining socialist realism as both a creative method and an artistic programme. Its substantive qualities were class and party loyalty and recognition of the common people. As a theory of art it would form part of scientific Communism. As a philosophy of art, it was cultivated in accordance with the Marxist-Leninist aesthetic, which normatively determined how this art of the revolutionary working class should contribute to "*the Communist transformation of the world and society*" [Burlas, 1987: 55].

The essence of socialist realism lay in the effort to react to socialist reality through art. Model types of artistic opinion were represented by three tendencies: the first was a reliance on tradition and the effort to preserve the continuity of current development; diametrically opposed to this was the avant-garde, distinguished by innovations in content and form and inspired by the premise that a revolutionary society needs revolutionary art; the third were antimodernistic opinions, typified by a reduction of expressive means and simplification, representing proletarian art: the so-called *Proletkult*, an agit-prop artistic movement serving the needs of the proletariat revolution. The aesthetic principle was also seen as being the essence of socialist realism. Ideologues believed in the strong power of art, especially music, as an indispensable means of aesthetically delineating life in order that the philosophical, emotive, aesthetic and ethical features of a work of art would all come together to form a new person.

Truthfulness presented itself as a key feature of realistic art. In terms of the socialist function of the artist, however, a greater collective truth was sought: the truth of the epoch showing the real possibilities of a person, his/her development and potential to overcome difficulties and find a way to prosper (The words ‘truth’ and ‘artistic truthfulness’ were popular buzzwords in the ideologization of art.). The expressiveness of socialist art was understood not as a state but as a tendency and movement towards a better world. Artistic truth was to be united with party truth and should promote qualities such as goodliness and optimism. The aim was to eradicate aesthetic autonomy and individualism. These Soviet ideas spread to the other countries in the Socialist bloc and the character of musical life in the 1950s was formed according to Soviet experience. J. Lexmann states, however, that the demands placed on artist were less demands made by society than demands made on society [Lexman, 2002: 120].

Many writers have classed the late 1940s and early 1950s as a time of cantatas and songs for the masses. In the words of F. Braniš, these musical forms always appeared on the stage of musical history at times when “*social development needed clear musical expression during times of greater belligerence*” [Braniš, 1959: 333]. Z. Nováček cites three cantatas with ‘Socialist content’ which were performed at a ceremonial concert to mark the IX. Congress of the KSS (Slovak Communist Party) in 1950 as shining examples of the creative method of Socialist realism in music and a qualitative shift in Slovak music thanks to its application. In his words, they depicted “the most important moments in the life of our new society” [Nováček, 1955: 93], their composers boldly embracing such themes as J. V. Stalin, the Communist party and the first people’s president (K. Gottwald) and their work seen as a collective effort of mainstream composers united in a common political struggle and the formation of a working class philosophy.

In reality, however, the political influence on Slovak music was both superficial and short-lived. O. Elschek states that most composers did not compete with each other in making slavish efforts to conform. Composers retained their creative identity and ideological and political influences remained limited during the short period up until the mid-1950s, especially in genres which were supposed to react to social requirements [Elschek, 1997: 215]. This applied mainly to the texts of vocal compositions, genres with a didactic purpose written for various bodies, the genres of march music and music as entertainment. The theoretical and aesthetic principle of Socialist realism made comprehensibility the key requirement. This was achieved by simplifying compositional approaches, by a naivety of singing and by rudimentary levels of harmony and form. The nationalist requirement was fulfilled by imitating the intonations of folk music, the requirement for political engagement by composing suitable lyrics, giving the work an appropriate theme and title, and dedicating it to the right event or person [Lexman, 2002: 123]. V. Donovalová however points to the fact that the party was unsuccessful in winning over artists and so tried to seize control over art itself [Donovalová, 1969: 304]; (The creative act did not occur spontaneously but was forced. Hence this was a time when “a large number of works were composed, all very alike in their coldness, impersonality and lack of involvement and which made little impression on their listeners”).

After 1948, radio broadcasting greatly contributed to the aesthetic devaluation of music by attempting to offer music to the largest number of working people. The aim of this was to develop the working man’s “aesthetic” feelings by playing him entertaining march music or so-called ‘mass songs’ which would play for hours in factories and out in the streets. This special genre of mass songs included songs for the so-called ‘society builders’, factory workers, miners, pioneers and youth. J. Lexman described them all as an “attempt at creating a new socialist folklore” [Lexman, 2004: 265], though it was one mostly imported from the USSR and a copy of Soviet Communist culture. Such songs were performed and played very widely; as songs to be sung socially, at parties and weddings etc., however, they never became popular in our country.

The most fundamental requirement of socialist realism was the demand for “engagement”, disengaged art being merely a display of bourgeois decadence. Party allegiance was a key factor determining class loyalty and recognition of the common people; the word engagement was really just another word for Communist party allegiance. And Zhdanov’s conception of art was neither artistic nor aesthetic but came about as a result of political requirements. According to P. Faltin, if we want to judge music composed during the 1956-1965 period, it is impossible to focus merely on its autonomous musical structure, but we also have to consider its ideological-political metastructure [Faltin,

1997: 175]. This metastructure needed artists to give the ruling powers a semblance of legitimacy and to transport totalitarian ideology to the masses.

Ideology required art to fulfil a primarily hedonistic and celebratory function. When assessing Polish music composed during the totalitarian period (1944-1989), M. Tomaszewski uses the term “panegyric music” and states that it would be difficult to imagine totalitarian power without a panegyric background to it. The term *panegyrikos* originally described a speech celebrating a person or a statement full of lofty words which is usually sychophantic in character. It has two attributes: an authentic value but also an only apparent one: and a show of homage, which may be sincere but may also be insincere or benighted [Tomaszewski, 1995: 42]. The writer states that panegyric work is *musica falsa* and warns that if the show of homage is false, it is done in a spirit of pretence and negativity which its author is fully aware of. Such work is exemplified by the cantatas and mass songs of the 1950s in our country and other countries of the surrounding socialist block.

The typical efforts of dogmatic aesthetics thus led to the reduction of art to ideology. In his analytical work *K technologii pamfletů o hudbě z let 1948-1952* V. Karbusický examined the common features of ideology and works of art in terms of the ontology of art. This led him to take an interesting standpoint: although identifying science with ideology is meaningless, he claimed, parallels between art and ideology do have a certain meaning. By resigning to its denotative function as a symptomatic feature of art, which does not aim to achieve perfect representation but often remains elliptical and implicit, we can turn art into a “non-aggressive ideology” [Karbusický, 1969: 308]. Art is not about representing a perfect and empirically provable reality but is only a free and unrestricted reaction to this reality. Such a non-aggressive ideology seeks to present a vision of reality without trying to impose it; nor does it *impose* a system of values or ethical appeals. If however this “defenceless ideology” becomes “ideology as a weapon”, it stops being art and becomes propaganda [Karbusický, 1969: 308-309], propaganda which wilfully twists reality and reduces itself to a mere magic-ritualistic wish fulfilment fantasy.

Real art has always resisted canonization and can never be categorically and singly pigeonholed. Instead it has always tried to break free of structural formulae as soon as it has become stereotyped and reflective of a “systematized” ideology. The efforts to create a hard-and-fast artistic manner were a result of Zhdanov’s theses on art, which required a clear, well-organized and comprehensible structures, above all iconic, with tried and tested formulaic ingredients, positive and negative imagos etc. History has shown, however, that this formula for perfect art was doomed to failure. The same applies to efforts at creating a believable embodiment of a “superartistic” ideology in the much dreamed-of and well-planned world of Socialist art.

Bibliography

- [1] Adorno, T. W. 1969. Hudba na provázku. In *Hudební věda*, 1969, year 6, no. 1, p. 92-101.
- [2] Braniš, F. 1959. Oratórium a kantáta v súčasnej hudbe. In *Slovenská hudba*, 1959, year 3, no. 7-8, p. 333-334.
- [3] Burlas, L. 1987. *Pohľady na súčasnú slovenskú hudobnú kultúru*. Bratislava : OPUS, 1987. 285 p.
- [4] Donovalová, V. 1969. Slovenská hudba v rokoch 1949-1956. In *Slovenská hudba*, 1969, year 13, no. 8, p. 295-304.
- [5] Elschek, O. 1997. Slovenská hudba medzi minulosťou a dňom. In *Slovenská hudba*. ISBN 1335-2458. 1997, year 23, no. 3-4, p. 211-233.
- [6] Faltin, P. 1997. Slovenská hudobná tvorba v rokoch 1956-1965. In *Slovenská hudba*. ISBN 1335-2458. 1997, year 23, no. 3-4, p. 175-210.
- [7] Hrková, N. 2006. *Dejiny hudby VI. Hudba 20. storočia (2)*. Bratislava : IKAR, 2006. 543 s. ISBN 80-551-1356-4.
- [8] Jiránek, J. Zdeněk Nejedlý o modernizme, naturalizme a formalizme. In *Slovenská hudba*, 1958, year. 2, no. 10, p. 411-412.
- [9] Kalašnikov, J. 1961. Straníčnosť – životný základ metódy socialistického realizmu. In *Slovenská hudba*, 1961, year 5, nos. 2 and 3, p. 54-58 and 114-118.
- [10] Karbusický, V. 1969. K technologii pamfletů o hudbě z let 1948-1952. In *Hudební věda*, 1969, year 6, no. 2, p. 281-311.
- [11] Kučera, V. 1965. Ždanov očami dneška. In *Slovenská hudba*, 1965, year. 9, no. 8.
- [12] Lexman, J. 2002. Hudba v budovateľskej mentalite 50. rokov. In *Príspevky k analýze hudobného vedomia na Slovensku*. Bratislava : ÚHV SAV, 2002. ISBN 80-968279-8-7, p. 119-136.
- [13] Lexman, J. 2004. Hudba šťastného zajtrajška. In *Poetika a politika. Umenie a päťdesiate roky*. Bratislava : SAV ÚSL a Slovak Academic Press, 2004. ISBN 80-88746-14-0, p. 258-272.
- [14] Malinowski, W. 2006. Socialistický realizmus? Čo to naozaj bolo? Príspevok k dejinám sacrum v umení. In *Slovenská hudba*, 2006, year 32, no.1, p. 42-64
- [15] Nováček, Z. 1955. *Súčasná slovenská hudobná tvorba (1945-1954)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1955. 420 p.
- [16] *Provolání II. medzinárodného sjezdu skladateľů a kritiků v Praze*. In *Hudební věda*, 1969, year 6, no. 1, p. 94-97.
- [17] *Správa o činnosti Ústavu hudobnej vedy SAV*. In *Hudobnovedný zborník*, year. I. Bratislava : SAV, 1953, p. 196-197.
- [18] Šneerson, G. 1953. *Hudba v službách reakcie*. Bratislava : SAVU, 1953. 85 p.
- [19] Tomaszewski, M. 1995. O panegyrickej hudbe. In *Hudba a totalita. Hudba ako posolstvo*. Zborník z medzinárodného sympózia 1991, 1993. Ed. P, Važan. Bratislava : Festival Mélós-Étos, 1995, p. 42-53.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 207-217]

Ewa Kucharska

Jagiellonian University Collegium Medicum, Kraków

Rodzaje wsparcia społecznego wobec osób starszych

Types of social assistance for seniors in Poland

Keywords: *Social assistance, social support, the elderly, community*

Summary

Social support concerns aiding people at various stages of their life. It is a key concept with respect to social work, pedagogy, social psychology, education and health care. Social assistance supports people and their families in their efforts to satisfy the above needs and enables them to live with dignity. In Poland, social assistance is implemented in situations that require such support, such as having own homes, providing health and well-being including food, clothing and medical care. Social work can be carried out in the area of social services, implementation of programs at the national level in collaboration with various institutions. The article author provides social support through: emotional support, informational support, instrumental, financial and spiritual support.

Wstęp

Wsparcie społeczne dotyczy wszelkich działań niosących pomoc w trudnych, problemowych sytuacjach w różnych okresach życia człowieka. Należy do kluczowych terminów z zakresu pracy socjalnej, pedagogiki i psychologii społecznej, ochrony zdrowia, działalności terapeutycznej. W ostatnich latach pojawiło się szereg publikacji na powyższy

temat. W artykule tym skupiono uwagę na okresie starzenia się, w którym wsparcie społeczne bywa nieodzowne i ma duży wpływ na jego przebieg. Jest to specyficzny czas wymagający wspierającej obecności innych osób. Wsparcie społeczne definiowane jest przede wszystkim w kontekście pomocy udzielanej osobom w szczególnych sytuacjach. Wyraża się to w odpowiedzialności. Natomiast „*podejmowanie odpowiedzialności za wspólny los – co zauważył Robert Nęcęk – rodzi nie tylko decyzje i działania, których celem staje się pomoc innym, ale także przekonanie, że gdy samemu będzie się w trudnościach i potrzebie, to tę pomoc dzięki życzliwości innych się otrzyma*” (Nęcęk dodaje, że „*solidarność może stać się o tyle wartością niezniszczalną, nawet w ciężkich i trudnych warunkach zewnętrznych, o ile nie zostanie zniszczona i nie zaniknie duchowa więź łącząca wszystkich ludzi*”. [Nęcęk, 2005:111]). Według ustawy pomoc społeczna udzielana jest osobom i rodzinom w szczególności z powodu:

- ubóstwa;
- sieroctwa;
- bezdomności;
- bezrobocia;
- niepełnosprawności;
- długotrwałej lub ciężkiej choroby;
- przemocy w rodzinie;
- potrzeby ochrony ofiar handlu ludźmi;
- potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności;
- bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych;
- trudności w integracji cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą;
- trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego;
- alkoholizmu lub narkomanii;
- zdarzenia losowego i sytuacji kryzysowej;
- klęski żywiołowej lub ekologicznej [Dz.U. z 2009 nr 175 poz. 1362, *Ustawa o pomocy społecznej*, Rozdz. 1. Art. 7].

Wsparcie społeczne

Literatura przedmiotu podaje, że wsparcie społeczne oznacza wszelką pomoc na rzecz jednostki lub grupy, w sytuacjach trudnych, stresowych, przełomowych, których samodzielnie nie byłaby w stanie przezwyciężyć [Kawula, 1999: 338]. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Na tym właśnie polega

międzyludzka solidarność. Oznacza, że *“być solidarnym – co zauważył Nęcek – to mieć sumienie”* (Autor dodaje, że *„mieć sumienie to móc na człowieku polegać”*.[Nęcek. 2008:504]), to chcieć starszym należycie pomóc. Jest to niezwykle istotne zwłaszcza dla osób w podeszłym wieku, którzy powinni być otoczeni należyłą troską ze strony społeczeństwa, aby mogli w sposób godny przeżywać starość. Gwarantowane jest to między innymi przez ustawodawstwo międzynarodowe, gdzie wśród najistotniejszych praw każdego człowieka wymienia się prawo do ochrony zdrowia, do mieszkania, do zabezpieczenia społecznego, do pomocy społecznej i medycznej, prawo osób niepełnosprawnych do rehabilitacji. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, w polskich warunkach istotne jest prawo do pomocy społecznej ważne w okresie zmniejszonych możliwości samodzielnego życia, prawo do poziomu życia zapewniające zdrowie i dobrobyt, włączając: wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia lekarskie oraz prawo do poczucia bezpieczeństwa w przypadku choroby, kalectwa, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 25) [Szarota, 2004: 68]. Polska jest stroną wszystkich najważniejszych dokumentów międzynarodowych o uniwersalnym charakterze dotyczącym praw człowieka, dlatego też odbicie tych postanowień jest zawarte w polskim ustawodawstwie. Zaspokojenie potrzeb w trudnych sytuacjach przez pojedyncze osoby oraz instytucje, jest podstawą do zdrowego funkcjonowania jednostki na każdym etapie życia, a zwłaszcza w okresie starości. W praktyce jednak osoby starsze żyjące w naszym kraju odczuwają ograniczenia swoich praw. Mamy często do czynienia z sytuacją paradoksalną, w której z jednej strony prawo gwarantuje odpowiedzialność państwa za sytuację osób starszych, z drugiej jednak mogą one liczyć najczęściej tylko na swoje dzieci i rodzinę. Jednak w wielu przypadkach rodzina nie jest w stanie udzielić odpowiedniego wsparcia i w pełni zaspokoić potrzeb osób starszych, dlatego też niezbędne jest wsparcie ze strony instytucji państwowych. Przemiany społeczne i ekonomiczne powodują, że traci na znaczeniu odpowiedzialność rodziny za jej najstarszych członków, co skutkuje rozwojem instytucjonalnych form opieki zaliczanych do systemu pomocy społecznej. W Polsce obowiązki wypełniania zadań związanych z pomocą społeczną zostały powierzone następującym instytucjom:

- administracji rządowej, czyli urzędowi wojewody,
- samorządowi terytorialnemu, czyli urzędom:
  - marszałka województwa samorządowego, któremu podlegają Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej,
  - starosty powiatu, któremu podlegają Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie;
  - prezydenta, burmistrza, wójta, który prowadzi miejskie i gminne Ośrodki Pomocy Rodzinie lub Ośrodki Pomocy Społecznej

- sektorowi pozarządowemu, obejmującego stowarzyszenia, fundacje, organizacje samopomocowe [Szarota, 2004: 84].

Ośrodki Pomocy Społecznej zajmują ważne miejsce wśród lokalnych instytucji, organizując i świadcząc pomoc różnym grupom społecznym, realizując ogólnopolskie programy pomocowe, współpracując z innymi instytucjami na terenie gminy oraz zlecając zadania publiczne organizacjom pozarządowym. Usługi i działania kierowne do osób starszych stanowią wypadkową następujących elementów:

- posiadanych zasobów systemu wsparcia,
- lokalnej polityki społecznej wobec osób starszych,
- podejmowanych lub planowanych działań profilaktycznych, a także programów skierowanych do szczególnych grup ryzyka [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 5].

Istotnym elementem wsparcia społecznego jest subiektywne przekonanie człowieka, że podlega on opiece szanującej go sieci, a komunikacja sieci opiera się na zasadzie wzajemnych zobowiązań. Jednakże, jak podkreśla literatura przedmiotu, wszelkie działania podejmowane na rzecz wspomaganie ludzi starszych powinny opierać się na interdyscyplinarnej wiedzy z zakresu gerontologii, powinny być zróżnicowane i docierać do różnych grup społecznych, ponieważ osoby starsze nie stanowią jednolitej grupy [Janiszewska, Kulij, Pacian, Żonierczuk-Kieliszek, Stefanowicz, 2010: 26]. Badacze problemu wskazują na istotny fakt, że wsparcie społeczne ma niezwykle istotny wpływ na osoby starsze. Buduje ono relacje z innymi, potrzebne do codziennego funkcjonowania, daje poczucie bezpieczeństwa. Ma również istotny wpływ na poczucie szczęścia, satysfakcji z życia. Redukuje dyskomfort psychiczny odczuwany z powodu starzenia się organizmu i wzrastającego z wiekiem poczucia marginalizacji. Otrzymywane wsparcie wpływa na stan zdrowia i długość życia, a nawet może w ogóle nie dopuścić do wystąpienia choroby.

Wsparcie społeczne ujmowane jest w literaturze przedmiotu jako strukturalne i funkcjonalne. W ujęciu strukturalnym obejmuje ono obiektywne istniejące i dostępne sieci społeczne, które wyróżniają się od innych tym, że poprzez fakt istnienia więzi, kontaktów społecznych, przynależności, pełnią funkcję pomocną wobec osób znajdujących się w trudnej sytuacji. Natomiast w ujęciu funkcjonalnym oznacza rodzaj interakcji społecznej, która zostaje podjęta przez jednego lub obu uczestników sytuacji problemowej, trudnej, stresowej lub krytycznej. Może zachodzić pomiędzy dwoma osobami, pomiędzy jednostką a grupą, a także pomiędzy grupami [Sęk, Cieślak, 2004: 14-15]. Wskazuje się również na istotne znaczenie wsparcia przyjaciół, znajomych, sąsiadów. Istotą tej interakcji są także kontakty społeczne, dzięki którym pomoc i wsparcie może zostać udzielone.

Ustawa z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej zapewnia starszemu człowiekowi prawo do należytej opieki w miejscu zamieszkania i poza nim. Ponadto określa: prawo do

ochrony życia rodzinnego, prawo do pomocy w integracji ze środowiskiem, prawo do pomocy osobom mającym ograniczone możliwości poruszania się lub komunikowania z otoczeniem, prawo do świadczeń pieniężnych, dodatków mieszkaniowych i z powodu długotrwałej choroby; prawo do usług opiekuńczych, do specjalistycznych usług opiekuńczych, prawo do wypoczynku, prawo do pomocy dla osób w kryzysie życiowym [Szarota, 2004: 69].

Starość to ten szczególny okres życia człowieka, kiedy niezbędne jest wsparcie zarówno ze strony najbliższej rodziny, jak i instytucji państwowych. Literatura przedmiotu definiuje wsparcie społeczne jako obiektywnie istniejące i dostępne sieci społeczne, które pełnią funkcje pomocne wobec osób, znajdujących się w trudnej sytuacji [Sęk, Cieślak, 2004: 14]. Wyróżnia się następujące rodzaje wsparcia:

- wsparcie emocjonalne, polegające na przekazywaniu emocji podtrzymujących, uspokajających, wyrażających troskę, umożliwiających uwolnienie się od napięć, obaw i smutku, wzmagających nadzieję;
- wsparcie informacyjne, polegające na wymianie informacji, które sprzyjają lepszemu zrozumieniu sytuacji i problemu, dzieleniu się doświadczeniami;
- wsparcie instrumentalne, które obejmuje instruktaż na temat konkretnych sposobów postępowania, ma wpływ na modelowanie skutecznych zachowań zaradczych;
- wsparcie rzeczowe, finansowe, czyli pomoc materialna, charytatywna, postrzegane jest jako najbardziej oczekiwana forma wsparcia;
- wsparcie duchowe - ważne szczególnie w stanach choroby, w opiece hospicyjnej, w cierpieniu duchowym [Sęk, Cieślak, 2004: 18-21].

Wsparcie społeczne odgrywa szczególną rolę w okresie starości, ponieważ pomaga w utrzymaniu zdrowia, chronieniu przed chorobą, przed niepełnosprawnością, w radzeniu sobie z rzeczywistością, z życiem. Podmiot instytucjonalnej formy pomocy społecznej pozostaje w stanie permanentnej zależności od innych. Stan ten jest interpretowany jako skutek utraty samodzielnego funkcjonowania starszej osoby i zaspokojenia przez nią podstawowych potrzeb. Według B. Synaka utrata tych możliwości rodzi konieczność pomocy ze strony otoczenia, a więc powoduje powstanie "stanu zależności" od innych [Synak, 105 za: [Szarota, 2004: 82]]. Literatura przedmiotu wyodrębnia kilka rodzajów zależności: ekonomiczną, fizyczną, umysłową i społeczną, emocjonalną, poznawczą, środowiskową. W badaniach nad problemami osób starych zauważa się, że w planowaniu działań na rzecz osób starszych uwzględnia się szczególnie ich zależność fizyczną i psychiczną, natomiast pomija czy bagatelizuje zależność emocjonalną, kulturową, strukturalną, polityczną i ekonomiczną. Sytuacja osoby starszej jest pochodną przynależności do danego kręgu kulturowego i wartości w nim obowiązujących. Wiek jest czynnikiem stra-

tyfikującym: to nie odosobniona jednostka, ale całe pokolenie seniorów jest zależne od warunków organizacji życia społecznego – jest to zależność strukturalna. Natomiast zależność ekonomiczna wynika ze zmiany ról społecznych wyrażającej się w przemianie dotychczasowego “wytwórcy”, czyli jednostki aktywnej zawodowo, w “konsumenta” dóbr wytwarzanych przez innych członków społeczeństwa. Osoby starsze korzystają bowiem ze świadczeń emerytalno- rentowych lub pozostają na utrzymaniu rodziny [Sęk, Cieślak, 2004: 83]. Jak wynika z przeprowadzanych w ostatnich latach badań, dochody z emerytury i renty w niejednakowym stopniu chronią przed ubóstwem. W 2008 roku niecałe 4% osób w gospodarstwach emerytów zagrożonych było ubóstwem skrajnym (jego miarą jest minimum egzystencji), ale w przypadku rencistów było to blisko 10%. Relatywna linia ubóstwa (obliczana, jako 50% średnich wydatków w gospodarstwach domowych ogółem) pokazuje, iż względny ubóstwem zagrożonych było 13% osób w gospodarstwach emerytów i blisko 29% w gospodarstwach rencistów. Z powodu ubóstwa uprawnienia do świadczeń społecznych (ustawowa linia ubóstwa) mogłoby mieć 6% osób w gospodarstwach emerytów i 16% w gospodarstwach rencistów. Podkreślić jednocześnie należy, że – niezależnie od zastosowanej linii ubóstwa – poziom zagrożenia biedą był w przypadku emerytów niższy od przeciętnego dla wszystkich typów gospodarstw, zaś w przypadku rencistów – wyższy. Z Raportu z 2010 r. dotyczącego działania instytucji wobec potrzeb osób starszych wynika, że w dziesięciolecie między 1998 a 2008 rokiem zwiększył się poziom ubóstwa relatywnego w gospodarstwach ludzi starych [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 57].

Pomoc i usługi skierowane do osób starszych, mające na celu poprawę ich sytuacji bytowej, obejmują:

- Budownictwo socjalne dla osób starszych
- Lokale komunalne przeznaczone dla osób starszych
- Wspólnoty mieszkaniowe osób starszych
- System pensjonatowy
- Mieszkania chronione
- Pomoc w remontach mieszkań
- Dostarczanie posiłków do domów dla osób starszych
- Dopłaty do posiłków w jadłodajniach, barach dla osób starszych
- Poradnictwo i szkolenia dla osób starszych dotyczące doskonalenia/nabywania umiejętności racjonalnego gospodarowania budżetem
- Ulgi lub zwolnienia z opłat wybranych typów usług dla osób starszych np. transport miejski, dostęp do internetu, bilety do kina, na basen [Raport *Instytucje*

wobec potrzeb osób starszych, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 70].

Z Raportu wynika, że najczęściej realizowanymi usługami, spośród 10 wymienionych w tym obszarze zagadnień, to przede wszystkim: usługi remontowe oraz dostarczanie posiłków do domów osób starszych. Poważne braki zauważalne są w obszarze oferty mieszkaniowej dla osób starszych. Budownictwo specjalne dla osób starszych, system pensjonatowy czy wspólnoty mieszkaniowe istnieją w nikłym procencie gmin [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 72].

Wsparcie społeczne obejmuje również takie obszary działań, które zabezpieczają zdrowie i sprawność fizyczną. Należą do nich:

- rehabilitacja dla osób starszych,
- wypożyczanie sprzętu rehabilitacyjnego dla osób przewlekle chorych ,
- wypożyczanie urządzeń wspomagających pielęgnację przewlekle chorych .
- promocja profilaktyki zdrowotnej osób powyżej 60 roku życia:

a) badanie EKG

b) badanie poziomu cukru

c) badanie w kierunku osteoporozy

d) szczepienia ochronne przeciwko grypie

e) inne badania/szczepienia,

- funkcjonowanie poradni geriatrycznych
- zajęcia podnoszące sprawność fizyczną (np. zajęcia gimnastyczne, pływanie dla osób starszych)
- lekarskie wizyty patronażowe u osób starszych (podejmowane z inicjatywy lekarza)
- promocja postaw prozdrowotnych [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 75].

Ponieważ czas starości w wielu przypadkach wiąże się z częściową lub nawet całkowitą utratą samodzielności, niezwykle istotne jest wsparcie w postaci usług związanych z opieką, pomocą w podstawowych czynnościach życiowych. Należą do nich oferty wspierające realizację codziennych czynności:

- pomoc w pielęgnacji (higiena osobista, usługi fryzjerskie i kosmetyczne),
- domowych obowiązkach (utrzymanie czystości mieszkania),
- zakupy, pomoc w gotowaniu,
- oferty usług specjalistycznych,
- podawanie leków, pomoc w utrzymaniu higieny osób leżących,
- usługi usprawniające (wymagające m.in. specjalistycznego sprzętu),

- specjalistyczne usługi opiekuńczo-readaptacyjne dla osób po 75 roku życia, mających problemy z pamięcią bądź z zaburzeniami zdrowia psychicznego)
- wsparcie dla rodzin opiekujących się osobami starszymi niezdolnymi do samodzielnego życia (grupy samopomocowe, porady psychologa)[Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 78-79].

Cechą istotną współczesnej pomocy społecznej jest – jak stwierdził Z. Szarota – jej głęboka humanizacja nastawiona na wsparcie, a nie wyłączenie. Dlatego też do głównych jej zadań należy ratownictwo społeczne, wczesna interwencja, doradztwo, diagnoza, terapia, profilaktyka, pomoc środowiskowa materialna doraźna i długoterminowa, usługi opiekuńcze czasowe i stałego pobytu [Szarota, 2004: 85].

Pomoc instytucjonalna to placówki służące pomocą osobom starszym, takie jak:

- domy pomocy społecznej,
- placówki dziennego pobytu,
- ośrodki wsparcia,
- zakłady opiekuńczo-lecznicze,
- hospicja,
- środowiskowe domy samopomocy,
- warsztaty terapii zajęciowej,
- oraz możliwości korzystania z usług: higienicznych i pralniczych, specjalistycznego sprzętu rehabilitacyjnego w domu pomocy społecznej zamieszkujące poza DPS, całodziennego wyżywienia.

Polski system pomocy społecznej przewiduje równoległe funkcjonowanie wielu typów placówek pobytu stałego i czasowego. Uzupełnieniem tej działalności są ośrodki prowadzone przez służbę zdrowia, stowarzyszenia, fundacje i osoby prywatne.

Jak wspomniano, wsparcie społeczne obejmuje także działania dotyczące kryzysowych sytuacji psychologicznych osób starszych. Można tutaj wyróżnić następujące kategorie usług:

- terapie zajęciowe dla osób starszych ,
- pomoc psychologa, np. poprzez wizyty w domu, wyznaczenie miejsca i czasu spotkań z psychologiem,
- poradnictwo służące przygotowaniu osób starszych do życia z chorobą i/lub niesprawnością,
- interwencje/pomoc kryzysowa dla osób starszych i ich rodzin/opiekunów,
- diagnoza rozmiarów uzależnień wśród osób starszych,
- działania edukacyjne dotyczące zagrożenia uzależnieniami w starszym wieku, adresowane do osób sprawujących opiekę nad osobami starszymi,

- poradnictwo i pomoc dla osób starszych uzależnionych od alkoholu, narkotyków oraz członków ich rodzin,
- uruchomienie w ramach tzw. niebieskiej linii punktu informacyjno-zgłoszeniowego o nadużyciach i przemocy wobec osób starszych,
- programy interwencyjno-wspierające dla seniorów – ofiar przestępstw, nadużyć, wypadków i katastrof,
- organizacja grup wsparcia dla osób starszych doświadczających przemocy,
- mediacje w sprawach konfliktów międzypokoleniowych w rodzinie z osobą starszą [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 87].

Natomiast w obszarze wsparcia umożliwiającego poczucie bezpieczeństwa osób starszych w różnego rodzaju sytuacjach można wyróżnić następujące rodzaje usług:

- Usuwanie barier w otoczeniu fizycznym, w mieszkaniu osób starszych, służące bezpieczeństwu i utrzymywaniu samodzielności życiowej seniorów
- Funkcjonowanie systemu wczesnej sygnalizacji zagrożenia w mieszkaniu (dostęp do telefonu, specjalne taryfy dla tzw. telefonów socjalnych, sieci alarmowe itp.)
- Program: Bezpieczeństwo seniorów w domu i na ulicy przygotowany we współpracy z policją, strażą miejską i strażą pożarną
- Porady prawne dla osób starszych z zakresu prawa spadkowego, rodzinnego itp. [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 96].

Kolejnym zadaniem w ramach wsparcia społecznego jest wzmacnianie potencjału osób starszych w celu rozwoju osobowego, aktywności i samorealizacji najstarszego pokolenia.

Można tu wymienić następujące kategorie usług:

- edukacja gerontologiczna adresowana do osób starszych,
- usługi edukacyjne dla osób starszych:
- Uniwersytet III wieku,
- poradnictwo dla osób w wieku przedemerytalnym przygotowujące do roli emeryta,
- szkolenia oswajające osoby starsze z nowymi technologiami ułatwiającymi codzienne funkcjonowanie (usługi bankowe, bankomat, tel. komórkowy),
- nowoczesne technologie informatyczne i informacyjne,
- szkolenia służące poprawie utrzymania przez osoby starsze higieny osobistej i zadbanego wyglądu,
- działania edukacyjne służące przeciwdziałaniu dyskryminacji ludzi starych,
- szkolenia z zakresu edukacji gerontologicznej adresowane do personelu medycznego,

- szkolenia z zakresu edukacji gerontologicznej adresowane do opiekunów osób starszych,
- poradnictwo służące przygotowaniu rodzin osób starszych do życia z chorobą i/lub niesprawnością,
- programy współpracy w obszarze problemów starości z gminami partnerskimi w Polsce i spoza kraju [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2010 r., s. 132-133].

Zdaniem autorów Raportu, przyspieszenie tempa starzenia się populacji, wzrost różnego rodzaju chorób przewlekłych prowadzących do niepełnosprawności, pojawienie się nowych zjawisk, które mogą prowadzić do wykluczenia społecznego powodują, że strategiczne kierunki przyszłej polityki społecznej obejmować muszą:

- promocję zdrowia i funkcjonalnej sprawności starzejących się ludzi,
- wydłużanie okresu aktywności zawodowej osób po 60 roku życia,
- zapewnienie świadczeń i usług dobrej jakości adresowanej do osób starszych,
- gwarantowanie bezpieczeństwa dochodowego ludziom starym.

Nakłada to na struktury państwowe (od gminy poprzez powiat, województwo do centrum polityczno-rządowego) opracowanie programów dbających o:

- równy dostęp do zasobów instytucjonalnych,
- sprawiedliwe ich rozmieszczenie,
- wybór właściwego sposobu interwencji,
- zapewnienie dostępu do opieki długoterminowej
- ochronę praw obywatelskich wszystkich seniorów, a zwłaszcza ubogich i niesprawnych.

Zakończenie

Działania podejmowane na rzecz osób starszych przez instytucje nie zawsze pozostają komplementarne i spójne. Według Raportu ograniczają się do zaspokajania elementarnych potrzeb życiowych, czyli zapewnienia minimalnych środków pozwalających na egzystencję przekazywanych w formie zasiłków, bieżącej pomocy świadczonej w miejscu zamieszkania przez pracowników socjalnych lub pielęgniarki środowiskowe, zapewnienia utrzymania w placówkach pobytu. Beneficjenci nie mają możliwości skorzystania z usług związanych z zaspokajaniem ponad elementarnych potrzeb. Niestety w ramach podejmowanych działań marginalizuje się społeczny aspekt pomocy. Podopieczni nie są aktywowani, nie mają możliwości integrowania się z innymi. Marginalizowany jest również aspekt więzi społecznych, zarówno w ujęciu między jak i wewnątrzgeneracyjnym. W tym aspekcie szczególne znaczenie mają działania podejmowane przez organizacje społeczne [Raport *Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych,

Warszawa 2010 r., s. 4-5], gdyż zachowanie harmonii staje się czymś zasadniczym, a „harmonia – według Roberta Nęcek – „polega na uwzględnieniu aspektu fizycznego, psychicznego, społecznego i duchowego osobowości ludzkiej” [Nęcek, 2012: 20].

Podsumowując, należy zauważyć, że wsparcie społeczne jest bardzo ważne, gdyż umożliwia osobom starszym bytowanie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Umożliwia zaspokajanie niezbędnych potrzeb, zapobiega powstawaniu trudnych sytuacji. Jeżeli zaspokaja potrzeby i oczekiwania osoby wspieranej, przyczynia się do poczucia szczęścia, do lepszego funkcjonowania. Nieoceniony wpływ ma wsparcie okazane w chorobie, w czasie nieomagania, co jest powszechnym symptomem starości. Okazywane wsparcie sprzyja ugruntowaniu poczucia własnej wartości i samooceny. A przede wszystkim, wsparcie społeczne utwierdza w poczuciu przynależności i więzi społecznej, co jest niezwykle istotne dla starszych ludzi [Cieślak, Eliaz, 68-69]. Osobnym problemem jest z pewnością poczucie otrzymywanego wsparcia przez osoby starsze. W obliczu starzenia się społeczeństwa budowanie odpowiednich sieci wsparcia ma bardzo istotne znaczenie, nie tylko dla tych, którzy obecnie są najstarsi w populacji, ale również dla budowania poczucia bezpieczeństwa młodszych pokoleń.

Bibliografia

- [1] Cieślak, R.- Eliaz, A. *Wsparcie społeczne a osobowość*. W: H. Sęk, R. Cieślak, red., *Wsparcie społeczne, dz. cyt.*, s. 68-69.
- [2] Janiszewska, M.- Kulij, T. B.- Pacian, A.- Żołnierczuk, D. - Kieliszek, A.- Stefanowicz. 2010. *Wsparcie społeczne i instytucjonalne wspierające realizację potrzeb osób starszych*, Problemy Higieniczno- Epidemiologiczne, 2010, (suplement 1), s. 26.
- [3] Kawula, S. 1999. *Wsparcie społeczne* (w:) D. Lalak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wyd. Żak, Warszawa 1999, s. 338.
- [4] Nęcek, R. 2012. *Troska o zdrowie jako zobowiązanie moralne*. W: *Społeczny wymiar zdrowia*. Kraków 2012 s. 20.
- [5] Nęcek, R. 2008. *Chrześcijańin a kompromis wnauczaniu społecznym Jana Pawła II i Benedykta XVI*. „Społeczeństwo” 4-5:2008 s. 504.
- [6] Nęcek, R. 2005. *Solidarność jako fakt, zasada i cnota w nauczaniu społecznym Jana Pawła II*. „Sosnowieckie Studia Teologiczne” 7:2005 s. 111.
- [7] Synak, B. *Zależność ludzi starych. Analiza socjologiczna*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego – Filozofia i Socjologia, nr 16, s. 105, za: Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki...*, dz. cyt., s. 82
- [8] Szarota, Z. 2004. *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004, s. 68
- [9] Dz.U. z 2009 nr 175 poz. 1362, *Ustawa o pomocy społecznej*, Rozdz. 1. Art. 7.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 219-228]

Eva Kušnírová

Ff Pu V Prešove, Slovakia

Divadelné budovy na spiši v 19. storočí

Theatre buildings in The Spiš region in the 19th century

Keywords: *theater, theater building, Theatre company, performance, The Spiš region that has aroused creation and building of theatre*

Summary

Theatre culture in The Spiš region in the 19th century has its rich tradition that has aroused creation and construction of some Theatre buildings. In the contribution, we focus on three of them. Theatre buildings in Smolník, in Levoča and Spišská Nova Ves were always primarily intended to theatre production. Theatre building in Smolník, built in 1806, was the first in The Spiš region in the 19th century, whilst The City Theatre in Levoča was opened not until 1854 and The Spiš Theatre in Spišská Nová Ves even in 1902. Nowadays some of theatre houses continue in their activities, we mean mainly The Spiš Theatre in Spišská Nová Ves and The City Theatre in Levoča, we can take note certain activities also in Kežmarok.

Divadelný priestor, v ktorom sa odohrávali divadelné produkcie na Spiši sa pravdepodobne v drvivjej väčšine nelíšil od priestorov, v ktorých sa hrávalo divadlo na území Slovenska v iných mestách. Divadelný priestorom boli väčšinou hostince, neraz i krčmy, budovy patriace rozličným spolkom, spoločenské sály, v ktorých sa uskutočňovali rozličné podujatia, počnúc tanečnými plesmi, končiac zasadnutiami najrôznejšieho typu.

Táto skutočnosť výrazne ovplyvňovala umeleckú kvalitu divadelných produkcií. Súviselo to s ťažkosťami realizátorov vytvoriť v týchto „nedivadelných“ priestoroch divadlo „ilúzie“ väčšinou ilúzie skutočnosti, ktorá bola dlhé desaťročia snom predovšetkým ochotníckeho divadla.

Divadlo na Spiši malo svoju bohatú tradíciu, pretože vznik troch divadelných budov, primárne určených na divadelnú tvorbu, je svojim spôsobom jedinečný jav, ktorý si zaslúži našu – zatiaľ len historiografickú pozornosť.

Smolník

Do spišskonovoveského okresu patrí aj malé banské mestečko Smolník, tu sa v 18. storočí nachádzali mincovne a medené bane, ktoré boli dôležitým zdrojom príjmov obyvateľstva. V tomto meste žili okrem Slovákov aj spišskí Sasi, ktorí tvorili najmä úradnícku vrstvu. Z iniciatívy nemeckých banských úradníkov sa zorganizoval v Smolníku ochotnícky divadelný spolok nazývaný Spolok priateľov divadla, ktorý hral podľa vzoru nemeckých kočovných spoločností. Ako uvádza M. Cesnaková-Michalcová vo svojej štúdii Divadlo v Smolníku na Spiši, „už na začiatku prvého desaťročia 19. storočia si tamojší občania postavili na ochotnícke predstavenia osobitnú divadelnú budovu z kameňa“ [Cesnaková-Michalcová, 2004: 176]. Kedy presne táto divadelná budova bola postavená nevieme, ale „prvé zmienky o divadle, zápisy, zoznamy členov ochotníckeho spolku, účtovné knihy a katalógy knižnice sa začínajú až rokom 1806“ [Cesnaková-Michalcová, 2004: 177-178]. Ďalšou skutočnosťou o existencii divadelnej budovy v Smolníku je aj informácia v smolníckej obecnej kronike, kde čítame: „V protokole 227 Mag. z 19. augusta 1806 sa uvádza, že sa pre Jeho Kráľovskú Výsosť palatína arcikniežata Jozefa usporiadali veľké slávnosti. Na jeho počtu pomenovali dom za komorským grófstvom, ktorý tiež už teraz slúžil ako divadelná budova, Palatínskym divadlom.“ (Wie das Protokoll 227 Mag. Vom 19. Aug. 1806 erwähnt, wurden Seiner Königlichem Hobeit, dem Palatin Erzherzog Jozef, grosse Feierlichkeiten veranstaltet. Ihm zu Ehren wurde das Haus hinter der Kammergrafschaft, das auch jetzt schon als Theatergebäude diente, Palatintheater benannt.) [Cesnaková-Michalcová, 2004: 178, 189]. Citovaný údaj svedčí o tom, že divadelná budova v Smolníku bola už pred rokom 1806. Fakt o existencii divadelnej budovy v Smolníku by znamenal, že na prelome 18. a 19. storočia by to bola po Bratislave (1776) a Košiciach (1776) ďalšia osobitná divadelná budova na Slovensku, kde sa pestovala divadelná kultúra, ale v tejto súvislosti môžeme spomenúť aj mesto Prešov, kde „prvá divadelná budova bola postavená na dvore terajšieho divadla v r. 1883, divadelnú produkciu prinášali nemecké divadelné spoločnosti“ [Kopčáková, 2012: 95]. Ak by sme túto skutočnosť hodnotili z hľadiska existencie osobitných divadelných budov na Spiši v 19. storočí, tak by to bola prvá

divadelná budova, pretože v Levoči bolo Mestské divadlo otvorené až v roku 1854 a v Spišskej Novej Vsi až v roku 1902. Vo svojej štúdii M. Cesnaková- Michalcová uvádza ešte jednu informáciu o existencii divadelnej budovy v Smolníku, o ktorej hovorí „nedatovaná divadelná ceduľa, vytlačená na plátne, má takýto text: Na slávnosti v najvyššej prítomnosti Jeho Kráľovskej Výsosti arcikniežata Jozefa, uhorského palatína, uvedú ochotníci v kráľovskom banskom meste Smolníku a zvlášť k tomu účelu postavenom divadle Inkognito alebo Kráľ na cestách... veselohru od... Zieglera.“ (Am Feste der Höchsten Anwesenheit Seiner Des Erzherzogs Josephs Palatins von Ungarn Königlichen Hoheit wird in der königl. Bergstadt Schmölnitz und eigends hierzu erbauten Theater von Dilettanten aufgeführt: Das Incognito oder der König auf Reisen... Lustspiel von... Ziegler.)[Cesnaková-Michalcová, 2004: 178-189]. Na základe uvedených dvoch faktov, ktoré sa síce rozchádzajú v údajoch, môžeme konštatovať, že divadelná budova v Smolníku bola postavená v prvom desaťročí 19. storočia.

Čo sa týka samotnej divadelnej budovy, tak v spišských novinách Zipser Bote zo dňa 26. 6. 1880 sa v prílohe píše o smolníckom divadle toto: „Z čias svojej slávy má Smolník vlastnú divadelnú budovu, postavenú v prvom desaťročí tohto storočia tamojšími úradníkmi. Na počesť palatína Jozefa, ktorý sa zúčastnil otvorenia, ju pomenovali Palatínske divadlo. Je to veľká, masívna kamenná stavba s hlbokým priestorným, dobre vybaveným javiskom, mašinériou, početnými kulisami pre najrozličnejšie hry, garderóbou a divadelnou knižnicou (oboje posledné aj sčasti zastarané)...“[Cesnaková-Michalcová, 2004: 178]. Zásľuhu na tom, že divadlo disponovalo so spomínaným vybavením mali predovšetkým úradníci banskej spoločnosti. Do hľadiska Palatínskeho divadla sa zmestilo 300 až 400 divákov. Približne v rokoch 1810 – 1820, keď divadlo viedli dvaja banskí inžinieri G. Corzan-Avendano a Jozef Prybilla, postavili v smolníckom divadle otáčavé javisko a pod ním prepadliská, čo poukazuje na dobré technické vybavenie javiska v týchto časoch. Z divadelných plagátov sa dozvedáme, že Palatínske divadlo malo aj dekorácie: „veľkú sálu, rytiersku sálu, izbu, belasú izbu, izbu na hrade, klenutú predizbu hradného väzenia, predizbu domu, voľné priestranstvo, les a les s veľkou jaskyňou v skale“[Cesnaková-Michalcová, 2004: 180]. V troch zachovaných zoznamoch kostýmov a rekvizít smolníckeho divadelného spolku sa nachádzajú kostýmy „vojenských uniforiem, civilné obleky, zelený a hnedý plášť, súčiastky odevov, červenú husársku uniformu, niekoľko ženských šiat, pokrývky hlavy, čižmy, ostrohy, zbrane, nábytok, jednu drevenú harfu a dva stoly“[Cesnaková-Michalcová, 2004: 180].

V rokoch 1806 až 1846 bola budova divadla v dobrom stave vďaka smolníckemu Spolku priateľov divadla, ktorý mal dostatok finančných prostriedkov. Už v citovanom článku z roku 1880 v novinách Zipser Bote sa ďalej píše: „Keď v Smolníku malo sídlo cisárske banské riaditeľstvo, bola tu stála ochotnícka činnosť, ktorá sa starala o zachovanie

stavby. Avšak úmrtie a presťahovanie zdecimovali starú gardu, a tak stál chrám Thálie už viac rokov zatvorený, hoci si predsa zaslúži starostlivú opateru a mnohé mestá by boli rady a cenili by si ho, keby ho mali..." a uvádza sa, že: „strecha potrebuje súrnu opravu, ak sa nemá celkom rozpadnúť, a keďže divadelný fond je takmer vyčerpaný, ujali sa osirelého stánku múz niekoľkí ochotníci na čele s pokladníkom Topscherom a usporiadali divadelné predstavenie. Vynieslo 60 zlatých, z nich však sotva polovica pripadla divadelnému fondu ako čistý zisk, lebo bolo potrebné urobiť rozličné opravy javiska, aby sa vôbec mohlo hrať“ [Cesnaková-Michalcová, 2004: 179].

Iná informácia hovorí, že „na fotografii z roku 1905 nevyzerá budova Palatínskeho divadla už reprezentatívne. Nepredpokladali by sme, že v nej kedysi bolo tak dobre vybavené javisko. Podľa ústnej informácie nebolo v niekdajšej divadelnej budove v posledných desaťročiach jej existencie už ani pódium a nič nepripomínalo, čomu bola pôvodne určená“ [Cesnaková-Michalcová, 2004: 180].

V roku 1890 divadelnú budovu prevzala Štátna tabaková továreň, pred 1. svetovou vojnou slúžila ako stolárska dielňa, počas vojny ako nemocnica, neskôr ako kuchyňa a v roku 1940 bola zbúraná.

Levoča

Medzi spišskými mestami má mesto Levoča, ktorá bola sídlom Spišskej Stolice, najstaršiu divadelnú tradíciu. Na účely divadla slúžili niekedy aj sály hostincov alebo väčšie miestnosti súkromných domov. Ako píše Demkó Kálmán vo svojej knihe „Lőcse Története“ – „Dejiny Levoče“: „V roku 1763 sa stal mestským hostincom dnešný dom Engelmayerovcov, neskôr aj dom Thurzovcov, ležiaci v západnej časti spodného okruhu mesta....Velký hostinec vo svojej podobe vyzeral ako súkromný dom. Pred ním bolo stĺporadie, ktoré po roku 1804 zastavali a čiastočne nad ním postavili tanečnú sálu“ [Kálmán, 1897: 202].

V roku 1806 ho nazvali „Zum Kaiser von Oesterreich“ (K rakúskemu cisárovi) a neskôr ho premenovali ako „Zum Reichs-Adler“ (U ríšskeho orla). V roku 1814 – 1821 sa uskutočnila prestavba celej budovy levočského mestského hostinca, kde v súvislosti s prestavbou pripojili k hostincu aj susednú budovu a pribudovali aj bočné krídlo. Čo by pravdepodobne mohlo byť kráľovské novopostavené divadlo, tak ako to bolo uvádzané na divadelných plagátoch „im hiesigen K. städtischen neuerbauten Theater“ [Cesnaková-Michalcová, 2004: 208]. Ako ďalej D. Kálmán uvádza vo svojej knihe, „k budove mestského hostinca začali v roku 1841 stavať ako prístavbu, nie veľkú, ale veľmi pôvabnú budovu stáleho divadla. Stavebné práce sa – z pre mňa neznámych dôvodov – prerušili a v roku 1848 chceli pre divadelné účely prestavať prízemie starého Kaufhausu. Tento plán sa neuskutočnil. V roku 1848 mesto veľmi silno pociťovalo potrebu divadla. Z tohto

dôvodu dalo mesto Adamovi Würthovi povolenie na výstavbu letného divadla na pozemku hostinca a od Lajos Steinhausza odkúpilo jeho súkromné divadelné rekvizity, ktoré prenajalo hercom. To, že sa mesto stále zaoberalo s divadlom a divadelníctvom dokazuje aj fakt, že v roku 1843 vydalo nariadenie o stanovení maximálnej ceny za predstavenie, v ktorom bolo ustanovené, že hostinský môže od hercov žiadať poplatok vo výške 1 forintu za jedno predstavenie. Prenajať divadlo bez hostinca bolo v zmysle nariadenia z roku 1846 zakázané“ [Kálmán, 1897: 203].

M. Cesnaková-Michalcová vo svojom príspevku *Divadlo v Levoči* uvádza túto informáciu: „Keď roku 1849 vyhorela budova levočského divadla a nebolo kde hrať, uzniesla sa mestská rada zriadiť nové stále Mestské divadlo. Pre divadelné účely prestavali náročný neskorogotický dom z 15. storočia, neskoršie renesančne upravený, ktorý stojí na námestí oproti vchodu do Kostola sv. Jakuba. Stavebné úpravy dokončili roku 1853. Budova bola trojpodlažná s fasádou orientovanou do bočnej ulice a funkčne priliehala k domu, v ktorom bol hostinec. Nové Mestské divadlo otvorili v roku 1854. Bolo nevelké, iba asi pre 200 ľudí“ [Cesnaková-Michalcová, 2004:210]. V knihe D. Kálmána *Dejiny Levoče* sa v stati pri opise divadla píše nasledujúce: „V roku 1854 mesto rozhodlo o neobmedzenom nároku župana a mešťanostu na bezplatné lôže v divadle. V pôvabne vyzerajúcom divadle bolo na prízemí 96 miest na sedenie, na poschodí 13 lôží a pohodlná galéria“ [Kálmán, 1897: 203].

V sedemdesiatych rokoch bolo Mestské divadlo už vo veľmi zlom stave, a tak sa mesto rozhodlo renovovať celý objekt. I. Chalupecký vo svojej knihe *Dejiny Levoče II.* uvádza, že „mesto v roku 1871 dalo prestavať a zriadiť tanečnú sálu, v nasledujúcom roku divadlo. Prestavbu divadla viedol architekt Müller. Vytvoril dva rady lôží nad sebou, galériu, prízemie a vysoké javisko. Strop bol maľovaný, tiež opona. Zariadenie, pravda, bolo dosť primitívne. Na prízemí, na ktoré sa vchádzalo dvoma bočnými vchodmi, boli lavice na sedenie a miesta na státie. Vynovené divadlo bolo slávnostne otvorené 15. decembra 1872 ochotníckym predstavením“ [Chalupecký, 1975: 145-146].

V roku 1899 bola adaptovaná časť budovy na kaviareň a neskôr na hotel. O ďalšej informácii o Mestskom levočskom divadle sa dozvedáme v novinách *Zipser Bote* (17. 12. 1881), „že po požiari vo viedenskom Ringtheatri, ktorý mal tragické následky, ho mesto dalo policajne pozrieť a zabezpečilo, aby na galérii, kde bol dovtedy iba jeden úzky východ, spravili ešte dva ďalšie. Z bezpečnostných dôvodov prerobili aj dvere, ktoré sa dovtedy otvárali dovnútra, a pristavili dve nádrže s vodou. Na prízemí sa nezmenilo nič a urobené opatrenia sa zdali byť nedostatočné. Noviny žiadali nahradiť petrolejové osvetlenie olejovým vo všetkých priestoroch, ďalej zákaz fajčenia, ohňostrojev, vyprázdnenie priestoru pod javiskom, ktorý slúžil ako skladisko, zmeniť osvetlenie kulís, ktoré boli pripevnené iba na slabých látkach, a iné“ [Cesnaková-Michalcová, 2004:

212].Dňa 26. januára 1896 sa mestá Levoča, Kežmarok, Spišská Nová Ves a Spišské Podhradie spojili a vytvorili Spišský maďarský spolok (Szepesmegyei Magyar Színpartoló Szövetkezet) pre podporovanie divadla so sídlom v Levoči, pretože Levoča jediná z uvedených miest mala stále divadlo, a tak maďarské spoločnosti mohli budovu divadla bezplatne využívať. Zo štúdie Divadlo v Levoči M. Cesnakovej-Michalcovej sa dozvedáme, že „roku 1902 opäť renovovali levočské divadlo a zadovážili aj nové dekorácie a rekvizity. Objednali ich v Budapešti u Bélu Strausza, riaditeľa Prvého maďarského umelecko-maliarskeho ústavu pre výrobu divadelných dekorácií. Podľa účtov, uložených v Štátnom oblastnom archíve v Levoči, dodal okrem iného kulisy pre žltú, zelenú, modrú a sedliacku izbu ako aj pre červenú sálu. V renovovanom divadle otvorila predstavenia na začiatku roku 1903 spoločnosť Imre Halmaiho Straussovou operetou Cigánsky barón“ [Cesnaková-Michalcová, 2004: 215].

Od roku 1913 divadlo slúžilo ako kino, ktoré po druhej svetovej vojne premiestnili do bývalej tanečnej sály a bolo tam až do roku 1976. V sedemdesiatých rokoch 20. storočia začalo byť divadlo nevyhovujúce a začala sa jeho rekonštrukcia (1972 – 1996), a tak v týchto rokoch bolo Mestské divadlo zatvorené. Rekonštrukcia budovy stála zhruba 200 miliónov slovenských korún. Opäť bolo otvorené v roku 1996 hrou Jána Milčáka „Majster“, uviedol ju ochotnícky súbor Divadlo na hradbách (Po druhej svetovej vojne založil profesor Konický z levočského gymnázia študentský divadelný krúžok – základ ochotníckeho súboru, v ktorom okrem žiakov pôsobili aj učitelia a herci iných profesií. Režiséri súboru: R. Felber, K. Čilík, p. Lopatová, M. Beláková. Levočania sa dostali až na Jiráskov Hronov s inscenáciou Cesta Mr. Perkinsa v krajine bolševikov. Medzi ich najlepšie hry patrili Čapkova Biela nemoc, Damoklov meč, veselohra Drak je drak a ďalšie. Kol. autorov: Slávnostné otvorenie Mestského divadla v Levoči. Levoča: Kultúrno-informačné centrum Mestské divadlo, 1996). V súčasnosti má Mestské divadlo dve časti: divadelnú sálu a kongresovú sálu. V kongresovej sále sa niekedy nachádzalo už spomínané kino. Dnes sa využíva na usporadúvanie kongresov, konferencií a ďalších podobných podujatí. Divadlo disponuje profesionálnym technickým vybavením, má javisko (rozmer 7 x 9 m), aj priestor pre orchester. Podľa slov pána Ladislava Péchyho divadelná sála v súčasnosti má kapacitu 175 ľudí a 17 lôží, na prizemí je sedem radov (68 miest na sedenie) a 8 lôží, na prvom poschodí je 9 lôží a na druhom poschodí galéria, kde sa nachádza 30 miest na sedenie. V súčasnosti je Mestské divadlo súčasťou Správy účelových zariadení mesta Levoča a je financované z rozpočtu mesta. Momentálne nie je vytvorená stála profesionálna divadelná scéna v Levoči, zatiaľ tu hostujú profesionálne aj amatérske divadelné súbory (Astorka Bratislava, DJZ Prešov, Radošinské naivné divadlo, Komorný balet Praha atď.).

Spišská nová ves

Podnetom na rozhodnutie mesta Spišská Nová Ves postaviť si vlastnú divadelnú budovu divadla bola stavba divadla v Košiciach (1897). Ako sa dozvedáme v brožúrke „Reduta v Spišskej Novej Vsi“, autorom textu je I. Chalupecký, „v tom istom roku totiž mešťanosta Spišskej Novej Vsi Dr. Július Nosz dal návrh postaviť v meste budovu pre divadlo a redutu. Jeho návrh prejednálo a schválilo mestské zastupiteľstvo na svojom zasadnutí 30. novembra 1897. Boli zvolené stavebná a finančná komisia, ktoré mali plán výstavby pripraviť. Bola vypísaná verejná súťaž na projekt stavby s termínom do 1. augusta 1898. Do tohto termínu došlo viac zaujímavých návrhov. Mesto ich postúpilo na odborné posúdenie Spolku uhorských inžinierov a staviteľov. Medzitým sa odohral vášnivý boj o miesto stavby. Dr. Nosz považoval za samozrejmé, že budova bude stáť uprostred námestia, podobne ako v Košiciach, v parku za evanjelickým kostolom. Tak to predvídal aj územný plán mesta, ktorý vyhotovil v roku 1895 staviteľ Henrich Hermann“ [Chalupecký, 2002: 5]. Ako sa ďalej spomína: „Mestské zastupiteľstvo sa na svojom zasadnutí 28. decembra 1898 pod vedením nového mešťanosta Kornéla Folgensa zaoberalo vyhodnotením zaslaných projektov do súťaže. Bolo ich deväť, medzi nimi aj od známeho spišského architekta žijúceho v Budapešti Guido Hoepfnera. Na odporúčanie Spolku uhorských inžinierov a staviteľov zastupiteľstvo vybralo na prvom mieste projekt budapeštianskeho architekta Kolomana Gerstera a rozhodlo sa stavbu podľa neho realizovať... Definitívne rozhodnutie o výbere plánu Kolomana Gerstera bolo prijaté pod. č. 742/1899 dňa 6. apríla 1899. Na jeho základe vydal hlavný inžinier dňa 9. júna 1899 stavebné povolenie a stavba sa mohla začať. Počítalo sa s nákladom len na stavbu 180 000 forintov“ [Chalupecký, 2002: 5]. Stavba, ktorá v sebe spája divadlo, hotel i vlastnú redutu, prebiehala v rokoch 1899 – 1902. „Budova bola nielen honosná a reprezentatívna, ale aj z technickej stránky vybavená. Mala nízkotlakové parné a teplovzdušné kúrenie s klimatizáciou“ [Chalupecký, 2002: 7]. V Redute sa pod jednou strechou nachádzali tri budovy: slávnostná sála, hotel s reštauráciou a kaviarňou a divadlo. „Teda do istej miery sa tu kopíroval systém vyskúšaný už v Levoči“ [Chalupecký, 2002: 7] konštatuje Chalupecký.

Divadlo v Spišskej Novej Vsi otvorila dňa 25. októbra 1902 spoločnosť I. Halmaia. Prípravu slávnostného otvorenia divadla mal na starosti divadelný výbor (Kornél Folgens, Adolf Dobó, Aladár Fest, Koloman Gärtner, Géza Gréb, Koloman Münnich, Martin Röth). V už spomínanej brožúrke o Redute sa píše, že „na otvorení divadla osobne boli prítomní podžupan Spišskej župy Aladár Raisz, župný notár Ludovít Neogrády, školský inšpektor a historik Jozef Hajnóci, architekt Koloman Gerster a staviteľ Henrich Lähne. Budovu oslavovali ako „chrám krásy, dobra a pravdy“, ako „chrám Thalie“, v ktorej budú

kňazskú službu vykonávať umelci, ale aj ako jeden z prostriedkov šírenia a cibrenia maďarského jazyka, teda maďarizácie“ [Chalupecký, 2002: 6]. Z novin *Zipser Bote* (11. 10. a 1. 11. 1902) sa dozvedáme, že „na programe slávnostného večera bola predohra opery (Operné novinky sa na území Slovenska uvádzali krátko po pôvodnej premiére, avšak uvádzali ich iba väčšie divadelné spoločnosti.“ [Kopčáková, 2011: 86.]) Hunyady László (Ladislav Hunyady) od Ferencsa Erkela, po ktorej nasledoval recitovaný prológ Emila Ábrányiho, úryvok z Erkelovej opery *Bán Bánk*, prvé dejstvo historickej drámy *Szigetvári vértanúk* (Sihotší mučeníci) od Mórica Jókaiho, po ktorom nasledovalo tretie dejstvo ľudovej hry *Červená peňaženka* (Piros bugyelláris) od Ferencsa Csepregyho, program zakončilo prvé dejstvo opery Johanna Straussa *Cigánsky barón*. Po predstavení sa konal v Redute ples“ [Cesnaková-Michalcová, 1981: 94]. Ako vidíme išlo, o polyžánrovú kompozíciu hudby, spevu, tanca, ktorá mala asi uspokojiť ľudí rôzneho stavu a vzdelania, pre veľký záujem musel byť program aj na budúci deň – 26. 10. 1902, ale už zmenený.

V roku 1902 bol založený Severouhorský divadelný obvod (Északmagyarországi Színi Kerület). Napriek tomu, že jeho sídlom mala byť Levoča ako sídlo Spišskej župy, stala sa ním Spišská Nová Ves – akiste preto, lebo mala novopostavenú Redutu, v ktorej bolo divadlo.

Opis divadla v brožúrke o Spišskej Redute sa začína slovami: „vystupuje z hmoty budovy v polkruhovitej forme, ktorú tvorí polkruhové schodište. Vstup je riešený siedmymi dverami, z ktorých sú tri hlavné. Ale len centrálny polkruhový vstup je zvýraznený trojuholníkovým frontónom s mušľou. Za vchodom je polkruhový vestibul. Pôvodne tu boli šatne, pokladňa. Odtiaľ vedú dva vchody na prízemie i schodišťa vedúce k balkónom na poschodí. Nad divadelnou časťou je medená kupola zakončená vežičkou, na ktorej je lýra a na nej zlatá labuť s rozťahnutými krídlami. Kupola pripomína svetové opery a divadlá, napr. aj parížsku operu. Na chodbe balkónov boli tiež šatne i bufet. Divadlo má prízemie a dva rady balkónov. Spodný rad, navzájom oddelený stĺpmi s jónskymi hlavicami, je zdobený klasickými motívami, horný rad girlandami a medajlónmi, v ktorých dominuje motív heraldickej ľalie. Aj divadlu dominuje farba biela, krémová a zlatá. Portál divadelnej opony má tvar rámu, zdobeného klasicistickým vencom akantových listov. Nad ním v centrálnej časti je opäť erb Spišskej Novej Vsi, včlenený do plastickej kartuše. Vo vrchole je mušľa a po stranách vavrínový veniec. Nad erbom sú dve divadelné masky a lýra. Pozornosť si však zaslúži ojedinelá nástenná malba spišskonovoveského maliara Jozefa Hanulu, predstavujúca Vysoké Tatry a podtatranskú krajinu. Aj divadlo je osvetlené mohutným krištálovým lustrom. Divadlo malo pôvodne 92 sedadiel na prízemí, 150 miest na balkónoch 1. poschodia, 40 miest na státi na prízemí a 60 miest na galérii“ [Chalupecký, 2002: 8-9].

Divadelná sála v spišskonovoveskej Redute umožnila aj vznik ochotníckeho súboru Hviezdoslav v roku 1932, ktorý vyvíja svoju divadelnú činnosť až do súčasnosti (je zaradený v kategórii „A“ ochotníckych divadiel na Slovensku).

V roku 1957 vzniká stála scéna, spočiatku vo forme vysunutého súboru Dedinského divadla. „Nová profesionálna scéna mala charakter vysunutého súboru. Oficiálny názov súboru bol Štátna zájazdová scéna, súbor Spišská Nová Ves“ [Kekely, 1972: 7]. V roku 1959 je to Krajové divadlo v Spišskej Novej Vsi.

V diplomovej práci Š. Kekelyho Činnosť Krajového divadla v Spišskej Novej Vsi sa dozvedáme, že „v roku 1960 – 1961 bola prevedená generálna oprava budovy a zariadenia v sume 900 000 Kčs. Týkalo sa to predovšetkým úplnej rekonštrukcie ústredného kúrenia a interiérového vybavenia hľadiska a balkónu (nové pohodlné kreslá). K lepšiemu estetickému pôsobeniu a príjemnému prostrediu v hľadisku prispela nová maľba a pozlátenie ozdobných prvkov. Rekonštruovaná bola aj divadelná a javisková technika. Pre zvučiarov a osvetľovačov zriadili kabíny, doplnili svetelný park a javisko vybavili novým ťahavým zariadením“ [Kekely, 1972: 8].

V roku 1963 rozhodnutím úradu poverenictva školstva a osvetly Krajové divadlo v Spišskej Novej Vsi zaniká a vzniká Popradské divadlo – stála ochotnícka scéna v Spišskej Novej Vsi. V roku 1979/80 sa opäť zmenil názov a vznikol súbor pre Deti a mládež DJZ v Spišskej Novej Vsi. Až v roku 1992 sa rozhodnutím Ministerstva kultúry SR súbor Deti a mládeže DJZ odčleňuje od DJZ Prešov a nadobúda právnu subjektivitu ako Spišské divadlo.

Nasledujúce informácie o divadle sú získané z rozhovoru s pánom Kamilom Labanom, ktorý je v súčasnosti zástupcom riaditeľa Spišského divadla a zároveň vedúci úseku prevádzky. Posledná rekonštrukcia interiérovej časti divadla sa uskutočnila v roku 1992, na podnet bývalého umeleckého šéfa Miroslava Dziak-Košického, ktorý bol zároveň bol aj iniciátorom osamostatnenia sa súboru Deti a mládeže DJZ spod DJZ Prešov. Ministerstvo kultúry a mesto Spišská Nová Ves uzavreli dohodu o preinvestovaní 11 miliónov slovenských korún do interiéru budovy s tým, že vedenie mesta súhlasilo s bezplatným nájmom až do roku 2011. Po rekonštrukcii divadla je v budove 320 miest na sedenie plus 12 lôží. Z galérie vznikli priestory pre zvukovú a svetelnú réžiu a na prevádzkové uchytenie osvetľovacích telies. Javisko má rozmery: kontraportály 7,5 m, hĺbka od orchestriska po zadnú stenu 10 m, výška kontraportálu 4,5 m, opona sa zaťahuje. Divadlo v Spišskej Novej Vsi je kukátkovým typom divadla s profesionálnym technickým vybavením.

V súčasnosti sa v Redute okrem divadelnej časti nachádza aj mestské kultúrne centrum, čiže koncertná sála, kaviareň, ktorá slúži na reprezentačné účely mesta a ubytovací trakt, ktorý patrí mestu.

Kežmarok

Na mieste dnešnej reduty kedysi stála strážna veža, ktorá bola neskôr prestavaná na renesančný dom. V rokoch 1705 – 1707 bola v budove kníhtlačiareň Mateja Glasera-Vitraria. V roku 1818 bol dom prestavaný v klasicistickom slohu na redutu. V knihe N. Baráthovej a M. Korpaša Kežmarok sa píše, že „na fasáde je latinský napis: VigILLIIs hospItIbVs aC obLeCtaMentIs DestInata (Určené pre strážu, hostí a zábavy)“ [Baráthová, Korpaš, 2005: 11]. Od tej doby slúžila budova ako centrum kultúrneho života v Kežmarku. Na základe uvedeného nápisu na redute môžeme predpokladať, že v tejto budove vystupovali aj maďarské a nemecké divadelné spoločnosti v 19. storočí. V súčasnosti je reduta sídlo okresnej knižnice v Kežmarku.

Literatúra:

- [1] Baráthová, N. – Kopkáš, M.: *Kežmarok. Informácie pre každého*. Abrahámovce: Vydavateľstvo ŠAFRAN 2005. ISBN 80-901408-2-3
- [2] Cesnaková-Michalcová, M.: *Z divadelnej minulosti na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Divadelný ústav 2004. ISBN 80-889887-57-1.
- [3] Cesnaková-Michalcová, M.: *Premeny divadla*. 1. vyd. Bratislava: VEDA 1981.
- [4] Chalupecký, I.: *Dejiny Levoče II*. 1. vyd. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1975.
- [5] Chalupecký, I. a kol. autorov: *Reduta v Spišskej Novej Vsi*. Mesto Spišské Nová Ves, 2002. ISBN 80-968861-8-5.
- [6] Kálmán, D.: *Lócse Története I. rész. (Dejiny Levoče)*. Lócse: Nyomatott reiss Józ. T. Könyvnyomdájában 1897.
- [7] Kekely, Š.: *Činnosť Krajského divadla v Spišskej Novej Vsi (1957 – 1963)*. Prešov: FF UPJŠ 1972.
- [8] Kopčáková, S.: Mecenášstvo a premeny hudobnej kultúry východného Slovenska v 18. a 19. storočí. In: Blaho, M. (ed.): *Jazyk – Média - Text*. (Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis Jazykovedný zborník 35) Prešov: Filozofická fakulta, 2012, s. 91 - 100. ISBN 978-80-555-0535-0.
- [9] Kopčáková, S.: Rukopisne hudobniny a tlače ako súčasť rodovej knižnej rodiny Berzeviczy vo fonde Štátneho archívu Prešov. In: Domenová, M. (ed.): *Z knižnej kultúry východného Slovenska*. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2011, s. 85 - 95. ISBN 978-80-85734-89-8.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 229-232]

Marcin Łączek

University of Leicester, Leicester, UK

Education value added

Keywords: *education value added (EVA), students' achievement evaluation, pedagogy*

Summary

Education value added is a concept which has its roots in economics, and, nowadays, is also connected with students' achievement evaluation. It counterbalances the traditional arithmetic mean, which, as Dolata [2007: 5] writes, for the first time, probably “appeared in the mid 70s as a critical continuation of the idea of school accountability.” It means “an increase of the value of goods as a result of the manufacturing process” [Lisiecka, 2006: 3]; in the educational environment, therefore, education value added will be a tool of education policy [Dolata, 2007] indicating students' gain in knowledge resulting from a particular educational process, as a consequence of which it will “measure students' progress made in a specified research period” [Lisiecka, 2006: 3]. It provides information about the effectiveness of the educational process “to a large extent freed from the influence of factors being beyond the school control” [Dolata, 2006: 10] although we cannot forget that education contents may have “common features determined by a training program and individual characteristics, personality derivatives, experience, personal knowledge and original cognitive patterns created by the student” [Niemierko, 2006: 20].

Education value added, according to Bartmańska [2006: 6], on a national scale, is the difference between the last two values of a given student obtained by calculating arithmetic mean points for exams at a lower (and then also higher) stage of education, and the value of median point – the so-called “middle result” (it is worth noting that the value of

median point is a combination of examinations' results of lower and higher education stages). Education value added can take two forms: positive and negative, that is, it will be positive if the student's progress will remain in the upper half of the group of other students (peers) who have achieved similar results in the exam on the lower stage of education. Similarly, we will talk about negative value added when the student's progress will remain within the lower half of the group of other students (peers) who have achieved similar results in the exam on the lower stage of education. Education value added can be calculated not only from the point of view of the individual student's (or teacher's) progress but also in the case of the whole class or school – as far as the latter is concerned, it will constitute the sum of value added of all students divided by their number.

Education value added rates, calculated according to the so-called residual rate, may have a dual nature: relative and absolute. The first assumes that “the lower level test result is a general measure of the educational potential” while the latter – “that the measure of performance at various stages of education was carried out using the same measurement scales” [Dolata, 2006: 10]. This is the first – simple understanding of the education value added. To compare, extensive understanding of education value added, Dolata [2007: 5] writes “is not satisfied with the control of initial achievements and goes back to the concept of using the resources available to the school”. These resources can be either given, such as individual student's, group or institutional resources, or developed, which, in turn, will constitute the entirety of educational and teaching practices of the school.

Summary in the English language

The paper is devoted to the concept of education value added - nowadays connected with students' achievement evaluation. Although it has its roots in economics, in the educational environment, education value added will be a tool of education policy [Dolata, 2007] indicating students' gain in knowledge resulting from a particular educational process, as a consequence of which it will “measure students' progress made in a specified research period” [Lisiecka, 2006: 3].

Education value added, according to Bartmańska [2006: 6], on a national scale, is the difference between the last two values of a given student obtained by calculating arithmetic mean points for exams at a lower (and then also higher) stage of education, and the value of median point – the so-called “middle result” (it is worth noting that the value of median point is a combination of examinations' results of lower and higher education stages). Education value added can take two forms: positive and negative.

Education value added rates, calculated according to the so-called residual rate, may have a dual nature alike: relative and absolute.

Summary in the Polish language

Edukacyjna wartość dodana (*value added*) to pojęcie mające swoje korzenie w ekonomii, a obecnie ściśle związane również z ewaluacją osiągnięć uczniów, stanowiące przeciwwagę dla tradycyjnej średniej arytmetycznej wyników, które, jak pisze Dolata [2007: 5], po raz pierwszy, prawdopodobnie „pojawiło się w połowie lat 70. jako krytyczna kontynuacja idei rozliczalności szkół (*school accountability*)”. Oznacza ono „przyrost wartości dóbr w wyniku danego procesu produkcyjnego” [Lisiecka, 2006: 3]; w środowisku edukacyjnym zatem edukacyjna wartość dodana stanowić będzie narzędzie polityki oświatowej [Dolata, 2007] wskazujące na przyrost wiedzy uczniów będącej rezultatem określonego procesu edukacyjnego, w wyniku czego będzie „miarą postępów uczniów, poczynionych w określonym okresie badawczym” [Lisiecka, 2006: 3]. Dostarcza ona informacji o efektywności danego procesu kształcenia „w znacznej mierze uwolnioną od wpływu czynników znajdujących się poza kontrolą szkoły” [Dolata, 2006: 10], choć nie można zapominać, iż same treści kształcenia mogą posiadać „cechy wspólne, wyznaczone programem kształcenia, i cechy indywidualne, pochodne osobowości, doświadczeń, wiedzy osobistej i oryginalnych schematów poznawczych wytworzonych przez ucznia” [Niemierko, 2006: 20].

Edukacyjna wartość dodana, jak podaje Bartmańska [2006: 6], w skali krajowej, jest różnicą między dwoma ostatnimi wartościami danego ucznia uzyskana poprzez obliczenia średniej arytmetycznej punktów za egzaminy na niższym (a następnie wyższym) etapie kształcenia oraz wartości punktowej mediany – tzw. „wyniku środkowego” (warto zauważyć, że wartość punktowa mediany jest właśnie połączeniem wyników egzaminów na niższym i wyższym etapie kształcenia). Edukacyjna wartość dodana może przybrać dwie formy: dodatnią i ujemną, to znaczy będzie ona dodatnia jeśli postęp danego ucznia pozostanie w obrębie górnej połowy grupy pozostałych uczniów (rówieśników), którzy osiągnęli podobne wyniki z egzaminu na niższym etapie kształcenia. Analogicznie do powyższego, o ujemnej wartości dodanej mówić będziemy, gdy postęp danego ucznia pozostanie w obrębie dolnej połowy grupy pozostałych uczniów (rówieśników), którzy osiągnęli podobne wyniki z egzaminu na niższym etapie kształcenia.

Wskaźniki edukacyjnej wartości dodanej, obliczane według tzw. wskaźnika resztowego, mogą mieć dwojaką naturę: względną i bezwzględną. Ta pierwsza zakłada, że „wynik egzaminu na niższym szczeblu jest ogólną miarą potencjału edukacyjnego”, podczas gdy druga – „by pomiar osiągnięć na różnych etapach kształcenia był wykonywany za pomocą tych samych skal pomiarowych” [Dolata, 2006: 10].

Bibliography

- [1] Bartmańska, A. (2006). Wartość dodana wyniku kształcenia w szkolnictwie brytyjskim. In Z. Lisiecka (Ed.) *Egzamin. Biuletyn badawczy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Edukacyjna wartość dodana* (4-8).
- [2] Dolata, R. (2006). Edukacyjna wartość dodana w komunikowaniu wyników egzaminów zewnętrznych. In Z. Lisiecka (Ed.) *Egzamin. Biuletyn badawczy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Edukacyjna wartość dodana* (9-19).
- [3] Dolata, R. (2007). Wprowadzenie. In Z. Lisiecka, & R. Dolata (Eds.) *Egzamin. Biuletyn badawczy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Edukacyjna wartość dodana. Część 2* (5-6).
- [4] Dolata, R. (2008). *Szkoła-segregacje-nierówności*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- [5] Lisiecka, Z. (Ed.). (2006). *Egzamin. Biuletyn badawczy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Edukacyjna wartość dodana*. Retrieved from <http://www.cke.edu.pl/index.php?option=content&task=view&id=365&Itemid=179>
- [6] Lisiecka, Z., & Dolata, R. (Eds.). (2007). *Egzamin. Biuletyn badawczy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Edukacyjna wartość dodana. Część 2*. Retrieved from <http://www.cke.edu.pl/index.php?option=content&task=view&id=365&Itemid=179>

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 233-241]

Marian Lelonek

Pabianicka Wyższa Szkoła Humanistyczno – Ekonomiczna

Rola i zadania współczesnej rodziny i szkoły w edukacji dziecka

***The role and tasks of the modern family
and the school in their child's education***

Key words: family, education.

Summary

The article presents a discussion of the stages of child development - student at an early age of his life, with particular emphasis on the development of the brain. Then pointed out the role of the family, kindergartens and schools to support the child's development and outlined proposals for teacher collaboration with parents.

Zadaniem współczesnej szkoły, oprócz kształcenia, czyli wyposażenia uczniów w wiedzę i umiejętności, jest rozwijanie kompetencji społecznych. Jest to proces długotrwały, służący rozwijaniu u uczniów sfer osobowości, poczucia odpowiedzialności i planowania własnej drogi życiowej. Nauczyciele, a w szczególności rodzina, powinni wspomagać uczniów na każdym etapie ich rozwoju. Powinni przekazywać pewne wartości, wzorce postępowania, proponować określone zachowania, które powinny ułatwić im dokonanie właściwych wyborów postępowania.

Wychowanie w szkole oparte jest głównie na osobistych relacjach uczeń – nauczyciel, ale należy pamiętać, że niczego się w tej kwestii nie osiągnie bez współdziałania z rodzicami. To współdziałanie jest konieczne, ponieważ każdy uczeń przychodząc do szkoły prezentuje inny wzorzec zachowań, charakterystyczny dla jego domu rodzinnego, najbliższych mu osób.

W literaturze pedagogicznej, a szczególnie w problematyce dotyczącej dziecka, używa się określenia „działalność opiekuńczo – wychowawcza”. W treści tego określenia zawarte są dwa podstawowe zadania dla rodziców i nauczycieli, których działalność ma znaczący wpływ na prawidłowy rozwój dziecka – ucznia.

Przez działalność opiekuńczą rozumiemy tu głównie czynności rodziców (opiekunów) związane z żywieniem, ubraniem i bezpieczeństwem dziecka, które mają zasadniczy wpływ na jego rozwój biologiczny. Natomiast działalność wychowawcza obejmuje szerszą przestrzeń otaczającą dziecko, tj.: rodzina, przedszkole, rówieśnicy, szkoła. W środowiskach tych występują różnorodne kontakty społeczne, które mają znaczący wpływ na rozwój osobowości dziecka.

Biorąc pod uwagę tempo rozwoju cywilizacyjnego obecnego społeczeństwa, a szczególnie rozwoju technologii informacyjnych, z których korzysta dziecko, powstaje konieczność wyraźniejszego akcentowania działalności środowiska dziecka na rzecz jego rozwoju umysłowego. Uważam, że w tym przypadku bardziej właściwym byłoby używanie sformułowania, zamiast działalności wychowawczej, działalność edukacyjna. Tak więc, dla prawidłowego rozwoju dziecka należy zapewnić mu, ze strony jego środowiska, odpowiednią działalność opiekuńczo – edukacyjną.

Problem edukacji dziecka i współdziałanie rodziny w jej przebiegu, stał się ostatnio także ważnym problemem prac Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji działającej w ramach Unii Europejskiej. W podanym komunikacie czytamy: „Jeżeli w pierwszych latach edukacji położy się solidne fundamenty, to dalsze uczenie się jest skuteczniejsze i istnieje większe prawdopodobieństwo, że będzie kontynuowane przez całe życie”. Komisja akcentuje konieczność poprawienia jakości pracy w tym zakresie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na integrację społeczną środowiska odpowiedzialnego za rozwój dziecka.

Rzecz dziecka to efekt splatania się wzajemnego wpływu wielu czynników natury wewnętrznej (fizjologicznej) dziecka i niezliczonych interakcji świata zewnętrznego. Jego jakość i dynamika zależą nie tylko od tego, jakie są właściwości i treści interakcji jednostki i jej bezpośredniego otoczenia społeczno – przyrodniczego, ale też od szerszego kontekstu społeczno – kulturowego. Tak więc o tym, jak rozwija się dziecko i co stanowi treść jego rozwoju, decyduje wzajemność wpływów świata zewnętrznego i wewnętrznego.

Erik Erickson (1982) wyróżnił osiem psychospołecznych stadiów rozwoju człowieka. Jego zdaniem, rozwój jest rezultatem interakcji między wewnętrznymi instynktami a wymaganiami zewnętrznymi – kulturowymi i społecznymi. Trwa on zatem przez całe życie, ponieważ już u dziecka, a potem u dorosłego człowieka rozwijają się poczucie tożsamości. Każda jednostka musi więc w życiu rozwiązać osiem „kryzysów” czy „dylematów”, z których każdy jest naturalną konsekwencją nowych relacji, zadań i wymagań będących wyzwaniem tak dla dziecka, jak i dorosłego.

Rozwój człowieka jest procesem rozpoczynającym się w chwili poczęcia dziecka i przebiegającym przez kolejne stadia (etapy) rozwojowe. Każdemu ze stadiów towarzyszą określone zadania rozwojowe, które wymagają pełnej realizacji zadań z poprzednich etapów. Brak pełnej realizacji zadań z wcześniejszych etapów przyczynia się do wywołania deficytów rozwojowych dziecka w następnych etapach jego rozwoju. Tak więc, im wcześniejszy etap w rozwoju dziecka, tym większe znaczenie w rozwijającej się osobowości człowieka. Wszystko, co w człowieku najlepsze, buduje się od mocnych fundamentów.

Z punktu widzenia edukacji elementarnej ważne jest zatem, jakie aspekty osobowości formułują się w okresie od urodzenia do 3. roku życia dziecka i następnie w wieku przedszkolnym i szkolnym oraz jak wspomagać ich rozwój?

Pierwszy rok życia dziecka to stadium sensoryczne , które polega na kształtowaniu się poczucia bezpieczeństwa i ufności . Dziecko poznaje świat poprzez kontakt ze swymi opiekunami. Uczy się kochać swoją matkę i walczy o to, by być przez nią kochane. Odkrywa stałość przedmiotów i ludzi, uczy się różnicować znaczenie funkcjonalne przedmiotów, odkrywa, że przedmioty i ludzie mają nazwy. Jednak jego podstawowe potrzeby to pokarm, ciepło i bezpieczeństwo oraz urozmaicone najbliższe otoczenie. Jeśli spotka się z odpowiednią opieką ze strony rodziny, zyskuje poczucie bezpieczeństwa, jeśli nie otrzymuje od niej adekwatnej reakcji na swoje podstawowe potrzeby, nabywa elementarnego poczucia zagrożenia , uczy się nieufności wobec świata, postawy zamkniętej , rezygnuje z prób szukania kontaktu z inną osobą i domagania się uczuć – jest to widoczne na przykładzie choroby sieroczej (K. Lubomirska, 2008).

Praca wychowawcza osób najbliższych dziecku, w wieku niemowlęcym, nie może ograniczać się tylko do troski (opieki) i wyrabiania nawyków. Dziecko pozostawione samo sobie, bez kontaktów społecznych, rozwija się wolniej. Liczne badania wykazały, że aktywna i właściwa interwencja rodziny (opiekuna) pobudza jego rozwój umysłowy. Dzieci muszą czuć się bezpieczne, a we wczesnych latach ich życia konieczna jest do tego fizyczna dostępność matki. W prawidłowym rozwoju dziecka, matka nie może być tylko obecna, powinna wchodzić z nim w interakcję, wywierać większy wpływ na aktywność dziecka.

Na przykład włączanie się, matki czy ojca w zabawę z dzieckiem, wywołuje u niego większą motywację do działania. Staje się ona wtedy dla niego bardziej atrakcyjna. Kontakt z człowiekiem dorosłym, poczucie więzi z nim, chęć, by zasłużyć na pochwałę (nieverbalną) – jest w tym okresie motorem wysiłku rozwojowego dziecka.

Drugi i trzeci rok życia dziecka to stadium motoryczne, którego podstawowym zadaniem rozwojowym jest uzyskanie poczucia autonomii i samodzielności. Dziecko uczy się chodzić, mówić, bawić, potrzebuje rówieśników. Wszystko chce robić samo. Pojawiają się słowa i zdania. Ma potrzebę budowania w sobie poczucia odrębności od matki, swojej niezależnej tożsamości. Zaczyna mówić „nie”. Nie należy posądzać go o nieposłuszeństwo, ale odczytać to jako komunikat typu: „nie, ja sam to zrobię”. Rodzina (opiekunowie) powinna dziecku umożliwić podejmowanie samodzielnej (na miarę jego możliwości) działalności poznawczej. Ze zdobytego w ten sposób poczucia autonomii, wynika dalsze podejmowanie samodzielnej aktywności dziecka w rozwiązywaniu coraz trudniejszych zadań (problemów). Niespełnienie tego postulatu przez rodziców doprowadza dziecko do poczucia nieśmiałości, wstydu i zwątpienia we własne możliwości. Poczucie wstydu utrudnia też nawiązywanie kontaktów społecznych z rówieśnikami.

Przytoczone powyżej etapy rozwoju, w pierwszych latach życia dziecka, są bardzo istotne dla dalszej działalności edukacyjnej, gdyż ujawniają się w nich wszystkie ludzkie właściwości. W tym okresie rozwoju dziecka podstawowym środowiskiem dla niego jest matka i dom rodzinny wypełniony zabawą z dzieckiem, jako wiodącą formą jego aktywnej działalności.

Wiek przedszkolny to stadium lokomocyjne (często zwane „wiekiem koziołka”). W tym okresie, wykształca się kolejny składnik osobowości dziecka – inicjatywa lub poczucie winy. Inicjatywa polega tu na dążeniu do wchodzenia w kontakt z otoczeniem. Poczucie winy przejawia się w poddaniu siebie biegowi wydarzeń, oczekiwaniu na inicjatywę innych. Pozostawanie biernym wywołuje przykre i trudne uczucia, co prowadzi do izolacji i negatywnego obrazu siebie samego. Ciągłe powracające poczucie winy prowadzi także do sparaliżowania rozwoju psychicznego i intelektualnego dziecka. Obraz siebie samego u dziecka buduje się w kontakcie z dorosłymi i rówieśnikami. Wiek przedszkolny to wiek fantazji i zabawy, w którym rodzi się wyobraźnia i zdolność twórczego myślenia. Typowe formy zabaw organizowanych wspólnie z innymi dziećmi pozwalają stworzyć sferę dla wielu nowych umiejętności dziecka. Bawiąc się wspólnie z rówieśnikami, dzieci uczą się wykonywać to, czego same nie były jeszcze w stanie zrobić z uwagi na zbyt słaby rozwój poznawczy czy emocjonalno – społeczny. Tak więc relacje dziecka z rówieśnikami podczas rozwiązywania napotkanych trudności stają się stymulatorem jego rozwoju emocjonalnego, poznawczego i społecznego.

Rozwój poznawczy jest jednak zasadniczy dla rozwoju wszystkich pozostałych sfer funkcjonowania dziecka. To, w jaki sposób i w jakim tempie dziecko uczy się, poznaje świat, nawiązuje kontakty społeczne, ma wpływ na całe jego życie. Okres ten jest dla niego najlepszą zabawą, poprzez którą uczy się, i największą radością, wiążącą się z poznawaniem otaczającej rzeczywistości. Dziecko w tym wieku nie ma żadnych blokad emocjonalnych, a praca umysłowa jest tylko interesującą zabawą, którą opanowuje mimowolnie.

Większość badaczy, zajmujących się procesem uczenia, jest przekonana, że 50% naszych zdolności rozwija się w ciągu pierwszych czterech lat życia. Tak więc sytuacje niewłaściwe (ujemne) zachodzące w najwcześniejszych latach życia dziecka nigdy nie będą mogły być całkowicie wyrównane. To, co może być uzupełnione, skorygowane i naprawione w latach następnych, wymaga tym większego wkładu pracy im dziecko jest starsze [Eve Malmquist, 1987]. Dlatego najważniejszą rolę w edukacji dzieci odgrywa rodzina. To rodzina, a nie nauczyciele, są pierwszymi pedagogami, chociaż nie są do tej funkcji w ogóle przygotowani. Nie prowadzi się odpowiednich szkoleń dotyczących, np.: odpowiedniej diety żywieniowej dziecka, która wpływa na prawidłowy rozwój mózgu, czy też sposobów pobudzania rozwoju umysłów małych dzieci.

Współcześni badacze układu nerwowego człowieka dowodzą, że mózg rozwija się zarówno pod wpływem odżywiania, jak i stymulacji środowiskowej. Mózg, aby mógł prawidłowo funkcjonować potrzebuje znacznej ilości energii, którą czerpie z pożywienia, zwłaszcza glukozę, której bogatym źródłem są świeże owoce i warzywa. Bardzo ważnym składnikiem jest lecytyna, wpływająca na poprawę pamięci i koncentracji uwagi. Występuje ona w orzeszkach ziemnych, soi i kielkach pszenicy. Do sprawnego funkcjonowania mózgu potrzebne są także pewne ilości nienasyconych kwasów tłuszczowych zawarte w olejach roślinnych (kwas linolowy) oraz takie pierwiastki, jak żelazo, sód i potas. Można przyjąć twierdzenie, że praca mózgu zależy od tego, co jemy. Natomiast wczesne wzbogacanie środowiska dziecka i jego doświadczenia życiowe zwiększają rozrost tkanki nerwowej mózgu, w tym także liczbę połączeń pomiędzy jego komórkami – neuronami, a one właśnie umożliwiają dalszą edukację.

Według współczesnej teorii [Buzan, 1999] prawa półkula mózgu przetwarza informacje napływające ze środowiska dziecka w sposób indukcyjny, holistyczny, lewa zaś logiczny, analityczny i sekwencyjny. Stąd wynika przesłanie dla pedagogów, aby starali się rozwijać nie tylko myślenie logiczno – analityczne, lecz także wyobraźniowo – intuicyjne. Uogólniając można powiedzieć, że lewa półkula odgrywa główną rolę w posługiwaniu się językiem, logiką, zdolnościami matematycznymi, porządkowaniem elementów – prawa zaś odpowiada za obrazy, wyobraźnię, przestrzeń, muzykę, rytm i rytm.

Do szóstego roku życia dziecka jego umysł rozwija się w tempie trzech miliardów połączeń nerwowych na sekundę, powstałych w ośrodkowym układzie nerwowym. Po szó-

stym roku życia tempo połączeń zmniejsza się. Liczbę połączeń można zwiększyć, a tym samym osiągnąć w ośrodkowym układzie nerwowym dziecka trwałe skutki w postaci zdolniejszego umysłu, poprzez środowisko bogate w stymulujące bodźce, które zapewnić może odpowiednio prowadzona edukacja dziecka. Prowadzone badania wyraźnie wskazują, że im młodsze dziecko poddane jest stymulacji środowiska edukacyjnego, tym łatwiej przyswaja nowe informacje w wieku późniejszym. Tak więc dostarczając dzieciom bogactwa wrażeń zmysłowych, podczas zajęć w ramach edukacji elementarnej, przyczyniamy się do lepszego ich rozwoju intelektualnego, który pomoże im samodzielnie zdobywać wiedzę i kształcić umiejętności na dalszych etapach edukacji [Lelonek, 2006].

Badania neurologiczne dostarczają nam także wiedzy na temat różnic między rozwojem mózgu dziewczynki i chłopca. Chłopcy i dziewczynki przychodzą na świat z umysłami zasadniczo odmiennymi chemicznie i strukturalnie. Widać to wyraźnie niemowląt podczas obserwacji mimiki twarzy matki. Dziewczynki w napięciu obserwują, a chłopcom jest ona obojętna – nie czytają emocji. Lewa półkula mózgu u dziewczynki rozwija się szybciej. To oznacza, że dziewczynka będzie czytała wcześniej niż jej rówieśnik – chłopiec, szybciej nauczy się języka obcego. Jest bardziej wrażliwa na bodźce zmysłowe. Dziewczynki szybciej nawiązują bliskie więzi między sobą. Rozmawiają ze sobą bez przerwy, telefonują, itd. U chłopców szybciej rozwija się prawa półkula mózgu. Daje im to lepszą orientację przestrzenną i koordynację „ręka – oko”, niezbędną w grach zespołowych. Język nie służy im w budowaniu więzi – mówiąc, by relacjonować fakty, chętniej współzawodniczą i są pewniejsi siebie. Potrzebują hierarchii i reguł. Chłopcy inaczej też reagują na stres. Elementarna wiedza nauczycieli i rodziców na ten temat i odpowiednie działania edukacyjne powinno prowadzić do wyrównania tych różnic rozwojowych.

Z badań wynika także, że najlepszym okresem do rozwoju procesów poznawczych jest okres pierwszych dziesięciu lat życia dziecka, a po ukończeniu dziesiątego roku życia mózg staje się coraz mniej plastyczny. Tempo rozwoju mózgu dziecka, od jego urodzenia do 6. roku życia, równa się tempu rozwoju od 6. do 16. roku życia. Mózg w tym okresie życia jest jak „gąbka” – posiada niezwykłą chłonność i łatwość uczenia się. Tak więc dzieci, które uczą się słuchać, rozumieć i mówić są najbardziej plastyczne przed 10. rokiem życia. Zazwyczaj nie docenia się roli plastyczności mózgu w przypadku rozwoju poznawczego dziecka. Dziecku trzeba w tym okresie stwarzać okazje do podejmowania aktywności spostrzeżeniowej i na miarę jego możliwości stawiać zadania, których wykonanie wymaga ukierunkowanego, analityczno – syntetycznego spostrzegania, tj.: składanie całości z części, wyszukiwanie na obrazkach brakującego elementu, wskazywanie podobieństw i różnic między przedmiotami oraz inne formy aktywności dziecka związane z pamięcią i myśleniem. Działań tych na pewno nie zapewni im rodzina lecz edukacja w przedszkolu i w szkole. Tak więc, nasz mózg może się nieustannie uczyć – od urodze-

nia, aż po kres życia. Zmienia się on w sposób pozytywny, jeżeli znajdujemy się w stymulującym otoczeniu, a podlega negatywnym poznaniom, jeśli nie jest pobudzany.

Jak wynika z dotychczasowych wywodów, ciało i umysł ludzki stanowią jedność. Ponadto stan psychiczny i sposób myślenia naszego umysłu odgrywa znacznie większą rolę w naszych zachowaniach, niż powszechnie uznawany poziom inteligencji. Według Daniela Golemana (1997) uczucia i myśli tworzą tzw. inteligencję emocjonalną, od której zależy sukces życiowy aż w 80%, a tylko w 20% od inteligencji ogólnej. Ostatnie badania potwierdzają, że cząsteczki uczuciowe wpływają nie tylko na nasz mózg, lecz także na pracę każdego układu naszego organizmu. Dlatego sukces szkolny – a później życiowy – zależy nie tylko od inteligencji, ale przede wszystkim od umiejętności kontrolowania własnych emocji, zapału i wytrwałości w dążeniu do celu, zdolności do empatii i zachowań społecznych.

Nauczyciel, towarzysząc uczniom w procesie edukacji, ma możliwość współuczestnictwa w ich rozwoju, wzmacniać i wpływać na ten rozwój, a także go przyspieszać. Wspieranie pozytywnych cech związane jest przede wszystkim z akceptacją i pomaganiem uczniom w tworzeniu poczucia własnej wartości, a także wzmacnianiem ich szacunku dla siebie i do innych.

W działaniach dydaktyczno – wychowawczych szkoły (nauczyciela) preferuje się obecnie podmiotowość ucznia (wychowanka), która procentuje wzrostem poczucia zobowiązania, co oznacza, że jeżeli uczeń podejmuje określone działania z własnego wyboru, to fakt ten zobowiązuje go do kontynuacji i podtrzymania tego zachowania. A zatem, dobra edukacja, także w swoim wychowawczym wymiarze, nie może funkcjonować bez podmiotowości uczestników procesu kształcenia, bez wartości w sensie dydaktyczno – wychowawczym w szkole, wychowania i opieki nad uczniem, doboru metod nauczania – uczenia się i środków dydaktycznych, które wyzwalają aktywność i kreatywność uczniów.

W procesie wychowawczym dziecka zawsze pierwszym i najważniejszym środowiskiem oddziałującym na niego jest rodzina. Rodzina to grupa osób złożona z rodziców, ich dzieci i krewnych, których łączą wzajemne więzi małżeńskie i rodzicielskie stanowiące podstawę wychowania rodzinnego. Postawy rodzicielskie w znacznym stopniu decydują o stylu wychowania oraz stosowanych w tym celu metodach wychowawczych.

Tak więc dla naszych rozważań na temat edukacji dziecka – ucznia bardzo ważna jest również współpraca nauczycieli z rodzicami, która obecnie nabrała nowego, szczególnego znaczenia [Pawlak, 2005]. Najważniejsza zmiana to pojawienie się realnej możliwości budowania procesu współdziałania obu podmiotów na fundamencie partnerstwa. To, czy szansa ta jest wykorzystywana, zależy – moim zdaniem – od nauczycieli (osób odpowiedzialnych za nawiązanie i realizację współdziałania na terenie przedszkola i szkoły), od rodziców (osób prawnie odpowiedzialnych za rozwój swoich dzieci), ale także od nas –

nauczycieli akademickich, odpowiedzialnych za właściwe przygotowanie kolejnych pokoleń pedagogów do wyzwań, jakie stawia współczesność profesji nauczycielskiej.

Obecnie nie pytamy się już, czy rodzice powinni współuczestniczyć w procesie edukacji dzieci, ale pytamy się, jak zorganizować współdziałanie nauczycieli i rodziców dla dobra rozwoju dzieci. W literaturze pedagogicznej najczęściej sygnalizowane są wzajemne oczekiwania rodziców i nauczycieli, ale jak pokazuje w swojej pracy Maria Mendel (2000), można także formułować wzajemne zobowiązania. Pomysł taki został już wprowadzony w niektórych krajach (Stany Zjednoczone, Wielka Brytania), w których istnieje obowiązek zawierania pisemnych umów, dotyczących zobowiązania rodziców i szkoły, głównie w zakresie troski o bezpieczeństwo dzieci, organizacji procesu edukacji, jej form i zakresu, warunków, itp.

Projektując współpracę z rodzicami nauczyciel powinien najpierw sam sobie odpowiedzieć na pytanie – w jakich obszarach procesu edukacji uczniów dostrzega możliwość lub konieczność udziału rodziców. Rodzice zainteresowani są na przykład: współdecydowaniem o doborze zajęć pozalekcyjnych dla uczniów, o imprezach i wycieczkach klasowych oraz o doborze programów nauczania i podręczników dla ich dzieci, systemu oceniania, wraz z kryteriami, sposobami i częstotliwością dokonywania podsumowań nabywanych przez uczniów umiejętności. Rodzice mogą i powinni dzielić się własnymi opiniami, oczekiwaniami i projektami na propozycje nauczyciela.

Uważam, że współpraca nauczycieli i rodziców, nie może ograniczać się do reagowania na aktualne problemy (dzieci, szkoły), chociaż z pewnością jest to element istotny, ale powinna być zaplanowana jako proces, w którym obie strony systematycznie i planowo realizują wspólnie ustalone i rozdzielone zadania. Nauczyciel może zaproponować, w danym roku szkolnym, podjęcie pewnych tematów ogólnych, których lista powinna być jednak otwarta i to zarówno na propozycje rodziców, jak i na takie zagadnienia, które przyniesie nam samo życie. A oto niektóre z nich, które można zaproponować rodzicom uczniów klas początkowych szkoły podstawowej:

- Na czym polega kształcenie zintegrowane – bez podziału na przedmioty;
- W jaki sposób dziecko jest oceniane w szkole – ocena opisowa a ocena w skali 1-6,
- Komputer w życiu naszego dziecka, itp.
- Przygotowana wspólnie lista zadań i ich realizacja z uwzględnieniem niezbędnej pomocy ze strony rodziców, powinna zintegrować środowisko wychowawcze dzieci. Do takich zadań zaliczyłbym, np.: przygotowanie klasowej wigilii, zorganizowanie meczu piłki nożnej w trakcie klasowej wycieczki, pomoc w przygotowaniu dekoracji do inscenizacji, zorganizowanie spotkania z przedstawicielami ciekawych zawodów, uroczystość Dnia Matki, itp.

- Należy zaplanować różnorodne zadania współpracy tak, by każdy z rodziców mógł znaleźć pole do osobistego zaangażowania się, by miał czas na przygotowanie się do realizacji przyjętego na siebie zobowiązania oraz by miał możliwość wcześniejszego zarezerwowania sobie czasu, na ten dzień, we własnym rozkładzie zajęć zawodowych.
- Przygotowanie programu współpracy między rodzicami a szkołą jest pewnym zobowiązaniem i dodatkową motywacją do wywiązania się z przyjętych na siebie, przez obie strony, zadań do realizacji. Sądzę, że podejmowanie przez nauczyciela wysiłków na rzecz optymalizacji relacji z rodzicami, dowodzi bowiem rzeczywistej zmiany w postrzeganiu roli, jaką winni pełnić rodzice w procesie edukacji swoich dzieci. Oznacza to, że nauczyciel nie traktuje rodziców jak intruzów i dyletantów w sprawach opieki i edukacji, ale dostrzega w nich partnerów i ludzi odpowiedzialnych za rozwój swoich dzieci.

Literatura

- [1] Buzan T., (1999). *Mapy twoich myśli*. Łódź.
- [2] Erickson E., (1982). *The life cycle completed*. New York. Norton.
- [3] Goleman D., (1997). *Inteligencja emocjonalna*. Poznań.
- [4] Lelonek M., (2006). *Proces poznawania i rozumienia świata przez uczniów w młodszym wieku szkolnym*. Pabianice.
- [5] Lubomirska K., (2008). *Znaczenie wczesnego wspomaganie rozwoju w procesie wychowania człowieka*. Wrocław.
- [6] Malmquist E., (1982). *Nauka czytania w szkole podstawowej*. Warszawa.
- [7] Mendel M., (2000). *Partnerstwo rodziny, szkoły i gminy*. Toruń.
- [8] Pawlak B., (2005). *Wybrane aspekty projektowania, planowania, realizacji i ewaluacji procesu współdziałania nauczycieli i rodziców*. Kielce.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 243-251]

Marzenna Majchrzak

Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Pabianicach

Współczesne tendencje w modyfikowaniu procesu edukacyjnego (nie tylko) w Polsce

Modern trends in modifying the educational process (not only) in Poland

Keywords: *education, Poland*

Summary

The article, for example, the situation of education in Poland indicates contemporary educational problems of so many countries. the former Eastern bloc, the still strong tradition of transmission of knowledge in the learning process while the lack of sufficient concern for the students' thinking skills. The material contains a number of proposals favoring a gradual solution to this problem, including for example, the concept for the Education of the younger pupils of primary school.

Wyzwania współczesności a tradycja edukacyjna

Perspektywiczne, wieloaspektowe zmiany dotyczące warunków życia jednostki, wynikające z dynamicznego postępu naukowo-technicznego oraz potrzeb współczesnego społeczeństwa sprawiają, że nikt dzisiaj nie jest w stanie przewidzieć tego, jak będą funkcjonowali, jako osoby dorosłe, obecni uczniowie klas młodszych szkół podstawowych. Wskazane jest zatem przygotowywanie młodego pokolenia do przyszłego życia poprzez stwarzanie optymalnych warunków do doskonalenia jego różnorodnych umiejętności,

kształcenia kompetencji, a przede wszystkim stymulowania rozwoju myślenia. Owo wskazanie jest wielkim wyzwaniem dla współczesnych nauczycieli reprezentujących wszystkie poziomy edukacji. Dokonujące się przeobrażenia w polskiej (i nie tylko) oświacie stopniowo reorganizują wszystkie jej szczeble – od wychowania przedszkolnego po szkolnictwo wyższe. Są to zmiany o charakterze m.in. politycznym i społecznym. Pierwsze dotyczą ustaleń międzynarodowych (Mowa o m. in. o *Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie* oraz o *Deklaracji bolońskiej z 18-19 czerwca 1999 r.* Tą problematyką, w odniesieniu do kształcenia pedagogicznego na poziomie wyższym zajął się m.in. w swojej publikacji M. Lelonek [2004]) oraz związane są z reformą tzw. programową i reformą szkolnictwa wyższego (Mowa np. o Ustawie o szkolnictwie wyższym, Ustawie o wyższych szkołach zawodowych, o Rozporządzeniu MENiS w sprawie standardów kształcenia nauczycieli). Drugie mają bezpośredni związek z innymi niż dawniej potrzebami edukacyjnymi uczniów i ich rodziców, ze zmieniającym się rynkiem pracy, z innymi niż dawniej oczekiwaniami studentów co do stylu i sposobu prowadzenia zajęć, jak i konieczności szybkiego i elastycznego reagowania uczelni na zmiany, jakie dokonują się na niższych etapach kształcenia oraz rynku pracy.

Swoistym wskaźnikiem pokazującym, na ile dokonujące się zmiany służą polskiej oświacie, są wyniki cyklicznych badań PISA 15-letnich uczniów szkół z różnych krajów. Mimo, iż po kolejnych badaniach polskie władze oświatowe (a za nimi prasa [Pacewicz, 2013]) wskazują na znaczącą poprawę poziomu i efektów kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży, wciąż trudno oprzeć się wrażeniu, że radość jest przedwczesna, a w społecznym odczuciu – nie w pełni uzasadniona. Sukces przypisuje się reformie oświaty z 1999 r., w wyniku której wprowadzono kształcenie zintegrowane w najmłodszych klasach, cykl kształcenia podstawowego skrócono do sześciu lat, a całe kształcenie ogólne wydłużono o rok wprowadzając gimnazja jako III etap edukacji między szkołą podstawową a średnią. Jeżeli efekty wymienionych zmian są tak satysfakcjonujące, to dlaczego edukacja przed-szkolna uznawana jest wciąż za słabą, hasła o zniesieniu gimnazjów mają bardzo silne poparcie społeczne, a wyniki wspomnianych badań z matematyki są niezadowolające?

Problem w tym, że badania PISA można przyrównać do namiastki tego, co nieoczekiwanego może spotkać młode pokolenie w przyszłości. Nie oczekuje się w nich encyklopedycznej wiedzy, tylko umiejętności, a nade wszystko – myślenia ujawnionego w różnych sytuacjach i na różnych treściach. Tymczasem szkolnictwo polskie, podobnie jak szkolnictwo wielu krajów z dawnego „bloku postkomunistycznego”, nie może wyzwolić się od tradycji edukacyjnej związanej z encyklopedyzmem, zbyt obszernymi treściami kształcenia, brakiem równowagi między wzbogacaniem wiedzy ucznia a doskonaleniem jego umiejętności [Według Raportu Banku Światowego z 2005 r.]. Dlatego największym wy-

zwaniem polskiej (i nie tylko) oświaty jest dążenie do podwyższania efektywności kształcenia nie tyle poprzez przyrost wiedzy uczniów, ile poprzez doskonalenie ich umiejętności myślenia.

Propozycje rozwiązań edukacyjnych dotyczące stymulowania rozwoju myślenia uczniów.

Rozwijanie umiejętności myślenia uczniów nie jest pomysłem nowym. W drugiej połowie XX wieku powstało wiele programów i publikacji poświęconych temu zagadnieniu. Interesujące propozycje w tym zakresie znajdziemy w opracowaniach: R. Fishera, R. J. Sternberga, L. Spear-Swering, R. J. Marzano, D. E. Arredondo, B. K. Beyer, i in. Przykładem mogą być również prace izraelskiego psychologa i pedagoga Reuvena Feuersteina. Dotyczyły one wspomagania przez dorosłych rozwoju poznawczego dzieci dzięki „instrumentom wzbogacającym myślenie”. Instrumentami tymi były zbiory zadań rozwijających orientację przestrzenną, umiejętność porównywania, spostrzegania analitycznego, kategoryzacji, określania stosunków czasowych, konstruowania ciągów liczbowych, tworzenia instrukcji i reguł. Zadania te nie zawierały tradycyjnych treści programowych, natomiast przypominały polecenia zawarte w testach IQ.

Rozwijanie myślenia uczniów w szkole utożsamiane jest z działaniami ucznia zbliżonymi do pracy badawczej. Wąskie ujęcie tej kwestii sugeruje nauczycielowi upodobnienie procesu edukacyjnego do dewey'owskich etapów rozwiązywania problemów, rzetelnie opisanych i opracowanych w wielu publikacjach również polskich pedagogów, tj. Wincentego Okonia, Józefa Galanta, Władysława Puśleckiego, Irenę Adamek, Mariana Leloneka [Lelonek, 1984] i In. Warto dzisiaj wrócić do tych publikacji i odkryć ich dydaktyczną ponadczasowość.

Natomiast szersze ujęcie kwestii badawczej pracy ucznia obliguje nauczyciela do uwzględnienia wielu czynników, tj.:

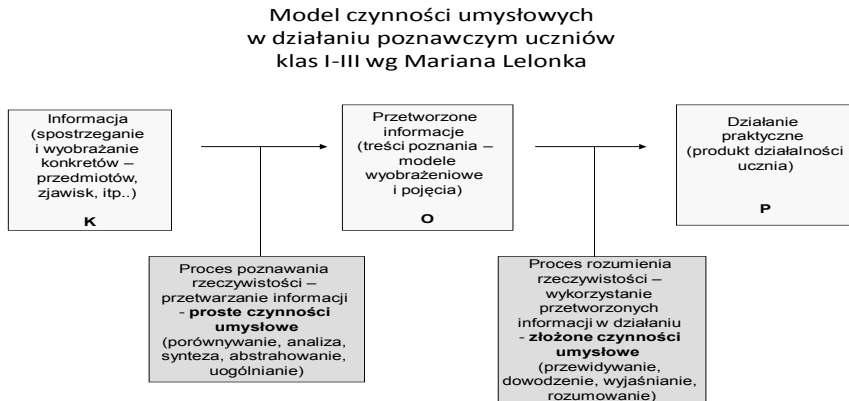
- Duża liczba i różnorodność źródeł wiedzy;
- Niespotykane wcześniej możliwości korzystania z różnorodnych środków technicznych i technologii komputerowej;
- Możliwość i konieczność wyjścia z pracą badawczą ucznia poza mury szkoły (poza najbliższe środowisko, a nawet poza granice kraju, itd.);
- Wzbogacania i poszerzania problematyki, którą zajmują się uczniowie, o zagadnienia z różnych dziedzin wiedzy oraz codziennego życia społecznego;
- Możliwość pracy i współpracy w ramach różnorodnych projektów unijnych (edukacyjnych, np. eTwinning, Sockates, Comenius lub innych np. w ramach PO Kapitał Ludzki).

Każdy z wymienionych czynników może być dodatkowo wykorzystany przez nauczyciela do organizowania pracy badawczej ucznia przyczyniając się m.in. do stymulowania rozwoju myślenia naukowego uczniów na wszystkich etapach kształcenia.

Rozwiązaniem edukacyjnym zapewniającym tworzenie przez nauczyciela optymalnych warunków uczenia się, jest koncepcja ukierunkowana na rozwijanie umiejętności myślenia uczniów oraz intensyfikację i optymalizację procesu nauczania-uczenia się (prezentowana koncepcja przedstawiona została w niepublikowanej dysertacji doktorskiej nt. *Integracja czynnościowa w edukacji wczesnoszkolnej*, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Łódź, 2009]. Jest to o tyle cenna propozycja edukacyjna, że sprzyja wspomaganie rozwoju czynności myślenia uczniów również w młodszym wieku szkolnym.

Podstawę pedagogiczną koncepcji stanowią: metoda czynnościowego nauczania matematyki wg Zofii Krygowskiej oraz na model czynności umysłowych w działaniu poznawczym uczniów klas I-III wg Mariana Lelonka [Lelonek, 2006]. Obydwie koncepcje dotyczą aktywności poznawczej dziecka oraz rozwijania jego myślenia w procesie dydaktycznym.

Model czynności umysłowych w działaniu poznawczym uczniów klas I-III, jaki przyjął M. Lelonek w procesie edukacji środowiskowej [Lelonek, 2000] (i nie tylko) uwzględnia zarówno działania zewnętrzne ucznia (działalność badawcza oraz działalność praktyczna), jak i działania wewnętrzne związane z procesem poznawania i procesem rozumienia otaczającej dziecko rzeczywistości. Proces odkrywania i poznawania świata przez dziecko pokazuje schemat nr 1.

Schemat nr 1.

Według przedstawionego modelu informacja odebrana i wyselekcjonowana zostaje przez dziecko przetworzona w ośrodkowym układzie nerwowym. Jest to czynność myślenia, której sprawność uzależniona jest od dotychczasowego doświadczenia dziecka (wiedzy nabytej w przeszłości), warunków (sytuacji) w jakich się znajduje i od tego, do czego dąży (celu). Prowadzi ona do powstania w świadomości dziecka własnego wyobrażenia przetworzonej informacji, jej „model obrazowy” – pojęcia. Proste czynności myślenia biorące udział w procesie poznawania rzeczywistości, to czynności umysłowe takie, jak: porównywanie, analiza, synteza, abstrahowanie i uogólnianie (Przyjęto następujące definicje prostych czynności umysłowych: **porównywanie** – ujmowanie podobieństw i różnic zestawianych przedmiotów i innych składników rzeczywistości; **analiza** – myślowe rozdzielanie poznanych całości i wykrywanie ich części składowych; **synteza** – scalanie rozdzielonych przez analizę elementów; **abstrahowanie** – wyróżnienie jakiejś jednej cechy przedmiotu z pominięciem innych jego cech; **uogólnianie** – uwolnienie się od jedyności cech wyabstrahowanych, zatrzymując się na tych, które są wspólne dla całej klasy przedmiotów, zjawisk, sytuacji). Natomiast podczas przechodzenia od modeli obrazowych do praktyki mają miejsce takie czynności umysłowe, jak: przewidywanie, dowodzenie, wyjaśnianie, rozumowanie (Przyjęto następujące definicje złożonych czynności umysłowych: **przewidywanie** występuje, gdy dziecko odpowiada na pytanie: co się stanie, jeżeli ...; **dowodzenie** – gdy odpowiada na pytanie: co trzeba zrobić, aby...; **wyjaśnianie** – gdy po każdym z powyższych pytań dziecko dodatkowo odpowie na pytanie: dlaczego?; **rozumowanie** – proces wyprowadzania wniosków na podstawie danych (dedukcyjne i indukcyjne). Tworzą one proces rozumienia rzeczywistości, którego wynikiem są działania ucznia wykorzystującego to myślenie. Rozumienie rzeczywistości jest możliwe dzięki procesowi myślenia ucznia, tworzeniu przez niego nowych powiązań i zależności, zjawisk, faktów.

W prezentowanej koncepcji, doskonalona w toku lekcji umiejętność myślenia rozumiana jest jako czynnik scalający cały proces nauczania-uczenia się. Głównym zadaniem nauczyciela jest intensywne rozwijanie podstawowych czynności myślenia uczniów w oparciu o treści z różnych dziedzin wiedzy. Uwidacznia się to m.in. w projektowaniu i przeprowadzaniu lekcji. Na przykład w toku poszczególnych zajęć całodniowych uczniowie klas młodszych mają stworzone warunki do rozwijania samodzielnego myślenia poprzez odpowiednio dobrane zadania dydaktyczne prowadzące do celu kształcenia, jakim jest kompleksowe doskonalenie prostych i złożonych czynności umysłowych lub jedynie tych wybranych.

Rozwijanie czynności myślenia uczniów w procesie nauczania-uczenia się poprzez wykorzystanie treści z różnych dziedzin wiedzy przebiega w dwojaki sposób w zależności od postawionego celu. Podstawą pierwszego sposobu jest cel dotyczący kształcenia wszyst-

kich podstawowych czynności myślenia uczniów. Wówczas strategia projektowania zajęć związana jest z przyjętym za M. Lelonkiem modelem czynności poznawania i rozumienia świata przez uczniów klas młodszych w ich działalności poznawczej. Uczynienie wspomnianego modelu podstawą projektowanych zajęć wiąże się z następującymi konsekwencjami:

- Budowa zajęć nawiązuje do modelu problemowego i przewiduje badawczą aktywność ucznia;
- Zajęcia mają charakter sytuacyjny;
- W ich toku przewidziane jest równomierne kształcenie wszystkich podstawowych czynności myślenia;
- Zajęcia są zintegrowane zarówno czynnościowo, jak i treściowo;
- W toku zajęć, w procesie poznawania rzeczywistości są tworzone nowe pojęcia (lub ustalanie zakresu znaczeniowego pojęć już uczniom znanych), natomiast w procesie rozumienia rzeczywistości - rozwiązywane są problemy o charakterze praktycznym.

Druga strategia projektowania zajęć związana jest z celem dotyczącym wybranych czynności, np.: abstrahowania i uogólniania. Rozwijane czynności myślenia, poprzez wykorzystanie odpowiednio dobranych treści z różnych dziedzin wiedzy, są wyeksponowane w toku całych zajęć całodniowych np. w klasie I szkoły podstawowej. Obrazuje to schemat nr 2.

Przedstawiona koncepcja, w roku szkolnym 2006/2007, została pozytywnie zweryfikowana dzięki badaniom eksperymentalnym przeprowadzonym techniką grup równoległych na 298 uczniach klas I-III Szkoły Podstawowej nr 3 w Pabianicach.

Celem pracy badawczej było ukazanie wpływu specjalnie zaprojektowanych zajęć na rozwój umiejętności myślenia uczniów klas młodszych w toku zajęć dydaktycznych.

Przykłady zadań dydaktycznych rozwijających umiejętność abstrahowania i uogólniania.

Temat: Zbiory są wokół nas.

Cel: kształcenie umiejętności abstrahowania i uogólniania.

Edukacja polonistyczna	Edukacja środowiskowa	Edukacja matematyczna	Edukacja muzyczna i plastyczna	Edukacja ruchowa
<ul style="list-style-type: none"> Wyszukiwanie w tekście <i>To Adam. On ma auto. To Ola. Ona ma 2 lalki. A to Ela. Ona ma klocki.</i> nazw zabawek. Tytułowanie tekstu. Wyodrębnienie istotnych cech zabawek wymienionych w tekście oraz ich wspólnej cechy. 	<ul style="list-style-type: none"> Rozwiązywanie i układanie zagadek dotyczących sprzętów znajdujących się w sali lekcyjnej. 	<ul style="list-style-type: none"> Przedstawienie treści tekstu za pomocą zbiorów. Nadawanie nazwy każdemu ze zbiorów. Złączenie zbiorów. Nadanie nazwy powstałemu zbiorowi. Pojęcie podzbioru. 	<ul style="list-style-type: none"> Słuchanie fragmentu muzyki poważnej i rozrywkowej. Nadanie wspólnej nazwy wysłuchanym fragmentom. Malarska interpretacja jednego z wysłuchanych utworów muzycznych. Klasyfikowanie prac według wybranych warunków. 	<ul style="list-style-type: none"> Zabawa ruchowa: „Wstają ci, którzy...”⁸

Schemat nr 2.

Wyniki eksperymentu wskazały na:

1. znaczący, pozytywny wpływ wdrażanej koncepcji na efektywność procesu kształcenia dzieci w wieku wczesnoszkolnym;
2. pozytywny wpływ, przygotowanych i przeprowadzonych zgodnie z przyjętą koncepcją zajęć, na rozwój podstawowych czynności myślenia uczniów,
3. korzystny wpływ przyjętego sposobu pracy dydaktycznej na kształcenie umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów przez dzieci [Majchrzak, 2009].

Podporządkowanie procesu kształcenia m.in. celowi wzmocnienia umiejętności myślenia uczniów powoduje, że w toku zajęć dydaktycznych kształcone jest nie tylko myślenie matematyczne i myślenie naukowe, ale również większość pozostałych kompetencji kluczowych.

Zakończenie

Współczesne tendencje w modyfikowaniu procesu edukacyjnego w kierunku stymulowania rozwoju umiejętności myślenia uczniów są wyraźne, choć trudno jeszcze mówić o powszechności tego zjawiska. Tradycyjna transmisja wiedzy jest działaniem łatwiejszym, szybszym i tańszym, dlatego zmiana o której mowa w niniejszym tekście – choć konieczna i nieunikniona – postępuje wolno.

Bibliografia:

- [1] Adamek I., *Rozwiązywanie problemów przez dzieci*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 1998.
- [2] Beyer B. K., *Practical strategies for the teaching of thinking*, Allyn and Bacon, Boston, 1978.
- [3] Beyer B. K. (1991) *Teaching thinking skills*, Mass., Allyn and Boston, Boston, 1999.
- [4] de Bono E., *Kurs myślenia*, Wydawnictwo JK, Łódź, 2008.
- [5] de Bono E., *Naucz się myśleć kreatywnie* tłum. M. Madaliński, Oficyna Wydawnicza PRIMA sp. z o.o., Warszawa, 1998.
- [6] Fisher R., *Uczymy, jak myśleć*, tłum. K. Kruszewski, WSiP S.A., Warszawa, 1999.
- [7] Galant J., *Dostrzeganie i rozwiązywanie problemów w klasach I-III*, WSiP, Warszawa, 1987.
- [8] Klus-Stańska D., Kalinowska A., *Rozwijanie myślenia matematycznego młodszych uczniów*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa, 2004.
- [9] Klus-Stańska D., Nowicka M., *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, WSiP S.A., Warszawa, 2005.
- [10] Krygowska Z., *Zarys dydaktyki matematyki*, WSiP, Warszawa, 1977.
- [11] Lelonek M., *Kształcenie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w świetle realizacji celów deklaracji bolońskiej*. [w:] Leżańska W. (red.), *Historyczne i współczesne konteksty kształcenia nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*. Wyższa Szkoła Informatyki, Łódź 2004.
- [12] Lelonek M., *Kształtowanie pojęć z przyrody nieożywionej w nauczaniu początkowym*. WSiP, Warszawa 1984
- [13] Lelonek M., *Proces poznawania i rozumienia świata przez uczniów w młodszym wieku szkolnym*, Wydawnictwo WSHE, Pabianice, 2006.
- [14] Lelonek M., *Rozwijanie myślenia uczniów w procesie edukacji środowiskowej*, Oficyna Wydawnicza P.W.T.U. TUVEX Sp. z o.o., Pabianice 2000.
- [15] Levine M., *Umysł – krok po kroku*, Wydawnictwo ALBATROS, Warszawa, 2006.
- [16] Majchrzak M., *Integracja czynnościowa w edukacji wczesnoszkolnej* [niepublikowana praca doktorska], Łódź 2009.
- [17] Marzano R. J., Arredondo D. E., *Tactics for thinking*, Mid-continent Regional Educational Laboratory, Aurora, Colo., 1986.

- [18] Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, WSiP, Warszawa, 1987.
- [19] Pacewicz P., Edukacja. Równe jest lepsze, *Gazeta Wyborcza*, [dostęp: 6 stycznia 2013] . Dostępny w Word Wide Web: http://wyborcza.pl/1,76842,9363355,Edukacja__Rowne_jest_lepsze.html#ixzz2HCFQMJrr
- [20] *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 1. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna*, MEN, Warszawa, 2009.
- [21] Puślecki W., *Gry problemowe w nauczaniu początkowym*, WSiP, Warszawa, 1991.
- [22] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, [dostęp: 26 marca 2010] . Dostępny w Word Wide Web: http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf
- [23] Sternberg R., Spear-Swerling L., *Jak nauczyć dzieci myślenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2003.
- [24] *Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw*, [dostęp: 26 marca 2010] . Dostępny w Word Wide Web: http://bip.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=372%3Austawa-z-dnia-19-marca-2009-r-o-zmianie-ustawy-o-systemie-owiaty-oraz-o-zmianie-niektorych-innych-ustaw&catid=26%3Aakty-prawne-obowizujce&Itemid=49

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 253-260]

Michaela Makovcová

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Slovakia

Európsky zatýkací rozkaz

The European Arrest Warrant

Keywords: *law, arrest*

Summary

European Arrest Warrant is clearly one of the most important institutes within the criminal justice co-operation of the European Union's organs. Its implementation significantly simplified way of surrender for the purpose of prosecuting, imprisonment or safety measures. When taking to the laws of the Member States and a long-term use of proved application problems related to it what in Slovak Republic led to an adoption of two laws on the European Arrest Warrant.

Nevertheless, it can be concluded that without such an institute in those days of free movement of people, would be very difficult searching for those people, their transfer from a state to another state where a criminal prosecution or punishment is taking place.

Európsky zatýkací rozkaz je moderný a účinný nástroj, ktorý zásadne zmenil a zjednodušil spoluprácu justičných orgánov Európskej únie (ďalej len „EÚ“) pri vydávaní osôb na trestné stíhanie, výkonu trestu alebo ochranného opatrenia. Bol prijatý v dobe, kedy sa Európska únia pokúšala prispieť k boju proti terorizmu, avšak sa dotýka aj veľa iných oblastí kriminality. Do európskeho práva sa Európsky zatýkací rozkaz dostal

prostredníctvom Rámcového rozhodnutia Rady Európy o európskom zatýkacom rozkaze a vydávacom konaní medzi členskými štátmi zo dňa 13.6. 2002 (Rámcové rozhodnutie Rady č. 2002/584/SVV z 13. 6. 2002 o európskom zatýkacom rozkaze a vydávacom konaní medzi členskými štátmi, Úradný vestník EÚ: L 190). Samotné rozhodnutie vychádzalo zo záverov zasadnutia Rady Európy konaných v dňoch 15. a 16. 10. 1999 v Tampere, podľa ktorých sa mal zrušiť formálny prístup vydávania osôb medzi členskými štátmi v prípade osôb, ktoré unikajú pred spravodlivosťou potom, ako boli s konečnou platnosťou odsúdené, ako aj v prípade osôb podozrivých zo spáchania trestného činu. Podmienky na prijatie Rámcového rozhodnutia boli dané už skôr, avšak prijatie definitívneho rozhodnutia o zavedení Európskeho zatýkacieho rozkazu padlo koncom roku 2001, keď v atmosfére po útokoch z 11. septembra v USA chcela Európska únia demonštrovať svoju odhodlanosť k boju proti terorizmu.

Európskym zatýkacím rozkazom sa rozumie rozhodnutie vydané justičným orgánom členského štátu s cieľom zatknutia a odovzdania (surrender) požadovanej osoby iným členským štátom na účely trestného stíhania alebo výkonu nepodmienečného trestu odňatia slobody. Fakticky aj právne teda dochádza k nahradeniu doterajšieho vydávacieho konania (extradition).

Aj keď čl. 1 ods. 1 rámcového rozhodnutia definuje európsky zatýkací rozkaz ako "justičné rozhodnutie", de facto sa jedná o **zvláštny druh žiadostio zatknutie a odovzdanievyžiadanej osoby**, ktorého podkladom musí byť vždy vykonateľný rozsudok, zatýkací rozkaz alebo iné vykonateľné súdne rozhodnutie s rovnakým účinkom. Tento systém vyplýva zo vzájomného uznávania rozhodnutí justičných orgánov členských štátov [Fenyk, 2003: 190].

Po prijatí rámcového rozhodnutia boli členské štáty povinné prijať potrebné kroky, aby ich vnútroštátne právo bolo uvedené do súladu s týmto rámcovým rozhodnutím. Pokiaľ ich ústavné právo dávalo prednosť medzinárodným zmluvám pred vnútroštátnym právom, štáty sa museli so svojimi medzinárodnými záväzkami vysporiadať tak, aby ich vnútroštátna úprava prijatá na základe rámcového rozhodnutia mohla byť používaná. V podmienkach Slovenskej republiky vzťah medzi medzinárodnými zmluvami a vnútroštátnou úpravou rieši samotná Ústava SR v článku 7. ods. 2., čiže prvým krokom **bolo prijatie vnútroštátnej úpravy** európskeho zatýkacieho rozkazu a druhým krokom **bolo vylúčenie Európskeho dohovoru o vydávaní** z 13.12.1957 (vrátane jeho dodatkov), ktorým sa inak riadilo vydávanie medzi členskými štátmi Európskej únie [Fenyk, 2003: 187].

Vo vzťahoch medzi členmi EÚ európsky zatykač nahradil všetky predchádzajúce nástroje týkajúce sa vydávania osôb. V priestore EÚ bolo do prijatia rámcového rozhodnutia vydávanie osôb upravené viacerými medzinárodnými dohovormi.

Základným bol Európsky dohovor o vydávaní z 13. 12. 1957, jeho dodatkový Protokol z 15. 09. 1975, druhý dodatkový Protokol zo 17. 03. 1978 a Európsky dohovor o potláčaní terorizmu z 27. 01. 1977 v časti týkajúcej sa extradície. Z novších to bol dohovor z 19. 06. 1990 uplatňujúci Schengenskú dohodu zo 14. 06. 1985, ktorý založil Schengenský informačný systém a ktorý medzi členskými štátmi EÚ zdokonalil mechanizmus týkajúci sa osôb, ktoré sú hľadané národnými orgánmi s cieľom zatknúť ich, ktorý ale nezaviedol nič nové do tradičného extradičného mechanizmu vykonávaného podľa Európskeho dohovoru o vydávaní z roku 1957 [Hanus, 2006: 36-39].

Len zopár členských štátov uplatnilo právo obmedziť časový alebo materiálny rozsah pôsobnosti Európskeho zatýkacieho rozkazu. Pokiaľ ide o prvý prípad, niektoré štáty tak urobili v súlade s rámcovým rozhodnutím po tom, ako bolo toto rozhodnutie prijaté, najmä vylúčením jeho uplatnenia na činy, ku ktorým došlo pred stanoveným dátumom (čl. 32 / FR, IT, AT). Iné členské štáty však chceli pristúpiť k tomuto obmedzeniu bez toho, aby dodržali rámcové rozhodnutie, či už by to bolo s ohľadom na postup (čl. 32 / CZ, LU, SI), obsah obmedzenia (CZ, LU) alebo dokonca na dátum vstupu do platnosti (CZ). Odvtedy existuje riziko, že žiadosti o vydávanie, ktoré tieto členské štáty predkladajú, by mohli ostatné členské štáty zamietnuť.

Vydávanie vyžiadaných osôb medzi jednotlivými členskými štátmi pri uplatnení rámcového rozhodnutia podlieha **výlučne súdnej moci**. Potvrďuje to napríklad skutočnosť, že veľká väčšina členských štátov povoľuje **priamy kontakt medzi súdnymi orgánmi** v rôznych etapách konania (čl. 9 ods. 1, 15 a 23). Niektoré členské štáty však určili **výkonný orgán**, ktorý bude plniť funkciu kompetentných súdnych orgánov buď úplne (čl. 6 / DK) alebo čiastočne (EE, LV, LT, FI, SE).

Pre ustanovenie **ústredného orgánu**, povoleného rámcovým rozhodnutím, ktorý má monopol v oblasti vydávania, sa rozhodla len malá časť členských štátov (čl. 7 / EE, IE, HU, MT, UK).

Na základe záruky vyššej účinnosti rámcové rozhodnutie obmedzuje dôvody na zamietnutie vydávania medzi členskými štátmi, pričom vylučuje každé rozhodnutie z politických dôvodov. Počet povinných dôvodov na zamietnutie vykonania uvedených v rámcovom rozhodnutí sa pohybuje od 3 do 10 podľa jednotlivých členských štátov. Všetky členské štáty transponovali **tri povinné dôvody** nevykonávania s niekoľkými výnimkami (čl. 3 ods. 1 / NL, UK) alebo nedostatkami (čl. 3 ods. 1 / DK, IE) ; čl. 3 ods. 2 / IE, UK). Pokiaľ ide o voľbu transponovať **sedem nepovinných dôvodov**, tie naopak vedú k veľmi odlišným situáciám, ktoré sa menia od jedného členského štátu k druhému. Niektoré prijali len ich časť alebo nechali širší priestor svojim súdnym orgánom, iné ich na druhej strane označili všetky za povinné. Voľbu transpozície možno v podstate, okrem prípadu opačného vývoja súdnej praxe (čl. 4 ods. 3), skritizovať, keď pôjde až tak ďaleko, že sa od

súdnych orgánov bude vyžadovať ich vlastné vykonávanie namiesto prijatia zatýkacieho rozkazu, zatiaľ čo presne v tom členskom štáte, ktorý zatýkací rozkaz vydáva, prebieha trestné stíhanie (čl. 4 ods. 2).

Okrem urýchlenia, ktoré vyplýva z výhradne súdneho postupu, spočíva rýchlosť zatýkacieho rozkazu aj v **jednotnom formulári** (prijali ho všetky členské štáty explicitne, okrem MT a UK), rôznych **spôsoboch doručenia** a vo vymedzení **termínov konania**.

Požiadavky členských štátov sa predsa len vo svojich podrobnostiach veľmi líšia, pokiaľ ide o **termíny prijatia zatýkacích rozkazov od dátumu zadržania** (od 2 do 40 dní), pokiaľ ide o **preklady** (od iba jedného schváleného jazyka po viac ako štyri) a pokiaľ ide o **spôsoby overovania** (od požiadavky jedného originálu po jednoduchý fax). To je v praxi príčinou omeškaní alebo dokonca neuskutočnenia vydání.

Aj keď je zatýkací rozkaz účinnejší a rýchlejší ako postup vydávania, naďalej podlieha úplnému dodržiavaniu záruk osôb. Na rozdiel od niektorých členských štátov Rada nezamýšľala urobiť zo všeobecnej podmienky dodržiavania základných práv dôvod na výslovné zamietnutie v prípade ich porušenia. Je však jasné, že súdny orgán je naďalej **oprávnený zamietnuť vykonávanie zatýkacieho rozkazu** ak zistí, že pri konaní došlo k porušeniu článku 6 Zmluvy o Európskej únii a ústavných princípov spoločných pre všetky členské štáty. V systéme založenom na vzájomnej dôvere by však malo k takejto situácii dochádzať len výnimočne.

Patrilo by sa zdôrazniť **viacero pozitívnych bodov**. Rámcové rozhodnutie je **presnejšie**, pokiaľ ide o ne bis in idem. **Posilnilo právo** na právnu pomoc (čl. 11 ods. 2, čl. 12 ods. 2, čl. 27 ods. 3 a čl. 28 ods. 2), na preskúmanie príležitosti držania vo vyšetrovacej väzbe (čl. 12), ako aj na odrátanie už uskutočneného obdobia odňatia slobody od výšky rozsudku (čl. 26). Zatýkací rozkaz svojou rýchlosťou vykonávania všeobecnejšie prispieva k lepšiemu dodržiavaniu "primeraného termínu". Svojou účinnosťou, najmä pokiaľ ide o získanie vydania štátnych príslušníkov iných členských štátov, zjednodušuje rozhodnutie o predbežnom prepustení osôb nezávisle na ich mieste trvalého bydliska v rámci EÚ (čl. 12) [Hodnotiaca správa Rady EÚ k Európskemu zatýkaciemu rozkazu].

Európsky zatýkací rozkaz v podmienkach slovenského trestného práva

Prvého mája 2004 sa Slovenská republika stala členom EÚ. Svojim členstvom sa zároveň zaviazala plniť ciele vytýčené EÚ, a jedným z nich bolo vytvoriť priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, čo viedlo k zrušeniu klasického mechanizmu vydávania osôb založenom na extradičnom konaní [Ivor, 2010: 856] v rámci členských štátov EÚ a k jeho nahradeniu systémom odovzdávania osôb prostredníctvom Európskeho zatýkacieho rozkazu. Ustanovenia rámcového rozhodnutia boli do právneho poriadku Slovenskej republiky implementované dvakrát, a to najprv zákonom o európskom zatýkacom

rozkaze v roku 2004 [Zákon Národnej rady SR zo dňa 24. júna 2004 č. 403/2004 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze a zmene a doplnení niektorých zákonov] a neskôr novým zákonom o európskom zatýkacom rozkaze v roku 2010 [Zákon Národnej rady SR zo dňa 09. marca 2010 č. 154/2010 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze].

Vychádzajúc z dôvodovej správy k zákonu o európskom zatýkacom rozkaze z roku 2004 Slovenská republika videla nutnosť prijatia tohto zákona ako integrálnu súčasť plnenia svojich záväzkov v súvislosti s jej vstupom do EÚ. Význam zákona videla v tom, že tradičné vzťahy spolupráce, ktoré doteraz existovali medzi členskými štátmi EÚ, mali byť nahradené systémom voľného pohybu súdnych rozhodnutí v trestných veciach, vrátane predbežných a konečných rozhodnutí. V európskom zatýkacom rozkaze videla prvé konkrétne opatrenie v oblasti trestného práva, ktorým sa aplikuje zásada vzájomného uznávania, ktorý predstavuje základný kameň spolupráce v oblasti súdnictva [Dôvodová správa k zákonu Národnej rady SR zo dňa 24. júna 2004 č. 403/2004 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze – všeobecná časť].

Od 01. augusta 2004 vstúpil do účinnosti zákon č. 403/2004 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze. Počas svojho pôsobenia, až na nutné zmeny vyplývajúce zo vstupu Slovenskej republiky do Schengenského priestoru, nebol výraznejším spôsobom menený alebo dopĺňaný. Niekoľkoročné pôsobenie Európskeho zatýkacieho rozkazu dalo dostatočne dlhý priestor na to, aby umožnil zhodnotiť jeho pôsobenie a odhaliť niektoré jeho slabšie miesta a nedostatky a samotná prax poukázala na potrebu viacerých zmien a doplnení znenia zákona. Ministerstvo spravodlivosti SR v súvislosti tejto potreby viacerých zmien a doplnení vypracovalo návrh novely zákona o európskom zatýkacom rozkaze, ktorý mal byť predmetom pripomienkového konania v mesiaci júl 2008. Súčasne bola v mesiaci október 2008 zo strany EÚ v rámci 4. kola vzájomného hodnotenia členských štátov EÚ zameraného na praktické uplatňovanie európskeho zatýkacieho rozkazu súvisiacich postupov vydávania osôb medzi členskými štátmi EÚ hodnotená transpozícia rámcového rozhodnutia do právneho poriadku Slovenskej republiky. Po vyhodnotení medzirezortného pripomienkového konania k návrhu novely zákona č. 403/2004 Z.z., ako aj záverov a odporúčaní hodnotiacej správy Rady EÚ o Slovenskej republike, zohľadňujúc pritom rozsah a význam navrhovaných zmien, Ministerstvo spravodlivosti SR dospelo k záveru, že bude účelnejšie pripraviť ucelený návrh nového zákona o európskom zatýkacom rozkaze, ako novelizovať ten pôvodný. Stalo sa tak prijatím zákona č. 154/2010 Z.z. s účinnosťou od 01. septembra 2010.

Nová právna úprava európskeho zatýkacieho rozkazu vychádzala zo znenia prvého zákona, z jeho pripravovanej novely, ktorá bola predmetom pripomienkového konania, ako aj prihliadnutím na identifikované aplikačné problémy v súvislosti s jeho dovtedajším vykonávaním v praxi a v neposlednom rade aj na závery a odporúčania Hodnotiacej

správy Rady EÚ o Slovenskej republike. Hlavnou zmenou, ktorú nový zákon priniesol bola jeho úplne nová systematika v rámci jednotlivých častí zákona. Táto systematika má slúžiť k lepšej orientácii zákonných pravidiel v rámci konania o európskom zatykači, predovšetkým s prihliadnutím na reálny priebeh a konania o ňom v praxi. Zákon terminologický vychádzal z prvého zákona, avšak vo viacerých ustanoveniach spresňuje vymedzenie jeho základných inštitútov a postupov. Z procesného hľadiska bolo najzásadnejšou zmenou zavedenie predbežnej a vydávacej väzby inšpirovanej ustanoveniami Trestného poriadku [Zákon Národnej rady SR zo dňa 24. mája 2005 č. 301/2005 Z.z. trestný poriadok (ďalej len Trestný poriadok)] týkajúci sa extradičného konania na základe medzinárodného zatykacieho rozkazu. Dovtedajšia úprava väzby bola vyhodnotená ako nevyhovujúca, a to predovšetkým s ohľadom na jej obligatórnosť v súvislosti s vybranými kategóriami trestných činov [Dôvodová správa k zákonu Národnej rady SR zo dňa 09. marca 2010 č. 154/2010 Z.z. o európskom zatykacom rozkaze – všeobecná časť].

Prvsiemu zákonu o európskom zatykacom rozkaze bolo vyčítané predovšetkým prílišné zovšeobecňovanie pojmov, nejednoznačná terminológia, či nejednoznačná úprava postupov a inštitútov v rámci konania o ňom. Značné problémy v aplikačnej praxi spôsobovalo subsidiárne použitie Trestného poriadku vyplývajúce z § 1 ods. 2 zákona [§ 1 ods. 2 zákona č. 403/2004 Z.z. o európskom zatykacom rozkaze a o zmene a doplnení niektorých zákonov – tento zákon upravuje postup slovenských orgánov pri vydávaní osôb medzi členskými štátmi EÚ a každým ďalším štátom, ak tak ustanovuje medzinárodná zmluva na základe európskeho zatykacieho rozkazu a súviace konanie]. Aplikácia niektorých ustanovení Trestného poriadku sa tak stala sporná, napríklad aj s poukazom na inak nastavený systém európskeho zatykacieho rozkazu. V praxi tak vznikali problémy, ktoré ustanovenie Trestného poriadku je potrebné subsidiárne použiť, prípadne jednotlivé orgány túto povinnosť úplne opomenuli. Vznikla tak potreba tieto prípady podrobnejšie upraviť zákonom o európskom zatykacom rozkaze, ako aj jasným vymedzením pojmu v zákone, ktoré ustanovenia Trestného poriadku, predovšetkým ustanovení týkajúcich sa extradície, majú byť použité obdobne.

Uvedený nedostatok odstránilo znenie nového zákona o európskom zatykacom rozkaze, ktorý v § 1 ods. 2 upravuje subsidiaritu právnej úpravy zakotvanej v Trestnom poriadku k tomuto zákonu. Kým prvá veta umožňuje použitie Trestného poriadku, ak zákon neustanovuje inak, text druhej vety určuje použitie Trestného poriadku v prípadoch, ak ide o vydávanie osôb medzi členskými štátmi, ale na vzťahy medzi nimi nie je možné použiť postup podľa zákona v dôsledku vyhlásenia členského štátu k rámcovému rozhodnutiu, na základe ktorého obmedzil použitie postupu založeného na rámcovom rozhodnutí vo vzťahu ku skutkom spáchaným pred dátumom uvedeným vo vyhlásení.

Novší zákon jednoznačne upravuje podmienky straty platnosti európskeho zatýkacieho rozkazu, čo v prvej úprave absentovalo a subsidiárne sa na tieto situácie používali ustanovenia Trestného poriadku.

Aplikačná prax si vyžiadala aj nahradenie doterajšieho členenia na obligatórnu a fakultatívnu väzbu a zavedenie predbežnej väzby [§ 15 Zákona Národnej rady SR zo dňa 09. marca 2010 č. 154/2010 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze]. Jej úprava bola inšpirovaná V. hlavou Trestného poriadku. Zákon stanovuje, že účelom väzby je zabezpečenie prítomnosti osoby na území Slovenskej republiky do doručenia originálu európskeho zatýkacieho rozkazu s prekladom do slovenského jazyka. Samozrejme, to len v prípade, ak sa preklad vo vzťahu k danému členskému štátu vyžaduje. Zákon v tomto prípade striktno stanovuje aj lehotu na rozhodnutie sudcu krajského súdu o návrhu prokurátora na vzatie osoby do predbežnej väzby. Súd samozrejme v týchto prípadoch nie je viazaný dôvodmi väzby podľa Trestného poriadku. Samotný zákon rieši aj príslušnosť súdu, ktorý je príslušný na rozhodnutie o vzatí zadržanej osoby do predbežnej väzby, a tým je krajský súd, ktorému prokurátor predložil návrh na vzatie zadržanej osoby do väzby. V prípade predbežnej väzby samotný zákon stanovuje, že pri ukladaní opatrení alebo obmedzení sa majú primerane použiť ustanovenia Trestného poriadku.

V neposlednom rade, novší zákon prešiel vo veľkej miere legislatívno-technickými úpravami za účelom spresnenia samotného textu prvého zákona, ktorý ako ukázala niekoľkoročná prax spôsoboval pre aplikáciu prvého zákona justičným orgánom nie malé problémy. Rámcové rozhodnutie nahradilo klasické extradičné konanie (extradition) medzi členskými štátmi postupom odovzdávania osôb, čo už vyplýva z jeho samotného pomenovania (surrender porcedures between Member Statens). Z uvedeného vyplýva, že rámcové rozhodnutie je založené na striktnom rozlišovaní inštitútov extradition a surrender, pričom pojem extradition sa správne prekladá do slovenského jazyka ako vydanie a surrender ako odovzdanie. Naznačenú anglickú terminológiu nerešpektuje v plnej miere už preklad samotného rámcového rozhodnutia, keď sa v slovenskom preklade miestami zamieňajú pojmy vydania a odovzdania osoby. Tento nedostatok sa zákonite premietol aj do vnútroštátnej úpravy, a to jak do pôvodného zákona o európskom zatýkacom rozkaze, tak do nového zákona z roku 2010.

[1] § 1 ods. 2 zákona č. 403/2004 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze a o zmene a doplnení niektorých zákonov – tento zákon upravuje postup slovenských orgánov pri vydávaní osôb medzi členskými štátmi EÚ a každým ďalším štátom, ak tak ustanovuje medzinárodná zmluva na základe európskeho zatýkacieho rozkazu a súviace konanie.

- [2] § 15 Zákona Národnej rady SR zo dňa 09. marca 2010 č. 154/2010 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze
- [3] Dôvodová správa k zákonu Národnej rady SR zo dňa 09. marca 2010 č. 154/2010 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze – všeobecná časť
- [4] Dôvodová správa k zákonu Národnej rady SR zo dňa 24. júna 2004 č. 403/2004 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze – všeobecná časť
- [5] Fenyk, J. Kloučková, S. 2003.*Medzinárodná justiční spolupráce v trestním řízení*, Praha.
- [6] Hanus, A. 2006.*Všeobecne o európskom zatýkacom rozkaze a o postupoch vydávania osôb medzi členskými štátmi Európske únie*, In: Polícijná teória a prax, 2006, č. 3.
- [7] Hodnotiaca správa Rady EÚ k Európskemu zatýkaciemu rozkazu
- [8] Ivor, J. et al: 2010.*Trestné právo procesné; druhé, doplnené a prepracované vydanie*, Bratislava: Iura edition.
- [9] Rámcové rozhodnutie Rady č. 2002/584/SVV z 13. 6. 2002 o európskom zatýkacom rozkaze a vydávacom konaní medzi členskými štátmi, Úradný vestník EÚ: L 190
- [10] Zákon Národnej rady SR zo dňa 09.marca 2010 č. 154/2010 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze.
- [11] Zákon Národnej rady SR zo dňa 24. júna 2004 č. 403/2004 Z.z o európskom zatýkacom rozkaze a zmene a doplnení niektorých zákonov
- [12] Zákon Národnej rady SR zo dňa 24. mája 2005 č. 301/2005 Z.z. trestný poriadok (ďalej len Trestný poriadok)

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 261-268]

Daniel Markovič

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Slovakia

Názory zamestnávateľov a študentov vysokých škôl na kľúčové kompetencie absolventov vs

***Views of employers and university students
on their core competences of university graduates***

Keywords: *University students, graduates, labour market, unemployment*

Summary

This paper presents outcome of research on core competences of university graduates. The objective of this article is to compare different views of respondents on core competencies of graduates. For purposes of comparison we examined the opinions of university students and representatives of employers. We analyse the situation of graduates on current labour market. We lead our recommendations to the field of university career counselling.

Absolventi vysokých škôl na trhu práce

Každý rok vstupujú na trh práce noví absolventi vysokých škôl, ktorí zažívajú zložitú situáciu. Disponujú najnovšími poznatkami zo svojho odboru, sú proaktívni, nadšení, no na druhej strane im chýbajú pracovné skúsenosti. Často sa stáva, že zamestnávatelia

dávajú prednosť starším zamestnancom s väčšími skúsenosťami a často aj s nižšou kvalifikáciou.

Zatiaľ čo v minulosti bolo vysokoškolské vzdelávanie založené na príprave na stabilné zamestnanie v jasne definovaných pracovných oblastiach či odboroch, v súčasnosti vysoké školy pripravujú absolventov pre neistý a nestabilný trh práce. Situácia je čiastočne vyvolaná procesom globalizácie a zmenami, ktoré zapríčinila svetová ekonomická kríza. Globalizácia neznamená len väčšie produkčné šance, väčší trh, viac príležitostí na úspech, ale nesie so sebou aj určitú deštrukciu sociálnych „istôt“. Nové technológie zvyšujú produktivitu práce, ale vyvolávajú taktiež menej sociálne dôsledky – nezamestnanosť a stratu sociálnych istôt. Nadnárodné koncerny a korporácie znamenajú veľký prínos pre regióny, v ktorých pôsobia a investujú, na druhej strane, k jednotlivým štátom a ich obyvateľom nepociťujú žiadne záväzky, a tak po svojom odchode, často po skončení obdobia daňových úľav či vyčerpaní dotácie, zanechávajú množstvo nezamestnaných koncentrovaných v jednom regióne. Tento proces prebieha v celej Európskej únii, keďže spoločnosti znižujú náklady presunom výroby do krajín s lacnejšou pracovnou silou. Nezamestnanosť na Slovensku atakovala na konci roka 2012 hranicu 14% (V novembri 2012 bola na Slovensku miera evidovanej nezamestnanosti 13,94 %, čo je oproti novembru 2011 nárast o 0,61 %. Zdroj údajov: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Nezamestnanosť – mesačné štatistiky) v Eurozóne sa blížila k 12% (Nezamestnanosť v krajinách, ktoré platia spoločnou menou euro, bola v októbri 2012 11,7%. Zdroj údajov: Eurostat).

Na dynamicky sa meniaci a relatívne nestabilný trh práce nastupujú aj absolventi vysokých škôl. Absolventi škôl sú podľa Matouška [2005: 203] znevýhodnení hlavne tým, že nemajú pracovné skúsenosti a prax v odbore, ktorý vyštudovali. Niektorí vložili množstvo energie do štúdia odboru, po absolvovaní ktorého je ťažké sa uplatniť, lebo po ňom nevládne dopyt. Absolvent začína svoju kariéru na novom pracovisku obvykle na nižšej pozícii. S nižšou pozíciou je spojený nižší sociálny status, obvykle aj nižší plat a spodné miesta vo firemnej hierarchii. Prvé zamestnanie nemusí mať dlhé trvanie, pretože je iba „pokusom“. Absolventi sú typickí vysokou fluktuáciou. Študenti a absolventi vysokých škôl majú lepšiu pozíciu ako absolventi stredných škôl, pretože, ak sa zamestnajú na kvalifikovanej pozícii, obvykle nie je spájaná s nízkym statusom. Zároveň majú väčšiu prax ako absolventi s nižším dosiahnutým vzdelaním, lebo ju nadobúdajú brigádami a prácou popri štúdiu. Na Slovensku nie je obmedzená práca na plný úväzok popri dennom štúdiu a slovenskí študenti toho využívajú. Niektoré si privyrábajú od počiatku štúdia, iní až vo vyšších semestroch, kedy si na vysokoškolské štúdium „zvyknú“ alebo kedy majú za sebou úspechy v podobe absolvovaných skúšok a dokážu si nájsť čas

na brigádu. Absolventi vysokých škôl niekedy neberú svoje prvé zamestnanie ako definitívne a taktiež v ňom väčšinou dlho nezotrávajú.

Nie každý absolvent vysokej školy má to šťastie, že sa po ukončení štúdia zamestná, mnohí zostávajú evidovaní na úradoch práce ako nezamestnaní. A. Žilová uvádza ťažkosti, ktoré spôsobuje nezamestnanosť: „*Nezamestnanosť znamená pre nezamestnaného často ťažkú psychickú záťaž. Pri dlhšom trvaní vedie k duševným a psychosomatickým poruchám, ako aj k trvalým zmenám v sociálnom živote. Depresie, nervozita a apatia spojené s nezamestnanosťou dokázateľne stúpajú* [Žilová, 2003: 39].“ Keď absolvent vysokej školy zostane nezamestnaným, jeho pracovné návyky sa nerozvíjajú, niekedy dochádza k ich úpadku.

Kompetencie absolventov vysokých škôl

Zamestnávanie absolventov je spájané okrem negatív aj s mnohými pozitívami. V slovenskom výskume o kompetenciách absolventov vysokých škôl pod názvom *Uni 2010* [In Chalupová, 2006], ktorý sa orientoval na zamestnávateľov, sú považované za najdôležitejšie nasledujúce kompetencie absolventov:

- komunikácia (schopnosť efektívne komunikovať – ústne i písomne, v slovenčine i angličtine),
- riešenie problémov (schopnosť identifikovať a riešiť problémy na základe kritického a tvorivého myslenia),
- tímová práca (schopnosť efektívne pracovať s inými ľuďmi ako člen skupiny),
- riadenie seba samého (schopnosť efektívne riadiť seba samého a organizovať svoje aktivity),
- práca s informáciami (schopnosť získavať, analyzovať, usporadúvať, tvoriť a kriticky hodnotiť informácie s použitím výpočtovej techniky),
- schopnosť učiť sa nové veci,
- podnikavosť (schopnosť pretaviť myšlienky do aktivít a výsledkov),
- zánietenie (schopnosť nadchnúť sa pre ideu a získať vnútornú motiváciu),
- kultúrna citlivosť (schopnosť pochopiť, oceniť a využiť rozdielnosť),
- zodpovednosť.

O týchto kompetenciách sú zamestnávatelia presvedčení, že sú pre absolventov kľúčové a kvôli týmto kompetenciám ich zamestnávajú. Uvedené kompetencie podrobíme 6 rokov od zmierneného výskumu novému výskumu. Zároveň doplníme aj ďalšie kompetencie, ktoré bývajú často vznesené ako požiadavky zo strany zamestnávateľov:

- znalosť práce s počítačom,
- znalosť platnej legislatívy súvisiacej s pracovnou oblasťou,

- manuálna zručnosť (aj u vysokoškolsky vzdelaného absolventa).

Je v záujme kariérového poradcu príslušnej vysokej školy zistiť, aké kompetencie si cenia relevantní zamestnávateľia na absolventoch vysokej školy. Zároveň je potrebné, aby vedel, aký názor majú na kompetencie samotní študenti, prípadne či sami nepociťujú v niektorých kompetenciách nedostatky. Samozrejme, rozvoj odborných kompetencií je v pôsobnosti jednotlivých študijných programov, nás zaujímajú tzv. kľúčové kompetencie. Kľúčové kompetencie sú kompetencie využiteľné v akýchkoľvek profesiách či situáciách. OECD rozdeľuje kľúčové kompetencie do troch kategórií:

1. interaktívne využívanie nástrojov (napr. jazykov alebo PC),
2. autonómne konanie,
3. interakcie v heterogénnych skupinách [DoSeCo Project, 2005: 5].

Turek zaraďuje medzi kľúčové kompetencie učebné kompetencie, kognitívne kompetencie (riešenie problémov), informačné kompetencie, komunikačné kompetencie, interpersonálne a personálne kompetencie [Turek, 2004].

Výskum

V roku 2012 sme realizovali výskum, v ktorom sme zisťovali názory na kľúčové kompetencie absolventov vysokých škôl vstupujúcich na trh práce u vzorky študentov vysokých škôl a predstaviteľov zamestnávateľov. Úlohou výskumu bolo spoznať kľúčové kompetencie, ktoré študenti VŠ považujú pri vstupe na trh práce za najdôležitejšie. a taktiež odhaliť kľúčové kompetencie absolventov VŠ najviac cenené zamestnávateľmi.

Objekt výskumu delíme na dve výskumné vzorky: jednou sú študenti a druhou predstavitelia zamestnávateľov. V oboch vzorkách ide o výberový súbor zostavený zámerným výberom. Prvou výskumnou vzorkou sú študenti a študentky Katolíckej univerzity v Ružomberku (KU). Vybrali sme študentov Pedagogickej a Filozofickej fakulty, ktorí študujú dennou formou. Do výskumu boli zaradení študenti na bakalárskom, magisterskom aj doktorandskom stupni štúdia, zastúpené sú všetky ročníky štúdia. Výskumnú vzorku tvorí 146 respondentov. Z výskumu sú vynechaní študenti KU študujúci externou formou, u ktorých sa predpokladá, že väčšina z nich má vstup na trh práce už za sebou.

Druhou výskumnou vzorkou sú predstavitelia zamestnávateľov, ktorí rozhodujú o prijatí uchádzača o zamestnanie do pracovného pomeru. Očakávali sme nasledovné pracovné zaradenia respondentov: vlastníka/-čka firmy, spoločnosti; riaditeľ/-ka organizácie alebo člen/-ka riadiaceho orgánu, vedúci/-a oddelenia, úseku, prevádzky; iný nižší vedúci pracovník/pracovníčka. Ide teda aj o personalistov, personálnych riaditeľov, konateľov, riaditeľov škôl, generálnych riaditeľov firiem a ďalších zodpovedných pracovníkov na relevantných pozíciách. Do výskumu boli zaradení zamestnávateľia pôsobiaci vo všetkých samosprávnych krajoch Slovenskej republiky, avšak neoslovovali

sme ľubovoľných/náhodných zamestnávateľov. Pri výbere respondentov do výskumu sme stanovili nasledujúce kritériá:

1. Firma či organizácia pôsobí v pracovnej oblasti, pre ktorú vzdeláva KU budúcich absolventov vo svojich študijných programoch.

2. Firma či organizácia pôsobí v pracovnej oblasti, o ktorú študenti KU prejavujú záujem pri výbere zamestnania či brigády, aj keď pôsobí v inej pracovnej oblasti. Napríklad viacerí študenti si privyrábajú v cestovnom ruchu či automobilovom priemysle a vyjadrili vôľu zostať tam aj po ukončení štúdia. Preto nás zaujímali aj pohľady predstaviteľov z takýchto pracovných oblastí, keďže sa reálne stretávajú so študentmi a absolventmi KU. Vzorku predstavitelia zamestnávateľov tvorí 102 respondentov.

V otázke dotazníka mali študenti aj predstavitelia zamestnávateľov vybrať tie kompetencie absolventov vysokých škôl, ktoré považujú podľa svojho názoru za najdôležitejšie. Pýtali sme sa na štyri kompetencie absolventov VŠ, ktoré sú podľa respondentov najdôležitejšie pre uplatnenie sa na trhu práce. Otázka bola otvorená s ponúknutými možnosťami, ale aj s možnosťou návrhu vlastnej odpovede. Na otázku odpovedali všetci respondenti, avšak nie všetci označili 4 možnosti. 146 študentov tak malo celkovo označiť 584 odpovedí, ale označili len 572. Do možnosti *Iné* navrhovali také kompetencie, ktoré im boli ponúknuté vo vopred definovaných možnostiach, preto sme takéto odpovede vyhodnocovali ako výber z ponúknutých možností.

Pokiaľ ide o respondentov z radov zamestnávateľov, odpovedali všetci respondenti, niektorí z nich sa tiež nedržali pokynov a neoznačili štyri možnosti, ale iba 3 či 2 možnosti, a preto sme získali 398 označených odpovedí. Šiesti respondenti nevybrali štyri, ale iba tri možnosti a jeden respondent označil iba dve možnosti. Nikto neuviedol možnosť *Iné*. Do nasledujúcej tabuľky vyberáme päť najčastejšie volených kompetencií, ktoré vyberali respondenti z oboch vzoriek.

Tab. 1. Päť kompetencií absolventov VŠ, ktoré považujú za najdôležitejšie pre uplatnenie sa na trhu práce študenti a predstavitelia zamestnávateľov

Poradie	Študenti		predstavitelia zamestnávateľov	
	kľúčová kompetencia	Percent. Podiel	kľúčová kompetencia	Percent. podiel
1.	komunikácia (schopnosť efektívne komunikovať – ústne i písomne, v slovenčine i angličtine)	17,5	komunikácia (schopnosť efektívne komunikovať - ústne i písomne, v slovenčine i angličtine)	15,5
2.	práca s informáciami (schopnosť získavať,	15,4	riešenie problémov (schopnosť nájsť a riešiť pro-	14,8

Poradie	Študenti		predstavitelia zamestnávateľov	
	klúčová kompetencia	Percent. Podiel	klúčová kompetencia	Percent. podiel
	analyzovať, tvoriť a kriticky hodnotiť informácie)		blémy na základe kritického a tvorivého myslenia)	
3.	riešenie problémov (schopnosť nájsť a riešiť problémy na základe kritického a tvorivého myslenia)	11	Zodpovednosť	14,3
4.	schopnosť učiť sa nové veci	9,2	práca s informáciami (schopnosť získavať, analyzovať, tvoriť a kriticky hodnotiť informácie)	10,1
5.	podnikavosť (schopnosť pretaviť myšlienky do aktivít a výsledkov)	8,2	zanietenie (schopnosť nadchnúť sa a získať vnútornú motiváciu)	9,4

Za najdôležitejšiu kompetenciu z ponúkaných v dotazníku považujú obe výskumné vzorky komunikáciu (schopnosť efektívne komunikovať – ústne i písomne, v slovenčine i angličtine). Medzi tri najčastejšie vybrané kompetencie zvolili študenti aj predstavitelia zamestnávateľov kompetenciu riešenie problémov (schopnosť nájsť a riešiť problémy na základe kritického a tvorivého myslenia). U študentov skončila na treťom, u predstaviteľov zamestnávateľov na druhom mieste. Študenti oproti predstaviteľom zamestnávateľov najviac precenili znalosť platnej legislatívy súvisiacej s pracovnou oblasťou, u nich sa umiestnila na 7. mieste, u zamestnávateľov na 12. mieste. Naopak, študenti najviac podcenili zanietenie (schopnosť nadchnúť sa a získať vnútornú motiváciu), odpoveď sa u študentov umiestnila na 10. mieste, pričom zamestnávatelia si ju cenia ako piatu najdôležitejšiu. Odlišné výsledky dosiahla aj odpoveď podnikavosť (schopnosť pretaviť myšlienky do aktivít a výsledkov), u študentov skončila na piatom, u predstaviteľov zamestnávateľov na ôsmom mieste. Konštatujeme, že kompetencia sebariadenia prekvapivo skončila vo výskume relatívne nízko umiestnená, u študentov aj predstaviteľov zamestnávateľov skončila v poradí na deviatom mieste.

Výsledky ostatných kompetencií v rebríčku na prvých desiatich miestach sa medzi zamestnávateľmi a študentmi príliš nelíšia, rozdiel v poradí je iba o jedno alebo dve miesta. Zamestnávatelia sa so študentmi zhodli v umiestnení na prvom a deviatom mieste.

Medzi najpreferovanejšie sa ani v jednej zo skupín nedostali možnosti *Iné odpovede, kultúrna citlivosť a manuálna zručnosť*. U predstaviteľov zamestnávateľov sa medzi 10 najčastejšie volených kompetencií nedostala *znalosť platnej legislatívy súvisiacej s pracovnou oblasťou*, u študentov *znalosť práce s počítačom*. V našom výskume teda sme zaznamenali rozdielne názory na kľúčové kompetencie absolventov vysokých škôl medzi vzorkou študentov a vzorkou predstaviteľov zamestnávateľov.

Záver

Na vysokej škole si študenti osvojujú vedomosti a zručnosti, ktoré prislúchajú k študovanému študijnému odboru a sú podporované na prednáškach, cvičeniach a seminároch, počas odbornej praxe aj samoštúdia. Popri tom si samozrejme osvojujú aj kompetencie, ktoré môžeme zaradiť do neformálneho či skrytého kurikula. Tie nie sú explicitne pomenované v osnove či cieľoch žiadneho predmetu, ale absolvovaním vysokoškolského štúdia sa v nich študent rozvíja a u zamestnávateľov sú cenené.

Z nášho výskumu sme zistili, že predstavitelia zamestnávateľov na popredné miesta zaradili kompetencie, ktorých rozvoj u študentov je podmienený ich vlastnou aktivitou, a to buď v rámci štúdia, alebo aj popri štúdiu. Preto študentom odporúčame ešte počas štúdia na vysokej škole vyvinúť dobrovoľnú aktivitu nad rámec svojho štúdia. Vhodným miestom, kde študenti môžu nadobudnúť väčšiu orientáciu ohľadom možností svojho rozvoja počas vysokoškolského štúdia, sú pracoviská kariérového poradenstva na vysokej škole. Pracoviská kariérového poradenstva sú štandardnou súčasťou univerzít v Európe aj v Severnej Amerike. Kariérové poradne pribúdajú na slovenských univerzitách a vysokých školách každým rokom. Poradne môžu vznikáť centralizovane pri rektorátoch vysokých škôl alebo decentralizovane v rámci poradenských služieb na fakultách. Niekedy sú súčasťou oddelení celoživotného vzdelávania. Podľa našich zistení služby súvisiace s kariérovým poradenstvom poskytovalo v roku 2012 jedenásť vysokých škôl na Slovensku. Kariérové poradenstvo sa považuje za dôležitý prvok pri predchádzaní nárastu nezamestnanosti, pretože vytvára určité premostenie medzi svetom školy a svetom práce, zvyšuje tiež schopnosť adaptácie absolventov. Podľa Z. Palána [2007: 7] je kariérové poradenstvo pomocou k svojpomoci: „Kariérový poradca nezamestnanému pomáha, aby si dokázal pomôcť sám. Tým, že človek rozvíja vlastnú motiváciu, začína si uvedomovať seba samého a svoje hodnoty, vymedzuje si ciele do budúcnosti a prijíma sám za seba zodpovednosť.“ P. Nilsson a P. Åkerblom [2001: 7] sa na kariérové poradenstvo nepozerajú ako na systém či pomoc, ale ako na proces. Podľa nich ide o „proces, v ktorom človek s pomocou podporných opatrení rozvíja svoje osobné zdroje tak, aby bol schopný stanoviť, uskutočniť, následne upraviť či zmeniť svoje životné ciele v dlhodobom aj krátkodobom hľadisku“. Návštevu kariérového poradcu nie je v žiadnom prípade vhodné nariadiť

študentom ako povinnú. Mala by byť dobrovoľná a závisieť od iniciatívy a aktivity jednotlivca – tak sa môže stať výhodou jednotlivca na trhu práce.

Bibliografia

- [1] *DeSeCo Project. The Definition And Selection Of Key Competencies. Executive Summary* [online]. [cit. 2012-12-12]. Dostupné na internete: <<http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>>
- [2] Chalupová, A. Aké kompetencie očakávajú zamestnávateľa od absolventov. In *Hospodárske noviny*. ISSN 1335-4701, 27. 9. 2006. s. 15-17.
- [3] *Harmonised unemployment rate (seasonally adjusted)*. Európsky štatistický úrad Eurostat, 2012.
- [4] Matoušek, O. *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- [5] Nilsson, P. - Akerblom, P. 2001. *Kariérové poradenství pro život : poradenská metoda budoucnosti*. Brno : P.F. art, 2001. 77 s. ISBN 80-238-8363-1.
- [6] *Nezamestnanosť – mesačné štatistiky*. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, [online]. [cit. 2012-12-12]. Dostupné na internete: <http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254>
- [7] Palán, Z. 2007. *Další vzdělávání ve světě změn*. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. 72 s. ISBN 978-80-86723-31-0.
- [8] Turek, I. *Inovácie v didaktike*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2004. 358 s. ISBN 80-8052-188-3.
- [9] Žilová, A. *Komunitná práca s komunitou s vysokou mierou nezamestnanosti*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta, UMB Banská Bystrica, 2003. 114 s. ISBN 80-8055-721-7.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 269-289]

Patrik Maturkanič

Prague, Czech Republic

Błogosławiony papież Jan Paweł II i jego bliski związek z narodem czeskim

***The Blessed Pope John Paul II
and his Close Relationship to the Czech Nation***

Keywords: *John Paul II, personality, Czech nation, visit, closeness*

Summary

Who amongst us is unfamiliar with the personality of the Blessed Pope John Paul II, who deeply engraved himself into the hearts of the people of the whole world? This charismatic personality of Slav origin influenced the history of many nations, including the Czech Republic, which he visited a total of three times in his capacity as a successor to the Apostle Peter. This also testifies to his close relationship to the nation of Saint Wenceslas, which has announced its adherence to the Christian faith for centuries. We are, however, well aware that the recent communist past and the subsequent freedom of 1989 have profoundly affected the religious situation in the Czech Republic so that a spiritually developed country has become a place of consumerism and atheism. This was also a reason that Christ's messenger came amongst us, so that he could once again direct us towards the source that nourished our ancestors, i.e. the faith of our holy fathers. Although several years have passed since the last time he visited us the words of this Polish Pope remain in our hearts, where they constantly resonate, that is they remind us of where to look for the true answer to every

posed question. This article is intended to point out and at the same time remind us of the living link to this great pilgrim, who expressed his affection for the Czech nation in such a distinctive manner.

Wstęp

W swoim życiu spotykamy ludzi o różnych charakterach, którzy albo nas zaintrygują, albo mijamy ich bez zwrócenia na nich uwagi. Być może to błąd, że w ten sposób nie zauważamy konkretnego człowieka tak, jak wskazuje nam przykład Jezusa Chrystusa. Z drugiej strony ze względu na nasze ograniczone, ludzkie możliwości nie sposób zwrócić się do każdej, pojedynczej osoby. Pomimo tego nawet dzisiaj są wśród nas ludzie, którzy dzięki swej wyjątkowości, oryginalności, a przede wszystkim autentyzmowi (Porów. „Słowo to znaczy oryginalny - autentyczny, prawdziwy, wiarygodny. W przypadku użycia tego słowa można wyczuć pewną niejednoznaczność lub wieloznaczność. W jakim znaczeniu używa się tego pojęcia i jakie znaczenie mamy mu dzisiaj przypisywać? W celu odnalezienia odpowiedzi trzeba rozważyć, w jakim kontekście wyraz ten jest najczęściej używany w języku chrześcijańskim. 1. Wyraz „autentyczny“ pojawia się w połączeniu z wykładnią Pisma Świętego, która jest autentyczna wtedy, gdy dokonuje jej urząd nauczania (DV 10). Autentyczna oznacza tutaj prawdziwa, ponieważ jest wykonywana z autorytetem i w imię Jezusa Chrystusa, w Duchu Świętym, przez co zapewniony jest pierwotny sens tekstu. 2. Wyraz autentyczny / nieautentyczny (=nieprawdziwy / domniemany/fikcyjny) odnajdujemy także w dziedzinie objawień prywatnych; w podobnym duchu o autentyczności jest mowa na przykład w związku z całunem turyńskim (autentyczny = oryginalny, prawdziwy, rzeczywisty). 3. Obszarem, w którym literatura chrześcijańska często używa terminu autentyczny, jest obszar praktyki chrześcijańskiej.“ [Hład, 2011: 19]), życiowemu potrafią zainicjować, a następnie nawiązać przyjacielskie stosunki oparte na osobistym kontakcie. Jedną z takich osobistości światowej rangi był także Ojciec Święty Jan Paweł II, który potrafił otwierać serca innych ludzi. Dowodem na to jest między innymi tekst czeskiego teologa Patrika Maturkaniča, który zajmuje się bliskim związkiem błogosławionego papieża z czeskim narodem. Rzadko zdarza się, aby wybitna osobistość potrafiła w tak zadziwiający sposób zdobyć serca często dosyć kontrowersyjnych mieszkańców Czech, co dostrzegamy przede wszystkim w drugim rozdziale niniejszej pracy. Dlatego też oznaczyłem mądre i niezapomniane zdania namiestnika św. Piotra kursywą, aby jego słowa wyróżniły się na tle innych wypowiedzi, które się tutaj pojawiają.

Osobowość słowiańskiego papieża Jana Pawła II

Gdy 16 października 1978 roku świat mógł po raz pierwszy zobaczyć nową widzialną głowę Kościoła Katolickiego, można było jasno stwierdzić, że oto stoi przed nami człowiek, który dzięki swej charyzmie dokona w przyszłości wielkich czynów ku czci i chwale Bożej. A Pan Bóg nie pomylił się, kiedy wybrał na czoło swego Kościoła człowieka polskiej krwi, aby swoją energią, ale również pokorą, szczerą pobożnością, ale też poczuciem humoru, zdobywał serca zarówno ludzi wierzących, jak i niewierzących.

Bardzo trudno jest na zaledwie kilku stronach oddać jak najwierniej osobowość papieża Jana Pawła II, człowieka, który piastował urząd św. Piotra przez długich – prawie dwadzieścia siedem – lat. Mimo wszystko chciałbym jednak pokrótce opisać jego wyjątkowość i niepowtarzalność (Porów. „W swoim życiu spotykamy wiele różnych ludzi. Większości z nich nie poświęcamy uwagi, co jest błędem codziennego życia, ponieważ każdy człowiek zasługuje na odpowiedni szacunek, a przede wszystkim na miłość bliźniego, która przejawia się poprzez zainteresowanie drugą osobą. Gdy więc potrafimy odbierać każdego obecnego człowieka, śledzić jego słowa i mowę ciała, a przede wszystkim wielkość jego serca, wtedy możemy odkryć unikalność, w której jesteśmy w stanie poznać wielkość danej osoby. Jeżeli w naszym pobliżu znajduje się człowiek, którego odbieramy spontanicznie, który przyciąga nas i w którego pobliżu czujemy się dobrze, możemy mówić o osobistości. W naszym społeczeństwie poznajemy – i to na różnych poziomach – szereg gigantów życia towarzyskiego. Osobistości nie tworzą tylko współczesności, ale wytwarzają też historię narodu i pomagają współcześnie żyjącym czerpać z mądrości, którą nam zostawili.“ [Maturkanič, 2007: 8]) i wskazać w ten sposób na to, czym w do- brym znaczeniu tego słowa odstawał od szeregu, co wyraża także fakt, że krótko po jego śmierci został wprowadzony na listę błogosławionych.

Patrząc na całe życie tego wyjątkowego mężczyzny na pierwszy plan wybija się jego oryginalny stosunek do człowieka – stosunek powiązany z osobą tego, który stał się człowiekiem z miłości do nas. To właśnie Syn Boży nieustannie wprowadza nas na poziom uniwersalności ludzkości, która zwłaszcza w dzisiejszych czasach jest tak ważna (Porów. „Bóg stworzył człowieka na swoje podobieństwo i w ten sposób zbudował podstawę do zrozumienia drugiej osoby. Człowiek potrafi poznawać i kochać Boga. Potrafi porozumiewać się z Bogiem, który został wpisany w naturę jego ludzkiej osoby. W tej komunikacji kontynuowane jest życie między pozostałymi ludźmi żyjącymi w społeczeństwie, i to w osobisty sposób zrealizowany w różnych formach. Porów. [Manzone, 2003: 31]). Jan Paweł II już od samego początku rozumiał tę głębię nauki Jezusa Chrystusa, gdy w szkole świętej Panny (porów. *Jan* 2,5) w kontemplacji modlitwy odnajdywał codzienną odpowiedź w bezwzględny przyłgnięciu do swego Mistrza i Pana. Była to ta sama odpowiedź,

jaką znalazł Piotr przed potrójnym wyznaniem miłości (porów. *Jan* 21,15-19), na której podstawie jego Nauczyciel powierzył mu kierowanie Kościołem Powszechnym. Była to w rzeczy samej także miłość, która prowadziła błogosławionego papieża do otwierania serca każdego przybyłego człowieka, bez względu na rasę, wiek, płeć, wykształcenie, stan, ale też wyznanie. W trakcie spotkania z nim z pewnością doświadczyli tego także ludzie z Republiki Czeskiej. Bardzo klarownie i precyzyjnie opisuje to jego długoletni współpracownik, nie żyjący już dzisiaj afrykański kardynał, który pisze:

„W szkole Jana Pawła II człowiek dzień za dniem uczy się za pośrednictwem kontaktów międzyludzkich, chociażby ulotnych, długiej cierpliwości i milczenia silnych, dobrych protagonistów dialogu, legendarnej mądrości starców, pokornej uczynności dobrych pasterzy i wiernych sług, jednym słowem – głębokiej miłości ojca o matczynym sercu do dzieci i młodych, którzy są przyszłością świata i Kościoła. Gdy miłość ta zwraca się w stronę ubogich, chorych i dzieci, staje się czułą miłością z ewangelii, miłością Jezusa do tych, którzy bezgranicznie polegają na niewyczerpanej Bożej szczodrości. Dlatego nie zachowuje się władczo. Wręcz przeciwnie, wyciąga ręce do wszystkich swoich braci w episkopacie Kościoła Katolickiego i prawosławnego. Wobec powściągliwych duchów i krajów pomnaża znak pokoju swoimi przyjaznymi gestami i prośbami o przebaczenie. To wszystko robi jako wierny uczeń tego, który obmywał stopy swoim apostołom na krótko przed ustanowieniem eucharystii i który powiedział: „Odejdź i najpierw pojednaj się z bratem swoim, a potem przyszedłszy, złóż dar swój.“ (*Mt* 5,24)“ [Gantin, 2004: 20-21].

Wróćmy jeszcze do ważnego pytania człowieka oferującego nam właściwy klucz otwierający różne drzwi naszych zagmatwanych dróg, które mogą prowadzić do lepszych, przyszłych początków. Opiaramy się na wcześniej wyrażonym stwierdzeniu, że sama podstawa odkrycia człowieka spoczywa na zasadzie miłości. Wszak dzieło samego Stwórcy opierało się na tej potrójnej podstawie, która „zaraziła” nas pragnieniem wzajemnego porozumiewania się dialogiem miłości. (Porów. „Dialogowość charakteru naszego życia pochodzi stąd, że zostaliśmy stworzeni na podobieństwo Boga, według wzoru Trójcy Świętej, której życie jest wiecznym dialogiem miłości, w którym osoby Trójcy przekazują sobie życie. Dlatego najczęstszym i najpiękniejszym dialogiem między ludźmi jest związek miłości – gdy dwoje ludzi kocha się i wzajemnie się na siebie otwiera, nawzajem chcą sobie sprawiać radość i uczynić szczęśliwymi [...]. Punktem wyjściowym boskiego dialogu nie jest forsowanie samego siebie, ale otwarcie się na drugą osobę, aby mogła wejść ze swoimi poglądami. Otwarte drzwi wywołują zaufanie, człowiek zostaje zaproszony, zostaje przyjęty.“ [Vlk, 1997: 16-17]) Czasami wystarczy naprawdę niewiele – wystarczy, że potrafimy z drugą osobą całkowicie zwyczajnie rozmawiać i poświęcać jej przez to nasz „drogocenny” czas. To piękne, gdy staramy się we wzajemnym dialogu (Porów. „Rozmowa jest tym pożyteczniejsza, czym bardziej staramy się zrozumieć partnera w dialogu.

Obowiązuje tutaj zasada, że najpierw trzeba zrozumieć drugą osobę, zanim zaczniemy dążyć do tego, aby ona zrozumiała nas. Chodzi o zrozumienie jej punktu widzenia, ale też o akceptację i szacunek. To nie przejawia się ani w potwierdzeniu, ani w odmowie, ale w otwartości na rozważenie poglądów partnera dialogu. Często czynimy odwrotnie – jeżeli druga osoba mówi, to my nie rozmyślamy o jej poglądach, ale formułujemy swoje własne argumenty. To nie jest dobre. Trzeba słuchać bardziej aktywnie, analizować we własnym wnętrzu jej postawę, jej zarzuty, plany i cele. Aktywne słuchanie pomaga lepiej zrozumieć drugą osobę i słumić własne wyobrażenia, które nie zawsze muszą być prawdziwe. Gdy się to uda, znajdujemy się w bardziej pewnej pozycji, potrafimy lepiej argumentować, a przede wszystkim chodzi o przejaw szacunku wobec bogactwa duchowego drugiego człowieka i jego poglądów. Wtedy możemy żywić nadzieję, że także i on nas zrozumie i może przyjąć nasze argumenty. Właśnie to poczucie zrozumienia jest przyjemnym uczuciem i dobrze jest, jeżeli mają je obaj partnerzy rozmowy.“ [Šurab, 2004: 17-18]) zrozumieć drugiego człowieka, na którym przecież powinno nam zależeć najbardziej. Jakże wielka jest ta tajemnica życia Bożego w nas, a przy tym jakże wyczuwana i pożądana przez nas wszystkich. Przecież właśnie w ten sposób odkrywamy w sobie własną tożsamość naszego istnienia. Jestem przekonany, że właśnie to wyraża profil osobistości Jana Pawła II, skoro w swej pierwszej encyklice *Redemptor hominis*, jako programie swego pontyfikatu, pisze między innymi:

„Chodzi więc tutaj o człowieka w całej jego prawdzie, w pełnym jego wymiarze. Nie chodzi o człowieka „abstrakcyjnego”, ale rzeczywistego, o człowieka „konkretnego”, „historycznego”. Chodzi o człowieka „każdego” – każdy bowiem jest ogarnięty Tajemnicą Odkupienia, z każdym Chrystus w tej tajemnicy raz na zawsze się zjednoczył. Każdy człowiek przychodzi na ten świat, poczynając się w łonie swej matki i rodząc się z niej, jest z tej właśnie racji powierzony trosce Kościoła. Troska ta dotyczy człowieka całego, równocześnie jest ona na nim skoncentrowana w szczególny sposób. Przedmiotem tej troski jest człowiek w swojej jedynej i niepowtarzalnej rzeczywistości człowieczej, w której trwa niczym nienaruszony „obraz i podobieństwo” Boga samego (porów. Rdz 1,27)” [Jan Paweł II, 1994: 39-40]

Drugą linią, którą chciałbym w tym miejscu wskazać, jest u Wojtyły – następcy Piotra – priorytetowa cnota, która jest połączona ze wspomnianą dialogowością miłości, bez której nie można osiągnąć wiecznego celu. Chodzi o pokorę serca! Bolesnie pamiętamy upadek spowodowany dumą Lucyfera, który zaraził pramatkę Ewę naiwnością (porów. Rdz 3,5). Naiwność ta musiała zostać także i dla nas – a więc w tym wypadku szczęśliwie – odkupiona przez pokorę nowej kobiety Maryi (porów. Łk 1,38), która dała nam w nowym Adamie nowego człowieka, czyli Chrystusa. To on wskazał nam nową drogę, na której poprzez swoje uczynki zdobimy świat bezcennymi klejnotami miłości. Nie musimy rozwlekle wyjaśniać, na czym polega prawdziwość tej cnoty wielkich, którzy równocześnie

śnie mogą stawać się małymi dla Boga. Tak naprawdę nie chodzi o nic szczególnego, wszak pokora jest właściwie uświadomieniem sobie prawdy swego „ja” w kontekście Bożej wielkości, przy czym staramy się tego dokonywać w rzeczywistości życia. Konkretnie oznacza to, że uświadamiamy sobie odpowiednio swoje ludzkie słabości, ale też wielkości, do których nieustannie wzywa nas miłość Boża. Przypominają nam o tym też słowa popularnego psalmu (porów. *Ps 34,7*), które opowiadają o tym, czym tak naprawdę jest pokora.

Wróćmy jednak ponownie do sługi bożego Jana Pawła, który to wszystko, pomimo swej natury energicznego ekstrawertyka, potrafił realizować na szczytowej kościelnej pozycji, gdzie Chrystus powołał go tak samo, jak apostoła Piotra, człowieka o podobnym usposobieniu. Pozwólmy ponownie przemówić człowiekowi, który poruszał się w pobliżu papieża, a więc mógł bardzo dobrze poznać jego charakterystyczne cechy:

„Pokora jest bez wątpienia jedną z jego najgłębszych, charakterystycznych cech. To dzięki pokorze jest otwarty i łaskawy właśnie wobec pokornych i małych. Gdy w Watykanie wkracza do dużej sali audiencyjnej, zatrzymuje się przy pierwszych rzędach na górze, gdzie znajdują się najmniej korzystne miejsca, najbardziej oddalone od tronu. Słucha, odpowiada, stara się uściśnić jak najwięcej dłoni. Czas, który poświęca każdemu dalszemu rzędowni jest coraz krótszy, a gdy dotrze do pierwszego, który jest przeznaczony dla wybitnych osobistości, nie każdy ma tyle szczęścia, aby zamienić z nim chociaż kilka słów. Papieżem, głową Kościoła jest wyłącznie dla przedstawicieli państw i dużych osobistości, które sprowadzają do niego interesy polityczne lub ciekawość. W stosunku do pozostałych zachowuje się jak brat, któremu powierzono zadanie zachęcenia i utwierdzenia swoich braci w wierze. Jego powołanie uczyniło z niego następcę świętego Piotra, jednak on nie przechadza się i nie dzwoni plikiem kluczy, jego misja nie wywołuje w nim poczucia wyższości – wręcz przeciwnie! Pokora ta zbliża go w całkowicie naturalny sposób do dzieci, które mają właśnie tyle, aby mogły wejść do królestwa niebieskiego. Najpiękniejszym z licznych obrazów jego pontyfikatu jest zdjęcie, na którym obejmuje dziecko chore na AIDS. Trzyma je na swym sercu tak, jak ksiądz trzyma sakrament święty“ [Frossard, 1990: 38].

Na zakończenie tego pierwszego rozdziału możemy powiedzieć, że XX wiek miał szczęście, że za sterem łódki Piotra stał papież słowiański, który był w rzeczy samej wszechstronną osobistością nie tylko chrześcijańskiego, ale i uniwersalnego świata, która ustawiała kompas nowożytnych dziejów zbawienia. Nie mogło zresztą być inaczej w tych nowoczesnych czasach postępu i nauki, wszak owoce ostatniego koncylium zbieramy wszyscy po dziś dzień. Uniwersalny biskup z Rzymu bardzo dobrze to rozumiał, gdy swą mądrością i świadectwem życia nawiązał do swoich czcigodnych poprzedników. Można powiedzieć, że jeszcze bardziej, jednak w duchu świętej tradycji, przesunął kursor pozio-

mu wiary do przodu. Celowo używam w związku z Janem Pawłem II tytułu „uniwersalny biskup“. Wyczuwał wprawdzie priorytet osobliwości człowieka, jednak nie przestał być wierny tożsamości swej kapłańskiej misji (Porów. „Czego oczekują ludzie od księdza? Mogą od niego oczekiwać, aby był profesjonalistą w dziedzinie teologii, liturgii, modlitwy itp. mogą oczekiwać od niego planu pastoralnego – koncepcję rozwoju plebanii, z której nie powinno się wykluczać przywództwa duchowego. W zasadzie można powiedzieć, że przywódca duchowy powinien być osobą zdolną do wysłuchania losu drugiego człowieka bez tego, aby sama miała jakieś uprzedzenia w swym sercu; osobą, która wskazuje na miłosierdzie Boże i pomaga innym pokonać przeszłość i otworzyć się na przyszłość pod spojrzeniem Boga; [...] osobą, która pomaga innym na ich drodze życia; osobą, która jest w stanie składać cierpliwe świadectwo miłości i radości dobrodziejstwa Bożego.“ [Baláž, 1999: 32-33]). (Porów. „Ksiądz ma być jednocześnie mały i duży, szlachetny, jakby pochodził z krwi królewskiej, prosty i naturalny jak człowiek ze wsi, ma być bohaterem samokontroli, mężczyzną, który walczył z Bogiem, źródłem uświęcenia, grzesznikiem, któremu Bóg wybaczył, sługą bojaźliwych i słabych, który nie poniża się przed mocnymi, ale schyla się przed ubogimi, uczniem swego Pana, pasterzem swego stada, mężczyzną na polu bitwy, matką wzmacniająca chorych, osobą o mądrości starca i ufności dziecka; wspinającym się na wyżyny, ze stopami na ziemi, stworzonym dla radości, zaprawionym w cierpieniu, dalekim od każdej zawiści, który mówi szczerze, przyjacielem pokoju, wiernym na wieki.“ [Sapienza, 2009: 93-94]).

W swej książce *Wstańcie, chodźmy!* poufnie wyznał, co oznacza dla niego noszenie niezmywalnej cechy pełności kapłaństwa:

„[...] biskup w swej diecezjalnej społeczności zaledwie reprezentuje Kościół Powszechny, a jednocześnie jest jej przedstawicielem wobec Kościoła Powszechnego tak, jak ambasadorzy reprezentujący swój kraj lub międzynarodową organizację. Biskup jest znakiem obecności Chrystusa w świecie. Chodzi o obecność wykraczającą ludziom naprzeciw tam, gdzie są: woła do nich po imieniu, podnosi ich, wzmacnia poprzez zwiastowanie ewangelii i gromadzi wokół jednego stołu. Dlatego biskup należący do całego świata przeżywa swe powołanie w oddaleniu od pozostałych członków episkopatu, aby mógł żyć w bliskim kontakcie z ludźmi, ponieważ w imieniu Chrystusa gromadzi ich w swej lokalnej społeczności. Jednocześnie staje się jednak dla tych, których zgromadza, znakiem pokonywania ich samotności, ponieważ prowadzi ich do związku z Chrystusem, a w nim ze wszystkimi, których Bóg wybrał już przed nimi od początku świata i których jeszcze wezwie do Kościoła, aż po robotników ostatniej godziny. Dzięki znakowi i służbie biskupa wszyscy mają swe miejsce w Kościele. Biskup wykonuje swą służbę w Kościele naprawdę odpowiedzialnie, jeżeli potrafi wzbudzać w wiernych żywe poczucie jedności z nim i poprzez niego ze wszystkimi wiernymi w Kościele na całym świecie“ [Jan Paweł II, 2004: 99-100].

Trzy apostołsko – pasterskie wizyty w sercu Europy

Drugi rozdział niniejszej pracy traktuje o trzech wizytach pasterskich polskiego papieża na terenie Republiki Czeskiej. Ponieważ nie sposób przedrukować na tych kilku stronach wszystkich przemówień Ojca Świętego, podaję tylko wycinki z jego wizyt, które z pewnością oddają jego ciepły stosunek do narodu świętego Waclawa. Gdyby było inaczej, polski papież z pewnością nie odwiedziłby czeskiego narodu trzy razy za sobą w tak krótkim czasie. Pozytywna reakcja wolnego narodu na słowa posłańca Chrystusa była pełna ciepła, ale też synowskiego oddania. Tak długo przecież musieli czekać na “swojego” papieża, który otworzył przed nimi objęcia uniwersalności Kościoła.

Od razu na początku należy powiedzieć, że pierwsza historyczna wizyta posłańca Chrystusa odbywała się jeszcze we wspólnym państwie dwóch narodów – Czechów i Słowaków. Stało się tak w ciągu dwóch na szybko wybranych, jednak bardzo dobrze zorganizowanych dni 21 – 22 kwietnia 1990. Papież Jan Paweł II wyraził to, co już długo nosił w swym sercu, czyli pragnienie odwiedzenia narodu czechosłowackiego, poprzez wybór trzech miejsc. Pierwszą stacją była Praga, stolica wspólnej republiki, w której odbywają się najważniejsze wydarzenia nie tylko życia religijnego, ale i towarzyskiego. Drugim miejscem był starosławny Velehrad, który symbolizował w obu narodach wzajemne połączenie wiary cyrylo-metodyjskiej. W Bratysławie odbyło się potem ostatnie spotkanie partykularnego Kościoła czechosłowackiego z następcą św. Piotra.

Wróćmy jednak w myślach do Pragi, w której papież – tak, jak ma to w zwyczaju – całuje czeską ziemię, wysłuchuje swego uprzejmego gospodarza, prezydenta Havla, który w swym niezapomnianym przemówieniu “Cudzie” (Porów. „Wasza Świątobliwość, drodzy współobywatele, nie wiem, czy wiem, czym jest cud. Pomimo tego odważam się powiedzieć, że w tej chwili jestem uczestnikiem cudu: człowiek, który jeszcze przed sześciu laty był aresztowany jako wróg państwa, wita dzisiaj jako jego prezydent pierwszego papieża w dziejach Kościoła Katolickiego, który stanął na ziemi, na której to państwo leży. Nie wiem, czy wiem, czym jest cud. Pomimo tego odważam się powiedzieć, że dzisiaj będę uczestnikiem cudu: w tym samym miejscu, w którym pięć miesięcy temu – w dniu, w którym cieszyliśmy się z kanonizowania Agnieszki Przemyslidki – ważyła się przyszłość naszego kraju, głowa Kościoła Katolickiego będzie dzisiaj odprawiała Mszę Świętą i prawdopodobnie będzie dziękowała naszej świętej za jej wstawiennictwo u tego, który dzierży w swoich rękach tajemniczy bieg wszystkich spraw. Nie wiem, czy wiem, czym jest cud. Pomimo tego odważam się powiedzieć, że w tej chwili jestem uczestnikiem cudu.” [Jan Pavel II., 1990: 15]) wita szlachetnego gościa, pielgrzyma z Rzymu. On odpowiada na te serdeczne słowa wyrażeniem wielkiej nadziei, że zaczyna się coś nowego, wolnego, ale przy tym kruchego. I właśnie przy tym chciał być Jan Paweł II, aby pokazał, jak

zależy mu na braciach i siostrach “w sercu” starego kontynentu. Przecież serce jest najważniejsze. Oto część jego wprowadzenia:

„Kilka chwil temu ze szczerą miłością i szacunkiem ucałowałem czeską ziemię. Ten pocałunek papieża był pocałunkiem braterstwa, pokoju i pojednania. Oby pomógł zagoić blizny przeszłości i usunąć dawne cienie nieufności, które w przeszłości leżały między Czechami i Rzymem. Z pewnością chodziło o zrządzenie opatrności, że to właśnie papież Słowianin został pierwszym papieżem, który wkroczył do tego kraju i przyniósł mu z Wiecznego Miasta pozdrowienie pokoju. Wierni z Czech, Moraw i Słowacji mają w Rzymie pasterza, którzy rozumie ich mowę. Rozumiał też ich milczenie. W czasach, gdy Kościół został na tych ziemiach uciszony, uważałem, że częścią mej misji jest bycie ich ustami. Teraz mym głównym posłaniem w stosunku do miejscowych kościołów jest to, co Jezus powierzył Piotrowi: utwardzenie w wierze braci swoich (porów. Łk 22,32) [Jan Paweł II, 1990: 17].

Z przeżytych wydarzeń wiemy, że wizyta papieża nie była tylko wydarzeniem o symbolicznym znaczeniu lub przejawem radości z mozolnie zdobytej wolności przyjaznego kraju. Z pewnością chodziło o wizytę roboczą, którą fachowo nazywamy pasterską. Papież w trakcie tej wizyty zwrócił się do różnych warstw społeczeństwa, pokrzepił zarówno osoby wtajemniczone, laików, przedstawicieli rodzin, młodzież, ale też ludzi chorych lub z innych wyznań chrześcijańskich.

Druga wizyta Jego Świątobliwości, papieża Jana Pawła II, odbyła się w dniach 20 – 22 maja 1995 przy okazji kanonizacji dwóch wybitnych osobistości narodu czeskiego – męczennika, księdza Jana Sarkandra oraz Zdzisławy z Lemberku. Upłynęło w sumie pięć lat od czasu, kiedy po pierwszej historycznej wizycie mogliśmy wchłaniać łaski, których pośrednikiem był dla nas – mocą urzędu Piotrowego – ten “biały człowiek“ z Rzymu. Tym, kto ponownie przywitał ciepłymi słowy przedstawiciela Chrystusa, był ponownie prezydent – przecież osobistość o słowiańskiej krwi przyjechała ponownie, chociaż na krótko, między swoich bliskich. I to naprawdę bliskich, wszak braterską miłość, którą przez lata okazywał czeskiemu narodowi ten wysłannik Boży mógłby nam “pozazdrościć” niejeden naród. Radość z drugiego przybycia Ojca Świętego wyraził w swych słowach prezydent Havel, gdy w zastępstwie milionów współobywateli wita światową osobistość, człowieka pełnego nadziei i wiary:

„Wasza Świątobliwość, cieszę się wspólnie z milionami mych współobywateli z tego, że mogę przywitać go ponownie na ziemi Czeskiej Republiki. Ze wzruszeniem wspominam w tej chwili wizytę Waszej Świątobliwości w kwietniu 1990 roku, na jej niepowtarzalną atmosferę i na wyjątkowe znaczenie, jakie miała dla naszej narodowej społeczności. Jego pierwsza wizyta była dla nas wszystkich dużym świętem wolności duchowej. [...] Obecna wizyta Waszej Świątobliwości odbywa się w innej atmosferze społecznej niż ta w roku

1990. Ówczesny entuzjazm wywołany przez nowo nabytą wolność zastąpiło bardziej trzeźwe rozważanie powszednich dni i powszednich trosk. Możliwe jednak, że właśnie w tym czasie spotkanie z Waszą Świątobliwością i wszystkim co reprezentuje, jest jeszcze bardziej ważne i aktualne. Wtedy walczyliśmy z czymś zewnętrznym. Teraz nadszedł czas, gdy musimy skierować się na nasze wnętrza, jeżeli chcemy wypełnić wartości, w imię których walczyliśmy jeszcze kilka lat temu. [...] Ojciec Święty, dziękuję Ci za to, że znowu do nas przyjechałeś! Jesteś posłańcem ewangelii i dziesięciorga przykazań. Wierzę, że przypomnisz nam wszystkim te wiecznie ważne słowa. Witaj w naszym kraju!“ (*Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve*, 2007: 47-49).

Ojciec Święty Jan Paweł II odpowiedział na powitanie prezydenta, którego bardzo szanował, takimi samymi słowami miłości i radości, co wyraził już przy pomocy motta swego wstępnego pozdrowienia „*Superabundo gaudio*“. Także i on wrócił w swym przemówieniu do niezapomnianych dwóch dni wizyty sprzed pięciu lat. Dlatego ten pielgrzym świata wraca teraz na miejsce, gdzie został tak ciepło przyjęty. I chociaż dwa dni temu świętował 75 urodziny, a więc wiek kanoniczny do zakończenia urzędu biskupa, w swoim przemówieniu już planuje kolejną wizytę na rok 1997. Ileż odwagi i nieukrywanej miłości do małego narodu w postaci ponownych odwiedzin przechowywał w sobie ten posłaniec wiary i dobroci Bożej! Teraz nasz naród ma przed sobą posłańca Bożego i słucha jego słów:

„*Superabundo gaudio! (2 Kor 7,14). Tak, przepelnia mnie radość, ponieważ już po raz drugi wkraczam do tego ukochanego czeskiego kraju. W myślach powracam do 21 kwietnia przed pięciu laty, kiedy to spełniło się me gorące życzenie, abym zaledwie kilka miesięcy po bezkrwawym zakończeniu twardego okresu reżimu dyktatorskiego mógł w końcu zawitać między was, do Czeskiej i Słowackiej Republiki Federalnej. Przepelnia mnie radość, ponieważ ponownie wkraczam na tereny miasta Pragi i dziękuję Panu za moją pierwszą wizytę pasterską w Republice Czeskiej, która narodziła się w wyniku historycznych wydarzeń 1993 roku, podczas których dwa narody połączone wcześniej w jednym państwie stały się narodami niezależnymi, a jednocześnie swoim pokojowym podziałem dały światu wymowny przykład tego, jak można rozwiązywać podstawowe prawa narodów dotyczące samoidentyfikacji i niezależności w atmosferze wzajemnego szacunku, pokoju i prawdziwego braterstwa. [...] Kulminacją tej wizyty pasterskiej w Republice Czeskiej będzie podwójna kanonizacja w Ołomuńcu. Dlatego mój pobyt tutaj w Pradze będzie wprawdzie krótki, ale za to bardzo intensywny. Na dłużej, jeżeli Bóg pozwoli, zatrzymam się tutaj dopiero w 1997 roku przy okazji obchodów milenium od śmierci świętego Wojciecha, kiedy to odwiedzę różne miasta europejskie, w których ten święty pozostawił głębokie ślady swej wiary i gorliwości pasterskiej, zwieńczone najwyższym świadectwem – przelaniem własnej krwi*“([*Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve*, 2007: 43-45]).

Trzy dni, które przedstawiciel Chrystusa spędził w Republice Czeskiej, upłynęły bardzo szybko, jak to bywa w przypadku takich i podobnych uroczystych wydarzeń. Szczegółowym punktem programu, na który pragnę zwrócić uwagę, była kanonizacja wspomnianych już wcześniej Jana Sarkandra oraz Zdzisławy z Lemberku. W przypadku pierwszego z nich pojawił się pewien problem, ponieważ odezwały się niektóre kościoły, który nie zgadzały się z tą kanonizacją. Powodem była ówczesna sytuacja polityczna, ale też religijna w kraju. Teraz, w tej świętej chwili kanonizacji, przed mnogością krajowych, ale też zagranicznych wiernych i różnych obserwatorów, namiestnik Piotra jasno, ale przede wszystkim pokornie odkrywa, na czym polega rzeczywista droga przyszłości. On, uniwersalny pasterz największego i najsilniejszego Kościoła staje się w pokorze małym, aby w ten sposób przeprosić pozostałe, miejscowe kościoły. Jakże wielka jest tajemnica życia Jana Pawła II, który także w ten sposób daje świadectwo (Porów. „Człowiek współczesny chętniej słucha świadków aniżeli nauczycieli; a jeśli słucha nauczycieli, to dlatego, że są świadkami. Decydujące są zatem obecność i znaki świętości: jest ona istotnym warunkiem wstępnym autentycznej ewangelizacji, zdolnej przywrócić nadzieję. Potrzeba wyrazistych osobistych i wspólnotowych świadectw nowego życia w Chrystusie. Nie wystarcza bowiem przekazywać prawdę i łaskę przez głoszenie Słowa i sprawowanie sakramentów; konieczne jest, by były one przyjmowane i przeżywane w każdej konkretnej sytuacji, w sposobie życia chrześcijan i wspólnot kościelnych. Jest to jedno z największych wyzwań, jakie stają przed Kościołem w Europie na początku nowego tysiąclecia.“ [Jan Paweł II, 2003: 649-719]) swemu Mistrzowi i Panu:

„Niniejsza kanonizacja nie chce w żadnym wypadku ponownie otwierać bolesnych ran, które w przeszłości dotknęły na tych ziemiach „ciała Chrystusa”. Dzisiaj ja, papież Kościoła Rzymskiego, w imieniu wszystkich katolików proszę o wybaczenie krzywd popełnionych na niekatolikach w niespokojnych dziejach tego narodu; jednocześnie zapewniam, że Kościół Katolicki wybacza wszystko złe, co wycierpiały z kolei nasze dzieci. Niechaj dzień dzisiejszy będzie nowym początkiem wspólnych starań o podążanie za Chrystusem, jego ewangelią, jego prawem miłości, jego wszechwładnym pragnieniem jedności wśród wiernych w Chrystusie: „Aby i oni stanowili w Nas jedno” (*Jan 17,21*)“ [*Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve*, 2007: 60].

Jakże czeski naród mógł reagować na ten wyjątkowy gest Ojca Świętego, który „rozbroił“ braci z pozostałych kościołów i pokazał w ten sposób ludzką, ale też boską twarz Jezusa Chrystusa? Istnieje tylko jedna możliwa droga wprowadzenia prawdziwego pokoju, a jest nią wzajemne wybaczenie na fundamentach miłości Chrystusa, który naucza nas w oryginalności jego krzyża (porów. *Lk 23,34*). (Porów. „Tym swoim przykazaniem Chrystus wskazuje na wielką wartość miłości, która nie jest tylko zwykłym słowem lub tylko jakimś wzniosłym uczuciem, ale miłości, która nie zna granic. Wzywa w niej swoich

uczniów, aby kochali ludzi, wszystkich ludzi, przyjaciół i wrogów. Nie chodzi o zwykłą miłość, ale o miłość, którą On sam kocha, miłość duchową, która sprawi, że człowiek jest w stanie nie tylko pomóc bliźniemu, doradzić, pocieszyć strapionych, opatrzyć rannych, nasycić głodnych, napoić spragnionych, wybaczyć tym, którzy krzywdzą i uciskają, ale też ofiarować najcenniejszą rzecz, którą posiada. Własne życie za życie innego człowieka. Jednak w czasach, w których Jezus działał, jego słowa o miłości były dla Żydów, a także dla uczniów dosyć obce, a przez wielu Żydów także nie zostały przyjęte. Powodem było to, że Chrystus wniósł między Żydów nowe przykazanie miłości, które nie pasowało do podstawowych zasad prawa żydowskiego. Podczas gdy Jezus mówił o wybaczeniu i kochaniu swoich nieprzyjaciół, co więcej – nawet o poświęceniu własnego życia za życie innego człowieka, podstawowa zasada prawa żydowskiego brzmiała: „Oko za oko i ząb za ząb”. A więc – jak kto tobie, tak ty jemu. To Jezusowe przykazanie miłości zostało przez uczniów Jezusa, ale też i przez wielu Żydów poprawnie zrozumiane i przyjęte dopiero po samym czynie Chrystusa, kiedy to sam z miłości i własnej woli ofiarował się poprzez śmierć na krzyżu za wszystkich ludzi i za tych, którzy go ukrzyżowali, przez co potwierdził to, co sam głosił.“ [Stanček, 2007: 87]). Tę papieską postawę miłości odwzajemnia nasza niezmierna wdzięczność, którą w swym końcowym przemówieniu wyraził w imieniu całego narodu jego premier i przyszyły prezydent Václav Klaus. Niezwykle przyjemnie było usłyszeć, że także z ust kontrowersyjnego polityka, który w wielu kwestiach odnosił się do Kościoła z dystansem, a czasem wręcz negatywnie, zabrzmiały wyrazy uznania dla najwyższego przedstawiciela tej społeczności. Jako ciekawostkę warto zauważyć, jak Klaus zwraca się do swego wyjątkowego gościa, przejawiając w ten sposób najwyższy szacunek godny człowieka:

„Dziękujemy Ci, Ojczy Świąty, za wizytę. Dziękuję w imieniu Republiki Czeskiej. Dziękuję w imieniu wszystkich obywateli tego kraju, dziękuję także w swoim imieniu. Myślę, że nie będzie w tym przesady, gdy powiem, że naprawdę wszyscy cieszyliśmy się na Twoją wizytę! Twoja pierwsza wizyta w 1990 roku była jedną z pierwszych symbolicznych chwil naszej nowo nabytej wolności i odegrała bardzo, bardzo znaczącą rolę. Od tego czasu wykonaliśmy już wiele, stworzyliśmy podstawy wolnego, demokratycznego, ale też działającego społeczeństwa. Przede wszystkim stworzyliśmy pewną przestrzeń dla naszego życia. Teraz tylko od nas samych zależy, abyśmy nami samymi i swoimi czynami wypełnili tę przestrzeń, abyśmy nadali jej właściwą treść, właściwy kierunek. [...] Pozwoli Ojciec, że jeszcze raz podziękuję za jego wizytę i złożę życzenia wielu sił, dużo zdrowia dla jego niełatwego zadania. Wszyscy cieszymy się na jego powrót w 1997 roku. Dziękuję Ojcu“ [Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve, 2007: 68].

Dowodem na to, jak wielki ślad ta wizyta odcisnęła w umyśle, ale też w sercu Jana Pawła II, są jego ostatnie, pożegnalne słowa. Można w nich wyczuć – oprócz troski o przestrzeganie ewangelii – także życzenie właściwego przeżywania jakże ciężko zdobytej wolności. Mówiąc to, Papież z pewnością opierał się na własnym doświadczeniu ze swojej ojczystej Polski. To piękne, że już w tym miejscu, gdzie zarówno jego przedmówca, tak i on mówi o dalszej planowanej wizycie tego narodu, która ma się odbyć w 1997 roku z okazji świętowania milenium śmierci świętego Wojciecha. Wskazuje to, jak bliski jego sercu był ten naród, który do niedawna mógł pozdrowić wyłącznie u siebie w domu, w Watykanie, lub w trakcie innych wizyt zagranicznych:

„Wracając do Rzymu pozostawiam Wam oraz wszystkim katolikom całego narodu przekaz pełen nadziei: Bądźcie zawsze na wysokości ewangelii! To zobowiązanie, które musi przeniknąć wszystkie obszary życia publicznego i prywatnego, począwszy od rodziny, pierwszej komórki społeczeństwa: jedynie z pomocą rodzin bogatych duchowo, wewnętrznie zjednoczonych i wiernych wartościom moralnym można dać upust odnowie społeczeństwa i pogłębić je. [...] Panie premierze, panie kardynale, mili bracia i siostry! Ponownie wyrażam swe serdeczne życzenie, aby Republika Czeska nadal kontynuowała drogę wolności, demokracji i pokoju, i przez to w pełni wcielała się w Europę i Świat. Wyrażam niniejszym nadzieję, że ponownie spotkamy się w 1997 roku przy okazji uroczystości milenium św. Wojciecha. Przy tej okazji bardzo chętnie błogosławię tutaj obecnych oraz wszystkich ukochanych obywateli Republiki Czeskiej w imieniu Ojca i Syna i Ducha Świętego! Z Bogiem! Do zobaczenia! Bardzo was kocham!” [Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve, 2007: 70-71].

Wielką radość wywołały w Republice Czeskiej kolejne trzy wiosenne dni, czyli 25 – 27 kwietnia 1997, kiedy to do Pragi ponownie zawitała najwyższa widzialna głowa Kościoła Katolickiego. Po raz trzeci z rzędu przywitał Ojca Świętego pierwszy czeski prezydent Václav Havel, który za pośrednictwem tych wizyt odkrył w papieżu bratnią duszę bliskiego człowieka, jak kilkakrotnie sam poufnie wyznał. Dowodzi to wyjątkowej zdolności następcy Piotra, który potrafił zjednać sobie sympatie wielu najwyższych mężów stanu, który tyle razy przekroczył ramy oficjalnego protokołu i wprowadził przyjazny, ludzki poziom komunikacji. Jest to jedna z ważnych części jego charyzmy, która otwierała w świecie drzwi dla Kościoła Katolickiego. Na tym także polegała osobistość, wielkość polskiego syna, rzymskiego biskupa Jana Pawła II.

Prezydent Havel w swych słowach na powitanie podkreśla wielkość świętego Wojciecha, który za pośrednictwem obecności papieża daje nam możliwość bliższego zrozumienia posłania tego czeskiego świętego, który pokazuje całej Europie, na czym polega jedność starego kontynentu. Podobne myśli rozbrzmiewały w słowach wstępnego przemówienia Václava Havla:

„Ojcie Świąty, szczerze się cieszę, że już po raz trzeci mogę Cię przywitać w naszym kraju. Razem z Tobą przybywa do nas też uniwersalny przekaz, który zawsze towarzyszy Ci w Twoich podróżach – skierowanie do wyższych wartości i norm etycznych, bez których nie można budować ani sensownego porządku społecznego, ani demokracji, ani gospodarki. Będziemy uważnie słuchać tego przekazu. Bardzo, bardzo tego potrzebujemy. Przyjeżdżasz do nas w chwili, w której nasi współobywatele bez względu na orientację poglądów i wyznań wspominają tysiącletnią rocznicę śmierci świętego Wojciecha, człowieka, który głosił to uniwersalne posłanie w czasach okrutnych, pełnych bratobójczych walk, w czasach, w których czeskie państwo było budowane bardziej przy użyciu miecza, niż słowa. Święty Wojciech bywa nazywany – i mniemam, że słusznie – pierwszym prawdziwym Europejczykiem z czeskiego rodu. Piastował bowiem marzenie o duchowej jedności kontynentu, o Europie zjednoczonej nie mieczem, ale poprzez przyjęcie wiści chrześcijańskiej. Jeżeli zwracał się do miejscowego czeskiego środowiska, to odbierał je jako element społeczności chrześcijańskiej ówczesnej Europy, o której scalenie duchowe tak zabiegał. [...] Wsłuchujmy się więc w posłanie Wojciecha sprzed tysiąca lat, a pomimo tego jakże aktualne. Europa go potrzebuje. Słuchajmy też uważnie Twojego głosu! Witamy Cię u nas i czuj się tutaj jak w domu!“ [*Mám vás velmi rád. Promluvy Jana Pavla II. při návštěvě ČR 25. – 27. 4. 1997, 1997: 15-17*].

Nie możemy przy okazji tych wspomnień zapomnieć o serdecznych słowach arcybiskupa praskiego Miloslava Vlka, który przywitał Ojca Świętego na Nuncjaturze Apostolskiej jako przedstawiciel całego Episkopatu Republiki Czeskiej. W tym miejscu przedstawiciel św Piotra spotkał się z miejscowym episkopatem, aby jako brat upewnił swoich bliskich współbraci w służbie biskupiej o zaufaniu, ale przede wszystkim miłości, którą darzy każdego z nich. Osobisty stosunek dialogu komunikacji miłości jest niezastąpiony, jak wyczuwamy z historii ewangelijnych Jezusa. Wyłącznie na tych podstawach można budować hierarchiczność braterskiej społeczności, której papież jest widzialną głową, ale też gwarancją. Połączenie to jest wyrażone także w zastępstwie świętego Wojciecha, który łączy oba starodawne narody Czech i Polski, jak przypomina w swych słowach także kardynał Vlk:

„Ojcie Świąty, jesteśmy niezmiernie szczęśliwi, że możemy Cię znowu – już po raz trzeci w ciągu siedmiu lat – przywitać wśród nas. Niezwykle miłe jest dla nas to, że przychodzisz dzisiaj jako pielgrzym, by świętować z nami milenium śmierci mego słynnego prekursora na praskim krześle biskupim, męczennika świętego Wojciecha. [...] Twoja dzisiejsza pielgrzymka śladami Wojciecha uświęca wzajemne połączenie miejscowych kościołów w obu naszych narodach. Tak, święci także dzisiaj łączą narody. Nasze święte więzi! Niezwykle nas cieszy, Ojcie Świąty, że Twoja wizyta stanowi w szeregu naszych spotkań nową okazję do tego, by przeżyć chwile braterskiej, hierarchicznej wspólnoty

Kościół uniwersalny w tej zbiorowości, skutecznej i pełnej miłości. Jesteś trwałym i widocznym źródłem i podstawą jedności biskupów“ [*Mám vás velmi rád. Promluvy Jana Pavla II. při návštěvě ČR 25. – 27. 4. 1997, 1997: 27*].

Kulminacją tej wizyty była niedziela 27 kwietnia 1997 roku, kiedy to w Pradze na Letnej odbyła się uroczysta msza święta z okazji samego milenium. Choć pogoda niezbyt temu sprzyjała, w tym eucharystycznym nabożeństwie wzięło udział wielu ludzi – w porównaniu ze Strahovem sprzed dwóch lat. Z pewnością było to spowodowane także tym, że przyjechała znacząca część wiernych z Moraw, a także ze względu na wielką charyzmę świętego Wojciecha, która przyciąga nie tylko ludzi mieszkających w Republice Czeskiej, ale też poza jej granicami. Jako miejsce, w którym odbywała się ta uroczystość, została być może symbolicznie wybrana przestrzeń leteńskich błoni, na których w trakcie listopadowych wydarzeń zgromadziła się duża część narodu, aby walczyć o swoją wolność. Dzisiaj, dokładnie w tym miejscu, lud ten dziękował razem z papieżem niestrudzonemu pastelowi, męczennikowi Wojciechowi za to, że razem ze świętą Agnieszką wyblągali dla niego ten specyficzny dar godny każdego człowieka. Ze słów przemówienia Jana Pawła II wybieramy:

„Dobry pasterz daje życie swoje za owce“ (*Jan 10,11*). Zgromadziliśmy się na tych rozległych błoniach, aby wspólnie zaśpiewać *Te Deum*, Ciebie, Boże, wielbimy, z okazji milenium od czasu, kiedy w najwyższej ofierze, ofierze własnego życia, narodził się dla nieba biskup praski święty Wojciech, głosiciel Ewangelii w sercu Europy i świadek Chrystusa. On, jako dobry pasterz, już od samego początku ofiarował życie swym owieczkom i definitywnie przypieczętował je męczeńską śmiercią wśród Prusów w czasach, gdy żyli jeszcze życiem pogańskim“ [*Mám vás velmi rád. Promluvy Jana Pavla II. při návštěvě ČR 25. – 27. 4. 1997, 1997: 77*].

Wszystko, co piękne, kończy się, aby znowu dało początek czemuś nowemu, może piękniejszemu. Po trzech spełnionych dniach radosnego spotkania nadeszła chwila pożegnania. Kraj goszczący Ojca Świętego otrzymał w ten sposób przestrzeń na zrealizowanie w praktycznym życiu tego, co usłyszał za pośrednictwem Jego Świątobliwości. W swoim końcowym przemówieniu Jan Paweł II podsumował poszczególne spotkania tak, jakby chciał pokazać, że każde z tych wyjątkowych miejsc, które odwiedził, było bliskie jego sercu. Jakże bardzo zależało mu na spotkaniu z człowiekiem, któremu poświęcił swój czas nawet w podeszłym wieku starca! (Porów. „Dla człowieka czas nie jest jakimś formalnym wymiarem, jest on konkretnie związany z rzeczywistością. Człowiek może „mieć” czas tylko wtedy, gdy znajduje w swoim otoczeniu rzetelnych mężczyzn i kobiet godnych zapamiętania i oczekiwań na przyszłość. Może się wydawać, że to paradoksalne, ale czas nie jest niezależny od naszych związków. Staje się oczywiste, że czas wolny, czyli czas, w którym jesteśmy wolni od związku, jest czasem bez znaczenia, że sens może mieć wyłąc-

nie czas poświęcony pracy. Sens ten bierze się stąd, że czas pracy ulokowany jest w związku, który jest określany przede wszystkim na podstawie pewnych osiągnięć, planowania, zmagania, potwierdzenia swojej kompetencji. Autorytety, które tak pojmują czas pracy, wprawdzie ograniczają czas jako taki, ale jednocześnie czynią go silnym i skutecznym przez to, że kształtują mentalność, styl życia i głębokie decyzje człowieka.“ [Grillo, 1999: 73].

Przecież każdy się liczy (porów. Łk 15,4). Były to właściwie ostatnie jego słowa, jakie wypowiedział na terenie Republiki Czeskiej, ponieważ ze względu na jego wiek i chorobę nie zostało mu umożliwione, aby odwiedził ponownie ten jego ukochany kraj. Jeżeli uważnie wsłuchamy się w ostatnie, oficjalnie wypowiedziane zdania tego niezapomnianego pielgrzyma, możemy w nich dostrzec także swoistą eschatologiczną wizję, która zapewnia nas, że jest ciągle z nami – także i na wieczności. Tym bardziej dostrzegamy głębię jego słów:

„Nadal mam przed oczami i w sercu zastępy, który towarzyszyły mej wędrówce: młodzież, która śpiewem i modlitwami wypełniła Wielki Rynek w Hradcu Kralowej, chorych oraz zakonników i zakonnice, które wypełniły bazylikę brzewnowskiego arcyopactwa. Jakże mógłbym zapomnieć o intensywnej duchowej atmosferze, która dzisiaj rano ożywiła eucharystyczne zgromadzenie na błoniach leteńskich i o właśnie zakończonej ekumenicznej modlitwie z braćmi innych kościołów chrześcijańskich i wyznań w katedrze świętego Wita, Waclawa i Wojciecha? Wam wszystkim należy się me serdeczne i szczere podziękowanie! Osobne wyrazy uznania pragnę złożyć panu, Panie Prezydencie, za przyjazne i łaskawe przyjęcie, jakiego zaznałem w trakcie swego pobytu w Republice Czeskiej. [...] Proszę Marię Pannę o ochronę dla was wszystkich i z miłością błogosławię was w imieniu Ojca i Syna i Ducha Świętego. Z Bogiem. Bardzo was kocham! Stale noszą was wszystkich w moim sercu!” [Mám vás velmi rád. Promluvy Jana Pavla II. při návštěvě ČR 25. – 27. 4. 1997, 1997: 109-111].

Niezapomniany i stale bliski

Chociaż Jan Paweł II odszedł z tego świata 2 kwietnia 2005 roku na drugi brzeg życia, który nazywamy niebem, to jednak nie można o nim zapomnieć. Nie tylko ze względu na długość jego błogosławionego pontyfikatu, ale przede wszystkim na jego osobowość, która wpisała się w serca ludzi z całego świata. Także miejscowy Kościół w Czechach nie zapomina o swoim uniwersalnym pasterzu, który głęboko kochał naród wielkich, kilkakrotnie już wspomnianych świętych, czemu dawał wyraz przy różnych okazjach. Jedno żywe wspomnienie podaje także praski kardynał Miloslav Vlk, który w czasie swej kreacji kardynalskiej wrażliwie dostrzegał, jak papież kocha “mały Kościół” w Czechach. Oto jego słowa:

„W tych dniach rzeczywiście zakosztowaliśmy tego, jak papież kocha nasz Kościół oraz cały nasz naród. Gdy stałem przy ołtarzu w bazylice świętego Piotra, bardzo jasno sobie uświadamiałem, że nie stoi tam na przykład kardynał amerykański, w zasadzie przedstawiciel wielkiego kontynentu, ani niemiecki lub francuski, jako przedstawiciele wielkich krajów; że stoi tam przedstawiciel małego Kościoła, małego państwa. A o tym z pewnością myślał także Ojciec Święty, gdy przesunął mnie na liście nowo mianowanych kardynałów na drugie miejsce – nie tylko dlatego, abym został wcześniej mianowany, ale też abym stanął obok niego w bazylice świętego Piotra. Uświadomiłem sobie, że to naprawdę duże wyróżnienie dla naszego małego Kościoła, zwłaszcza wtedy, gdy modlitwy wiernych o wstawiennictwo rozpoczęły się od czeskiej. W dodatku w chwili, gdy zakończyło się uroczyste nabożeństwo, a Ojciec złożył życzenia wszystkim nowym kardynałom, wprowadzano do niego czeską delegację, aby mogła go pozdrowić. Maksymalnie wychodził nam na rękę. Gdy pojawiło się niebezpieczeństwo, że z powodu przepełnionego programu mogłoby dojść do tego, że pielgrzymi z Republiki Czeskiej nie spotkają się z nim osobiście, przesunął naszą audyencję jeszcze na ten wieczór, co z pewnością rzadko się zdarza. Muszę też powiedzieć, że chociaż już wcześniej przeżyłem kilka audyencji u niego, żadna nie była taka, jak ta. W jej trakcie powstała naprawdę rodzinna atmosfera, co było dla mnie czymś niepowtarzalnym; dostrzegałem w tym nadzwyczajną, wyjątkową miłość Ojca Świętego do naszego narodu. Gdy się z nami żegnał, żegnał się właściwie trzykrotnie; widać było, że czuje się dobrze wśród nas i że nie spieszo mu do odejścia. To wszystko stanowi dowód na to, że papież naprawdę kocha czeski Kościół i czeski naród“ [Pirnosová, 2002:135-136].

Jak konkretnie ludzie w Republice Czeskiej nie zapominają o wielkim, obecnie już beatyfikowanym Janie Pawle II? Przede wszystkim odbierają go jako wielki wzór tego, jak osiągnąć wieczny cel, który nie jest wcale łatwy – chodzi przecież o decyzje na przestrzeni całego życia, kiedy dzień w dzień wybieramy między dobrem i złem. Z drugiej strony chodzi o najważniejszą sprawę w życiu doczesnym, czyli o osiągnięcie świętości nie tylko w samym sobie, ale w Jezusie Chrystusie! W tym przychodzą nam z pomocą nasi święci (błogosławieni) przyjaciele, wśród których z radością odkrywamy także i polskiego wyznawcę wiary. Być może właśnie w tym moglibyśmy wzywać tego mieszkańca niebios, aby przy Tronie Bożym wybłagał dla nas tak potrzebne dary i łaski służące do właściwego zrozumienia tajemnicy życia Bożego w nas. Tylko na podstawie tej prawdy jesteśmy w stanie wyznawać wiarę tak, jak czynił to nasz polski brat.

W celu urozmaicenia, ale też wykazania, w jaki sposób rozmyśla współczesny człowiek, opowiem jedną historię, która wydarzyła się w trakcie spotkania wiernych z okazji beatyfikacji Jana Pawła II. Zapytałem wtedy pięćdziesięciosobowej grupy, zróżnicowanej pod względem wieku, ale też zawodu, kto z nich chciałby zostać beatyfikowany tak, jak Ojciec

Święty, którego Kościół stawiał za swój wzór. Zgłosiła się wtedy tylko jedna dziesięcioletnia dziewczynka, która powiedziała, że chciałaby kiedyś zostać świętą. Wtedy zrozumiałem, że bycie świętym jest dla człowieka XXI wieku raczej trudne, że boi się stać pośmiewiskiem dla innych. A może jesteśmy tak "skromni", że tę cechę pozostawiamy dla innych? Jakże ważne jest to, abyśmy właściwie zrozumieli to znaczenie, przecież bez świętości nie można na podstawie łaski Bożej osiągnąć życia wiecznego, czyli pójść do nieba. Być może wtedy będziemy się bardziej cieszyli lub dosłownie pragnęli wiecznej obecności miłości Bożej w nas. Bardzo ładnie odnoszą się do tej kwestii także następujące zdania, które przy użyciu zrozumiałych słów wyjaśniają istotę doskonałości. Pozwólmymy, by nas zainspirowały – jednocześnie możemy w tych wierszach rozpoznać nadal bliskiego i niezapomnianego następcę Piotra, Karola Wojtyłę:

„Święci oddziałują wyjątkowym czarem. Skromność i bezinteresowność czyni ich małymi, dobrowolne ćwiczenia ascetyczne i wysokie stopnie modlitwy zmuszają nas do szacunku, ale też nas zniechęcają. Wydaje nam się, że świętość jest przeznaczona wyłącznie dla doskonałych lub dla dziwaków. Przy tym święty Paweł powszechnie nazywał chrześcijan „świętymi”, chociaż znał ich ludzką słabość, włącznie z własną. Święci są adresatami listów do Rzymian, Koryntian, Efezjan i Kolosan. Świętymi są też chrześcijanie gminy jerozolimskiej, którym Paweł przynosi w ich biedzie pieniądze zebrane w Macedonii i w Achai (porów. *Rzym* 15,25-26). Zdaniem Pawła nie jesteśmy świętymi dlatego, że jesteśmy wyjątkowo doskonałymi ludźmi, ale dlatego, że Bóg nas powołał, że Bóg objawił się nam w Jezusie Chrystusie i darował nam wiarę w niego. Jesteśmy święci dlatego, że Bóg nas umiłował, przebywa w nas za pośrednictwem swego Ducha i uzdatnia nas w miłości. Świętość jest owocem wyzwolenia od grzechu. Naszą świętość poprzedza miłość Boża. Nasze życie ma być odpowiedzią na tę miłość, nasze życie ma odpowiadać naszemu powołaniu i świętości, podarowanej przez Boga. Jezus poświęcił się dla nas, abyśmy i my byli uświęceni w prawdzie (porów. *Jan* 17,19). Świętość jest na wskroś Bożą cechą. Bycie boskim oznacza bycie świętym. Bóg stał się człowiekiem, aby obdarzył go udziałem w swoim życiu i w swej sławie, aby go nieomal ubóstwić i uświęcić. Z tego wynika właściwa ludzka godność. Świętość jest naturalnie powiązana z doskonałością. Ponieważ powinniśmy być doskonali jak nasz Ojciec Niebieski (porów. *Mt* 5,40), a także miłosierni jak On (porów. *Lk* 6,36). Przecież Bóg jest miłością. Jego świętość przejawia się za pośrednictwem jego miłości do nas, ludzi, a miarą świętości jest właśnie miłość, jak przypomina św. Paweł w swoim hymnicznym stylu w wielkiej pieśni miłości (porów. *1 Kor* 13). [...] Każdy chrześcijanin otrzymał misję wydania świadectwa miłości Bożej, która w nim przebywa. Świadectwo to nie będzie się różniło tylko w zależności od charakteru, ale też w zależności od tego, jakie wyzwania przedstawiają dla człowieka pewne czasy lub epoki. Nie

możemy po prostu naśladować świętych, ale jesteśmy wezwani, by zostać świętymi naszych czasów“ [Notker, 1997].

W związku z tym tematem rozważamy, w jaki sposób postrzegamy a jednocześnie także widzimy współczesnego człowieka “w najlepszej formie” człowieczeństwa, który dzięki temu staje się dla nas niezapomnianym. Z pewnością nie może być tutaj miarą wyłącznie skuteczność – w tym sensie, w jakim oceniamy ją przy użyciu naszych ludzkich zmysłów, gdy koncentrujemy się na pozytywnej wydajności. W oczach Boga wielkość każdej jednostki jest postrzegana z innej perspektywy, w której przeważa poziom transcendentalny, mierzony przede wszystkim z zamysłem uświęcenia w kontekście jedyne Zbawiciela Świata, którym jest Jezus Chrystus. Zadajmy sobie wspólnie istotne pytanie: które wydarzenie w życiu Syna Bożego możemy postrzegać jako najbardziej heroiczne? Była nim chwila jego bolesnego ukrzyżowania, która dla wielu jest nieustannie niezrozumiała. Jednocześnie nieustannie wyzwaniem stanowi fakt, że w najwyższym bólu, niezrozumieniu i porzuceniu przez swoich najbliższych rodzi się niezastąpiony egzystencjalny element nowego początku, zainicjowany przez serce wiary u wskrzeszonego Mistrza.

Warte uwagi jest też kolejne wspomnienie dzisiaj już emerytowanego arcybiskupa prańskiego Vlka, który rozpoznał w papieżu Janie Pawle II człowieka połączonego z Chrystusem, potrafiącym wznosić niewzyciężone mosty między niebem a ziemią. Na tym polegała jego wielka i nieraz niezastąpiona siła, z którą jako następca św. Piotra potrafił stawiać ludzkość przed obliczem Bożym:

„Na pytanie, kiedy widziałem papieża najsilniejszego i największego, odpowiedziałbym bez wahania: wtedy, gdy po raz pierwszy zobaczyłem go idącego o lasce, wysiadającego na lotnisku w Zagrzebiu: On – człowiek silny fizycznie, sportowiec, taternik, tutaj cierpi! Pojawia się w drzwiach samolotu na oczach obecnych i w obiektywach kamer z całego świata jako człowiek o lasce! Papież chory, niosący krzyż jest najsilniejszym papieżem, żywym znakiem dla Kościoła, życiem na świeczniku dla całego świata. Gdy ludzie patrzą na papieża pogrążonego w modlitwie, na uboczu i wśród tłumów, rozumieją bez komentarza, gdzie znajduje się źródło jego siły, która umożliwia mu nieść ciężar urzędu, znosić niewyobrażalny nacisk zastępów, które wołają go i wyciągają do niego ręce, gdy “pochlaniany” przez tłum wystawia się też na niebezpieczeństwo... Nieodłącznym elementem jego życia i modlitwy jest maryjna pobożność. Cechuje ona nie tylko każdy krok, ale też każdy wiersz jego przemówień i pism“ [Vlk, 2013].

Zakończenie

Gdybyśmy mieli podsumować przekaz polskiego, błogosławionego papieża w jednej, scalonej myśli, nie musielibyśmy szukać zbyt długo. W jego adhortacji *Ecclesia in Europa* znajdujemy przesłanie, które możemy zastosować ku zapewnieniu lepszej przyszłości nas

wszystkich. Chodzi o postawę wierności, która koncentruje się na dochowaniu wierności ewangelii Jezusa Chrystusa. Sam fakt żywej wiary i jej nieustanne przekazywanie może w nas rozwinąć łaskę szczęśliwej przyszłości, która mieści się w jedynym i niezmiennym Zbawicielu. Wskazujemy więc na niego świadectwem naszego różnorodnego życia, aby niezniszczalna i prawdziwa nadzieja rozświetliła każde miejsce ludzkiej istoty, która powstała na podobieństwo swego Stworzyciela (porów. *Rdz 1,26*). O to bardzo wyraźnie chodziło także uniwersalnemu biskupowi tych czasów, Janowi Pawłowi II, który u schyłku swego życia napisał te słowa:

„*Aby można było głosić Ewangelię nadziei, konieczna jest niezłomna wierność tejże Ewangelii. Nauczanie Kościoła zatem we wszystkich swych formach musi być zawsze skoncentrowane na osobie Jezusa i winno coraz bardziej kierować ku Niemu. Trzeba czuwać, by był On przedstawiany w całej pełni: nie tylko jako wzorzec etyczny, ale przede wszystkim jako Syn Boży, jedyny i niezastąpiony Zbawca wszystkich, który żyje i działa w swoim Kościele. Aby nadzieja była prawdziwa i niezłomna, całościowe, wyraźne i odnowione głoszenie Jezusa Chrystusa zmartwychwstałego, zmartwychwstania i życia wiecznego musi stanowić priorytet działalności duszpasterskiej najbliższych lat. Choć Ewangelia, którą należy głosić, jest ta sama w każdym czasie, różne są sposoby jej głoszenia. Każdy zatem wezwany jest do „proklamowania“ Jezusa i wiary w Niego we wszelkich okolicznościach; do „przyciągania“ innych ku wierze, przez postępowanie w życiu osobistym, rodzinnym, zawodowym i wspólnotowym w sposób odzwierciedlający Ewangelię; do „promieniowania“ radością, miłością i nadzieją, aby liczni ludzie, widząc nasze dobre czyny, chwalili Ojca, który jest w niebie (porów. *Mt 5,16*), tak by zostali „zarażeni“ i pozyskani; by stali się „zaczynem“, który przemienia i pobudza od wewnątrz każdy wyraz kultury“ [Jan Paweł II, 2003: 64-65].*

Literatura

- [1] Baláž, M., *Duchovné vedenie v kontexte pastorálnej teológie*, in *Duchovné vedenie v kňazskej službe*, Navarrská univerzita Pamplona – Diecézna komisia na prípravu Jubilejného roka 2000 v Trnave, Trnava 1999.
- [2] Dolista, J., *Perspektivy naděje*, Cesta, Brno 1997.
- [3] Frossard, A., *Portrét Jana Pavla II.*, Zvon, Praha 1990.
- [4] Gantin, B., *Služba Petrova nástupce a jednota společenství biskupů*, in 25. *Výročí pontifikátu papeže Jana Pavla II.*, ČBK, Praha 2004.
- [5] Grillo, A., *Tempo, lavoro e festa cristiana in epoca postmoderna*, in Alacevich, F., Zamagni, S., Grillo, A., *Tempo del lavoro e senso della festa*, EDIZIONI SAN PAOLO, Cinisello Balsamo 1999.
- [6] Hlad, L., *Predpoklady autentickej viery v podmienkach pokoncilového západného kresťanstva*, in *Sloboda, viera, autenticita*, UKF, Nitra 2011.

- [7] Jan Paweł II., Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa*, AAS 95 (2003) 649-719, polskie tłumaczenie: *Jezus Chrystus żyjący w swoim Kościele źródłem nadziei dla Europy*, TUM, Wrocław 2003.
- [8] Jan Paweł II., Encyklika *Redemptor hominis*, AAS 71 (1979) 257-324, polskie tłumaczenie: *Odkupiciel człowieka*, TUM, Wrocław, 1994.
- [9] Jan Pavel II., *Promluva při mši svatě na Stadionu desetiletí ve Varšavě 17. června 1983*, in *Na minutu s Janem Pavlem II., Hledání naděje*, KN, Kostelní Vydří 2006.
- [10] *Jan Pavel II. v Československu 21. – 22. dubna 1990, Projevy, promluvy, poselství*, Zvon, Praha 1990.
- [11] Jan Pavel II., *Vstaňte, pojďme*, KN, Kostelní Vydří 2004.
- [12] Judák, V., *Na cestě k všednému dnu*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2004.
- [13] Manzone, G., *Antropologia ed etica sociale*, PUL, Roma 2003.
- [14] Maturkanič, P., *Biskup Josef Hlouch. Pastorační význam jeho činnosti*, CMBF, Bratislava 2007.
- [15] Maturkanič, P., *Kvalita života manželského a rodinného a jeho důležitost v současném světě*, in *Kvalita života člověka v sociálních, medicínských a edukačních aspektech*, Riječki nakladni zavod, Rijeka 2010.
- [16] *Mám vás velmi rád. Promluvy Jana Pavla II. při návštěvě ČR 25. – 27. 4. 1997*, Zvon, Praha 1997.
- [17] *Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve*, KN, Kostelní Vydří 2007,
- [18] Notker, W., *Úvod*, in Schaubert, V., Schindler, H. M., *Rok se svatými*, KN, Kostelní Vydří 1997, VI..
- [19] Pirnosová, B., *Koho má za zády?* Nové Město, Praha 2002.
- [20] Sapienza, L., *Muž Boží*, MCM, Olomouc 2009.
- [21] Sobór Watykański II., *Lumen gentium*, AAS 57 (1965) 5-71, český překlad SOBÓR WATYKAŃSKI II., Pallottinum, Poznań 1967.
- [22] Stanček, L., *Zastavenie nad slovom*, Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtášáka, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 2007.
- [23] Šurab, M., *Aby nás radi počávali*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2004.
- [24] Vlk, M., *Slovo kardinála Miloslava Vlka, pražského arcibiskupa a českého primase u příležitosti 80. narozenin Jana Pavla II.*, [online] 2013 [cyt. 7 stycznia 2013] Tekst dostupný na stronie <<http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=44>>.
- [25] Vlk, M., *Ve službě evangelia*, Zvon, Praha 1997.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 291-297]

Krystyna Teresa Panas

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

Psychologiczne wymiar śmierci i umierania aspekty

The psychological aspects of dying

Keywords: *Death, death, psychological*

Summary

Death is an inherent aspect of human life. We can talk about it in terms of philosophical, cultural, religious, and medical. However, the discourse about death is difficult, carries a subjective view and reference. The vision of dying and death, from a psychological point of view, dictates the conditions that must be complied within order to treat it subjectively, not objectively. In practice, the psychological important it becomes appropriate to prepare to relive the death of their loved ones.

Jaka będzie
owa chwila ostatnia
między opadającą kurtyną
a wyzywającą ciszą widowni?

Zbigniew Herbert (2000)

Człowiek to ciało, krew i tchnienie,
a jednostkowa nieśmiertelność
możliwa jest tylko w pamięci innych

John Bowker (1996)

I

„Umiera człowiek, ale pozostaje po nim słowo, specyficzny dla niego gest, klimat uczuciowy, który wokół siebie roztaczał, a więc jego jakby symbole, które zostały swego czasu rzucone w świat otaczający i w tym świecie się zatrzymały, podczas gdy ciało przestało istnieć” Antoni Kępiński(2002).

Śmierć jest nieodłącznym aspektem życia ludzkiego. Możemy o niej mówić w aspekcie filozoficznym, kulturowym, religijnym, czy medycznym. Jednak dyskurs na temat śmierci jest trudny, niesie ze sobą subiektywne spojrzenie i odniesienia.

Ale jak można mówić o śmierci i umieraniu. Jakie cisną się na usta pytania. W jakim celu pojawia się, po co jest nam potrzebna. Jaki jest jej sens. Pytań tych można mnożyć, a i tak nigdy nie damy i nie dostaniemy właściwych odpowiedzi. Odpowiedzi, które nas zadowolą, z którymi każdy się zgodzi. Język, którym posługujemy się opisując kres życia, porusza się w sferze, której właściwa jest bolesna nieprecyzyjność i omylność. Ważne natomiast jest nie rozprawianie o sensowności czy nie, śmierci, ale jej upodmiotowienie. „Jeśli mówimy, że śmierć zabija i stąd pojawia się ból jaki rodzi, to musimy zrozumieć jakie zachodzą transakcje między śmiercią a umierającym i śmiercią a osobami bliskimi umierającego” [Vovelle, 2004]. Jak pisze Panas [2005: 62] Osoba... „podlega umieraniu, powolnemu dochodzenia do granicy, nie zaś do śmierci, gdyż tej nie sposób wyrazić. Śmierć podmiotu pozbawiona jest niedoli umierania, staje się rozkoszą prowadzącą do ekstazy, jak pisał Barthes. Osoba nic nie może powiedzieć o swojej śmierci, może tylko mówić o umieraniu; podmiot odwrotnie. Dlatego też śmierć da się opisać wyłącznie, gdy dokona się Łotmanowskiego kompromisu z kodem: wszystko co o niej powiemy, będzie funkcją przyjętych konwencji; o umieraniu natomiast można mówić „prawdziwie” i pełnie.

W konsekwencji wtedy gdy „ja” będzie mówić o sobie samym, nigdy nie powie o swojej śmierci, jedynym zaś, czego doświadczymy, będzie docieranie wraz z nim do granicy, za którą jest już tylko cisza, absolutna cisza”.

II

Śmierć i choroby są osią konstrukcyjną wielu arcydzieł powstałych na przestrzeni wieków. Taniec śmierci „Dance macabre” jest figurą niby codzienną, a jednak przez całe

stulecia wzbudza u ludzi ogromny strach. W kręgu zachodniej literatury współczesnej mieści się Czarodziejska góra Tomasza Manna, czy opowiadania Jarosława Iwaszkiewicza. Przypomnieć warto również Inny Świat Gustawa Herlinga Grudzińskiego czy Opowiadania Tadeusza Borowskiego.

W liryce obecność Tanatosa jest jeszcze wyrazistsza. Można mówić wręcz o dominacji tej tematyki w niektórych okresach literackich, na przykład w średniowieczu lub baroku. Przykładem są niewątpliwie Treny Jana Kochanowskiego, a w poezji współczesnej np. twórczość Bolesława Leśmiana [Goworski, 2013] czy Zbigniewa Herberta. Śmierć była również inspiracją (wymienię niektórych) dla malarzy: Hans Memling Sąd Ostateczny; Tycjan Śmierć Akteona, Pieter Bruegel Triumf śmierci; rzeźbiarzy: Michał Anioł Pieta, Grupa Laokona; muzyków: Franz Schubert Śmierć i Dziewczyna; Wolfgang Amadeusz Mozart Requiem, Fryderyk Chopin Marsz żałobny, czy twórczość Krzysztofa Pendereckiego – m.in. Polskie Requiem, Tren – ofiarom Hiroszimy, Lacrimosa.

Twórca psychoanalizy Zygmunt Freud wykorzystał w swojej teorii popęd śmierci Thanatos w opozycji do popędu życia Erosa uważając, że chociaż obydwa są w opozycji, to zarazem uzupełniają się i egzystują w życiu każdego człowieka.

III

Każda choroba i umieranie niesie ze sobą ból i wstyd, agresję i żal, zaprzeczanie czy targowanie się. W czasie choroby, a w szczególności choroby terminalnej, mamy do czynienia z czystym rozgraniczeniem między jej przedmiotowością: choroba i walka z nią, niezbędny sprzęt medyczny, który w magiczny sposób ma odpędzić wroga, szpital i w nim łóżko chorego, a podmiotowością czyli uwzględnieniem emocji, uczuć, postaw, zachowań osoby chorej, umierającej i jej najbliższych. Nie chcę polemizować, które z tych podejść jest trafniejsze. Ja uważam, że i jedno i drugie jest ważne, o ile zachowane są proporcje. W kampanii śmierci, która jest okrutna i nie wszyscy ją akceptujemy, należy jednak zwracać uwagę na człowieka i jego człowieczeństwo. Walkę ze śmiercią zawsze przegrywa człowiek. Co wtedy czuje, o czym myśli, z kim się żegna, kogo przeprasza lub nie, czy jest zadowolony ze swego życia? Jakie jest jego ostatnie spojrzenie na życie, ostatnie pożegnanie z przedmiotami i ludźmi, ostatnie podziękowanie?

Niewątpliwie na pierwszy plan wysuwa się tu smutek i jego percepcja.

Perspektywa i percepcja śmierci jest różna: śmierć na wojnie, śmierć w wypadku, śmierć przedstawiana w dziełach sztuki, śmierć przyjaciół, śmierć bliskich, rodziców, dzieci, rodzeństwa, małżonków. Śmierć przedmiotowa i podmiotowa. Konotacja jej bywa w większości negatywna. Śmierć straszna, bezduszna, niepotrzebna, bezsensowna, ostateczna, nie w tym czasie, za wcześniej, za późno.

IV

Oglądanie i doświadczanie śmierci nie jest łatwe. Nierefleksyjna reakcja człowieka opiera się jedynie na tym co widzi i ujawnia się przede wszystkim w mowie potocznej. Refleksja nad śmiercią dotyczy naszej świadomej postawy. Jak pisze Josef Pieper [1970: 69] „istnieje tutaj możliwość fałszywej, nieadekwatnej odpowiedzi”. Nasze osobowe JA nie może pogodzić się z utratą. Dlatego też z punktu widzenia psychologicznego należy właściwie przygotować człowieka do spotkania z tajemnicą śmierci, towarzyszyć umierającemu.

Kluczowego znaczenia nabierają pytania: Czym jest śmierć w mojej percepcji? Czy istnieje jakaś nadzieja sięgająca poza granice śmierci? Mając pewność konieczności śmierci, jaką postawę wobec niej powinniśmy zajmować? Skąd i co wiemy o śmierci, i w jaki sposób się o niej dowiadujemy Scherer (2008).

Nie będzie tu odpowiedzi na pytania medyczne. Pochylę się natomiast nad stroną psychologiczną.

V

Bardzo ważna w czasie umierania czy śmierci jest postawa personelu medycznego: lekarzy, pielęgniarek, personelu pomocniczego. Ważny dla umierającego i jego rodziny jest szacunek jaki im się okazuje. Wzór osobowy lekarza, lekarza idealnego, lekarza samarytana, takim jak chociażby był Antoni Kępiński. On uczył przez wiele lat podejścia do chorego. Świadczą o tym jego książki, a prof. Maria Orwid w prywatnej rozmowie o Profesorze mówiła, że starał się dostrzec w każdym chorym i umierającym dobro, na każdym kroku okazywał szacunek, uczył się od chorych pokory.

Tak, lekarz ma posiadać delikatność, umiejętność obserwacji, empatii, współ- odczuwania, dar współ-uczestniczenia w najtrudniejszym momencie życia i śmierci.

Krystyna de Walden-Gałuszko (1996) w swojej książce *U kresu* zwraca uwagę na personel średni opiekujący się chorymi terminalnymi. Autorka uważa, powołując się na badania, że młode pielęgniarki z małym doświadczeniem i nieustabilizowanej sytuacji rodzinnej najtrudniej radzą sobie ze stresem. Lepiej adaptują się natomiast starsze, mające duże poczucie bezpieczeństwa w rodzinie i doświadczenie w wykonywanej pracy. Trudności mogą pojawić się także wtedy, gdy personel nie potrafi ustalić granicy między zaangażowaniem emocjonalnym a zachowaniem psychicznego dystansu do umierania i śmierci oraz usilnych żądań bliskich umierającego, aby go ratować. Problemy mogą być związane również ze stosowaniem mechanizmów obronnych (negatywnych) przez personel i postaw negatywnych wobec chorych i ich rodzin. Niezmiernie ważnym problemem jest możliwość pojawienia się wypalenia zawodowego całego personelu. Superwizja i

aktywna profilaktyka, według autorki U kresu, jest propozycją dla budowania postaw pozytywnych i uczenia się uaktywniania pozytywnych mechanizmów obronnych.

VI

Osoba odchodząca potrzebuje ciszy, spokoju, skupienia, odizolowania od innych chorych. Ważnym elementem jest kontekst umierania czyli zapewnienie godnych warunków w jakich człowiek umiera. Egzystencja jego na tym świecie dobiega końca. Sam może boi się rozmawiać z najbliższymi o pogodzeniu się z Bogiem i tu potrzeba wielkiej delikatności i umiejętności rozmowy z nim o spotkaniu z kapłanem. Dla osób wierzących jest to wkroczenie na drogę pojednania ze Stwórcą. Ale jak wielkiej odwagi potrzeba, aby otwarcie rozmawiać o kresie życia, poruszać problemy eschatologiczne, modlić się przy łóżku, mając w świadomości, że otaczają nas inni chorzy, lekarze, pielęgniarki, personel pomocniczy!

W rodzinach chorych pojawiają problemy z komunikacją. Paradoksalnie trudniej rozmawiać, gdy więzi emocjonalne są bardzo silne. Pojawiają się bariery językowe, język symboliczny lub aluzyjny, wzbraniamy się przed otwartym sposobem porozumiewania. Bliscy stosują wiele mechanizmów obronnych, szczególnie zaprzeczania czy racjonalizacji. Człowiek umierający czuje i widzi trudności najbliższych i nie chcąc ich martwić, niepokoić, często może pozostawać osamotniony, zamyka się w sobie i ze sobą. I chociaż każdy z nas sam musi wejść na tę trudną drogę, to obecność, bliskość osób kochanych i kochających jest niezbędna dla obu stron „teatru śmierci”.

VII

Lęk osób towarzyszących umierającemu jest ogromny. Wsparcie psychiczne dla nich jest wtedy nieodzowne. Rodzinę należy przygotować na odejście najbliższej osoby. Rola personelu medycznego jest wówczas nieodzowna. To on wie kiedy zaczyna się agonia, jakie zabiegi – wymuszane przez rodzinę mogą utrudniać umieranie i dlatego nie można w nieskończoność podtrzymywać funkcji życiowych organizmu. Krystyna de Walden-Gałuszko (s.113) podaje, że „trzeba uczyć rodzinę opieki podczas umierania: przekonać o potrzebie spokoju i ciszy, o podawaniu środków przeciwbólowych do końca, o spokojnej obecności przy umierającym (bez narzucania się mu się, przywoływania, płaczu)”. Poczucie bezradności i nieświadomości należy zastąpić dotykiem, który jest najdłużej odbieranym przez człowieka zmysłem.

VIII

Żałoba po śmierci osoby bliskiej, według Elisabeth Kubler-Ross (2007) może przebiegać w następujących po sobie fazach: zaprzeczenie, negacja, izolacja; gniew; targowanie

się / negocjacje; depresja; akceptacja. (Według przytaczanej autorki podobnie ujawniać się może proces adaptacji do choroby).

Obecność zaprzeczenia jako mechanizmu obronnego pozwala na mobilizację innych metod obronnych, które są specyficzne dla każdego człowieka przeżywającego kryzys.

W czasie gniewu pojawiają się reakcje buntu, agresji, emocje skierowane mogą być na przypadkowe osoby, pojawia się postawa roszczeniowa, „dlaczego ja?”, „dlaczego mnie to spotkało”, „dlaczego mnie zostawiłeś, zostawiłaś”.

Etap targowania się, negocjacji dotyczy Boga, najbliższego otoczeniem, czy nawet zmarłego.

Na etapie depresji osoba zaczyna dopuszczać do siebie świadomość śmierci, narastają w niej emocje negatywne. W tym etapie zauważa się dwa typy depresji:

- depresję reaktywną, która dotyczy strat mimowolnych, żal za to co nie zostało zrobione, wypowiedziane, zapomniane, zepchnięte, często- szczególnie w związkach długotrwałych - jest to podsumowanie życia, bilans, który w danej chwili nie wypada korzystnie dla żyjącego. Ten etap łączy się z bardzo żywymi emocjami i ekspresją zewnętrzną;

- depresję przygotowawczą, która dotyczy przyszłości, akceptacji strat przyszłych (tego, czego sam/sama nie zdążyć zrobić, naprawić, przygotować), osoba zaczyna wówczas godzić się z nieuniknioną rzeczywistością. Ten etap jest wyrazem wyciszenia emocji.

Etap pogodzenia charakteryzuje się pojawieniem spokoju, oczekiwania przyszłości, zwróceniem ku otoczeniu, zainteresowaniem rodziną i najbliższymi.

Powyższe fazy pojawiają się i trwają w czasie bardzo subiektywnie. Trzeba więc umieć być z osobami w żałobie. Nie pocieszać, nie tłumaczyć, nie skracać czy wydłużać żałoby, nie pisać scenariuszy na każdy dzień, pozwolić na uzewnętrznienie uczuć, pożegnanie z najbliższym.

IX

Żałoba racjonalna, widziana przez otoczenie i jemu pokazywana ujawnia się poprzez ubiór, okazywanie lub nie żalu, smutku, przyjęte kulturowo słownictwo (wdowa, wdowiec). Percepcja żałoby odbywa się w czasie osobistym i/lub społecznym poprzez rytuały (odwiedzanie grobu, rozmowy z nieżyjącym, pisanie listów), konwenanse, modele kulturowe. Często oczekuje się na przyzwolenie społeczne lub na jego brak w stosunku do zachowania osoby w żałobie. Nie zwracanie uwagi na przyjęte zasady, normy jest często tłumaczone albo zaprzeczaniem bólu psychicznego, albo ignorowaniem przekazów kulturowych.

X

Jak pomagać?

Odpowiedź na to pytanie jest bardzo trudna. Wymaga skonfrontowania, zastanowienia się nad własnymi emocjami i postawami wobec śmierci. Często wiemy teoretycznie co powiedzieć, jak się zachować. W sytuacji bezpośredniego zetknięcia z osobą przeżywającą żalobę brakuje nam odwagi, słów, wiedzy, pojawia się lęk przed naruszeniem granic cierpiącego. Należy więc być uważnym i życzliwym, pozwolić na ujawnienie bólu, lęku i złości; nauczyć się rozmawiać o stracie bliskiej osoby, o śmierci i czasie po śmierci z małymi dziećmi, młodzieżą, dorosłymi, wierzącymi czy niewierzącymi.

BYĆ Z OSOBĄ CIERPIĄCĄ - NA JEJ ZASADACH, TAK JAK ONA CHCE I POTRZEBUJE.

Bibliografia

- [1] Bowker, J., *Sens śmierci*, PIW, Warszawa 1996,
- [2] Herbert, Z., *Ostanie słowa*, „Zeszyty Literackie”, 2000, nr 72
- [3] Goworski, A., *Syndrom zamknięcia – literatura jako forpoczta fizjologii (w): Wynaturzenie. Literatura. Kultura. Język. Translatoryka*, Gdańsk 2013 (publikacja w druku).
- [4] Kępiński, A., *Lęk*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2002
- [5] Kubler-Ross, E., *Rozmowy o śmierci i umieraniu*, Wydawnictwo Media Rodzinie, Poznań 2007
- [6] Panas, P., *Cieniem nakryci po oczy. Śmierć i jej postacie w twórczości Zbigniewa Herberta*, (w): *Czułość dla Minotaura*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Warszawa –Lublin 2005
- [7] Pieper, J., *Śmierć i nieśmiertelność*, Wydawnictwo Editions du Dialog, Paris 1970
- [8] Scherer, G., *Filozofia śmierci od Anaksymandra do Adorno*, Wydawnictwo WAM 2008
- [9] Vovelle, M., *Śmierć w cywilizacji Zachodu*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2004,
- [10] De Walden-Gałuszko, K., *U kresu. Opieka psychopaliatywna, czyli jak pomóc choremu, rodzinie i personelowi medycznemu środkami psychologicznymi*, Wydawnictwo Medyczne MAKmed, Gdańsk 1996

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 299-306]

Świetłana Pożyczka

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

Placówki oświatowe jako element kształcenia i wychowania medialnego młodego pokolenia

***Educational institutions as part
of the education and upbringing of mediayoung people***

Keywords: *media, media education, educational institutions preparing for the media education*

Summary

In this article, presented educational functions of media, influence of media, with particular reference to of their influence on behavior young people. In, addition, discussed about exploiting new media, as well as information technology in didactics. Author presented important task of an educational institutions, which is preparing the younger generation for the media education, that is bringing to the due receipt and exploiting media.

Współczesne media przypominają czasem narkomana - tak jak on, żeby istnieć, musi pobierać narkotyki, tak one, żeby utrzymać się na rynku, muszą wstrzykiwać w swoje żyły coraz więcej szoku, wstrząsu, horroru.

Ryszard Kapuściński

Nikt już dziś nie kwestionuje, że media i rozwój nowych technologii komunikowania, zmieniają codzienne życie młodzieży oraz sposób, w jaki postrzegają oni otaczający świat. W rękach młodych nowe technologie stają się narzędziami uczenia, budowania bliskich relacji, tworzenia tożsamości oraz pogłębiania życiowych pasji.

Czasami jednak można odnieść wrażenie, że media rywalizują z rodziną, szkołą, kościołem. Z jednej strony pozwalają na obcowanie z kulturą, poszerzają wiedzę, dają nieograniczone możliwości zdobywania informacji. Z drugiej zaś potrafią wyrządzić poważną szkodę, prezentując niewłaściwą, a nawet wręcz wypaczoną wizję rodziny, życia, religii i moralności.

Jak zmienia się życie codzienne, gdy do gry wchodzi nowe media? Nabiera niespotykanej wcześniej intensywności. Kontakty twarzą w twarz zostają wzbogacone o uwagę, poświęcaną sobie przez telefony komórkowe, komunikatory internetowe, serwisy społecznościowe i blogi. Na fizyczną przestrzeń bezpośrednich kontaktów nakłada się cyfrowa przestrzeń przepływu informacji, treści i emocji, do której zawsze można się wpiąć za pomocą przenośnych gadżetów. Dzięki temu po szkole można pozostać w kontakcie - zeszyt z zadaniem domowym leży koło komputera, na którym toczy się jednocześnie kilka rozmów ze znajomymi - a na imprezie być blisko kogoś, nawet gdy jest się daleko. Nieustannie połączeni i podłączeni [Halawa, 2012].

Media stanowią nieodłączną część kultury współczesnej, odgrywają również ważną rolę w życiu młodzieży, a więc i oddziałują na nią w przeróżny sposób.

Media masowe są pośrednikiem w przekazywaniu komunikatu od jego twórcy do odbiorców (wizualizacji, słuchaczy, czytelników, użytkowników Internetu). Media jako pośrednicy występują w roli *gate-keeperów*, czyli selekcjonerów informacji; przetwarzają otrzymane źródła informacji w obraz i tekst, które następnie trafiają do odbiorcy. Słowa lub wypowiedzi mogą być skrócone i wyrwane z kontekstu, można do nich dodać opinie lub fakty, własną interpretację. To samo wydarzenie można w różny sposób naświetlić, inny element uwypuklić [Dobek-Ostrowska, 2009: 62-63].

Małgorzata Więczkowska, pedagog i medioznawca, podkreśla: „Na naszych oczach dokonuje się ogromna mentalna przemiana, polegająca na zastąpieniu kultury słowa – kulturą obrazu. Nowe media są niewymagające, a jednocześnie kuszą swoją interaktywnością: każdy może zostać nie tylko ich odbiorcą, ale i twórcą. Interaktywność nowych mediów dotyczy wielu ich form, nie tylko Internetu (forów i grup dyskusyjnych, portali społecznościowych), ale także telewizji czy radia (programy oparte na telefonach czy ankietach przeprowadzanych wśród odbiorców) [Kruszyńska, 2012].

Człowiek swoje postawy kształtuje za pomocą trzech mechanizmów – naśladowując, identyfikując się i modelując. We współczesnym świecie modelami zachowań, wzorami

stają się obecnie nie tylko realnie istniejące obok młodego człowieka osoby, ale również te z kolorowej prasy, ze szklanego ekranu, literatury czy wirtualnej rzeczywistości.

Po raz pierwszy w dziejach ludzkości dzieci uczą swoich rodziców korzystania z codziennym życiu z najnowszych osiągnięć techniki. W sposób szczególny dotyczyło ogólnoswiatowej sieci komputerowej, która, jako najnowocześniejsze medium, staje się jednym z najważniejszych źródeł różnorodnych obrazów współczesnej rzeczywistości. Warto przy okazji mieć na uwadze, że chociaż dzieci z większą łatwością posługują się nowymi narzędziami, to w o wiele mniejszym stopniu są świadome potencjalnych zagrożeń, jakie niesie niekontrolowane, przypadkowe i nielimitowane ich wykorzystanie [Kędzierska, 2007: 183].

Warto przyrzeć się, jakie wartości, autorytety, normy i cele, prezentowane w mediach, docierają do młodzieży.

Czasopisma

Z przeprowadzonych badań wynika, że najbardziej popularnym czasopismem wśród młodzieży jest *Bravo* – 50% uczniów szkoły podstawowej i 49% gimnazjalistów zadeklarowało, że czyta to pismo. Na drugim miejscu *Popcorn* (34% uczniów, 39% gimnazjalistów). W następnej kolejności pojawiły się *Bravo Girl*, *Twisti Dziewczyna* (o znacznej przewadze popularności wśród młodzieży gimnazjalnej), *BravoSport*, *Fun Club* [Laska-Dorenda, 2012].

Dalej autorka pisze: Znaczna część prasy młodzieżowej (zwłaszcza tej najbardziej popularnej), wydawanej po roku 1989, ma charakter rozrywkowo – poradnikowy. Zawiera, przede wszystkim, informacje na temat mody, ciekawostki z życia popularnych gwiazd show biznesu, materiały, dotyczące życia seksualnego młodych ludzi, porady. Głównym środkiem ekspresji i wypowiedzi prasowej jest ilustracja. Teksty dziennikarskie są zwykle uzupełnieniem lub podpisem pod fotografią. Bardzo popularne, i w większości pism obecne, są tzw. Fotostory [Laska-Dorenda, 2012].

Z kolei, Wojciech Kajtoch, retoryk i językoznawca prasy, uważa że: „Czasopisma mają liczne kłopoty z poprawnością leksykalną i gramatyczną. Większość błędów wynika ze zwykłej niestaranności (w przypadku materiałów redakcyjnych i przedruków) bądź złe pojętego szacunku. Nieznajomość znaczeń wyrazów i frazeologizmów prowadzi czasem do rysowania absurdalnych sytuacji. Na łamach młodzieżowej prasy można napotkać wszystkie rodzaje błędów językowych. Język pism nasycony jest sztampami, utartymi frazeologizmami o konwencjonalnych, niewiele wnoszących do informacyjnej zawartości tekstu, znaczeniach. Czasopisma wykorzystują także reklamowe slogany, obecne są w nich strategie perswazyjne. Język pism, poza tym, że pragnie im nadać światowy - lub swojski charakter, że z mniejszym lub większym powodzeniem pragnie je zbliżyć do swe-

go czytelnika, że pragnie stać się sprawnym i sugestywnym narzędziem przekazu określonej (lub każdej możliwej) ideologii oraz dostarczyć rozrywkowego relaksu - jest też po prostu pstry” [Kajtoch, 2012].

W czasopiśmie, niestety, nie ma żadnego osobowego ani instytucjonalnego autorytetu, który jest niezbędny w procesie kształcenia i wychowania młodego człowieka. Zamiast nich są prezentowane postacie młodzieżowych idoli – aktorzy, celebryci, piosenkarze.

Telewizja i film

W każdej epoce pojawiały się zjawiska, zagrażające wychowaniu młodego pokolenia. W XX wieku pojawiły się nowe czynniki, zaburzające rozwój dzieci i młodzieży. Jednym z nich jest telewizja [Wiebskowska, 2012].

Telewizja, nazywana niekiedy oknem na świat, bez wątpienia jest źródłem informacji, rozrywki, edukacji.

Z drugiej jednak strony jest płaszczyzną opisu morderstw, napaści, zamieszek, wojen. Pokazuje rozmiary krzywd, jakie człowiek wyrządza człowiekowi i sobie. Świat, w którym żyjemy, jest światem przemocy i agresji. Telewizja, aby stać się atrakcyjną, pokazuje to, co wstrząsającej niezwykle. Zamiast codzienności, rączy katastrofami, patologią, nie eksponuje serdeczności i przyjaźni, lecz chamstwo i zawiść... O ile człowiek dorosły, posiadający ustabilizowane struktury moralne i emocjonalne, potrafi sobie poradzić z tak ukazanym światem, o tyle dziecku trudno to sobie wytłumaczyć i przejść obojętnie [Wiebskowska, 2012].

Trempała wskazuje na trzy modele, wyjaśniające wpływ telewizji na zachowanie dzieci i młodzieży:

- **Katharsis** - rozumiane przez Freuda jako zachowanie lub zdarzenie, umożliwiające uwolnienie wypartych, zablokowanych emocji, przeżyć. Zatem doświadczenie, w trakcie oglądania telewizji, katharsis winno zmniejszyć liczbę zachowań przestępczych, czego nie potwierdzają badania.

- **Kataliza** - według której ukazywanie przemocy ułatwia jej ekspresję u widza. Oglądanie zachowań agresywnych, zwłaszcza u młodego odbiorcy, nasila ich występowanie.

- **Naśladownictwo** - czy modelowanie, zakłada, że telewizja jest modelem różnych zachowań, które podejmować będziemy w sprzyjających okolicznościach [Wiebskowska, 2012].

J. Plisiecki pisze w swojej książce: „Zarówno film, jak i telewizja zajmują wiele miejsca i czasu w życiu współczesnych ludzi, a dla pokolenia, urodzonego w połowie XX wieku, kino, radio i telewizja są tak samo oczywiste, jak książki i gazety. Środki masowej informacji odgrywają dziś olbrzymią rolę, umożliwiając szerokim kręgom społeczeństwa uczestnictwa w kulturze” [Plisiecki, 2010: 8].

Dalej pisze: „Praktyka kulturalna telewizji stała się u nas, tak jak w wielu krajach, tematem licznych dyskusji i sporów...Ostra polemika rozwinęła się na temat treści, przekazywanych przez mass media i zabiegu, który zyskiwał nazwę homogenizacji. Termin ten oznacza nadanie różnorodnym treściom, pod względem rodzaju i wartości, sztucznego podobieństwa, zestawienie ich na tym samym poziomie” [Plisiecki, 2010: 9].

Ponieważ młody człowiek nie ma jeszcze ukształtowanego charakteru i nie osiągnął pełnej dojrzałości, nie potrafi on w sposób świadomy poruszać się w świecie mediów. Zatem od dorosłych zależy kogo młodzież będzie uznawać za autorytety.

W szkołach należy propagować szeroką wiedzę o konsekwencjach oglądania przez dzieci nieodpowiednich programów, dzieci trzeba uczyć poruszania się w świecie mediów i oddzielania tego, co dobre od tego, co złe [Wiebskowska, 2012].

Młodzież powinna być uświadamiana, iż współczesna telewizja, a szczególnie prywatna, mimo tego że przyczynia się do propagowania kultury i sztuki, to jednak nie jest to jej zadaniem priorytetowym.

Trzeba wiedzieć, że „oferty programowe są wielostronne. W programach dużo miejsca zajmują filmy i cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem. Upowszechnianie kultury filmowej przez telewizję, ze względu na jej szeroki zasięg oddziaływania, ma duże znaczenie społeczne. Dzięki telewizji można wykorzystać sztukę filmową w pracy kulturalno-oświatowej” [Plisiecki, 2010: 1].

Media zmieniają się i potężnieją, podczas gdy powołana do kształcenia, wychowania i opieki szkoła zdaje się drzemać, nie dostrzegając owych procesów i to pomimo wzrostu społecznych oczekiwań pod tym względem. Oznacza to - po pierwsze, konieczność pogłębionej refleksji pedagogicznej nad językiem i kulturą mediów. Po drugie zaś, żywsze i skuteczniejsze, niż do tej pory, zainteresowanie organizatorów oświaty uzupełnieniem programów nauczania o treści edukacji medialnej i informatycznej [Tanaś, 2007: 11-12].

Nowe media (Internet, telefony komórkowe, aparaty cyfrowe, komunikatory internetowe, serwisy społecznościowe).

Pojawienie się nowych mediów na pewno zmieniło życie i sposób postrzegania świata przez osoby dorosłe. Jednak młodzieży te narzędzia towarzyszą już od początku ich życia.

Komputer, podłączony do Internetu, pełni w codziennym życiu młodych wiele funkcji.

Z raportu *Diagnoza Społeczna 2009* wynika, że z Internetu korzysta 94% uczniów studentów, a z telefonów komórkowych – 91,7%. Technologie te silnie oddziałują na sposoby kształtowania relacji międzyludzkich i uczestnictwa w kulturze. Szkoła nie powinna tego ignorować [Filiciak, 2012].

Raport „Młodzi i media”, który próbuje zidentyfikować podstawowe wymiary środowiska kulturowego, współtworzonego przez nowe media, oraz opisać to, jacy ludzie wyrażają w tym środowisku i jak nadają mu oni kształt, wskazuje:

Pojawienie się nowych mediów w życiu szkoły nie tylko zmienia stare praktyki – od rozmów na przerwie i na lekcji, przez odrabianie lekcji i wspólne przygotowywanie się do klasówki, po obieg notatek i ściąganie. Stawia też nowe problemy, z których jednym z najważniejszych jest wiarygodność i prawomocność wiedzy, dostępnej w sieci w kontekście wymagań szkoły. Sprzyjając wspólnemu działaniu w rozwiązywaniu (lub obchodzeniu) problemów, dzieleniu się zasobami i kompetencjami, architektura komunikacyjna nowych mediów stanowi również wyzwanie dla systemu szkolnego, premiującego i rozliczającego indywidualne osiągnięcia [Filiciak, 2012: 25].

Większość młodych ludzi zwyczajnie nie wyobraża sobie funkcjonowania bez dostępu do nowych mediów, towarzyszą one im przez cały dzień, są jego nieodłącznymi towarzyszami.

Media nie znikają w chwili, gdy zaczyna się spotkanie, gdy można rozmawiać bez telefonu i komputera, poklepywać się po ramionach i dzielić wspólną przestrzeń. Media wciąż tutaj są – wciśnięte w kieszenie, schowane w plecakach, leżące na ławkach i chodnikach. Zmienia się tylko ich rola. Dopasowując się do sytuacji, telefony pozwalają umilać czas odtwarzaniem ściągniętej z Internetu muzyki. Jeśli zabawa jest dobra, służą też zwalczaniu nieobecnych, jeśli słaba – pomagają w poszukiwaniu innych możliwości spędzenia tego wieczoru. Telefony i przyniesione specjalnie na tę okazję aparaty fotograficzne pomogą też uwiecznić spotkanie na zdjęciach [Filiciak, 2012].

Nie ulega wątpliwości, iż media stanowią element integralny masowego społeczeństwa. Faktem jest także korzyść i udogodnienie dla użytkowników i odbiorców. Jednak media, a właściwie nieprawidłowe korzystanie z nich, to również zagrożenie.

Jednym z owych zagrożeń jest zjawisko uzależnienia od mediów. Dotyczy ono przede wszystkim telewizji oraz Internetu. W związku z narastającym znaczeniem mediów, takich jak telewizja czy Internet, można oczekiwać, iż w życiu każdego człowieka będzie narastał problem zachowań, polegających na nadmiernym czy też nałogowym ich używaniu. Wydaje się, iż więcej uwagi należy poświęcić kwestii zapobiegania powstawaniu takiego uzależnienia, jak również problemom terapii [Hankała, 2007: 47-58].

Ważnym zadaniem placówek oświatowych, prócz wzmocnienia poczucia tożsamości kulturowej, historycznej, etnicznej i narodowej, jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi

edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów [*Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*, 2012].

Młodzież powinna mieć świadomość, iż informacja w środkach masowego przekazu jest dzisiaj cennym towarem, który ma się dobrze sprzedawać wśród odbiorców. Informacja ta jest niekiedy mocno zniekształcona.

Wiele informacji pojawia się w mediach nie dlatego, że są ważne, lecz z uwagi na ich atrakcyjność, czyli ich „potencjał rozrywkowy” [Czarnecki, 2008: 11].

Młode pokolenie powinno wiedzieć, że media często stosują w swoich przekazach techniki manipulacyjne.

Maciej Iłowiecki, dziennikarz i publicysta, pisze w swojej publikacji: „Mitologia mediów jest częścią naszych poglądów na społeczną i polityczną rzeczywistość, w której żyjemy. Nie będzie inaczej, póki nie nauczymy się patrzeć na media z dystansem i nie zdobędziemy o nich trochę wiedzy. Tę wiedzę powinniśmy zdobywać już w szkole, a pewien zakres medioznawstwa powinien być równie ważny w oświacie publicznej, jak np. języki obce czy elementy informatyki” [Iłowiecki, 2003: 8].

Czy przed wpływem mediów można uodpornić się poprzez naukę tego, na czym polega funkcjonowanie środków masowej komunikacji? Sądzimy, że tak. Poznając mechanizmy działania współczesnych mediów, formy oddziaływania na społeczeństwo i skutki tych oddziaływań, będziemy mogli, przynajmniej częściowo, rozpoznać, gdzie jest prawdziwa informacja, a gdzie są próby manipulacji.

Wydaje się, że kształcenie i wychowanie medialne dzieci i młodzieży może być jednym z rozwiązań.

Istotą edukacji medialnej stanowi świadome i zorganizowane działanie dydaktyczne, którego przedmiotem są media. W związku z powyższym celem edukacji medialnej jest przede wszystkim kształtowanie umiejętności odczytywania i interpretacji mediów. To także krytyczne rozumienie mediów i ich produkcji, rozumienie roli mediów i wpływu na społeczeństwo, kształtowanie aktywnych i krytycznych uczestników multimedialnego środowiska. Chodzi o kształtowanie zdolności do analizy, oceniania, wartościowania i tworzenia komunikatów medialnych, chodzi przede wszystkim o edukację w wymiarze wartości i działań człowieka [Rudnicka, 2012].

Młode pokolenie powinno być przygotowane do krytycznego oraz twórczego odbioru mediów, aby przekazy i informacje, które do nich docierają, były jak najbardziej wartościowe i jak najmniej szkodliwe.

Bibliografia i netografia

- [1] Czarnecki P., *Etyka mediów*, Difin, Warszawa 2008.
- [2] Dobek-Ostrowska B., *Porozumienie czy konflikt? Politycy, media i obywatele w komunikowaniu politycznym*, ParkEdukacja, Warszawa - Bielsko-Biała 2009.
- [3] Filiciak M., *Nowe media – naturalne narzędzia komunikacji dla 90 % młodzieży*, <http://www.nina.gov.pl/edukacja/edukacja-medialna/artyku%C5%82/2011/09/27/nowe-media---naturalne-narz%C4%99dzia-komunikacji-dla-90-m%C5%82odzie%C5%BCy>
- [4] Filiciak M., *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*, <http://bi.gazeta.pl/im/9/7651/m7651709.pdf>
- [5] Halawa M., *Połączeni i podłączeni: młodzi w sieci*. http://wyborcza.pl/1,76842,7582562,Połączeni_i_podłączeni_młodzi_w_sieci.html
- [6] Hankała A., *Uzależnienie od mediów – na przykładzie Internetu i TV* [W:] M. Tanaś (red.), *Kultura i język mediów*, Impuls, Kraków 2007.
- [7] Howiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”, Lublin 2003.
- [8] Kajtoch W., *Czasopisma dla młodzieży - wybrane problemy kultury języka, stylu, perswazji*, <http://wkajt.republika.pl/czasopisma.htm>
- [9] Kędzierska B., *Kształtowanie kultury mediów* [W:] M. Tanaś (red.), *Kultura i język mediów*, Impuls, Kraków 2007.
- [10] Kruszyńska A., *Alternatywa dla mediów z czerwoną kropką*, <http://franciszkanska3.pl/Alternatywa-dla-mediow-z-czerwona-kropka,a,14592>
- [11] Leska – Dorenda A., *Papierowa i internetowa. Prasa dla młodzieży*, http://www.edukacjamedialna.pl/e107_plugins/content/content.php?content.81
- [12] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*, http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf
- [13] Plisiecki J., *Film i sztuki tradycyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010.
- [14] Rudnicka I., *Edukacja medialna w szkole a kształcenie międzykulturowe*, <http://ictime.oeiizk.waw.pl/dokumenty/rudnicka.pdf>
- [15] Tanaś M., *O potrzebie pedagogicznej refleksji nad kulturą i językiem mediów* [W:] M. Tanaś (red.), *Kultura i język mediów*, Impuls, Kraków 2007.
- [16] Wiebskowska J., *Wpływ telewizji na zachowania agresywne wśród dzieci i młodzieży*, <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU6135>

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s.307-318]

Tatiana Rapčíková, Marianna Cabanová

Bratislava, Slovakia

Psychická, fyzická záťaž a etika v práci sestry na operačnej sále

Mental, physical stress and ethics at work in the operating room nurses

Keywords: scrub nurse, mental and physical stress, ethics, research

Summary

The authors of an article focus on job of scrub nurse that requires the professional, physical and mentally ready personality who respects ethical medical principles. Currently, in terms of mental and physical activity perceived as the most burdensome of these factors: work in a forced pace, time pressure and social interaction more difficult. Job of scrub nurse is also challenging for the long-term concentration, perception, attention, thinking, memory, and technical skill. Unmanaged psychological stress can gradually occur in scrub nurse by page body and mental problems. Solution of the problems is in the power of scrub nurse. Authors made the research connected to physical and mental burden of scrub nurse.

Úvod

Operačná sála je dnes miestom, v ktorého magickom prostredí sú inštrumentárky nenahraditeľnými, tichými a spoľahlivými sprievodkyňami chorých i chirurgov.

Miloslav Duda

V našom malom svete, vo svätyni chirurgie – v operačných sálach nastávajú zmeny. Najmarkantnejšie sú tie hmotné, pretože sa zlepšuje materiálno – technické vybavenie. Imidž sestier sa menil súbežne s časom a kultúrou. Ideálom, o ktorý sa súčasné sestry usilujú, je sestra profesionálka – inteligentná, asertívna, logicky rozmýšľajúca, progresívna, sofistikovaná, snažiaca sa dosiahnuť čoraz vyššiu kvalitu poskytovanej ošetrovateľskej starostlivosti [Niederle, 2004].

V neposlednom rade si musíme uvedomiť, že práca sestry, a to i sestry inštrumentárky je bytostne spätá s dodržiavaním a rešpektovaním štyroch základných princípov zdravotníckej etiky, a to justice - spravodlivosti, beneficencie - konania v prospech pacienta, non-maleficencie - neškodenia a autonómie.

Inštrumentovanie je práca, kedy operačný tím a aj sestry inštrumentárky venujú viac pozornosti poškodenému orgánu - orgánom ako človeku v jeho bio-psycho-sociálnej jednote, ale to neznamená, že zdravotníci by nemali dodržiavať práva pacienta a etický kódex príznačný pre ich profesiu.

Pokiaľ je pacient pri vedomí a je schopný vnímať, z etického hľadiska je vhodné prejavíť mu empatiu a podporu ešte predtým, ako dôjde ku podaniu anestetika. Pacient sa cíti bezpečnejšie a pokojnejšie, ak ho ubezpečíme o skutočnosti, že jeho problém bude riešiť tím odborníkov, ktorí urobia všetko, čo bude v ich silách k vyriešeniu, resp. eliminovaniu jeho ťažkostí.

I keď medzi privezením pacienta na operačnú sálu, jeho uložením na operačný stôl a podaním anestetika uplynie len krátky čas, sestra inštrumentárka ho môže, okrem povzbudenia pacienta, využiť i na verbálne, resp. neverbálne deklarovanie empatie založenej na nepredstieranej ľudskej spoluúčasti na jeho utrpení.

I keď je zrejmé, že počas operačného výkonu musí byť pacient obnažený, pokiaľ je ešte pri vedomí, uplatňujeme jeden z najdôležitejších etických aspektov v prístupe k pacientovi práve tým, že rešpektujeme jeho intimitu a pacienta zbytočne neobnažujeme. Počas trvania operačného zákroku i tesne po ňom manipulujeme s ľudským telom šetrne a rešpektujeme dôstojnosť pacienta.

Etický prístup ku chirurgicky chorým i ku pacientom na operačnej sále je ovplyvnený invazívnou a samotným priebehom chirurgickej liečby a vplyvom operácie na ďalší život pacienta. Každý chirurgický výkon začína deštrukciou ľudského organizmu, ktorá musí byť účelná, ale maximálne šetrná. Po operačných výkonoch po deštrukcii nasleduje fáza konštrukčná [Pafko, 2011].

Profesia inštrumentárky je náročná na dlhodobú koncentráciu, vnímanie, pozornosť, myslenie, pamäť a technickú zručnosť, schopnosť rýchlo sa rozhodovať, a to najmä vo vypätých situáciách. Inštrumentárka musí vedieť vhodne odfiltrovať traumatizujúce vplyvy, prežívať ich s odstupom, bez depresí, strachu a stresu (Balková, 2004).

Práca personálu v operačných sálach nemocníc je veľmi namáhavá predovšetkým z hľadiska psychickej záťaže, ktorá vyplýva zo zodpovednosti za život pacienta. Okrem tejto záťaže sú pracovníci v pracovnom procese vystavení pôsobeniu mnohých ďalších faktorov, ktorými sú najmä:

- infekčné choroby – predovšetkým hepatitída B, C,
- účinky ionizujúceho a iných druhov žiarenia – ultrafialové svetlo, laserové lúče,
- nepriaznivé pôsobenie anestetík a chemických látok vrátane dezinfekčných prostriedkov,
- nebezpečenstvo úrazu a ohrozenie osobnej bezpečnosti,
- psychosociálne problémy [Musilová, Šifalová, 1999].

Pod pojmom **fyzická záťaž** rozumieme stav, kedy dochádza k zvýšeným požiadavkám predovšetkým na telesné sily človeka a testuje sa jeho fyzická vybavenosť. Ide najmä o záťaž pôsobiacu na chrbticu a dolné končatiny, kde vplyvom dlhodobého státia počas operačných výkonov dochádza i k zmenám na klenbe nohy, bývajú postihnuté aj kĺby a samotná chrbtica je vystavená značnej námahe [Gučková, 2007].

Optimálne mikroklimatické podmienky na pracovisku majú zabezpečiť pocit telesnej pohody pracovníkov. Práca v horúcom prostredí spôsobuje fyziologické zmeny organizmu. Hlavným príznakom je zvýšená teplota, ktorú organizmus kompenzuje dilatáciou kožných ciev a potením. Pri práci v chladnom prostredí sa organizmus chráni pred stratami tepla zníženým prietokom krvi kožou, najmä na prstoch rúk a nôh.

Práca v priestoroch, ako sú i operačné sály, bez denného svetla sa považuje za prácu za sťažených svetelných podmienok. Táto profesia je špecificky náročná na vnímanie a pozornosť. Nároky na adaptáciu zraku sú rôzne. Okohybné svaly sú zaťažované i nepretržitým striedavým sledovaním rôzne rozmiestnených predmetov. Nároky na adaptáciu zraku vznikajú pri striedaní pohľadu na miesta s rozdielnym jasom, alebo pri zmenách jasov predmetov a intenzity osvetlenia [Ághová, 1993].

Hlučnosť okolia a dĺžka výkonu narušuje sústredenosť a sťažuje komunikáciu operačného tímu. K zvýšenej hladine hluku prispievajú určité aspekty chirurgie a prostredie operačných sál. Na podlahy, pulty a steny sú používané rezistentné materiály, ktoré umožňujú čistotu a ľahkú dezinfekciu. Miestnosti sú relatívne malé. Chirurgické nástroje sú bežne vyrábané z kovu, aby vydržali manipuláciu pri čistení. Vďaka týmto faktorom sa vyskytujú dlhšie doby dozvuku, čo znamená, že trvá dlhšie, kým sa zvuk rozptýli (Dobrovodská, 2009). Zvýšený hluk na operačnej sále môže ohrozovať bezpečnosť pacienta a vyvolávať u personálu stres. Tento hluk je často vyšší, než hladina hluku doporučená WHO pre nemocničné priestory [Ághová, 1993].

Súčasná doba so sebou prináša narastajúci počet nehôd a úrazov, medziskupinových konfliktov a iných nežiaducich fenoménov súvisiacich s aktívnym životným štýlom.

Zvýšená chorobnosť a úrazovosť znamená narastajúci objem práce a s ňou spojených stresových situácií. Tie si vyžadujú nielen kvalitné materiálne – technické vybavenie, ale aj efektívnu profesijnú prípravu na povolanie, ktorej súčasťou by mala byť aj psychická adjustovanosť [Votavová, 2005].

Inštrumentárky celkom určite patria do skupiny pracovníkov exponovaných stresu a zaslúžia si pozornosť z hľadiska ochrany zdravia pri práci. V súčasnej dobe sú z hľadiska **psychickej záťaže** vnímané ako najviac stresové tieto faktory: práca vo vynútenom tempe, časový tlak, sťažená sociálna interakcia [Beňová, 2004].

Zdrojom stresu môže byť i skutočnosť, že časť elektívne operovaných pacientov prichádza a podrobuje sa operačnému zákroku z plného zdravia, kedy bolo u nich zistené závažné ochorenie. Špecifikom akútnych chirurgických výkonov je čas - v krátkej dobe, neraz počas niekoľkých hodín, sa zásadným spôsobom môže zmeniť osud chorého, či už vplyvom ochorenia alebo vlastnej operácie [Paško, 2011].

Medzi kritériá psychickej záťaže u operačných sestier patria: nároky na zvýšenú činnosť zmyslov, najmä vypätie zraku pri práci s predmetmi malej veľkosti a za nevhodného kontrastu jasov, nároky na nepretržité sústredenie pozornosti, nároky na operatívne rozhodovanie pri nedostatku času, nároky na plynulé riešenie meniacich sa situácií, jednostranné zaťaženie, sociálna komunikácia s osobami v strese, nepravidelný režim práce a odpočinku, práca s osobnými ochrannými pomôckami, fyzicky namáhavá práca – v sede, dlhé státie [Bohutínská, 2005].

Niet pochyb, že pracovníci operačných sál patria k tým, ktorých sa problematika stresu a psychickeho vyčerpania týka. Preto by si každý mal nájsť vlastný spôsob odpočinku, ktorý mu najviac vyhovuje. Výsledkom má byť dosiahnutie rovnováhy v organizme, pri ktorej sa človek cíti dobre. Najlepšia je taká činnosť, ktorá rozvíja schopnosti a osobnosť človeka a prináša mu úžitok a radosť [Friedel, Kühlinger, 2006].

Metodika:

Ciele výskumu:

1. Zistiť mieru zdravotných problémov sestier pracujúcich v operačných sálach, ktoré sú podmienené charakterom ich práce.
2. Zistiť, či a do akej miery sú operačné sestry vystavené stresovým situáciám v operačných sálach.
3. Zistiť, či respondenti využívajú rôzne metódy pôsobiace na celkovú relaxáciu organizmu, prípadne čo konkrétne by uvítali na svojom pracovisku na zlepšenie starostlivosti o ich zdravie.

4. Porovnať názory respondentiek zistené prostredníctvom nami realizovaného výskumu s názormi respondentiek získanými vo výskumoch realizovaných v rokoch 2000 a 2004.

Použitá metóda:

Empirickou výskumnou metódou – dotazníkom sme zisťovali mieru psychickej a fyzickej záťaže, ktorá pôsobí na organizmus operačných sestier počas výkonu ich práce, spôsoby relaxácie, ktoré sestry využívajú a tiež spokojnosť respondentiek s výberom povolania. Dotazník obsahoval 5 identifikačných otázok týkajúcich sa demografických údajov. Ďalej obsahoval 18 otázok, z ktorých 9 bolo zatvorených, 8 poloopených, a 1 otvorená. Výsledky výskumu boli podrobené kvantitatívnej i kvalitatívnej analýze.

Výskumný súbor:

Výskumný súbor tvorila vzorka 100 respondentiek pracujúcich v operačných sálach týchto zdravotníckych zariadení v Slovenskej republike: Stredoslovenský ústav srdcovo – cievných chorôb, a. s. v Banskej Bystrici, Fakultná nemocnica s poliklinikou F. D. Roosevelta v Banskej Bystrici a Nemocnica s poliklinikou, n. o. v Lučenci.

Realizácia výskumu:

Výskum bol realizovaný v mesiacoch október 2010 – január 2011.

Na základe vymedzenia výskumného problému, ktorým bolo zistiť či a do akej miery rôzne formy psychickej a fyzickej záťaže pôsobia na organizmus sestier pracujúcich v operačných sálach sme si stanovili niekoľko hypotéz, a ich potvrdenie, či nepotvrdenie približujeme zistenými výsledkami. Výsledky, ku ktorým sme dospeli v našom výskume porovnávame s výsledkami výskumov podobného charakteru z rokov 2000 a 2004, ktoré boli realizované študentkami vyššieho odborného vzdelávania na Strednej zdravotníckej škole v Banskej Bystrici v rámci absolventských prác.

Výsledky a diskusia k výsledkom výskumu:

Predpokladali sme, že väčšina operačných sestier už zaznamenala ťažkosti vyplývajúce z charakteru ich práce, no napriek tomu naďalej zotrávajú v tejto profesii. Predpokladali sme, že vzhľadom k prostrediu operačných sál a charakteru práce operačných sestier budú prevažovať respondentky, u ktorých už boli zaznamenané zdravotné ťažkosti vyplývajúce z povahy ich práce. Z výsledkov výskumu vyplýva, že u 42 % respondentiek sa vyskytujú časté bolesti chrbtice a značná únava po náročných niekoľkohodinových operačných výkonoch. Problémy s kľčovými žilami udáva 50 % respondentiek. 54 % respondentiek uviedlo zrakovú únavu, pálenie a slzenie očí. 40 % operačných sestier

uviedlo alergickú reakciu, ktorá však ustúpila sama. Okrem uvedených ťažkostí, 13 % respondentiek udalo, že trpí nadmerným vysušovaním pokožky rúk, 5 % opýtaných má tráviace ťažkosti, 3 % bolesti kĺbov, 11 % bolesti hlavy a 1 % respondentiek trpí aj poruchami spánku. I napriek vyššie uvedeným zdravotným problémom, až 73 % respondentiek vyjadrilo spokojnosť s prácou a znovu by si ju vybrali, keby mali túto možnosť. Najviac pripomienok respondentiek sa týkalo finančného ohodnotenia práce.

Porovnanie výsledkov výskumov realizovaných v rokoch 2004 a 2010.

V tabuľke uvádzame výskyt zdravotných ťažkostí u respondentiek v rokoch 2004 a 2010. Porovnávané súbory boli počtom respondentiek približne rovnako veľké.

Tabuľka 1 Porovnanie zdravotných ťažkostí respondentiek v rokoch 2004 a 2010

Zdravotné ťažkosti	rok 2004	rok 2010
Bolesti chrbtice	60 %	88 %
Varixy	32 %	68 %
Únava	90 %	78 %

Čo sa týka jednotlivých zdravotných ťažkostí, z porovnania odpovedí respondentiek súborov z rokov 2004 a 2010 vyplýva, že bolesti chrbtice udalo mierne vyššie percento respondentiek nami skúmaného súboru v porovnaní so súborom z roku 2004. Možným vysvetlením by bolo, že v našom dotazníku sme respondentkám predkladali otázku zameranú na bolesti súvisiace s dlhodobjším státím a v porovnávanom dotazníku sa vyskytovala iba všeobecne koncipovaná otázka, t.j., či respondentky trpia bolesťami chrbtice. Druhým možným vysvetlením je, že v súbore z roku 2004 sa vyskytoval väčší počet mladších respondentiek, t.j. od 20 do 40 rokov – 71 %, oproti respondentkám nášho súboru, kde prevažovali sestry vo vekovej kategórii 31 – 50 rokov, a to v 75 %. Varixy sa taktiež vyskytujú dvojnásobne častejšie u respondentiek nášho súboru. Možným vysvetlením je opäť vyššie vekové zloženie nami skúmaného súboru. Únava sa u respondentiek nášho súboru vyskytla v o niečo menšom počte, než u sestier v komparovanom súbore z roku 2004 (viď. tabuľka 1). Nadpolovičná väčšina respondentiek, asi 70 – 90 %, udala ťažkosti v priamej súvislosti s vykonávanou prácou. Napriek tomu, že respondentky udávali výskyt ťažkostí v oboch súboroch s malými rozdielmi, v súbore z roku 2004 by 100 % operačných sestier i naďalej zotrvalo vo svojej profesii. Z nášho výskumu vyplýva, že takmer tretina respondentiek by si zvolila iné povolanie. Vysvetlením by mohla byť

sociálne – ekonomická situácia, ktorá bola v roku 2004 rozdielna a v súčasnosti je tlak na pracovníkov v zdravotníctve vyšší a viac rezonuje i nespokojnosť s finančným ohodnotením práce zdravotníckych pracovníkov.

Ďalej sme predpokladali, že existuje priamo úmerný vzťah medzi dĺžkou praxe operačných sestier a intenzitou ich zdravotných ťažkostí. Získané informácie sme spracovali a znázornili v tabulke.

Tabuľka 2 Počet respondentiek udávajúcich ťažkosti a dĺžka ich praxe

	Dĺžka praxe	Počet (n)	%
A	od 0 do 5 rokov	3	3
B	od 6 do 10 rokov	8	8
C	od 11 do 15 rokov	17	17
D	od 16 do 20 rokov	28	28
E	viac ako 20 rokov	44	44
	Celkom	100	100

28 % respondentiek uviedlo prítomnosť zdravotných ťažkostí pri dĺžke praxe od 16 do 20 rokov. U respondentiek pracujúcich menej ako 16 rokov bol výskyt zdravotných ťažkostí len minimálny.

V ďalšej hypotéze sme predpokladali, že respondentky považujú za najnegatívnejšie pôsobiaci stresor na pracovisku interpersonálne vzťahy a v súvislosti s priamym operačným zákrokom boj o záchranu života pacienta. Napriek tomu, že existuje množstvo stresogénnych faktorov, ktoré často pôsobia súčasne a navzájom spolu súvisia, 45 % respondentiek považuje za najväčší stresor na pracovisku narušené interpersonálne vzťahy s kolegyňami. Za menej stresujúce považujú zlú organizáciu práce, čo uviedlo 27 % operačných sestier. Avšak počas inštrumentovania pri operačnom výkone zostáva najstresujúcejším boj o záchranu života pacienta, čo uviedlo 26 % respondentiek. Až 24 % z celkového počtu opýtaných považuje za stresujúci moment konflikt v operačnom tíme

a nepredvídané situácie počas operácie, čo môže byť už aj spomínaný boj o pacientov život.

V tejto otázke respondentky dostali priestor k voľnému vyjadreniu svojho názoru na daný problém. Na základe odpovedí respondentiek sme zistili, že operačné sestry pracujúce krátky čas sú stresované aj uvedomovaním si nedostatočnej dĺžky praxe a z toho vyplývajúcim nedostatkom skúseností. V neposlednom rade na ne pôsobí stresujúco i nevhodné správanie sa lekárov, čo môže spôsobiť výrazné narušenie interpersonálnych vzťahov.

Z uvedeného vyplýva, že naša hypotéza sa potvrdila v oboch prípadoch, keďže nami predpokladané najstresujúcejšie faktory boli potvrdené aj v možnosti, kde mohli respondentky voľne vyjadriť svoj názor. Napriek všetkým uvedeným faktorom, 30 % operačných sestier uviedlo, že pociťuje len mierne ťažkosti na svojom telesnom zdraví, ktoré súvisia s vplyvom stresu pôsobiacim na ich organizmus a 32 % respondentiek nepociťuje žiadne ťažkosti. Ani jedna z opýtaných sestier doteraz nevyhľadala pomoc klinického psychológa, čo poukazuje na fakt, že operačné sestry buď nemajú takúto možnosť, alebo sa o takúto formu pomoci nezaujímajú.

Mapované názory respondentiek uvádzame v tabuľke 3.

Tabuľka 3 Najväčším stresorom počas inštrumentovania pri operačnom výkone je

		Počet (n)	%
A	Časový stres	15	15
B	Konflikt v operačnom tíme	24	24
C	Nepredvídaná situácia počas operácie	24	24
D	Boj o záchranu života pacienta	26	26
E	Žiadny faktor nepovažujem za stresor počas práce	8	8
F	Iné (uvedzte čo)	3	3
	Celkom	100	100

Z porovnania výsledkov výskumov realizovaných v rokoch 2000, 2004 a 2010 vyplýva, že výskyt stresujúcich faktorov je značný. V práci z roku 2004 považovali respondentky za stresujúce nepredvídané situácie – 43 %, interpersonálne konflikty – 76 % a dezorganizáciu práce – 85 %.

32 % respondentiek z nášho výskumného súboru uviedlo, že napriek stresujúcim situáciám nepociťujú ťažkosti na svojom telesnom zdraví. Keďže porovnávaný súbor z roku 2004 je veľkosťou a zložením podobný nášmu, a teda predpokladáme aj obdobnosť výskytu stresových faktorov, možno predpokladať, že len tretina operačných sestier sa dokáže na tieto situácie adaptovať, ostatné respondentky vnímajú dané situácie ako značne stresujúce.

Vo výskume realizovanom v roku 2000 takmer polovica respondentiek odpovedala v tom zmysle, že adaptačná doba bola podmienená taktným správaním skúsenejších kolegyň a lekárov. Z uvedeného vyplýva skutočnosť, že začínajúce sestry sú vystavené vyššiemu psychickému tlaku z dôvodu častejších konfliktov vyplývajúcich z nedostatku skúseností.

Taktiež sme predpokladali, že väčšina respondentiek pozná relaxačné techniky, ale nevyužíva ich a relaxuje skôr pasívne.

Ako najčastejší spôsob oddychu po práci uvádza 31 % respondentiek spánok. 27 % opýtaných relaxuje čítaním, počúvaním obľúbenej hudby a pozeraním televízie. 16 % si nájde čas na športové aktivity a len 8 % relaxuje komunikáciou s rodinou a priateľmi. Napriek tomu, že respondentky mali možnosť vyjadriť aj iný názor, nevyužili túto možnosť a neuviedli žiadne iné relaxačné techniky, čo nás do istej miery sklamalo. Najviac respondentiek - až 49 % by uvítalo preventívnu kúpeľnú starostlivosť. 28 % z opýtaných by privítalo športové aktivity medzi jednotlivými zdravotníckymi zariadeniami. 15 % operačných sestier by sa uspokojilo s preventívnymi prehliadkami. V možnosti, kde sestry mohli vyjadriť svoj názor, tieto uviedli, že by ocenili relaxačné kupóny od zamestnávateľa, lístky na plaváreň a do fitnes, prípadne relaxačné masáže.

Výsledky výskumu uvádzame v tabuľke 4.

Tabuľka 4 Odpovede na otázku: Ako najradšej oddychujete po práci ?

		Počet (n)	%
A	Spánkom	31	31
B	Komunikáciou s rodinou, priateľmi	8	8
C	Aktívnym športom	16	16
D	Fyzickou prácou	7	7
E	Čítaním, hudbou, televíziou	27	27
F	Návštevou prírody	11	11
G	Nemám potrebu relaxovať	0	0
H	Iné (uveďte čo)	0	0
	Celkom	100	100

Napriek tomu, že operačné sestry poznajú rôzne formy relaxácie, relaxujú skôr pasívne, a to najmä spánkom. Veľmi ťažké je zabúdať na problémy, oddychnúť si a relaxovať. Často si berieme starosti z práce domov a nezostáva nám čas na oddych. Nesporný je fakt, že svojím voľným časom disponujeme samé, a je len na nás, ako si ho rozdelíme a strávime ho.

Záver výskumu:

V závere môžeme konštatovať, že výskum realizovaný v roku 2010 v porovnaní s výskumami realizovanými v rokoch 2000 a 2004 potvrdil, že v posledných desiatich rokoch je psychická a fyzická záťaž pôsobiaca na organizmus sestier pracujúcich v operačných sálach, i napriek meniacim sa spoločenským podmienkam, približne na rovnakej úrovni.

Odporúčania pre prax:

Na základe získania teoretických a empirických poznatkov sme dospeli k nasledovným odporúčaniam pre prax:

- zabezpečiť dostatok materiálneho a ľudského potenciálu, aby sa predišlo fyzickej a psychickej záťaži operačných sestier,
- zvýšiť informovanosť operačných sestier, a to rôznymi formami a odkazmi na literatúru zaoberajúcu sa touto problematikou,
- motivovať osobnú angažovanosť operačných sestier podnecovaním záujmu o problém, ktorý sa ich bytostne dotýka,
- umožniť operačným sestram posilňovať vedomie vlastnej hodnoty, sebavedomie a sebaúctu,
- hľadať vhodné formy prevencie a budúce sestry viesť už počas štúdia k pestovaniu psychohygieny, telesným cvičeniam a rôznym technikám vedúcim k zlepšeniu fyzickej a psychickej kondície,
- v rámci preventívnych lekárskeho prehliadok sa zameriavať na zisťovanie zmien zdravotného stavu vzhľadom na možnosť preťažovania podporno – pohybovej sústavy v zmysle jednostrannej nadmernej záťaže,
- odporučiť pracovníkom operačných sál využívať možnosti rehabilitácie v rámci pracovného procesu, ako aj možnosť rekondičných pobytov.

Záver

V priestoroch operačnej sály každý člen operačného tímu zaujíma špecifickú rolu, ktorá je daná spoločenskou delbou práce a každému jedincovi určuje jedinečný vzorec správania a konania. Vzájomná interakcia medzi sestrou inštrumentárkou a pacientom, ktorý sestru a jej činnosť prakticky takmer nevníma, prebieha v priestore malej skupiny a má osobitú atmosféru [Zacharová, 2011].

Pacient si ani po úspešnej operácii mnohokrát nedokáže uvedomiť a ani oceniť námahu a úsilie členov operačného tímu v snahe prinavrátiť mu zdravie či zachrániť život. Z výsledkov výskumu vyplýva, že i napriek tomu by väčšina sestier, vedomá si svojej nenahraditeľnosti v chirurgickom tíme, nemenila svoju profesiu. Najväčšou odmenou pre ne je každý zachránený ľudský život.

Bibliografia

- [1] Ághová, L. et al.: *Hygiena*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1993. 267 s. ISBN 80-217-0515-9.
- [2] Balková, I.: Náročná práce instrumentárky. In: *Sestra ČR*, 14, 2004, č. 145, s. 26. ISSN 1210-0404.
- [3] Beňová, L.: Stres na pracovisku. In: *Sestra a lekár v praxi*, 3, 2004, č. 10, s. 8, ISSN 1335- 9444.
- [4] Bohutínská, M.: Profesionální stres u sester. In: *Sestra ČR*, 15, 2005, č. 10, s. 16 – 18. ISSN 1210-0404.
- [5] Dobrovodská, L.: Hluk na operačním sále a jeho vliv na pohodu pracovníků a komunikaci. In: *Florence*, 10, 2009, č. 5, s. 36 – 40. ISSN 1801-464X.
- [6] Duda, M. et al.: *Práce sestry na operačním sále*. Praha: Grada publishing, 2000. 392 s. ISBN 80-7169-642-0.
- [7] Friedel, J., Kühlinger, G.: *Jak úspěšně zvládnout tlak a stres v práci*. Praha: Grada publishing, 2006. 102 s. ISBN 80-247-1517-1.
- [8] Gučková, M.: Fyzická zátěž sester. In: *Sestra ČR*, 17, 2007, č. 6, s. 21. ISSN 1210-0404.
- [9] Mažáryová, M.: *Psychická a fyzická zátěž operačnej sestry*. Absolventská práca. Banská Bystrica, SZŠ, 2004. 86 s.
- [10] Musilová, I., Šifalová, D.: Psychický a fyzický vliv profese na sestru. In: *Zpravodaj České asociace sestry*, 1999, č. 8, s. 37 – 39.
- [11] Niederle B.: Osobnosť operačnej sestry. In: *Ošetrovatelstvo a pôrodná asistancia*, 2, 2004, č. 4, s. 2 – 3. ISSN 1336-183X.
- [12] Pafko, P.: *Etika a komunikace v chirurgii*. In: Ptáček, R., Bartůněk, P. et al.: *Etika a komunikace v medicíně*. Praha: Grada publishing, 2011. 528 s. ISBN 978-80-247-3976-2.
- [13] Votavová, M.: Instrumentování na operačním sále. In: *Sestra ČR*, 15, 2005, č. 9, s. 33. ISSN 1210-0404.
- [14] Zacharová, E., Šimíčková - Čížková, J.: *Základy psychologie pro zdravotnické obory*. Praha: Grada publishing, 2011. 288 s. ISBN 978-80-247-4062-1.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 319-326]

Katarzyna Romanowska

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

Wybrane aspekty społeczno- prawne wolontariatu

Selected aspects of the socio-legal volunteering

Keywords: *volunteering, volunteer*

Summary

Volunteering-one of the few phenomena that has not lost its value, not devalued in contrast to other ideas, attitudes and trends in the world around us. In this article, author shows the importance of volunteering in the community, culture and the Polish legal system. It describes who is a volunteer, who can be him, what kind of rights and obligations belongs to him and of course, everything about his qualifications. In addition, the article presents the reasons why people are eager to get involved in volunteering, and introduces readers to basic law on volunteer activities.

Wstęp

W dobie XXI wieku działalność wolontarystyczna jest szeroko rozwinięta. Z roku na rok przybywa coraz więcej wolontariuszy pracujących społecznie w różnych organizacjach. Obok stażu, czy też praktyk zawodowych, wolontariat jest dosyć często spotykaną formą świadczenia pracy na rzecz innego podmiotu.

Kreowanie mody na działalność wolontariuszy stanowi istotne wyzwanie współczesności, chociażby ze względu na postępujące problemy globalne, czy też procesy na skalę

krajową. Bezinteresowne działanie na rzecz innych jest elementem wszystkich cywilizacji oraz nieodłącznym ogniwem każdego społeczeństwa.

Zgodnie z zasadą- III sektor nie działa dla zysków, w związku z czym swoją pracę opiera na aktywności wolontariuszy. Całe finanse pozyskane z dobroczynności publicznej, bądź też uzyskane z odpłatnej działalności statutowej, czy gospodarczej, wykorzystują do realizacji własnych celów statutowych, będących społecznie użyteczne. Zatem dobrowolna i społeczna praca wolontariuszy jest podstawowym czynnikiem umożliwiającym rozwój organizacji pozarządowych. W związku z powyższym, udział wolontariuszy jest niezbędny do samego funkcjonowania i istnienia organizacji pożytku publicznego, gdyż zazwyczaj nie zatrudniają oni pracowników etatowych.

Znaczenie wolontariatu w społeczeństwie, kulturze i polskim systemie prawnym

Działalność wolontariacką można definiować na wiele sposobów, a samą ideę wolontariatu analizować z różnego punktu widzenia. Pojęcie wolontariatu, rozumianego jako dobrowolna i bezpłatna działalność na rzecz innych, wywodzi się od aktywności szwajcarskiego matematyka i fizyka- P. Cresole, który to organizował obozy angażujące ochotników do odbudowy miejscowości zniszczonych podczas I wojny światowej [Moroń, 2009: 35]. Znaczenie terminu *wolontariat* w społeczeństwie i kulturze jest zdecydowanie bardzo szerokie, podkreślające wolną decyzję poszczególnych obywateli czy grup zorganizowanych, celem bycia protagonistami życia społecznego. Wolontariat w świecie m.in.:

- powstaje jako wolna decyzja człowieka, jest owocem działalności osób decydujących się poświęcić część swojego życia, aby pomagać innym;
- posiada swoje korzenie w pewnym systemie wartości, stanowi świadectwo na temat solidarności i bezinteresowności w indywidualistycznym świecie;
- promuje nową postawę wobec życia, opartą na otwartości w stosunku do innych, wspaniałomyślności i czynieniu dobra, rozwija kulturę obywatelską- wpływając na wzrost świadomości praw człowieka i odpowiedzialności w zapewnieniu ich najniższym;
- staje się coraz bardziej podmiotem społecznym, rozwijając przestrzeń, która nie działa na zasadzie logiki korzyści czy przymusu.

Jan Paweł II o praktyce wolontariatu mówi: „... jest szczególnym czynnikiem sprzyjającym postępowi na drodze humanizacji: dzięki różnym formom solidarności i służby, które promuje i konkretyzuje, uwrażliwia społeczeństwo na godność człowieka i na jego różne potrzeby. Działalność wolontariatu prowadzi do doświadczenia, że człowiek w pełni realizuje się wyłącznie wtedy, gdy kocha i daje siebie innym” [Jan Paweł II, 2001]. Papież jasno określił wagę działalności wolontariatu w Kościele, będącej fenomenem naszych czasów.

Uchwalenie ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, spowodowało, iż wolontariat stał się przedmiotem regulacji prawa polskiego. Na mocy artykułu 2 pkt 3 u.d.p.p.w. wolontariuszem jest osoba fizyczna, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na rzecz organizacji, instytucji i osób indywidualnych wykraczając poza więzi koleżeńsko- rodzinne [Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku *o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*].

Wolontariusz- kim jest? Kto może nim zostać?

Współczesny wolontariusz to nie tylko opiekun, czy pomoc dla osoby chorej. Dzięki aktywności wolontariuszy możliwa jest organizacja takich akcji charytatywnych jak Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, zbiórki środków dla osób potrzebujących pomocy. Wolontariusze wyjeżdżają z konwojami Polskiej Akcji Humanitarnej, pomagają przy usuwaniu skutków kataklizmów w Polsce i poza jej granicami. Obecni są również w biurach: prowadzą korespondencję, umawiają petentów, udzielają informacji lub specjalistycznych porad, mogą pracować w świetlicach środowiskowych dla dzieci, pomagać starszym, samotnym. Wolontariusze pomagając innym, sprawiają, iż życie owych ludzi staje się łatwiejsze, nabiera sensu [Pietrowski, Maciuła, 2002: 10].

Zasady świadczeń wykonywanych przez wolontariuszy regulują przede wszystkim przepisy III działu u.d.p.p.w. Wolontariusze pracują na podstawie umowy cywilnej (porozumienia) z korzystającym, określającej zakres czynności, zasady oraz czas pracy, jak również postanowienie o odstąpieniu od umowy. Osoby niepełnoletnie mogą zostać wolontariuszami pod warunkiem, że ich rodzice bądź opiekunowie prawni wyrażą na to zgodę. Z racji tego, instytucje korzystające z pracy wolontariuszy, powinny wymagać od osób niemających 18 lat, pisemnej zgody ich rodziców. Zarówno obywatele polscy, jak też cudzoziemcy legalnie przebywający w Polsce mogą być wolontariuszami, gdyż zaświadczenie dotyczące działalności wolontariackiej nie jest traktowane jako świadczenie pracy lub usług. Ponadto, zgodnie z przepisami art.2 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, wolontariuszami mogą stać się osoby bezrobotne: „wykonywanie przez wolontariuszy świadczeń odpowiadających świadczeniu pracy na zasadach określonych w przepisach ustawy nie stanowi przeszkody do nabycia oraz posiadania statusu bezrobotnego, jeżeli wolontariusz przedstawi właściwemu powiatowemu urzędowi pracy porozumienie z korzystającym” [Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. *o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*]. Wolontariuszem może być także osoba niepełnosprawna, oczywiście, jeśli pozwala jej na to stan zdrowia.

Członkowie stowarzyszenia mogą wykonywać świadczenia wolontariackie na rzecz swojej organizacji. Mają możliwość wykonywania tych samych działań wyłącznie w ramach pracy społecznej wynikającej z członkostwa, jak również na podstawie porozumie-

nia wolontariackiego [Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o *promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*].

Istotną kwestią jest również fakt, iż okres wykonywania świadczeń w charakterze wolontariusza, nie wpływa na uzyskanie prawa do renty, emerytury, czy też na wysokość tychże świadczeń, ponieważ nie jest zaliczany do okresów składkowych/nieskładkowych [Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o *emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych*].

Należy pamiętać o tym, że wolontariusz nie jest pracownikiem, stażystą, czy praktykantem. Jednakże osoby aktywnie uczestniczące w życiu wolontariatu, powinny być traktowane poważnie, z pełną odpowiedzialnością i szacunkiem.

Kwalifikacje wolontariusza

Przepisy ustawy nie określają statusu majątkowego, predyspozycji, czy też wykształcenia potencjalnych wolontariuszy. Jednakże ustawa wyraźnie wskazuje na obowiązek posiadania przez wolontariuszy kwalifikacji niezbędnych do wykonywania świadczeń oraz obowiązek spełniania innych warunków wymaganych w określonym miejscu pracy. Wymogi dotyczące kwalifikacji zawodowych wynikają z treści art.44 ustawy o systemie oświaty [Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o *systemie oświaty*], jak również z art.43 u.d.p.p.w.

Wolontariusze zajmujący się na przykład pomocą społeczną, ochroną zdrowia, nauczaniem dzieci i młodzieży, winni spełniać identyczne kwalifikacje jak osoby zajmujące się tymi dziedzinami w ramach wykonywanej pracy zawodowej, o ile posiadanie owych wymagań jest konieczne. Z praktycznego punktu widzenia, to osoba kierująca daną placówką określa kwalifikacje wolontariusza i decyduje o jego zaangażowaniu w działalność charytatywną. Należy zatem pamiętać, aby w ocenie kwalifikacji kierować się zdrowym rozsądkiem.

Istnieją sytuacje, w których warunki angażowania i kwalifikacji wolontariuszy określają specyficzne przepisy obowiązujące w danej placówce. Placówkami tymi mogą być na przykład ośrodki opiekuńczo- wychowawcze, poradnie psychologiczno- pedagogiczne, w których warunki przyjęcia do pracy wolontariuszy, precyzują: rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej [Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r.] oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 11 grudnia 2002 r.].

Prawa i obowiązki wolontariusza

Zakres praw i obowiązków stron umowy o wykonywanie świadczeń przez wolontariusza określony jest w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Obo-

wiązkiem korzystającego jest poinformowanie wolontariusza o przysługujących mu prawach i ciężących obowiązkach. Informowanie to może odbywać się w różnych formach, na przykład na zasadzie zwykłej rozmowy, w formie ulotki, czy innej dostępnej formy informowania. Istotną kwestią dla korzystającego jest pisemne potwierdzenie wolontariusza, iż został on poinformowany o ewentualnym ryzyku dla zdrowia, zasadach ochrony przed zagrożeniami, jak również przysługujących mu prawach i obowiązkach.

Na mocy art.46 wyżej wymienionej ustawy, wolontariuszowi przysługuje prawo do:

- świadczeń zdrowotnych;
- zaopatrzenia z tytułu wypadków przy wykonywanych świadczeniach na rzecz organizacji pozarządowych, organów administracji publicznych, jednostek organizacyjnych podległych organom administracyjnym, z wyłączeniem prowadzenia działalności gospodarczej przez te wymienione podmioty [Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*].

W sytuacji, gdy dojdzie do wypadku wolontariusza podczas wykonywanych świadczeń, korzystający powinien:

- zapewnić udzielenie pierwszej pomocy;
- ustalić przyczyny i okoliczności wypadku oraz podjąć stosowne środki zapobiegające podobnym wypadkom;
- zapewnić szkolenie z bezpieczeństwa i higieny wykonywanych świadczeń przez wolontariuszy [Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r.].

Wolontariusz wykonujący świadczenia przez okres nie dłuższy niż 30 dni ma prawo do korzystania z ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków. Inaczej kształtuje się zakres praw i obowiązków stron, w momencie, kiedy porozumienie dotyczy świadczenia usług na terytorium innego państwa. Wówczas wolontariusz ma prawo do świadczeń i pokrycia kosztów ogólnie przyjętych w stosunkach danego rodzaju, chyba że umowy międzynarodowe stanowią inaczej. Wolontariusz ma zagwarantowane bezpieczeństwo i pełny zakres informacji w trakcie wykonywania swoich obowiązków. Poza tym przysługują mu świadczenia zdrowotne na zasadach ubezpieczenia dobrowolnego, przewidzianych w ustawie o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia [Ustawa z dnia 21 stycznia 2003 r. *o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia*].

Bardzo ważnym obowiązkiem wolontariusza jest zachowanie w tajemnicy informacji w zakresie wykonywanej pracy. Informacje te są jednocześnie przedmiotem ochrony danych osobowych [Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. *o ochronie danych osobowych*].

Wolontariusze działają w 8 regionalnych Centrach Wolontariatu, które tworzą własne regulacje prawne dotyczące pracy wolontarystycznej. W ramach dynamicznego rozwoju wolontariatu w Polsce, stworzono Kartę Wolontariusza [Jordan, Ochman, 1997:

24]stanowiącą źródło praw i obowiązków osób wykonujących świadczenia wolontariackie.

Motywacja wolontariuszy

Motywacja jest zasadniczym pojęciem dla wolontariatu. W sztuce motywacji ważne są dwie rzeczy: skuteczność i sprawność. Istotnym jest fakt, iż motywowanie innych nie jest manipulacją, ponieważ potrzebny jest tu wysiłek obu stron. Ludzie pracujący społecznie podają kilka powodów, dla których to robią:

- chęć pomagania ludziom potrzebującym,
- nadzieja na zdobycie nowych doświadczeń,
- możliwość zdobycia zajęcia,
- działanie dla własnej satysfakcji,
- chęć poznania nowych ludzi,
- walka o specjalną sprawę,
- pragnienie spłacenia długu wobec społeczeństwa.

Prospołeczne zachowania wolontariuszy, ludzi dobrej woli, inspirowane są głównie motywacją altruistyczną (potrzeba dopełnienia własnego życia bezinteresowną pracą dla innych), zadaniową (doświadczenie i pewność zawodowa, neutralizowanie niedostatku i bezduszności profesjonalnej opieki medycznej), ideologiczną (przeżycie religijne, rodzinne wzory służby społecznej), egoistyczną (niezadowolenie z siebie podczas opieki nad kimś bliskim, potrzeba dorównania innym, podniesienie prestiżu w oczach otoczenia) i afiliacyjną (poszukiwanie kontaktów z innymi ludźmi czy środowiska osób podobnie myślących i odczuwających) [Becelowska, 2004: 129].

J. Reykowski [Reykowski, 1986: 105] uważa natomiast, że motywami pomagania innym są dwie normy:

- a) wzajemności- gwarancja zwrotnego otrzymania pomocy,
- b) społecznej odpowiedzialności- pomoc tym, których los zależy od społeczeństwa.

Z kolei, D. Becelowska na podstawie własnych badań, wyróżniła 8 motywów skłaniających ludzi do pomocy. Są to:

- filantropijne – ludziom potrzebującym należy pomagać,
- pragmatyczne – należy coś zrobić dla innych,
- filozoficzne – może ja też będę kiedyś potrzebował pomocy,
- profesjonalne – praca na rzecz innych wypływa z mojego zawodu,
- religijne – pomagać należy z miłości do bliźniego,
- emocjonalne – żal mi ludzi, którzy sobie nie radzą,
- moralne – mnie też kiedyś ktoś pomógł, to teraz muszę spłacać ten dług,

- intelektualne – ja sobie jakoś radzę, więc muszę też pomóc innym [Becelewska, 2004: 130].

Młodzież, która poznała już specyfikę pracy wolontariatu, zdaje sobie sprawę z tego, iż istnieją dziedziny, w których to właśnie wolontariusz jest osobą niezastąpioną. Odbywa się to wszędzie tam, gdzie praca jest niewymierna i opiera się na ofiarowaniu czystej przyjaźni. Motywacją nie jest potrzeba zarabiania pieniędzy, ale wrażliwość i troska o drugą osobę.

Podsumowanie

Reasumując powyższe rozważania, stwierdza się, iż wolontariat sprzyja formowaniu humanistycznej osobowości ludzi, kształtując wzajemną ufność, jak również zgodne, twórcze i bezpieczne życie według najlepszych wzorów.

Jednakże, powszechna staje się też opinia, że wolontariat to nie tylko bezinteresowna praca. Podczas takiej pracy, nabywa się bowiem często umiejętności, które stają się bardzo przydatne w późniejszej karierze zawodowej, a czasami nawet są czynnikiem decydującym przy ubieganiu się o konkretną pracę. Coraz częściej pracodawcy zwracają uwagę na ewentualne doświadczenie w pracy na rzecz organizacji pozarządowych. Praca taka wiąże się z chęcią działania, kreatywnością, odpowiedzialnością, umiejętnością samodzielnego myślenia i pracy w grupie – są to cechy jakimi powinien odznaczać się każdy wolontariusz. Możliwość wpisania w życiorys pracy w charakterze wolontariusza jest więc jedną z najbardziej namacalnych korzyści płynących z wolontariatu.

Jeżeli chodzi o polski system prawny, wolontariat został uregulowany prawnie w sposób ogólny w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Przepisy te znajdują zastosowanie praktycznie do każdej placówki korzystającej ze świadczeń wolontariuszy. Aczkolwiek prane aspekty wolontariatu nie są doskonałe. Budzą wątpliwości interpretacyjne, a także rozbieżności w poglądach.

Bibliografia:

- [1] Becelewska D., *Motywy podejmowanie spontanicznej pracy wolontarnej* [w:] Wychowanie na co dzień, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, czerwiec 2004, Nr 6.
- [2] Jan Paweł II, *Miłość najwspanialszą formą ewangelizacji*- przesłanie Papieża na zakończenie międzynarodowego roku wolontariatu, Watykan 2001.
- [3] Jordan P., Ochman M., *Jak pracować z wolontariuszami*, Warszawa 1997.
- [4] Moroń D., *Wolontariat w trzecim sektorze. Prawo i praktyka*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
- [5] Pietrowski D., M. Maciuła, *Od chaosu do ustawy*, 2002, Nr 7.
- [6] Reykowski J., *Motywacja. Postawy prospołeczne a osobowość*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986.

- [7] Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r., (Dz. U. z 2007 r., Nr 201, poz. 1455).
- [8] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 11 grudnia 2002 r., (Dz. U. z 2002 r., Nr 41, poz. 362).
- [9] Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku *o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, (Dz. U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873 z późn. zm.).
- [10] Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. *o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych*, (Dz. U. z 2009 r., Nr 153, poz. 1227 z późn. zm.).
- [11] Ustawa z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty*, (Dz. U. z 1996 r., Nr 67, poz. 414 z późn. zm.).
- [12] Ustawa z dnia 21 stycznia 2003 r. *o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia*, (Dz. U. z 2003 r., Nr 45, poz. 391 z późn. zm.).
- [13] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. *o ochronie danych osobowych*, (Dz. U. z 2002 r., Nr 101, poz. 926 z późn. zm.).

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 327-338]

Lenka Rovňanová

Pedagogická fakulta UMB, Banská Bystrica

***Učebné štýly žiakov - výzva pre didaktickú prácu
pedagogických a odborných zamestnancov
v školskom prostredí v kontexte novo vynárajúcich
sa potrieb detí***

***Learning styles of students - a challenge for a teaching job teaching
and professional staff in the school environment
in the context of newly emerging needs***

Keywords: *newly emerging needs of children, cognitive and learning styles of students, teaching style of the teacher*

Summary

The paper is focused on the issue of learning styles in the context of newly emerging needs of children in the school environment. It analyzes various approaches to characterization and classification of learning styles. Correct and early diagnosis of the predominant learning styles helps teachers in the teaching and starting learning processes of students. It is a current requirement of the current teaching and call for the development of specific diagnostic competence of each teacher already in undergraduate training, but also in the system of continuous education.

Úvod

Spoločenské a politické zmeny v Európe na prelome storočí priniesli mnoho zásadných spoločenských zmien s ich pozitívnymi i negatívnymi dôsledkami do života celej spoločnosti, jej rôznych komunít, až po každodenný život jednotlivcov. Významne ovplyvňujú aj život našich detí – doma, v škole i mimo nej. V súvislosti s nimi hovoríme o meniacom sa koncepte detstva ako dôsledku transformačných zmien v spoločnosti.

V odbornej tlači sa objavuje slovné spojenie „*novo vynárajúce sa potreby detí (NPD)*“ ako označenie situácií, príležitostí, problémov, javov a trendov, ktoré ovplyvňujú život našich detí v posledných dvoch desaťročiach.

NPD definujeme podľa holandských autorov N. van Oudenhoven a R. Wazirovej [2006: 33] ako „...*skupiny voľne prepojených výziev, príležitostí, udalostí, problémov a hrozieb, ktoré sa týkajú celkového rozvoja detí, s ktorými sa však dnešné deti, ani deti v minulosti vo svojej spoločnosti doteraz nestretli, prípadne, ak sa v minulosti aj vyskytovali, ich výskyt sa výrazne zvýšil*“.

Môže sa nám zdať, že už nás nič nové nemôže prekvapiť, že všetky javy, trendy, situácie, ktoré štúdia priniesla, dôverne poznáme, že sú súčasťou života našich detí dlhodobo, mení sa len ich kvalita, frekvencia. Vieme o nich a snažíme sa ich reflektovať. Je to naozaj tak? Autorky slovenskej štúdie [Piovarčiová et al., 2010] uvádzajú, že pre NPD je charakteristické, že sa im nevenuje zo strany rodičov, učiteľov, politikov a komunít dostatočná pozornosť, že chýbajú nástroje na ich analýzu a adekvátnu reflexiu, že na Slovensku sa tejto téme cielene, v kontexte výskumných zistení, nevenujeme, resp. ak áno, tak nesystematicky a veľmi málo. Nie sú predmetom záujmu žiadnej pedagogickej či psychologickkej učebnice o výchove a vzdelávaní. Ani rodičia, ani pedagogickí a odborní zamestnanci (včítane sociálnych pedagógov) v školách ako aj ostatní odborníci poskytujúci starostlivosť deťom nevedia, ako jednoznačne NPD rozpoznať a následne s nimi pracovať. Súhlasíme s tým, že súčasná spoločnosť nedokáže tieto potreby komplexne a systémovo identifikovať a primerane na ne reagovať.

Novo vynárajúce sa potreby detí a školské prostredie

Uvedenej téme sa na Slovensku dôkladnejšie venovala Nadácia detí Slovenska a v spolupráci s holandskými expertmi v roku 2009 uskutočnila výskum s deťmi, rodičmi, pedagógmi, pracovníkmi mimovládnych organizácií, štátnych inštitúcií, predstaviteľmi médií, kultúry, občianskymi aktivistami, výskumnými pracovníkmi i predstaviteľmi samosprávy. Jeho súčasťou bola aj práca s fokusovými skupinami detí a mládeže rôzneho veku, jazykového, geografického a sociálneho prostredia, ako aj s učiteľmi a rodičmi. Výsledky spracovali do ôsmich kategórií:

1. Meniaci sa koncept detstva
2. Dodržiavanie Dohovoru o právach dieťaťa
3. Nevyvážený nárast dievčenskej sily
4. Znižovanie vplyvu tradičných sprostredkovateľov výchovy a vzdelávania (hlavne rodičov a učiteľov)
5. Prelínanie reálneho, virtuálneho a nemožného
6. Sprístupňovanie nových oblastí
7. Účinky globálneho životného štýlu
8. Účinky transformujúcej sa spoločnosti

Okrem uvedených oblastí NPD štúdia pomenúva ďalšie problémové oblasti a javy: malá angažovanosť rodičov vo výchove detí, nárast agresie v školskom i domácom prostredí, príležitosti a ohrozenia informačno-komunikačnými technológiami a vplyv médií, príležitosti a problémy trávenia voľného času detí, tlak na ich výkon a úspešnosť, celkové dôsledky súčasného životného štýlu na zdravie detí a nedostatočne efektívne spôsoby vyučovania v škole.

V súvislosti s našou štúdiou vyberáme z vyššie uvedených ôsmich kategórií štvrtú – **znižovanie vplyvu tradičných sprostredkovateľov výchovy a vzdelávania** a z pomenovaných javov ten posledný – **nedostatočne efektívne spôsoby vyučovania v škole**. Vzhľadom na pedagogickú prax a prebiehajúcu školskú reformu je významné zistenie, že detská i študentská (študenti pedagogických fakúlt) skupina respondentov sa zhodli a na prvom mieste dôležitosti uviedli **potrebu zmeny vyučovacieho štýlu učiteľov** smerom k zmysluplnému, interaktívnemu, motivujúcemu učeniu sa v súvislostiach a **potrebu rozvíjať zručnosti identifikácie a následného rešpektovania učebných štýlov žiakov** vo výchove a vzdelávaní. Uvedené potreby nepovažujeme za nové, sú však dlhodobo zanedbávané a málo reflektované nielen v pregraduálnej príprave budúcich pedagogických i odborných zamestnancov v školstve, ale aj riadiacimi zamestnancami rezortu školstva.

Stotožňujeme sa so zisteniami štúdie, že vytváranie prostredia podporujúceho efektívne učenie sa nie je bežnou profesijnou kompetenčnou výbavou našich učiteľov. Určite to nie je jednoduché, keďže je stále ťažšie deti motivovať k učeniu sa a k spolupráci, či udržiavať disciplínu. V triedach sa prehľbujú rozdiely vo vedomostiach medzi tými, ktorí sa pripravujú na vyučovanie systematicky a tými, ktorí sa pripravujú príležitostne alebo sa nepripravujú vôbec, ich školský prospech im je ľahostajný. Málo detí sa pripravuje do školy systematicky. Alarmujúco sa zvyšujú počty vymeškaných hodín, školáci sa prezentujú sofistikovanejšími formami podvádzania (výroba a používanie ťahákov), stúpajú počty žiakov s identifikovanými poruchami správania. Na potrebu ich prevencie a riešenia v spolupráci školy a odbornej širšej verejnosti poukazuje I. Emmerová [2008, 2011, 2012]. Školy otvore-

ne priznávajú nedostatočnú kompetenčnú pripravenosť pre didaktickú prácu v prevencii sociálno–patologických javov, chýbajú im odborní zamestnanci, ktorí by im v týchto aktivitách systematicky pomáhali. Súhlasíme s L. Kamarášovou [2009] v tom, že možnosti uplatnenia sociálneho pedagóga v tejto oblasti sú, len si to vyžaduje tvrdú a niekedy bolestnú prácu. V kontexte uvedeného je negatívne vnímané zistenie o znižovaní aktívnej angažovanosti rodičov aj v príprave detí na vyučovanie, následnej kontrole, podpory a pomoci. Počet detí z neúplných rodín v triedach aj v dôsledku vysokej rozvodovosti narastá. Kriticky tento jav hodnotia K. Gežová [2010], L. Višňovský a J. Hroncová s kol. autorov [2010]. Pri problémoch s učením detí často nemajú pri sebe blízkeho človeka, ktorý by im pomohol. Zhodne so Z. Škvarkovou [2010] konštatujeme, že spolupráca školy a rodiny často zlyháva napriek ponuke atraktívnych, netradičných aktivít a foriem spolupráce. Do školy častejšie a pravidelne prichádzajú tí rodičia, ktorí by nemuseli, pretože ich deti si plnia školské povinnosti, prospievajú, dodržiavajú pravidlá. Tí, ktorých by učitelia v škole potrebovali, lebo ich deti majú mnoho problémov a často nesúvisiacich len s prospechom, ale celým komplexom problémov, vidia v škole málokedy (často nereagujú ani na oficiálne úradné predvolania).

Systém učenia sa v dnešnej škole viac vyhovuje dievčatám a ich spôsobom učenia (hlavne na primárnom stupni vzdelávania) a podporuje ich lepšie prospievanie [Mc Guinness, 1985]. Súhlasíme s názormi slovenských expertiek [Cviková, Filadelfiová, 2008] v oblasti skúmania vplyvu rodu na školskú úspešnosť v tom, že lepšie výsledky dievčat v škole nemajú žiadny vzťah k ich neskoršiemu uplatneniu na trhu práce, v tom je rozhodujúca úroveň dosiahnutej a v praxi preukázateľnej funkčnej gramotnosti. Zhodne s L. Nemcovou [2010], J. Vernarcovou [2011], D. Markovou [2012] konštatujeme, že u nás sa téme rodovo citlivého prístupu k výučbe, používaniu rodovo citlivého jazyka v nej a odbúravaní rodových stereotypov nevenuje dostatočná pozornosť zo strany odbornej pedagogickej verejnosti. Aj školské prostredie by malo reagovať na odlišné potreby detí, podporovať rozvoj ich silných stránok bez akejkoľvek stereotypizácie. V prvom rade ich však potrebujú správne diagnostikovať.

Pedagógovia v školách konštatujú zlepšovanie zručností žiakov vyhľadávať informácie, ale poukazujú na nedostatočnú zručnosť kriticky a tvorivo s nimi pracovať. Naše deti sú veľmi dobre a viac informované médiami (v niektorých oblastiach až príliš), ale málo formované vlastnými rodičmi. Kombináciu nedostatku času rodičov na deti a sprístupňovanie sveta dospelých aj prostredníctvom moderných technológií čoraz mladším deťom považujeme za ohrozujúce. Chýba práca so svetom citov, emócií a prežívania, v školách rastie počet detí s vývinovými poruchami učenia a správania sa [Belková, 2012]. Žiaci majú v škole málo príležitostí na možnosť výberu spôsobu učenia sa, ktorý by zodpovedal ich dominantnému **učebnému štýlu**. Často nemajú k dispozícii primeraný čas potrebný na dosiahnutie maximálneho osobného výkonu. Problematických oblastí v meniacom sa svete

detí je veľa a my, dospelí, máme tendenciu posudzovať ich hlavne racionálne. Absentuje emocionálne pochopenie a jeho vyjadrenie deťom zvlášť v zlomových obdobiach ich vývinu. Súhlasíme s myšlienkou z prieskumnej štúdie, že v živote dnešných detí je menej hry aj menej radosti. Objem poznatkov na osvojenie rastie, ale radosť z ich osvojovania – učenia sa, sa z ich života vytráca.

Nielen stúpajúci počet detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v triedach, prejavujúcimi sa otvorenosťou, hlbokou potrebou chápania súvislostí, vysokým sebavedomím, veľkou intuíciou, nadaním, ale aj tvrdohlavosťou a tvorivosťou vyžaduje od pedagogických a odborných zamestnancov v školách zvlášť, netradičné prístupy pozorovateľné vo variabilnosti ich vyučovacieho a pracovného štýlu. Súhlasíme s M. Koutekovou [2007] a S. Sámellovou [2012] v tom, že uvedená psychodiagnostická kompetencia by mala byť samozrejmom súčasťou práce každého pedagogického i odborného zamestnanca v škole, ktorý je v priamej činnosti so žiakmi, preto téme učebných štýlov venujeme v uvedenom kontexte zvýšenú pozornosť.

O učebných štýloch žiakov

Problematika učebných štýlov (*learning styles*) je relatívne nová a môžeme ju zaradiť do oblasti psychodidaktiky. Termín učebný štýl sa v praxi často zamieňa s termínom kognitívny – poznávací štýl (*cognitive style*). Rozdiely medzi nimi vysvetľujeme nižšie.

V edukačnej praxi si uvedená problematika vyžaduje rozvinutú diagnostickú kompetenciu učiteľa. V zahraničí sa jej venuje veľká pozornosť od osemdesiatych rokov 20. storočia a do povedomia slovenskej pedagogickej verejnosti vstupuje intenzívnejšie len v posledných štyroch rokoch prebiehajúcej školskej reformy. Učitelia často adresujú svojim žiakom vetu: „Nevieš sa učiť.“ Táto skutočnosť je výzvou pre učiteľa – pomôcť žiakovi naučiť sa učiť, najsť efektívne a pre jedinca zrozumiteľné stratégie učenia sa, spoznať vlastný učebný štýl. Aká je však školská realita? Privítali by sme rovnakých žiakov, ktorí sa učia rovnakým štýlom, v rovnakom tempe a dosahujú približne rovnaké výsledky! Lenže to je ideálna predstava hraničiaca so scifi! Popiera totiž jedinečnosť a neopakovateľnosť osobnosti jednotlivca. Každý žiak v triede je iný a v poznávaní a učení sa preferuje vlastný štýl – **poznávací** aj **učebný**!

V slovenskom jazyku doteraz nevyšla žiadna monografia s touto problematikou a články v odborných časopisoch, vedeckých zborníkoch sú stále zriedkavé. I. Turek [2010], E. Petlák [2012] jej pripisujú veľkú vážnosť a zároveň poukazujú na fakt, že o učebných štýloch sa málo píše aj vo vysokoškolských učebniciach, málo pozornosti sa jej venuje v pregraduálnej príprave budúcich učiteľov i v kontinuálnom vzdelávaní. Súhlasíme s ich názorom, že poznanie učebných štýlov a ich pozorovateľná aplikácia v edukačnej praxi učiteľov prispieva k zvyšovaniu kvality vzdelávania. Za pioniera v tejto oblasti v Čechách považujeme J. Mareša

[1998], monografia ktorého je ťažko dostupná pedagogickej i laickej verejnosti, preto vítame konkrétne kapitoly v monografiách niektorých slovenských i českých autorov venované učebným a vyučovacím štýlom: I. Turek, E. Petlák, J. Škoda a P. Doulík [2011], V. Kosíková [2011].

Autori sa zhodujú v tom, že napriek intenzívnemu výskumu nie je problematika učebných štýlov úplne vyriešená, v názoroch na ňu badať nejednotnosť, niekedy aj protirečivé rozpory. Jedným z nich je nejednotný prístup k výkladu pojmu učebný štýl. V zhode s I. Turekom [2010] uvádzame stručné vymedzenie obidvoch pojmov:

Kognitívny štýl je „*spôsob, ktorý človek preferuje pri prijímaní a spracúvaní informácií. Je prevažne vrodený, ťažko sa mení a je len v minimálnej miere viazaný na obsah*“.

Súhlasíme s J. Marešom [1998] v tom, že kognitívne štýly sú základom pre postupný rozvoj individuálnych učebných štýlov a úzko súvisia s primárnou asociačnou štruktúrou jedinca. Ako uvádzajú J. Škoda a P. Doulík [2011], jej vznik súvisí nárastom počtu neurónov a s rozvojom neuronálnej siete. Informácie z oblasti neurodidaktiky a mozgovokompatibilného učenia sú v tejto súvislosti veľmi užitočné. Neuropedagogika a neurodidaktika sú v súčasnosti populárne v mnohých štátoch a považujú sa za revolúciu vo vzdelávaní v 21. storočí. Podrobnejšie túto problematiku analyzuje u nás E. Petlák [2012] a pri tvorbe koncepcie integrovaného tematického vyučovania (ITV) z nej vychádzala S. Kovaliková a K. Olsenová [1996].

Učebný štýl je „*súhrn postupov, ktoré jednotlivec v určitom období preferuje pri učení sa. Vyvíja sa z vrodeného základu, ale v priebehu života sa mení a zdokonaľuje*“. Súhlasíme s autorom, že učebný štýl pomáha jednotlivcovi dosahovať dobré výsledky pri učení sa určitého typu učiva v určitej edukačnej situácii, ale môže mu komplikovať úspešnosť pri učení sa iného typu učiva v inej edukačnej situácii. Zvyčajne si svoje učebné štýly neuvedomujeme, systematicky ho neanalyzujeme a nehľadáme jeho zlepšenia. Zdajú sa nám samozrejmé. Dajú sa však diagnostikovať a v prípade potreby aj meniť, ale to je náročnejší proces, ktorý si vyžaduje osobnú disciplínu a podporu, pomoc rodičov, spolužiakov i ďalších odborníkov. I. Turek [2010] uvádza aj odporúčania pre pedagogickú prax, ktoré spracovali na základe súčasného stavu poznania problematiky učebných štýlov, záverov výskumov R. Dunnová a K. Dunn ešte v roku 2001.

Klasifikácia učebných štýlov

Na základe štúdia dostupných zdrojov informácií o učebných štýloch zhodne s autormi konštatujeme, že v dôsledku rozdielného chápania individuálnych osobitostí učenia sa (prístup k učeniu, kognitívny štýl, učebný štýl, typ žiaka) v každej psychologickej škole uplatňujúcej aj vlastné metodologické postupy a odbornú terminológiu, existuje viacero kritérií rozdelenia – typológií učebných a kognitívnych štýlov či prístupov k učeniu sa. Konštatujú,

že zatiaľ neexistuje teória, ktorá by problematiku učebných štýlov zovšeobecnila, zjednotila tak, aby bola akceptovaná v širokej odbornej verejnosti.

Uvádžeme niekoľko vybraných klasifikácií podľa konkrétnych kritérií a následne ich kvôli obmedzenému rozsahu štúdie stručne charakterizujeme, niektoré len vymenujeme. Za prvé kritérium sme zvolili dominanciu mozgových hemisfér [Kohoutek, 2006].

Dominancia mozgových hemisfér

Pravá hemisféra je typická pre divergentný (umelecký) kognitívny, učebný aj vyučovací štýl apre nonverbálne myslenie a cítenie. Plní aj úlohu výberového filtra všetkých podnetov pôsobiacich na človeka a význam pochybných podnetov anuluje alebo redukuje. Žiaci sú intuitívni, vnímajú skôr celok ako detaily, potrebujú vzory a preferujú analogickú metódu. Pre učenie sa potrebujú určitú psychosociálnu klímu.

Ľavá hemisféra je typická pre racionálny (vedecký) kognitívny, učebný aj vyučovací štýl a zabezpečuje činnosti spojené s verbálnym a písomným prejavom. Žiaci preferujú túto hemisféru sú logickí, majú radi vo všetkom poriadok, systém, uprednostňujú štruktúrovaný štýl učenia sa aj vyučovania.

Motivácia a zámer

Vychádzajúc z publikácií J. Mareša [1998], I. Tureka [2010], J. Škodu a P. Doulíka [2011] rozlišujeme podľa motivácie a zámeru povrchový, hĺbkový a strategický učebný štýl.

Povrchový (povrchný) učebný štýl spočíva v reprodukování učiva, pasívnom prijímaní poznatkov. Žiaci preferujú pamäťové učenie, memorovanie bez väčšieho úsilia o hlbšie pochopenie. Základný motív spočíva v splnení požiadaviek s vynaložením minimálneho úsilia a času. Chcú to mať čo najskôr za sebou. Prevláda u nich vonkajšia motivácia. Nerozlišujú v učive hlavné a vedľajšie, učivo chápu ako súbor izolovaných a vzájomne nesúvisiacich informácií, ktoré nedokážu spojiť do zmysluplného celku. Nepremýšľajú, neporovnávajú s vlastnými životnými skúsenosťami, repertoár ich učebných postupov je malý, nevedia, ako sa učiť. Tradičné vyučovanie podporuje tento učebný štýl. Výsledkom sú formálne vedomosti, malé porozumenie učiva a jeho rýchle zabúdanie. Bohužiaľ, v školskej praxi je tento štýl veľmi rozšírený. Prispievajú k tomu aj predimenzované obsahy vzdelávania v kurikulárnych dokumentoch, ale aj vyučovacie štýly učiteľov založené na memorovaní doslovných definícií pri skúšaní bez požiadavky na hlbšie pochopenie súvislostí. Žiaci sa veľmi rýchlo prispôbia požiadavkám „odrecitovať naučené“ a začnú preferovať tiež povrchový štýl učenia.

Podľa J. Škodu a P. Doulíka [2011] rozlišujeme dve odlišné podoby povrchového učebného štýlu:

- *Aktívnu* podobu, ktorá je typická navonok veľkou snahou a úsilím – žiak sa neustále hlási, čím sa snaží na seba pozitívne upozorňovať. Porozumenie učiva však len predstiera.
- *Pasívnu* podobu, ktorá sa vyznačuje malým úsilím žiaka, nezáujmom o vyučovací predmet a jeho obsah. Intelektuálne úsilie žiaka je limitované reprodukováním nepodstatných informácií.

Hĺbkový učebný štýl spočíva v snahe porozumieť učivu, vystihnúť jeho význam, rozumieť veciam a javom okolo seba. Žiaci sa učia nielen preto, aby splnili požiadavky, ale chcú vedieť preukázateľným spôsobom naučené aplikovať v praxi. Prevláda vnútorná motivácia. Pri učení hľadajú podstatné a nepodstatné, hlavné a vedľajšie, vytvárajú si štruktúry a systémy, hľadajú vzťahy a príčinné súvislosti, argumentujú, hľadajú dôkazy a logiku toho, čo sa učia. Konštruujú si svoj obraz učiva, začleňujú ho do svojho osobného systému poznania. Ich repertoár učebných postupov je bohatý, snažia sa ich zefektívňovať. Žiaci dokážu k učivu zaujímať vlastné stanovisko. Učitelia môžu tento štýl podporiť vytvorením pozitívnej tvorivosti podporujúcej klímy, používaním netradičných aktivizujúcich metód a organizačných foriem. Pri skúšaní preferujú porozumenie, analýzu, syntézu, hodnotenie a tvorivú aplikáciu vedomostí. Aj v rámci tohoto štýlu rozlišujeme ďalšie tri podoby:

- *Postupné učenie* charakteristické systematickým postupom a zvládnutím podrobností na úkor všeobecnejších princípov.
- *Súhrnné učenie* – pri ňom sa žiak orientuje na všeobecné princípy a integráciu poznatkov.
- *Pružné učenie* sa vyznačuje pochopením všeobecných princípov a osvojením detailov s cieľom dokazovať a argumentovať.

Pre žiakov s hĺbkovým prístupom k učeniu je typické hľadanie osobného zmyslu v učive i v učení sa. Škoda len, že tento prístup sa v školskej praxi vyskytuje len zriedka. Moderné koncepcie vyučovania ho podporujú, len sa implementujú do školskej reality postupne a pomaly.

Utilitaristický (pragmatický, strategický medzištýl) sa vyznačuje žiakovou vypočítavosťou, snahou zapáčiť sa, votrieť sa do priazne učiteľa, často aj nekorektným „hujerovým“ spôsobom (klasický český film *Marečku, podejte mi pero*). V skutočnosti sa o učivo nezaujíma. V realite sa vyskytuje pomerne často v radoch vysokoškolákov. Snažia sa o najlepší výkon za každú cenu, dokážu sa flexibilne prispôbovať rozdielnym požiadavkám rôznych učiteľov a rýchlo odhaliť ich silné i slabé stránky a využívať to vo svoj prospech.

1. Zmyslové preferencie (VARK)

Akronym VARK predstavuje prvé písmená štyroch anglických slov: **V**isual (vizuálny, zrakový), **A**ural (auditívny, sluchový), **R**ead/write (čítať/písať, verbálny, slovný) **K**inesthetic (pohybový). Vzhľadom k rozsiahlosti charakteristík všetkých štyroch učebných, resp. kognitívnych štýlov, vyberáme len ich podstatné znaky. Podrobnejšie uvedené štýly analyzuje I. Turek [2010: 86-91] a zároveň uvádza aj diagnostický dotazník k nim. Výstižne a stručne ich vymedzuje aj E. Petlák [2012:56-57] a W. Zielke [1984: 199].

Žiaci, preferujúci pri učení zrak uprednostňujú učivo v obrazovej podobe – obrázky, diagramy, grafy, mapy, fotografie, filmy, rôzne symboly. V texte si vyznačujú dôležité časti farebne a graficky (šípky, bloky, kružnice...). Majú radi bohato ilustrované a štruktúrované texty, pri vysvetľovaní sami používajú schémy a pojmové mapy. Radi sedia v predných laviciach, aby im nič neprekážalo pri sledovaní učiteľa. Učivo si dokážu predstaviť. Nemajú radi prednášky.

Žiaci preferujúci pri učení sluch sa najlepšie učia počúvaním a verbálnou komunikáciou, diskutovaním, preto sú pre nich vhodné skupinové formy práce. Dobre si zapamätajú počuté. Pri učení sa učivo nahlas opakujú. Takíto jedinci majú hudobný sluch i nadanie a predpoklady úspešne si osvojovať cudzie jazyky. Pri učení im neprekážajú zvukové kulisy v pozadí, naopak, hudba podporuje ich procesy učenia sa.

Žiaci preferujúci pri učení zrak v spojení so slovom uprednostňujú prácu s písaným textom. To, čo si prečítajú, dokážu fotografovať do pamäti a následne identicky v pamäti predstaviť. Počuté si zapisujú, dokážu pracovať samostatne, majú dobre rozvinuté abstraktné myslenie. Učiteľ podporuje tento štýl aj prácou s pracovnými listami, dostatočnými zdrojmi rôznych študijných materiálov.

Žiaci preferujúci pohybový učebný štýl potrebujú fyzickú činnosť, pohyb, manipuláciu s predmetmi, pomôckami. Často žujú žuvačky – uspokojujú tým potrebu pohybu. Niektorí autori ho nazývajú *haptický*. Nevydržia dlho sedieť, radi sa učia pri chôdzi. Ak na to nemajú priestor, potrebujú častejšie prestávku na krátke pohybové rytmické cvičenie, potom dokážu pokračovať v učení (tzv. eurhythmia – Waldorfská pedagogika). Mávajú dobrú motorickú koordináciu a s ľahkosťou si rozvíjajú psychomotorické spôsobilosti. Žiakom s týmto učebným štýlom vyhovujú laboratórne práce, praktické cvičenia, exkurzie, inscenačné metódy, rolové hra, projektové vyučovanie. Učitelia by v práci s týmto typom žiakom mali dbať na dôsledné uplatňovanie didaktickej zásady prepojenia teórie a praxe, školy so životom. Bývajú učiteľmi napomínaní kvôli vysokej pohybovej aktivite.

Považujeme za dôležité upozorniť, že tieto typy sa vyskytujú v čistej vyhranenej podobe len zriedkavo. Prakticky existujú žiaci s rôznymi zmiešanými štýlmi alebo medzištýlmi/medzitypmi. Dospievaním, učením, skúsenosťami s učebnými štýlmi zdokonaľujú

a môžu meniť. V dôsledku rôznych vyučovacích štýlov učiteľov si môžu žiaci osvojovať aj viac učebných štýlov, ale aj nevyužiť svoj preferovaný učebný štýl, lebo preň učiteľ nevytvoril vhodné podmienky. Z toho usudzujeme, že ak sa človek neučí svojim prirodzene preferovaným štýlom, nedosahuje takú školskú úspešnosť, na akú má predpoklady.

2. Prevažujúce druhy inteligencie (H. Gardner)

Z histórie sú známe príbehy významných osobností ako A. Einstein, W. Churchill, T. A. Edison, ktorí napriek svojim handicapom dokázali skvelé veci. Podľa E. Petláka [2012: 58] v škole zlyhávali preto, lebo uplatňované vyučovacie štýly neboli v súlade s ich preferovanými učebnými štýlmi. Rovnaký nesúlad sa týka miliónov slabo prosperujúcich žiakov na svete. Môže to súvisieť aj s teóriou amerického profesora Harvardskej univerzity H. Gardnera o existencii viacerých (ôsmich) inteligencií, od ktorých môžeme odvodzovať učebné štýly: *lingvistický (jazykový, rečový)*, *logicko-matematický*, *priestorový (vizuálny)*, *telesno-kinestetický (pohybový)*, *muzikálny (hudobný)*, *interpersonálny*, *interpersonálny a prírodný učebný štýl*. Vzhľadom k oblúbenosti a rozšírenosti uvedenej teórie v pedagogických kruhoch ich podrobne nevyšpecujeme. Sú dostatočne rozpracované I. Turekom aj E. Petlákom vo vyššie uvedených monografiách. Spravidla každý jedinec disponuje všetkými inteligenciami, ale väčšinou bývajú dve – tri dominujúce. Napriek kritike uvedenej teórie v tom, že v nej prevládajú skôr sociálne ako vedecké hľadiská, súhlasíme s E. Petlákom [2012] i K. Lászlóm [2009] v tom, že dôsledné spoznávanie žiakov učiteľmi im umožňuje rozvíjať ich potenciál aj vďaka uvedenej teórii, ktorá je v tomto procese určite pozitívne podnetná.

3. Vzájomné spojenie schopnosti abstraktného a konkrétneho vnímania (A. Gregorc) a náhodného triedenia poznatkov

G. Pike a D. Selby [1994] uvádzajú štyri odlišné spôsoby učenia sa podľa A. Gregorca, ktorý zdôrazňoval zhodne s inými odborníkmi v oblasti učebných štýlov, že neexistuje žiadny *dobrý* alebo *zlý* učebný štýl, lebo nikto sa neučí výlučne len jedným spôsobom. Určite v nich nájdeme prvky učebných štýlov z predchádzajúcich klasifikácií:

Konkrétne sekvenčný typ získava informácie cez zmyslovú skúsenosť. Myslí metodicky, rozvážne. Vyhovuje mu pedantný, detailný prístup k učeniu.

Abstraktno sekvenčný typ preferuje abstraktný, nereálny svet myšlienok, teórií a myšlienkových konštrukcií. Myslí logicky, analyzuje, syntetizuje a hodnotí. Uprednostňuje hovorené slovo, rád počúva.

Abstraktno náhodný typ pracuje intuitívne a vďaka tomu rozoznáva najjemnejšie rozdiely nálady a atmosféry. Myslenie vychádza z pocitov. Je komunikatívny, rád interaguje v skupine, záleží mu na rozvíjaní osobných vzťahov.

Konkrétne náhodný vychádza z reálneho sveta. Myslí divergentne, rád experimentuje, riskuje. Veci okolo seba objavuje inštinktívne, myslenie je impulzívne, poznanie často vyvodzuje z vlastných skúseností. Málokedy prijíma rady a odporúčania od vonkajšej autority.

Na zisťovanie prevládajúcich učebných štýlov existuje v odbornej literatúre viac rôznych dotazníkov, resp. námetov na ich identifikáciu. Úžitok z poznania vlastného prevládajúceho učebného štýlu je veľký – ako pre učiteľa, tak aj pre žiaka a jeho perspektívu v budovaní vlastného systému poznania. Aj tu je cesta k učeniu sa učiť a riadiť svoje učenie.

Záver

V kontexte uvedených faktov sa priebežná inovácia obsahu výchovy a vzdelávania, hľadanie optimálnych podmienok, postupov výberu a spracovania učiva, uplatňovanie moderných metód a foriem vyučovania, technických prostriedkov, podporujúcich zvyšovanie didaktickej účinnosti edukačného procesu vo všetkých formách výchovy a vzdelávania stali nevyhnutnosťou. Snaha o premenu tradičnej školy na modernú určite súvisí aj s individualizovaným prístupom učiteľov ku jednotlivým žiakom.

Sme presvedčení o tom, že mnohí žiaci by boli v škole spokojnejší, keby sa mohli učiť tak, ako im to vyhovuje, keby mali učiteľia pochopenie pre ich kognitívne i učebné štýly. Správne a včasné diagnostikovanie ich dominantného učebného štýlu a tiež reflexívna práca s vlastným vyučovacím štýlom môže byť jednou z mnohých efektívnych ciest v tomto úsilí, ktoré povedie k lepšiemu vzájomnému porozumeniu medzi učiteľmi, žiakmi a rodičmi.

Bibliografia

- [1] Belková, V. 2010. *Školská integrácia – špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby v podmienkach bežných škôl*. 1. vyd. Banská Bystrica : PF UMB, 2010. 135 s. ISBN 978–80–557–0070–0.
- [2] Cviková, J – Filadelfiová, J. 2008. *Rodový pohľad na školstvo*. Dunajská Streda: Aspekt, Valeur, 2008. ISBN 978–80–85549–79–9.
- [3] Gežová, K. 2010. Zvýšená rozvodovosť ako negatívny dopad transformácie spoločnosti na slovenskú rodinu. In *Slovenská rodina v kontexte transformačných premien*. Banská Bystrica: PF UMB, 2010. s. 90 – 125. ISBN 978–80–557–0034–2.
- [4] Emmerová, I. 2008. *Poruchy správania u žiakov základných a stredných škôl – ich prevencia a riešenie*. 1. vyd. Banská Bystrica: PF UMB, 2008. 276 s. ISBN 978–80–8083–819–5.
- [5] Emmerová, I. 2011. *Aktuálne otázky prevencie problémového správania u žiakov v školskom prostredí*. 1. vyd. Banská Bystrica : PF UMB, 2011. 140 s. 1. vyd. Banská Bystrica : PF UMB, 2011. 140 s. ISBN 978–80–557–0212–4. ISBN 978–80–557–0212–4.
- [6] Emmerová, I. 2012. *Preventívna a sociálno-výchovná práca s problémovými deťmi a mládežou*. 1. vyd. Banská Bystrica : 2012. 142 s. ISBN 978–80–557–0463–0.

- [7] Kamarášová, L. 2009. *Profesijné kompetencie sociálneho pedagóga v prevencii sociálno-pedagogických javov*. Banská Bystrica: PF UMB, 2009. ISBN 978-80-8083-826-3.
- [8] Kosíková, V. 2011. *Psychologie vzdělávání a její psychodidaktické aspekty*. 1. vyd. Praha : Grada publishing, 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-2433-1.
- [9] Mc Guinness, D. 1985. *When Children Don't Learn*. New York: Basic Book, 1985.
- [10] Kovalík, S. – Olsen, K. 1996. *Integrované tematické vyučovanie*. 1. vyd. Bratislava: FABER, 1996. 350 s. ISBN 80-967492-6-9.
- [11] Kouteková, M. 2007. *Základy pedagogickej diagnostiky*. 2. vyd. Banská Bystrica: PF UMB, 2007. 120 s. ISBN 978-8083-445-6.
- [12] László, K. 2009. Osobnosť žiaka. In László, K. – Škvarková, Z. : *Didaktika*. 2. vyd. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 2009. s. 36-37. ISBN 978-80-8083-715-0.
- [13] Marková, D. 2012. *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch*. 1. vyd. Nitra : Garmond, 2012. 262 s. ISBN 978-80-89148-76-9.
- [14] Mareš, J. 1998. *Styly učení žáků a studentů*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998.
- [15] Nemcová, L. 2010. Rodové stereotypy a ich dôsledky v spoločnosti. In *Zborník vedeckovýskumných prác katedry pedagogiky*. 1. vyd. Banská Bystrica: PF UMB, 2010. s.61 – 79. ISBN 978-80-557-0034-2.
- [16] Oudenhoven van, N. – WAZIR, R. 2006. *Newly Emerging Needs of Children. An Exploration*. Antwerp: Garant, 2006.
- [17] Petlák, E. 2012. *Inovácie v edukačnom procese*. 1. vyd. Dubnica nad Váhom : Dubnický technologický inštitút, 2012. 158 s. ISBN 978-80-89400-39-3.
- [18] Piovarčiová, T. – Halašová, D. – Miháliková, J. – Bagalová, L. – Gogolová, D. 2010. *Novo vynárajúce sa potreby detí na Slovensku. Prieskumná štúdia*. 1. vyd. Bratislava: IUVENTA, 2010. 61 s. ISBN 978-80-8072-102-2.
- [19] Sámelová, S. 2012. Názory učiteľov na súčasných žiakov. In *Slovenský učiteľ. príloha časopisu Technológia vzdelávania*, roč. 20, 2012, č. 6. ISSN 1335-003X.
- [20] Škoda, J. – Doulík, P. 2011. *Psychodidaktika. Metody efektívneho a smysluplného učení a vyučování*. Praha : Grada Publishing, 2011. 208 s. ISBN 978-80-247-3341-8.
- [21] Škvarková, Z. 2010. *Rodina a škola vo vzájomnej spolupráci*. 1. Vyd. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2010. 175 s. ISBN 978-80-557-0024-3.
- [22] Turek, I. 2010. *Didaktika*. 2. prepracované a dopl. vyd. Bratislava : Iura Edition, 2010. 598 s. ISBN 978-80-8078-322-8.
- [23] Vernarcová, J. 2011. *Sexuálna výchova*. 1. vyd. Nitra : UKF, 2011. 84 s. ISBN 978-80-8094-954-9.
- [24] Višňovský, L. – Hroncová, J. : *Slovenská rodina v kontexte transformačných premien*. Banská Bystrica: PF UMB, 2010. 356 s. ISBN 978-80-557-0034-2.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 339-346]

Milan Schavel – Anna Danišková

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava

Sociálny pracovník a sociálna práca v spoločenskom kontexte – niekoľko poznámok k tejto téme

***Social worker and social work in the society context
– a few comments to this***

Keywords: Social worker. Social work. Socio-legal protection. Job satisfaction.

Summary

We are presenting few comments to the social work and position of social worker in the current society. Some changes are related to varying character of society influenced by globalisation and postmodern present. We apply to the position of social worker in the field of social protection, to some of their work conditions and job satisfaction indicator. Our work shows the relations between hygiene and motivational factors and job satisfaction of social workers regarding to the some abroad findings, similar studies in Slovakia have not been realized yet.

Spoločenský kontext sociálnej práce

Spoločenský kontext, na pozadí ktorého sa realizuje sociálna práca, sa neustále mení. Sociálnu reguláciu ovplyvnil rozvoj modernity, ktorý bol charakteristický nástupom moderných foriem sociálnej regulácie. Modernita priniesla uznanie, že ľudský poriadok nie je predurčený alebo Bohom daný (a tým nemenný), ako ho chápala tradičná spoločnosť, ale je hlavne zraniteľný a podmienený mnohými faktormi. Parton sa zmieňuje, že sociálna práca, vo svojich výstupoch v rámci modernity a v kontexte „welfareizmu“ bola napĺňaná so značným optimizmom a s vierou, že možno dosiahnuť merateľné a signifikantné zlepšenia v živote jednotlivcov a rodín prostredníctvom profesionálnych intervencií [Parton, 1996]. Za najlepší spôsob maximalizujúci blahobyť v modernej spoločnosti bol považovaný inštitucionálny rámec univerzálnych sociálnych služieb. Sociálne služby boli zriadené na dobročinné účely, vzdorovanie sociálnym núdzam, kompenzáciu sociálne podmienených nezrovnalostí a podporu sociálnej spravodlivosti. Podľa Asquitha, Clarka a Waterhouseovej štát sociálneho blahobytu (the welfare state) prijal svoju zodpovednosť za všetkých a sociálne potreby boli riešené na princípoch univerzálneho zaopatrenia. Sociálna práca reflektovala paternalistický princíp a systémom sociálnych služieb, vrátane sociálnej práce, prenikali idey, že štát dokáže identifikovať a napĺňať potreby a sociálny pracovník vie lepšie, čo klient potrebuje a ako to dosiahnuť [Asquith, Clark, Waterhouse, 2005].

Transformácia modernity v postmodernitu je sprevádzaná významnými zmenami v sociálnej štruktúre, súvisiacimi s oslabovaním tradičných väzieb a hodnôt. Mení sa pohľad na úlohu rodiny, na postavenie muža a ženy, na fungovanie tradičných inštitúcií. Demokratické a liberalistické tendencie rozšírili sféru slobody, zároveň odnímajú ľuďom istoty, stavajú ich pred nové sociálne problémy a riziká s nimi spojené. „Proces individualizácie vyvedol jednotlivcov i celé sociálne skupiny z tradičných inštitucionálnych rámcov a otvoril pred nimi priepasť slobody“ [Navrátil, Navrátilová, 2008: 124-135]. Tieto zmeny sa samozrejme zásadne dotýkajú aj sféry sociálnej práce, (pričom sa mimoriadne stupňuje vedomie rizika), ktorá pokiaľ má napĺňať svoje poslanie, musí na ne adekvátne reagovať.

Škótska exekutíva v súvislosti s rešpektovaním dnešnej doby predstavila svoju víziu sociálneho pracovníka 21. storočia. Podľa nej, sociálny pracovník v 21. storočí je sebavedomý a kompetentný profesionál, odovzdaný práci s ľuďmi a pre ľudí, ktorí využívajú služby sociálnej práce, jej zástupcov a iných profesionálov, s cieľom pomôcť im dosiahnuť čo najlepšie možnosti v ich živote. Základnou zodpovednosťou sociálneho pracovníka ostáva ochrana a podpora blahobytu a záujmu detí, ohrozených dospelých a komunít. Sociálni pracovníci intervedujú v situáciách, v ktorých bez primeraného zásahu dochádza

k pokračovaniu alebo eskalácii ujmy, aplikujú vedomosti, zručnosti a schopnosti, ktoré sú uvedené v štandardoch vzdelávania v sociálnej práci. K týmto štandardom podľa spomínanej vízie patrí:

- pracovať s jednotlivcami, rodinami, skupinami a komunitami, s cieľom diagnostikovať ich potreby a situáciu,
- plánovať, vykonávať, kontrolovať a hodnotiť sociálnu prácu s jednotlivcami, rodinami, skupinami a komunitami,
- vyhodnocovať a riadiť riziko vo vzťahu k jednotlivcom, rodinám, skupinám a komunitám, vo vzťahu k sebe a ku kolegom,
- demonštrovať profesionálne kompetencie v praxi sociálnej práce,
- byť zodpovedný voči svojej vlastnej praxi vo vnútri organizácie s pomocou supervízie a podpory [21st Century Social Work Review. 2011].

Sme svedkami toho, že sociálna prax nie len u nás ale aj v mnohých štátoch Európy, ale i zámoria odhaľuje výrazné problémy v dosahovaní deklarovaných cieľov sociálnej práce. Autori, ako Asquith, Clark, Waterhouse označujú sociálnu prácu za profesiu v kríze. Podľa nich sociálna práca v Británii stratila smer, poukazujú najmä na tieto sporné oblasti: kríza profesijnej identity, erózia profesijných zväzov, nedostatok profesijného uznania, deficit kvalifikovaných sociálnych pracovníkov, nedostatočný pracovný nábor, vysoká fluktuácia a znepokojujúco vysoké počty ľudí opúšťajúcich profesionálnu sociálnu prácu, pracovné podmienky, nedostatok zdrojov nevyhnutných na zabezpečenie efektívnej praxe sociálnej práce a ďalšie [Asquith, Clark, Waterhouse, 2005]. Uvedení autori kladú otázku, či sociálna práca trpí krízou profesijnej identity – alebo sa len nachádza v procese pokračujúcich zmien a adaptácie na meniace sa sociálne potreby, politické vyhladky a priority služieb? Z mnohými prezentovanými otázkami by sme mohli súhlasiť.

Aj napriek dvadsať ročnej existencii v profesijnej príprave sociálnych pracovníkov sa stretávame s otázkami, ktoré doposiaľ neboli riešené. Sociálni pracovníci vnímajú svoj profesionálny status v porovnaní s inými „pomáhajúcimi profesiami“ ako nízky, ich finančné ohodnotenie tvorí často len 60-70% priemernej mzdy v národnom hospodárstve, podmienky pre prácu najmä vo verejnej správe sú nedostatočné, navyše absentuje profesijné združenie, ktoré by podporovalo posilnenie postavenia sociálneho pracovníka v spoločnosti [Pozn. Výskumy Schavel, 2004, 2006, 2011] k spokojnosti sociálnych pracovníkov s pracovnými podmienkami, profesijným statusom a spoločenským uznaním].

Tieto pretrvávajúce anomálie profesijnej identity sa najčastejšie prejavujú v oblasti sociálnej pomoci, konkrétne pri riešení problémov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Pokúsili sme sa preto upozorniť v ďalšej časti na niektoré pretrvávajúce

problémy najmä v oblasti, ktorá si vyžaduje kompetentných, erudovaných a spokojných odborných zamestnancov.

Sociálny pracovník v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí

Pri výkone činností sociálnej práce má sociálnoprávna ochrana detí osobitné postavenie. Mohli by sme povedať, že na sociálnoprávnu ochranu detí sa nazerá ako na prestížnu odbornosť v sociálnej práci. Úlohou sociálnoprávnej ochrany je aj na Slovensku zamerať sa na preventívne pôsobenie v rámci jej jednotlivých úrovní a na intervenciu s tým súvisiacu. Pozornosť sa koncentruje najmä na deti, ktoré sú, alebo môžu byť ohrozené rizikom zanedbávania alebo zneužívania, na deti so špeciálnymi zdravotnými potrebami, na delikventné deti a na deti, ktoré nemajú riadnu starostlivosť.

Zaujímavé je v tejto súvislosti aj zistenie Child Welfare League of America, ktorá prezentovala v roku 2002 výsledky výskumu, podľa ktorého verejné i súkromné neziskové organizácie referujú, že v oblasti starostlivosti o dieťa je evidentný narastajúci počet detí, vyžadujúcich ich služby a popri tom nedostatok kvalifikovaných pracovníkov. Práve úbytok kompetentnej a stabilnej pracovnej sily je činiteľ, ktorý má najvýraznejší dopad na schopnosť systému sociálnoprávnej ochrany účinne slúžiť zraniteľným deťom a rodinám. Takmer každé odvetvie v istom čase zažíva redukciu pracovnej sily, ale jej úbytok v pomáhajúcich profesiách je obzvlášť problematický. Úspešnosť pri práci s deťmi a rodinami závisí od nadobúdania praktických profesijných zručností, od schopnosti postupného formovania vzťahov dôvery medzi pracovníkom a klientom. Prekážkou tohto procesu je fakt, že organizácie čelia fluktuácii pracovníkov, ktorá ročne prevyšuje 50 percentnú úroveň. Nepriaznivý stav je badateľný v troch rovinách a to v oblasti :

- nábore pracovnej sily je nepostačujúci počet kvalifikovaných kandidátov,
- konkurencie s iným segmentom ekonomiky, čo sa týka platu, benefitov a pracovných podmienok,
- stabilizácie pracovnej sily – odborných zamestnancov.

Z výskumu bolo ďalej zrejmé, že rozhodujúce pripomienky odborných zamestnancov v oblasti sociálnoprávnej ochrany smerovali k narastajúcemu komplexu požiadaviek na služby a zvyšujúcu sa pracovnú záťaž, nedostatok zdrojov pre klientov, neadekvátne finančné ohodnotenie, oblasť bezpečnosti a zodpovednosti, biedne fyzikálne a organizačné pracovné podmienky. Child Welfare League of America zdôrazňuje, že nedostatočný pokrok v riešení týchto problémov, pokračujúce negatívne vnímanie oblasti sociálnoprávnej ochrany detí verejnosťou, ako aj neochota investovať verejné zdroje do detí, rodín a tých, ktorí s nimi pracujú, si vyžaduje multiúrovňový prístup [*Child Welfare League of AMERICA*, 2002. *Child welfare workforce*. [online]]. Na druhej strane National Association of Social Workers v Spojených štátoch amerických vidí pozitívum

v pokračujúcej podpore partnerstva medzi školami sociálnej práce a verejným systémom starostlivosti o deti z federálnych fondov.

Ani v našich podmienkach nie je situácia ideálna. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny vypracovalo zaujímavý informatívny materiál, ktorého snahou bolo zmapovať podmienky výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úradov práce, sociálnych vecí a rodiny. Uvádza sa v ňom, že zmenami vlegislatíve Slovenská republika zaznamenala za posledné roky výrazný kvalitatívny posun a právna úprava sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na Slovensku je porovnateľná so sociálnymi politikami krajín Európskej únie. Za legislatívnymi možnosťami výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately však zostávajú reálne podmienky ich výkonu, a to najvýraznejšie v oblasti personálneho zabezpečenia. Autori vyhodnotili, že priemerný počet riešených prípadov, pripadajúcich na jedného zamestnanca ročne je 248. Z toho vyplýva, že priemerný pracovný čas zamestnanca, ktorý môže pri súčasnej situácii venovať jednému prípadu je necelý 1 pracovný deň ročne, čo nemôže byť čas postačujúci ani na minimálny výkon opatrení sociálnoprávnej ochrany detí v zdanlivo jednoduchých prípadoch sociálnoprávnej ochrany detí. Riešené prípady si však vyžadujú individuálny prístup a časovo náročné úkony. Podľa informácií z diskusií na rôznych odborných medzinárodných fórach je napr. počet rodín pripadajúcich na jedného sociálneho pracovníka v Anglicku alebo Švédsku približne 15. Komparácia týchto dvoch čísel (248 a 15) si určite nevyžaduje komentár, aj keď samozrejme musíme rešpektovať ekonomický potenciál uvedených krajín a tradície v oblasti uplatňovania systému sociálnoprávnej ochrany, ako aj celý systém zabezpečenia sociálnej pomoci a sociálnej práce s rodinami.

V kontexte vyššie uvedených textov rezonuje otázka pracovnej spokojnosti sociálnych pracovníkov.

Pracovná spokojnosť sociálnych pracovníkov

Kvalifikovaná a skúsená pracovná sila je cennou devízou pre každého zamestnávateľa. Cestou k stabilnému a oddanému pracovnému tímu môžu byť aj opatrenia na zvýšenie pracovnej spokojnosti. To potvrdzujú aj výskumy, ktoré indikujú, že u zamestnancov, ktorí sú spokojní so svojou prácou, je vyššia pravdepodobnosť, že ostávajú na svojich pracovných pozíciách [Society for human resource management. 2009. 2009 employee job satisfaction. [online]].

Celková spokojnosť s prácou zahŕňa rôzne čiastkové spokojnosti. Medzi oboma javmi je vzťah vzájomného ovplyvňovania sa. Celková spokojnosť významne určuje mieru spokojnosti s jednotlivými stránkami práce a spokojnosť s čiastkovými faktormi práce podporuje celkovú spokojnosť. Teórie pracovnej spokojnosti poukazujú na činitele vzťahujúce

sa k vonkajším podmienkam práce, ktoré sú na pracovníkovi nezávislé. Zodpovedajú tzv. hygienickým faktorom z dvojfaktorovej teórie pracovnej spokojnosti Herzberga, Mausnera a Snydermana, ktorí k nim zaraďujú: medziludské vzťahy, dozor, pracovné podmienky, plat a bezpečie a firemnú politiku. Druhú, samostatnú skupinu tvoria faktory, ktoré sa dotýkajú obsahu práce. Pomenovali ich motivačnými faktormi, pričom ich existencia či naplnenie ovplyvňuje spokojnosť. Rymeš napríklad zaraďuje medzi vonkajšie faktory finančné ohodnotenie, samotnú prácu, pracovný postup, spôsob riadenia, pracovnú skupinu a pracovné podmienky [Štikař, Rymeš, Riegel, Hoskovec, 2003].

Franěk – Večeřa tvrdia, že situačný model pracovnej spokojnosti navrhuje, že pracovná spokojnosť je odvodená od pracovných podmienok. K situačným faktorom patria napr. plat a benefity, systém povyšovania v spoločnosti, pracovné podmienky, kvalita vzťahu jednotlivca s nariadeným, sociálne vzťahy, práca samotná [Franěk, Večeřa, 2008].

Vieme, že vo všeobecnosti platí fakt, že pracovné prostredie ovplyvňuje zamestnancov hlavne prostredníctvom ich postojov, a opačne tieto postoje formujú zamestnanecké ciele a správanie. Pracovné prostredie predstavuje viac ako len hmotnú, fyzikálnu stránku, vyznačuje sa svojou sociálnou a psychologickou štruktúrou. Podmienky pracovného prostredia a podoba konkrétnych pracovných charakteristík, ako je spôsob riadenia, komunikácia, variabilita pracovných úloh, stres, pracovná záťaž, miera zodpovednosti, bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci, únosnosť rizika a mnohé ďalšie, majú značný vplyv na výkon praktickej sociálnej práce. Podľa Allena pracovníci nemôžu byť úspešní vo svojom poslaní, ak nie sú motivovaní, oddaní, spokojní a skúsení. Ich zlyhanie sa dotýka klientov, rodín, spolupracovníkov, organizácie i spoločnosti. Ako tvrdí Allen ďalej, výskumníci sa zameriavali na skúmanie vplyvu pracovných charakteristík na sociálnych pracovníkov. Na základe získaných výsledkov odporúčajú riadiacim pracovníkom vytvoriť podporujúce pracovné prostredie a v záujme zvýšenia pracovnej spokojnosti a lojálnosti pracovníkov majú svoju pozornosť sústrediť najmä na spôsob riadenia, rozmanitosť práce, pracovný stres a autonómiu, nakoľko tieto pracovné charakteristiky sú významnými determinantmi pracovnej spokojnosti sociálnych pracovníkov. Výskumy preukázali, že existuje významnejšia súvislosť medzi charakteristikami práce a pracovnou spokojnosťou, než medzi osobnostnými charakteristikami (vek, pohlavie, farba pleti, vzdelanie) a pracovnou spokojnosťou. Zameranie sa na úpravu sledovaných pracovných charakteristík, podľa ich názoru prinesie nielen vyššiu úroveň pracovnej spokojnosti, ale aj redukciu syndrómu vyhorenia, fluktuácie, zvýšenie pracovnej morálky, výkonnosti a kvality služieb poskytovaných klientom [Allen, Lambert, Pasupuleti, Cluse-Tolar, Ventura, 2004].

Autori Dickens a Serghi upozorňujú aj na iný výskum, ktorého cieľom bolo zvýšiť porozumenie štruktúry pracovnej sily v štátnych sociálnych službách s vnímaním stresu

a úrovňou spokojnosti ktorú zažívajú sociálni pracovníci. Výsledky výskumu upozorňujú na túto kombináciu situácie v Rumunsku a v Anglicku, keď skúmali názory respondentov, ktorí pochádzali zo štyroch skupín: manažérov, terénnych sociálnych pracovníkov, pracovníkov v domáciach a pracovníkov v rezidenčných podmienkach. Analýza údajov, získaných dotazníkovou technikou, priniesla zistenia, podľa ktorých celková pracovná spokojnosť sociálnych pracovníkov v Rumunsku je jednoznačne vyššia ako v Anglicku. Len v dvoch faktoroch vyjadrili rumunskí sociálni pracovníci nižšiu úroveň spokojnosti – rozmanitosť pracovných úloh a možnosti využiť v práci svoje schopnosti. Porovnateľná miera nespokojnosti v oboch štátoch bola zaznamenaná pri dvoch premenných – platové podmienky a možnosti kariérneho postupu [Dickens, Serghi, 2000].

Záver

Postavenie sociálneho pracovníka a jeho vnímanie spoločnosťou je často rozmanité. Príčinou môže byť široké spektrum problémov, ktorými sa sociálny pracovník zaoberá, jeho statusové postavenie v porovnaní s inými pomáhajúcimi profesiami (pracovné podmienky, mzdové ohodnotenie, tradície sociálnej práce na Slovensku a pod.). Sociálny pracovník dnešnej doby preberá zodpovednosť za množstvo činností pri práci s cieľovými skupinami klientov, ktorí sú v zložitých životných situáciách. Na túto náročnú prácu nie sú často vytvorené dostatočné podmienky, myslíme si že tento stav ovplyvňuje aj celkovú spokojnosť sociálnych pracovníkov, pričom predpokladáme, že sa môže vytvárať aj nerovnomerná súvislosť medzi spokojnosťou a na druhej strane motiváciou a kvalitou odborných činností. Tento jav bude v budúcnosti aj predmetom nášho ďalšieho skúmania.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Allen, R. I., Lambert, E.G., Pasupuleti, S., Cluse-Tolar, T., Ventura, L. A. 2004. The impact of job characteristics on social and human service workers. In: *Social Work & Society*. [online]. 2004, 2, 173-188. ISSN 1613-8953. [citované 2011-13-03]. Dostupné na internete: <http://www.socwork.net/2004/2/articles/454/Allen-Lambert2004.pdf>. ISSN 1613-8953
- [2] Asquith, S. – Clark, Ch. – Waterhouse, L. 2005. The role of the social worker in the 21st century – a literature review. *Insight*. [online]. 2005, 25, ISSN 1478-6796, 1-8. [citované 2011-04-07].
- [3] Dostupné na internete: <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47121/0020658.pdf>
- [4] Dickens, J. – Serghi, C. 2000. Stresses and satisfactions for social workers in Romania and England. In: *Social Work in Europe*. [online]. 2000, 3, 14 – 23. [citované 2011-13-03]. Dostupné na internete: <http://www.scie-socialcareonline.org.uk/repository/fulltext/0069867.pdf>

- [5] 21st Century Social Work Review. 2011. The vision of the social worker in the 21st century. [online]. [citované 2011-04-07]. Dostupné na internete: <http://www.socialworkscotland.org.uk/resources/pub/roleofsocialworkervisionpaper.pdf>
- [6] Franěk, M. – Večeřa, J. 2008. Personal characteristics and job satisfaction. In: *Ekonomie a management*. [online]. 2008, 4, 63-76. [citované 2011-22-03]. Dostupné na internete: http://custom.kbbarko.cz/e+m/04_2008/06_franek.pdf
- [7] Child Welfare League of AMERICA, 2002. Child welfare workforce. [online]. [citované 2011-10-11]. Dostupné na internete: <http://www.cwla.org/programs/r2p/rrnews0209.pdf>
- [8] Navrátil, P. - Navrátilová, J. 2008. Postmodernita jako prostor pre existenciálně citlivou sociální práci. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. ISSN 1213-6204, 2008, roč. 8, č. 4/2008, s. 124 – 135
- [9] National Association of Social Workers, 2005. NASW Standards for Social Work Practice in Child welfare. [online]. [citované 2011-10-11]. Dostupné na internete: <http://www.socialworkers.org/practice/standards/NASWChildWelfareStandards0905.pdf>
- [10] Parton, N. 1996. Social theory, social change and social work. [online]. [citované 2011-01-07]. Dostupné na internete: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=103081441>
- [11] Society for human resource management. 2009. 2009 employee job satisfaction. [online]. [citované 2011-14-05].
- [12] Dostupné na internete: http://www.shrm.org/Research/SurveyFindings/Articles/Documents/09-0282_Emp_Job_Sat_Survey_FINAL.pdf
- [13] Štikař, J. – Rymeš, M. – Riegel, K. – Hoskovec, J. 2003. *Psychologie ve světě práce*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. 461 s. ISBN 80-246-0448-5
- [14] Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. 2011. Podmienky výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately odborov sociálnych vecí a rodiny úradov práce, sociálnych vecí a rodiny. [online]. [citované 2011-08-12]. Dostupné na internete: http://www.gr.sk/rs/nup_rs.nsf/0/4415745428B7EC54C125795E0032DEA3?Open

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 347-361]

Ján Šrenkel, PhDr

Centrum sociálnych služieb Zátišie, Osadné, Slovakia

Štandardy kvality a hodnotenie kvality života prijímateľov sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb

***Quality standards and evaluation of the quality of life of beneficiaries of
social services in social service***

Keywords: *Recipient of the social services. Quality of life. Social service facilities. Social services*

Summary

The quality of life can be seen as the difference between individual expectations and what human being can actually achieved in its life. The smaller the difference, the higher the quality of life. The objective consideration of the quality of life of the recipients of social services is an appropriate tool in the assessment of the level and quality of social services.

Úvod

Kvalitou života by sa mohla rozumieť žiaduca úroveň existencie, života jednotlivcov alebo skupín, ktorá je vyjadrená pomerom k štandardu, vyjadreného v dokumentoch určitej krajiny. Kvalita života ako komplexná kategória zahŕňa nielen sociálne, ale aj biologické a psychologické podmienky života. Väčšina koncepcií individuálnej kvality života

vychádza z teórie pocítovej kvality života ako subjektívne hodnotenie spokojnosti s jednotlivými oblasťami života. Sociálne okolnosti a podmienky ich využitia človeku umožňujú alebo limitujú pocit šťastia a spokojnosti. Individuálnu úroveň kvality života je možné postihnúť iba prostredníctvom individuálneho postoja, ktorý je výsledkom procesu sebareflexie, v ktorom jednotlivec skúma a hodnotí vlastné predstavy a aspirácie, mieru ich realizácie s mierou realizácie ostatnej časti spoločnosti. Kvalitu života je možno chápať ako rozdiel medzi očakávaním a tým, čo človek v skutočnosti v živote dosiahne. Čím menší je rozdiel, tým vyššia je kvalita života.

Hodnotenie kvality života v sociálnych službách

Akokoľvek hodnotenie kvality je možné len za podmienok, v ktorých máme možnosť porovnávať hodnotený subjekt s normami, alebo ak v sociálnej práci uplatňuje sociálny pracovník nadobudnuté, získané a profesionálne uznané profesionálne kompetencie (t. z. minimálne štandardy pre vzdelávanie v sociálnej práci). Hodnotenie kvality sociálnych služieb je základným predpokladom k teoreticky zdôvodneným a účelným, systematickým projektovým zmenám v organizácii sociálnych služieb.

Ak chceme zistiť, aká je kvalita života konkrétneho človeka, aké sú jeho bytové podmienky, ekonomické podmienky, či je spokojný so svojimi životnými podmienkami a podobne, treba sa opýtať najprv jeho samého. Vo väčšine prípadov však tento spôsob nie je uspokojivý, pretože výpovede skúmaných osôb sa nie vždy zhodujú s objektívnym stavom kvality života. Môže to byť spôsobené aktuálnym citovým naladením dospelaj skúmanej osoby či dieťaťa, alebo dôvodom môže byť istý druh mentálneho postihnutia a podobne. Je preto potrebné skúmať nie len subjektívnu, ale aj objektívnu stránku tejto problematiky, t. j. objektívne životné podmienky, ako sú napr. bývanie, finančné príjmy, hmotná situácia, zdravotný stav, rodinné pomery, sociálne kontakty a podobne. Prežívanie kvality vlastného života závisí od sebahodnotenia a hodnotenie danej životnej situácie je zasa podmienené úrovňou spokojnosti, prežívaní, obáv a konfliktov, možnými perspektívami alebo nádejami a podobne.

Kvalita života ľudí žijúcich v zariadeniach sociálnych služieb do istej miery závisí od služieb poskytovaných v týchto zariadeniach. Kvalitnú sociálnu službu je možné garantovať tým, že bude preverená podľa dopredu definovaných a stanovených parametrov. Jednotlivé štandardy môžu formulovať poskytovatelia sociálnych služieb spoločne so zriaďovateľom služieb a s prijímateľmi.

Metódy hodnotenia kvality v sociálnych službách

V *Slovenskej republike* stanovila metódy hodnotenia kvality sociálnych služieb *Rada pre poradenstvo* v sociálnej práci, ktorá sa tejto problematike venuje od roku 1999.

V zborníku *Kvalita sociálnych služieb II.* autor Krupa (2003) definuje tieto metódy vo vzťahu k hodnoteniu kvality v sociálnych službách:

1. Procesuálna metóda hodnotenia kvality
2. Metóda sociálneho poradenstva a supervízie
3. Metóda identifikácie subjektívnej spokojnosti odberateľa služieb

Procesuálna metóda hodnotenia kvality sociálnych služieb

Je založená na porovnávaní a definovaní kritérií, indikátorov progresu kvality sociálnych služieb a štandardov pre kvalitné sociálne služby s realizovanými sociálnymi službami, prípadne projektmi. Z definície vyplýva, že v procesuálnej metóde hodnotenia kvality sociálnych služieb sa používajú podľa Krupu [2003] nástroje: kritéria, štandardy, indikátory, škály pre konkrétne formy sociálnych služieb, evalúcia, ktorej obsahom je definovanie pozorovaného rozdielu medzi kritériami progresu kvality sociálnych služieb a reálnym stavom sociálnych služieb v konkrétnom prostredí.

Procesuálna metóda hodnotenia kvality sociálnych služieb by bola bez filozofických základov (úcty, tolerancie, akceptácie, zostávania a osamostatňovania), ktoré sú jej neoddeliteľnou súčasťou direktívnou metódou. Nedirektívnosť tejto metódy hodnotenia kvality v sociálnych službách je dôležitá preto, lebo v sociálnych službách je nemožné uskutočňovať efektívne, dlhodobé, perspektívne zmeny bez zmeny postojov pracovníkov, ktorí sa na nich spolupodieľajú. V prípade, že pri tejto metóde absentuje adekvátne postojové zázemie sociálnych pracovníkov, zjednodušuje sa celý proces na kontrolu. Krupa [2000].

Kritériá progresu kvality sociálnych služieb

V rámci terminológie hodnotenia sociálnych služieb sú u nás často frekventované termíny “štandard” alebo “nadštandard”. Uvádzané sú v súvislostiach s kvalitou sociálnych služieb, avšak bez špecifikovania obsahu. Nešpecifikovaný obsah termínu “štandard” umožňuje rôzne účelové interpretácie. Štandardné služby sú pragmaticky definované ako služby, ktoré ponúkajú hygienicky nezávadné a estetické prostredie, kaloricky hodnotnú stravu, kvalifikované zdravotnícke služby, služby, ktoré sú naplno kapacitne vyťažené, s dobrými hospodárskymi výsledkami. V inom kontexte sú uvádzané tzv. štandardné pravidlá, ako napríklad v súvislostiach s „Pravidlami na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím“.

Ešte aj dnes existuje v Slovenskej republike pragmatická (nejasná) predstava, teoreticky nedopracovaná koncepcia o štandardných sociálnych službách. Hodnotenie kvality sociálnych služieb na základe pragmaticky formulovanej predstavy a nedotiahnutej

konceptie spôsobuje dezorientáciu, ktorá má dopad na legislatívu, riadenie a organizáciu a nakoniec na podmienky života ľudí, ktorí potrebujú sociálne služby. To spôsobuje mimo iného tiež to, že služby prevádzkované v mestských častiach väčších miest sú oproti excentricky umiestneným sociálnym službám na vidieku často hodnotené ako "nadštandardné". Tie isté služby v mestskej časti sú však podštandardné oproti sociálnym službám v zahraničí, či iným sociálnym službám v tom istom meste. Absencia noriem pre hodnotenie kvality sociálnych služieb podporuje úzke regionálne a subjektívne hodnotenia a má svoj podiel na izolácii Slovenska od medzinárodne uznaných a uplatňovaných vývojových trendov rozvoja sociálnych služieb a v konečnom dôsledku je jednou z príčin stagnácie sociálnych služieb Krupa [2000].

V procesualnej metóde hodnotenia kvality sociálnych služieb sa používajú tri nástroje:

1. Kritériá (hľadiská, východiská) progresu kvality sociálnych služieb (ďalej len "kritériá") - sú hodnoty, ku ktorým sa v rámci existujúcej kultúry priznávajú občania, spoločnosť a ktoré sú sumárom akceptovaných etických, filozofických, sociálnych, zdravotníckych, psychologických, pedagogických, ekonomických a manažérskych koncepcií.

2. Štandardy, indikátory, škály kvality pre konkrétne formy sociálnych služieb - sú konkretizované normy, nie sú to statické konštanty, ale dynamické a rozvíjajúce sa hodnoty, ktoré uznávajú sociálni pracovníci na základe vzájomného konsenzu. Formulovanie "štandardov" má byť výsledkom práce experimentálnych výskumných tímov, vzdelávateľov, prevádzkovateľov sociálnych služieb. Ich formulovaním dochádza k zamedzeniu presadzovania subjektívnych interpretácií kvality sociálnych služieb a zároveň vznikajú podmienky pre orientáciu a zorientovanie sa v kvalite sociálnych služieb.

3. Evalváciu, ktorej obsahom je definovanie pozorovaného rozdielu medzi kritériami progresu kvality sociálnych služieb a reálnym stavom sociálnych služieb v konkrétnom prostredí. Sú konkretizované štandardy pre potreby hodnotenia reálneho sociálneho prostredia. U nás sú to štandardné pravidlá na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím vydané OSN a vydané Vládnym výborom pre otázky zdravotne postihnutých občanov Slovenska v r. 1994 a niektoré štúdie venované spracovaniu škál pre posúdenie kvality sociálnych služieb v rezidenčných zariadeniach.

Rada pre poradenstvo v sociálnej práci v roku 2000 odporučila odbornej verejnosti kritériá, štandardy, indikátory a škály, ktoré by na základe našich prieskumov a skúseností mali byť predmetom ďalšieho systematického skúmania a zároveň by mohli účinne prispieť k pozitívnym zmenám kvality sociálnych služieb. Kritériá sú odvodené od základných dokumentov o ochrane ľudských práv a základných slobôd a zahŕňajú

strategicky dôležité trendy transformácie sociálnych služieb. Štandardy podrobnejšie rozvádzajú kritériá progresu kvality v sociálnych službách. Indikátory sú odvodené od konkrétneho prostredia, v ktorom sú sociálne služby realizované. Škály sú metodickou pomôckou pre sociálnych pracovníkov a umožňujú presnejšiu identifikáciu sociálnych služieb poskytovaných v reálnom prostredí.

V sociálnych službách rozlišujeme 6 základných kritérií.

1. Ľudská a občianska dôstojnosť
2. Rodina ako model sociálnych služieb (komunita, vzťahy, vzdelávanie...)
3. Odbornosť, profesionálny prístup
4. Humanizácia sociálnych služieb a ich transformácia
5. Sociálna integrácia a inklúzia
6. Stravovanie

V rámci prvého kritéria **ľudská a občianska dôstojnosť** je dôležité, aby každý jeden prijímateľ mal možnosť slobodného vyjadrovania svojich názorov a mal právo na slobodu vierovyznania, na slobodu pohybu, právo na vzdelanie, na priaznivé životné prostredie, na primerané pracovné prostredie, na ochranu zdravia, na súkromie. Každý prijímateľ má taktiež právo na vlastnú spoluúčasť pri riešení jeho nepriaznivej sociálnej situácie.

Kritérium **rodina ako model sociálnych služieb** zahŕňa: akceptabilné vzájomné vzťahy, koedukované prostredie, možnosti výberu v rozhodovaní, preukázateľný osobnostný rozvoj, priateľské vzťahy mimo zariadenia, vhodne stanovené návštevne hodiny, spolupráca rodiny a verejnosti, voľno časové aktivity, vzdelávanie a výchova.

Odbornosť a profesionálny prístup znamená včasnú diagnostiku sociálnych problémov a prevenciu, nepretržité zvyšovanie kompetencií sociálnych pracovníkov, multidisciplinárny prístup, kontinuálny prístup, vhodne vypracovanú metodológiu pracovných postupov a podobne.

V zmysle **humanizácie sociálnych služieb a transformácia** môže ísť vytvorenie bezbariérových podmienok, patrí tu aj kvalita bývania, hygienická starostlivosť, prostredie zariadenia, služby prijímateľom. Transformácia sociálnych služieb je dlhodobý proces. Obsahom transformácie je reforma tradičných sociálnych služieb, ktorá zásadným spôsobom vedie k zmene ich kvality, teda aj k zmene kvality života všetkých prijímateľov, ktorí danú sociálnu službu využívajú a sú na ňu odkázaní. Cieľom je posilnenie nezávislosti a svojbytnosti každého prijímateľa sociálnej služby. Podstatou transformačných zmien je zmena vzťahu poskytovateľov sociálnych služieb k prijímateľovi sociálnych služieb – sociálnemu klientovi. Završením transformácie by mal byť systém, v centre ktorého bude stáť prijímateľ so svojimi potrebami [Krupa, 2000].

Cieľom **sociálnej integrácie a inklúzie** je snaha čo najprirodzenejšie začleniť ľudí závislých na sociálnej pomoci do spoločenského prostredia. Integrácia je zvlášť potrebná u ľudí s mentálnym postihnutím. Dôležitým predpokladom integrácie u týchto ľudí je „samotná prítomnosť týchto ľudí v bežnom prostredí, hromadných dopravných prostriedkoch, v obchodoch, v reštauráciách a podobne“ [Matoušek, 2005: 120].

V rámci **stravovania** sa hodnotí pestrosť stravy, stravovacie podmienky, dodržiavanie diét (napr. u diabetikov) a podobne. Pri hodnoteniach kvality je možné uplatniť viacero metód. „Metóda je postup, cesta, spôsob, akým dosiahneme určitý výsledok“ [Kiczko, 1997: 17]. Metódy je možné voliť v závislosti od konkrétneho typu zariadenia .

Pre rezidenčné služby napríklad uvádza The New Zealand Institute of Mental Retardation nasledujúce indikátory:

1. Čas pre vstávanie a večierku cez týždeň a víkend - Má prijímateľ možnosť individuálne rozhodovať o čase svojho vstávania? Deň v týždni je podobný ako deň cez víkend? Môže si dospievajúci určiť čas, kedy pôjde spať?

2. Strava, jedálny lístok je prispôsobený typu dňa? - Je možné porovnať jedálny lístok v zariadení so stravovaním typickej rodiny ? Sú alternatívy pre stravníkov v prípade, že nemajú chuť na oficiálne podávané jedlo?

3. Je tréningový program prispôsobený individuálnym potrebám prijímateľov? - Môžu sa prijímatelia kúpať, umývať, obliekať v čase, keď im to individuálne vyhovuje?

4. Používajú prijímatelia bežne všetky priestory, ktoré sú v rezidencii? - Môžu prijímatelia voľne a slobodne používať všetky priestory, ktoré sú v rezidencii (kúpeľňa, kuchyňa, obývačka, TV, sú nejaké dvere zavreté)?

5. Majú návštevníci možnosť prijímať návštevy podobne ako v normálnej rodine? - Sú návštevníci milo prijatí a povzbudení pri príchode do zariadenia? Sú stanovené návštevne hodiny?

6. Sú bežné aktivity stanovované primerane k individuálnym záujmom prijímateľov? - Sú stanovené neodôvodnené časy na oddych? Prijímatelia sa zúčastňujú na aktivitách, ktoré sú typické pre ich rovesníkov? Stravujú sa cez prázdniny? Sú aktivity počas prázdnin primerané veku prijímateľov?

U indikátorov, ktoré sme uviedli, je možné už na základe skúseností postrehnúť, že posúvajú rovinu kvality rezidenčných služieb, sústreďujú sa na zdanlivé (často akoby nepodstatné) maličkosti, ktoré sú často vynechávané pri hodnotení kvality, ale ktoré sa významným spôsobom podieľajú na úrovni kvality sociálnych služieb. Štandardy usmerňujú profesionálny fókus sociálneho pracovníka na tie skutočnosti, ktoré sú odrazom (ne)profesionality pracovníkov. Očakávaná je profesionálna zorientovanosť sociálnych pracovníkov, stotožnenie s hodnotami, s kvalitami, ktoré prisudzujeme rezidenčnému prostrediu (čo je pravdepodobné, ak je absolventom akreditovaného vzdelávania, ktoré

uplatňuje minimálne štandardy pre vzdelávanie v sociálnej práci vo svojich vzdelávacích programoch).

Evalvácia je vyhodnotením rozdielu medzi kritériami progresu kvality v sociálnych službách a reálne poskytovanými službami. Rozdiel je potrebné exaktne zadefinovať a vymedziť. V tejto fáze procesualnej metódy hodnotenia kvality sociálnych služieb je súčasťou ďalšieho postupu poradenstvo a supervízia tak, ako je uvedená v tejto práci. Kompetentní prevádzkovatelia sociálnych služieb, sociálni pracovníci dokážu identifikovať potrebné zmeny, ich plánovanie a realizáciu.

Poradenstvo a supervízia ako metóda hodnotenia sociálnych služieb

„Sociálne poradenstvo je založené na vzťahu pomoci, podpore, rozvoji a lepšej orientácii v živote, zameriava sa na aktivizáciu klienta pri riešení sociálnej kolízie, je nutné chápať ho ako celok, ako formu riešenia hmotnej a sociálnej núdze, ktorá pomôže občanovi získať informácie o svojich nárokoch...“ [Gabura, 2005: 25]. Supervízia je profesionálnym poradenstvom pri zabezpečovaní a zvýšení kvality na pracoviskách. Podľa S. Krupu [2000] supervízia v je z pohľadu sociálnych služieb významnou, nedirektívnou metódou pre dosahovanie kvality, pretože jej obsahom je poskytnutie poradenstva pre sociálnych pracovníkov, ktorí bezprostredne poskytujú služby pre odberateľov [Krupa, 2000].

Metóda identifikácie subjektívnej spokojnosti odberateľa služieb

„Kvalitné sociálne služby vo vzťahu k ich odberateľovi sú tie, ktoré riešia sociálnu situáciu odberateľa a ku ktorým odberateľ zaujíma postoj spokojnosti. Sociálny pracovník nemôže a nesmie obísť názor odberateľa služby. Prijatie alebo neprijatie produktu sociálnej služby je „nedirektívnou“ formou komunikácie. Komunikácia zameraná na riešenie sociálnej situácie medzi poskytovateľom a odberateľom služieb je vždy jedinečná, špecifická a výnimočná“ [Krupa, 2003].

Jednou z metód je aj **štúdium dokumentácie**. Dokumentáciu tvoria jednak spisy a personálne dokumenty zamestnancov a jednak samotné spisy prijímateľov. Ďalšou metódou je **pozorovanie**. Je to jedna z najprirodzenejších a najkomplexnejších metód, pri ktorej je možné pozorovať a hodnotiť kvalitu sledovaného prostredia, v ktorom sa poskytujú sociálne služby. Metóda pozorovania spočíva v zámernom a plánovitom vnímaní, ktoré je cielavedomé a zamerané na dosiahnutie určitého cieľa. Pozorovanie môže byť voľné a zámerné. Voľné pozorovanie nepodlieha žiadnym pravidlám a nemá presne vymedzený predmet pozorovania. Zámerné pozorovanie je riadené a má vopred stanovený plán a schému pozorovania [Krupa, 2000]. **Rozhovor** patrí k najťažším a veľmi

dôležitým metodickým postupom pri hodnotení kvality. Získavame ním informácie o názoroch, postojoch, prianiach, obavách prijímateľa. Môže ísť aj o poznatky o jeho vnútornom svete, ktoré nám nemohlo poskytnúť pozorovanie. Rozhovor je jednou z najdôležitejších foriem identifikácie sociálneho problému. Popri pozorovaní je rozhovor najfrekvencovanejšou diagnostickou technikou v špeciálnopedagogickej praxi [Vašek, 1991]. Významnou metódou je aj **dotazník**. „Dotazník je metóda získavania údajov formou súboru otázok, na ktoré respondent priamo odpovedá alebo označuje vopred pripravené odpovede, pričom má možnosť výberu alternatív“ [Kiczko a kol. 1997: 17].

Spôsob hodnotenia kvality prostredníctvom štandardov

Pod pojmom štandardy sociálnych služieb rozumieme podľa Arnoldovej [2004] súbor dohodnutých kritérií, ktorý umožňuje posudzovať kvalitu sociálnej služby. V ideálnom prípade sa procesu vytvárania štandardov zúčastňujú poskytovatelia služieb, nezávislí experti a užívatelia služieb. Tieto kritériá môžeme deliť na:

- personálne – kvalifikáciu pracovníkov, podmienky pre odborný rast, supervízia,
- procedurálne – prijímanie klienta, vedenie dokumentácie, náplň programu, personálne zaistenie programu, spolupráca s inými organizáciami,
- technické – vybavenie budov, technika, pomôcky pre prácu s klientmi, hygienické, stravovacie, ubytovacie možnosti...

„Ukazovateľom kvalitnej starostlivosti je spokojnosť klientov, ich relatívne dobré zdravie – merateľné poklesom morbidity i mortality, nižšia spotreba liekov a zdravotníckych i sociálnych služieb“ [Matoušek, 2005: 44].

Ako uvádza Matoušek [2005: 46], štandardy kvality sociálnych služieb môžu byť prostriedkom, ako môžu organizácie hodnotiť svoju prácu. Organizácie by mali mať stanovené merateľné ciele, potom je možné hodnotiť, ako sa im darí tieto ciele naplňať. Na základe priebežných hodnotení je možné prehodnotiť ciele alebo prostriedky, ktorými k nim smeruje. Tieto individuálne ciele formulované podľa potrieb jednotlivých užívateľov by mali byť merateľné a mali by zodpovedať cieľom organizácie.

Autor predpokladá, že v blízkej budúcnosti bude nemožné za kvalitnú službu považovať tú službu, ku ktorej poskytovaniu nedal prijímateľ súhlas. Nenaplnenie cieľov u určitého užívateľa môže súvisieť s vonkajšími okolnosťami viac než s poskytovanou službou. Preto je potrebné prehodnotiť, či pri práci s prijímateľom využívame tie správne metódy. Tými sú rôzne formy konzultácií, auditov, supervízie, prieskumy spokojnosti prijímateľov a rodinných príslušníkov, vyhodnocovanie sťažností prijímateľov a príbuzných, prieskumy spokojnosti personálu, pracovné porady, sebahodnotiace dotazníky, vyhodnocovanie zavedenej dokumentácie.

Krupa [2005] uvádza hodnotenie monitoringu kvality sociálnych služieb a to v oblastiach dodržiavania ľudských práv a občianskej dôstojnosti, práva na súkromie, sociálneho statusu užívateľov v zariadení, profesionálneho prístupu pracovníkov, zdravotnej starostlivosti, stravovania, financovania, humánnosti prostredia, integrácie zariadenia v prostredí, riadenia, kultúry, vízii organizácie a kvalifikácie a prijímania pracovníkov.

Monitoring kvality hovorí o tom, že veľká časť zariadení sociálnych služieb je v excentricky umiestnených lokalitách, zariadenia neumožňujú ďalší individuálny osobnostný rozvoj obyvateľov, absentuje aktívny rozvoj sociálnych kontaktov s príbuznými, absentuje systematické a cielavedomé vzdelávanie obyvateľov, zbavovanie občanov spôsobilosti na právne úkony je nepísanou podmienkou pre prijatie. Dôležitým prvkom v poskytovaní kvalitných služieb je podľa Matulayovej [2007: 54] akreditácia ako uznanie vyjadrujúce, že organizácia je schopná prevádzkovať kvalitné sociálne služby. Potvrďuje dodržiavanie určitých daných štandardov práce, výkonnosti a etických princípov. Jej význam spočíva v tom, že informuje a chráni prijímateľa, vytvára tlak na zvyšovanie kvality služieb, vytvára podmienky pre zvyšovanie odbornosti poskytovateľov, zvyšuje prestíž poskytovateľa a je garanciou kvality štátom financovaných služieb. Kvalita sociálnych služieb je v našich podmienkach nedostatočne spracovaná, a ak chceme, aby procesy transformácie a decentralizácie prebiehali transparentne, mali by sme sa touto otázkou zaoberať omnoho viac. Práve sociálne služby pre starších a telesne postihnutých občanov majú dlhodobý charakter a prijímateľ v nich často prežije dlhší úsek života. Je vyňatý zo svojho domáceho prostredia a domovom sa mu stáva ústav, ktorý je často jeho poslednou zastávkou. Preto je dôležité, aby boli tieto služby poskytované čo najkvalitnejšie. Veď úroveň spoločnosti sa často súdi podľa toho, ako sa dokáže postarať o svojich najslabších členov.

Pre štandardy je charakteristická vysoká úroveň všeobecnosti kritérií. Tá je potrebná pre to, aby štandardy boli použiteľné pre akúkoľvek sociálnu službu bez ohľadu na jej charakter, veľkosť či právnu formu zariadenia. Takto formulované štandardy predpokladajú, že poskytovatelia sociálnych služieb sami definujú dôležité kritériá vo svojej dokumentácii – napr. ciele služieb, poslanie, cieľová skupina užívateľov, kapacita, postupy, ako zaistiť dodržiavanie práv užívateľov vlastných služieb, spôsoby a princípy poskytovania služieb a ďalšie vnútorné pravidlá. Tento typ dokumentácie spolu s dokumentáciou o tom, ako poskytovanie služby prebiehalo (záznamy mimoriadnych udalostí, individuálne plány, dohody o poskytovaní služby a ich evidencie, atď.), sú dôležitým zdrojom informácií pre hodnotenie kvality služieb.

Najvýznamnejším ukazovateľom pri hodnotení služieb je ale to, ako sa poskytované služby premietnu do života ľudí, ktorí ich využívajú. Užívateľ služby spolu s pracovníkom zariadenia definujú cieľ, k dosiahnutiu ktorého má poskytovanie služby smerovať. V štandardoch sa tento cieľ nazýva „osobný cieľ“ a môže ním byť napr. možnosť chodiť do práce alebo do školy, zostať vo vlastnom domácom prostredí, vychovávať vlastné deti, mať kde prespať a nájsť si vlastné bývanie a pod. Spokojnosť prijímateľov s naplňovaním ich „osobného cieľa“ za pomoci služby je posudzovaná na základe dvoch základných prvkov – spokojnosti s výsledkom služby a spokojnosti s procesom jeho poskytovania. Kritéria uvedené v štandardoch sa preto zameriavajú ako na výsledok (naplnenia cieľov služieb, potrieb užívateľov a pod.), tak na proces (plánovanie priebehu služieb, jednanie so záujemcom o službu, spôsob vybavenia sťažnosti, dodržiavanie práv a pod.).

Procedurálne štandardy kvality sociálnych služieb

Ciele a spôsoby poskytovania služieb - cieľom sociálnych služieb je umožniť ľuďom v nepriaznivej sociálnej situácii využívať miestne inštitúcie, ktoré poskytujú služby verejnosti i prirodzené vzťahové siete, zostať súčasťou prirodzeného miestneho spoločenstva, žiť bežným spôsobom. Poskytované sociálne služby zachovávajú a rozvíjajú dôstojný život tých, ktorí ho využívajú, sú bezpečné a odborné.

Zmyslom tejto časti je zhrnúť požiadavky na ciele a spôsoby poskytovania sociálnych služieb. Cieľom sociálnych služieb je vytvárať príležitosti, ktoré umožnia ľuďom v nepriaznivej sociálnej situácii prístup ku všetkým službám poskytovaným verejnosti, možnosť žiť vo vlastnom domácom prostredí, mať zmysluplné vzťahy s rodinou a ďalšími ľuďmi, chodiť do práce a školy. Súčasne sú služby poskytované podľa jasných postupov, ktoré má zariadenie formulované v metodike, postupy sú formulované tak, aby bol minimalizovaný vznik predsudkov spoločnosti voči užívateľom sociálnych služieb.

Ochrana práv prijímateľov sociálnych služieb - zariadenie vo svojej činnosti rešpektuje základné ľudské práva prijímateľov služieb, ich nároky vyplývajúce z ďalších platných obecných záväzných noriem a pravidiel občianskeho spoluzitia.

Poskytovanie sociálnych služieb sa často dotýka základných ľudských práv. Prijímatelia sociálnych služieb sú vo vzťahu k zariadeniam sociálnych služieb z celej rady dôvodov v nevýhode. Vo väčšine prípadov to nie je prijímateľ, kto platí za poskytované služby, takže zariadenie nemusí cítiť dostatočnú potrebu prispôbovať služby potrebám. Prijímatelia sú v nevýhode často z podstaty nepriaznivej sociálnej situácie a často sa nemôžu brániť, pretože v prípade štátom a obcou garantovaných služieb neplatí súkromnoprávna ale verejnoprávna regulácia, ktorá prijímateľa znevýhodňuje pri jednaní so zariadením. Zariadenia sociálnych služieb sú často uzavretými inštitúciami, kde sa je ťažko dovolať práva. Z týchto dôvodov patria prijímatelia sociálnych služieb ku

zraniteľným skupinám obyvateľstva a je povinnosťou štátu chrániť ich záujmy. Kritéria sa zameriavajú na sledovanie toho, ako zariadenie zaisťuje ochranu práv svojich prijímateľov v závislosti na charaktere poskytovaných služieb.

Jednanie so záujemcom o službu - záujemca o službu je pred uzavretím dohody oboznámený so všetkými podmienkami poskytovania služieb. Pracovník zariadenia zisťuje, čo záujemcovia od služby očakávajú, a spoločne potom formujú, akým spôsobom bude poskytovaná služba dohodnuté ciele naplňovať.

Zmyslom tohto štandardu je zhrnúť postup, akým spôsobom sa má jednať so záujemcom o službu. Toto jednanie by malo predchádzať k uzavretiu dohody o poskytovaní sociálnej služby a malo by prebiehať v troch fázach. Zariadenie ponúkne záujemcovi služby (popíše, aký je ich cieľ, obsah, podmienky a pod.), zistí, aké sú jeho potreby a záujmy a v spolupráci s pracovníkom zariadenia potom umožní záujemcovi formulovať, aké služby mu bude zariadenie poskytovať. Zariadenie pritom dbá na to, aby záujemca o službu vedel o všetkých podmienkach, ktoré sa k poskytovanej službe vzťahujú a aby im rozumel. Je dôležité, aby svoje potreby a záujmy určil záujemca o službu, nie zariadenie.

Dohoda o poskytovaní služby - sociálne služby sú prijímateľovi poskytované na základe uzavretej dohody o poskytovaní služby. Dohodastanoví všetky dôležité aspekty poskytovania služby, vrátane osobného cieľa, ktoré má služba spĺňať.

Kritériá upresňujú spôsob uzatvárania dohody o poskytovaní sociálnej služby. Dohoda by mala byť uzatvorená písomne, v odôvodnených prípadoch (v závislosti na charaktere služby) ústne. Všetky dohody musia byť evidované.

Plánovanie a priebeh poskytovaných služieb - poskytovanie služieb vychádza z osobných cieľov a potrieb prijímateľa a je postavené predovšetkým na jeho schopnostiach. Priebeh služby je primerane plánovaný.

Štandard vychádza z požiadaviek, že sociálne služby musia byť individuálne prispôbené potrebám jednotlivých prijímateľov a že prijímatelia musia mať možnosť ovplyvňovať ich priebeh a meniť osobné ciele, ktoré chcú prostredníctvom služieb dosiahnuť. Zariadenie sa musí zaujímať o osobné prania, záujmy a ciele ľudí, aby boli schopní poskytovať služby cielene a efektívne s využitím potenciálu jednotlivých prijímateľov. Postup, na ktorom sa s prijímateľom dohodnú, musí byť v závislosti na charaktere a rozsahu služby zachytený v dokumentácii.

Osobné údaje - zariadenie zhromažďuje a spracováva také údaje o prijímateľoch, ktoré umožňujú poskytovať bezpečné, odborné a kvalitné sociálne služby. Zariadenie vytvára podmienky k tomu, aby spracovanie osobných údajov zodpovedalo platným všeobecným záväzným normám.

Kritériá upresňujú požiadavky na spracovanie osobných údajov prijímateľov služieb. Zariadenie definuje, aké požiadavky potrebuje pre poskytovanie kvalitnej, odbornej a bezpečnej služby, vytvorí podmienky pre také spracovanie osobných údajov, aby spracovanie zodpovedalo platným všeobecne záväzným normám a vnútorným pravidlám, ktoré pre účely spracovania osobných údajov vydáva.

Ťažnosti na kvalitu alebo spôsob poskytovania sociálnych služieb - prijímatelia sa môžu ťažovať na kvalitu alebo spôsob poskytovania sociálnych služieb, nech by boli akýmkoľvek spôsobom ohrození. Zariadenie za týmto účelom má stanovené vnútorné pravidlá, s ktorými sú zoznámení prijímatelia a pracovníci. Kritériá upresňujú postup pre prijímanie a vybavovanie ťažností na kvalitu a spôsob poskytovania sociálnych služieb vrátane možnosti prešetrenia ťažnosti.

Nadväznosť na ďalšie zdroje - zariadenie aktívne podporuje prijímateľa vo využívaní bežných služieb, ktoré sú v danom mieste verejné. Ďalej zariadenie podporuje prijímateľa vo využívaní vlastných prirodzených sietí, ako je rodina, priatelia a snaží sa predísť jeho návyku na sociálnu službu. V prípade potreby umožňuje využívanie ďalších sociálnych služieb.

Kritériá nadväzujú na požiadavku odborných služieb prostredníctvom spolupráce s externými odborníkmi, ktorí vytvárajú podmienky umožňujúce prijímateľom prístup k bežným službám ponúkaným verejnosti a udržiavaním zmysluplných kontaktov s rodinou a ďalšími prirodzenými sociálnymi sieťami.

Personálne štandardy kvality sociálnych služieb

Personálne zaistenie služieb - štruktúra, počet pracovníkov a ich vzdelanie a zručnosti zodpovedajú potrebám prijímateľov služieb a umožňujú plnenie štandardov kvality sociálnej služby. Noví pracovníci sú zaškolení.

Kritériá upresňujú spôsob zabezpečenia zodpovedajúceho personálneho zabezpečenia služieb. Vedenie zariadenia stanoví potrebnú štruktúru a zodpovedajúci počet pracovníkov, ktorí zabezpečujú ako samotné služby, tak technické a administratívne zázemie a tomu prispôsobia pravidlá pre výber nových pracovníkov, požiadavky na ich kvalifikáciu, zaškolenie atď. Rovnaké podmienky platia aj pre dobrovoľných pracovníkov či praktikantov.

Pracovné podmienky a riadenie poskytovaných služieb - vedenie zariadenia zabezpečuje pracovníkom podmienky pre výkon kvalitnej práce, stanovuje a prispôsobuje pravidlá pre ich prácu. Kritériá nadväzujú na platné všeobecné záväzné normy. Vedenie zariadenia zabezpečuje, aby všetky dôležité aspekty chodu služieb, ktoré nie sú upravené všeobecne záväznými normami, boli jasne formulované a aby boli pracovníci s nimi oboznámení. Zvláštna pozornosť je venovaná pravidlám pre pracovníkov, ktorí nie sú

v pracovnoprávnom vzťahu. V tomto prípade musia zariadenia zabezpečiť, aby ich prijatie zodpovedalo normám upravujúcim napr. ochranu údajov, bezpečnosť práce atď., ktoré sa automaticky vzťahujú na pracovníkov v pracovnoprávnom vzťahu.

Profesijný rozvoj pracovníkov a pracovníkov tímu - zariadenie zabezpečuje profesijný rozvoj pracovných tímov a jednotlivých pracovníkov, ich zručností a schopností potrebných pre dosiahnutie záväzkov zariadení i osobných cieľov užívateľov služieb. V službách dochádza k tesnej väzbe medzi prijímateľmi a pracovníkmi, ktorí sú s nimi v priamom kontakte. Na týchto pracovníkoch priamo závisí kvalita služby a je preto potrebné im venovať veľkú pozornosť. Kritériá upresňujú požiadavky na vedenie a rozvoj tímu pracovníkov, ktorí sa venujú priamej práci s prijímateľom. Pracovníci musia mať dostatočné množstvo podpory, motiváciu a priestor pre účasť na rozvoji služieb, ktoré zariadenia poskytuje, a pre riešenie problémov, s ktorými sa stretávajú v pracovných situáciách.

Prevádzkové štandardy kvality sociálnych služieb

Miestna a časová dostupnosť služby - miesto a denná doba poskytovania služby zodpovedajú cieľom a charakteru služby a potrebám cieľovej skupiny prijímateľov. Kritériá upresňujú požiadavky na miestnu a časovú dostupnosť služieb pre prijímateľa. Denná doba, kedy sú služby poskytované, musí zodpovedať možnostiam ľudí, ktorí ich využívajú. Súčasne sa sleduje, či záväzky, ktoré v tomto ohľade zariadenia zrealizuje, zodpovedajú skutočnosti.

Informovanosť o službe - zariadenie sprístupňuje verejnosti informácie o poslaní, cieľoch, princípoch a cieľovej skupine prijímateľov služieb a ďalšie informácie, ktoré uľahčia orientáciu pre záujemcov o služby a iné subjekty, a tým prispievajú k dostupnosti služieb. Kritériá zahŕňajú informácie, ktoré by mali byť o zariadeniach a nimi poskytovaných službách verejne prístupné.

Prostredie a podmienky pre poskytovanie služieb - prostredie a podmienky v zariadeniach zodpovedajú kapacite, charakteru služieb a potrebám prijímateľov. Zariadenie dbá na to, aby boli splnené všetky platné všeobecné záväzné normy súvisiace s poskytovaním sociálnych služieb. Kritériá zahŕňajú základné technické predpoklady pre poskytovanie kvalitných služieb. Ide o to, aby služby boli poskytované v takom prostredí, ktoré zodpovedá svojim charakterom potrebám cieľovej skupiny, neznižuje spoločenské postavenie ľudí, ktorí služby využívajú a spĺňa platné všeobecné záväzné normy.

Núdzové a havarijné situácie - zariadenie, pracovníci a prijímatelia sú pripravení na riešenie havarijných a núdzových situácií. Kritériá zahrňujú požadované postupy pre riešenie núdzových a havarijných situácií. Zariadenie má definované, k akým situáciám by

mohlo dôjsť, a má pripravené postupy pre ich riešenie. Súčasne zaisťuje, že s definovanými postupmi sú zodpovedajúcim spôsobom zoznámení pracovníci aj prijímatelia a že sú vytvorené predpoklady pre to, aby boli prijímatelia aj pracovníci schopní tieto postupy použiť.

Zaistenie kvality služieb - kritériá špecifikujú postup zariadení pre starostlivosť kvality svojich služieb. „Nevýhodou“ služieb je to, že sú poskytované v okamihu ich vzniku a nie je priestor pre dodatočné úpravy a opravy. Zriadenie preto musí mať systémy priebežného hodnotenia, či sú služby poskytované v súlade s vnútornými pravidlami a kritériami, a možnosťou napraviť prípadné chyby. Dôležitú úlohu hrá vnútorná kontrola plnenia verejných záväzkov zariadenia a plnenie osobných cieľov prijímateľov. Vychádza sa z toho, že kvalita sa odvíja od vyváženia a uspokojenia potrieb všetkých záujmových skupín, najmä prijímateľov a pracovníkov. Kvalitná služba je sama o sebe zdrojom neustáleho zlepšovania.

Ekonomika - zariadenie má plán zabezpečenia zdrojov pre financovanie poskytovaných služieb, vytvára podmienky pre to, aby hospodárenie zodpovedalo platným, všeobecne záväzným normám a bolo transparentné.

Kritériá špecifikujú požiadavky na finančné zabezpečenie služieb tak, aby ich kontinuita nebola ohrozená nedostatkom peňazí, aby boli naplnené predpoklady pre plnenie platných všeobecne záväzných noriem v tejto oblasti a aby bolo hospodárenie zariadenia transparentné.

Kvalita života sa postupne stáva dôležitou východiskovou kategóriou sociálnej politiky, sociálnej práce, zdravotníctva, personálnej práce, environmentálnych aktivít a postupne aj ďalších oblastí spoločenského života. Vedné disciplíny, ktoré tieto dimenzie kvality života začnú skúmať z pozície najnovších poznatkov, môžu zvýšiť nielen úroveň teórie a metodológie výskumu, ale aj metodiky ovplyvňovania kvality života.

Záver

Jedným zo základných spôsobov, ako zistiť, či prijímatelia sociálnych služieb žijú v dobrých podmienkach (nielen materiálnych, ale aj humánnych), je hodnotenie kvality sociálnych služieb, ktoré sa im poskytujú. Toto hodnotenie nám potom umožní zistiť, aké sú rezervy v poskytovaných službách, a tým nám dáva aj možnosť a príležitosť prispievať k tomu, aby tieto služby boli stále lepšie, kvalitnejšie a hlavne, aby s nimi boli spokojní tí, ktorým sú poskytované. Sociálne služby sú mechanizmom, ktorý môže rozšíriť zdroje sociálneho prostredia každého jednotlivca, saturovať jeho potreby a usmerňovať spoločnosť k najzávažnejším morálnym hodnotám.

Pri zavádzaní štandardov kvality v sociálnych službách je potrebné sa zamerať na reálne zhodnotenie aktuálnej úrovne poskytovania sociálnych služieb, ktoré vo veľkej

miere ovplyvňujú kvalitu života prijímateľov žijúcich v zariadeniach. Je nutné mapovať oblasti kvality života prijímateľov v zariadeniach sociálnych služieb, ako je ľudská a občianska dôstojnosť mentálne postihnutých prijímateľov, rodina ako model sociálnych služieb, odbornosť a profesionálny prístup, humánnosť prostredia, služieb a ich transformácia, sociálna integrácia a inklúzia, stravovanie. Pri hodnotení kvality života prijímateľov sa zameriavajme na ich osobné výpovede a hodnotenia samotných prijímateľov sociálnych služieb k dôležitosti a spokojnosti, akú prikladajú jednotlivým oblastiam svojho života.

Zastávam názor, že pre zariadenia sociálnych služieb je v 21. storočí povinnosťou vnímať prijímateľov sociálnych služieb ako rovnocenných partnerov a pri poskytovaní sociálnych služieb dodržiavať ich ľudské práva, osobnú slobodu i ochranu ich súkromia a v čo najväčšej miere sa snažiť aj urýchlenným zavádzaním štandardov sociálnych služieb do praxe o zvýšenie kvality života týchto ľudí.

Bibliografia

- [1] Gabura, J.: *Sociálne poradenstvo*. Bratislava : Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov 2005. 221 s.
- [2] Krupa, S.: *Kvalitné sociálne služby I*. Košice: VIENALA 2000. 120 s.
- [3] Krupa, S.: *Kvalitné sociálne služby II*. Bratislava: Rada pre poradenstvo v sociálnej práci 2003. 136 s.
- [4] Matoušek a kol.: *Základy sociální práce*. Praha: Portál 2007. 310 s. ISBN 978-80-7367-331-4.
- [5] Vančová, A.: *Základy pedagogiky mentálně postihnutých*. Bratislava. Sapiaenta 2005. 332 s. ISBN 80-968797-6-6

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 363-371]

Katarína Šterbáková, Erika Belová

Katedra fizyki, matematyki a techniki, FHPV, PU Prešov

Pásmo elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu v mimoškolskej činnosti

***The set of simple experiments from electricity
and magnetism for children out of the school***

Keywords: *Science, elementary experiments, motivation, creativity, physics, extracurricular activities, experiment on electricity and magnetism.*

Summary

The article brings the view of the nontraditional activities out of the school in Science. In the article the authors compile the work of teachers with many active learning and look for their place in Science. One of them is the band (strips, zone) of elementary experiments designed from electricity and magnetism for children at primary schools. To increase motivation of small kids we prepared those strips to contain of ten experiments on electricity and magnetism. The set of simple experiments can help the teachers of elementary schools with children to realize these zones during extracurricular activities, which motivate children and show them the beauty of Science and Nature.

Úvod

Tvorivé pásma elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu boli realizované so žiakmi základnej školy na Trebišovskej ulici v Košiciach. Boli súčasťou projektu

LPP027009 – Prírodné vedy pre každého, za spoluúčasti Ústavu experimentálnej fyziky SAV v Košiciach. [Zentková, 2007].

Prostredníctvom pásem elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu sa deti naučili novú metódu učenia sa, nielen na základe doterajších teoretických znalostí, ale aj novým spôsobom - praktickou skúsenosťou. Naučili sa objavovať tajomstvá a zákonitosti javov, ktoré nám prináša naša príroda v podobe tak neoblúbeného predmetu medzi žiakmi, akým je fyzika. V druhej časti príspevku chceme čitateľovi priblížiť niektoré výsledky z pedagogického prieskumu, ktorý sme dotazníkovou metódou overovali medzi žiakmi. Získali sme spätnú väzbu a pohľad našich detí na pásma pokusov, na to či sa im táto metóda vzdelávania páčila, či by sa s takými pásmami ešte radi stretli, ale aj na to, ktoré pokusy z elektriny a magnetizmu patrili u nich k oblúbeným, ktoré ich najviac motivovali k objavovaniu elektrických aj magnetických javov. Naším cieľom bolo nielen dokázať vzbudiť záujem detí o fyziku, ale aj to, aby práve cez mimoškolskú činnosť sa neoblúbený predmet pre nich stal zaujímavým a obohatil ich nielen o teoretické vedomosti, ale preniesol sa aj do ich praktickej zručnosti. Práve formou pásiem došlo u detí k zdokonaľovaniu a lepšiemu pochopeniu toho, že fyzika je súčasťou nášho každodenného života a na tento fakt častokrát v tomto uponáhlanom svete zabúdame[Šterbáková, 2010].

Realizácia pásma elementárnych pokusov v mimoškolskej činnosti

Na základnej škole v Košiciach sme si vyskúšali aj realizáciu elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu v krúžku VŠEVEDKO, čo je jedna z foriem mimoškolskej činnosti pre zmysluplné využitie voľného času zameraná na všestranný rozvoj žiaka. Poskytuje im možnosť zdokonaľiť sa v rôznych oblastiach, ktoré poskytujú prírodovedné a humanitné predmety. Žiaci si mohli rozličné pokusy z elektriny a magnetizmu vyskúšať, oboznámili sa s materiálmi a pomôckami, s ktorými sa bežne nestretávajú na vyučovacích hodinách, keďže v predošlých rokoch došlo k tvrdej redukcii hodín práve z fyziky. Žiaci robili pokusy s nadšením, pomocou nich nadobudli nové informácie a zručnosti. Všetky pokusy boli zostavené tak, aby ich každý z nich zvládol sám. Zistili sme, že sa u detí prejavil motivačný a tvorivý prvok a hrovou formou pochopili zákonitosti a javy skôr ako biflovaním definícií a poučiek, žiaci si túto formu trávenia voľného času veľmi pochvaľovali. Každý z nich si niečo z elektriny a magnetizmu zapamätal a odniesol vo svojej pamäti. [Belová, 2011]

Obrázok 1a) Žiaci realizujúci elementárne pokusy z elektriny

Obrázok 1b) Žiaci realizujúci elementárne pokusy magnetizmu zábavnou formou

Obrázok 2 Realizácia pokusu Súťaž magnetov na krúžku Vševedko.

Časový úsek realizácie každého pásma pokusov z elektriny a magnetizmu bol ohraničený na 45 minút. Každé pásmo priblížilo deťom nejaké nové, neznáme, prekvapujúce javy z fyziky. Materiály a pomôcky boli vyberané tak, aby boli deťom dostupné v každej domácnosti. Na konci pásma nastala diskusia a zhrnutie toho, čo tvorilo jeho podstatu a na čo nesmieme zabudnúť. Na záver, keď ostalo náhodou ešte trošku času, deti si opätovne vyskúšali niektoré pokusy, alebo sme medzi nimi zisťovali ich názory a postrehy na to, čo by na danom pokuse zmenili, prípadne ako by ho v niečom obmenili. Žiaci pracovali väčšinou samostatne, v niektorých prípadoch vo dvojiciach, či skupinkách a navzájom si pomáhali. Po preštudovaní výstupov z elementárnych pokusov z elektriny sme zistili, že najobľúbenejším pokusom sa stal pokus: T - T- Trasú sa ti ruky, ktorý dosiahol u žiakov najväčší úspech. Je vyobrazený aj na obrázku 1. Najžiadanejším elementárnym pokusom z magnetizmu bol pokus pod názvom Súťaž magnetov, jeho priebeh je zachytený na obrázku 2. Videli sme, že deti veľmi chceli experimentovať a naučiť sa niečo nové a nezvyčajné, čo nemôžu vidieť na vyučovacích hodinách fyziky, práve pre nedostatok času na experimentovanie.

Metodika realizácie prieskumu

Vyššie sme v stručnosti priblížili čitateľovi prácu s deťmi v rámci mimoškolskej činnosti v krúžku pod názvom VŠEVEDKO, kde sme zrealizovali pásmo elementárnych pokusov, ktorého cieľom bolo umožniť deťom kontakt s prírodovedou, s fyzikou a tým utvárať u nich pozitívny vzťah k vede, k teórii, cez praktickú realizáciu elementárnych pokusov.

Po ukončení experimentovania sme žiakom predložili dotazník, ktorý pozostával z 5 položiek. Počet zúčastnených respondentov v krúžku bolo 10 z toho osem dievčat a dvaja

chlapci. Otázky položené deťom v dotazníku, sa týkali zisťovania spätnej väzby a informácií, ktoré nám boli nápomocné pri zostavovaní súboru ďalších pásem elementárnych pokusov aj iných oblasti fyziky.

V nasledujúcej časti uvádzame niekoľko výsledkov zo zrealizovaného pedagogického prieskumu a z analýzy odpovedí medzi žiakmi.

Napr. na otázku, ktorej znenie bolo: Zaujímali Ťa pásma elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu? Odpovedalo 40 % dievčat a 10 % chlapcov kladne. Pre ďalších 20 % dievčat to bolo len zaujímavé; pre 20 % dievčat bolo málo zaujímavé; 20 % dievčat a 10 % chlapcov sa rozhodlo pre odpoveď, že to bolo viac zaujímavé ako nezaujímavé; možnosť či to bolo úplne nezaujímavé a neviem posúdiť si nevybral žiaden z respondentov. Odpovede chlapcov a dievčat na danú otázku uvádzame ako v tabuľkovej tak aj grafickej forme pozri Tabuľka 1.

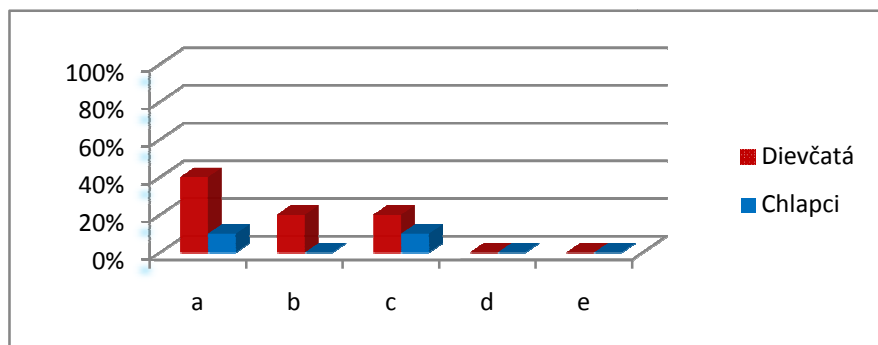
Z obrázka 3, čo je graf prislúchajúci k danej tabuľke môžeme vidieť, že 50 % žiakov odpovedalo, že vidieť pásma elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu bolo pre nich veľmi zaujímavé.

Na jednu z otázok, v ktorej sme sa pýtali, či by sa radi stretli s realizovaním takýchto elementárnych pokusov z iných oblastí fyziky (povrchové napätie, svetlo, zvuk a iné), 50 % dievčat a 10 % chlapcov odpovedalo áno; 30 % dievčat 10 % chlapcov odpovedalo možno; žiaden z respondentov neodpovedal negatívne. Presné percentuálne vyhodnotenie odpovedí na túto otázku je uvedené v Tabuľke 2.

Tabuľka 1 Odpovede žiakov na otázku: *Bolo pre Teba zaujímavé vidieť pásma elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu?*

1.otázka	Dievčatá		Chlapci		Spolu	
	Počet	v %	Počet	v %	Počet	v %
a)	4	40	1	10	5	50
b)	2	20	0	0	2	20
c)	2	20	1	10	3	30
d)	0	0	0	0	0	0
e)	0	0	0	0	0	0
Σ	8	80	2	20	10	100

Obrázok 3 Grafické znázornenie záujmu v pásme elementárnych pokusov z elektriny a magnetizmu.

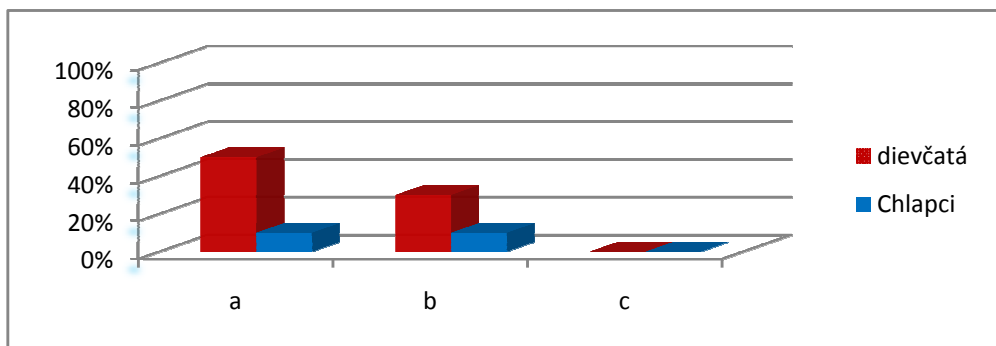

Ako vidíme z obrázka 4 prislúchajúci grafu, 60 % žiakov by sa radi stretli s realizovaním takýchto elementárnych pokusov z iných oblasti fyziky.

Tabuľka 2 Rád by si sa stretol s realizovaním takýchto elementárnych pokusov z iných oblasti fyziky (povrchové napätie, svetlo, zvuk a iné)?

2.otázka	Dievčatá		Chlapci		Spolu	
	Počet	v %	Počet	v %	Počet	v %
a)	5	50	1	10	6	60
b)	3	30	1	10	4	40
c)	0	0	0	0	0	0
Σ	8	80	2	20	10	100

Obrázok 4 Grafické znázornenie realizácie pásma elementárnych pokusov z inej oblasti fyziky

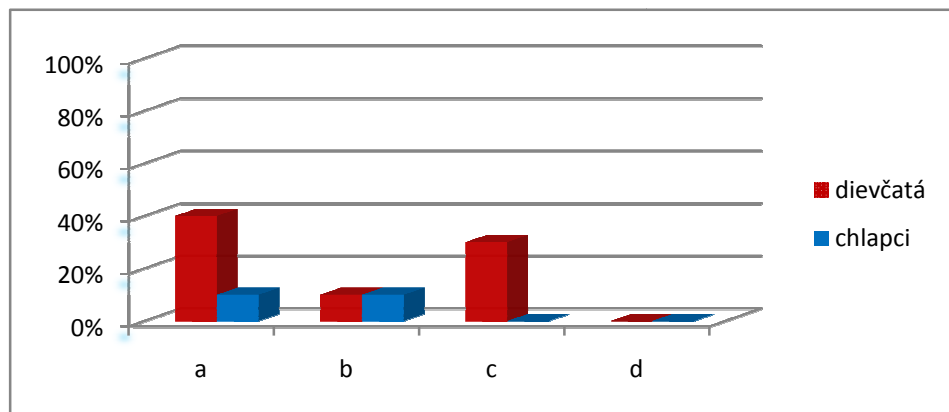
V predloženej otázke týkajúcej sa záujmu detí o fyziku, či by sa zvýšil záujem respondenta o fyziku, ak by sa fyzika vyučovala metódou elementárnych pokusov, 40 % dievčat a 10 % chlapcov odpovedalo určite áno; 10 % dievčat a 10 % chlapcov odpovedalo skôr áno ako nie; 30 % dievčat odpovedalo skôr nie ako áno; žiaden z respondentov neodpovedal určite nie. Výsledky odpovedí na túto otázku sú uvedené v Tabuľke 3.

Tabuľka 3 Zvýšil by sa Tvoj záujem o fyziku, ak by sa vyučoval metódou elementárnych pokusov?

3.otázka	Dievčatá		Chlapci		Spolu	
	Počet	v %	Počet	v %	Počet	v %
a)	4	40	1	10	5	50
b)	1	10	1	10	2	20
c)	3	30	0	0	3	30
d)	0	0	0	0	0	0
Σ	8	80	2	20	10	100

Z obrázka vidíme, že na prislúchajúcom grafe môžeme odčítať, že 50% žiakov by zvýšilo svoj záujem o fyziku, ak by bola vyučovaná viac vo forme experimentovania pomocou elementárnych pokusov.

Obrázok 5 Grafické znázornenie realizácie vyučovania metódou elementárnych pokusov

Záver

Z nášho pedagogického prieskumu medzi žiakmi, ktorí mali mimoškolskú činnosť realizovanú vo forme krúžku VŠEVEDKO, sme z dotazníkov zistili, že žiaci mali veľký záujem vidieť a odskúšať si pásmo elementárnych z elektriny a magnetizmu. Dospeli sme k záveru, že žiaci by veľmi radi uvítali na vyučovacích hodinách fyziky viac experimentovania formou elementárnych pokusov zo všetkých oblasti prírodných vied, ale aj z predmetu fyzika. Takýmto spôsobom by lepšie pochopili prírodné zákonitosti aj teóriu, ktorá sa ich týka a preniesli by ju do praxe práve formou realizácie experimentov. Vieme, že táto metóda je pre časovú dotáciu vyučovacích hodín fyziky málo realizovaná, ale veríme, že aspoň v rámci mimoškolskej činnosti sa žiaci pomocou experimentovania môžu dotknúť tajomstiev, ktoré prináša naša príroda v rámci predmetov prírodovedy a fyziky.

Bibliografia

- [1] Belová, E. 2011: Creating zones of elementary experiments on electricity and magnetism for kids kindergarten and elementary school: bachelor thesis. Prešov: PU FHPV, 2011. p. 37
- [2] Senčanski, T. 2006: Little Scientist 1: experiments you can try at home. First ed. Brno: Computer and Press. s. , 2006. p. 62. ISBN 80-251-0961-5.

- [3] Šterbáková, K. 2010: Elementary experiments as a form of pre-primary education. In: Perceptual-motor learning in pre-primary education in the context of the current curriculum reform. Prešov: PU PF, 2010. ISBN 978-80-555-0208-3. p. 114-124.
- [4] Šterbáková, K. - Ducárová, L. 2010: Pencil physics for the little ones. In: Sustainable development through the eyes of children of preschool age. Prešov: PU PF, 2010. ISBN 978-80-555-0209-0. p. 166-175.
- [5] Zentková, M. – Mihalik, M. – Zentko, A. – Broschová, K. – Čepiššáková, A. 2007 : Physica Insita. In: GIREP EPEC Conference Frontiers of Physics Education (2007; Opatija) Selected contributions. Rijeka: Zlatni Rez, 2008, p. 392-397. ISBN 978-953-55066-1-4.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 373-379]

Lukáš Švaňa

Inštitút filozofie a etiky, Prešovská univerzita, Prešov

Terorizmus. Teória spravodlivej vojny a pacifizmus

Terrorism. The theory of just war and pacifism

Keywords: *terrorism, war, pacifism*

Summary

This article is primarily focused on possible reactions to the global phenomenon of terrorism. It proposes some possibilities of making our reactions right, just and defensible. Different types of pacifism as one of the options towards treating the issue of terrorism are presented as well. The paper is a presentation of the just war theory as one of the well known theory often used the context of violence, war and terrorism. The aim is to answer some fundamental questions and issues and possibly raise further and deeper research in the very complex phenomenon of terrorism and its various interpretations, forms as well as consequences that follow.

Problém terorizmu je globálnym fenoménom, ktorý si vyžaduje reflexiu. Táto práca sa zaoberá možnými reakciami na tento globálny fenomén a ich možnou primeranosťou, efektívnosťou a zároveň ospravedlniteľnosťou. Zároveň sa pokúša skúmať tieto možnosti našej odpovede na teroristické činy s prihliadaním na hodnoty humánnosti, ľudskej dôstojnosti apod. Relevantným v tejto problematike sa stáva pojem spravodlivej, správnej a oprávnenej teórie vojny (*just war theory*). Existujú podmienky, za ktorých by nám bol povolený určitý typ násilného správania ako odpoveď resp. odozva na zlo či ako

prostriedok dosiahnutia dobra, ktoré by svojou kvantitou a kvalitou prevyšovalo uskutočnené zlo, ktoré je potrebné na jeho dosiahnutie? Na tomto mieste je našou povinnosťou spomenúť *Doktrínu o dvojitom efekte*, ktorú už v stredovekých časoch rozpracoval Tomáš Akvinský. Táto doktrína sa nám snaží objasniť dôvody, prečo môže byť za istých okolností a splnených podmienok aj zlý a nemorálny skutok ospravedlniteľný. Tomáš Akvinský aplikuje túto doktrínu na situácie, v ktorých môže byť nevyhnutné a neodvratné spôsobiť stratu na nevinnom živote v snahe dosiahnutia vyššieho dobra. Princíp ďalej vraví, že takýto čin môže byť uskutočnený iba ak priniesť dobrý výsledok je úmyslom a zlý efekt, ktorý nám daný čin prinesie bude len nevyhnutným a nepriamym dôsledkom. Zároveň musia byť splnené tieto podmienky [McIntyre, 2004: 4]:

1. Čin samotný musí byť morálne indiferentný (neurčitý) alebo morálne dobrý.
2. Zlý efekt nesmie byť dosiahnutý spôsobom akým je dosiahnutý efekt dobrý.
3. Motívom môže byť jedine dosiahnutie dobrého efektu
4. Dobrý efekt musí byť prinajmenšom v dôležitosti ekvivalentný k zlému efektu.

Chrániť pred ublížením pomocou uváženeho násilia nám musí byť povolené, avšak násilie by malo byť posledným východiskom z určitej situácie. Dôležitejšou podmienkou by mala byť náprava, obnovenie a zameranosť na nastolenie pôvodného mierového stavu. Musíme mať však vždy na zreteli, že násilie, ktoré použijeme musí za každých okolností byť primerané k našim morálne schváleným cieľom. Použitie príliš veľkého násilia a spôsobovanie veľkého utrpenia nevinným ľuďom by nás postavilo do rovnakej pozície v akej sú samotní teroristi. Škody, ktorými svojim konaním napáchame nesmú presahovať určitú úroveň. Túto úroveň môžeme vnímať ako akýsi bod, ktorý nesmieme presiahnuť či hranicu, za ktorú nesmieme prejsť. Predstavuje ju práve také použitie násilia alebo iných (v ostatných prípadoch nemorálnych a nesprávnych) činov a praktík, ktoré zabezpečí dosiahnutie vopred stanoveného účelu a nič viac. My nemôžeme do jedného vreca hádzať všetkých ľudí, tak ako to robia samotní teroristi nerozlišujúci medzi vojskom a civilným obyvateľstvom určitej krajiny. Civilné obyvateľstvo sú nelegitímne ciele tzv. ne-bojovníci (*non-combatants*), ktorý nie sú priamymi aktérmi vojen, či vojenských konfliktov. Na druhej strane tu máme legitímne ciele našich činov – bojovníci (*combatants*) a ich nástroje skazy. Aj keď by sa v skutočnosti dalo nájsť množstvo prípadov, kedy by nemorálne konanie človeka mohlo byť oprávnené a následne ospravedlniteľné, tak nemôžeme medzi takéto činy zaraďovať teroristami spáchané hrôzostrašné násilie voči nevinným pasažierom v lietadlách alebo nevinným ľuďom v blízkom okolí ich dopadu. Takýto čin sa jednoducho vymyká možnostiam svojej morálnej oprávnenosti či správnosti a je za hranicou morálne uváženeho konania.

Ak si vezmeme príklad útokov na ciele v USA, ktoré sa odohrali 11. septembra spĺňajú 3 základné kritéria na ich označenie za teroristické útoky. Prvým znakom je, že útoky obsahovali obrovskú dávku násilia. Za druhé je nadmieru jasné, že dané útoky vyvolali pocity hrôzy, strachu, teroru a paniky v mnohých ľuďoch a to nielen v mysliach obyvateľov danej krajiny. No a po tretie: tieto deštruktívne a zničujúce útoky boli spáchané na nevinné obyvateľstvo i keď ako sme už spomínali pre teroristov to boli legitímne ciele ich útokov a brali svoje obeť za vinné, no s takouto myšlienkou súhlasiť nemôžeme, keďže to boli nevinné obeť. Môžeme si položiť otázku: Prečo môžeme tieto útoky označiť za morálne zlé? Odpoveďou je zabitie nevinných ľudí a zničenie majetku (ktorý nepatrí teroristom). V histórii USA však nájdeme niekoľko príkladov na činy, ktoré by sa s prihliadnutím na spomenuté kritériá dali označiť za teroristické ako napr. bombardovanie Drážďan počas druhej svetovej vojny (35 000 až 135 000 obetí), útoky na mestá Hirošima a Nagasaki (približne 120 000 mŕtvych) a s nimi súvisiace zničenia budov, majetku a domovov ľudí. Preto by si ľudia a najmä občania USA mali uvedomiť, že spáchali rovnako zlé a nemorálne činy ako boli neskôr spáchané voči ich národu. Uvedomuje si to aj Ivo Samson keď uvádza: „Bezprostredne po udalostiach z 11. septembra sa táto forma akéhosi ospravedlnenia teroristických aktov dala vyčítať aj z tých reakcií, ktoré síce útoky na USA odsudzovali, ale zároveň pridávali „ale“ zahraničná politika USA si tieto činy navodila sama. Výhrady tohto typu zaznievali najmä v kruhoch a krajinách, kde vládne tradičný antiamerikanizmus“ [Samson, 2002: 20]. USA je predsa demokratickou krajinou a za politické rozhodnutia vládnucej elity, ktorá je pri moci predsa musí byť zodpovedný celý národ. Každý člen národa ma právo vyjadriť svoj názor prípadne je v jeho moci v prípade nesprávnych rozhodnutí zvrhnúť a vymeniť vládnucu elitu za inú. Odvekým problémom je však ľudská ľahostajnosť a nezainteresovanosť občanov do vecí verejných. Pár svetlých výnimiek možno badať či už u jednotlivcov alebo väčších skupín, ktoré sa snažia zmeniť tento nie najlepší fungujúci systém.

Ak chceme morálne uvažovať o terorizme - čiže skúmať ho ako fenomén v medziach morálky, musíme sa snažiť vžiť do pozície tých, ktorých sa týka, ktorí sú v ňom priamo zapojení a pozeráť sa na vec z ich perspektívy. Dosiahnuť to úplne je však dosť nepravdepodobné, keďže je to pozícia, v ktorej sme sa nikdy neocitli a ktorá je nám do značnej miery cudzia. Tým čím viac je nám odoprená schopnosť sa do takejto pozície dostať, tým zároveň klesá naša možnosť a schopnosť dosiahnuť prístup k týmto praktickým otázkam, ktorý by bol morálne správny a presný. Do značnej miery si musíme vypomôcť teóriou spravodlivej a oprávnenej vojny a pacifizmom.

Prečo práve pacifizmus a teória správnej, spravodlivej a oprávnenej vojny sú tými pomocníkmi v snahe nájsť a zaujať morálne správny postoj a odpoveď na terorizmus? Odpoveď je podľa J.Sterbu jednoduchá a uvádza ju vo svojej práci *Terorizmus a*

medzinárodná spravodlivosť, ktorá je súčasťou rovnomennej zbierky prác o tomto fenoméne: „Pretože stále nás nabádajú k tomu, aby sme mali na zreteli to, čo potrebujeme na dosiahnutie morálne správnych etických rozhodnutí a zaujatie správnych postojov“ [Sterba, 2003: 207]. Väčšina ľudí pod pojmom pacifizmus rozumie určitú teóriu či formu nenásilia. To nazývame nenásilný pacifizmus (pacifizmus nepoužívajúci násilie, *non-violent pacifism*). Ten tvrdí, že každé použitie násilia voči iným ľudským bytostiam je morálne zakázané, neprípustné a navyše neospravedliteľné. Je zaujímavý aj preto, lebo je podobný k princípu: „Nekonaj žiadne zlo“, ktorý je súčasťou väčšiny etických teórií. Zároveň sa však môžeme postaviť proti nenásilnému pacifizmu a kritizovať ho najmä pre jeho nesúvislosť či útržkovitosť a do značnej miery nepremyslenosť. Na jednej strane uznáva právo na život a hodnotu ľudského života stavia veľmi vysoko, čo je pozitívnym faktom avšak vylučuje použitie násilia a sily (násilnej) v prípade obrany tohto práva na život a ochrany života ako takého. V tomto vidí množstvo teoretikov- filozofov a etikov jeho najväčšiu nevýhodu.

Prívrženci pacifizmu sa však vynašili aj proti takejto ostrej kritike a to tým, že schvaľujú formu pacifizmu, ktorý nevyklučuje všetku silu a jej použitie, ale len použitie smrtiacej sily či násilia. Forme tohto pacifizmu hovoríme nesmrtiaci pacifizmus (pacifizmus nepoužívajúci násilie či silu, ktorá spôsobuje smrť ľudí, *non-lethal pacifism*). Preto potom každé smrtonosné použitie sily voči ľudským bytostiam je morálne zakázané. Táto forma pacifizmu je typická najmä pre kresťanstvo a hinduizmus. Je tu však ešte jedna forma pacifizmu a to tzv. proti-vojnový pacifizmus (*anti-war pacifism*), ktorý nezakazuje použitie sily ani použitie smrtiacej sily. Ostro však vystupuje proti masívnemu použitiu sily, ako je tomu napríklad vo vojnovom stave, a považuje to za niečo morálne neprípustné. Tento typ pacifizmu vystupujúci proti vojne je príznačný pre kresťanskú filozofiu približne do roku 180 n. l. Od tohto obdobia možno badať zvýšený počet bojovníkov či vojakov najmä z radov kresťanov. Až po obdobie rokov 170-180 n. l. je veľmi málo priamych dôkazov kresťanskej vojenskej služby. Od tejto doby však narastá počet zmienok o kresťanských vojakoch. Ich množstvo sa nedá spočítať, hoci najrozsiahljšia účasť kresťanov vo vojne bola na východnej hranici impéria. Preto nikoho neprekvapí, že obdobie, z ktorého nemáme žiaden priamy dôkaz o bojujúcich kresťanoch je rovnako obdobím, kedy zároveň takáto vojenská služba, činnosť nebola zakázaná. Po roku 180 n. l. môžeme pozorovať nárast priamych odsúdení vojny ako takej rovnako na východe ako aj na západe, aj keď najväčšiu nevôľu a námietky voči vojenskej službe možno pozorovať na helenistickom východe, kde sa zopár kresťanov aktívne zapájalo vo vojne.

Akosi automaticky nás teda napadne myšlienka, že práve z pozície pacifizmu nemôže byť terorizmus nikdy morálne ospravedliteľný. Takýto postoj by si vyžadoval úplný

zákaz zámerného ubližovania ostatným. Takýto zákaz by však nemohol byť za žiadnych okolností ospravedlniteľný, lebo v ľudskom živote sa veľakrát vyskytnú situácie kedy by tak musel konať – čiže zámerné ublížiť inému, zraniť ho alebo mu aj za nevyhnutných okolností spôsobiť smrť s cieľom ochrániť množstvo ďalších životov. Ublíženie iným (zámerné) by bolo možné ospravedlniť hneď v niekoľkých prípadoch. Všeobecne je však akýmsi kritériom dosiahnutie väčšieho dobra čo však do značnej miery inklinuje k utilitarizmu a mnohí by mohli namietat proti pozícii utilitarizmu z rôznych dôvodov a to najmä z toho, že niekedy pripúšťa nemorálne konanie a často môžu záujmy väčšiny prevládať nad záujmami menšiny či jednotlivca. Ak by sme boli schopní prehliadnuť určité nedostatky utilitaristickej etiky a to uvedomením si, že žiadna etická teória nie je schopná poskytnúť nám univerzálne a vždy platiace odpovede na páľčivé otázky modernej doby a to aj napriek svojej komplexnosti, potom by sme kritérium väčšieho dobra a s ním súvisiace použitie násilia či skôr sily mohli uplatniť v týchto prípadoch, ktoré uvádza J.P. Sterba vo svojej práci *Terorizmus a medzinárodná spravodlivosť*:

1. Ublíženie (resp. spôsobená škoda) je nepatrné a zanedbateľné (Sterba uvádza ozaj triviálny prípad, kedy niekomu stúpime na nohu s cieľom dostať sa z preplneného metra)
2. Ublíženie (resp. spôsobená škoda) je ľahko napravitel'né (klamanie priateľovi, ktorý sa ocitol v dočasnej depresii a snažil sa spáchať samovraždu)
3. Ublíženie (resp. spôsobená škoda) je nenapravitel'né, ale značne prevážené (dobrými) dôsledkami nášho konania

Len 3. kategória sa zdá byť relevantná pri snahe obhájiť a ospravedlniť teroristické činy. Sterba kladie otázku: „Ale kedy je úmyselné spôsobenie škody či ublíženie iným nenapravitel'né a zároveň prevážené dôsledkami?“ [Sterba, 2003: 212] Uvedme nasledujúci príklad často diskutovaný v kruhoch etikov a morálnych filozofov: Vedúci skupiny speleológov (objemnejšej postavy) sa zasekne v jaskynnom otvore, ktorý sa postupne zaplavuje vodou. Skupina má pri sebe dynamit a je na nich rozhodnúť sa buď danú osobu odpáliť a zachrániť sa alebo sa utopia všetci vrátane zaseknutej osoby. Keďže obeť, ktorú by tým museli priniesť by v tomto prípade v porovnaní s počtom zachránených bola omnoho menšia je vo všeobecnosti takýto čin povolený a to aj v medziach morálky. Ale čo ak je hlava danej osoby mimo jaskyne a tým, že by sa jaskyňa zaplavila vodou by tento človek prežil? Sú v tejto situácii speleológovia oprávnení použiť dynamit na svoju záchranu? Prestavme si, že by tam bolo desať, dvadsať, sto alebo omnoho viac uväznených speleológov. A tak: nebolo by ich množstvo v určitom bode dostatočné nato, aby odpálenie jednej osoby bolo morálne akceptovateľné, aj keby to znamenalo, že daná osoba je morálne zaviazaná obetovať svoj život v prospech života druhých? Aj keď sa nám takéto situácie, kedy jediniec obetuje svoj život v prospech iných,

môžu zdať neobvyklé či zvláštne, je podľa Sterbu odpoveď na predchádzajúcu otázku áno. Je preto dosť pravdepodobné, že niektoré teroristické činy, no najmä množstvo antiteroristických opatrení, sú práve takto ospravedlňované. Čiže potom ide o obetovanie života niekoľkých s cieľom záchrany života viacerých.

Táto akási utilitaristická pozícia však mnohým môže pripadať ako neadekvátna a nepovažujem ju za správny argument v snahe ospravedlnenia takýchto a podobných (mnohokrát aj teroristických) činov, kedy sa podľa môjho názoru prihliada na kvantitu životov než na kvalitu životov každého jedného človeka, ktoré práve kvôli týmto činom vyhasnú. Rovnakou metódou či pozíciou sa snažili ospravedlniť svoje činy zhodenia atómových bômb na mestá Hirošima a Nagasaki počas 2. svetovej vojny Spojené štáty americké, keď hovorca kabinetu vtedajšieho prezidenta Trumana James Byrnes vyhlásil toto: „Naše dve atómové bomby spôsobili sice mnoho obetí ale ani zďaleka sa to číslo nepriblížilo tomu, ktoré by bolo ak by ich vzdušné sily zhadzovali bomby na tieto mestá“ [Sterba, 2003: 213]. Išlo teda o použitie menšieho zla s cieľom predísť zlu ešte väčšiemu a strašnejšiemu? Toto vyhlásenie doslovne cituje aj Sterba vo svojej už vyššie spomínanej publikácii *Terorizmus a medzinárodná spravodlivosť*. Tieto vyslovene teroristické činy USA nemožno jednoducho ospravedlniť ani s prihliadaním na to, že pôsobili ako varovný signál s cieľom rýchleho konca vojny a vyhnutia sa iných obetí. Ľudský život ako hodnota, ktorá stojí v hierarchii hodnôt na najvyššom stupni je hodná zachovania za akýchkoľvek podmienok. Ako píše aj Ragnar Ohlsson vo svojom skvelom a prelomovom diele z roku 1979 *Morálny význam zla*: „Zabitie človeka znamená spôsobenie nenávratného konca jeho života a smrť (zavinená, zámerne spôsobená iným človekom) je u väčšiny ľudí považovaná za najväčšie zlo. Smrťou sa nestráca len samotný človek, ale spolu s ním aj jeho jedinečné a hodnotné skúsenosti“ [Ohlsson, 1979: 96].

Možnou výnimkou by snáď mohla byť situácia, kedy by človek bol v takej pozícii, že by preňho smrť bola značne lepším riešením ako jeho situácia kedy by si zúfalo želal zomrieť. V prípade terorizmu a s ním súvisiacich činov však o takomto niečom nemá význam hovoriť. Na druhej strane extrémna situácia kedy by zabitie človeka za účelom odhalenia pripravovaných masívnych teroristických útokov by nemuselo byť prejavom zla a zlyhania ľudskej morálky ale skôr prejavom dobra a záchrany množstva nevinných obetí, ako sme spomínali pri aplikácii teórie menšieho zla na tento problém. Vždy si však musíme uvedomiť, že nebezpečenstvo, ktoré plynie z kalkulácie s ľudskými životmi a vyvažovania smrtí jednotlivcov počtom zachránených nevinných je všadeprítomné.

Práve kombinácia teórie spravodlivej vojny a pacifizmu je podľa Sterbu východiskom pre celý americký národ. Vraví, že je toho veľa, čo je možné v súlade s medzinárodnou spravodlivosťou urobiť a vyhnúť sa tým ďalším utrpeniam amerického ľudu. „Spojené štáty americké toho musia urobiť viac ako je vyhlásenie vojny terorizmu. Krajina by

nemala byť tým štátom, ktorý sa prezentuje viditeľným naťahovaním sa pri medzinárodných dohodách a zmluvách a má prispievať k spravodlivému rozdeleniu zdrojov medzi bohatými a chudobnými tak ako si to vyžaduje medzinárodné právo. Jedine potom sa bude v USA žiť podľa mravných ideálov a to sa osvedčí ako najlepšia obrana proti terorizmu zameraného na jej vlastných obyvateľov“ [Sterba, 2003; 221]. Toto však platí univerzálne a teda otázka primeranej reakcie na teroristické činy je relevantná globálne a pre všetkých. Selektívny prístup je to, čo chceme z myslenia ľudí odstrániť.

Terorizmus ako najnebezpečnejšia forma ľudského násillia je fenoménom, ktorý si vyžaduje pozornosť celého ľudstva. Reflektovať terorizmus v medziach morálky a etiky je neľahkou úlohou. Teórie, ktoré nám dokážu pomôcť je potrebné aplikovať do praxe. Teória spravodlivej vojny je dnes už len nič neriešiacou teóriou, ktorú je potrebné do značnej miery obnoviť – revitalizovať. To, do akej miery sme my ľudia schopní tak urobiť, je otázkou hodnou nielen nášho zamyslenia, ale aj kritickej reflexie a najmä odhodlania zmeniť smer vývoja ľudstva ako takého, pre ktoré je násillie tak charakteristický pojmom.

Použitá literatúra:

- [1] Mcintyre, A. (2004): *Doctrine of double effect*. Stanford encyclopedia of philosophy, [online] dostupné na <http://plato.stanford.edu/entries/double-effect/>.
- [2] Ohlsson, R. (1979): *The moral import of evil*. Štokholm: Akademilitt.
- [3] Samson, I. (2002): *Medzinárodný terorizmus*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku.
- [4] Sterba, J. P. (2003): *Terrorism and international justice*. New York: Oxford University Press.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 381-392]

Ing. Inocent-Mária Vladimír Szaniszlów

Inštitút aplikovanej etiky Alexandra Spesza pri Teologickej fakulte KU Ružomberok v Košiciach

Volba kultúry života v retrospektíve encykliky Humanae Vitae o odmietnutí umelej antikoncepcie

***Choosing culture of life in retrospection of the encyclical humanae vitae
about the refusal of artificial contraception***

Keywords: *Humanae Vitae, culture of life, conjugal sexuality, artificial contraception, natural family planning*

Summary

Fourty four years after so much expected encyclical of the pope Paul VI. Humanae Vitae (HV), which rejected all ways of artificial contraception, we will try to analyze problems concerning culture of life in our European sphere with some ethical-philosophical thoughts. The international conference Culture of life – Culture for life which is celebrating its 20th anniversary of the 2nd world congress for life in Slovakia is right a good occasion for our Institute to do this analysis.

Po 44 rokoch od dlho očakávanej encykliky pápeža Pavla VI. *Humanae Vitae* (HV), ktorá zamietla všetky spôsoby umelej antikoncepcie, teda umelého bránenia počatiu života, sa v našom príspevku pokúsime s odstupom času pozrieť na problémy kultúry

života v našom európskom priestore niekoľkými eticko-filozofickými myšlienkami. Práve medzinárodná konferencia *Kultúra života - kultúra pre život*, ktorá sa pokúša osláviť 20. výročie 2.svetového Kongresu za život a 15. výročie okrúhleho stola o demografickej situácii v SR, sú pre náš inštitút vhodnou príležitosťou k tejto analýze.

Už prijatie encykliky *Humanae vitae* bolo veľmi komplikované a niekoľko biskupských konferencií (nemecká, rakúska, belgická) sa vtedy k jej akceptácii vyslovili veľmi opatrne [porov. Piegsa, 1998: 201], (Biskupské konferencie daných zemí ponechali akceptáciu *Humanae Vitae* na rozhodnutie svedomia jednotlivca [Boné, Malherbe 1985:124]). Avšak práve prvý slovanský pápež, bl. Ján-Pavol II., vypracoval vlastnú personalistickú teóriu sexuality a dôsledne obhajoval zmysel danej encykliky a rovnako aj dnešný sv. Otec Benedikt XVI. jej platnosť nielen potvrdil, ale aj vyzdvihol.

Pri hľadaní odpovede na zodpovedne prežívanú manželskú sexualitu si musíme uvedomiť, že sa tu jedná o problematiku, ktorá nevychádza z jednej encykliky a následného 40-ročného súhlasu, alebo zamietania. Ako zdôraznili viacerí morálni teológovia, ide tu o tému, ktorá rezonuje v Cirkvi od jej počiatku [Piegsa, 1998: 197]. (Piegsa a aj Fraling [Fraling, 1995:201] odporúčajú k otázke histórie antikoncepcie v katolíckej teológii a v kánonickom práve Cirkvi štúdiu Johna T. Noonana, *Empfängnisverhütung*, Mainz 1969. Za zmienku tu stojí aj dielo Bedouelle, [Bruguès, Becquart,2008: 86-103].

Pri obhajovaní umelých spôsobov kontroly pôrodnosti (Kontrolu pôrodnosti môžeme označiť aj slovným spojením ovládanie plodnosti, porov. [Bedouelle, Bruguès 2008:99]) – rôznych spôsobov antikoncepcie, sa mnohí (aj katolícki teológovia) odvolávajú na požiadavky manželskej lásky a zodpovedného rodičovstva, slobody človeka, či zodpovedného sexu (Jedným z dostupných diel v našich končinách je kniha Denzel [1999: 95-105]. Práve pre jeho spôsob argumentovania a kritizovania Cirkvi bude dôležité sa touto témou skutočne hlbšie zaoberať aj v budúcnosti. Oproti dnes rozšírenému pojmu plánovanie rodiny zdôrazňuje Wilhelm Ernst z Erfurtu termín zodpovedného rodičovstva ako zhrňujúci etický princíp, [porov. Ernst, 1990:131]). Títo autori uprednostňujú neuvedenie konkrétnej metódy, ale ponechanie rozhodnutia na svedomí rodičov. Na začiatku je preto potrebné sa pokúsiť tieto dôležité prvky manželského života definovať a objasniť, pretože sú podstatou a východiskom etického hodnotenia antikoncepcie tak, ako to chápu pápeži od Pavla VI.-ho.

Druhý vatikánsky koncil označil manželov ako „rovnako spolupracujúcich“ so stvoriteľskou Božou láskou a „rovnako za interpretov tejto lásky“. Slovo „rovnako“ sa snaží poukázať na *ohraničené možnosti človeka rozumieť plánom Božím*. Takto sa manželom ponecháva právo rozhodnutia pri „spoločnom uvážení“ či chcú počať dieťa a aký časový odstup by mal existovať medzi nimi počatými deťmi (Piegsa sa odvoláva na komentár B. Häringa k GS 50, [porov. Piegsa, 1998: 196]). Koncil takto definoval dôležité kritérium vo

vzťahu k zodpovednému rodičovstvu: neexistuje skutočné protirečenie medzi Božími zákonmi v súvislosti s prenášaním života a tým, čo slúži skutočnej manželskej láske. Takto zodpovedné rodičovstvo manželskej láske *slúži* a nie škodí (porov. Piegsa, 1998, s. 196).

Podstatné skutočnosti manželstva, ktoré sú zhodné s jeho cieľmi, sú spoločnosť v láske a ochota prijať a vychovávať deti (Tieto ciele však boli prvýkrát potvrdené až II. vatikánskym koncilom v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et Spes* 48, § 1, [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008:100]). Podobné ciele má aj manželská sexualita – prvým je vyjadrenie vzájomnej lásky manželov (spojivý cieľ) a druhým je prenášanie života (plodivý cieľ) [porov. Piegsa, 1998: 198]. Tieto ciele sú zapísané v prirodzenosti sexuality, a nie je ich možné od seba oddeliť. Teda nemožno súhlasiť s názorom, že sexuálny akt je aktom prírody, pretože je v prvom rade aktom osoby [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008: 112].

Tieto dva ciele nebolo jednoduché zadefinovať v histórii Cirkvi, ktorá sa dlho prikláňala k augustiniánskej (novoplatónskej) tradícii a až na II. vatikánskom koncile sa priklonila k tomistickej (aristotelovskej) tradícii [porov. Piegsa, 1998: 197]. Až encyklika Pia XI. *Casti Connubii* jasne hovorí o prirodzenej metóde plánovania rodičovstva (aj keď dnes už prekonanej Knaus-Oginovej metóde), teda potvrdzuje horeuvedené oba ciele manželstva a sexuality. Na rozdiel od HV však v encyklike Pia XI. sa nachádzajú aj cirkevno-právne dôsledky nedodržania prirodzenej metódy plánovaného rodičovstva (Umeľá antikoncepcia tu bola nazvaná ťažkým hriechom, [porov. Fraling, 1995: 202]. Nakoniec si musíme uvedomiť, že tabletky RU 486 je jednoznačne považovaná za tabletku abortívu, [porov. Boné, Malherbe, 1985:47]). Pápež Pius XII. sa sám jednoznačne postavil za prirodzené plánovanie rodičovstva a súčasne aj za to, aby manželia mohli požívať pohlavnú radosť aj vtedy, ak táto nevedie priamo k splodeniu potomstva [porov. Piegsa, 1998:197] (Piegsa cituje hlavne reč Pia XII. z 29. októbra 1951 k členom spolku talianskych katolíckych pôrodných asistentiek a 26. novembra 1951 k členom kongresu „Front rodiny“ a spolku mnohodetných rodín).

Koncilová argumentácia (GS 51) mala podľa Piegsu ukázať, že manželia, ktorí si zvolia nie prirodzenú, ale umelú metódu antikoncepcie sa takisto snažia o starostlivosť o ich manželskú lásku. Lenže tento tzv. „dobrý úmysel“ nemôže sám určiť mravnú kvalitu ich spôsobu jednania, pretože ako koncil zdôraznil: táto kvalita závisí od „objektívnych kritérií“, ktoré vychádzajú z podstaty osoby a jej skutkov [porov. Piegsa, 1998: 197]. (Piegsa dodáva, že toto platí v jednaní človeka vo všetkých oblastiach života. To, čo nie je zhodné s osobnou dôstojnosťou jedného alebo druhého partnera, to sa nemôže „posvätiť dobrým úmyslom“ jedného, alebo oboch partnerov. Najviac sa to týka prostriedkov, ktoré priamo vedú k predčasnému potratu. GS deklaruje, že tieto kritériá morálnosti sú vzaté z prirodzenosti osoby a jej skutkov. HV zase učí, že dané kritériá pochádzajú

z prirodzenosti (charakteru) manželstva a jeho skutkov. Tieto analýzy teda silne závisia od definície slova prirodzenosť, [porov. Bedouelle, Bruguès; Becquart, 2008: 104]). Koncil argumentuje najprv podstatou osoby a až potom podstatou skutku [porov. Piegsa, 1998: 206]. To, čo koncil myslel pod pojmom objektívnych kritérií vo vzťahu k manželstvu (GS 51), vyjadruje Piegsa takto: manželský akt zodpovedá „plnému zmyslu vzájomného odovzdania sa partnerov“, ako aj plnému zmyslu „skutočne humánneho počatia v skutočnej láske“ [porov. Piegsa, 1998: 206]. Treba však uviesť, že cieľom koncilu nebolo priamo určiť morálnosť antikoncepcie, ale dať princíp riešenia favorizovaním vzájomného dobra manželov skôr ako dobra prirodzenej finality aktu počatia [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008: 101].

Jednoznačné rozhodnutie HV pre prirodzenú metódu plánovania rodičovstva sa teda nemá brať ako výber jednej z mnohých metód, ale ako **partnerská cesta**, voči ktorej niet žiadnej humánnej alternatívy [porov. Piegsa, 1998: 199] (Autor sa opiera o knihu J. Rötzera, [1985: 9]).

V čom spočíva, podľa Piegsu, podstatný rozdiel medzi metódami prirodzeného plánovania rodičovstva a umelými metódami zabránenia počatiu? Podľa HV 12 je podstatný rozdiel v porušení „nezrušiteľného spojenia oboch zmyslov sexuality: láskyplného sebadarovania sa a darovania života. Kto toto spojenie *aktívne* poruší, zachová sa tak (aspoň fakticky), akoby bol pánom nad zdrojmi života a nie služobníkom Stvoriteľovho plánu (HV 13) [porov. Piegsa, 1998: 209]. Teda rozdiel medzi týmito metódami je skutočne morálny. Podľa Séguina analýza Pavla VI. spočíva v troch bodoch: zodpovednom rodičovstve (to znamená vzájomné poznanie sa a rešpekt pred biologickými procesmi a ich funkciou); biologické zákony sú súčasťou ľudskej osoby; rozum a vôľa musia vykonať patričné zvládnutie inštinktu a vášní (porov. Séguin, [1994: 63-64]).

K tomu si musíme znova uvedomiť z teologickej perspektívy HV, že *stvoriteľský akt Boží je počiatkom všetkého ľudského života*: v momente sexuálneho stretnutia manželov objavujeme transcendentný Boží zásah pre príchod existencie každého bytia človeka. V cyklickej schopnosti počatia páru sa nachádza otvorenosť jedinému Bohu, pretože sa takto zakladá možný počiatok života, ktorý berie svoj zdroj v hĺbke Božej a jeho stvoriteľského, slobodného a milujúceho skutku. Toto je podstatný argumentačný dôvod (porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008, s.109). Sexuálnym abstinovaním páru v plodných dňoch tento potvrdzuje uznanie prítomnosti Boha Stvoriteľa, patriacej k ich sexualite, aj keď sami v danom momente nechcú mať deti [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008: 110] (Takto manželia dokazujú, že nie sú pánmi nad zdrojom života, ale skôr služobníkmi obrazu uvedeného Stvoriteľom).

Ako ťažko sa vysvetľuje táto teológia stvorenia ukazuje Piegsa na príklade tradičného chápania antikoncepcie, ako zabíjania budúceho plodu (a považovaniu ľudí, chrániacich

sa proti počatiu ako potenciálnych vrahov: porov. Carlo Caffara v novembri 1988 na kongrese morálnych teológov v Ríme). (Scholastickí teológovia odmietali zabráňovanie počatia hlavne z 3 dôvodov: ide tu o zabitie, odporuje to prirodzenosti a ničí to manželský vzťah. Sväté officium dekrétom z 21. mája 1851 a 19. apríla 1853 uvádza, že zabráňovanie počatia porušuje prirodzené právo, porov. Denzel [1999: 98]). Voči tomuto, aj dnes často používanému argumentu vyšiel v L'Osservatore Romano 16.2.1989 nepodpísaný článok, ktorého argumentácia sa ocitla niekoľko rokov neskôr v encyklike *Evangelium vitae* z roku 1995 v článku 18.

Ján Pavol II. v FC 32 ukazuje na používanie umelej antikoncepcie ako na jednanie, ktoré je „samo v sebe morálny neporiadok“ (*intrinsece malum*). (Ernst dodáva, že Ján Pavol II. v FC jasne poukázal na svoju dvojakú výhradu voči umelej antikoncepcii: táto jedná proti otvorenosti pre život a aj proti úplnému vzájomnému odovzdaniu sa manželov. Naopak, pri prirodzenej metóde plánovania rodičovstva takáto výhrada neexistuje. Tuto sa manželia úplne podriaďujú Božiemu plánu a podmienke úplného vzájomného odovzdania sa, teda odovzdaniu sa bez zásahu do telesnej integrity, [porov. Ernst, 1990:135]). Napriek tomu je dôležité pripomenúť slová z EV: „kresťanská tradícia vždy zdôrazňovala rozdiel medzi objektívnym neporiadkom a subjektívnou vinou...je legitímne vziať do úvahy rozličné faktory a aspekty konkrétneho skutku osoby, a teda nielen jeho úmysly a pohnútky, ale aj rozličné životné situácie a na prvom mieste všetky príčiny, ktoré by mohli ovplyvniť svedomie a jeho slobodu vôle“ (Článok „Sich am göttlichen Gesetz ausrichten“ (Riadiť sa Božským zákonom), L'Osservatore Romano 16.2.1989 a neskôr v EV 18). Oproti zneužitiu tohoto chápania ako tzv. situačnej etiky zaviedol Ján Pavol II. pojem „**zákon postupnosti** (graduality)“ (FC 34), alebo inak nazvaný aj **postupný spôsob rastu** (FC 9). Tento zákon sa však nesmie interpretovať ako popieranie nemeniteľných noriem. Napriek tomu ostáva napätie medzi objektívnymi povinnosťami a subjektívnymi schopnosťami (avšak nie v zmysle autonómnej morálky). Človek nesmie prikázania prezentovať ako cieľové prikázania v zmysle nedosiahnuteľného ideálu (FC 34) (Piesga uvádza uvedenie arcibiskupa kardinála Ratzingera do princípu graduality v jeho diecéze Mníchov-Freising: Touto myšlienkou graduality sa načrtáva motív bytia na ceste, ktorý sa takto konkretizuje pre morálne poznanie a prax. Celá kresťanská cesta je *conversio*- obrátenie v postupných krokoch (8.12.1980), [porov. Piesga, 1998: 212-213]). U Jána Pavla II. v sexuálnom akte sa telo stáva prístupovou cestou k poznaniu osoby ako subjektu vzťahu z daru. (Telo signalizuje, že osoba je predmetom hodným daru. Takto osoba v tomto vzťahu nachádza hlboký zmysel svojho bytia. Telo takto vlastní manželský význam (*signification sponsale*)- aj v celibátnom zmysle, ako manželstvo s Cirkvou a Kristom, [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart,2008: 113]).

Ako upozorňujú niektorí teológovia, vzťah medzi láskou a počatím človeka sa môže naplno doceniť až vtedy, ak sa bude chápať ako princíp **superabundancie** („pretekajúcej hojnosti“), a nie ako obyčajná inštrumentálna súvislosť, kedy by sa sexuálny akt javil len ako prostriedok pre plodenie detí. Superabundantná finalita znamená „pretekajúcu“ plnosť účelovej finality, kedy zmyslom veci nie je iba dosiahnutie daného účelu, ale i akýsi zmysel „naviac“; zmysel sám o sebe. Taktiež sa líši od inštrumentálnej finality, kedy zmysel a hodnota skutočnosti (ktorá je prostriedkom) smeruje iba k svojmu účelu, zatiaľ čo v prípade superabundantnej finality má prostriedková skutočnosť svoj zmysel a hodnotu nezávisle od účelu, ku ktorému smeruje. Ako už bolo povedané, podstatným zmyslom a hodnotou manželského sexuálneho aktu je najtesnejšia jednota v láske - sebaodovzdaní, a táto jednota má hodnotu vyššiu, než akékoľvek iné zjednotenie osôb. Avšak tomuto, už samému osebe cennému a zmysluplnému dobru je súčasne zverené i plodenie potomstva. Ten istý akt, ktorého zmyslom je dokonanie jednoty, sa súčasne vo svojej „pretekajúcej“ plnosti stáva prameňom počatia nového života. Jeho účelom je teda plodenie, avšak nie v zmysle obyčajnej inštrumentálnej funkčnosti ako je tomu u zvierat, ale v zmysle „nadbytku“, či „pretekaniu“ plnosti – pretekaniu lásky [porov. Hilderbrand, 1999: 26-29].

Preto sexualita, prostredníctvom ktorej sa muž a žena navzájom darujú jeden druhému úkonmi, ktoré sú vlastné a výlučne patria manželom, vôbec nie je čosi biologické, ale dotýka sa **vnútorného jadra ľudskej osobnosti ako takej**. (Výčitka biologizmu sexuality sa týka vízie HV, veľmi reštriktívnej, ktorá koncentruje kritériá morálnosti sexuálneho aktu z materiálneho rešpektu prirodzeného cyklu plodnosti, a takto odsúva do pozadia osobnú hodnotu sexuálneho aktu. S teoretickou podporou prirodzeného zákona vraj hodnota schopnosti počatia sexuálnou cestou, ktorú zdieľame spolu so zvieratami, neintegruje to, čo je vlastné človekovi, jednotu osôb. Teda morálne kritériá by sme mali založiť nie na biologickom rozmere sexuality, ale na osobnom vzájomnom vzťahu darovania sa manželov. Odpoveď treba hľadať v jednote dvoch cieľov manželstva (HV 12). V tejto biologickej orientácii sexuálneho aktu ľudskej prirodzenosti musíme objaviť „skutočné dobro“ osoby, zmysel a finalitu, ktorá presahuje jednoduchú biologickú úroveň, [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008: 106-7]). Keby si človek niečo podržal pre seba, hoci len možnosť rozhodnúť sa neskôr inak, už preto by sa plne nedaroval.

Ján Pavol II. sa vo svojom prejave na medzinárodnom kongrese pre morálnu teológiu 12. novembra 1988, z príležitosti 20. výročia zverejnenia HV znova vrátil k potvrdeniu tejto náuky. Voči výhradám mnohých teológov uviedol, že „to, o čom sa tu pochybuje, keď sa toto učenie odmieta, je myšlienka samotnej Božej svätosti. Nejedná sa tu totiž o učenie, ktoré by vynašiel človek, ale skôr o Božou stvoriteľskou rukou vpísanú do prirodzenosti ľudskej osoby a Bohom v Zjavení potvrdenú náuku. Ak túto náuku otvoríme pre diskusiu, tak tým vypovedávame poslušnosť samotnému Bohu. To znamená, že dávame

prednosť svetlu nášho rozumu pred svetlom Božskej múdrosti a takto padáme do tmy omylu [porov. Ernst, 1990: 135-136].

Predsa len musíme si uvedomiť aj rozsah argumentov, ktorými sa operuje proti tomuto katolíckemu učeniu:

- Je možné sa stretnúť s tvrdením, že použitie antikoncepcie je čisto biologickým aktom. Nie je to pravda, nakoľko ani počatie človeka, i keby sa stalo bez lásky, nie je obvyčajnou biologickou skutočnosťou. Veď celý ľudský osobný, duchovný život je rôznymi spôsobmi prepojený na nejaké fyziologické predpoklady, ale preto sa ešte sám nestáva čisto biologickou realitou. V celom vesmíre nachádzame vždy a znova fakt, že ďaleko vyššie skutočnosti sú viazané na podmienky nižšieho rádu. Bolo by však absurdné tieto rády zamieňať. Stvorenie ľudskej osoby, pri ktorom sú manželia spoluúčastní, nie je preto jednoduchým biologickým aktom, hoci je viazaný čisto biologickými vzťahmi, a preto prerušenie tohto procesu nie je taktiež čisto biologický zásah. Podobne ako „priestrel hlavy“ druhému nie je biologickým zásahom, ale vraždou, pretože život človeka závisí na určitých biologických procesoch, porušených práve týmto výstrelom. Umelá regulácia pôrodnosti je teda roztrhnutím príčinnej väzby, zakotvenej v prirodzenosti človeka, v ktorej majú byť biologické procesy manželského aktu vyjadrením a naplnením najtesnejšieho spojenia v láske, ktorá má príčinnú spojitosť so stvorením nového človeka [porov. Hildebrand, 1999: 39].

- Často sa taktiež tvrdí, že antikoncepcia, ak je bezpečná a všetkým dostupná, je najúčinnjším prostriedkom proti potratu. Tým, čo hlásajú nesprávnosť antikoncepcie sa pritom vyčíta, že v skutočnosti napomáhajú šíreniu potratovosti. Takáto argumentácia je v skutočnosti klamná. Možno, že veľa ľudí naozaj používa antikoncepčné prostriedky, aby sa neskôr vyhli pokušeniu potratu. Avšak antihodnoty, vlastné "antikoncepčnej mentalite" - ktorá je ničím úplne iným ako zodpovedné otcovstvo a materstvo, prežívané v rešpektovaní úplnej pravdy o manželskom akte - spôsobujú, že práve toto pokušenie stáva sa ešte silnejším, keď príde k počatiu "nechceného" života. V skutočnosti proabortívna kultúra je najviac rozšírená v prostrediach, ktoré odmietajú učenie Cirkvi o antikoncepcii.

Je isté, že antikoncepcia a umelý potrat sú z morálneho hľadiska dva zásadne rozdielne druhy zla: jedno sa protiví plnej pravde o pohlavnom akte ako vlastnom vyjadrení manželskej lásky, druhé ničí život ľudskej bytosti. Napriek ich odlišnej povahe a morálnej váhe, veľmi často sú úzko spojené ako ovocie toho istého stromu. Je pravda, že nechýbajú prípady, keď sa človek utieka k antikoncepcii, či dokonca k potratu pod tlakom mnohých existenčných ťažkostí, ktoré však nikoho neoslobodzujú od rešpektovania prirodzených noriem. (Ján Pavol II. dodáva: „Avšak vo veľmi mnohých prípadoch pravou príčinou týchto praktík je hedonistický a nezodpovedný postoj k pohlavnému životu a egoistická koncepcia slobody, ktorá vidí v plodení prekážku plného rozvoja osobnosti človeka.

Život, ktorý sa môže zo spolužitia muža a ženy počať, stáva sa preto nepriateľom, pred ktorým sa treba rozhodne vyvarovať a potrat zostáva jedinou možnosťou v prípade zlyhania antikoncepcie. Žiaľ, úzky súvis v zmyšľaní medzi praktizovaním antikoncepcie a umelým potratom sa stáva stále zrejmejším, čoho veľmi znepokojujúcim dôkazom je výroba chemických prostriedkov, vnútromaternicových teliesok, ako aj vakcín, ktoré sú rovnako ľahko dostupné ako antikoncepcné prostriedky, ale v skutočnosti vedú k umelému potratu v najčiasnejších štádiách vývoja života novej ľudskej bytosti.“ (EV 13)).

Okrem koncilom stanovených dôvodov pre plánované rodičovstvo (dobro manželov, ako aj ich detí; „materiálne a duchovné pomery doby a životnej úrovne“; dobro celej rodiny, spoločnosti a Cirkvi, porov. GS 50) sa veľmi často ako argument pre nutnosť umelej antikoncepcie používa preludnenie sveta a teda neschopnosť užiť ťolkú populáciu, alebo neschopnosť chudobných zemí a ľudí postarať sa o ich potomstvo. Niektorí teológovia dokonca pochybujú o účinnosti prirodzených metód plánovaného rodičovstva v iných kultúrnych okolnostiach (Furger napríklad uvádza civilizačné rozdiely, existujúce medzi metódou merania teploty a metódou sebapozorovania pri vylučovaní hlienu a z toho odvodzuje nutnosť, aby bremeno plánovania rodiny neležalo len na žene, rovnako ako sa podľa neho musí dať prednosť postupu, ktorý nezaťažuje biologické procesy, [porov. Furger, 2003:136]). Schockenhoff naopak zdôrazňuje, že hodnotením podľa etických kritérií je prirodzená metóda plánovania rodičovstva jednoznačne výhodná: je bezpečná, lacná, nemá škodlivé vedľajšie účinky a v každom čase je reverzibilná. Súčasne táto metóda uprednostňuje spoluprácu muža a ženy a vyvyšuje postoj vzájomnej úcty a ohľaduplnosti tam, kde väčšina umelých metód uľahčuje mužovi úlohy plánovaného rodičovstva úplne presunúť na ženu [porov. Schockenhoff, 1993: 379]. Manželský pár, ktorý sa takto rozhodne žiť, musí spoločne prijať nový životný štýl. Táto prirodzená metóda sa potom odvracia manželskému páru posilnením jeho samostatnosti a odklonu od trvalej závislosti (Schockenhoff však upozorňuje aj na nevýhodu prirodzenej metódy, ktorá je v podmienkach extrémnej chudoby často neuplatniteľná, pretože chybou nevhodnej výživy a aj iných okolností môže dôjsť k poruche ženského cyklu a manželské páry často ostávajú neschopné túto metódu plne využívať. Na druhej strane mravná norma Cirkvi sa nemôže prispôsobiť morálnej slabosti človeka, [porov. Schockenhoff, 1993:379-80]).

Takisto dôležitou inštitúciou pre zodpovedné rodičovstvo je štát, ktorý tiež musí dbať na dobro ľudskej osoby a na úctu k ľudskej dôstojnosti [porov. Schockenhoff, 1993: 358].

Pomocný biskup Andreas Laun vo svojom komentári k jeruzalemskej kázni kardinála Schönborna a k reakcii Paula Zulehnera kritizuje postoj tohto druhého. Zulehner odporúča „etiku dynamického kompromisu“ namiesto idealizovania (Zulehner dodáva, že život vôbec je stále kompromisom a človek musí zohľadniť životnú prax veriacich, [porov. Laun, www.kath.net/detail.php?id=21418]). Laun mu vehementne oponuje: Zulehner asi

nepochopil, že pri otázke antikoncepcie sa tu jedná o štruktúru ľudskej pohlavnosti, teda ako sa môže uskutočniť biblicky prisľúbená jednota muža a ženy. Jedná sa tu teda o zákon telesne-duševnej lásky muža a ženy (Pokiaľ telesné zloženie človeka nie je konštitutívne pre ľudskú dôstojnosť, intervencia do tela je ako taká morálne neutrálna, a to sa týka aj sexuálneho aktu, argumentujú mnohí. Avšak filozofická tradícia o ktorú sa opiera HV je výrazne rozdielna: zakladá sa na podstatnej jednote tela a duše. Preto fyzická dimenzia ľudského bytia je sama osebe preniknutá duchom a patrí k osobe. Sexuálny akt teda nie je len miestom telesnej angažovanosti sa, ale celého bytia. Takto tento akt oblieka morálny zmysel, zahrňujúci telo a ducha. Jednoduchšie povedané: naše telo vyjadruje osobu- Toto je subjekt par excellence našich skutkov, [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart,2008:113]). Kto robí kompromisy, prichádza do konfliktu s láskou sám a bráni každú úplnú jednotu, ktorú Boh požehnal a ktorá by mohla byť „aktom svätosti“ [Porov. Laun, www.kath.net/detail.php?id=21418]. Laun dodáva, že zákon bytia nemôže zmeniť žiadna ideológia: kto žije v protirečení k svojmu zdraviu, stane sa vtedy chorým, keď považuje zdravý životný štýl za „žitia nemožný“ a koná takto „kompromis“ medzi svojimi želaniami a rozumom.

Paul Badde vo svojom článku „Prečo Vatikán varuje pred pilulkou“ si kladie otázku, či antikoncepcná pilulka skutočne urobila západný svet neplodným? Reaguje tak na článok doktora Pedra José Maria Simón Castellviho, prezidenta medzinárodného spolku katolíckych lekárov (FIAMC), publikovanom 4. januára 2009 v *Ossevatore Romano* [www.kath.net/detail.php?id=21764]. Castellvi predpokladá, že antikoncepcná tabletká, ktorá dnes už zaplavila vodné potrubie mnohých domácností, sa vracia obchádzkou cez potravinový reťazec a môže mužov urobiť neplodnými. Tony hormónov znečisťujú životné prostredie, a takto môžu zapríčiniť sterilitu mužov.

Biskup Küng zo St. Pöltenu zase dodáva, že prirodzené metódy plánovania rodičovstva sú veľmi dôležité pre kvalitu manželského vzťahu, a takto pomáhajú obrátiť klesajúcu pôrodnosť a manželskí partneri sa takto akceptujú ako „celí ľudia so svojou sexualitou“ [www.kath.net/detail.php?id=21295].

Kanadská biskupská konferencia horlí za znovuoobjavenie hodnôt HV hlavne pre tých, ktorí sa trápia problémami lásky. Vyzdvihujú tak prorocký charakter HV pre rozvoj dvoch základných ľudských inštitúcií: manželstva a rodiny(www.zenit.org/article-16081?I=german). Biskupi dodávajú, že HV ukazuje na skutočne dôkladnú reflexiu o Božom pláne pre ľudskú lásku. Ukazuje sa v nej celostný pohľad na človeka a jeho poslanie, ku ktorému je povoláný. HV je pozvaním stať sa otvoreným pre úprimnosť, krásu a dôstojnosť stvoriteľského volania, ktoré je povolaním).

Benedikt XVI. sám pozdravil konferenciu, ktorá sa konala na pôde Pápežského inštitútu pre manželstvo a rodinu Jána Pavla II. v Ríme 3.-4.10.2008 v spolupráci

s Univerzitou Santa Croce. Benedikt vo svojom poslanstve dodáva, že manželia, ktorí prijali dar lásky sú povolani k tomu, aby sa navzájom bezpodmienečne darovali jeden druhému. Len takýmto spôsobom sa stanú manželom vyhradené skutky ozajstnými skutkami lásky, ktoré budujú skutočné osobné spoločenstvo [Porov. Benedikt XVI.: *Humanae vitae nach wie vor aktuell*, www.kath.net/detail.php?id=20998].

Benedikt pripomína, že učenie Pavla VI. prevzal Ján Pavol II. a podložil ho antropologickými a morálnymi základmi. V tomto svetle deti nie sú predmetom ľudského plánovania, ale uznané za ozajstné dary, ktoré sú prijímané postojom zodpovednej veľkodušnosti voči Bohu. Prirodzené plánovanie rodičovstva umožní takto ľuďom spravovať to, čo Stvoriteľ vo svojej múdrosti vpísal do prirodzenosti človeka bez toho, aby sa poškodzoval neporušený zmysel sexuálnej oddanosti. Toto vyžaduje telesnú zrelosť, ktorá nie je priama, ale rastie v dialógu a vzájomnom načúvaní, ako aj v jedinečnom ovládaní sexuálnej túžby. Toto je cesta rastu v čnosti [Porov. Benedikt XVI.: *Humanae vitae nach wie vor aktuell*, www.kath.net/detail.php?id=20998].

V závere sa pokúsime filozoficky pozrieť na vzťah človeka a prírody. Filozof Jean-François Malherbe podotýka, že základná morálna otázka, ktorú nám prináša antikoncepcia nie je vedomie, či taká, alebo onaká metóda je prirodzená alebo nie, pretože koncept prírody (minimálne biologického charakteru) nám nemôže slúžiť ako etické kritérium. Samozrejme z toho nevyplýva, že všetky metódy regulácie počatia sú rovnaké a že je možné sa zriecť ich morálneho ohodnotenia, ale že je potrebné nájsť iné kritérium hodnotenia ako biologický charakter (prirodzenosť). Malherbe tu zameriava svoju pozornosť na **rešpekt k osobe** [porov. Boné, Malherbe, 1985: 53]. Často si vo vedeckom svete myslíme, že ak nejaký problém je technicky vyriešený (v našom prípade umelá možnosť bránenia počatiu), stáva sa okamžite humánny. Objektivizujúca operácia je naozaj úspešne plodná, pretože bez nej by sme nemali fyziologické poznanie cyklu počatia života. Avšak použitie tejto objektivizácie môže byť podvodné: ak by sa sme chceli nechať presvedčiť, či už z dôvodu omylu, alebo dobrovoľne, že problém antikoncepcie je len vecou čisto technickou alebo fyziologickou. Etickým problémom antikoncepcie sú muži a ženy, ktorí ju praktizujú a súčasne sa pýtajú po zmysle ich rozhodnutia. Teda nie používaná technika antikoncepcie je dnes najväčším problémom, ale **dialektika objektivácie** (spredmetnenia), teda rozhodnutie považovať druhého a pri tejto príležitosti aj seba samého za objekt. Subjektivácia (spodmetnenie), naopak, chce si prispôbiť používaný technický nástroj tak, aby tento mohol byť príležitosťou rozvinutia vzťahu, komunikácie, humanizácie, teda privlastnenia si prostriedkov svojej akcie: urobiť veci čistými aké naozaj sú pre nás, akí sme, teda odporovať nebezpečenstvu technologickej závislosti [porov. Boné, Malherbe, 1985: 56].

Všetci sa s otvoreným pohľadom môžu dostatočne presvedčiť o zlých následkoch šírenia antikoncepcnej mentality. Predovšetkým je potrebné si uvedomiť, aká široká a ľahká cesta sa takýmto konaním môže otvoriť pre manželskú nevernosť, všeobecný pokles mravnosti a degradáciu etických hodnôt. Vzniká nebezpečenstvo, že muži a ženy, zvyknutí používať antikoncepcné prostriedky, stratia k sebe úctu; nebudú brať do úvahy svoju telesnú a duševnú rovnováhu, urobia si zo seba nástroj pre uspokojovanie sexuálneho pudu a nebudú sa považovať za životných partnerov, ktorí sa majú milovať a ctiť. (Už v roku 1984 uviedol vo svojich prednáškach filozof Jean-François Malherbe počas cyklu prednášok na univerzite v Namure vo Francúzsku, že umelá antikoncepcia mala za následok antikoncepcnú mentalitu, ktorej samovražedný charakter postupne spoznávame, [porov. Boné, Malherbe, 1985: 81]. Malherbe si kladie aj otázku, či regulácia pôrodnosti je viac alebo menej prirodzenejšia, ako boj proti detskej úmrtnosti vo svete?, [porov. Boné, Malherbe, 1985: 53].

Nie je na to ani potrebná dlhá skúsenosť, aby sa mohol každý presvedčiť o slabosti ľudskej prirodzenosti a aby pochopil, že ľudia - najmä mladí, tak ľahko podliehajúci náruživostiam - potrebujú povzbudenie na zachovávanie etických hodnôt a že sa im nesmie uľahčovať cesta k ich porušovaniu. Používaním antikoncepcie sa medzi mladými ľuďmi rozširujú nesprávne pohľady na zmysel sexuality, pričom sa do popredia dostáva len slovíčko „užiť si“ bez strachu z otehotnenia. Zabúda sa na celoosobný zmysel sexuality a jej vyjadrenie úplného sebadarovania dvoch osôb v manželstve. Nakoniec si musíme uvedomiť, že čím viac sa rodičia budú snažiť používať prirodzenú metódu plánovania rodičovstva, tým viac si budú uvedomovať jej morálnu prednosť. Ďalšie odovzdávanie života sa však len vtedy môže skutočne podariť, ak rodičia žijú v trvalom spoločnom vzťahu [porov. Weber, 1999: 371].

Preto, ak nechceme, aby sa poslanie plodenia života vydalo napospas ľudskej ľubovôli, treba uznať, že moc, ktorú človek môže mať nad vlastným telom a jeho prirodzenými funkciami, má určité hranice, ktoré sa nesmú prekročiť. Tieto hranice sa neurčujú z iného dôvodu ako z úcty, ktorá patrí celému ľudskému telu a jeho prirodzeným funkciám, podľa zásad, ktoré už boli spomenuté [porov. *HV* 17].

Vzhľadom na teológiu tela Jána Pavla II., rešpektovanie významu totálneho darovania sa znamená rešpektovanie sily života, ktorá je mu vlastná. Umelá antikoncepcia je takto „objektívny neporiadok lásky“, pretože vzniká protirečenie medzi významom vzájomného darovania sa manželov pomocou jednoty lásky a efektívnym sexuálnym aktom. (Definícia G. Martelea, [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008: 119]. Predsa len tento nesúlad nemusí byť pociťovaný subjektívne, ak psychologické vnímanie prerušenia daru nie je úplne vedomé. Takto miesto totálneho darovania sa môže nastať falšovanie vnútornej pravdy lásky (FC 32)). Takto prostriedky umelej antikoncepcie prakticky falšujú

zmysel úplného daru. Aj keď takáto vízia vyzerá veľmi idealistická, predsa len zodpovedá kresťanskému porozumeniu ľudskej prirodzenosti, ktorá je stvorená, padnutá a vykúpená až do svojej schopnosti počatia. Ľudská láska a sexualita, napriek ich pôvodnej kráse a príslubu šťastia, ktorý je s tým spojený, sú miestom morálneho zápasu ovládania seba samého, otvorenosti k Bohu a iným, ktorý zasahuje tajomstvo hriechu a milosti v našich životoch [porov. Bedouelle, Bruguès, Becquart, 2008: 120].

Všetky náboženstvá sveta (okrem budhizmu) vyjadrujú *pronatalistický* charakter [porov. Schockenhoff, 1993: 382]. Predsa len však sa myšlienky zodpovedného rodičovstva podľa racionálnych kritérií (prezieravosť, zväzanie dobra, zohľadnenie rodinnej situácie, záruka patričnej výchovy) odvolávajú len vo vnútri kresťanstva na vyslovene náboženskú legitimáciu [porov. Schockenhoff, 1993:383]. Aj zoči-voči mnohým nespravodlivostiam vo svete musíme vždy mať na zreteli, že narodenie každého dieťaťa je sviatkom života, ktorý nesmie viesť k pocitom ohrozenia a reakciám strachu, ale musí byť dôvodom pre radosť a dobrorečenie. Príchodom každého nového života, nech sa zrodí kdekoľvek na zemi, sa ukazuje hlboké porozumenie so životom mimo akéhokoľvek plánovania [porov. Schockenhoff, 1993: 386].

Bibliografia

- [1] Bedouelle, G.; Bruguès J.-L.; Becquart Ph.: *L'Église et la sexualité. Repères historiques et regards actuels*. Paríž: Cerf, 2008.
- [2] Boné, E.-Malherbe, J.F.: *Engendrés par la science. Enjeux éthique des manipulations de la procréation*. Paríž: Cerf 1985.
- [3] Denzel, G.: *Zakázaná slast. Dva tisíce let křesťanské sexuální morálky*. Brno: CDK 1999.
- [4] Ernst, W.: *Empfängnisregelung*. In.: Rotter, H.-Virt, G.: *Neuer Lexikon der Christlichen Moral*, Innsbrück: Tyrolia, 1990.
- [5] Fraling, B.: *Sexualethik. Ein Versuch aus christlicher Sicht*. Paderborn: F. Schöningh 1995.
- [6] Furger, F.: *Etika seberealizace, osobních vztahu a politiky*. Praha: Academia 2003.
- [7] Hildebrand, D.: *25 let „Humanae vitae“ jako znamení odporu*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská s.r.o. 1999.
- [8] Piegsa, J.: *Der Mensch-Das moralische lebewesen*. Diel III, Arciopiátstvo Sv Ottilie: EOS 1998.
- [9] Schockenhoff, E.: *Ethik des Lebens. Ein theologischer Grundriss*. Mainz: Mathias Gruenewald 1993.
- [10] Tondra, F.: *Morálna teológia II*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár b. Jána Vojtášáka 1996.
- [11] Weber, H.: *Spezielle Moralthologie*. Graz: Styria 1999. 370 s.

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 393-403]

Peter Vansač

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o. v Bratislave

Sloboda človeka a jeho zodpovednosť za konanie

The freedom of man and his responsibility for the conduct

Keywords: *Truth. Freedom. Conscience. Law. Responsibility*

Summary

In this paper we refer to the freedom of man and also his responsibility for the acts. In the introduction we define freedom and we point out how has freedom been understood in Greek philosophy and how it is understood in the modern philosophy. We refer to the freedom of the first people in paradise at the beginning of creation and the loss of freedom through the first sin. We analyze the relationship of liberty and law, liberty and truth and liberty of conscience and objection of conscience. The freedom of man is related to his responsibility and therefore in this paper we define the terms of responsibility and we clarify personal, family and political responsibility.

Úvod

V dnešnej dobe si mnoho ľudí zamieňa slobodu so svojvôľou, teda realizuje myšlienku „som slobodný a môžem si robiť čo chcem.“ Sloboda človeka je veľká, ako hovorí bl. Ján Pavol II., avšak nie neobmedzená. Slobodný sme len natoľko, nakoľko nám to dovoľuje naša prirodzenosť a nakoľko svoju vlastnú slobodu realizujeme v pravde. Slobodné

konanie človeka vyžaduje osobnú zodpovednosť za skutky, ktoré môžu byť dobré alebo zlé.

Chápanie slobody

Morálnu slobodu ľudia chápu rozdielne. Najčastejšie sa stretávame s tromi základnými postojmi:

1. Slobodná morálka – je to postoj človeka, ktorý odmieta dodržiavanie všetkých pravidiel na usporiadanie medziľudských vzťahov. Je to morálka bez akýchkoľvek záväzkov a vôľovej podriadenosti vlastných rozhodnutí. Je to v skutočnosti amoralizmus, pretože sa správa podľa momentálneho pôžitku a radosti. Tento postoj býva často výrazom protestu mladosti proti vžitým konvenciám. V krajnom prípade môže byť prejavom povrchnosti, morálnej prázdnoty a nihilizmu. Takto chápaná „slobodná morálka“ vyjadruje pravý opak morálky, jej popretie.

2. Fatalizmus – je to postoj človeka, ktorý si uvedomuje bremeno skutočnej slobody a z obáv pred zodpovednosťou sa mu chce vyhnúť. Sloboda je iba fikcia. Cesta človeka je vopred určená a nemá význam znepokojovať sa ani vynakladať nejaké úsilie. Všetko je márnosť, hlásajú fatalisti, nijaká sloboda a ani zodpovednosť nejestvuje.

3. Sloboda ako predpoklad morálneho správania sa človeka – je to úsilie o sebarealizáciu, ktorú dosiahneme aktivitou celej osobnosti t. j. nášho rozumu, citov a prirodzenosti. Slobodná voľba umožňuje človeku spojiť svoj život, citové, zmyslové a rozumové schopnosti s okolitým svetom s láskou a úctou. Skutočná morálna sloboda predpokladá uvedomiť si a prijať plnú zodpovednosť za svoje činy. Konanie človeka je slobodné len v morálnom zmysle. Morálny človek si musí vedieť povedať: „Bolo to moje rozhodnutie, nebudem sa vyhovárať.“ [Miedzgová, Vargová, 2007: 38-39].

Katechizmus Katolíckej cirkvi definuje slobodu ako zakorenenú schopnosť v rozume a vo vôli a to konať alebo nekonať, urobiť to alebo ono a tak vykonať sám od seba vedomé a dobrovoľné činy. Sloboda je sila človekovi, ktorá mu umožňuje rásť a dozrievať v pravde a dobre. Sloboda robí človeka zodpovedným za také činy a v takej miere, v akej sú dobrovoľné [Katechizmus Katolíckej Cirkvi, čl. 1731, 1734].

Gréci v slobode videli predovšetkým slobodnú voľbu, ktorá sa vyjadruje v sociálnom vzťahu jednotlivca k spoločnosti (v obci je právna a sociálna sloboda, ktorej opakom je otroctvo). Neskôr v stoickej antropológii sa myslí viac na vnútornú slobodu, človek je svojim pánom, sám o sebe rozhoduje (autarkeia). Veľkým obhajcom slobody bol Filón z Alexandrie (asi 20 pred n. l. – 50 n. l.), ktorý bol hlavným predstaviteľom židovsko-helenskej školy. Jeho veľkou zásluhou je, že poukázal na vzťah ľudskej slobody k slobode Boha, ktorý môže robiť zázraky, čiže slobodné činy výnimočné vo svete [Špidlík, 1983: 123-124].

V novovekej filozofii Jean Jacques Rousseau (+ 1778) definoval mravnú slobodu ako „poslušnosť zákonu, ktorý sme si sami uložili.“ Túto tradíciu uvažovania posilnil Immanuel Kant (1724 - 1804), podľa ktorého rozumná bytosť je „slobodná vo vzťahu ku všetkým prírodným zákonom, poslúchajúc len tie zákony, ktoré si sama dáva a podľa ktorých môžu jej maximy patriť k všeobecnému zákonodarstvu, ktorému sa zároveň podriadiuje“. V Kantovej morálnej filozofii idea autonómie súvisí s problémom sebaurčenia vôle. Kant hovorí: „autonómia vôle je povaha vôle, vďaka ktorej vôľa sama sebe je zákonom nezávisle od každej povahy predmetov chcenia.“ V princípe autonómie vôle je obsiahnutý imperatív voliť tak, aby sa subjektívne maximy mohli stať zároveň všeobecným zákonom, teda aby mohli mať univerzálnu t. j. na všetky rozumné bytosti sa vzťahujúcu platnosť. V autonómii vôle sa odráža ten fakt, ktorý je pre založenie morálky rozhodujúci a síce, že morálny zákon neprichádza k individuu zvonku, neudeľuje mu ho nejaká cudzia inštanca, ale jeho vlastný rozum [Smreková, Pavlovičová, 2009: 9-10].

Sloboda na počiatku stvorenia

Keď na počiatku stvorenia Boh dal človeku účasť na svojej vlastnej slobode, tá mala viacero vlastností.

1. Bola to na prvom mieste sloboda od hriechu – ľudský život bol jednoduchý bez zla.

2. Kozmické a biologické podmienky človek prekročoval tým, že nepodliehal skaze smrti.

Podľa Špidlíka na túto rajsú slobodu sa vzťahujú grécke výrazy a to:

1. *apatheia* - znamená slobodu a nezávislosť ducha na *pathos* – telesnej vášni (Túto skutočnosť vyjadrujú slová knihy Genezis: „A obaja, Adam i jeho žena, boli nahí a nehanbili sa jeden pred druhým.“ (Gn 2, 25)), víťazstvo nad sexualitou.

2. *autokrates* – zvrchovaný pán (Zvrchovanosť prvých ľudí vyjadrujú slová, ktoré Boh povedal Adamovi a Eve: „Podmaňte si ju (zem) a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou, čo sa hýbe na zemi!“ (Gn 1, 28)), znamená kráľovskú dôstojnosť človeka, jeho nezávislosť na iných bytostiach, ktoré podliehajú zákonu nutnosti.

3. *theoria* - sloboda inteligencie (Táto sloboda inteligencie je vyjadrená v knihe Genezis takto: „A nazval Adam menom všetok dobytok, všetko nebeské vtáctvo a všetku poľnú zver.“ (Gn 2, 20)), schopnosť chápať pravdu priamo bez ilúzií [Špidlík, 1983: 125].

Bl. Ján Pavol II. v encyklike *Veritatis splendor* píše o tejto rajskej slobode človeka takto: „Jeho sloboda je naozaj veľká, pretože môže byť "zo všetkých stromov raja"; predsa však nie je nekonečná, pred "stromom poznania dobra a zla" sa musí zastaviť, keďže musí prijať mravnú normu, ktorú Boh dáva človeku: a ak ju človek prijme, skutočne sám realizuje svoju slobodu. Boh, ktorý jediný je dobrý, dokonale pozná, čo je pre človeka dobré a z

lásky nemu mu to predkladá v prikázaniach. Zákon Boha teda nepotláča ani nevylučuje slobodu človeka, naopak, znamená jej záruku i podporu“ [Ján Pavol II. 1994, čl. 35].

Sloboda po páde do hriechu

Situácia sa zmenila po hriechu. Človek podlieha biologickým a kozmickým zákonom a je odsúdený k utrpeniu a smrti, vášne sa v ňom zobúdzajú a stavajú ho proti duchu, zatemňujú mu rozum a berú mu silu. Strata lásky priviedla na svet sociálne otroctvo. Videnie Boha je zastretá zaslepenosťou a zmizla jednoduchosť dôverného styku s Bohom. Biblia hovorí o možnosti vybrať si dobro a zlo. [Porov. Sir 15, 11-15]. Na jednej strane sloboda zmizla, na druhej strane sloboda jestvuje. Tento zdanlivý protiklad vyjadril sv. Gregor Nysský (330 – 395) dvoma výrazmi:

1. eleutheria – plná sloboda, ktorá hriešnika mení,

2. proairesis – slobodná voľba medzi dobrom a zlom, ktorú nám Boh vo svojej добрote zanechal ako spomienku na raj.

Proairesis je prostriedok, ktorým sa môže človek postupne vrátiť k pôvodnej plnej slobode (eleutherii). Keď človek si zvolí dobro, užíva svoju slobodu, aby svoju slobodu posilnil. Keď si zvolí zlo, užíva svoju slobodu, aby svoju slobodu zničil. V tom je kontradikcia a perverzita hriechu [Špidlík, 1983: 126].

Sloboda a zákon

Podľa Jána Pavla II. sloboda človeka a Boží zákon sú navzájom v súlade a takmer sa prelínajú, kým človek slobodne poslúcha Boha, Boh sám ponúka človeku nezištnú láskavosť. Poslušnosť voči Bohu teda nie je heteronómiou, ako keby mravný život bol podriadený absolútnej všemohúcnosti, ktorá je mimo človeka a v protiklade s jeho slobodou. Niektorí však oprávnene hovoria o teonómii alebo o účastníckej teonómii, pretože slobodná poslušnosť človeka voči Božiemu zákonu v skutočnosti obsahuje účasť ľudského rozumu a vôle na Božej múdrosti a prozreteľnosti. Keď Boh zakazuje človeku, aby jedol „zo stromu poznania dobra a zla“ [Porov. Gn 2, 16 – 17], potvrdzuje, že mu od začiatku chýba toto „poznanie“, ale že má na ňom účasť vďaka svetlu prirodzeného rozumu a Božiemu zjaveniu, ktoré mu ukazujú požiadavky i výzvy večnej múdrosti. Zákon teda treba považovať za prejav Božej múdrosti: keď sa mu sloboda podriaďuje, podriaďuje sa pravde stvorenia. Preto treba v slobode ľudskej osoby poznávať obraz a blízkosť Boha, „ktorý... je vo všetkých“ (Porov. Ef 4,6); takisto treba vyznávať majestáť Boha vesmíru a uctievať svätosť zákona pochádzajúceho od Boha, ktorý všetko nekonečne prevyšuje [Ján Pavol II., 1994, čl. 41].

Ján Pavol II. v encyklike *Veritatis splendor* dáva do súvisu aj slobodu a prirodzený mravný zákon, ktorý je predpokladom pre ľudské – občianske zákony. Odvoláva sa

prítom na pápeža Leva XIII., ktorý vysvetlil zásadnú podriadenosť ľudského rozumu a ľudského zákona, Božej múdrosti a Božiemu zákonu. Podľa Leva XIII. prirodzený zákon je vpísaný a vrytý do duše všetkých ľudí a každého jednotlivca, pretože je to sám ľudský rozum, čo prikazuje dobre robiť a zakazuje hrešiť a prítom sa odvoláva na „vyšší rozum“ božského Zákonnodarcu. Príkazy ľudského rozumu môžu mať moc zákona iba vtedy, ak sú hlasom a tlmočníkom vyššieho rozumu, ktorému náš duch i sloboda musia byť podriadené [Ján Pavol II, 1994, čl. 44].

Pesche vychádzajúc z tohto predpokladu píše, že ľudské práva sú v zásade veľmi blízke prirodzenému mysleniu, pretože sú odvodené zo skutočnosti, že ľudská prirodzenosť je obdarovaná rozumom a slobodnou vôľou. Uznanie ľudských práv všetkými dnešnými štátmi je presvedčivým dôkazom, že zo spoločnej ľudskej prirodzenosti vyplývajú pre všetkých ľudí rovnaké práva a povinnosti [Peschke, 2004: 219-220].

Sloboda, poznanie a pravda

Túto myšlienku rozvíja sv. Klement Alexandrijský, ktorý vystupuje proti gnostikom. (Gnóza je pevnou formou náboženskej filozofie, opakuje sa v histórii v istom čase v spôsobe New Age, Ery Vodníka, v kulte Energie a presvedčenia o ovládnutí Tajomstva Bytia cez kontempláciu a meditatívne techniky. S formujúcim kresťanstvom nastúpila aj gnóza. Duchovné hnutie gnózy vzniklo súbežne s kresťanským náboženstvom na Blízkom východe. Jeho príslušníci gnostici sa pokúšali z hľadiska platónskej, respektíve novoplatónskej filozofie interpretovať židovský zákon, teda Starý zákon a taktiež evanjelia. Fundamentálnym postojom gnostického filozoficko-náboženského obrazu človeka je pojem „božstvo Človek“, respektíve človek ako božstvo. Človek, ktorý je tvorom kozmických moci sa skladá z troch elementov: tela, duše (psyche) a „pneumy“ čiže Božej iskry. Ľudia sa delia na hylikov, psychikov a pneumatikov. Najpodstatnejšia skupina ľudí to sú – pneumatici. Vznikli z Božského ohniska. Ich podstatnou úlohou je vrátiť sa späť do Boha. Aby to mohli uskutočniť musia iskru prebudiť rozžiarit a oslobodiť od matérie. Dosahuje sa to cez gnózu vedu, ktorá ma charakter mysticko-náboženský. Celý človek musí byť skoncentrovaný na dobíjanie tej „vedy“. A to je skutočná filozofia a náboženstvo. Vedie človeka do Kráľovstva svetla a spája človeka – dušu s Bohom – na intelektuálnej ceste. [Porov.: Vansač, 2012:20-21].

Uznáva zvláštnu ľudskú schopnosť pre voľbu dobra a zla. Chcenie je na prvom mieste, pretože schopnosť rozumieť máme k tomu, aby slúžila chceniu. Sv. Klement popiera mechanický postup pri poznávaní, teda obraz – (phantasia) je niečo, čo má i človek i zvieratá. Človek však obrazy posudzuje a súhlas je v ľudskej moci, bez neho nedôjde ani k úsudku ani k poznaniu. Jednota medzi pravdou a slobodou znamená mať účasť na

živote Boha a jeho slobode. „Pravda vás vyslobodí... Až keď vás Syn vyslobodí, budete naozaj slobodní.“ (Jn 8 32. 36) [Špidlík, 1983: 124-125].

Ján Pavol II. v tomto zmysle dáva do súvisu slobodu pravdu a silu k mučenictvu. Pravda dovoľuje zachovať slobodu zoči-voči moci a dodáva silu k mučenictvu. Potvrďuje to Ježiš pred Pilátom: „Ja som sa na to narodil a na to som prišiel na svet, aby som vydal svedectvo pravde“ (Jn 18,37). Týmto spôsobom sa majú ctitelia Boha klaňať Bohu „v Duchu a pravde“ (Jn 4, 23), týmto vzdávaním úcty sa stávajú slobodnými. Spojenie s pravdou a vzdávanie úcty Bohu v Ježišovi Kristovi sa javia ako najhlbšie korene slobody [Ján Pavol II, 1994, čl. 87].

Sloboda a svedomie

Katechizmus Katolíckej cirkvi definuje svedomie takto: „*Svedomie je najskrytejším jadrom a svätynou človeka, kde je sám s Bohom, ktorého hlas sa ozýva v jeho vnútri*“. Z pohľadu morálky spomínaný dokument definuje morálne svedomie ako: „*úsudok rozumu (iudiciumrationis), ktorým človek poznáva morálnu akosť konkrétneho činu, ktorý hodlá vykonať, či práve koná, alebo už vykonal. Človek je povinný vo všetkom, čo hovorí a robí, verne sa pridržať toho, o čom vie, že je spravodlivé a správne. Svedomie je zákon nášho ducha, ale presahuje ducha, dáva nám príkazy a znamená zodpovednosť, povinnosť, strach a nádej*“ [Katechizmus Katolíckej Cirkvi, čl. 1776, 1777, 1778]. Svedomie ako úsudok o nejakom skutku nie je oslobodené od nebezpečenstva omylu. Neraz sa stáva, že svedomie sa z neprekonateľnej nevedomosti mýli, pričom však nestráca svoju dôstojnosť. To, pravda, nemožno povedať vtedy, ak človek takmer vôbec nehľadá pravdu a dobro a ak hriechne návyky postupne takmer zahlušia svedomie. Zaiste, ak človek chce mať "dobré svedomie" (porov. 1Tim 1,5), musí hľadať pravdu a podľa nej sa rozhodovať. Svedomie nie je neomylným sudcom: môže sa mýliť. Svedomie ako posledná inštancia v hodnotení konkrétneho činu vystavuje svoju dôstojnosť nebezpečenstvu, ak sa mýli zavinene, teda "ak takmer vôbec nehľadá pravdu a dobro a ak hriechne návyky postupne takmer zahlušia svedomie" [Ján Pavol II. 1994, čl. 54-63].

Sloboda svedomia nikdy nie je oslobodením „od“ pravdy, ale vždy a výlučne „v“ pravde. Bl. Ján Pavol II. zdôrazňuje, že sloboda nespočíva iba vo voľbe toho alebo onoho čiastkového konania, ale že je aj úsudkom o sebe samom i nasmerovaním vlastného života k dobru alebo k odklonu od neho, k pravde alebo proti nej, nakoniec k Bohu alebo proti nemu. V každom výbere sa vždy spája vedomá vôľa s dobrom alebo zlom, čo prirodzený zákon predkladá ako dobro, ktoré treba nasledovať alebo ktorému sa treba vyhýbať. Ak ide o pozitívne mravné príkazy, vždy treba zodpovedne zvážiť, či sa týkajú konkrétnej situácie, napríklad či nejestvujú nejaké iné, azda vážnejšie alebo dôležitejšie povinnosti. Negatívne mravné príkazy, to znamená zakazujúce isté skutky alebo konkrétne

spôsoby správania ako vnútorne zlé, nepripúšťajú nijakú oprávnenú výnimku. Ak je jednoducho jasné, že mravný druh konania je všeobecným zákonom zakázaný, tak jediným mravne dobrým skutkom je poslušnosť voči mravnému zákonu a odmietnutie skutku, ktorý zákon zakazuje [Ján Pavol II. 1994, čl. 63-67].

Formácia svedomia sa nemôže zaobiť bez hodnôt, zdôrazňuje Hrechová, lebo človek či chce alebo nie naplňa etickú triádu:

1. aká výchova, také hodnoty,
2. aké hodnoty, také správanie,
3. aké správanie, také svedectvo.

Ludské správanie a konanie ovplyvňuje veľa faktorov – rodičia, učitelia, priatelia, kolegovia, verejní činitelia, vedci, umelci, masovokomunikačné prostriedky. Všetky spomenuté vplyvy nesú priamu zodpovednosť za osobné morálne aj nemorálne postoje a skutky [Hrechová, 2005: 214].

Výhrada vo svedomí

Výhrada vo svedomí spočíva v tom, že do konfliktu sa tu dostáva povinnosť dodržiavať zákon, ktorý ukladá určité konanie so základným právom na slobodu svedomia, totiž zákonom ne byť nútený konať proti tomu, čo človek vo svedomí pokladá za správne. Ba v takej situácii človek nesmie konať proti svojmu svedomiu. Morálny poriadok si vyžaduje autoritu a tá sa odvodzuje od Boha. Ak by teda zákony alebo nariadenia štátnej moci boli v rozpore s týmto poriadkom, a teda v rozpore s Božím zákonom, nezaväzujú vo svedomí. Podľa kresťanskej morálky každý občiansky zákon musí byť v súlade s prirodzeným mravným zákonom a ako taký zaväzuje vo svedomí. V opačnom prípade nie. Vtedy je nevyhnutné uprednostniť svedomie a vzoprieť sa takému zákonu. Zavedenie nespravodlivých zákonov spôsobuje u morálne čistých ľudí ťažké problémy svedomia. Odmietnutie spolupráce pri nespravodlivosti nie je len morálnou povinnosťou, ale aj základným ľudským právom. Keby to tak nebolo, človek by bol nútený konať skutky, ktoré sú nezlučiteľné s jeho dôstojnosťou a tak by sa jeho sloboda radikálne narušila. Ide tu o základné právo, ktoré má byť zohľadnené a štátnym zákonodarstvom chránené. V demokratických krajinách je právo na slobodu svedomia zakotvené v ústave, ktorá vychádza so Všeobecnej deklarácie ľudských práv [Všeobecná Deklarácia Ľudských Práv, 1948] a z prirodzeného zákona [Košč, 2008: 42].

Napríklad lekár má povinnosť rešpektovať svedomie pacienta a pacient má rovnakú povinnosť voči lekárovi. Ani jeden z nich nemôže vnucovať svoje poradie hodnôt. Praje si niekto, aby bol odpojený od prístrojov pre umelé udržiavanie pri živote a mohol zomrieť, avšak ošetrojúci lekár to nepokladá za mravné správne konanie, má sa radšej prípadu vzdať, než aby zaprel svoje presvedčenie tým, že by vykonal taký skutok, ktorý jeho

svedomie neschvaľuje. Taktiež štátna autorita ma rešpektovať svedomie lekára. Źiadny zákon ho nemôže nútiť k tomu, aby vykonával zákroky a operácie, ktoré odporujú jeho svedomiu a Źiadny zákon ho nesmie pripraviť o niektoré jeho práva, z toho dôvodu, že vo svojom svedomí odmieta určité lekárske zákroky ako nemravné napr. Potrat [Peschke, 2004: 236].

Zodpovednosť

Pojem zodpovednosti je pôvodne zviazaný s ideou autonómie (nezávislosti, sebadeterminácie) subjektu. Latinský termín (*respondeo, respondere*) znamená odpovedať na niečo, alebo sľúbiť. Pojem zodpovednosť možno vysvetľovať dvojakým spôsobom:

1. Machalová (1999) na základe etymológie slova zodpovednosť upresňuje, že sa tu zvyrazňuje schopnosť konať, odpovedať správne a pravdivo. Ten kto nedáva správne odpovede, vlastne sa vyhýba zodpovednosti.

2. Francúzsky autor Ewald (1997) zasa poukazuje na súvislosť latinského termínu *respondeo* s termínom (*spondeo, spondere*), čo znamená sľúbiť, zaviazat sa čím, zaručiť sa za koho. Odtiaľ pochádza *sponsor* t. j. ručiteľ, teda ten, kto sľúbi, respektíve kto sa zaručí. Ak vzťah garancie chápeme ako istú formu odpovede prideme k záveru, že uvedené významy nie sú rozdielne [Smreková, Pavlovičová, 2009: 9].

Zodpovednosť ako pripísateľnosť

Človek je zodpovedný len za tie svoje skutky, ktoré sa mu môžu právom priznať alebo pripočítať ako jeho vlastné vôľové úkony, vnútorné alebo vonkajšie [Šoka, 1991: 26].

Niektoré príručky etiky pojem *imputation, imputabilité*, ktorý sa objavuje v anglických a francúzskych slovníkoch morálnej filozofie, prekladajú do slovenčiny ako pripísateľnosť a to znamená, že subjektu možno jednoznačne pripísať čin na základe toho, že tento subjekt bol jeho aktívnou príčinou [Smreková, Pavlovičová, 2009:15].

Zodpovednosť vo význame pripísateľnosti (pripočítateľnosti) má právnu ako aj morálnu stránku. Z tohto zorného uhla je právne zodpovedný ten, kto vykonal niečo nelegálne (alebo niečo zanedbal), to znamená kto porušil alebo nedodržel zákonnú normu. Zodpovednosť potom spočíva v záväzku nahradiť inému spôsobenú škodu a v povinnosti uznať vinu a podrobiť sa trestu. Z právneho hľadiska sa zodpovednosť vo význame pripísateľnosti činov stáva realitou tým, že subjektu sa prisudzuje zvonka, zo strany inštitúcie, ktorá núti subjekt za svoj čin zodpovedať. Morálne zodpovedným sa stáva človek, na ktorého sa vzťahuje právna zodpovednosť a preukáže sa mu nemorálna intencia, teda fakt, že vykonal nedovolený čin (alebo zanedbal povinnosť) nie omylom či neúmyselne, ale svedomým úmyslom prestúpiť stanovenú normu [Smreková, Pavlovičová, 2009: 15].

Smreková a Pavlovičová (2009) zdôrazňujú v tejto osobnej zodpovednosti skutočnosť, že je stále ťažšie identifikovať vinníkov, presnejšie zosobniť zodpovednosť. Paralelne s tým sa stáva čoraz prirodzenejšou sociálna pomoc obetiam. Klasická idea zodpovednosti počas celého 19. storočia spočívala v posudzovaní skutkov osoby, ktorá sa považovala za zodpovednú, pričom akcent sa kládol na fakt pripísania zodpovednosti subjektu, teda subjektívnu zodpovednosť. Pre nasledujúce storočie podľa Engela je príznačné etablovanie zodpovednosti bez určenia viny. Hovorí sa o objektívnej zodpovednosti a to preto, že pozornosť sa sústreďuje na materiálnu stránku veci, na spôsobenú škodu ako objektívny fakt [Smreková, Pavlovičová, 2009: 16].

Zodpovednosť a povinnosť

Morálna zodpovednosť súvisí s povinnosťou, ktorá označuje to, čo sa vyžaduje podľa zákona a právnych noriem. Človek má povinnosť vyplývajúcu zo zákona (nadprirodzeného, prirodzeného a pozitívneho) a povinnosť ho zaväzuje k zodpovednosti. V kresťanstve základ povinnosti sa sústredil na lásku (k bližnému) a nie na zákon. Povinnosť aj zodpovednosť úzko súvisia s morálkou a morálnosťou. Čím je niekto morálnejší, tým viac cíti povinnosť byť tvorivým a činným, tým viac cíti zodpovednosť za svoju aktivitu. Zodpovednosť vyplýva z rozumnosti a slobody. Čím je bohatšia morálna skúsenosť človeka, tým viac cíti zodpovednosť. Čím má človek vyššie poznanie, tým väčšia je jeho zodpovednosť za všetko, čo robí [Hrehová, 2005: 211-212].

Zodpovednosť rodičov za výchovu detí

Rodičia sú prví a hlavní vychovávatelia vlastných detí a majú na tomto poli základnú kompetenciu: sú vychovávateľmi, pretože sú rodičmi. Svoje výchovné poslanie vykonávajú súčasne s inými osobami a ustanovitzhmi, ako sú Cirkev a štát; to sa však musí diať v správnom aplikovaní princípu podriadenosti. Tento zahŕňa oprávnenosť, ba dokonca povinnosť poskytovania pomoci rodičom, ale nachádza v ich prevládajúcom práve a v ich skutočných možnostiach aj svoju vnútornú a neprekročiteľnú hranicu. Princíp podriadenosti stavia sa teda do služby lásky rodičov a vychádza v ústrety dobru, ktoré je prospešné rodinnému jadrú. Rodičia skutočne nie sú schopní urobiť zadosť každej požiadavke úplného výchovného procesu, najmä pokiaľ ide o výučbu a široký úsek socializácie. Podriadenosť tak iba dopĺňa otcovskú a materskú lásku, aby sa naplnil jej základný charakter, pretože každý iný účastník vo výchovnom procese môže konať iba v mene rodičov, s ich súhlasom ba do určitej miery len na základe ich poverenia [Ján Pavol II, 1994, čl. 16].

Rodina je zodpovedná za integrálnu výchovu. Integrálnosť je zaistená, keď sú deti vychovávané k dialógu, ústretovosti, spoločenskosti, zákonnosti, solidarite a pokoju.

Rodičia majú výnimočnú zodpovednosť za sexuálnu výchovu svojich detí. Majú svoje deti usporiadaným a postupným spôsobom poučať o význame sexuality a naučiť ich ceniť si ľudské a morálne hodnoty spojené so sexualitou [Pápežská Rada Pre Spravodlivosť A Pokoj, 2008, čl. 242, 243].

Politická zodpovednosť

Kompendium sociálnej náuky Cirkvi zdôrazňuje, že tí, čo majú politickú zodpovednosť, nesmú zabúdať alebo podceňovať morálny rozmer svojho života, ktorý spočíva v angažovaní sa na osude národa a hľadaní riešenia sociálnych problémov. V tejto perspektíve zodpovedná autorita politika znamená aj autoritu vykonávanú prostredníctvom „morálnych čností“ ako sú trpezlivosť, skromnosť, miernosť a láska. Tieto čnosti vedú politika k tomu, aby presadzoval spoločné dobro v prospech ľudí, ktorých zastupuje. Žiť a konať politicky v súlade s vlastným svedomím nie je prostriedkom na pohodlné uvelebenie sa na pozíciách, ktoré nemajú nič spoločné s politickým angažovaním sa [Pápežská Rada Pre Spravodlivosť A Pokoj, 2008, čl. 410, 566]. Na to majú všetci občania právo, aby verejní činitelia žili a konali podľa pravdy a spravodlivo. Podľa Hrehovej je potrebná aj väčšia flexibilita v možnostiach odvolania za morálne priestupky, ako aj zbavenia mandátovej imunity, zvlášť keď ide o podozrenie z trestnej činnosti. Verejní činitelia nesmú byť nedotknuteľní. Sú to ľudia ako všetci ostatní – omylní. Zodpovednosť by mala byť odpoveďou za zverenú dôveru. Ak si to neuvedomujú, nemali by pracovať vo verejnej správe a riadiť štát [Hrehová, 2005: 215].

Záver

Slobodu človeka a zodpovednosť za konanie nemožno do seba oddeliť. Plná sloboda nesie so sebou aj plnú zodpovednosť za ľudský skutok. Dobro, ktoré človek koná v plnej slobode nesie v sebe okrem materiálnej hodnoty aj duchovnú hodnotu, ktorá sa nedá vyčíslieť. Na druhej strane zlo, ktoré koná človek v plnej slobode, nesie škodu nielen materiálnu, ale aj duchovnú, ktorá sa nedá taktiež vyčíslieť. Sloboda je pravda a pravda je sloboda a Ježišove slová: „Pravda vás vyslobodí“ (Jn 8, 32) sú platné aj dnes, tak v osobnom, rodinnom a spoločenskom živote.

Bibliografia

- [1] Hrehová, H.: *Etika - sociálne vzťahy – spoločnosť*, VEDA Bratislava 2005, ISBN 80-224-0849-2
- [2] Ján Pavol II.: *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1994, 117 s. ISBN 80-7162-060-2

- [3] Ján Pavol II.: *Veritatis splendor*, Encyklika o základných otázkach cirkevnej náuky o mravnosti, SSV Trnava 1994, ISBN 80-7162-057-2
- [4] Katechizmus Katolíckej Cirkvi, Spolok svätého Vojtecha, Trnava, 1999, ISBN 80-7162-259-12007
- [5] Košč, S.: *Sociálna agenda Cirkvi*, Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku 2008, Ružomberok 2008, ISBN 978-808084-341-0
- [6] Miedzgová, J., Vargová, D.: *Základy etiky*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, PlygrafPrint, spol. s r. o. Prešov 2007, ISBN 978-80-10-01203-9
- [7] Pápežská Rada Pre Spravodlivosť A Pokoj.: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2008, ISBN 978-80 7162-725-8
- [8] Peschke, K.-H.: *Křesťanská etika*, Vyšehrad Praha, 2004, ISBN 80-7021-718-9
- [9] Smreková, D., Pavlovičová, Z.: *Dvojznačnosť etických pojmov*, Filozofický ústav SAV, Bratislava 2009, ISBN 978-80-8084-605-3
- [10] Sväté Písmo Starého I Nového Zákona, Spolok svätého Vojtecha Trnava 1998, ISBN 80-7162-236-2
- [11] Špidlík, T.: *Spiritualita křesťanského východu*, Řím, Křesťanská akademie Velehrad 1983
- [12] Vansač, P.: *Vybrané kapitola z etiky, historický vývoj etiky, základy etika, etika v sociálnej práci*, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove, Prešov 2011, s. 128, ISBN 978-80-8132-030-9
- [13] Všeobecná Deklarácia Ľudských Práv, 1948

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 9(2)/2012

ISSN 1898-8431

[s. 405-419]

Mária Marinicová

Vysoká škola medzinárodného podnikania, ISM Slovakia v Prešove

Social management and its importance in the present

Keywords: *Management. Manager. Social management. Individuality. Knowledge.*

Summary

Any organization through certain management practices geared to achieving that objective. These management practices depend on the managers themselves. The social worker in the office manager must be able to connect with professional competencies own positive qualities. When working with clients to demonstrate not only their knowledge, skills and competence, but mainly trying to help a client with a problem that comes after him. In this paper, we highlight the individuality as a social worker, who can use their knowledge, thoughts and experiences for the benefit of the client.

Úvod

Žijeme v dobe, v ktorej sa dennodenne stretávame s istou dávkou stresu a napätia. Každý človek sa počas svojho života ocitá v situácii, v ktorej si svoje problémy a ťažkosti nevie sám vyriešiť a potrebuje odbornú pomoc. V takýchto chvíľach môže nájsť oporu aj v práci sociálneho pracovníka. Práve sociálny pracovník sa snaží svojou činnosťou eliminovať nepriaznivú situáciu, v ktorej sa klient nachádza.

Profesia sociálneho pracovníka vznikla ako odpoveď na potrebu jednotlivcov, riešiť sociálne problémy a situácie nielen samotných klientov, ale aj celej spoločnosti. Samotný

sociálny pracovník vystupuje v úlohe radcu, pedagóga, poskytovateľa služieb alebo v úlohe manažéra. V každej tejto roly je dôležité, aby sociálny pracovník dokázal preniesť kúsok svojej pozitívnej energie na klienta a do jeho života. K práci sociálneho pracovníka neodmysliteľne patrí aj komunikácia. Komunikácia spája ľudí a len prostredníctvom dobrej komunikácie dokážu ľudia pracovať efektívne a správne. Ak chce sociálny pracovník pomôcť svojim klientom s ich problémami, musí okrem profesionálnych zručností využívať aj svoje osobnostné vlastnosti. Hlavným nástrojom v práci sociálneho pracovníka je vytvoriť s klientom ľudský vzťah, ktorý je založený na vzájomnej dôvere a úcte. Okrem toho, sociálny pracovník pracuje aj so svojimi vedomosťami, ktoré využíva pri riešení problému a teda, využíva znalosti všetkých jednotlivých vied v snahe pomôcť klientovi.

Cieľom tejto štúdie je poukázať na dôležitosť a potrebu sociálneho manažmentu v sociálnej práci ako neoddeliteľnú súčasť práce sociálneho pracovníka. Vyzdvihnúť pracovníka ako individualitu, ktorá dokáže využiť svoje vedomosti v prospech klienta. Opísať ho ako osobnosť, ktorá sa dokáže rýchlo prispôbiť požiadavkám a potrebám klienta či jednotlivca a ktorá pri svojej práci vie využívať manažérske funkcie ako plánovanie, organizovanie, regulovanie a kontrolovanie, a tým zabezpečovať správny smer organizácií. Charakterizovať ho ako sociálneho manažéra, ktorý kladie dôraz na zabezpečovanie starostlivosti o jednotlivca a snaží sa dosiahnuť v klientovom živote pozitívnu zmenu. Upraviť pozornosť aj na sebariadenie, ktoré je nevyhnutné v profesii sociálneho pracovníka. Len prostredníctvom sebariadenia si jednotlivec dokáže cez svoje vedomosti, vlastnosti či zručnosti stanoviť cieľ a následne skontrolovať a vyhodnotiť výsledky svojej práce. Využívať sebariadenie vo svojej práci smeruje k zdokonaľovaniu svojej vlastnej osobnosti a k rozširovaniu nových praktických zručností a schopností.

Štúdia upriamuje pozornosť na manažment v sociálnej práci, ktorým sa zlepšuje kvalita poskytovaných profesionálnych služieb pre klienta. Je dôležité, aby sociálny pracovník ako manažér sociálnych služieb sa predovšetkým zamerlal na kvalitu týchto služieb a aby motivoval svojich zamestnancov či kolegov, aby poskytované služby v organizáciách boli kvalitné a zodpovedajúce štandardom súčasnej doby.

I Manažment

Pojem manažment a manažér patria dnes k jedným z najfrekvencovanejších pojmom nielen ekonomických, ale aj spoločenských vied. Mnohí autori sa zaoberali a zaoberajú sa pojmom manažment a snažia sa ho vysvetliť. Manažment charakterizujú ako sústavu poznatkov o informačno-komunikačnom procese pôsobenia subjektov manažmentu na objekt, pričom výsledok tohto pôsobenia závisí od viacerých činiteľov. Medzi tieto môžeme zaradiť napr. odbornú zdatnosť subjektov manažmentu, ich sociálnu zrelosť, ale

aj ich praktické zručnosti. Azda najjednoduchšie vysvetlenie manažmentu je súbor činností riadenia nejakej organizácie, či časť pracovníkov, ktorí sa zaoberajú touto činnosťou. Pri tomto pojme sa však stretávame aj s odbornjšími charakteristikami a vymedzeniami.

„Manažment je proces zameraný na efektívne dosahovanie cieľov. Jeho obsahom je plánovanie, organizovanie, vedenie ľudí a kontrola, ako jeho základné funkcie. Vo všeobecnosti je manažment aj systém princípov, metód, techník a postupov, ktoré využívajú manažéri pri výkone svojej profesie“ [Vodáček, Vodáčková, 1991: 291].

Môžeme povedať, že dnes manažment vytvárajú rozličné teórie a odbory rôznorodých vedných disciplín, či už je to sociológia, ekonómia, psychológia alebo ďalšie iné. Aj keď sa manažment považuje za interdisciplinárnu vedu, nedá sa povedať v akom rozsahu sa to, čo sa preberá z iných disciplín, dá pokladať za vedecký základ manažmentu [Majtán, 2003: 7].

„Pojem manažment je odvodený z anglického slova management, to manage - čo znamená riadiť, viesť, vládnuť, organizovať, spravovať, dosiahnuť ciele. Ako vedná disciplína zaoberajúca sa riadením podniku, sa manažment začal rozvíjať v USA od druhej polovice 19. storočia. Mnohí priekopníci manažmentu patrili medzi významných manažérov, ktorí sa snažili zovšeobecniť svoje praktické skúsenosti a vytvorili tak základné princípy a postupy, ktoré sa dajú uplatňovať v praxi“ [Papulová, 2006: 167].

Manažment, ktorý má svoj predmet skúmania a vlastný zdroj poznávania, začleňuje vedomosti viacerých vedných kategórií. Najprv zahrňuje vedomosti manažmentu, čiže manažéri zverejnia svoje skúsenosti, potom nasledujú vedomosti z iných kategórií ako psychológia a sociológia. V týchto kategóriách sa manažment považuje za spoločenský jav a manažéri sú pokladaní za dôležitých spoločenských činiteľov. Avšak poznáme aj iné odbory, ktoré sa pričínili o rozvoj manažmentu, ako filozofia, politické vedy, história, právo, ekonómia, účtovníctvo alebo technické vedy [Mihok, Trebuňa, 2009: 17]

2 Manažment ako veda

Veda o manažmente je jednou zo spoločenských vied, ktorá je založená na vedeckom výskume riadenia, teda manažmentu, ktorá sa vytvorila z potreby skúmať prácu a zlepšovať pracovné procesy až do terajšieho stavu vedného výskumu a tvorby vedeckých teórií a organizácii práce a riadení rôznych organizácií. Manažment sa zaoberá samotnými ľuďmi a správaním sa inštitúcií. Zatiaľ čo prírodné vedy a ich realita sú nemenné, manažment ako spoločenská veda nepozná žiadne „prírodné zákonitosti“, a preto v ňom prebiehajú neustále zmeny. Má interdisciplinárny charakter, do jedného celku sústreďuje poznatky z viacerých spoločenských vied ako sociológia, psychológia, ekonómia, ale tiež technické a prírodné vedy.

Môžeme povedať, že manažment je veda praxeologická, čiže sústreďuje sa na skúsenosti a na dôležitý cieľ ako dosiahnuť účinný výsledok. Dáva svoje vedomosti praxi, ktoré napomáhajú zlepšiť riadenie. Pomáha k výchove manažérov na manažérske pozície, a snaží sa poukázať na odvetia a problémy súvisiace s manažmentom. Manažment sa považuje za eklektickú vedu, teda má svoj predmet skúmania a svoj zdroj poznávania, ktorým je prax. Taktiež manažment patrí k celosvetovým vedným disciplinám, a teda plní celosvetovú funkciu, a preto slúži všetkým štátom a rovnakému cieľu [Sedlák, 2008: 24].

3 Manažment v sociálnej práci

Manažment zobrazuje súčasné, kvalitné riadenie, ktoré si vyžaduje vysokú profesionalitu. Môžeme ním vymedziť riadiace vybavenie organizácie a celú prácu riadiacich pracovníkov. Manažment má svoje požiadavky, ktoré kladie na manažérov. Delí sa podľa rôznych odborov napríklad na personálny či finančný. Dnes hovoríme o jednotlivých školách manažmentu napríklad euroamerická a japonská škola, ktoré sú v súlade s históriou a národnými požiadavkami ľudí [Strieženec, 1996: 109].

„Východiskom k identifikácii manažmentu v sociálnej práci je poznatok v kontexte, že každá organizácia je zložená z dvoch navzájom prepojených systémov, a to riadiaceho a riadeného“ [Mydlíková, 2004: 12].

Sociálna práca ako oblasť je zastúpená organizáciami rozličného statusu. Spolupracujú tu organizácie štátnej sociálnej správy, teda odbory sociálno-právnej ochrany dieťaťa, organizácie zriadené inými rezortmi štátnej správy, ako detské domovy, inštitúcie zriaďované obcami a neziskový sektor, čiže sektor neštátnych subjektov, ktorý vzniká podľa platnej legislatívy z vôle občanov, rôznych záujmových či odborných skupín. Táto rozmanitá sústava subjektov pôsobiacich v oblasti sociálnej práce potrebuje taktiež rozdielny prístup k úlohám, požiadavkám a potrebám manažmentu [Matoušek, 2003: 328].

Môžeme povedať, že cieľom manažmentu v sociálnej práci je snaha dosiahnuť tvorivú činnosť jednotlivcov, pričom povinnosťou manažéra je vedieť motivovať pracovníkov a poukázať aj na potrebu kreativity a flexibility, teda spôsobilosti manažéra každodenne využívať nové postupy a vedomosti, ktoré súhlasia s podmienkami [Mydlíková, 2004: 10].

Manažment, ktorý sa uplatňuje v sociálnej práci, má za úlohu zaistiť kvalitu sociálnych služieb, avšak nemôže sa sústreďiť len na získavanie ziskov. Cieľom takéhoto manažmentu v sociálnej práci je vedenie a organizovanie riadených subjektov za pomoci riadiacich pracovníkov. Všetci pracovníci pracujú na základe presne určených plánov, s následnou kontrolou efektivity a výstupov z riadiaceho procesu so zámerom trvalej udržateľnosti a s prihliadnutím na potreby klientov. Uplatňuje sa hlavne v sociálnych službách

a objektem je ľudský a finančný kapitál. Za formálne faktory a prvky riadiacich procesov považujeme plánovanie, organizovanie, vedenie ľudí a kontrola [Fabiánová, 2009: 309].

Sociálna práca nepatrí do komerčného podnikania, čiže v tejto oblasti nejde o dosahovanie ziskov, a teda môže byť manažment označovaný za nevhodný. Avšak v inštitúciách poskytujúcich sociálnu prácu, manažment môže byť dobrým prostriedkom nato, aby tieto organizácie plnili svoje poslanie. Hlavným cieľom a zmyslom inštitúcií poskytujúcich sociálnu prácu je pozitívna zmena v živote človeka, klienta. Sociálnu prácu považujeme za dôležitý nástroj zmeny v živote človeka. V oblasti sociálnej práce je teda manažment ako prostriedok, ktorý umožňuje inštitúciám sa zamerať na skutočné poslanie, na kvalitnú odbornú prácu v prospech klienta [Matoušek, 2003: 329].

„Sociálna práca ako multidisciplinárna disciplína skúma praktický život človeka, skupiny, komunity v konkrétnom prostredí, ktoré je determinované súhrnom prírodného prostredia, ktoré špecificky komunikuje s jedincom, širšieho spoločenského prostredia, ktoré vytvára ľudskú pospolitosť a sociálneho prostredia, v ktorom sa reprodukovujú ľudské vzťahy v prakticko-konkrétnych dimenziách“ [Strieženec, 2001: 45].

Za predmet sociálnej práce považujeme spoločenské javy. Tieto spoločenské javy však idú mimo spoločnosťou rešpektovanej normality. Za subjekt sociálnej práce pokladáme osobnosť, skupinu, či komunitu, ktorí sú príčinou týchto spoločenských javov a teda ich spôsobujú, vzbudzujú, zaujímajú k nim hľadisko alebo hľadajú riešenia a riešia ich, či sa spolupodieľajú na vyriešení problémov. Z tohto dôvodu ide teda o individualitu, bytosť, ktorá sa ocitla v stave núdze, a ktorá nevie tento stav premôcť sama, a preto je potrebný spoločenský zásah. V profesii sociálneho pracovníka sa predovšetkým stretávame s klientmi, ktorí sa nachádzajú pre nich v zlej a v zložitej situácii. Často krát sami klienti, takéto situácie označujú za neriešiteľné. Môžeme teda konštatovať, že takto definovaný predmet a subjekt sociálnej práce je na rozhraní charakterizovaného predmetu a subjektu vedných kategórií, na základe ktorých vzniká sociálna práca ako veda. Avšak predmet a subjekt záujmu tvoria súvislosť s predmetom a subjektom záujmu sociálnej práce z takého hľadiska, že ide o ľudského človeka, o sociálne prostredie, v ktorom existuje, o životné situácie jednotlivca a vzťah spoločnosti k takýmto situáciám, avšak sú tu aj potrebné opatrenia na prevenciu, zmenu alebo podporu týchto situácií [Žilová, 2000: 41].

Manažment, ktorý sa uplatňuje v sociálnej práci je sférou, ktorá neodkladne potrebuje náš záujem. Všetky činnosti sociálnej práce spočívajú na konkrétnych manažérskych zručnostiach samotného sociálneho pracovníka, ktorý pracuje s klientom, ale aj sociálneho pracovníka v pozícii vedúceho tímu profesionálov, ktorí veľakrát sa spoločneúčastňujú na vyriešení sociálneho problému klienta. Musíme však aj spomenúť sociálneho pracovníka ako vedúceho skupiny v práci iných sociálnych pracovníkov a taktiež sociálneho pracovníka v úlohe vedúceho či nadriadeného pracovníka určitej

sociálnej organizácii. Súhrn týchto sociálnych subjektov je kvôli ich zakladateľom veľmi rôznorodý a hodnota subjektu, dôležitosť a kvalita sociálnej práce sa odvíja od skutočnosti, či je zriaďovateľom samospráva, tretí sektor alebo má subjekt súkromnoprávny charakter. V konečnom dôsledku sú tu aj subjekty, ktoré uskutočňujú štátnu správu a sú v organizačnej štruktúre štátnych inštitúcií, avšak z pohľadu sociálnej práce sú to predovšetkým úradu práce, sociálnych vecí a rodiny [Schavel, Schavel, 2010: 3].

„Manažment je proces optimalizácie využitia ľudských, materiálnych a finančných zdrojov k dosiahnutiu cieľa“ [Vetráková 2002: 75].

Manažment, ktorý sa využíva pre sociálnu prácu, je proces tvorby a udržiavania prostredia, v ktorom jednotlivci spoločne pracujú a účinne dosahujú vybrané a stanovené ciele. K tomu, aby pracovníci mohli spolupracovať je potrebná správna komunikácia v manažmente sociálnej práce. Komunikácia je dôležitým prostriedkom medzi ľuďmi v každej organizácii, nielen v manažmente sociálnej práce. Iba prostredníctvom správnej komunikácie môžu ľudia v každej inštitúcii pracovať účinne a kvalitne. Cez komunikáciu sociálny pracovník nadväzuje vzťah so svojím klientom, uplatňuje metódy a formy správnej komunikácie a snaží sa všimáť si klientovu neverbálnu komunikáciu. Sociálna komunikácia, ktorá sa uplatňuje v manažmente sociálnej práce na jednej strane, integruje ľudí, ktorí pracujú a samostatne sa podieľajú na úspechu organizácie. Na druhej strane, môžeme povedať, že komunikácia v manažmente sociálnej práce zasahuje do všetkých procesov riadenia a podmieňuje ich dôležitosť a výkonnosť. Je naozajstným vlastníkom spoločenského procesu. Dovoľuje sociálnu interakciu, ktorá vytvára z jednotlivca spoločenskú bytosť. Prvým správnym krokom k dobre zvolenej sociálnej komunikácii v manažmente sociálnej práce je zvládnutie teoretických, ako aj praktických komunikačných základov. Vo viacerých organizáciách sa práve takéto zvládnutie zdôrazňuje ako adekvátny prístup k jednotlivcom aj klientom. Dôležitým článkom sociálnej komunikácie je vzájomné pôsobenie v ktorom, sociálny pracovník a klient reagujú na svoju činnosť a správanie. Sociálna komunikácia v manažmente sociálnej práce sa vytvára ako výsledok formálnych a neformálnych vzťahov, ako aj výsledok správneho fungovania organizačnej štruktúry a systému. Pomocou tejto komunikačnej siete sú do neho zapojení všetci zamestnanci, ktorí pracujú v organizácii. Uskutočňuje sa hlavne v odvetví formálnych vzťahov, v pomerne presne definovanom komunikačnom procese [Laca, 2010: 3-4].

„Z praktického hľadiska manažment v oblasti sociálnej práce môžeme chápať aj ako aplikované, praktické používanie vytvorených vedeckých teórií, metód, nástrojov a techník, a v úzkom prepojení s empirickými prístupmi, odporúčaniami a návodmi v sociálnom prostredí praxe“ [Šebestová, 2010: 11].

Manažment, ktorý sa používa v sociálnej práci všetky svoje aktivity smeruje hlavne k výkonu ľudských zdrojov, k dosiahnutiu ľudského výkonu, ale vo vzájomnom prelínaní predstáv a cieľov organizácie s predstavami a záujmami svojich pracovníkov. Dôležitá je tu starostlivosť o ľudskú prácu, pracovné podmienky, problémy pracovníkov, ich rodín a taktiež osobného a profesijného rozvoja, špecifických skupín zamestnancov, ktorí si vyžadujú osobitnú pozornosť a prácu s klientmi, pre ktorú sprostredkováva služby sociálneho charakteru, ekonomickej pomoci, poradenstva, nadviazania kontaktov, zabezpečenia programov a spoločenského zaradenia, úpravy, formovania a rozvoja kvality života [Kovačič, 2008: 40].

„Pri sociálnej práci je potrebné sa zamerať na dve oblasti manažmentu, a to manažment ako proces tvorby a udržiavania prostredia, v ktorom jednotlivci pracujú a účinne dosahujú vybrané ciele a na manažment ako proces optimalizácie využitia ľudských, materiálnych a finančných zdrojov k dosiahnutiu cieľov“ [Matoušek, 2003: 327].

Môžeme teda skonštatovať, že manažment využívaný v sociálnej práci sa zaujíma o účinnosť, zisk a výnos v súvislosti ekonomických záležitosti, zatiaľ čo sociálny manažment sa zaoberá aj úvahami sociálnych súvislosti solidarity, zodpovednosti, charakteru a súčinnosti. Avšak len mi sami si môžeme zvoliť či chceme pracovať ako ekonomickí manažéri v sociálnej práci alebo využívame svoje solidárne ciele a tak sa môžeme stať sociálnymi manažérmi sociálnej práce v určitej konkrétnej pomoci ľuďom, ale aj spoločnosti [Fabiánová, 2009: 313].

4 Sociálny manažment

Sociálny manažment sa zameriava na riadenie, usmerňovanie a rozvíjanie tých prvkov v inštitúcii alebo v inom organizovanom systéme, v inštitúcii sociálneho alebo vzdelávacieho charakteru, ktoré zabezpečujú starostlivosť o ľudského činiteľa, o človeka. Charakterizujú ho dve zložky. Prvá zložka je sociálna a druhú zložku tvorí manažment. V obsahovom zložení prvej zložky sociálny sú zahrnuté všetky oblasti a sféry pôsobenia, aktivity a činnosti, ktoré pramenia zo spoločenského života, zodpovedajú potrebám, záujmom a požiadavkám spoločnosti a ich hmotnému zabezpečeniu a usporiadaniu ich vzťahov. V obsahovom vymedzení druhej zložky manažment sú vymedzené oblasti a sféry, ktoré v sociálno-psychologickom výcviku majú vzťah k pracovníkom a k ich praxi, v riadiacej činnosti sociálneho zamerania a práce s ľuďmi. V tejto druhej zložke sa riešia otázky, ako je napríklad rozvoj ľudských zdrojov a sociálny rozvoj, osobnosť sociálneho pracovníka a jeho rozvoj, osobnosť klienta a jeho formovanie, sociálne prostredie, riešenie sociálnych problémov, sociálny manažment a jeho metódy. V centre záujmu sociálneho manažmentu sú teda také okruhy pôsobenia, ako je súbor činností v organizácii či firme, alebo v zariadení poskytujúcich sociálne služby a zo strany

manažmentu ide predovšetkým o prácu humanitného charakteru či vo vzťahu na ľudského činiteľa, osobitne sociálnych a personálnych útvarov, ale i podnikových predpokladov pre výkon v sociálnej oblasti. Do sociálneho manažmentu sa zaraďujú aj také okruhy otázok, ako sú problémy sociálnej politiky, rodinnej komunity, zdravotnej starostlivosti, hodnotovej orientácie, najmä u deviantov a u resocializovaných jednotlivcov, problémy nezamestnanosti a spoločenskej reintegrácie, preventívnych programov v oblasti neprispôsobivosti požiadavkám zo strany spoločnosti, štátnej správy, účelových inštitúcií, rodiny a jej jednotlivých členov [Kovačič, 2008: 39].

„Sociálny manažment sa špecializuje na koordinovanie činností ľudí pracujúcich v organizáciách pôsobiacich predovšetkým v oblasti sociálnej pomoci, sociálnych služieb, sociálnej prevencie a sociálneho poradenstva. Sociálny manažment kladie dôraz predovšetkým na ľudské zdroje. Pri riadení sociálneho systému berie do úvahy vplyv sociálnych a psychologických faktorov“ [Strieženec, 1996: 109].

„Sociálny manažment je ekonomické chápanie sociálnej práce, pomocou ktorého dokážeme tematizovať sociálnu prácu a transformovať ju na produktívnu ponuku pomoci, ktorá je v súlade s pravidlami a požiadavkami spoločenských skupín v kontexte solidarity. Sociálny manažment je viac než len ekonomika a vždy sa kladie dôraz aj na sociálny aspekt solidarity. V sociálnom manažmente musí existovať rovnováha medzi ekonomickými, spoločensko-etickými a ľudskými prvkami v sociálnej práci ako praktická forma paralely medzi efektívnosťou, trvalou udržateľnosťou a solidaritou“ [Bernhart, 2006: 17-20].

V sociálnej práci by mal sociálny manažment v určitej rovine zabezpečiť ziskovosť sociálnych služieb, avšak zisky a výnosy nie sú prvoradá. Solidárnosť, etika a ľudskosť sú vzťahové a spätné a väzbové prvky sociálneho manažmentu, ktoré ho čiastočne odlišujú od bežných manažérskych disciplín [Marinicová, 2010: 83].

Za obsahovú náplň manažmentu v sociálnej oblasti je nevyhnutné využívať pracovný i osobný potenciál všetkých pracovníkov, vytvoriť podmienky na vykonávanie odbornej práce odbornými zamestnancami. Veľmi dôležité je spolupracovať aj s účelovými inštitúciami, liečebnými ústavmi, odborníkmi zo sociálnej oblasti, zo špeciálnych zariadení, ústavov sociálnej starostlivosti, charity. Veľký dôraz klásť na osobitné skupiny pracovníkov, ako špecialisti, špičkovo kvalifikovaní, kreatívne talentovaní, experti, externisti v tímoch, ďalej nekvalifikovaní, mladiství, absolventi škôl, osoby so zmenenou pracovnou schopnosťou, matky s deťmi, väzni či osoby s deviantnými sklonmi. Taktiež ovládať a uplatňovať poznatky a vedomosti z iných vedných disciplín, vied sociálnych, psychologických, medicínskych i metodologických postupov [Kovačič, 2008: 40].

V spojitosti s manažmentom sa veľakrát stretávame v práci jednotlivca so selfmanagementom, pričom self pochádza z anglického slova a znamená ja a management

znamená riadenie. Tento výraz by sme mohli preložiť ako sebariadenie. Selfmanažment definujeme ako súhrn poznania, myslenia, reči či vnímania na skvalitňovanie jedincovej osobnosti, jeho kvalifikácie či celkového rozvíjania jeho života, ďalej sa selfmanažment sústreďuje na hodnotovo-emotívnu časť čiže vôľové usmerňovanie postojov a záujmov, potom sa stretávame s oblasťou individuálno-sociálnou, čo znamená jedincov osobnostný vzťah na svoju sebareguláciu vo vzťahu k spoločnosti, k okoliu a k iným ľuďom, a nakoniec sem zaraďujeme aj organizačno-kontrolnú časť takže pracovný čas a sebaopisovanie a sebahodnotenie. Manažérske sebariadenie sa stotožňuje s cieľom neustále na sebe pracovať a byť cieľavedomým. Byť pánom sám sebe, je schopnosť sociálneho pracovníka uskutočňovať manažérske funkcie na sebe, realizovať svoje vlastné ciele, povinnosti a aktivity v dlhodobejšom alebo i krátkodobejšom rozsahu. Selfmanažment teda pokladá za dôležité vytvoriť si časový harmonogram a systém na vykonávanie práce, na pracovné i osobné či rodinné povinnosti, na koničky, a samozrejme, dôležité je vykonávanie kontroly nad splnením týchto povinností. V práci sociálneho pracovníka sa využíva veľa činiteľov manažovania jeho profesie s klientom. Medzi najzákladnejšie patrí čas, ktorý je v práci sociálneho pracovníka veľmi dôležitý predovšetkým vo vzťahu k stálemu zvyšovaniu množstva klientov, ale aj usmerňovania výsledku samotného sociálneho problému klienta pri využití prípadového manažmentu [Schavel, Schavel, 2010: 4].

Okrem cieľavedomosti je v manažérskom riadení seba aj rozvoj. Byť vedúcim sám sebe znamená realizovať manažérske funkcie u seba, plánovať si osobné ciele, ale i konkrétny program, úlohy a činnosti v dlhodobom, strategickom, ale i krátkodobom období. Prispôbiť si časový harmonogram a režim na ich uskutočnenie, taktiež na svoje pracovné, ale i osobné povinnosti a záujmy a nakoniec kontrolovať a hodnotiť dosiahnuté výsledky [Kovačič, 2008: 95].

Profesionálni sociálni pracovníci, ktorí vykonávajú prípadový manažment používajú v sociálnej práci pravidlá prípadového manažmentu, ktoré sú určené, hlavne pozícií prípadového manažéra. Cieľom týchto pravidiel je predstaviť povahu prípadového manažmentu v sociálnej práci a tiež aj úlohu prípadového manažéra. Prípadový manažment zahŕňa presne stanovený cieľ a postupy sociálnej práce. Je prepojený s prípadovou sociálnou prácou. Všetci caseworkeri zameriavajú svoje aktivity na klienta a na prostredie. Zameriavajú sa na prácu v prospech klienta alebo jeho rodiny, ktorí potrebujú sociálnu pomoc. Kľúčová súčasť, ktorá sa používa pri praxi je obsiahnutá v ponímaní, že dôvera a upevňovanie zodpovedného vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom je potrebná a dôležitá k zvyšovaniu klientovho využívania služieb súvisiacich so starostlivosťou, obnovovaním, ale predovšetkým s udrzaním klientovej nezávislosti. Profesionálny sociálny pracovník prostredníctvom prípadového manažmentu definuje

potreby klienta a jeho rodiny. Pri výkone svojej profesie hľadá, zabezpečuje, sleduje, kontroluje a dohliada nad kvalitou služieb, ktoré využíva pri riešení klientových potrieb. Dôležitým prvkom sociálneho prípadového manažmentu je profesionálny sociálny pracovník. Môžeme konštatovať, že prípadový manažment v sociálnej práci je prirodzeným zásahom, ktorý sa odohráva na oboch stranách, čiže aj u klienta a aj v konkrétnej organizácii. Tento prípadový manažment požaduje od sociálneho pracovníka, aby si s klientom pestoval a tvoril terapeutický vzťah, v ktorom pracovník spája klienta s organizáciou, ktorá mu dáva potrebné služby a poradenstvo. V odvetví prípadového sociálneho manažmentu sa poskytuje služba, ktorá v praxi s klientom je poskytovaná jednotlivými inštitúciami alebo môže byť zabezpečená v mnohých organizáciách [Schavel, Schavel, 2010: 5-6].

„Napriek tomu, že riadenie a manažment sociálnej práce úzko súvisia, vidíme rozdiel medzi nimi v tom, že riadenie sociálnej práce sa zaoberá riadením sociálnych služieb, a to hlavne z hľadiska kvality sociálnych služieb. Ide hlavne o to, aby sa organizácia aktívne snažila zlepšovať poskytovanie svojich služieb na základe ňou stanovenej strategickej vízie. Manažment organizácie a aj organizácia samotná, musí byť schopná flexibilne reagovať na zmeny spôsobené vonkajšími alebo vnútornými faktormi a konštruktívne riešiť vzniknuté konflikty“ [Cangár, 2005: 81].

Všetky požiadavky a úlohy sociálneho pracovníka, ale aj samotného klienta sú definované už v priebehu tvorenia cieľu. Veľmi dôležitý je bezprostredný kontakt medzi sociálnym pracovníkom a jeho klientom, ktorý je potrebný k účinnému naplneniu cieľa. Povinnosti sociálneho manažmentu sú prepojené so zásahom na klienta. Je dôležité uskutočňovať služby tak, aby viedli k spokojnosti klienta a jeho celkovej fyzickej, psychickej či sociálnej harmónii. Vykonávané služby pre klienta musia byť neustále monitorované. Sociálny manažér okrem toho, zabezpečuje, aby poskytované služby pre klienta boli účinné, dohliada na výsledky. Pri intervencii sústredenej na klienta je podstatné to, ako je podporovaný manažér, a či má adekvátny prístup a financie [Schavel, Schavel, 2010: 7].

Zmyslom a hlavnou úlohou inštitúcii, ktoré poskytujú sociálne služby, je pozitívna zmena v živote človeka, klienta. Manažment v sociálnej práci sa používa ako nástroj, ktorý dovoľuje inštitúciami organizovanie profesionálnych služieb pre klientov. Dôležité je spomenúť aj manažment kvality, ktorý zaisťuje dobrý priebeh všetkých procesov a tak, aby sa dosiahol najvyšší účinok zdrojov a služieb s požiadavkami zákazníka. V dnešnej spoločnosti je významný manažment kvality. Každý človek si vyžaduje a chce kvalitu poskytovaných služieb. Manažéri, ale aj sociálni pracovníci sa musia zameriavať hlavne na kvalitu poskytovaných služieb. Je potrebné, aby dokázali zamestnancov motivovať k poskytovaniu týchto služieb a aby služby poskytované klientom v rôznych zariadeniach

boli pre nich čo najlepšie. Pretože najväčšou odmenou nielen pre manažérov, ale aj pre sociálnych pracovníkov budú spokojní klienti a organizácie, ktoré poskytujú sociálne služby si zvýšia nielen svoju dôveryhodnosť, ale aj názor klientov o poskytovaní služieb [Mariniová, 2010: 94-95].

Prípadový manažment (case management)

Pravidlá prípadového manažmentu v sociálnej práci sú určené profesionálnym sociálnym pracovníkom, ktorý vykonáva prípadový manažment, v špeciálne popísanej úlohe akéhosi prípadového manažéra. Prípadoví manažéri pracujú ako súčasť servisu sociálnej práce, môžu pôsobiť ako členovia tímu v agentúrach alebo v ďalších službách, ako napr. v školách, zariadeniach zdravotnej starostlivosti, nemocniciach, v programoch zamestnanosti, ale taktiež môžu pracovať v kontexte súkromnej praxe. Tieto pravidlá boli sformulované s plným vedomím toho, že neexistuje univerzálna definícia prípadového manažmentu, pretože v praxi sociálnej práce sa nedá použiť iba jeden model. Zmyslom týchto pravidiel je objasniť povahu prípadového manažmentu v sociálnej práci a taktiež aj postavenie prípadového manažéra.

Prípadový manažment obsahuje uznávaný koncept a techniky sociálnej práce. Je spojený s prípadovou sociálnou prácou a má hlboký základ v praxi. Tradiční „caseworkeri“ sa zameriavajú dvojako, na klienta a na prostredie. Sústreďujú sa na prácu v mene jednotlivca, alebo jeho rodiny, ktoré potrebujú sociálnu pomoc. Prípadový manažment pamätá na veľmi dôležitú zložku, ktorá je vhodná pre prax. Je založená na poznaní, že dôvera a posilňovanie priameho vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom je nevyhnutnosťou k napredovaniu klientovho využívania servisu súvisiaceho so starostlivosťou, obnovením alebo udrzaním si vlastnej nezávislosti klienta v plnom možnom rozsahu.

Prípadový manažment je metóda poskytovania servisu, pomocou ktorého profesionálny sociálny pracovník stanovuje potreby klienta a klientovej rodiny. Zbiera, zariaďuje, monitoruje, hodnotí a obhajuje súbor návrhov služieb, s ktorými sa stretáva pri riešení klientových potrieb.

Profesionálny sociálny pracovník je základným poskytovateľom sociálneho prípadového manažmentu. V odlišnosti od iných foriem prípadového manažmentu, prípadový manažment v sociálnej práci je prirodzenou mikro a makro intervenciou, ktorá sa deje v oboch stupňoch, to znamená, u klienta a aj v samotnom systéme. Vyžaduje od sociálneho pracovníka, aby sa vyvíjal a udržoval s klientom terapeutický vzťah, ktorý môže zahŕňať snahu o spájanie klienta so systémom, ktorý sa mu poskytuje v rámci potrebného servisu, zdrojov a príležitostí. Servis, ktorý sa poskytuje v oblasti sociálneho prípadového manažmentu v praxi môže byť poskytovaný jednotlivými agentúrami alebo môže byť zastrešený v mnohých agentúrach a organizáciách.

Úlohy a funkcie prípadového manažmentu

Aj keď poslanie a roly sociálneho prípadového manažéra sa môžu výrazne líšiť od systému alebo programu, títo ľudia vykonávajú škálu spoločných úloh, ktoré sa spájajú s intervenciou ku klientovi a taktiež k intervencii v systéme.

Intervencia zameraná na klienta

Len čo sociálny prípadový manažér identifikuje a zaradí klienta podľa toho, čo sa o prípade dozvedel a čo si zistil, stretne sa tvárou tvár s klientom na prvom všeobecnom stretnutí a spoločnými silami uvažujú o sociálnych, finančných, inštitucionálnych prostriedkoch, vhodných pre pomoc klientovi. Manažér sa sústreďuje najmä na to, ako tieto prostriedky pôsobia na základné záujmy klienta počas doby pozorovania. Jedným zo základov tohto pozorovania je, že sociálny pracovník rozvíja individualizovaný plán s klientom a zisťuje priority, závery, po ktorých klient túži a aj zdroje a stratégie, ktoré môžu byť použité k dosiahnutiu výsledku. Povinnosti sociálneho pracovníka, klienta a iných by mali byť objasnené už počas tvorenia plánu. Priamy kontakt medzi sociálnym pracovníkom a klientom je nevyhnutný k efektívnemu splneniu cieľa a k vývoju plánu. Doplnňujúce úlohy sociálneho manažmentu ďalej súvisia s intervenciou na klienta vrátane realizácie plánu snahou o mobilizáciu formálnych a neformálnych zdrojov a aj služieb potrebných k maximalizácii klientovej psychickej, fyzickej a sociálnej pohody. Dôležité je sledovať zabezpečovanie servisu pre klienta. Sociálny manažér taktiež v mene plánu potreby zdrojov a služieb pre klienta pravidelne prehodnocuje status klienta, efektívnosť poskytovaných intervencií, kontroluje výsledky záverov spolu s úpravou poskytovaného plánu služieb a ukončuje prípad. Na všetkých úsekoch intervencie zameranej na klienta je rozhodujúce to, ako je podporovaná autorita manažéra, to, či má dostatočný prístup a finančné zdroje.

Systémová intervencia

Organizačná štruktúra, politika, rozpočet a aj komunitná sieť služieb by mali uskutocňovať na klienta orientovaný prípadový manažment. Manažér musí chápať ako agentúra a systémy môžu pozitívne i negatívne pôsobiť na klienta. Sociálny pracovník sa zaoberá aj úlohami, ktoré podporujú systém, v ktorom prípadový manažment existuje. Napr. prípadový manažér analyzuje sily a obmedzenia systémov, vyberá stratégie na zlepšovanie systému a hodnotí efektívnosť stratégií (dopĺňa a upravuje očakávané závery a stratégie).

Záver

V súčasnej spoločnosti má práca sociálneho pracovníka nezastupiteľné miesto a stáva sa čoraz viac vyhľadávanou. Stále viac a viac ľudí sa ocitá v situáciách, ktoré nevedia,

nedokážu sami riešiť a vyriešiť. Čoraz častejšie sa stretávame s osobami, ktoré sa nedokážu pohnúť z miesta, kvôli problémom, v ktorých sa ocitli, a tak sa u nich prehlbuje frustrácia, napätie či obavy. Sociálny pracovník vo funkcii manažéra nadobúda významnú rolu v prítomnosti, ale aj v budúcnosti, či v našich rodinách, v štáte, národe. Preto sa od nás žiada zodpovedný prístup k tomu, ako a čím ho do života vybavíme. Hlavnou ideou tejto štúdie bola integrácia osobnosti funkcie sociálneho pracovníka a manažéra, ktorý by svoju energiu vynaložil na to, aby vhodným spôsobom skúmal a manipuloval sociálne prostredie, v ktorom pracuje. Aplikácia rozvinutých zručností sociálneho pracovníka aj ako manažéra je jeden zo spôsobov, ktorého prioritou je postaviť prácu s klientmi tak, aby bola relevantná a efektívna.

V štúdiu poukazujeme na nevyhnutnosť manažmentu v inštitúciách poskytujúcich nielen sociálne služby, ale aj poradenstvo. Hlavnou úlohou takého manažmentu je pomocou pracovníkov aj v pozícii manažérov organizovať a istým spôsobom aj riadiť ostatných zamestnancov.

Môžeme skonštatovať, že inštitúcie zamerané na sociálnu prácu, využívajú manažment preto, aby naplnili svoj cieľ a svoje poslanie. Všetci manažéri, ale aj samotní sociálni pracovníci vykonávajú svoje činnosti tak, aby dosiahli v živote klienta pozitívnu zmenu. Je veľmi dôležité, aby sociálni manažéri sa zaoberali kvalitou poskytovaných služieb. Prostredníctvom definície sociálneho kapitálu sa v sociálnom manažmente stretávame so sociálnymi vedomosťami, ktoré predstavujú súbor kompetencií, zručností a poznatkov.

Ako sme už uviedli, v štúdiu sme sa zaoberali interakciou roly sociálneho pracovníka aj ako manažéra voči klientom. V nadväznosti na uvedené teoretické prístupy k problematike inklinujeme k názoru, že by bolo prospešné a užitočné, aby sociálny pracovník zaistil klientom rovnaký prístup k zdrojom, k sociálnym službám, k možnostiam využívania týchto služieb, aby mali zabezpečené všetky potreby, ktoré potrebujú k plnohodnotnému životu. Zviditeľnenie tejto problematiky nám pomohlo dospieť k poznaniu, že rola sociálneho pracovníka ako manažéra v interakcii s klientmi sa stáva dôležitým aspektom pre dnešnú prax v zmysle zdokonaľovania ich vzájomných vzťahov, ale aj s ohľadom na naplnenie individuálnych a spoločenských potrieb. Domnievame sa, že aj poznanie sociálneho pracovníka ako manažéra sebou samým v porovnaní s hodnotením klientov, by bolo prínosné pre spoľahlivejší, objektívnejší obraz o sebe, o vlastnej sebareflexii. Odporúčame dominantnejšie poukazovať na manažment ako neodmysliteľnú súčasť v profesii každého sociálneho pracovníka alebo sociálneho manažéra. Tiež sústrediť pozornosť na pracovníka, ktorý vníma klienta ako jedinečnú osobnosť, ktorej sa snaží pomôcť prekonať aj neľahkú sociálnu situáciu.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] Bernhart, J. *Inovácie v sociálnom manažmente*. Miláno : Franco Agneli, 2006. 442 s. ISBN 3-7065-4190-4.
- [2] Bureš, V. *Systémové myšlení pro manažéry*. Liberec : Professional Publishing, 2011. 195 s. ISBN 978-80-7431-037-9.
- [3] Cangár, M. a kol. *Osobnosť sociálneho pracovníka a manažment*. Bratislava : Socia, 2005. 85 s. ISBN 80-967908-7-0.
- [4] Fabiánová, M. *Teoretické aspekty manažmentu v sociálnej práci verus sociálny manažment*. Nitra : 2009. 314 s.
- [5] Grejtáková, I. *Požadované kompetencie sociálneho pracovníka pri komunitnej práci*. Bratislava : 2010. 117 s.
- [6] Kovačič, V. *Psychológia manažmentu jeho metódy, ich aplikácia a sociálnopsychologický výcvik*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. 148 s. ISBN 978-80-968251-9-6.
- [7] Laca, S. Sociálna komunikácia v manažmente sociálnej práce. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. 6 s. ISSN 1338-1415.
- [8] Levická, J. *Teoretické aspekty sociálnej práce*. Trnava : Trnavská univerzita, 2002. 258 s. ISBN 80-89074-39-1.
- [9] Levická, J. a kol. *Sociálna práca I*. Trnava : Olivia, 2007. 169 s. ISBN 978-80-969454-2-9.
- [10] Majtán, M. a kol. *Manažment. Prípadové štúdie*. Bratislava : Ekonóm, 2003. 133 s. ISBN 97-88-022517-46-1.
- [11] Marinicová, M. Manažment kvality v sociálnych službách. In *Multilaterálne aspekty života spoločnosti No4*. Prešov : Vysoká škola medzinárodného podnikania, 2010. 154 s. ISBN 978-80-89372-24-9.
- [12] Matoušek, O. a kol. *Metódy a řízení sociální práce*. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- [13] Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2008. 272 s.
- [14] Mihok, J., Trebuňa, P. *Základy manažmentu*. Košice : 2009. 214 s. ISBN 978-80-553-0345-1.
- [15] Mydlíková, E. *Manažment v sociálnej práci*. Bratislava : Občianske združenie sociálna práca, 2004. 115 s. ISBN 80-89185-04-5.
- [16] Papulová, E. a kol. *Úvod do podnikania a manažmentu*. Bratislava : Kartprint, 2006. 248 s. ISBN 80-88870-59-3.
- [17] Porvazník, J. a kol. *Celostný management*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2007. 540 s. ISBN 978-80-8831-73.
- [18] Ruisel, I. a kol. *Myslenie –osobnosť –múdrosť*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2008. 276 s. ISBN 978-80-88910-25-1.
- [19] Seková, M. Osobnostný manažment ako súčasť profesijného rastu zamestnanca. In *Knižnica revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy*

- a technológie, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2006. 20 s. ISSN 1336-0779.
- [20] Sedlák, M. *Základy manažmentu.* Bratislava : Iura Edition, 2008. 311 s. ISBN 978-80-8078-193-4.
- [21] Senge, P.M. *Páta disciplína, Teórie a praxe učíci se organizace.* Praha : Management Press, 2009. 439 s. ISBN 978-80-7261-162-1.
- [22] Šebestová, P. *Základy celostného manažmentu sociálnej práce.* Sládkovičovo : 2010. 192 s. ISBN 978-80-89267-41-5.
- [23] Schavel, M., Schavel, M. *Úloha manažmentu v sociálnej práci.* In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. 3 s. ISBN : 978-80-89392-26-1.
- [24] Schavel, M. a kol. *Sociálna prevencia.* Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. 140 s. ISBN 978-80-89271-22-1.
- [25] Schavel, M., Oláh, M. *Sociálne poradenstvo a komunikácia.* Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. 218 s. ISBN 80-8068-487-1.
- [26] Schavel, M. *Supervízia ako prostriedok zvyšovania profesionálnej kompetencie sociálneho pracovníka.* In *Kontakt.* Trnava : Trnavská univerzita, 2004. 145 s. ISSN 1212-4117.
- [27] Schavel, M. *Etika v supervízii.* In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. 338-342 s. ISBN 978-80-87182-13-0.
- [28] Strieženec, Š. *Slovník sociálneho pracovníka.* Trnava : 1996. 255 s. ISBN 80-967589-.
- [29] Strieženec, Š. *Úvod do sociálnej práce.* Trnava : Tripsoft, 2001. 224 s. ISBN 80-968294-6-7.
- [30] Tokárová, A. a kol. *Sociálna práca.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. 573 s. ISBN 80-968367-5-7.
- [31] Tóthová, M. *Rozvoj tvorivosti na prvom stupni základnej školy.* Nitra : 2006. 86 s. ISBN 80-8094-033-9.
- [32] Vetráková, M. *Komunikácia v práci manažéra.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2002. 202 s. ISBN 80-8055-630-X.
- [33] Vetráková, M. a kol. *Ludské zdroje a ich riadenie.* Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2001. 56 s. ISBN 80-8055-581-8.
- [34] Zozuláková, V. *Rozvoj kompetenčného vzdelávania v sociálnych vedách a udržateľný rozvoj.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012. 30 s. ISBN 978-80-555-0540-4.
- [35] Žilová, A. *Kapitoly z teórie sociálnej práce 1.* Žilina : 2000. 119 s. ISBN 80-7100-783-8.

